ANALELE
ACADEMIEI ROMÂNE

SERIA II. — TOMUL XXXV.

1912—1913.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

CU 4 STAMPE, 2 HĂRȚI, 4 FACSIMILE, 14 TABELE ȘI 21 FIGURI IN TEXT

BUCUREȘTI
LIBRĂRIILE SOCEC & Comp. și C. SFETEA

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ.

VIENA
GEROLD & COMP.

1913.

Prețul 8 lei.

Analele Societății Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

	L. B.
Tom. I—X. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1879—1888.	
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888	2.—
Tom. XI—XX. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1888—1898.	
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898	2.—
Tom. XXI.—Desbaterile Academiei în 1898—9	5.—
» *XXI.—Memoriile Secțiunii Istorice*	6.—
» *XXII.*—Desbaterile Academiei în 1899—1900	6.—
» *XXII.—Memoriile Secțiunii Istorice*	3.—
» *XXIII.*—Desbaterile Academiei în 1900—1901	5.—
» *XXIII.—Memoriile Secțiunii Istorice*	4.—
» *XXIV.*—Desbaterile Academiei în 1901—2	6.—
» *XXIV.—Memoriile Secțiunii Istorice*	3.—
» *XXV.*—Desbaterile Academiei în 1902—3	5,50
» *XXVI.*—Desbaterile Academiei în 1903—4	5.—
» *XXVI.—Memoriile Secțiunii Istorice*	5.—
» *XXVII.*—Desbaterile Academiei în 1904—5	8.—
» *XXVII.—Memoriile Secțiunii Istorice*	4.—
» *XXVIII.*—Desbaterile Academiei în 1905—6	5.—
» *XXVIII.—Memoriile Secțiunii Istorice*	6.—
» *XXIX.*—Desbaterile Academiei în 1906—7	6.—
» *XXIX.—Memoriile Secțiunii Istorice*	8.—
» *XXX.*—Desbaterile Academiei în 1907—8	5.—
» *XXX.—Memoriile Secțiunii Istorice*	6.—
Despre censura în Moldova. IV. Censura sub Grigorie Ghica și desființarea ei, de *Radu Rosetti*	1.—
Cetatea Neamțului dela podul Dâmboviței în Muscel, de *I. Pușcariu.*	—,20
Notiță despre monetele lui Petru Mușat, de *Nicolae Docan*	1.—
Lupta între Drăculești și Dănești, de *A. D. Xenopol.*	1.—
Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian), de *Const. Giurescu*	—,40
Inscripțiile dela Cetatea-Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei, de *I. Bogdan*	1.—
Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV, de *I. Bogdan*	1.—
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908	2.—
Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9	5.—
» *XXXI.—Memoriile Secțiunii Istorice*	10.—
Patruzeci și doi de ani de domnie a Regelui Carol I, de *D. Sturdza.*	—,20
Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova, de *Radu Rosetti*	—,50
Letopisețul lui Azarie, de *I. Bogdan*	1,60
Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX. Condica de răfuială a Hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812, de *Radu Rosetti*	1,50
Originile asiro-chaldeene ale greutăților romane, de *Mihail C. Suțu.*	—,20
Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească dela 1806—1812. I. Cauzele răsboiului. Inceputul ocupației, de *Radu Rosetti*	2.—
Negru Vodă și epoca lui, de *Dr. At. M. Marienescu*	—,50
Criminalitatea în România, după ultimele publicațiuni statistice, de *I. Tanoviceanu.*	—,30
Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812. II. Negoțierile diplomatice și operațiunile militare dela 1807—1812. Amănunte relative la ambele țeri, de *Radu Rosetti*	1,50
Unioniști și separatiști, de *A. D. Xenopol*	—,50
» *XXXII.* — Desbaterile Academiei în 1909—1910	5.—
» *XXXII.* — *Memoriile Secțiunii Istorice*	14.—
Știri despre veacul al XVIII-lea în țerile noastre după corespondențe diplomatice străine. I, 1700—1750, de *N. Iorga*	—,50
Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812. III. Amănunte asupra Moldovei dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti*	1,60
— IV. Amănunte asupra Țerii-Românești dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti*	2,—
Despre elementele cronologice în documentele românești, de *N. Docan*	—,50
Partidele politice în Revoluția din 1848 în Principatele Române, de *A. D. Xenopol*	—,60
Studii privitoare la numismatica Țerii-Românești. I. Bibliografie și documente, de *N. Docan*	1,20

ANALELE
ACADEMIEI ROMÂNE

SERIA II. — TOMUL XXXV.

1912—1913.

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

CU 4 STAMPE, 2 HĂRŢI, 4 FACSIMILE, 14 TABELE ŞI 21 FIGURI IN TEXT

BUCUREŞTI
LIBRĂRIILE SOCEC & Comp. şi C. SFETEA

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ.

VIENA
GEROLD & COMP.

1913.

CUPRINSUL

PLÂNGEREA LUI IOAN SANDU STURZA VODĂ
IMPOTRIVA SUDIŢILOR STRĂINI IN MOLDOVA

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Şedinţa dela 8 Iunie 1912.

Intre hârtiile cumpărate în Paris de d-l G. Sion se află şi conceptul, pe o coală mare de hârtie groasă orientală, al unei cereri, scrisă greceşte şi iscălită turceşte, pe care patriarhalul Domn, cu care încep în Moldova, după 1821, iarăş Domniile prin localnici, prin fii drepţi ai ţerii, Ioan Sandu Sturza, o îndreptà către Poartă în vederea scoaterii străinilor exploatatori, cari, în ani de foamete ori în răsboaiele veacului al XVIII-lea, ca şi în ultimele timpuri de turburări şi ocupaţie militară turcească, se strecurase de peste hotarul austriac al Bucovinei şi de peste hotarul rusesc al Basarabiei.

Cererea nu erà necunoscută: o traducere franceză o dădusem în volumul X din colecţia Hurmuzaki, pp. 340—2. Dar *aici n'avem traducerea prescurtată într'un birou consular, ci însuş textul original grecesc, după care s'a făcut în turceşte arzul, şi anume avem forma dintâi, din care a fost înlăturată, ca prea întinsă, toată partea privitoare la camătă şi înstrăinarea moşiilor boiereşti.*

Inainte de a-i lămurì înţelesul, lăsăm să urmeze textul plângerii, cu traducerea ei românească.

Πρὸς τὸ πολυχρόνιον ὑψηλὸν Δεϐλέτι.

Ἰδοποιῶ δουλικῶς κατὰ χρέος ὅτι ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ κοιλερίου, τὴν πατρίδα μου Μολδόϐαν, ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν πολέμων ἄρχισε νὰ ἐξακολουθῇ ἕνα μέγιστον κακόν, τὸ ὁποῖον οἱ γραικοὶ ἡγεμόνες, διὰ τὰ ἴδια αὐτῶν τέλη, ὥς οὐκ ἔδει, τὸ παραμέλησαν, καὶ ἐκατήντησεν εἰς ϐαθμὸν πολλὰ πειρακτικὸν καὶ ἐνοχλητικὸν εἰς

τοὺς πτοχοὺς ῥαγιάδες ἐγκατοίκους τῆς Μολδόβας καὶ εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς μία μεγάλη ἀφόρητος πληγή. Τότε ἐπὶ τῶν πολέμων, ἔγινε μία πεῖνα μεγάλη εἰς τὰ γειτονικά μας μέρη, Ῥοσσίαν, Ἀουστρίαν, Οὐγγαρίαν καὶ εἰς τὴν Λεχίαν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔφυγεν ἕνα πλῆθος Λιποβάνων, Οὔγγρων καὶ Ἑβραίων, οἱ ὅλοι σούτιτοι Ῥωσσίας καὶ Ἀουστρίας, διαφόρων τεχνῶν ὑποκείμενοι, ἐν οἷς καὶ πραγματευταὶ καὶ μερικοὶ δι' ὅλου ἄτεχνοι: οἱ πάντες τότε, ἐλθόντες σωρηδὸν εἰς τὴν Μολδόβαν ἐκατοίκησαν, πιάσαντες ἐργαστήρια καὶ ὀσπήτια μὲ κηράν. Ἔζον μοάφιδες, κατὰ πάντα δεφενδευόμενοι ὡς σούτιτοι ἀπὸ τὰ κονσουλάτα. Μετὰ δὲ τὴν εἰρήνην, ἔχοντες τὴν ὑπεράσπισιν καὶ τὸ δι' ὅλου μοαφιρέτι καὶ περπεσιέτι, ἄρχισαν ἐπὶ τοῦ τόπου νὰ ἀγοράζωσιν ἀκίνητα κτήματα, ἐργαστήρια, ὀσπήτια, παχτζέδες καὶ ἀμπέλια. Οἱ δὲ ἡγεμόνες, μὲ ὅλον ὁποῦ ὁ τόπος καίτοτε ἐβόα, διὰ τὴν ἀδικίαν αὐτὴν, πλὴν αὐτοί, φερόμενοι μὲ ἀδιαφορίαν, ὡς ξένοι, παρημέλουν αὐτὸ τὸ κακόν, θέλοντες νὰ ἔχωσι ὑποχρεομένα τὰ κονσουλάτα, μὲ τὴν ἐκ τῶν σουτίτων ὠφέλειαν αὐτῶν, διὰ τὰ ἴδια αὐτῶν τέλη. Τῶρα δέ, εἰς τὴν ἐξέτασιν ὁποῦ κατὰ προσταγὴν βασιλικὴν κάμνω, ηὗρα ἕνα πλῆθος σουτίτων περπέσιδων*, προσέτι ηὗρα καὶ ἄλλα μεγαλίτερα κακά, μερικοὶ σούτιτοι [şters κατόλικοι καὶ] γραικοί. [Adaus:]* καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνῶν*, ἄνθρωποι πονηροί, ἀπατήσαντες μερικοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων, ἔλαβον μοναστηριακὰ ὑποστατικά, μὲ μίαν μικρὰν τιμὴν ἐτήσιον, καὶ μὲ συμφονίαν νὰ βαστῶσιν αὐτὰ τὰ ὑποστατικὰ μὲ τὴν αὐτὴν τιμήν, ἄλλοι μὲν εἰς ὅλην τους τὴν ζωήν, καὶ ἄλλοι εἰς ὅλην τὴν γενααιάν τους νὰ διαβαίνῃ ἡ δεσποτεία τῶν μουλκίων, ἄλλοι δὲ πάλιν πλόυσιοι σούτιτοι [şters: εὑρόντες μερικούς] (adaus:)* δανείζοντες τοὺς* πτοχοὺς ἐντοπίους (şters: ἀνοήτους, τοὺς ἐδάνεισαν ἄσπρα εἰς φλωρία, τὰ ὁποῖα τότε ἐπολιτεύοντο τὸ πρὸς 10 γρόσια μὲ ἐπὶ χώρᾳ ὑποστατικῶν καὶ τόκον πρὸς $1^1/_2$ γρόσια εἰς τὸ πουγγεῖον, μὲ δόλιον συμφονίαν ὅτι εἰς τὴν διορίαν νὰ τὰ διασώσῃ πάλιν εἰς φλωρία, χωρὶς νὰ λογαριάζωσῃ τὸν ἀναβιβασμὸν τῶν φλωρίων, ἅτινα ἀπὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ τὰ ὑποστατικὰ ὑποχρεόθησαν εἰς ἐμανέτο, μὲ τὰ διάφορα τῶν διαφόρων ὁποῦ προστέθησαν καὶ μὲ τὸν ἀναβιβασμὸν τῶν φλωρίων, κατήντησαν νὰ σκλαβοθῶσιν ἐκεῖνα τὰ ὑποστατικὰ πρὸς αὐτοὺς τοῦς σουτίτους, μὲ ἕνα ἀριθμὸν χρέους βαρυτάτου, ὥστε ὁποῦ οἱ πτωχοὶ οἰκοκυροὶ τῶν ἐμμανέτων, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀποπληρώσωσιν αὐτὰ τὰ χρέη τους, χωρὶς νὰ θέλωσιν ἄφησαν τὰ μούλκια τους εἰς τοὺς χρεοφειλέτας τους σουτίτους νὰ τὰ ἐξουσιάζωσιν δεσποτικῶς, μὲ ὄνομα μὲν ὅτι τὰ βαστῶσιν ἐμμανέτο, μὲ κυριότητα δὲ δεσποτικήν. Περὶ οὗ ὁ τόπος πολλάκις ἐγόγγησε καὶ πάντοτε ἐφροντίζετο διὰ νὰ ἐφήρῃ κανένα τρόπον πρὸς ἐπιδιόρθωσιν καὶ ἀπαλλαγήν, πλὴν τὸ δυσίζικον διάφορον τῶν σουτίτων, ἡ ἀδιαφορία τῶν ἡγεμόνων καὶ ἡ μετὰ μεγάλης ἐπιμονῆς προστασία τῶν κονσουλάτων ἐματαίωνε κάθε τρόπον, καθότι τὸ ὑποστατικὸν ἀνίσως τότε ὑποχρεώθη διὰ 1000 φλωρία, ἅτινα τότε ἔκαμναν δέκα χιλιάδες γροσ., μετὰ τέσσαρες χρόνους, διάφορα διαφόρων καὶ ἀναβιβασμοὺς φλωρίων, κατήντησε νὰ γίνωσι 22 χιλιάδες γρωσίων τὰ πρὸ τριῶν ἢ τεσσάρων χρόνων 10 χιλιάδες γρόσια) (adaus:)* ἔλαβον δι' ἐνέχειρα τὰ ὑποστατικὰ αὐτῶν, καὶ ἐξ αἰτίας τῶν ὑπερόγκων τόκων καὶ ἀναβιβασμοῦ τῆς μονέδας ἐκατήντησαν

νὰ κατακυριεύσωσι τὰ ἀμανετισμένα ὑποστατικά *. Ἄλλοι δὲ πάλιν, πρότερον ὄντες βασιλικοὶ ῥαγιάδες, ἔλαβον γυναῖκας πογδάνας μὲ προῖκας ὑποστατικῶν, ἀγοράσαντες δὲ καὶ ἄλλα, ὕστερον ἔγιναν σούτιτοι, ῥῶσσοι ἢ νέμτζοι, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ ποτιτλίκι τους ἔγιναν μοάφιδες κατὰ πάντα. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἄδικον μοαφιγέτι καὶ τὸ πολὺ περπεσιέτι αὐτῶν ἤλκυσε παμπόλους ἐντοπίους Μολδοβάνους εἰς τὸ νὰ γίνωσι σούτιτοι, οἵτινες, προστατευόμενοι παραλόγως ἀπὸ τὰ κωνσουλάτα, ζῶσι κατὰ τὴν ἀρεσκείαν τους, ὡσαύτως ἐπιμόνως προστατεύονται καὶ ὅλοι οἱ σούτιτοι ἐργαστηρίαριδες καὶ τεχνῖται, ἀδικοῦντες τοὺς ἐντοπίους τεχνίτας. Κάμνουσι αὐτοὶ τὰ κέρδη τους ἀπὸ ὅλον τὸν τόπον, πωλοῦντες καθὼς θέλουν, χωρὶς νὰ βοηθῶσι τὸν τόπον παντελῶς, ὅστε ἐξοδεύει ἄσπρα εἰς τοὺς πόδους καὶ εἰς τὰ νερὰ καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν τῶν ἀναγκαίων τροφίμων καὶ εἰς ἄλλα κοινὰ πράγματα (adaus :) * εἰς τὰ ὁποῖα μόνον οἱ ῥαγιάδες τεχνίται συνεισφέρωσι*. Αὐτοὶ οἱ σούτιτοι κάμνουσι καὶ ἄλλο κακὸν εἰς τὸν τόπον: πέρνουσι Μολδοβάνους δούλους μισθωτούς, μὲ τοὺς ὁποίους κάμνοντες ἕνα, δύω ταξίδια εἰς τὰ γειτονικὰ μέρη, ἐπομένως τοὺς φέρουσι καὶ ἐμείνουν σουτίτοι, καὶ ὡς καθ' αὐτὸ σούτιτοι προστατεύονται ἀπὸ τὰ κονσουλάτα. Διὸ καὶ βλέπει τινὰ εἰς τὴν Μολδόβαν μίαν μεγάλην ἀταξίαν καὶ ἀδικίαν: τὸν μὲν πατέρα ῥαγιάν, τὸν δὲ υἱὸν σούτιτον, ἢ τὸν ἕνα ἀδελφὸν ῥαγιὰν καὶ τὸν ἄλλον σούτιτον, καί, ἐπειδὴ ὅλοι αὐτοὶ ὑπερασπίζονται ἀπὸ τὰ κονσουλάτα μὲ μεγάλην ἐπιμονήν, πολλάκις καὶ μὲ λογοτριβὴν πολλήν, τόσον οἱ πραγματευταί, ὅσον καὶ οἱ τεχνῖται καὶ ἐργαστηριάριδες καὶ αὐτοὶ οἱ ματραπάζιδες, ὄχι μόνον εἶναι μοάφιδες κατὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ αὐθαδέστατοι πρὸς τοὺς ζαπιτάδες τῆς διοικήσεως· καταντῶσι πολλάκις καὶ εἰς καβγάδες *(sic)* καὶ δαρμούς, ὡσαύτως καὶ τὰ ἐσνάφιά, οἱ σούτιτοι εἶναι ἀνυπότακτοι εἰς τοὺς πρωτομαστώρους τοῦ τόπου, ζῶντες μοάφιδες καὶ περπέσιδες ἐπὶ τοῦ τόπου τοῦ βασιλικοῦ, δουλεύοντες, κατὰ τὴν ἀρεσκείαν τους, ὅτι θέλωσι, κάμνοντες καὶ τὰ ἐκ τοῦ τόπου κέρδη ὡς βούλονται, μόνον καὶ μόνον διὰ τὸ εἶναι σούτιτοι, καὶ διαφενδεύονται κατὰ πάντα ἐν παντὶ καιρῷ ἀπὸ τὰ κονσουλάτα. Τὸ ὁποῖον ἂν ἀκόμι μερικὸν καιρὸν παραμεληθῇ, βέβαια θὰ καταντήσῃ ὁ τόπος τῆς Πογδανίας νὰ εἶναι κατοικουμένος ἀπὸ μόνον σουτίτους ῥώσσους καὶ ἀουστριακούς. Προσέτι αὐτοὶ οἱ σούτιτοι πραγματευταί, ἐρχόμενοι εἰς τὸν τόπον μας, δολαντρεύζουσι *(sic)* τοὺς ἐγκατοίκους, ἀκολούθως κάμνουσι πλαστὰ μουφλουζλούκια καὶ κατατρώγουσι τὰ δίκαια τῶν ῥαγιάδων, καί, ὅταν αὐτοὶ ἔχωσι νὰ λάβωσι κανένα τὸ ἀπὸ κανένα ἄθλιον ῥαγιάν, μὲ μεγάλην στενοχωρίαν τὰ ἐπιζητοῦσι. Καί, ἂν δὲν τὰ λάβωσι σωστὰ μὲ τὰ διάφορά τους, δὲν πείθωνται εἰς κανένα ὀρθὸν λόγον, καὶ μήτε βαδὲν δὲν δέχονται, παρὰ μόνον ἐκεῖνο ὑποῦ θέλωσι, κατορθώνουν· ὅταν ὁ μὲν αὐτὸς χρεοστοῦσε, διαφεύγουσι τὴν ἐκπλήρωσιν μὲ διαφόρους προφάσεις καὶ μὲ πλαστὰ ἐπιχειρήματα, καὶ οὕτως ἀδικοῦσι τοὺς πτωχοὺς πιστοὺς βασιλικοὺς ῥαγιάδες, ἐν ᾧ αὐτοὶ οἱ γείτονες, ἀνίσως κατὰ δυστυχίαν φθάσῃ νὰ πηγαίνῃ εἰς τοὺς τόπους τους κἀνένας δυστυχὴς ῥαγιὰς καὶ δὲν θελήσει νά γίνῃ σούτιτος, ὄχι μόνον τὴν τέχνην του δὲν τὸν ἀφίνουσι νὰ δουλεύσῃ ἢ πράγμα παραλαμὰν νὰ πωλήσῃ, ἀλλ'οὔτε κἂν τὸν πακὰν ἢ τὸν χαμάλην δὲν τὸν ἀφήνουσι

νὰ κάμῃ ὁποῦ νὰ εὐγάζῃ τὸ καθημερινόν του ψωμί. Αὐτοὶ δὲ οἱ σούτιτοι, ἐρχόμενοι εἰς τὸν τόπον μας, κάμνουσι ζάπτι ὅλα, καί, ὡς ἐπὶ εἰδικοῦ τους τόπου, κατὰ τὴν ἀρέσκειάν τους κάμνουσιν ὅτι θέλουν καὶ καθῶς θέλουν, ζῶσι δὲ μοάφιδες καὶ περπέσιδες, κατὰ πάντα δεφενδευόμενοι ἀπὸ τὰ κονσουλάτα ὡς οὐδείς. Ὅθεν αὐτὰ ὅλα, μὲ τὸ νὰ ἦναι χρεός μου, ὡς πιστὸς ῥαγιὰς τῆς κραταιᾶς Βασιλείας καὶ ὡς παδόκης *(sic)* δοῦλος, τὰ γνωστοποιῶ εἰς τὸ ὕψιλὸν προσκυνητὸν Δεβλέτι, πρὸς ἰδέαν ὅτι αὐταὶ αἱ καταχρήσεις τῶν πολίτων, ὁποῦ ἀπὸ μερικὸν καιρὸν ἄρχισαν νὰ γένωνται, ἐξ αἰτίας τῆς ἀδιαφορίας τῶν ξένων ἡγεμόνων, μὴ τύχῃ καὶ καταντήσωσι εἰς καμμίαν λογοτριβὴν μὲ τὰς φιλικὰς Αὐλὰς τῶν γειτόνων μας, τὰ ὁποῖα βέβαια τὸ προσκυνητὸν Δεβλέτι μὲ ἕνα μόνον ἱερὸν προσκυνητὸν χαττισερίφι ἠμπορεῖ νὰ τὰ ἐξαλείψῃ ἀμέσως καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν πατρογωνικὸν κατὰ κληρονομίαν του τόπου, νὰ εὐδαιμονῇ κατὰ πρότερον, καὶ νὰ μὴν ἀδικοῦνται οἱ πτωχοὶ ῥαγιάδες τῆς Βασιλείας του ἀπὸ ἕνα ταχίμι σουτίτων.

(Pecete turcească a Domnului.) Ἰώννης Σανδ. Στούρζα Βοεβόδας.

Către Inaltul Devlet, vrednic de închinare, care întru mulți ani să trăească.

Fac cunoscut, după datoria mea de rob, că în chelerul (grânarul) împărătesc, în țara mea, Moldova, din vremea răsboaielor, a început să se tragă un rău foarte mare, pe care nu l-au ținut în samă, cum nu trebuià, Domnii greci, pentru scopurile lor osebite, și a ajuns la o treaptă foarte supărătoare și împiedecătoare pentru săracii raiele, locuitori ai Moldovei, și pentru a ei cârmuire o mare lovitură de nesuferit. Atunci, pe vremea răsboaielor, s'a întâmplat o mare foamete în locurile vecine cu noi, Rusia, Austria, Ungaria și Polonia, din care a fugit o mulțime de Lipoveni, de Unguri și Evrei, toți sudiți ai Rusiei și Austriei, cu deosebite meșteșuguri îndeletnicindu-se, între cari și negustori și câțivà cu totul fără ocupație. Toți, venind atunci cu grămada în Moldova, s'au așezat, luând prăvălii și case de locuință cu chirie. Trăiau liberi, întru toate apărați ca sudiți de către consulate. Iar, după pace, având ocrotire și toată libertatea și voia (?), au început în țară să cumpere averi imobile, prăvălii, case de locuit, grădini și vii. Iar Domnii, cu toate că țara din toate părțile strigà pentru nedreptatea aceea, ci ei, stăpâniți de nepăsare, ca unii ce erau străini, au trecut cu vederea acest rău, vrând să aibă îndatorite ale lor consulatele, cu folosul ce trăgeau ele dela sudiți, pentru scopurile lor osebite. Acuma deci, la cercetarea pe care o fac după orândueala împărătească, am găsit o mulțime de sudiți liberi, și am mai găsit încă și alte rele și mai mari: unii sudiți (*șters*: catolici și) greci (Adaus:)* și și din alte neamuri*, oameni răi, cari, înșelând pe unii egumeni ai mănăstirilor, au luat pământuri mănăstirești, cu o mică plată pe an,

şi cu învoeală să ţie acele pământuri cu aceeaş plată, unii pe tot timpul vieţii lor, şi alţii şi pentru tot neamul lor să se întindă stăpânirea moşiilor. Apoi, iarăş, alţi sudiţi bogaţi (*şters:* găsind) *(Adaus:)* *împrumutând* pe unii săraci localnici *(şters:)* fără minte, le-au împrumutat bani în galbeni, cari atunci se vindeau cu 10 lei, cu amanet pământuri din ţară, şi dobânda de $1^1/_2$ lei la pungă, şi cu înţelegere înşelătoare, ca, la soroc, să-i dea iarăş în galbeni, fără să puie în socoteală urcarea galbenilor, care, dela vremea când s'au îndatorat pământurile cu amanet, cu deosebirea cursului ce s'a adaus şi cu creşterea galbenilor, au ajuns de s'au robit acele pământuri la aceşti sudiţi, cu un număr de datorie foarte grea, aşà încât săracii stăpâni ai amanetelor, neputând să plătească aceste datorii ale lor, fără să vrea, au lăsat moşiile lor creditorilor sudiţi, ca să le cârmuească pe deplin, cu nume în adevăr că le ţin ca amanet, dar cu putere de stăpâni. Pentru care ţara adesea s'a plâns şi s'a tot gândit să afle vreun chip pentru îndreptare şi liberare; însă răutatea deosebită a sudiţilor, nepăsarea Domnilor şi ocrotirea cu mare stăruinţă a consulatelor a înşelat orice chip, aşà încât, dacă pământul s'a îndatorat cu 1000 de galbeni, cari atunci făceau zece mii de lei, după patru ani, cu deosebirea de curs şi urcarea galbenilor, au ajuns să fie 22.000 de lei cele ce erau cu trei sau patru ani în urmă 10.000 de lei *(Adaus:)**, au luat prin zăloage moşiile lor şi din pricina dobânzilor peste măsură de mari şi a urcării monetei au ajuns să stăpânească pământurile amanetate*. Şi alţii, iarăş, fiind mai întâiu raiele împărăteşti, au luat femei moldovence cu zestri de pământuri, cumpărând şi altele, apoi au rămas sudiţi, ruşi sau nemţi, şi, cu acea şiretenie a lor, au ajuns liberi în toate. Insă această libertate nedreaptă şi marea lor voie a ispitit pe mulţi localnici moldoveni spre a se face sudiţi, cari, ocrotiţi fără drept de consulate, trăesc după placul lor. Tot aşà cu stăruinţă se ocrotesc şi toţi sudiţii cu prăvălii şi meşterii, făcând pagubă meşterilor localnici. Işi fac câştigurile dela toată ţara, vânzând cum voesc, fără să ajute ţara câtuş de puţin, care, ea, cheltueşte bani cu poduri, cu ape şi cu grija zaherelelor şi cu alte lucruri de obşte *(Adaus:)**, la care numai meşterii raiele îşi dau partea lor*. Ei, sudiţii, fac şi alt rău ţerii: ieau slugi moldoveni cu simbrie, cu cari făcând un drum, două în părţile vecine, apoi îi aduc şi rămân sudiţi, şi ca sudiţi dela început sunt ocrotiţi de consulate. Pentru care se şi vede în Moldova o mare neorânduealà şi nedreptate: tatăl raià, iar fiul sudit, sau unul din fraţi raià şi celălalt sudit, şi, deoarece toţi aceştia se ocrotesc de consulate cu stăruinţă mare, adesea şi cu gâlceavă multă, atât negustorii, cât şi meşteşugarii şi cei ce ţin prăvălii şi precupeţii, nu numai că sunt liberi în toate, dar şi foarte obraznici faţă de zapciii Cârmuirii; ajung adesea şi la certe şi la bătăi, precum şi în isnafuri sudiţii sunt nesupuşi către staroştii locului, trăind ca oamenii liberi şi în voie în ţara

Impăratului, dând, după placul lor ce vor, culegând câştigurile din ţară cum poftesc, numai şi numai pentrucă sunt sudiţi şi sunt apăraţi întru toate, la orice prilej, de consulate. Care lucru dacă se va mai trece cu vederea câtvà timp, de sigur că ţara Moldovei va ajunge să fie locuită numai de sudiţi ruşi şi austriaci. Pe lângă aceasta, ei, sudiţii negustori, venind în ţara noastră, înşeală pe locuitori, apoi dau falimente frauduloase şi mănâncă drepturile raielelor, şi, când au ei să iea cevà dela vreun nenorocit de raià, caută ce li se cuvine cu strâmtorare mare. Şi, dacă nu ieau datoria întreagă, cu diferinţa ei de curs, nu ascultă la nici o vorbă dreaptă, şi nu primesc vreo vadeà, ci numai isprăvesc ce vor; dar, când el însuş e dator, fuge de plată cu felurite pretexte şi cu dovezi plăsmuite,—şi astfel nedreptăţesc pe sărmanele raiele credincioase. Pe când vecinii, dacă din nenorocire s'ar întâmplà să vie în ţara lor vreun nenorocit de raià şi n'ar vrea să se facă sudit, nu numai că nu-l lasă să exercite meşteşugul său, ori să vândă un lucru *para la man* (în detaliu), dar nu lasă nici pe băcan, nici pe hamal să facă vreun lucru pentru a-şi scoate pânea de toate zilele. Iar ei, sudiţii, venind în ţara noastră, fac zapt (=ieau) toate şi, ca în ţara lor, fac după plac ce voesc, şi după cum voesc, şi trăesc liberi şi în voie, întru toate apăraţi de consulate, ca nimeni alţii.

Pentru care toate acestea, fiind datoria mea, ca un raià credincios al puternicei Impărăţii şi ca un rob supus (?), le fac ştiute în taină înălţatului Devlet vrednic de închinare, spre ştiinţă că acele abuzuri ale sudiţilor, cari de un timp au început a se face, din pricina nepăsării Domnilor străini, să nu se întâmple şi să ajungă la vreo gâlceavă cu Curţile prietene ale vecinilor noştri, ceeace de sigur că Devletul cel vrednic de închinare cu un singur sfânt hatişerif vrednic de închinare poate să o şteargă fără zăbavă şi să îndrepte ţara noastră părintească după datina strămoşească, ca să fie fericită ca mai înainte şi să nu fie nedreptăţiţi sărmanele raiele ale Impărăţiei Sale de un tacâm de sudiţi.

Ioan Sandu Sturza Voevod.

Crearea consulatelor europene în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea urmărià scopuri politice şi în al doilea rând şi comerciale. Consulii făceau spionaj, culegeau ştiri, iar cel rusesc împiedecà orice guvern prin amestecul său, totdeauna interesat şi arogant.

Aceste personagii, dintre cari unele făcură apoi o răpede carieră mare — să ne gândim la un Laşcarev, la un Hammer, — aveau însă mijloace de întreţinere foarte puţine şi erau silite deci să primească ospitalitatea moldovenească ori munteană, în case închiriate sau cumpărate pentru dânşii şi, pentru hrană şi îmbrăcăminte—leafa ajungând abià să întreţie cancelaria — recurgeau la împrumuturi, ba chiar la înşelătorii caracterizate, pe cari, în ce priveşte agentul austriac,

ni le spune Hammer însuş, cu indignare (1),— dar mai ales la *protecţii de sudiţi.*

(1) Scrisori publicate de Karl Hafne, în *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichte*", XXXII (1911), p. 469 şi urm.:

«Der Agent muss, wie alle übrigen General-Konsuln, Haus und Hof halten, mit vieren auffahren und Leute zu sich laden; und das Alles soll er mit 2.000 Gulden bestreiten. Die notwendige Folge dieses Misverhältnisses zwischen Empfang und Ausgabe ist dass die Beamten sich entweder durch unerlaubte Mittel bereichern oder durch Schulden ins Verderben stürzen müssen. Die Agentie hat Beispiele von dem einen und dem andern; mir geziemt keines von Beiden!

.... «In jedem Falle aber ist es gewiss, dass ich nach meinen Grundsätzen es auch bis dahin nicht aushalten kann und um Übertragung oder Entlassung bitten müsste, wenn der Hof die Besoldung von 2.000 fl., von denen ich Haus und Hof halten und Zins zahlen soll, nicht erhöhen wollte. Mein Vorgänger Timoni, der wie ich dachte, hat in zehn Jahren seiner Amtsführung 20.000 Piaster von dem Seinigen verzehrt. Der Substitute Schilling hat Geschenke gebettelt und dadurch nothwendig den Geschäften geschadet; desshalb ward er seines Dienstes entsetzt; andere Unterbeamten liessen sich zu den niederträchtigsten Künsten herab um ihren Unterhalt zu erwerben und haben sich dadurch entehrt. Keines von diesen dreyen ziemt mit mir. Kapitalien im Dienst zuzusetzen habe ich nicht; betteln mag ich nicht; mich in Schulden stürzen oder zu Niederträchtigkeiten herab lassen kann ich nicht. Die erlaubten Sporteln der Post und Kanzleygebühren theilen die Unterbeamten, der Cancelliere, der Dollmetsch, der Diurnist. Der Agente hat nichts als Heu und Holz, das Fürst Murusi gab, Fürst Kallimaki aber, der sehr geizig ist, vermut'ich nicht geben wird. Wie ist es also möglich mit 2.000 fl. ehrlich und anständig zugleich zu leben?

«Freiherr v. Herbert, dieser vortreffliche Staatsmann, stellte schon vor zehen Jahren dem Hof die Üblen aus diesem schreyenden Misverhältnisse entstehenden Folgen vor. Was er vorher gesagt, geschah. Das Ansehen der K. K. Agenzien zu Bukarest und Jassy versank in Nichts; nun schreien die Länder und Hofstellen, und nicht mit Unrecht, über die Nachlässigkeit oder Bestechlichkeit der Agenziebeamten; aber an wem lag ursprünglich die Schuld und der Quell des Übels? Am Hofe selbst, der durch solche Besoldungen seine Beamte in die traurige Nothwendigkeit versetzet, sich durch Schulden zu Grund zu richten, sich bestechen zu lassen oder aus dem Dienst zu gehen. Ich kann nur das Letzte wählen und habe alles dies bereits der Staatskanzley vorgestellt. In Konstantinopel stand ich hundertmal besser: Wohnung, Kost, Holz, frei, 1.500 fl. Besoldung und die Pass- und Patentgebühren. Hier soll ich mit 2.000 fl. Alles dies und oben darein Equipage und Gesinde unterhalten. Ich bat daher um Alles in der Welt auf meinen Posten bleiben zu dürfen. Man befahl, man citirte uns Reinhard und Baron Metzburg als Beispiele. Aber Reinhard hat Staatsrathsbesoldung und Baron Metzburg hatte nicht nur 4.000 fl. als Agente, sondern behielt auch seine Legazionssekretairbesoldung obendarein; und das gerade vor 20 Jahren, wo Alles um dreymal wohlfeiler war.

«Wenn diese Gründe des Rechts und der Billigkeit nicht einleuchten und meine dringendsten Bitten kein Gehör finden sollten, so seh' ich wahrlich Nichts als den verentzweiflungsvollen Entschluss vor mir, um meine Entlassung bitten zu müssen. Es sollte mich tief schmerzen, und am meisten meines Vaters wegen, den ich doch, so ungern ich ihm umsonst Kummer mache, von der Möglichkeit einer solchen Katastrophe in Voraus unterrichten musste, wie ich dies in meinen letzten Briefe gethan.»

De drept, ei ar fi trebuit să ocrotească numai pe cei ce venise din țerile pe cari le reprezentau. Dar sistemul *beratliilor*, al localnicilor împodobiți cu un *berat* de protecție, erà acum stăpânitor, și încă din ce în ce mai mult, la Constantinopol, chiar și în porturile cele mari ale Răsăritului. Când ambasadorii, secretarii, dragomanii lor nu desprețuiau această specul ă, puteà încă mai puțin să o facă un biet agent consular fără mijloace de întreținere, ca acei din Iași și din București.

Ei se îndreptară în rândul întâiu la străinii fără protecție : toți Evreii se făcură supuși sau «Unterthan» (de unde cuvântul de batjocură : târtan). *Dar aceștia, mai săraci și de sigur puțini, nu ajungeau.* Consulii se îngrijiră deci, pe când primiau și Moldoveni birnici, pentrucă trecuse granița ca slugi ale unor străini — tocmai așà făceau agenții ruși în Turcia cu «beratliii» lor,—a-și aduce *spre întreținerea lor, printr'o continuă imigrație, favorizată de dânșii cu toate mijloacele, colonia de paraziți obraznici, nesupuși, călcători de datorie, stricători de bresle, nepăsători față de țara în care se hrăniau.* (1)

Tocmai cum spune Vodă Sturza, agentul austriac Timoni arată, la 1795, că «Jidovi născuți în Bucovina ori în Galiția, *recunoscând protecția Domnului*, își lăsase țara și se așezase în Moldova înaintea ultimului răsboiu (1789—91), luându-și neveste din țară și plătind toate drepturile obișnuite, fără a fi fost ocrotiți vreodată de Agenția împărătească». Indată după pacea din Siștov, în 1791, ei își aduc certificate dela «comunitățile evreești» din Sniatyn, Horodenka, Stanislau, — de unde plecase siliți, căci *n'aveau capitalul de 200 de florini în bani ori imobile* cerut de Guvernul austriac, și cer a fi «unterthani» fără plată de dajde (2). Deocamdată Agentul stă la îndoeală dacă trebue să-i primească, dar mai târziu de sigur că ei își atinseră scopul. In anul următor întâlnim pe cei doi fii ai unui emigrat evreu din acest timp, și unul e «supus moldovenesc de peste zece ani, plătind toate dăjdile», iar celălalt sudit ; o soră a lor se botează și provoacă un conflict diplomatic (3). E de observat că frații poartă nume *deosebite* («Avram Moise» și «Iosef Lisse»). «Nația germană» a Evreilor» (4) crescù astfel an de an.

(1) V. actul de mai sus.
(2) Iorga, *Documentele Callimachi*, pp. 50 -1, No. IX ; p. 54, No. XIII.
(3) *Ibid.*, pp. 70—1, No. XXVIII.
(4) *Ibid.*, p. 97.

Pentru suditul Moses Selig Berl, Agentul Schilling cereà la 1798 pedepsirea unui ispravnic care-l bătuse la tălpi, pe el și soția, în Focșani, pe acest «bekannten Mann» (1). Evreii supuși Austriei aveau la 1806 și un staroste al lor, precum și, de mult, hahamul lor deosebit (2). Subt Scarlat Vodă Callimachi, în 1816, se luară măsuri aspre ca să se împiedece năvălirea de «vagabonzi» (Müssiggängern») evrei din Maramureș, Bucovina, Ardeal și Polonia, de unde pornise o ceată de 20.000 de oameni. (3)

Cu câțivà ani înainte de plângerea lui Ioan Sandu Sturza Evreii «târtani» se plângeau că guvernul moldovean, dela 1812 încoace, îi pune la vama obișnuită și la dăjdii mari, de 28.000 de lei, pe când hrisovul lui Alexandru Callimachi fixà, la 1796, pentru toți Evreii, taxa globală de 8.000 de lei și alți 8.000 «angarii», pe lângă cotul de postav al noului Cămăraș și venitul noului Agă dela cârciumari, că-i închide și-i bate. Dar taxa cărnii din care se plătià dajdea se urcase și ea la 32.000 de lei. Și Agentul atribuià aceste din urmă suferințe nu numai «urii adânc înrădăcinate a creștinilor de aici împotriva Evreilor, dar și caracterului gâlcevitor al Evreilor, împărtășirii lor simpatetice *(sic)*, adeșea exagerate, la tot ce privește pe un Evreu, necinstei, adesea dovedite, a Evreilor față de creștini și faptului că mulți din ei au venit în Moldova fără pasapoarte» (4). Scarlat Vodă erà, dealminterea, ocrotitor al Evreilor «hrisovuliți» din țară, și unul din ei îi făceà toată tapițeria Curții și a tronului său chiar. (5)

Impărtășirea Evreilor la arenda moșiilor în acest timp e în necontenită creștere: cei din Herța pretind chiar că au un drept de moștenire dela străbuni în ce privește moșia orașului (6). Ei întemeiază și fabrici, ca «supusul austriacesc» David Leibu «Jădovul» din Bacău, care, dând faliment la 1819, lasă o sticlărie la Comănești, «făcută cu banii creditorilor arătați», 13 la număr (7). La 1826 un Evreu falsificà monetă spaniolă la Botoșani. (8)

(1) *Ibid.*, II, p. 529, nota 2.
(2) *Ibid.*, I, p. 139, No. LXXXVIII.
(3) *Ibid.*, p. 255, No. CC.
(4) *Ibid.*, p. 283.
(5) Hurmuzaki, X, p 771, No. XCVII.
(6) *Documentele Callimachi*, I, pp. 498–9, No. 186; *Studii și doc.*, XXI, p. 213 și urm.
(7) *Documentele Callimachi*, I, p. 558, No. 290.
(8) Hurmuzaki, X, p, 364, No. CCCCXXII.

*

Să adaogem că nu lipsià speţa «Evreilor ruşi», a celor prusieni şi a celor francezi, cari nu văzuse niciodată Franţa. (1)

In vremea turburărilor Eteriei, Evreii, cari se bucurase odată, cu Grecii şi Turcii împreună, de întoarcerea lui Napoleon din insula Elba, nu se bucurară de revoluţia cea nouă, cu Arnăuţii căreia se bătură pe străzile Iaşului, decât în vederea jafului care se pregătià, de Turci asupra creştinilor, jaf care fu mare şi foarte folositor pentru aceşti lacomi samsari, totdeauna la pândă. (2)

Oricum, numărul Evreilor, amestecul lor în toate, cametele grele ce pretindeau, dibăcia de a luà asupra lor moşiile celor pe cari-i încurcase în datorii, acţiunea lor stricătoare de bresle — pe care am văzut-o şi în memoriul despre breasla blănarilor din Botoşani—şi, în sfârşit, nesupunerea faţă de autorităţi şi desul apel provocător la agenţi şi consuli, ridicase împotriva lor pe toată lumea, în acel timp când un nou Domn de ţară începeà să vorbească de «străinii nepăsători», cari fusese înaintaşii săi şi să ceară cruţarea, ocrotirea ţerii şi a «sărmanelor raiele Moldoveni».

Beratliii din Constantinopole şi de aiurea avuseră rolul cel mare în pregătirea şi conducerea revoluţiei greceşti. Ura Turcilor se întoarse mai ales împotriva acestor foaste raiele, cari, răzimate pe protecţia rusească, îndrăznise a visà de o nouă Impărăţie bizantină cu beizadeaua Alexandru Ipsilanti ca Basileus. Revizuirea listelor de supuşi străini fu de acum înainte unul din punctele principale de program ale Turciei, reformate de mâna energică a Sultanului Mahmud. Deci, în acelaş timp când Poarta lovià pe călugării greci din Principate (3), fruntaşi între ostaşii şi aţâţătorii Eteriei, ea orânduià şi în Moldova revizia sudiţilor, care fusese începută, în ciuda consulilor ameninţaţi cu scăderea veniturilor, încă din 1819. (4)

«Epuraţia» sudiţilor începe în 1824 încă (5) şi se mântue în Martie 1826 (6). Incă din Septemvrie 1824 Domnul oprise, «după cuprinderea înaltelor împărăteşti poronci», odată cu «statornicia în pământul acesta a supuşilor stăpânirilor străine», şi «însoţirea lor cu pă-

(1) *Documentele Callimachi*, I, p. 76, No. XXX; v. şi nota 1.

(2) V. Hurmuzaki, X, p. 114, No. CL; p. 163, No. CCXXII. Turcii le cereau bacşiş în silă; *ibid.*, p. 167, No. CCXXVII.

(3) *Ibid.*, p. 608.

(4) *Ibid.*, p. 83, No. CIX.

(5) *Acte şi fragmente*, II, p. 703 şi urm.

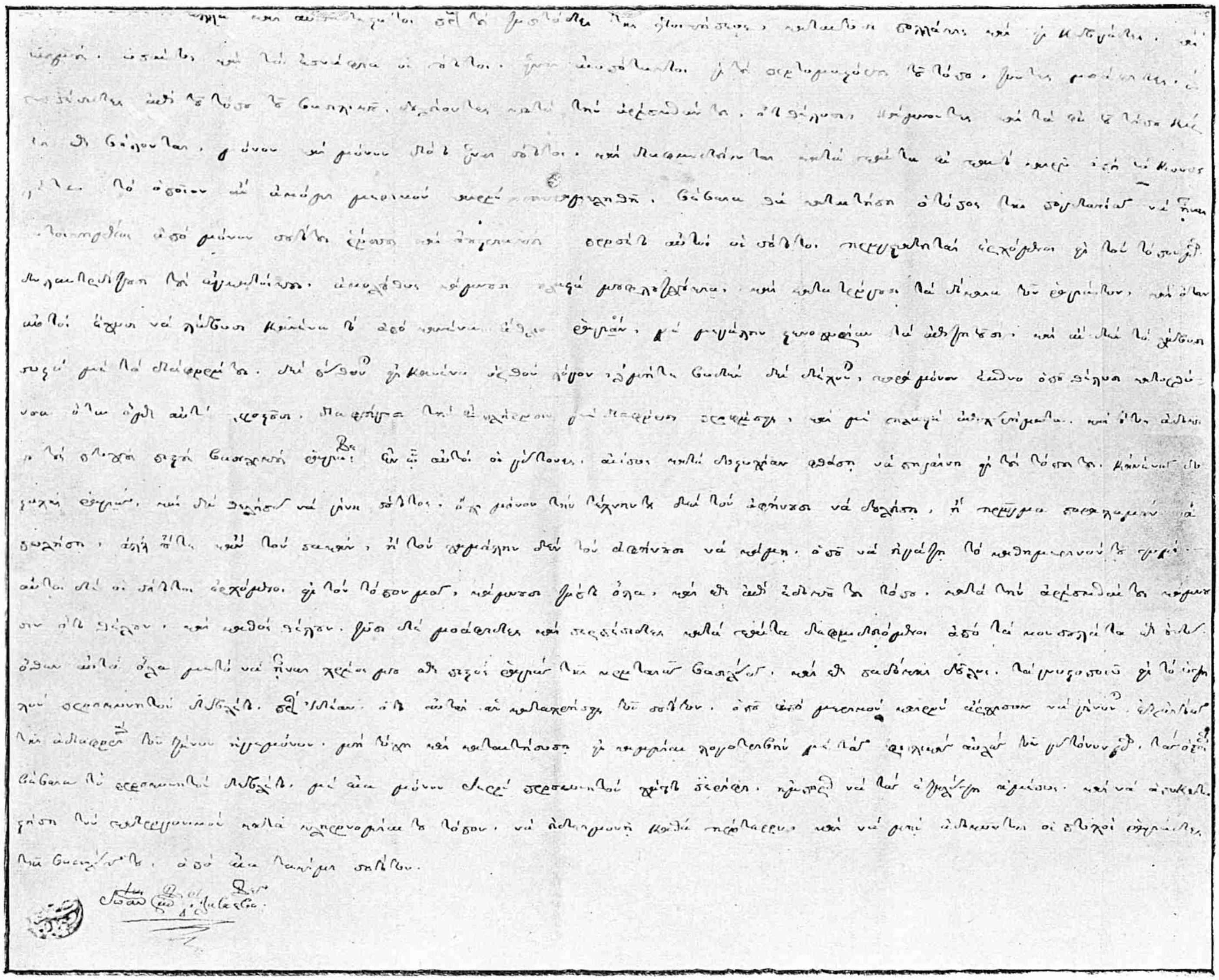
(6) *Ibid.*, p. 712, No. 1.

mântence», arătând că averea ţerii nu se mai poate luà ca zestre peste hotare, şi, la 10 Octomvrie următor, aflând că se mai fac astfel de căsătorii, el impuneà Mitropolitului să se despartă soţii. (1)

Data plângerii, *care se vede a fi fost scrisă de mâna însăş a Domnului*, fiind şi iscălită de dânsul, se poate aflà lesne. La 29 Fevruarie 1816, Iordachi Catargiu Vistierul şi Vistierul Dumitrachi Ghica anunţau consulatelor, că au porunca de a «aduce în bună rânduează pe străini, otomani şi alţii, cari se află în toată Moldova şi pe cei ce vor venì, al căror număr s'a înmulţit şi se înmulţeşte, fără ca Guvernul să aibă cunoştinţă de felul îndeletnicirii lor şi fără a fi supuşi bunei orândueli care priveşte binele de obşte», şi le înştiinţau că oricine va intrà în ţară va da pasaportul căpitanului de hotar, primind în schimb numai o recipisă (2). Vodă se gândià poate şi la uneltirile Grecilor din Basarabia, doritori de o nouă revoluţie; dar Lipovenii şi Ungurii, ca în petiţia sa către Poartă, ocupau de sigur numai un loc foarte restrâns în grijile sale. Evreii noi nu trebuiau să năvălească însă în Moldova. Agentul prusian Margotti spune de altminterea limpede că e vorba de «supuşii ocrotiţi de consuli». (3)

Se ştie că această politică a fost înlocuită, după răsboiul din 1828 şi ieşirea din Domnie a lui Ioan Sandu Sturza, prin alta, a lui Mihaiu Sturza, asupra căreia nu e locul aici să ne pronunţăm.

(1) Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei*, p. 259.
(2) Hurmuzaki, X, p. 342, No. CCCCVI.
(3) *Ibid.*, p. 343.

DIN ŢINUTURILE PIERDUTE.

BOIERI ŞI RĂZEŞI IN BUCOVINA ŞI BASARABIA
IN CELE DINTÂI DECENII DUPĂ ANEXARE

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Şedinţa dela 14 Septemvrie 1912.

Trimeterea de d-l profesor Teodor Balan din Cernăuţi a unui număr de documente privitoare la răzeşii din Vilavce, după anexarea către Austria a Ţinutului cernăuţean şi a restului «Bucovinei» şi putinţa ce mi s'a oferit, de a cercetà un destul de însemnat număr de acte privitoare la boieri şi răzeşi din părţile de peste Prut, devenite la 1812, pe cale diplomatică şi administrativă, o nouă şi falsă Basarabie, îmi îngădue să apropiiu, într'o paralelă care nu e fără folos, vieaţa de după înstrăinarea politică a elementului conducător moldovenesc în cele două provincii câştigate de Austria şi de Rusia.

Se va vedeà cum şi de ce urmaşii de boieri români din Vilavce s'au prefăcut după câteva decenii în Ruşi, cu nume ruseşti uneori, înlocuind vechile nume frumoase în limba noastră şi de ce fraţii lor de sânge şi tovarăşii lor de clasă din gubernia basarabeană au păstrat până în pragul zilelor noastre toate datinele juridice româneşti, ca în veacurile de înflorire a «obiceiului ţerii», şi întrebuinţarea graiului indătinat, pe care numai ici şi colo îl împestriţează, greoiu şi ridicol, expresii ruseşti luate dela ingineri hotarnici, dela advocaţi, judecători şi cinovnici ai administraţiei.

*

A.

Cu privire la Bucovina între anii 1775 — al «răpirii» — și 1830, când se lămurește în ținuturile de sus noul caracter național, s'a scris puțin, și mai nimic de Români, dacă se înlătură puține lucrări statistice și culturale (mai ales ale părintelui C. Morariu). Din arhivele metropolitane, unde acum câțivà ani, înainte de a mi se interzice chiar și intrarea în țară, am fost oprit de a face cercetări în protocoalele bisericești, așà de interesante, ce se păstrează sat de sat — cum am putut vedeà în treacăt (1) —, din arhivele, cu mult mai îmbielșugate, ale Guvernului țerii, din arhivele Galiției, cu care Bucovina a fost unită dela 1786 la 1790, din arhivele Vienei, nu s'a scos mai nimic, cel puțin în chip sistematic și urmat. Meritosul profesor Zieglauer, care a cercetat în aceste comori arhivale, se interesà mai mult de organizarea și activitatea administrativă nouă, culegând ici și colo câte o anecdotă ce privià puțin și vieața națională, vieața socială și culturală. Și totuș printr'un răbdător studiu în asemenea arhive se poate luminà puternic, nu numai această locală vieață bucovineană, ci și atâtea laturi din vieața moldovenească și românească în genere.

Pentru schimbările în situația deosebitelor clase sociale, pentru prefacerile în ordinea națională, pentru înrâuririle culturale străine se vor puteà căpătà nesfârșite știri, de cea mai înaltă însemnătate, din cercetări în cari loc după loc să se bucure de luarea aminte a istoricului. Și pentru fiecare — și cred că oriunde aproape lucrul este cu putință — lămuririle dobândite din arhivele bisericești și provinciale trebue să se întregească prin acelea, cu un caracter deosebit, pe care le-ar da culegerile de acte ce se păstrează în multe familii, azi sărăcite și uitate. Traducerile germane, necomplete și proaste, cari se păstrează la Cernăuți în arhiva Tribunalului (actele comisiunii de delimitare din 1782) și în a Delegației țerii (acte privitoare la familii) nu pot pe departe să suplinească o asemenea urmărire a originalelor, atât de bogate de sigur. Am văzut-o însumi comparând aceste traduceri, din cari dădeam extrase în volumul V din «*Studii și documente*», cu originalele cari întâmplător mi-au ieșit în cale. Și cele câtevà documente pe cari le-a scos la iveală «*Gazeta mazililor și răzeșilor*» bucovineni, care încearcă și izbutește

(1) Permisiunea căpătată ulterior la Viena nu mi-a putut folosì, căci, cum am spus, n'am mai avut voie să întru în Bucovina.

să trezească o conştiinţă românească la coborîtorii, bogaţi în pergamente şi amintiri, ai neamurilor celor mari din Moldova, arată că recomandaţiile de mai sus nu sunt zădarnice. Intemeiarea, plănuită, a unei arhive centrale româneşti cu caracter privat, pentru întreaga provincie, strângând cuprinsul inedit al tăşulcelor de piele bine ascunse prin lăzi bătrâneşti, ar uşurà foarte mult o asemenea lucrare. Ceeace a putut face colegul nostru d-l Stefanelli în anii cât a fost reţinut de funcţiunea sa la Câmpulung, poate servì ca exemplu: d-sa e astăzi în posesiunea unei foarte frumoase colecţii, pentru tipărirea căreia a luat acum în urmă îndatoriri în România.

Actele d-lui Balan privesc, cum am zis, satul Vilavcea, căruia văd că i se mai zice şi Vilăucea. El e astăzi, ca şi cătunul Bereznița şi cătunul Semiatin, ca şi întreaga regiune încunjurătoare, îndreptată economic şi cultural către centrul rutenesc şi jidovesc al Vijniţei, cu totul rusificat. Din hârtiile noastre se va vedeà ce puternică vieaţă excluziv românească, sprijinită pe tradiţii de sute de ani, erà acolo în ceasul anexării şi multă vreme încă după aceea.

In Vilavcea aveà o parte de loc neamul Ţintă, care se aflà aici fără îndoeală de veacuri. Il găsim şi la Berejniţa vecină, unde Tănase Ţintă dă la 1747 schitului de acolo a şeisprezecea parte din Bănila moştenită dela moşul său Isac Cocoranul, dintr'un neam care numără un Vornic de Câmpulung, pe Mironaşco. Tănase e ctitor şi la schitul Lunca, pe care-l întemeiè încă dela 1742. Neamul Ţintă păstrà moşie şi în satul vecin Zvinicea, pe Nistru, unde se vorbeşte şi de o «mănăstioară», pe care o avem şi astăzi, căci nu e alta decât schitul Crişceatec sau Repujeniţa, înnoit de Toader Preda Hagiul, care-i dă şi moşie, dela ginerii cunoscutului Vornic de Câmpulung Toader Nacul: Tănase Giosan, Grigore Ceauşul şi Gheorghe Carp. Şi la Zămostia, pe aceeaş linie de graniţă, pe lângă coloniştii lipoveni, erau răzeşi din seminţia lui Ţintă, ca şi din cealaltă mare seminţie dela Vilavce, Onciul, căci, când starostele cernăuţean Dumitru Para făcù schitul Zămostiei, între cei cari-l înzestrară cu pământuri erau, pe lângă Dumitraş şi Maria, Cernăuţeni («Cernauschi») din Vilavce chiar, răzeşii locali Gheorghiţă Onciul şi acelaş Tănase Ţintă, pe lângă un Gafencu, un Costea, un Cuparencu, un Herescul (1).

Intre actele pe cari le înfăţişez aici, se găseşte tocmai unul dela Tănase Ţintă, ctitorul dela Berejniţa şi Zămostia. El poartă, la 1747,

(1) Morariu, *Părţi din istoria Românilor Bucovineni*, I, Cernăuţi 1893, pp. 67—9; Iorga *Documentele Caillmachi*, II, p. 87: 51 de Lipoveni la Zămostia in 1763—4; p. 196, No. 111.

titlul de căpitan, şi lângă dânsul apar ca fraţi Ilie Ţintă şi Drăguna, măritată cu Mălaiu, dintr'o familie care şi ea dăduse un Vornic de Câmpulung, pe Lupu Mălaiu, dela care avem o sumă de scrisori către Bistriţenii din Ardeal în cel dintâiu sfert al veacului al XVI-lea. Astfel trei neamuri în legătură cu Câmpulungul apar şi aici: Nacul, Cucoranul şi Mălaiu. Fata lui Isac Cocoranul, care a fost mama lui Tănase Ţintă, se vede din acest act că se chemà Aftenia. Se vede şi de ce Tănase se făcuse ctitor la atâtea schituri: el n'aveà fii, şi de aceea dăruì o parte din pământurile sale lui Gheorghe fiul lui Ilie. Gheorghe aveà, în schimb, datoria să îngrijească până la moarte pe singuratecul bătrân.

[I.] Adică eŭ, Tănase Ţintă căpt., facŭ ştire cu acăstă scrisoare mè că, avăndu eŭ, denpreună cu frate-mieŭ, cu Ilie Ţintă, şi cu soaru-mè Draguna Mălăiasă ğumătate de satŭ de Zvinece pe Nistru, înŭ Ţinutulŭ Cernăuţuluĭ, de pe maica noastră Aftenie, fata luĭ Isacŭ Cucuranuluĭ, şi la înpărţala noastră, a fraţilorŭ, s'aŭ vinitŭ dentr'acăstă jumătate de satŭ jumătate frateluĭ mieŭ luĭ Ilie, iarŭ altă jumătate dentr'acăstă jumătate de satŭ mie s'aŭ vinitŭ, denpreună cu soaru-mè Draguna Mălăiasa, care s'a face parte mè denŭ totŭ satulŭ a opta parte, şi neavăndu eŭ ficoriĭ denŭ trupulŭ mieŭ, m'amŭ socotitŭ şi amŭ datŭ acăstă parte mè, care să face a opta parte de satŭ de Zvinice, nepotuluĭ Gheorghii, ficoarulŭ frateluĭ mieŭ luĭ Ilie Ţăntă, osăbitŭ de o bucăţè de locŭ ce s'aŭ lăsatŭ dinŭ părţăle tuturora pentru mănăstioară ce este lăngă apa Nistruluĭ. Deci acăstă parte care s'aŭ scrisŭ maĭ susŭ, să fie nepotuluĭ mieŭ Gheorghii Ţintă driaptă ocină şi moşie înŭ veci. Însă şi nepotulŭ Gheorghii să aibă a mă căutà la neputinţa mè şi, după moarte mè încă să aibă a mă griji cu cele sufleteştĭ ca pe unŭ părinte. Şi alţi denŭ nepoţiĭ meĭ nime să nu să amestece la acăstă danie, căcĭ eŭ de bună voe mè amŭ datŭ acăstă parte luĭ Gheorghii: una că mi-eĭ nepotŭ de frate, alŭ doile că îmĭ este şi finŭ de botezu. Iarŭ care s'arŭ ispiti a strica acăstă danie a mè, să fie blăstămatŭ de Dumnezeŭ şi de Maica Precista şi de toţĭ sfinţiĭ. Şi pentru credinţă amŭ iscălitŭ. Leatŭ 7255, Iuni 20.

Cum se vede, înainte de anexare, pretutindeni, la Vilavce, la Zvinice, la Zămostia, tot răzeşi de viţă veche românească. Străinii nu sunt pomeniţi nicăiri. Lipovenii, asiguraţi cu privilegii, joacă un rol foarte puţin însemnat. Iar Luteranii cari, fugind din Polonia catolică prigonitoare, căutaseră un adăpost în Moldova şi cumpăraseră dela Ţintă,—dacă nu şi dela moşneagul Toader Nacul şi dela Toader Volcinschi, fiul, botezat de dânsul, al surorii sale, cari aveau cealaltă jumătate din sat, — loc de aşezare la Zvinice, cu

învoirea lui Păun, starostele de Cernăuţi, fură siliţi de urmaşii lui Nacu a-şi luà banii îndărăt, după datina care dădeà acest drept vecinilor de stăpânire, şi a se îndreptà aiurea, înainte încă de 1768 (1).

Nu cunoaştem seminţia lui Ion *Leancă*, despre care un act (n-rul II) dela starostele de după anexare, Ilie Herescul, rudă cu Ienachi, ctitorul dela Zămostia, spune că erà cumnatul lui Gheorghe Ţintă. Dar aceia către cari se îndreaptă Herescul, într'o poruncă fireşte românească, Tănase *Tăutul* —, cu privire la neamul căruia am dat de curând ştiri în *Neamul românesc literar* din acest an, Aprilie, — şi Andronachi *Frunză*, erau şi ei din tată în fiu prin aceste părţi. Ioan Frunză ţinuse doar pe Antimia, sora acelei Aniţa dela care-şi trăgeau drepturile de stăpânire răzeşii Cracalie (2).

[II.] Dum. Tănas[e] Tăutule i Andronache Frunză, sănătate vă poftescu. Aicea arătă Gheorghie Ţăntă că are o parte de moşie la Vilavcea, şi acè parte a luĭ zăsă că până acumŭ aŭ stăpănit-o cumnatu-săŭ Ionŭ Liancă. Ci să luaţĭ osteneală să le înpărţiţĭ amăndurora acè parte înŭ doî, cu pomete şi cu lazurĭ şi cu ţăraniĭ, cumŭ şi la cămpu, să le faceţĭ părţĭ cu dreptate, dăndu-li şi scrisoare la amăndoî părţile ca să nu maĭ aibă pricină între dănşiĭ.

Ilie Herescul staroste. Ghen. 17.

Când, după mutarea vulturilor şi prefacerea «Cordonului» într'o vastă şi frumoasă provincie, locotenentul von Schmidbauer luă comanda la Cernăuţi, Gheorghe Ţintă, fiul lui Ilie, cerù dreptate pentru locul său din Zvinice, ca şi pentru cel din Vilavce (No. III). Adversarii săi erau şi ei din vechi neamuri româneşti: de o parte Ştefan *Rotompan*, urmaşul lui Crâstea şi lui Ionaşco Rotompan, Vornici de Câmpulung pe vremea Movileştilor, şi, de alta, Ion *Roşca*, fără a pomenì pe Ioniţă Lencuţa, tot din Zvinice. Roşca erà din acea familie care mărturisià la 1764 cu privire la Mihalcea, satul de lângă Cernăuţi a cărui istorie a scris-o de curând părintele Zaharia Voronca (3). Iar, cum se vede dintr'un act următor, dela 22 August 1799, o soră a lui Gheorghe Ţintă, Irina, care trăià încă atunci, se măritase cu un Rotopan, având un fiu, pe Grigoraş, şi Toader Mălaiu venià văr cu acesta.

---

(1) *Documentele Callimachi*, II, p. 196, No. 111. — Pentru judecata dela 1763 dintre Ţintă şi Cracalie v. *ibid.*, I, pp. 460—1, n-le 114—5, după documentele Academiei 112 şi 113 din pachetul LII.

(2) *Documentele Callimachi*, II, p. 201, No. 137.

(3) *V. ibid.*, II, p. 192, No. 88.

[III.] Ţie, Ştefanŭ Rotopani, să vil aicea, că aĭ pricină de judecată cu Gheorghii Ţintă, ca să vă luîmŭ samă pintru pricina uniĭ zălojiturĭ, ce arată Ţintă c'aŭ făcutŭ cheltuială de aŭ scosŭ parte de moşie denŭ Zvineacea, şi voĭ aţĭ luatŭ venitŭ de pe acè moşie la 1000 de leĭ; să cauţĭ să viĭ ca să să răspunză la ačasta. Că, neviindŭ, veĭ fi adusŭ cu Arnăuţiĭ.

776, Oc. 25.

Şi tu, Ioniţă Luncuţe, încă să viĭ aicea, că ai ğudecată cu Ţintea.

E. v. Schmidbauer.
Oberl...(?).

Dum. Costandinŭ Čolpani, sănătate. Aicĭ jălui acestu Gheorghii Ţintă cumŭ că are datorii 8 leĭ la Ionŭ Roşca denŭ Vilaucea: viindŭ acolo, să chemĭ pe acelŭ Ionŭ Roşca şi să le eĭ sama, şi, de să va dovedi că este dreptu datoriŭ cu aceştĭ banĭ, să-ĭ înplineştĭ baniĭ; iarŭ, de va fi pricina într'altŭ chipŭ, şi neputăndu-ţĭ acolo aşăza, să-ĭ trimiţĭ aice.

776, Oc. 25
(aceeaş iscălitură.)

In aceleaşi părţi de Miazănoapte, la Broscăuţul-Vechiu sau Muntenii, aveà moşie un Ioan Popovici, al cărui tovarăş de stăpânire se chemà Vlaicul, şi la o judecată între dânşii se înfăţişează ca răzeşi câte unul al cărui nume are o înfăţişare rusească, Ion Bonovschii, Alexandru Mnogodeatnii—ceilalţi fiind un *Bahrin* şi mai mulţi din neamul *Popăscul*, la cari se adauge, iscălind cel dintâiu în zapis, Căpitanul Vasile Onciul:

[IV.] Dat-amŭ adevărată mărturiia nostră carele ştimŭ şi mărturisămŭ sufleteşte la măna lui Ionŭ Popovicĭ preacumŭ, avăndu Ionŭ Popovicĭ cu Vlaicolŭ la unŭ locŭ o parte de moşiia înŭ Broscăuţĭ, şi sculăndu-să Vlaico, aŭ datŭ de aŭ [a]ratŭ alţŭ răzăşĭ de moşiia aceia, iarŭ altă parte ce aŭ rămasŭ de rănu *(sic)*, iarăşŭ aŭ venitŭ şi şi *(sic)* aŭ văndut-o aşijdere la răzeşĭ; carele arătura să face 7 fălcĭ şi iarbă 7 fălcĭ,—şi acù s'aŭ sculatŭ Vlaicolŭ şi-lŭ înpinge pe Ionŭ Popovicĭ înŭ arătură. Çarele Vlaicolŭ aŭ făcutŭ de aŭ aratŭ fănaţulŭ răzeşiĭ. Carele întăĭ aŭ aratŭ Alecsandro Mnogodeatniĭ şi alţăĭ, carele s'orŭ arăta la ontrebare. Şi toate cu ştire luĭ Vlaicolŭ s'aŭ făcutŭ ačasta. Ačasta mărturisimŭ şi încredinţămŭ cu scrisore nostră. La letŭ 1782, Avgustŭ 8 dn.

Vas[i]leOnčulŭ Căpt. — Mihalachii Popăsculŭ.
Ionu Bonovschii. — Necolaĭ Popăsculŭ.
Dumitraşŭ zetŭ Popăsculŭ.
Gligoraşŭ Bahrinŭ.

Cel dintâiu act care poartă pecetea nouăi înrâuriri galiţiene — şi aceasta, fireşte, mulţămită diacului, venit din alte locuri, — e acela din 5 Aprilie 1785, în care numele lui Ion Onciul care trece moşia sa lui «Ion feciorul popei» (cum vom vedeà, e vorba de Ion fiul lui Simion Onciul Alexandrovici), e scris cu pronunţare rusească: Vonciul. Dar între marturi e un fecior al «Niagului» şi un Gavrilescul.

[V.] Adichiti eŭ, Ionŭ Vončulŭ, am amŭ *(sic)* datŭ moşiia la Ionŭ fičorulŭ popi, ne'mŭ schimbatŭ moşiia pintru moşiia. Amŭ făcutŭ schinbŭ, în totŭ loculŭ si aibe a sitepeni parte dumisale luĭ Ionŭ Vončulŭ, cu chimpu şi cu padure şi cu chirşma, cu tutu luĭ totŭ, si n'are neačo suparare, moşiia curata, amŭ dat-o la mina si stepeniasca, cine ce avè, eŭ a respunde: ne'mŭ schinbatŭ pi triĭ anĭ.

1785, luna luĭ April 5. Ionŭ Vončulŭ.

Si s'avŭ tiplatŭ Teareaiacŭ fičorulŭ Niaguluĭ şi Vasileai Gavrilesculŭ.

Şi tot «Vonciul» i se zice Onciului şi într'un raport, din 1786, a doi Vornici:

[VI.] După cinst. poroncă a Mării Sale amŭ cercetatŭ pricina lorŭ, şi moşiia amŭ găsitŭ driaptă a Vončuluĭ, schimbătură, iară la altele pricinĭ ce aŭ între dânsi, o fi la înţălepčune Mării Tale, fiîndŭ-că şi loculŭ celŭ de pricină nu este aratŭ. A Mării Tale plecată slujbă.

786, A[prilie] 6 dni.

Tănase Vonicŭ Cobacŭ (?).
Eŭ, Toderu Vorniculŭ, iscalŭ (?).

Tăutuleştii apar iarăş la 1786, când Ion Tăutul, fiul lui Istratie, dărueşte fiului, botezat de dânsul, al preotului Simion un loc de casă în Vilavcea (?) (1); acest urmaş al Legofătului lui Ştefan cel Mare şi al diacilor din veacul al XVII-lea nu ştià să scrie, şi el rugase să-i facă zapisul pe o rudă a sa, dar nu pe nepotul Dumitraş, care se mulţămeşte a iscăli, lăsând grija condeiului altei rude, lui Vasile; şi între cei iscăliţi se află şi Toader Tăutul. Aceşti Tăutuleşti sunt necunoscuţi, şi în schiţa mea, citată, din «Neamul Românesc Literar» (p. 167), genealogia lor lipseşte. Ion, Vasile şi Toader din 1718, cari erau fraţi (şi mai fusese şi un al patrulea, Sandu), le dăduseră numele: aceştia, cu pământ la Grămeşti, *erau fiii unui Vornic de Câmpulung, Pătrăşcan* (2). Incă odată, aceeaş legătură între Vornicia Câmpulungului şi moşiile de graniţă la Prut.

(1) Intărirea, dela 1787, e însă dela ofiţerul-administrator din Târgul Siretiului.
(2) *Studii şi documente*, V, p. 229, No. 72.

Zapisŭ.

[VII.] Adică eŭ, Ionŭ Tăutulŭ, dat-amŭ adivărată secherisore mè la măna părintilue Semionŭ şi fiiuloe dumisàle Ionŭ, care l-amŭ ţınutŭ la botezŭ, unŭ locŭ de casă ci i-aŭ datŭ perinteli nostru Estratie Tăutulŭ; amŭ datŭ ca să fie datŭ înŭ vecĭ,—care nu putumŭ a strica cuvăntulŭ perintiluĭ nostru Estratii Tăutulŭ. Darŭ şi eŭ, Ionŭ Tăutulŭ, fiulŭ lui Estratii, amŭ datŭ acelocŭ hinulue meŭ înŭ vicĭ, ca să-lŭ ţăi şi copii dumisale, darŭ dinŭ copiĭ aĭ meĭ saŭ dinŭ nepoţăĭ saŭ dinŭ strenepoţi meĭ să n'aibă voi a sculà ca să eia acilŭ locŭ di casă di la hinulŭ neŭ Ionŭ sănŭ priutulŭ Sămionŭ, care aŭ ţinutŭ celŭ locŭ di casă. Şi pintru cridinţă amŭ escălitŭ şi, niştindŭ carti, amŭ rugatŭ pi dumnealuĭ vărulŭ meŭ Vasile Tăutulŭ, şi m'aŭ escălitŭ. Şi la acestŭ zapisŭ s'aŭ întăpŭlatŭ şi unŭ nepotŭ alŭ meŭ, Dumitraş Tăutulŭ.

Dumitraşŭ Teutulŭ. Ionŭ Tăutulŭ. 1786, Feur. 8.

Şi eŭ am sŭcrisŭ acistŭ zapisŭ cu zăsa dumisale Ionŭ Tăutulŭ i cu soţulŭ dumisale Paraschiva, şi amŭ iscălitŭ: Vasile Tăutulŭ.

Şi eŭ, iscalitulŭ Toder Tătulŭ.

Vorstehender Donationsbrief ist in den Contracten-Prothocoll, pag. 103, eingetragen und iure cuiuscunque bet. gerichtlich bestättiget worden. Seret, den 22 ten x-bris 787.

Seeber m. propria,
K. K. Hauptm. und Dist. gen.-Vorsteher.
Taxa 15 xr.
Pecete cu : iudicii loc. Szeret distr.

Pe atunci erâ preot la Vilavce, numit de noul episcop al «cc. Bucovinei», un Simion Alexandrovici, care s'ar păreà după nume să fie un străin, dar un act ulterior ne va spune că Onciul sau Vonciul erà numele adevărat, vechiu, al acelora cari, în aceste timpuri de unire cu Galiţia, crezură că e mai potrivit, mai «modern» a-şi zice: Alexandrovici.

[VIII.] *Dositheĭ, cu mila lui Dmnezăŭ episcopŭ cc. Bucovinĭ.*

Prin aĕastă scrisoare a noastră să face de ştire la toţĭ şi la fiiştecare cărora să cuvine, iar mai vărtos la pravoslavniciĭ creştini şi lăcuitoriĭ satuluĭ Vilauce, precumŭ, fiindŭ de trebuinţă ca să li să aşeze lorŭ unŭ preotŭ parohiialnic, să nu fie zăticnire dmnezăeştilorŭ slujbe, atătŭ cele din beserică, cătŭ şi a noroduluĭ, anume dela Conzistoriu voe şi slobozenie s'aŭ dat preotuluĭ Simeon Alexandrovicĭ dintru acestaşĭ satŭ ca să fie acolò preotŭ parohiialnic, cu blagoslovenie a sluji toate slujbile preoţăştĭ, precumŭ la beserică, aşa şi la norodŭ, la besearica întru care să prăznueşte hramulŭ Adu-

cerea Sfinteloră Moaşte a sf[ă]ntului ierarhŭ Necolaĭ, după aşăzările sf[i]nteĭ şi pravoslavniciĭ Besericĭ a Răsărituluĭ, iarŭ pravoslavniciĭ creştinĭ de acolò săntŭ datorĭ ca pe numitulŭ maĭ susŭ preotŭ Simeon să-lŭ aibă în dragoste şi cinste, nelipsindu-lŭ de agiutorŭ între cele trebuinčoase.

Din Canţlariia Conzistoriuluĭ cc. Bucovinĭ. Cernăuţĭ, 18 Iuni 1786.

(Pecete peste hârtie, ruptă.) Dositheĭ, episcopŭ Bucoviniĭ.

Avem însemnarea lucrurilor lăsate la moarte de popa Simion, și vedem că sora lui se numià Catrina *Gheorghiasa* și că fata lui, Catrina, luase pe un Român, *Pitarul Toader* din Boianciuc. Soția, răposată, a lui Simion fusese Mariuța *Otuleasa,* și ea erà din Cuciurul-Mic, unde trăiau deci pe această vreme tot Români, pe când acuma e una din cetățuile rutenești. Cât privește pe răposatul preot, moșia lui erà la Broscăuți, unde am mai găsit Onciulești. Un Popovici, un Pop, un Chibici iscălesc în dosul însemnării.

Și, când judecătoria din Siretiu întărește împărțeala, într'un act românesc, se văd jos numele «panțirului împărătesc» Nicolae Zuc și al unui Frățian, care poartă numele unui vechiu pârcălab al Moldovei:

[IX.] *Însămnare*

asupra averiloră nimişcătore şi mişcătore a răpăusatuluĭ la Iuli înŭ 8 acestuĭ anŭ, vechĭ calindarŭ, preotulŭ satuluĭ Velavce, Simionŭ Alexandrovič, cari făr diiată înscrisŭ aŭ răpăusat, darŭ dinŭ gură aŭ lăsatŭ prinŭ soru-sa Catrina Gheorghiiasa cumŭ aŭ să să înpartă averile între fii săĭ. Anume:

Simionŭ Alexandrovič, de 60 anĭ vărsta luĭ, preutiasă n'aŭ avutŭ, fiindŭ maĭ înnainte mortă, ca de 70 anĭ. Catarina ce o ţăne Pitarŭ Toaderŭ înŭ Boiančucŭ, de 30 anĭ. Ion săn luĭ Simionŭ Alexandrovič, de 28 anĭ.

Paraschiva Alexandrovič . . . . de 25 »
Nastasie tijŭ. de 22 »

Averĭ nemişcătoare.

	Leĭ preț.
5 stănjănĭ moşie la Cučurŭ-Micŭ, č-aŭ avutŭ răposatulŭ preutulŭ după soţulŭ săŭ Mariuţa Otulias[a], şi aŭ dat zestre fiici sale Catrini, după morte preutesiĭ.	45
6 fălcĭ moşie înŭ satŭ Broscăuţŭ, la Ţăn[u]t[ulŭ] Siretuluĭ, tijŭ de zestre.	45

Mişcătoare.

Unŭ carŭ de lemnu vechĭ. 1
Unŭ plugŭ cu fere. 2

Bucate.

4 boĭ marĭ	60
4 vač cu viţăĭ	40
1 mănzŭ tretinŭ	13,30
5 stupĭ	7,30
6 rămătorĭ	6
cari facŭ	220 leĭ.

Datoriĭ de înplinitŭ.
Datoriĭ de plătit.

	Lei greţ.
Înŭ satŭ Vilavce, luĭ Ionŭ Frunză, ce s'au luat pentru comăndare .... 25 şi prohodŭ	2
Înŭ satŭ Vilavce, la orăndă	1,10 1/2
Tijŭ luĭ Ionŭ Crăčmarŭ	1
Vorniculuĭ satuluĭ, Ioanŭ Ghenghe	34
Luĭ Gheorghie Lencuţă dinŭ Vilauce	45
Luĭ Vasălie Dumiĭ. tijŭ	30
cari facu 30	59 1/2

Să maĭ află şi o zi de arătură, păpuşoĭ sămănaţĭ, o ză de grăŭ şi doao popaurĭ şi de ovăşŭ *(sic)*.

Cari toate aceste după cum arată maĭ susŭ, şi nič maĭ multŭ, nič maĭ puţănŭ, s'aŭ găsătŭ adeverit cu a nostră iscălitură, cari după cumŭ s'aŭ priimit, şi Ionŭ sănŭ luĭ Alexandrovič, frate bunŭ băeatuluĭ, s'aŭ datŭ toate pe măna luĭ ca să le chivernisască pentru folosulŭ lorŭ. S'au scrisŭ în Vilavce, 23 Iuli 788.

Erie Costan. Chibicĭ.
Ghenghe (?).
Ionŭ Fraţahenŭ Vornico.
J. Bertleff,
Beysitzer.

Ioanŭ Popovič, ipitropŭ.
Alexandru Popŭ Logft.

Cvitaţii.

După prè-înnalta poronca cc. ĝudecătoriĭ de Săretŭ dinŭ 1791, Ghenarŭ 10, noŭ calindarŭ, amŭ plinitŭ 5 leĭ, 52 graiţarĭ, cheltuiala scrisoriĭ averiĭ răpousatuluĭ preotulŭ Sămionŭ Alexandrovič otŭ Vilavce, dinŭ măna fiiuluĭ răpousatuluĭ, anumi dela Ionŭ Popovič, şi încredinţezŭ cu iscălitura mè. U Vilavce, 1791, Ghenr. 15/4.

Eŭ, Necolaĭ Zucŭ, paţirŭ înpărătescŭ. Ionŭ Frăţiianŭ, martorŭ. Eŭ Ştefanŭ Vor[ni]cŭ Zaharie otŭ Vilavce după poroncă s'aŭ înplinitŭ, şi săntŭ martorŭ.

Epitrop rămăsese Ioan Popovici, și el arendà pe douăzeci de ani moșia dela Vilavce, lângă a lui Gheorghe Țintă, unui Evreu:

[IX.] *Zapisŭ.*

[Adi]că noĭ, care mai ğosŭ săntemŭ iscăliţĭ, dat-amŭ adevăratŭ zapisulŭ nostru la măna dumnealuĭ Peiseluvnorŭ *(sic)* precumŭ să să știe că i-amŭ văndutŭ o bucată de locŭ pe hotarulŭ Vilavciĭ, adică o luncă (*șters* : și c'unŭ capătŭ pr...) pe Bererejniţi și c'unŭ vadŭ de moară, care este înŭ lunca acie. Și să aibă voi a paște și a tăè nuiale și a face și casă și moară pe loculŭ acela. Și stupulŭ (1) acela care i-amŭ văndutŭ să începe dela drumulŭ ce vini dela Vilavce de asupra Esnesșii *(sic)* și trece la podulŭ Berejniţi și pără înŭ hotarulŭ Zamostieĭ, iarŭ latulŭ este jumătate denŭ stălpulŭ luĭ Gheorghii Ţinte,—care să faci 160 de stănjăni. Și tocmala ne este căte 20 leĭ pe totŭ anulŭ, adecă doĭzăč leĭ, și noĭ nu avemŭ voe a-lŭ scoate dinŭ stăpănire acie macarŭ 20 de anĭ (*șters* : și maĭ bine): în [cătă] vreme va vrè să ţie totŭ cu preţulŭ acela, să aibă a stăpăni cu toate acareturile ce le va fač[e] pe loculŭ ce i-amŭ datŭ, fără de ničo pricină. Iarŭ, întămplăndu-să vreo zăticnire de spre alţĭ fraţĭ, cătă cheltuială și înplinială s'arŭ fač[e], noĭ să avemŭ a răspunde. Și anulŭ să începe dela Sămedrulŭ. Și pentru maĭ bună credinţa amŭ iscălitŭ. Și bani i-amŭ luatŭ înnainte:

1793, Iunie 14.

Adică eŭ, Peisalovnorŭ, amŭ datŭ ačastă ţădulă dum[nealu]ĭ Ionŭ Popovicĭ precum să-lŭ știe că, făcăndŭ noĭ tocmală pentru luncă cu capătulŭ de fănaţĭ a dum[nealu]ĭ, căte 5 leĭ pi anŭ, și vrăndŭ dum[nealu]ĭ acolo să *(sic)* acelŭ capătŭ de fănaţĭ, să aibă voe a cosi: numaĭ doĭ leĭ polŭ să aibă a ţănè pe totŭ anulŭ înŭ samă pentru iarba č-a cos[i]. Însă are voie dum[nealu]ĭ să-șĭ macine căte unŭ coreţĭ pe lună fără de mirticŭ. Și pentru maĭ bună credinţă amŭ iscălitŭ jădovește.

1793, Iuli 15.

La 1794, Ioan Onciul sau Alexandrovici, fiul preotului, erà major și i se dădeà un loc de clădit casă — actul dă asupra clădirii note interesante — de preotul cel nou, Vasile, care iscălește rusește. Doi Frunză sunt marturi.

[X.] *Contractŭ.*

Eŭ, maĭ josŭ iscălitulŭ, adeverescŭ prinŭ scrisoare mè la măna dumisale Ioanŭ Alexandrovicĭ precumŭ să să știi că, avăndŭ trebuinţă eŭ ca să-mĭ facŭ casă noaî, socotindu-ne noĭ înde noĭ, de bună voia noastră, amŭ făcutŭ

(1) Stălpulŭ.

așăzare între noĭ și amŭ făcutŭ schimbu într'acesta chipŭ: adecă ni i-aŭ datŭ dum]nealu]ĭ casa dumisale, adecă lemnu, cu totŭ, cumŭ este, numaĭ casa, iarŭ, cătŭ la pămăntŭ, adecă la locu moșie, să nu mă atingŭ, fiindŭ-că dum. n'are triabă la locŭ, fiindŭ loculŭ a dumisale Vasăi Tăutu. Și pentru aĕasta eŭ să aibu a-ĭ face dumisale casă înŭ locŭ pe moșie dumisale, de asemene cu totŭ lemnulŭ și cheltuiala mè, cu 7 ușĭ bune, făcute de sniţerŭ, după cumŭ a pofti dumnealuĭ. Și, cătră aĕasta, maĭ adaogŭ să-ĭ facŭ și cămară înŭ casă și cuinne (*sic?*) cu obloane, iarășŭ după cumŭ va pofti dumnealuĭ. Darŭ laviţăle dinŭ casa iasta mare să și le rădice, aceste ce săntŭ, numaĭ să găsască dumnealuĭ meșterŭ; darŭ eŭ să-ĭ plătescŭ meșterilorŭ, și să daŭ și totŭ lemnu meŭ gata (cătŭ va trebui la casă) și să portŭ și toată cheltuiala meșterilorŭ, eŭ să aibu a o rădica, și să-ĭ daŭ dumisale casa gata cu totulŭ, după cumŭ scrii maĭ susŭ, cu podeală, cu căpriorĭ, cu totulŭ, și să i-o și năsăpăscŭ asemene cumŭ esti casa aĕasta, atătŭ înnuntru, cătŭ și pe dinŭ afară. Numaĭ dum[nealu]ĭ să aibă a pune acoperemăntŭ, adecă draniţa și cuele, și lemnulŭ să fii totŭ bunŭ. Și dintr'aceste șepte ușĭ de susŭ numite una să fii ferecată cu fierŭ bine, cu cheltuiala mè. Însă cu aĕastă așăzare ca, pănă ce-ĭ voĭ găti eŭ dumisale casăle, să fii dumnealuĭ volnicŭ a șidè înŭ casa cè mică, iarŭ în casa cè mare să ședŭ eŭ. Și, căndŭ îĭ voĭ găti casăle și a vrè să iasă, să aibă voi a-șŭ lua hornulŭ dinŭ casa cè mare, cumŭ și pomătulŭ să și-lŭ rădice, adecă pomi. Și, cătŭ trece lemnu pentru cămară și pentru cerdacŭ, cătŭ va trebui pentru aĕasta, dum[nealu]ĭ să aibă a da măncare la lucrătorĭ. Cumŭ și stălpi din ğurŭ înpreğurulŭ casăĭ sa aibu eŭ a pune după cumŭ va pofti dum[nealu]ĭ, și gardurile, răzlège, coșniţile toate să aibă a-șĭ rădica, cumŭ și casa dinŭ dosŭ asemene să-șĭ rădice, cumŭ și masa din casă să-șĭ ei. Și zioa amŭ hotărătŭ ca să-ĭ gătescŭ eŭ dumisale casa, pănă la 1795, Iuni 29, vechĭ calendarŭ, fără smintială. Și pentru credinţă m'amŭ iscălitŭ însușŭ cu măna mè. Cumŭ și aĕasta o amŭ hotărătŭ, măcarŭ să gătescŭ eŭ casăle dum[nealu]ĭ, să fii volnicŭ a ședè înŭ casă până ce și-a lipi casăle și li-a unge după cumŭ trebui.

ꙋ Vilavce, 794, Apr. 28, vechĭ calindarŭ.
Iereĭ Vasilii Radevič, parohŭ (iscălitură rusească).
Andronachi Frunză m'amŭ întămplatŭ martorŭ.
Ioanŭ Frunză, martorŭ.
I eŭ, fiindŭ poftitŭ, i-amŭ scrisŭ: Petrachi Lipr. (?) Logft.

(Pe Vo:) Cu frăţasca dragoste și cu fericita sănatate mă închinŭ dumitale, bad[e] Ionŭ Onĕulŭ. Alta n'amŭ către dum, numaĭ te poftescŭ pă dum. ca să-mĭ faĕ bine cu o vita dă calŭ, că acmú amŭ ramasŭ fără de o calŭ.

Ionŭ Alexandrovič.

Și neamul Rotopan mai dăinuià, fiind reprezentat printr'un Grigorașco; mai găsim și pe răzeșii Vlad. Din Tăutulești, avem pe Vasile, un cărturar, vecin cu Ioan Alexandrovici. Acesta stăpânià o parte din locul lui Țintă, ca ginere al acestuia, prin soția Iftimia (1), precum gineri îi erau Gheorghe și Mihalachi Frunză.

[XI.] *Contractŭ.*

Dat-amŭ adevărată şi încredinţată scrisoare noastră la măna dumisale Ioanŭ Frunză mazălŭ şi răzeşu otŭ Vilavce precumŭ să să ştii adevăratŭ numili nostru, eŭ, anumi Ionŭ Alexandrovicĭ, zetŭ Ţintiĭ, şi eŭ, Ghiorghii Frănză, nepotŭ Ţănti, şi eŭ, Mihalachi Frunză, nepotŭ Ţănti, şi eŭ, Grigoraş Rotopanŭ, nepotŭ Ţinti, adevirimŭ cu iscăliturĭ[le] nostri de maĭ ğosŭ arătate precumŭ să să ştì că, avăndŭ noĭ mare nevoinţă de banĭ, ni-anŭ rugatŭ dumisali, numituluĭ Ioanŭ Frunză, şi ni-aŭ făcutŭ bine cu 65 leĭ, adecă şas[e]zecĭ şi cincĭ leĭ, însă banĭ de aurŭ ungureştĭ, şi pentru aceştĭ banĭ amŭ posŭ înŭ amanetŭ dumisale numituluĭ de susŭ Ionŭ Frunză toată parte ce să află peste podŭ, parte Ţăntiĭ, ce să hotăreşte cu dumnealuĭ Vasăli Tăutu înŭ jumătate. Şi acesti părţĭ aĭ noştri să aibă a stăpăni înŭ pace pără ce n'omŭ da bani, aciştĭ 65 leĭ de maĭ susŭ arătate, şi nimine denŭ niamurile nostre n'ari a faci nicĭ o zăticniri la stăpănire părţălorŭ nostri după acestŭ contractŭ ce amŭ datŭ dumisali, numitulŭ maĭ susŭ Ioanŭ Frunză. Iarŭ, de arŭ fi vr'o pricină de spre cineva, noĭ să avemŭ a răspunde şi a da samă pentru toată păgubire ce s'a pricinui. Şi, pentru maĭ adevărată credinţă cu dum[nea]luĭ, martori ce s'aŭ întămplatŭ la scrisulŭ contractuluĭ ne rugămŭ cinstiti dregătoriĭ loculuĭ, aĭ satuluĭ, ca să binevoiască a întări cu iscăliturile [lorŭ şi cu pe]cete satuluĭ. Şi s'aŭ datŭ acestŭ contractŭ la stăpănire pe doĭ anĭ, să fie [...stăpă]nitorĭ. În Vilavce, 1794, Apr. 25.

Ioanu Alexandrovič.

Gheorghii Fruze, nepotŭ Ţăntă.

Gligoraşŭ Rotopanŭ.

Mihalachii Frunză, nepotŭ Ţănti.
Ghiorghii Jita, marturĭ.
Veleşco Vladŭ, martorĭ.
Ghiorghii Vladŭ, martorĭ.

Şi eŭ cu pofta dumilorŭ sale de maĭ susŭ arătaţĭ amŭ scrisŭ acestŭ contractŭ, şi m'amŭ iscălitŭ.

Dumitrachi... (şters).

(1) V. zapisul din 14 Decemvrie 1810.

Acista contratŭ s'aŭ scrisŭ înnaentia nostra, şi l-amŭ escălitŭ, şi amŭ pusŭ pecitia satuluĭ.

Marca: O furcă cu treî dinţi.

Vasile Tăutulŭ.
(frumoasă iscălitură.)

Tijŭ amŭ maĭ datŭ pe acestŭ amanetŭ doĭ galbinĭ, n'amŭ iscălitŭ; 795, Apr. 9.

Ionŭ Alexandrovičŭ.

Tijŭ amŭ maĭ luatŭ doĭ galbenĭ pe acestŭ amanetŭ de susŭ arătatŭ; 1795, Dechemvrie 2.

Gheorghiĭ Frunză.

(Pe Vo:) Eŭ cu pofta dumisale Costantinŭ Vladŭ amŭ scrisŭ, şi pentru maĭ bună credinţa m'amŭ iscălitŭ.

Gavriil Iacovič.

Şi eŭ, numitulŭ maĭ susŭ arătatŭ Costantinŭ Vladŭ, spre adevărata credinţa poftescu [pe dumnealor dregătoriĭ satul]uĭ ca să binevoiască acestŭ contractŭ alŭ mieŭ a-lŭ iscăli şi cu pecete satuluĭ a-lŭ întări.

La 1801 găsim pentru a doua oară un act de arendă la un Evreu galiţian:

[XII.] *Contractŭ.*

Adecă Teteelŭ Zalmăn Crăs. *(sic)*, ca[re] sintŭ maĭ ğosŭ iscălitŭ, dat-amŭ scrisoare mè la măna dum[nealu]ĭ Ionŭ Alexandrovič precumŭ să să ştie că amŭ cumpăratŭ pe unŭ anŭ orăndă dreptŭ cu pat. *(sic)*, iarŭ 8 leĭ am să-ĭ daŭ la măna dumisali făr de nicĭ-o pricină, şi dum. Ionŭ Alexandrovič are să-mĭ facă cvitanţă (?), şi eŭ amŭ să-ĭ daŭ o vadră de holercă, şi maĭ amŭ să-ĭ daŭ căte o vadră de brahă deminiaţă (?), şi sare pentru porcĭ. Şi pentru maĭ mare credinţă m'amŭ iscălitŭ. 1801, Săpterii.

(Iscălitură evreiască).

Pe lângă continuatorii neamurilor Mălaiu şi Rotopan, găsim la 1799 pe un *Cuparenco* şi un *Răpta*:

[XIII.] Noĭ, maĭ ğosŭ iscăliţ[iĭ], adivirimŭ cu ačasta învoială noastră dinŭ cuvăntŭ înŭ cuvăntŭ, unulŭ altuĭ, la măna, precumŭ să să ştie că ni-amŭ aşăzatŭ dăndŭ triĭ scrisorĭ la măna dumisale văru-mieŭ Toaderŭ Malaĭ, cari doao scrisorĭ arată pi parte dinŭ munti şi alti scrisori ci arată pi parti dinŭ vali; şi acisti părţĭ de maĭ susŭ arătate într'ačastă a nostră învoială să aibă dum. a să ğudica cu untiŭ-nostru Ghiorghi Ţănta, ci esti frati bunŭ cu maica mè Erina Rotopăniasa, orĭ cu ginirili dumisali, de maĭ susŭ numituluĭ Ghiorghi Ţănta, pintru parti dinŭ munti, dinŭ Putila, şi pintru parti dinŭ moşie şi pintru parti di moşie dinŭ Vilavce, de la Lincuţă, şi, scoţăndŭ dum[nealu]ĭ susŭ

numitulŭ părţăle di moşie cu a altuia la dumisale, ci a faci pi la cinst. ğudecătorìĭ, atuncĭ să avemŭ a ne înpărţi noĭ amăndoĭ înŭ ğumătati şi a stăpăni înŭ več de več, şi copii noştriĭ, maĭ susŭ numitile parţĭ, ci arată ačasta învoială a noastră, şi ni rugămŭ cinstiteĭ ğudecătoriĭ prè-puterniciĭ Înpărăţii noştri ca să binivoiască a puni la tabula şi a întări cu pecete înpărătească; şi amŭ poftitŭ şi alti obrază de cinsti cari s'aŭ întămplatŭ la ačastă a noastră scrisori ca să iscăliască spri încredinţare cu iscăliturile sale, puindŭ şi ačasta. Şi pentru credinţă m'amŭ iscălitŭ.

799, Augustŭ 22.)

Ioniţă Cuparencŭ, martorŭ.
Vasile Răpta, martorŭ.

T. o. m. *(sic).*

Ačastă copie dipi învoială dumnealor Todorŭ Malaĭ şi dumisale Grigoraş Rotopanŭ eŭ amŭ priscrisŭ tocma dinŭ cuvăntŭ în cuvăntŭ, asemini cu matca iĭ ča adivărată, şi amŭ iscălitŭ.

Costachi Frunză d...

Ion Alexandrovici tot întinzându-se, căpătă şi moşia Rotopăniţei, pe care făgădueşte a o îngriji, cum nu făceà fiul ei Grigoraş, nici o fiică, măritată în neamul Bejan.

[XIV.] Zapisŭ.

Adicăti eŭ, Irina Rotopăniţa, di aice, dinŭ Velavce, dat-amŭ adivăratŭ şă încredinţatŭ zapisulŭ meŭ la măna dumisale nepotulluĭ meŭ Ionŭ Alixandrovič precumŭ să să ştii că, di nimi sălită, nicĭ asuprită, ce săngură dinŭ bună voe mè amŭ văndutŭ dumisale nepotuluĭ di susŭ pominitŭ a patra parte dinŭ poiană ce să chiamă Zazulena, parte mè driaptă, ce o amŭ di pi părintele meŭ Ilie Ţăntă, di vecĭ, dreptŭ 6 leĭ, adică dreptŭ şesă leĭ, banĭ bunĭ, şă ačasta [e]ste parte di poănă să fii a dumisale di vecĭ, şă cuconilorŭ dumisale şă nepoţălorŭ şă strănepoţilorŭ, vecĭnică, nestrămutată. Iarŭ dumnaluĭ nepotulŭ Ionŭ Alecsandrovicĭ ari să mă pominiască, părinţăĭ şă pe mine, şă, după morte nepotuluĭ Alecsandrovicĭ, copii dumisale aŭ să ne pominiască, socotindŭ eŭ că di la fiiulŭ meŭ Grigoraşŭ Rotopanŭ n'amŭ nice o căutare cu lemni, nici cu păini, nicĭ cu cinste părinţască după cumŭ să cuvini. Iarŭ danie cari s'aŭ făcutŭ fără di ştire mè, să nu să ţăi înŭ samă. Şă pentru maĭ bună credinţă m'amŭ iscălitŭ, iar, întămplăndŭ-să vre unŭ fiiŭ alŭ meŭ, fičorŭ saŭ fiică, să n'aibă triabă, ce să fii dumnaluĭ Alecsan-

drovicĭ večnicŭ stăpănŭ. Şă poftescŭ pe cinstită c. c. tabula ţăriĭ ca să să întăriască cu pecete înpărătiască. În Velavce, la 9 Fevroarŭ 1801.

Irina Rotopăniţa, fiica răpoiasatuluĭ Ile Ţăntăĭ, vănzătorĭ.
Eŭ, Nastasăe Bejăniasa, fiica Irini, m'amŭ întănplatŭ.
Gheorghii Frunză, nepotŭ Ţinti, m'amŭ întămplatŭ, martorŭ.
Ionŭ-Văsăscherŭ, marturŭ.
Toaderŭ Bărbilr., martorŭ.
Vasiliĭ Radevič, parohŭ (ruseşte).

Eŭ am scrisŭ cu zăsa vănzători Irini, fiică luĭ Ile Ţănte, şă săntŭ martorŭ:
Ghiorghii Daşchevicĭ.

Ion lasă: o fată, Maria, care luă pe Nicolae Frunză şi trecù moştenirea ei lui Toader din acelaş neam, o a doua, soţie a lui Toader Stângaciu din Boianciuc, şi băiatul Petrachi.

[XV.] Noĭ, maĭ ğosŭ iscăliţ[iĭ], adică eŭ, Marie, fiica Ionŭ Onciulŭ, şi a Iftimii sinŭ Ţănti, adivirimŭ cu ačasta scrisoari la măna dum. Toadirŭ Frunza şi înpriuna cu soţulŭ mieŭ Nicolaĭ Frunza pricumŭ să să ştie că, avăndŭ noĭ parti di moşăe aciĭ la satul Vilavce, deč dintr'acè parti de več amŭ văndutŭ dumisali, numitoli Toadirŭ Frunzi, locŭ cu casa č-amŭ fostŭ cu şăderi, cari locŭ dinŭ sălişti cu prundi *(sic)* însăni *(sic)* 25, zăcŭ doaozăč şi cincĭ stănj. latulŭ, şi lungulŭ di la drum[ulŭ] ci mergi pesti podeţŭ şi spri Apusŭ pănă la o măsurători a luĭ Vasăli Lesit *(sic)*; cari parti di moşie şi noĭ avemŭ zestri di la de mai susŭ pominiţi părinţăĭ noştri, Ionŭ şi Iftimia. Şi dicĭ togmala noastră, toţĭ bani diplinŭ în mănuli noastre amŭ priimitŭ, soma doao suti, zicŭ 200, valuta şi dinŭ zăoa di astăzŭ clironomiĭ aĭ săĭ casa cu loculŭ arătatŭ, înŭ več, înŭ pace să stăpăniască, nisupăratu di nimine, supŭ toată prè-[de]plină răspundiri noastră. La toati întămplările di pricina, noĭ, vănzători, avemŭ a plăti. Cari şi pintru maĭ bună şi adivărată cridinţă înnainte poftiţilorŭ marturĭ ni-amŭ iscălitŭ, şi acestŭ zapisŭ la tabola amŭ pozvolitŭ. Vilavce, la 14 Dechmv. 810.

Neculaĭ Frunza, vănzătorŭ.
Gheorghi Frunză, martorŭ.
Alecsanro Săleţcarŭ, martorŭ.

Mariia, soţă, fica Iftimii, vănzătoriĭ.

Eŭ amŭ scrisŭ ačastŭ zapisŭ cu pofta, amŭ iscălitŭ, şă sintŭ martorŭ.
Costan. Frunza.

Întărire germană dela «Dominium». Pecete cu două furci încrucişate şi: «Wilaucze» (9 Mart 1830).

[XVI.] Copie. Schimbătura večnică şi frăţască,

care în zăova de astăzĭ, la 29 Iulii vechĭ calindarŭ acestuĭ anŭ 823, s'aŭ făcut între dumnelorŭ Petrachii Vončulŭ otŭ Vilauce, este dreptŭ fiiulŭ a răpăusatuluĭ Ionŭ Vončulŭ, la care Ionŭ Vončulŭ iaste dreptŭ fiiulŭ a răpăusatu Sămnionŭ Popa dinŭ Vilavce, să între ginere-săŭ Toaderŭ Stengacĭ otŭ Boiančucŭ, pe care o ţăne pe driapta sora a mè Catrina; aşè ni-amŭ învoitŭ şi ni-amŭ aşezatŭ cu părţile nostre de moşie înŭ vecĭ de vecĭ dupe cumŭ să va arata după pomenitulŭ întăĭ, adecă :

Pomenitulŭ întăĭ, adecă dumnialuĭ Petrachii Vončulŭ saŭ Lecsandrovicĭ, aŭ slobozitŭ drapta ocina sa la moşiia denŭ satulŭ Broscăuţĭ înŭ vecĭ, doo părţĭ, osebitŭ de a triia parte, a surori sale Aniţi, înŭ vecĭ de vecĭ, după ducumentulŭ dela 770, Maĭ 20, care aŭ părinţăscŭ, şi ducumentulŭ 795, Octomvrii la 15, totulŭ părinţăscŭ. Iarăşŭ dumnaluĭ Toaderŭ Stă[n]gacĭ, cu soţulŭ săŭ Catrina, slobòde parte iarŭ înŭ večnica la satulŭ Vilauce, dovo părţĭ înŭ vecĭ înŭ vecĭ *(sic)* de vecĭ dumisale luĭ Petrachii Vončulŭ saŭ Lecsandrovicĭ, osebitŭ de a triia parte, a sori sale Aniţi. Şi ačasta drapte a lorŭ chimbătura denŭ buna voe aŭ făcut-o de nimene siliţĭ, nicĭ asupriţĭ, ci denŭ a lorŭ buna voe aŭ făcut-o, ca să ne rămăe več[ni]că schimbătura, cumŭ la o parte, aşè şi la alta parte. Şi, pentruntru *(sic)* maĭ buna şi devărata credinţa, înŭ faţa cinstiţilorŭ martorĭ ni-amŭ iscalitŭ, şi poftimŭ şi pe cinstita c. c. craiasca ğudecătoriia loculuĭ acestuĭ ca să bine milostiveşte şi să voiască ačasta a nostră schimbătura să să întăriască. La 30 Iulii, vechĭ calindarŭ, 823.

Petrachii Vonču saŭ Alexandrovicĭ amŭ schimbatŭ.

Eŭ, Toaderŭ Stă[n]gacĭ, şi denpreuna cu soţulŭ săŭ Catrina, amŭ schimbatŭ.

Ionŭ Vladi, martorŭ.
Ionŭ Stăngacĭ, martorŭ.
Dumitraş Cačăla, martorŭ.
Toaderŭ Daşchevicĭ, martorŭ.

Ačasta scrisoare schimbătu[ră], de bună voe făcuta şi pozvolita de amăndovo părţăle, amŭ scrisŭ eŭ şi cu drapta a mè iscalitura amŭ iscalitŭ.

Toaderŭ Daşchevič.

Părăsind Vilavcea, Petrachi Onciul-Vonciul se mută în Boianciuc, unde luă pe Ilinca, fata lui Toader Pădure:

[XVII.] Prinŭ care eŭ, maĭ ğosŭ iscalitulŭ, Petrachii denŭ Bcenčucŭ, adecă după făgăduinţa mè care daŭ fici şi gineneluĭ meŭ, fiici mele Ilinchiĭ şi gineneluĭ meŭ

cincĭ boĭ
una vaca ;

*

darŭ peste toate aceste, toată zestre de susŭ arătata, încă îĭ maĭ daŭ doĭ stănjănĭ de moşăe večnica, înŭ vecĭ de vecĭ; care parte de moşie o amŭ şi eŭ cumpărătura večnica înŭ sălişte. Iarŭ, pe unde orŭ cădè stăpănărie după contractulŭ alŭ meŭ, care şi eŭ îlŭ amŭ de večnica stăpănărie, aşò-lŭ sloslobode *(sic)* copiilorŭ maĭ de susŭ pomenițĭ. Şi pentru maĭ bună şi adevărata încre[di]nțare însuşŭ cu soțulŭ meŭ amŭ iscalitŭ înŭ fața cinstițilorŭ martorĭ. Înŭ Boenčucŭ, la 30 Sep., vechĭ calindarŭ, 824.

Eŭ, Toaderŭ Pădure, ca părinte, făgăduescŭ.

Eŭ, Anița a Păduriĭ, soț., tijŭ adeverescŭ.

La care spre ačasta şi noĭ ni-amŭ întămplatŭ martorĭ:

Eŭ, Toaderŭ Stă[n]gacĭ, rezeşŭ de Boenčucŭ, martorŭ.

E, Alecsandro Pațarina, martorŭ.

Eŭ, Panaite, tijĭ.

E, Andriĭ Pădure, săntŭ martorŭ.

Acesta izvo[dŭ] de zestre l-amŭ scrisŭ eŭ, maĭ ğosŭ iscalitŭ, cu voința amăndurora părțilorŭ, şi, pentru maĭ bună şi adevărată încredințare, maĭ susŭ cu dreptă măna mè amŭ iscalitŭ: Toaderŭ Daşchevicĭ otŭ Boečucŭ.

Deosebit de acest Petrachi e un altul, fiu al lui Ieremica Onciul şi frate al Aniței Goian:

[XVIII.] Invoiala,

prin care noĭ, maĭ josŭ iscălițiĭ, adecă eŭ, Anița, fiica a Erimici Onciu, care sănt căsătorită prin cununì cu Mihalachi Goianŭ, amŭ dat amăndoĭ ačasta scrisoare la măna frateluĭ meŭ Petrachi Onciu precum să să ştie că înnainte cinstițilorŭ martorĭ am făcut învoială între sine, că i-am văndut casa cu acăreturile eĭ, adecă giumătate de acăreturĭ care să află acù pe lăngă casa, fiind doao casă sănt suptŭ un acoperemănt, şi una ne să cuvine noaî, dară una frateluĭ Petrachi. Dară, văzănd că nu este cu scopos a trăi doĭ gospodarĭ la un loc, am văndut frateluĭ de maĭ sus parte a nostra de giumătate în preț cu 10 fr. c. m., adecă zece fr. argint; cari banŭ astăzĭ, la facere acestiĭ scrisoarie, toți am priemit. Şi fratele Petrachi să stăpăniască şi să trăiască în večnică vreme înŭ casăle acele. Iară noĭ să nu avem nice o pritenții la ačasta, nice copiiĭ noştri carie vor fi. Pentru care înnainte acestor poftițĭ martorĭ am iscălit ačasta învoială.

Andreĭ Gafenco, martur (scrisoare rusească). Anița Goianŭ, darŭ vica a Ethimie Onciu (autograf).

Ilie Frunză, martorŭ.

Johan. Czekanowicz (?), swiadek. — Mihalache Goianŭ, primitorŭ (aceiaş scrisoare).

Şi eŭ cu pofta a amăndurora părțĭ am scris ačasta scrisoare, şi sănt martorŭ.

Ioanŭ Calinčucŭ.

In acest ultim act găsim pe Goieneşti, pe Frunzeşti, iar numai supt ei iscălesc oaspeţi mai noi în aceste locuri: Czekanowicz (semnătura polonă) şi Calinciuc.

Astfel *numai după 1830* prefacerea naţională s'a făcut aici. Ea nu fusese pregătită prin nimic; moda numelor cu finală slavă dispăruse; forma primitivă a numelui de familie eră restituită în acte: Alexandrovici nu eră măcar Vonciul, ci Onciul. Rusismele în stil dispar cu totul, forma fiind cât se poate de limpede şi sigură. Diecii, preoţii ruteni nu se întâlnesc.

Desnaţionalizarea nu s'a făcut deci printr'o *infiltraţie lentă*, ci altfel: prin *înecarea elementului aborigen*, *numeros*, *curat şi mândru, de potopul galiţian*. Numai o cercetare de arhive în jurul anului 1830 ar puteà arătà în ce condiţii anume s'a făcut aceasta pentru fiecare localitate.

B.

In memoriul din Maiu, despre însemnătatea ţinuturilor de peste Prut, din punct de vedere şi istoric, arătasem că e o datorie să se caute, să se strângă — ori măcar să se copieze —, să se *centralizeze* aici, într'o formă ori în alta, actele, aflătoare cu zecile de mii, ale trecutului moldovenesc în Basarabia. Spuneam că de bogăţia acestei informaţii documentare sunt sigur.

Nu mă înşelam în această afirmare. Cu prilejul serbărilor Ligei Culturale s'a încercat a se găsì asemenea acte. Ei bine, *în câtevà zile numai* au ieşit la iveală vreo sută, cari sunt prea însemnate pentru ca să întârzie comunicarea lor.

Ele se referă mai toate la familia Iamandì, ramura aşezată în Basarabia, şi câtevà lămuriri asupra ei trebue să premeargă documentelor.

Iamandì e acelaş nume ca şi Diamandì sau Diamantì (Διαμαντῆς). Incă pe vremea lui Constantin Vodă Brâncoveanu un Iamandì eră Mare Portar, şi Vodă-l alipià pe lângă Tatari la venirea lor în ţară (1). De aicì el trecù în serviciul lui Nicolae Mavrocordat, luându-şi statornic locul între boierii Moldovei. Incă până a nu venì Nicolae Vodă în Scaun, Caimacamii trimeteau la Iusuf Paşa de Bender pe «Iamandì

(1) Cronica lui Radu Greceanu, ed. Şt. Grecianu, p. 65.

Vel Armaș, om străin, dar deprins cu trebile țerii, cu mare jalobă pentru lipsa țerii și cu mare rugăminte să li se rădice acel iernatec de oști împărătești» (1).

După ce fu o bucată de vreme capu-chehaie la Hotin — și actele privitoare la acest timp sunt cele mai interesante din colecție — după ce, împreună cu Iordachi al doilea Portar, el luă iarăș, în 1723, locul de capuchehaie la Hotin — iscălește Διαμαντῆς πρώτην Μεδελνιτζέρης (2), —el ajunse la urmă, în 1731, și Mare Postelnic, supt alt Domn. Nepoți de fiu ai săi erau Panait, Ștefan, mort holteiu, Cârste și Jicnicerul Ioniță, care avù pe Maria, soția Medelnicerului Constantin sau Costachi Vârnav, pe Nastasiica Stamati, pe Safta și trei fii: Iordachi, Vasile și Sulgerul Toma. Ioniță, al cărui tată fusese Postelnic și ispravnic de Hârlău în 1743, trăià încă la 1756, când făceà pentru Domnie hotărnicii, și la 1760, când iscălià supt un act domnesc. Cunoșteam pe Banul Toma Iamandì din 1795, și din niște scrisori ale lui Ienachi Kogălniceanu cronicarul, din 1791, știam că pe atunci Stolnicul Toma Iamandì aveà moșie la Poicești, «în ceia parte de Prut», atingându-se cu moșia Kogălniceanului dela Valea-lui-Rangu; dela socru, Vasile Kogălniceanu, fratele lui Ienachi, mai căpătase și Coloneștii. Ni se spune că erà «un mare puternic în Moldova», și de aceea căută să încalce pământul unchiului soției sale (3). Vom vedeà din actele ce urmează pe Toma, soț al unei văduve bogate, stăpân de pământuri bucovinene și basarabene, pe un altul, nepot al său, începând peste Prut o nouă ramură a familiei sale, pe când Ioan Iamandì Banul și Spătarul Gavril Iamandì rămâneau în Moldova, unde-i aflăm și la 1815—21 (4).

Actele Iamandieștilor ating în trei feluri ținuturile deslipite pe rând dela Moldova: *a)* unele privesc moșii de peste Prut din mai vechi timpuri, *b)* altele sunt în legătură cu vieața bucovineană îndată după anexarea Moldovei de sus la Austria și *c)* o a treia categorie, mai nouă pentru studii, se referă la vieața românească în Basarabia după 1812.

---

(1) Nicolae Costin, p. 71.

(2) *Studii și documente*, V, p. 231, No. 78.

(3) *Ibid.*, XVI, pp. 294, 341, 365, 406 - 7, 413; *Documentele Callimachi*, I, p. 430, No. 32; II, p. 13, No. 26; p. 32, No. 80; p. 212. no. 6.

(4) *Ibid.*, p. 54, No. 120; p. 63. In Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, p. 177; V, p. 28, No. XV, găsim pe Iamandì ca nume de botez, la fiul (c. 1670) lui Ienachi din Vasluiu.

I.

1. Un act rupt (traducere) priveşte nişte locuri luate de Drăgşan la Sencăuţi, în părţile Hotinului, cu patru sute de zloţi tătăreşti. Lista boierilor (Bucium şi Ieremia Vornici, Brut Postelnic, Nădăbaico Spătar, Gheorghe Păharnic, Sava Stolnic, Stan Comis şi Stroici Logofăt) ne trimete la domnia lui Petru Şchiopul, şi anume la anii 1587—91 (1). E interesantă menţiunea uneia din prădăciunile căzăceşti cari tulburară aşă de des stăpânirea paşnicului Voevod: «Acele dresurĭ a luĭ le-aŭ luatu tălharii dinŭ Ţara Leşască cândŭ i-aŭ jăfuitŭ luĭ casa şi i-aŭ [lu]atŭ luĭ toată avere atuncea, cătă aŭ avutŭ».

2. Mult mai important e următorul act din Cosouţi, în acelaş Ţinut al Hotinului. La 20 Iulie 1614, Ion fiul lui Hluţco îşi dă acolo partea, fiicei Pelaghia şi soţului acesteia, Druţea (din Druţul). Se vorbeşte, cu prilejul «dreselor» pierdute, de năvălirea lui Korecki, ginerele lui Ieremia Movilă, de prada lui la «Hovarone», localitate ce n'o pot identifică, de ciocnirea lui biruitoare cu pârcălabii de Hotin, Goia şi «Scaraodsche», adecă Scaraoţchi. Acesta din urmă nu e pomenit în documente supt acest nume diabolic — scriitorul actului pomeneşte în blăstăm şi Tartarul, care lipseşte de obiceiu— ci supt acela, bun creştinesc, de Ion. Lupta s'a dat de sigur cu prilejul întrării în Moldova la 1612, a Polonilor şi Cazacilor cari aduceau pe Constantin Vodă Movilă, izgonit de Turcii lui Ştefan Tomşa. Polonii luară cetatea pentru câtvà timp — şi după pieirea lui Constantin, — în stăpânire (2).

Se vede de aici că pe când cei doi Potocki mergeau asupra Iaşului, Korecki luă asupra-şi ocuparea marii cetăţi dela Nistru. El erà să fie îndată conducătorul oştilor polone cari veniră să aşeze în Scaun pe cumnatul său, copilul Alexandru Movilă.

Să se însemne şi numele răzeşilor hotineni cari apar ca marturi: Vana «cel bătrân», Holouca, Miron, popa Maxin, Cuzea (dela Cozul, Frumosul), toţi din Cosouţi, şi unul cu nume de familie, din acelaş sat: Costin Comişescul.

(1) Hurmuzaki, XI, p. 901 şi urm.; *Uricariul*, XVIII, listele d-lui Ghibănescu. Sunt anii când Stolnic e Sava şi Spătar Nădăbaico.

(2) *Călători, ambasadori şi misionari*, din «Buletinul societăţii geografice», pe 1898, sem. II, Bucureşti, 1899, p. 66 şi urm.

сє аз иѡн снь хлѹшко ѡт косоуци martorosescu însumĭ pre mine cumŭ eŭ, de neme nevoitŭ, nice silitŭ, ce de bună voia mè, şi cu sănătosŭ trupulŭ mieŭ, m'amŭ milostivitŭ pre fečori mieĭ, anume pre ginerele mieŭ Druţea şi fata mè Pelaghiia, şi le-amŭ datŭ şi i-amŭ dăruitŭ ocina mè şi cumpărătura ce amŭ eŭ cumpăratŭ pre banĭ aĭ mieĭ dreptĭ de la ruda mè de la Dumitru şi de la soru-sa Marica. fečori luĭ Strătulatŭ denŭ Voronoviţa, şi amŭ cumparatŭ înŭ cincĭspre zeace talerĭ, parte lorŭ cătă să va aleage denŭ giumătate de satŭ, ğumătate denŭ parte de susŭ, şi i-amŭ fostŭ dăruitŭ şi uriculŭ pre acea moşie, şi l-aŭ pierdutŭ de Căzaciĭ luĭ Coreţchi când aŭ prădatŭ Hovorone şi aŭ bătutŭ pre Goia şi pre Scaraodschi, prăcălabiĭ de Hotinŭ. Acumŭ de iznovă i-amŭ făcutŭ acestŭ zapisŭ, ca să le fie ocină şi moşie şi danie de la noĭ în vecĭ şi pomană noaă, şi nime denŭ fečori mieĭ şi denŭ nepoţi mieĭ să n'aibă nič o treabă, ničunŭ amestecŭ la aiastă danie a mè şi cumpărătură a mè, ce le amŭ dăruitŭ de bună voe mè. Iarŭ care fečorŭ dentr'aĭ mieĭ, fečorŭ saŭ nepotŭ, vorŭ vrea să strice daniia mea şi tocmala mè şi pomana mè, elŭ, acela fečorŭ saŭ nepotŭ, ca să fie neertatŭ de milostiulŭ Hs. şi să fie procleatŭ şi trideatŭ de treĭ sute de oteţĭ и вьникєи, şi să fie cu Ariia înŭ Tartarŭ înŭ vecĭ. Şi într'aceastǎ tocmala şi daniia a mè fost-aŭ Costinŭ Comişesculŭ şi Vana celŭ bătrânŭ de Cosouţ şi Holouca de colea şi Mironŭ de colea şi popa Macsinŭ de acolea şi Cuz[ea] de colea, şi mulţĭ oaminĭ bunĭ s'aŭ tămplatŭ la aiastă tocmală nostră; şi pre maĭ marea credinţă ne-amŭ pusŭ peceţile şi deagetele ca să să ştie. Şi eŭ, Cernauca, diiaculŭ, m'amŭ tămplatŭ şi amŭ scrisŭ ca să ştie. пис оу косѡѹци, июл. к, влто зркв.

† Costinŭ Comişesculŭ. Popa Macsinŭ.
Vana star. аз Holouca искал.

3. In «poslăduirea» din 1811, cu prilejul desbaterii, supt ocupaţia rusească, premergătoare anexării, a moşiilor hotinene, apare actul din 5 Septemvire 7131 (1623) al lui Tomşa, care dă lui «Avraamŭ diiaculŭ dinŭ Lucăcenĭ şi surori-sa Acsanii, fiilorŭ Zamfiriĭ, neapoţĭ Neachiteĭ, strănepoţĭ Săcuianuluĭ şi pre-străneapoţĭ a Tăutuluĭ Logofătŭ», satele Noua-Săliţă, Rosutenii şi trei părţi din Lucăceni, «ce săntŭ înŭ Ţănt. Hotinuluĭ, pe părăulŭ Viliĭ, cu hăleştei şi cu morĭ într'acelŭ părăŭ». Se menţionează «a patra parte, partea cea dinŭ susŭ, dinŭ satulŭ Lucăceniĭ, ci ş'aŭ cumpărat-o elŭ de la Anisiia Pisoţchioae, fata luĭ Izmană dinŭ Cordărenĭ, dreptŭ 250 talerĭ de argintŭ, banĭ bunĭ; însă ačasta elŭ o aŭ cumpărat diosăbĭ de soru-sa Acsana. Iarŭ hotarulŭ acestuĭ satŭ Lucăcenilorŭ înŭ alŭ triile movilă di cătră Butič şi la fântâna la Camânca şi la piatra cea

ascuţită şi la pădurice cea de către Surcăuţĭ şi la moviliţile cele ce săntŭ înŭ Ilucĭ.»

Deci *Tăutuleştii* din părţile de sus ale Nistrului se găsesc, prin urmaşii lor fără slujbe, şi aici: înrudirea bătrânului Tăutu cu Secuianul erà cunoscută şi de aiurea (1).

II.

Din actele iamandieşti înainte de pierderea Bucovinei, unde neamul îşi căpătase curând stăpânire, unele sunt păstrate numai în rezumatul, modern (la 1821), din însemnarea intitulată «Scrisorile doviditoare pentru cursulŭ niamuluĭ iamandiescŭ, ci încungură una sută şaĭsprăzăci ani, di căndŭ să află niamulŭ acesta în pămăntulŭ Moldavii».

De acolo aflăm că Iamandì aveà rostul de Armaş Mare, cu care l-am găsit în misiunea la Tătari, încă din Iunie 1705, şi că moşia lui dintâi a fost la Plotuneştii Fălciului:

«7213, Iuni 15, dovadă că Iamandii au fostŭ Armaşŭ-Mare: zapisulŭ unuĭ Neculae fečorulŭ popiĭ luĭ Gĭurchi, pentru o parti dinŭ satŭ dinŭ Plotuneşti, Ţinutulŭ Fălciilorŭ, şi zapisulŭ încredinţatŭ di Varlăamŭ episcopulŭ di Huşŭ şi alţi boerĭ».

Mihaiu Racoviţă erà atunci domn, şi el orândueşte, la 16 Noemvrie 1708 (7217), ca Păharnicii Adam şi Radul să facă hotarnica moşiei.

In anul următor, la 20 August 1710, Iamandì aveà moşie şi la Darabani, numit aşà după străjerii Hotinului, pe teritoriul orăşenesc al căruia se şi găsià.

Armaşul de odinioară erà acum, după fericita îndeplinire a misiunii date de Caimacami pe lângă puternicul Iusuf Paşa de Bender, capuchehaie acolo. Căci Carol al XII-lea, regele învins al Suediei, se aflà în raiaua acestuia, la Varniţa, şi Nicolae Mavrocordat, bucuros de ştiri pentru Turci, aveà nevoie de un om isteţ şi credincios în cetate. Astfel ştirile oficiale cuprinse în cronica lui Axintie Uricarul, ştiri pe cari le-am analizat de curând în «Karolinska Iarbogar» din Stockholm, anul I, partea a II-a, se datoresc Armaşului Iamandì, ale cărui rapoarte vor fi fost pe alocurea redate cuvânt de cuvânt.

Noĭ, Nicolaĭ Alecsandru Voivod, boj. milostiiŭ gospodarŭ zemli moldavscoĭ, facimŭ ştire cu ačastă carti a Domnii Mele cuĭ să cadi a şti pentru satul Dă-

(1) *V. Neamul Românesc Literar* pe 1912, p. 237.

răbaniĭ, cari săntŭ pi Nistru, lăngă Hotinŭ, dinŭ loculŭ tărguluĭ domnescŭ, Domnie Mè li-amŭ dat cu tot vinitulŭ credinčiosŭ boeriluĭ nostru, dumisale luĭ Iamandì ce aŭ fost Armaş-Mare, capăchihae de lăngă Măriia Sa Sarascherĭ-Paşă di la Tighine, ca să aibă a luoa di a zăce dinŭ totŭ loculŭ, cu totŭ vinitulŭ, di pi acelŭ locŭ domnescŭ, şi nimi să nu cuteze a sta înpotriva cărţiĭ Domnii Meli. Let 7218, Agustŭ 20 zili. Iscălit:

Noĭ, Niculaĭ Voivoda (l. p.).—Copie.

Capuchehaie la Hotin, după ce îndată, în vara anului 1713, Abdì Paşa, supt pretextul unei expediţii în Polonia, luă în stăpânire şi această cetate (1), fu numit acelaş negociator încercat, cunoscător şi al limbii turceşti. El întrebuinţă noua sa situaţiune spre a cere ca drepturile sale de proprietar să fie recunoscute la Dărăbani, «pentru slujba ce cu credinţă a capichihaelăcului», pe când moşiile altora fură, neapărat, confiscate şi împărţite la spahii.

Avem încă petiţia lui turcească, pe care o traducere mai nouă o redă astfel în româneşte:

Jaloba ci aŭ dat răp[o]s. Iamandì ci aŭ fostŭ rănduit capichihae di Dom. Moldavii cătră Mărie Sa Paşa de Hotinŭ, pentru moşie Dărăbaniĭ, ci esti ca ğumătate di časŭ de Hotinŭ, cari i s'aŭ datŭ di Domnulŭ Moldavii, pentru slujba cè cu credinţă a capichihaelăculuĭ, şi să roagă ca să nu fii supăratu şi să i să dè stăpănire, şi să fie nisupăratŭ. Iscălitŭ: Iamandì capichihaia.

Se ştie că deocamdată Mavrocordat căpătase ca, pe când în cetate stăteà ca muhafiz şi serascher Abdì, împreună cu Paşa de Brusa şi cu un beiu mameluc din Egipt, fiecare cu ostaşi din provincia sa, Moldovenii să asculte de un pârcălab — care dispărù însă repede— şi să nu fie siliţi a «se scrie la steagurile turceşti», a formà un corp creştin ajutător al Paşei (2).

Abdì fusese şi Paşă la Tighinea (3), aşà încât primì cu bunăvoinţă cererea capuchehaiei.

Actul de învoire, păstrat şi el, sună astfel în traducerea nouă, adesea greşită:

Buiurdisăşti Mărie Sa Paşa. Satulŭ Dărăbani a luĭ Iamandì capichihaie, di nimine să nu fii supărat. Să-ş *(sic)* puie iscălitura. Paşasahŭ, Veletulŭ tur-

(1) *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 246.
(2) Axintie Uricariul, în *Letopisiţe*, II, p. 161.
(3) *Ibid.*, p. 165.

cescŭ 1126, luna 8 gileiheițe *(zilhigè)*. Aceste s'aŭ tălmăcit di pi celi adivărati or[i]ghinalurĭ turceştĭ di dumnealuĭ Spătarŭ Edipzaadè, adică Diboulu.

Buiuruldiul, porunca Pașei e din 1714, anul următor după așezarea lui în cetate, unde stătù până la 1718, fiind înlocuit cu alt Pașă de Tighinea, Mehmed, și apoi, se pare, cu Mustafà (1). Iamandì rămase probabil și pe lângă aceștia, deși tragedia pe pământ turcesc a lui Carol XII-lea se isprăvise acuma. El nu putù împiedecà însă multele și grelele cereri ale noului și puternicului vecin: salahori — pe cari ar fi dorit să-i comande, ca în 1713, Domnul, silit în acest caz la daruri neobișnuite—, șeici cu zahereà, carà pentru aceleași provizii. Și, pe lângă aceasta, împotriva făgăduelilor dela început, birnici moldoveni fură ispitiți în slobozia pe care o deschise Pașa pe pământul smuls dela principatul Moldovei (2). In curând, de altfel, pe cale spre Morèa, cruntul Vizir Mare Gin-Alì, care poruncise moartea Brâncovenilor, făcù să se iea tot ținutul, «acela minunat ținut al Hotinului» — scrie cu durere cronicarul —, izgonindu-se pârcălabul, căpitanii mari și căpitanii mici, iar, în curând, după întoarcerea Vizirului la Constantinopol, și vameșii, — rămâind ca Moldova să n'aibă nimic a face cu acei ce treceau dela Ismail și Chilia la Hotin și de aici la Zwaniec, în Polonia (3). Poate că între cei doi boieri cari lucrară cu doi Agi la hotărîrea ținutului, să fi fost și Iamandì (4).

In acest timp, la 20 Iulie 1712 Nicolae Vodă orânduește — după «scrisorile doviditoare» — pe episcopul de Huși, Sava, pe Crâstea Vornicul și Radul Păharnicul să aleagă fălcile de vie dela Huși ale lui Iamandì.

Incă din Iunie 1713 Mavrocordat dăduse lui Iamandì, prețuind slujba lui grea, și o parte din viile domnești dela Huși:

Io Nicolae Alexandru Voevodŭ, boj. milostiiŭ gospodarŭ zemli moldavscoĭ, facemŭ ştirea cu ačastî carte a Domnieĭ Miale tuturorŭ cuĭ să cade a şti, pentru cincĭ falcĭ de viĭ dinŭ viile domneştĭ dela Huşŭ, denŭ dialulŭ Lupuluĭ, care cu aceastia viĭ m'amŭ milostivitŭ Domniia Mia de amŭ miluitŭ pe credinčosŭ boerinulŭ nostru dumnealuĭ Iamandì Velŭ Jicniciarŭ şi capichihae, pentru a luĭ driaptî slujbî č-aŭ slujitŭ şi slujăşte şi astăzĭ cu cre-

(1) *Ibid.*, pp. 185—7 și p. 169.
(2) *Ibid.*
(3) *Ibid.*, pp. 169—70.
(4) *Ibid.* Cf. și Amiras, *ibid.*, III, p. 123; *Studii și doc.*, IX, p. 101.

dinţă Domnieĭ Miali şi ţărîĭ, şi pre poronca Domnieĭ Miali li-aŭ alesŭ aceste vii cu măsurî cinstitŭ luĭ rugătoriulŭ nostru Sfinţiia Sa părintiali chirŭ Sava, ĉ-aŭ fostu episcopŭ la Huşŭ, şi Cărste Vorniculŭ şi Radulŭ bivŭ Păharnicŭ, înpreunî cu Vasilie Şoltuzulŭ şi cu alţĭ tîrgoveţĭ de Huşĭ şi cu oamenĭ bunĭ dănpreğurŭ, şi li-aŭ alesŭ dinŭ hatulŭ vii luĭ Andronicŭ în susŭ, şi li-aŭ şi stălpitŭ, preacumŭ aratî mărturia lorŭ. Decĭ, maĭ prisosindŭ acolia o falce de vie dinŭ susŭ dinŭ stălpitura, iarăşŭ m'amŭ milostivitŭ Domniia Mia şi l-amŭ miluitŭ şi cu acea falce de vie, ca să fie deplinŭ şiase falce de vie, şi să aibă a-şĭ punea stălpu acolia, să fie totŭ la un locŭ. Dreptu aceae, ca să-ĭ fie de la Domnia Mea driaptă danie şi miluire şi ocinî şi uricŭ cu totŭ vinitulŭ, luĭ, şi fiĉorilorŭ şi nepoţilorŭ luĭ, stătîtorŭ înŭ viacĭ, şi altulŭ să nu să amesteci прѣд сим листом господства мы. **Io Nicolae Voevoda.**

ꙋ Iasŭ, leatŭ 7221, Iuni 30 (1).

(Pecete mică octgoonală.)

Mai departe, din «scrisorile doviditoare» se capătă ştiri despre rostul lui Iamandì, rămas, cum vom vedeà, şi mai departe capuchehaie la Hotin. Tot în 1713, la 27 August, Domnul porunceşte să se aleagă viile de curând dăruite, prin Iorest episcopul Huşului.

Incă înainte de a trece Mavrocordat în Ţara-Românească, la 26 Noemvrie 1715 (7224), Iamandì erà Mare Clucer, deşì nu-şi părăsise funcţia obişnuită, şi Mitropolitul Ghedeon, după porunca domnească, îl judecă «pentru nişti casă ci li-aŭ văndutŭ unŭ Sandulŭ neguţitoriulŭ» (2).

Sub Mihaiu Racoviţă, un act pomeneşte pe Ţiganii lui Iamandì,— Vodă poruncind la «unŭ Panfilii, giudele Ţiganilorŭ gospodŭ, ca să să înpaci pi unŭ Gheorghiţă Ţiganulŭ cu fiĉoriĭ ei» *(sic)* (31 Maiu 7233=1715).

Acum o cronică ne lămureşte iarăş asupra activităţii casnicului lui Mavrocordat, rămas pe lângă înlocuitorul său. După lupta lui Racoviţă, ajutat de Tătari, împotriva catanelor, Iamandì primì sarcina de a face să se îndeplinească porunca dela Poartă, către acelaş Mustafà Paşa, de a se restituì birnicii ţerii fugiţi la spahiii din Hotin, unde găsiau condiţii de vieaţă mai lesnicioasă. Turcii, bucuroşi de locuitori pe timarurile lor, se împotriviră, «ascunzându-i si tăgăduindu-i», şi trebuì ca Iamandi să «stea vârtos» pentru că-

(1) Şi copie. — La 1851 Divanul mărturiseşte că actul «poartă caractiriulŭ docomentelor di pi vremea aceia».

(2) Asupra lui Sandul Adam, v. *Studiĭ şi documente*, XVI, p. 105 şi urm.

pătarea înapoi a Moldovenilor fugari. I se aduse înainte că aceşti 4.000 de oameni «sunt de treaba cetăţii şi a lor» şi că ei, spahiii, sunt gata a face arz Sultanului ca să le fie dăruiţi. Cererea fiindu-le refuzată, ei scorniră că hotarul nu e întreg, trebuind să meargă «dela Prut până în Nistru» şi că Damad-Mehmed fusese cumpărat de Nicolae Vodă să-l îngusteze. Atunci venì dela Poartă Aga Mustafà, coborându-se «de la Sarafineţ în gios» şi luă «tot Ţinutul Cernăuţilor până în Prut, unde este târgul Cernăuţilor, că numai târgul rămăsese la partea Moldovei, şi, fiind vremea iarmaroacelor care se fac în Ţinutul Cernăuţilor, aŭ luat iarmaroacele». Mirza Paşa, noul stăpânitor la Hotin, şi tefterdarul său puseră îndată judecători, vameşi şi «strângători», cari luară, pe lângă vama de 10.000 de lei, 16.000 de lei dela «boii de negoţ şi caii de vânzare».

Numai cu altă dare de 10.000 de lei se căpătară din nou părţile uzurpate, prin omul lui Racoviţă la Constantinopol, Manolachi Chiurcibaşa orĭ Psiolu, începătorul rosturilor neamului ipsilăntesc la noi (1).

Sub Abdì Paşa, întors la Hotin din Egipt, unde fusese până acum, sub acest «slăvit şi drept judecător şi înţelept şi vrednic», se întoarseră zilele liniştite pentru Domn şi capuchehaie, până ce moartea prinse pe bătrânul Paşă aicea, în cetatea Hotinului. Se ştie că pe acel timp cu ajutorul lui Abdì se scoaseră şi Tătarii din locurile încălcate (2).

In domnia lui Grigore Vodă Ghica, Iamandì ştiù să-şi păstreze trecerea. Luase în căsătorie pe fiica atotputernicului sfetnic domnesc Constantin Ipsilanti, fratele (?) Chiurcibaşei Manolachi (3), şi acesta, luând Hatmănia, îi lăsă locul de Mare Postelnic, pentru care, fiind vorba de legături cu străinătatea, erà pregătit prin lunga sa frecventare a Turcilor (4).

Nimic nu mai putem aflà, după 1731, despre Postelnicul lui Grigore Ghica decât prin actul următor, din 18 Noemvrie 1741, care-l arată ca fost Postelnic, luând în arendă, pe la 1733, pivniceritul şi având pentru aceasta judecată cu căpitanul Mămăligă. Acestuia i se oprise ca «trăsură» un bou, pentru cârciuma ce ţineà pe ascuns, încredinţându-l căpitanului de Ştefăneşti Andrieş : la venirea lor în ţară, cu generalul Münnich, Ruşii ieau boul bietului Mămăligă. Scoţând

(1) Amiras, *l. c.*, pp. 136—8.
(2) *Ibid.*, pp. 138—9.
(3) *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea,* I. p. 15 şi urm.
(4) Amiras, *l. c.,* p. 159.

de supt pâră pe Iamandì, judecătorii, Sturza Vel Logofăt și Hatmanul Ianachi Grecul (1), adaugă — ceeace se potrivește cu toate mărturiile relative la strașnica ocupație rusească de atunci — că Muscalii «au luat [boi] a unii țeri»:

Dinŭ poronca Domnuluĭ nostru Io Costandinŭ Neculaĭ Voevodŭ, la văletŭ 7250, avut-aŭ ğudecată față înnainte noastră dumnealuĭ Ioniță Iamandì bivŭ Post. cu Mămăligă Căp., jăluindu Mămăligă precumŭ i-aŭ luatu Iamandì Post. unŭ boŭ de 6 anĭ pentru pivniceritulŭ a doî vasă de vinŭ, și elŭ baniĭ pivnicerituluĭ zisă că ș'arŭ fi datu la alte soțiĭ a luĭ Iamandi Post., și boulŭ încă i s'aŭ prăpăditŭ. Iarŭ Ioniță Iamandì Post. aŭ arătatŭ o mărturie dinŭ văletŭ 7249, Iuni 2, scriindu precumŭ aŭ avutŭ ğudecată față cu Tuaderŭ Mămăligă la dumn[ea]luĭ Costachi Razulŭ Velŭ Vornicŭ, dăndŭ samă Ioniță Iamandi precumŭ aŭ cumpăratŭ dumnealuĭ acelŭ pivniceritŭ înŭ toată țara, și, măcarŭ că maĭ avè și altă soție, dară dumn[ea]luĭ aŭ fostŭ capu slujbiĭ, și aŭ avutŭ voe, orĭ înŭ care Ținutŭ va găsì omŭ amistuitŭ de pivniceritŭ, să-ĭ ia baniĭ pivnicerituluĭ, și, aflăndŭ pe Mămăligă că are pivniță cu vinŭ de văndutŭ, aŭ trimisŭ să-șĭ dè pivniceritulŭ. Iarŭ Mămăligă arŭ fi tăgăduitŭ că n'are vinu de văndutŭ. Iarŭ Iamandì Post., vrăndŭ ca să adeveriască, aŭ trimisŭ o slugă a sa cu banĭ la crăčma luĭ Mămăligă, și i-aŭ văndutŭ vinu, și, nevrăndŭ să-ș dè baniĭ pivnicerituluĭ, aŭ trimisŭ și i-aŭ luatŭ unŭ boŭ trăsură, și l-aŭ dusŭ la Andrieșŭ Căp. de Ștefăneștĭ, și i-aŭ spusŭ poveste, ca, de a veni Mămăligă, să-ș dè pivniceritulŭ pe acele 2 vasă de vinu, să-ĭ dè boulŭ. Și, trecăndŭ șesă anĭ, iarŭ Mămăligă n'aŭ datŭ baniĭ. Și, viindŭ Muscaliĭ, aŭ luatŭ boulŭ luĭ Mămăligă, înpreună și cu alte vite a luĭ Andrieșŭ Căp. Și pentru ačasta aŭ datŭ rămasŭ dumnealuĭ Velŭ Vornicŭ pe Mămăligă ca să dè pace luĭ Iamandì Post., dinŭ vreme că aŭ trecutŭ 6 anĭ și nu ș'aŭ datŭ pivniceritulŭ să-ș scoată boulŭ, și, luîndŭ boulŭ Muscaliĭ, cumŭ aŭ luatŭ a uniĭ țărŭ, iarŭ Mămăligă să-ș ceia baniĭ pivnicerituluĭ de undę i-aŭ datŭ. Și pentru ačasta iarășŭ mai luîndu seama și noĭ, amŭ socotitu că cu cale și cu dreptate aŭ ğudecatŭ dumn[ea]luĭ Velŭ Vor., iarŭ pe Mamăligă l-amŭ datŭ și noĭ rămasŭ, ca să dè pace luĭ Ioniță Iamandì Post. Și i-amŭ datŭ și de la noĭ ačastă mărturie după ğudecată, trecută la protocolŭ.

Noem. 18.

Sturdzea Velŭ Logftu. Iani Hat.—S'aŭ scrisŭ la protocolŭ.

Cu vreun an înainte, la 25 Noemvrie 1740 (7249), Grigore Ghica Vodă se îndreptă pentru niște Țigani «di la Vorniculŭ Vasile Costachi, tatălŭ soacriĭ sale», către *Crâstea* Iamandì, fiul unui Medelnicer

(1) V. Ioniță Canta, în *Letopisițe*, III, p. 183.

Iamandì, care, acesta, se pare să nu fie altul decât vreun fiu al fostului Postelnic (1).

Un act mai târziu, din 12 Iunie 1755 (7263), ni-l arată pe Crâstea, acum Păharnic, ca frate cu *Ioniță Jicnicerul*, pomenit și în rândurile de introducere (v. p. 32), cu *Ștefăniță Păharnicul*,—despre care știm că n'a avut urmași, — și cu un *Panaite*, despre care se spune că «s'au fost dus în Rosia», — de sigur fiind compromis, împreună cu ostașii lui Münnich, în retragerea lor:

7263, 12 Iunie. Dovadă că Cr[ă]stia Iamandiĭ Păharniculŭ şi Ioniţi Iamandiĭ Jigniceri̇ şi Ştefăniţi Iamandiĭ Păharnicŭ alŭ 2-lea şi Panaite Iamandiĭ ci s'aŭ fostŭ dusŭ în Rosiia, aŭ fostŭ fraţĭ: carte di ğudecată di la boeriĭ Divanuluĭ dinŭ vremia aceia, Iordachi Çanta Velŭ Logofătŭ, Ionŭ Bogdanŭ Velŭ Logofătŭ, Mănălachi *(sic)* Costachi Vornicŭ, cuprinzătoare di ğudecata ci aŭ avutŭ Iordachi la Toadirŭ Iamandì şi cu Ştefanŭ Iamandiĭ, unchiulŭ lorŭ.

7270, Avg[us]t 29. Dovadă că Medelniceriulŭ Iamandiĭ aŭ avutŭ patrŭ fičorĭ: pi Crăstianŭ Iamandiĭ, pi Ioniţi Iamandiĭ, pi Panaite Iamandiĭ şi pi Ştefăniţi Iamandiĭ — carte Domnuluĭ Moldoviĭ Grigorie Ionŭ Voevodŭ cătră Cămăraşulŭ Neculachi Vintura, starosti di Putna, pentru pricina unorŭ vi di la Odobeştĭ.

Pământuri la alt Odobeşti, din Fălciiu, fuseseră date, se pare, unui Arbure, de Istrati Vodă Dabija, și încă din 19 Maiu 1728 (7236) ele fuseseră hotărnicite de Vasile Burgheluș și de *Criste Iamandì*. Pe o foaie cu titlul «Scrisorĭ de moşiĭ ce aŭ datŭ dum[nealu]ĭ Şăt. Ionŭ Arbure la dumnealuĭ Jic. Ştefanŭ Iamandì», cetim, în adevăr:

Unŭ ispisocŭ de întăritură dela Istrate Dabija-Vodă pentru părţĭ de moşie pinŭ satulŭ Odobeştiĭ otŭ Fălciiŭ.

O carte g[o]spodŭ dela Grigorii Ghica-Vodă, dinŭ letŭ 7236, Maĭ 19, ce scrii la Crista Iamandì şi la Vasăle Burgheluşŭ, ca să hotărască aceste părţĭ de moşie.

Cred că e vorba de Ioniță la 10 Martie 1745, când se înlătură învinuirea ce i se aduceà ca ispravnic de Dorohoiu, pentrucă ar fi călcat drepturile unui călăraș dela Căpitanul Zbiera, care călăraș se vede a fi fost înainte și după aceasta slugă la Medelnicerul Balș.

Facemŭ ştire cu acăstă mărturie a nostră că-m[ĭ] arătă dum. isprav. Iamandì o mărturie de la dum. Dumitraşco Zbiera ce aŭ fostŭ Căpitanŭ-Mare aicĭ, la Dorohoĭ, pentru unŭ Damaschinŭ ce aŭ fostŭ călăraşĭ maĭ înnainte

(1) «Scrisorile doviditoare» citate.

de Căpit. Zbiera, care acelŭ Damaschinŭ aŭ fostu datŭ jalbă Mării Sale luĭ Vodă pe dum. is. Iamandì cum că elŭ arŭ fi fostu călăraşŭ la căp[i]t[ănia] dumisale Zbierăĭ şi la toate poruncile domneştĭ arŭ fi slujitŭ, şi, avăndu călăraşŭ scuteală dinŭ Vist., pe dănsulŭ n'aŭ vrutŭ isprav. Iamandì să-lŭ scuteească după porunca gospod, şi i-arŭ fi măncatŭ bani, scuteaala luĭ. De care arătăndu-mĭ dum. is. Iamandì mărturiia dumisale Capt. Zbierăĭ, care arată înŭ mărturie cumŭ că acelŭ Damaschinŭ aŭ părătŭ răŭ pe is. Iamandì, cumŭ că elŭ la căp[i]t[ănia] Zbierăĭ s'aŭ lepădatŭ de călărăşitŭ, fiindŭ slugă dumisale M[e]d. Balşu, care eŭ, fiindŭ la iarmarocułŭ luĭ Sfeti Theaodorŭ la Botoşanĭ, m'amŭ întălnitŭ cu dum. Med. Balşŭ, şi l-amŭ întreabatŭ, iastea cu adevăratŭ după cumŭ mărturiseşte marturiia dum. Căpt. Zbierăĭ, ca să fi pohtitŭ dum. Med. Lupulŭ Balşŭ pe Zbiera ca să-lŭ lasea dinŭ călărăşie ; care dum. M[e]d. Lupulŭ Balşŭ aŭ zisŭ că, fiindŭ slugă dum. şi maĭ înnainte, s'aŭ fostŭ lăsatŭ de la dumnealuĭ şi s'aŭ fostŭ pusŭ călăraşŭ la căp[i]t[ănia] dumisale Căpt. Izmană, şi, căzăndŭ Zbiera Capt., aŭ venitŭ Damaschinŭ şi aŭ rugatŭ pe dum. Med[e]l. Balşe ca să silească să-lŭ scoaţă de la călărăşie, să-ĭ fie slugă, cumŭ i-aŭ fostŭ întăĭ, şi dum. aŭ grăitŭ cu Zbiera Capt., şi l-aŭ scosŭ dinŭ călărăşie, şi aŭ rămasŭ slugă dumisale, iarŭ nu călăraşŭ. Şi amŭ întreabatŭ şi pe călăraşiĭ care aŭ slujitŭ la Cap[ita]nŭ Zbiera, şi aceia aŭ datŭ samă: cătŭ aŭ fostŭ Zbiera Capt. cu dănşiĭ, nicĭ la o slujbă n'aŭ fostŭ. Şi, după cumŭ adeverimŭ, amŭ datŭ aćastă mărturie la măna dum. isprav. Iamandì.

Alestarŭ Velŭ Căpt.

Martŭ 10, leat 7253.

Ioniţă Iamandì fusese însurat întâiu cu Anghelușa, apoi cu Anița, care-i dădù pe Ștefăniță (v. și mai departe).

Ni s'a păstrat și diata, din 6 Ianuarie 7268 (1760), încredințată cumnatului Gligoraș negustorul, a Medelnicerului, care se vede că aveà stăpâniri în Moldova-de-jos, la Odobești, la Huși, la Iepurenii Fălciiului, la Gioseni pe Siretiu, în Ținutul Putnei, iar, în Moldova-de-sus, la Mitcău și Dorășăuți, din Ținutul Cernăuțului, la Covcești din Ținutul Dorohoiului, pe lângă casa din Iași, pe «Ulița Tărpojenească», și pivnița cu cârciumă din acelaș oraș. Se pomenesc și legături de bani, și din 1730, cu Turcii Hasan «Spira», Halil Bașa și Tanzlâ-Ahmed. *La Hotin, Iamandì aveà încă o casă, care e lăsată tuturor fraților spre a o întrebuință după nevoie, și o cîrciumă.*

Suretŭ de pe diiata răposatŭ tatăluĭ nostru Iamandì Med.

† Făcut-amŭ aćastă scrisoarea a mea, adecă diiată, la măna dumisale cumnatuluĭ Gligoraşŭ precumŭ după viiaţa mea să fie dumnealuĭ cumnatulŭ ve-

chilŭ, să înpărţască fiilorŭ meĭ, Cărstiĭ Păh. şi lui Ioniţi Post. şi lui Panaitŭ şi luĭ Ştefăniţă, dinŭ epĭ şi dinŭ vacĭ şi dinŭ oĭ şi dinŭ stupĭ şi dinŭ viĭ car[e] amŭ la Odobeştĭ şi la Huşŭ, şi dinŭ haine şi dinŭ vase, arămĭ ce oĭ fi avăndŭ, dinŭ toate să le înpărţască cumnatulŭ cumŭ a fi maĭ dereptŭ, frăţeşte, păn' la unŭ capŭ de aţă. Iarŭ dinŭ moşiĭ m'amŭ înpărţitŭ eŭ până amŭ fostŭ cu zile, şi amŭ datŭ fiiuluĭ meŭ Cărstiĭ Păh. o moşie, anume Giosăniĭ, satŭ întregŭ, la Ţinutulŭ Putneĭ, pe Săretŭ; aşijdere i-amŭ maĭ datŭ iarŭ fiiuluĭ meŭ Păh. Cărstiĭ o ğumătate de satŭ de Mitcăŭ, la Ţinutulŭ Cernăuţilorŭ, car[e] aćastă ğumătate de satŭ este zălogită la mine păr la o zi, şi, de vorŭ scoate moşie la zi, a lua Cărste bani, iarŭ de nu ş'orŭ scoate moşia, a rămănè a Cărstiĭ moşie. Şi amŭ datŭ fiiuluĭ meŭ luĭ Ioniţă Post. moşie, anume Covceştiĭ, satŭ întregŭ la Ţinutulŭ Dorohoiuluĭ. Şi amŭ datŭ fiiuluĭ meŭ luĭ Panaitŭ ğumătate de satŭ de Epurenĭ, care este la Ţinutulŭ Fălciiuluĭ; şi amŭ maĭ datŭ şi pivneţa, cu cărşmă cu totŭ, ce este înŭ tărgu înŭ Eşĭ. Şi amŭ datŭ fiiuluĭ meŭ luĭ Ştefăniţă iarŭ ğumătate de satŭ de Epurenĭ, unde amŭ datŭ şi luĭ Panaitŭ; şi amŭ maĭ datŭ fiiuluĭ meŭ luĭ Ştefăniţă o moşie anume Dorăşeuţiĭ, satŭ întregŭ la Ţinutulŭ Cernăuţilorŭ, care sintŭ treĭ părţĭ de moşiie dinŭ Dorăşeuţĭ. Aşijdere, pentru cas[a] ce amŭ la Eşŭ, pe Uliţa Tărpojeniască, ce este lăngă cumnatu-meŭ Gligoraşŭ negustoriulŭ, car[e] aceste case îmĭ sintŭ cumpărătură de la Pasculŭ şi de la Costantinŭ, fii răposatuluĭ Costantinŭ vameşuluĭ Hoştiĭ *(sic?)*, amŭ socotitŭ să fii părtaşĭ căti patru fraţiĭ la cas[ă], cine căndŭ arŭ merge să să hodihniască denpreună. Aşijdere şi pentru dzăstre ce a fi avutŭ Angheluşa, muma Cărstiĭ şi a luĭ Ioniţă şi a luĭ Panaitŭ, eĭ căte treĭ să aibă trebă, iarŭ Ştefăniţi să n'aibă amestecŭ. Aşijdere pentru dzeastre ce a fi avutŭ Aniţa, muma luĭ Ştefăniţă, iarăşĭ Ştefăniţă singurŭ să aibă trebă, iarŭ ceĭlanţĭ fraţĭ să n'aibă amestecŭ. Car[e] s'aŭ făcutŭ şi izvodŭ de ce aŭ avutŭ muma luĭ Ştefăniţă, totŭ anume s'aŭ scrisŭ, ci amŭ ştiutŭ, cu sufletulŭ meŭ, ca să n'aibă fii meĭ Cărste, Ioniţă, Panaitŭ vre unŭ supărŭ de spre rudele luĭ Ştefăniţă. Şi amŭ datŭ unŭ zapisŭ la fiiulŭ meŭ Cărste pentru treĭ sute optŭ-zeacĭ şi cincĭ de leĭ care amŭ la unŭ Turcu, anume Hăsanŭ Spira; şi dintr'aceştĭ banĭ mi-aŭ datŭ numaĭ 40 leĭ, şi aŭ datŭ aceĭ banĭ la unŭ Turcu, ce i-amŭ fostŭ datorŭ, anumea Tanzlâ-Ahmetŭ, letŭ 7238, Iuni 1; şi aceştĭ banĭ treĭ sute optŭ-dzeacĭ şi cincĭ de leĭ cari avemŭ datorii, să è fiiulŭ meŭ Cărste, şi să mi-ĭ dè mie. Aşijdere maĭ amŭ datorie la unŭ Turcu anume Halil-Baş[a] 180 leĭ. Şi maĭ sîntŭ iarăşŭ la acestŭ Tur[cŭ] Halilŭ 75 cărlanĭ dinŭ oile Cărstiĭ, şi s'aŭ datŭ dereptŭ cincĭ pot[ronicĭ] cărlan[ulŭ]. Pentru credinţa amŭ iscălitŭ eŭ. Maĭ amŭ o pivniţi la Hotinŭ, şi amŭ dat-o luĭ Ştefăniţă. Iarŭ cas[e]le ce sintŭ acolo, să le vă[n]zi fraţiĭ, şi să le înpărţască cu toţiĭ, frăţeşte. Veletŭ 7268, Ghen. 6.

La 1760, sub bătrânul Vodă Callimachi, la Iepureni stăteà, dacă nu Panait, întors din pribegia lui rusească, măcar Ștefan, fiul cel mai mic, Jicnicer acuma, deci printre boierii cei mici cari nici nu veniau pe la Curte. El aveà de lucru cu târgoveții din Huși, cari, fără învoeală cu dânsul, își pășteau vitele pe locul lui, ceeace aduce intervenția domnească.

La 15 Iulie 1760 (7268), Ioan Teodor Callimachi arată ce s'a jăluit Jicnicerul Ștefan Iamandi:

că, undi îĭ esti șidere, pe moșie sa Epureniĭ otŭ Fălciiŭ, vitile oamenilorŭ tărguluĭ și altora îi facu călcari moșii cu pășunatulŭ, de-ĭ calcă ţarinĭ și fâneţă, de i să pricinuește străcăciune și mari pagubă moșii. [I se dă] volnicii [de] a să apăra de cătră vitile acelorŭ oamenĭ, orĭ a cuĭ arŭ hi; până nu s'orŭ tocmi cu dănsulŭ, să nu-ĭ calce moșie; iară, ce arŭ prindi viti a cuiva pe moșie sa, făcăndŭ pagubă saŭ stricăčune, să le închidă. Și poruncimŭ Domnie Mè dum. giudecătorĭ de Ţinutu să-ĭ plinițĭ toată paguba și străcăciune moșii dela stăpăniĭ vitelorŭ, și apoĭ să li să dè vitile; și să urmeze după cumŭ poruncimŭ, ca nicĭ vitile să nu-ș pască pe loculŭ luĭ până nu să vorŭ tocmi.

Proč̆t. Velŭ Logf. (pecete originală.)
(Mai multe întăriri.)

Și tot pe atunci se cereà lui Gligoraș Burgheluș să aleagă moșia luĭ Iamandì la Itrina:

† Dum. cumetre Gligorașŭ Burghelușŭ, sănătate poftimŭ dum. dela milostivulŭ Dumnedzăŭ. Alta, iată că ni adusă dum[nea]luĭ Jicniceriulŭ Ștefanŭ Iamandì luminata carte Mării Sale luĭ Vodă ca să i să alagă o parte de locŭ dinŭ Itrina, ce dzăsă că are, parte Ghernіniĭ, fimee luĭ Mărdar[e] Căciulă, stălpindu-să cu petre, și eștĭ și dum. pusŭ înŭ carte. Cia să înștiințăzĭ dum. pe toțĭ răzeșiĭ ce orŭ maĭ fi la acelŭ locŭ ca să vie și să măsurațĭ totŭ hotarulŭ aceĭ moșiĭ, dinŭ margine până înŭ margine, pe 3 locurĭ, cu fune de 20 de stănjanĭ, și stănjănulŭ de 8 palme, de obiceĭ, și, măsurăndŭ moșie, să viĭ dum. înpreună cu răzeșiĭ aceĭ moșiĭ ca să înpărțimŭ loculŭ pe bătrănĭ cățĭ orŭ fi, și s'a scoate și parte aceluĭ Căciulă de o parte. Și să fiĭ dum. sănătosŭ.

Av. 7. Ionŭ Stol.
dum. de bine voitorŭ

Prin mamă-sa, Ștefan erà coborîtor al vechiului pârcălab Carabăț, căpitan al Moldovei-de-jos la 1523 (1), «moșul Lucăĭ pârcălabuluĭ,

(1) *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 183.

ce este strămoşŭ lui Ştefanŭ Iamandì», şi astfel îl vedem la 1762 reclamând dela răzeşi o parte din moştenirea acestuia.

Noĭ, Grigorie Ioan Vvod, boj. milost. gspdarŭ zemli moldavscoĭ. Credinčosŭ boeriulŭ Domnii Mele, dum. Costandinŭ Cogălnicianulŭ, bivŭ Velŭ Stol. i Velŭ Sărdarŭ, îţĭ facemŭ ştiri dum. că aice, la Domnie Mè, aŭ datŭ jalobă boeriulŭ nostru Ştefăniţă Iamandì bivŭ Velŭ Jic., dzicăndu că, fiindŭ o moşie, anume Căţăbăţulŭ, şi alte părţĭ de moşie, totŭ a luĭ Cărăbăţŭ, moşuluĭ săŭ, la acelŭ Ţinutŭ a Lăpuşniĭ, şi, cercăndu-şŭ Jic. Ştefăniţă Iamandì moşiile, aŭ aflatŭ scrisorile luĭ Cărăbăţŭ de moşiele luĭ la măna luĭ Grigorăşcuţă dinŭ Ciuciulenĭ şi la Arsăni otŭ tamŭ, şi, întrebăndu-ĭ pe dănşiĭ Jic. Iamandì cu ce pricină stăpănescu iaĭ acele moşiĭ, iaĭ aŭ arătatŭ vr'o 4, 5 scrisorĭ a luĭ Cărăbăţŭ părcălabuluĭ, moşulŭ Lucăĭ părcălabuluĭ, ce este strămoşŭ luĭ Ştefanŭ Iamandì, şi iaĭ aŭ datŭ samă că sintŭ şi iaĭ dinŭ niamulŭ luĭ Cărăbăţŭ, şi cu acè pricină stăpănescu aceli părţĭ de moşii. Iarŭ Ştefanŭ Iamandì Jic. dzice precumŭ că iaĭ nu sintŭ dinŭ niamulŭ luĭ Cărăbăţŭ, ce cu şereclăcŭ să facŭ că sintŭ dinŭ niamulŭ luĭ Cărăbăţŭ, şi aŭ cumpăratŭ iaĭ aceli părţĭ de moşiĭ toate înŭ 30 de leĭ dela unŭ fičorŭ a luĭ Cărăbăţu carile aŭ fostŭ beţiŭ şi agiunsăsă la multă sărăcie, şi fără de ştire altorŭ neamurĭ a luĭ aŭ văndutŭ, şi acmù iaĭ să facŭ că sintu dinŭ niamulŭ luĭ Cărăbăţŭ. Pentru care iată că-ţĭ scriemŭ dum. să-ĭ aducĭ de faţă şi să le iaĭ sama foarte cu amăruntulŭ şi înŭ frica luĭ Dumnădzăŭ, cu bună dreptate, şi, de va giura Ursulŭ Vorniculŭ de Stolnicenĭ şi cu alţĭ oamenĭ streinĭ pe care îi va arăta Jic. Iamandì, înŭ sfănta biserică, precumŭ că sintŭ Grigorăşcuţŭ şi cu Arsăni dinŭ Ciuciulenĭ dinŭ niamulŭ luĭ Cărăbăţŭ părcălabulŭ, aşa va rămânè înŭ stăpănire lorŭ. Iarŭ, negiurăndŭ, să le iaĭ toate scrisorile şi să le daĭ la măna Jic. Iamandì, şi Jic. Iamandì să le întoarcă baniĭ ce orŭ fi datŭ. Iarŭ, de orŭ şi giura că sintŭ dinŭ niamulŭ luĭ Cărăbăţŭ, să o socoteştĭ şi ačasta: care orŭ fi niamŭ maĭ aproape a luĭ Cărăbăţŭ, aceluia i să cade a stăpăni moşiile. Şi, după cumŭ viĭ afla cu cale şi cu dreptate, înŭ frica luĭ Dumnădzăŭ să giudecĭ şi să hotărăştĭ giudecata, dăndu şi carte de giudecată, la care parte să va cădè, ca, trăgăndu-să vre o parte la giudecata Divanuluĭ, cu mărturie dum. şi cu dzi de sorocŭ, să avemŭ ştiri. Ačasta scriemŭ.

(Pecete ovală.) Vltŭ 7270, Fev. 3.
Pročt. Velŭ Logftŭ.

Precumŭ ni-amŭ învoitu între noĭ, veriĭ, frăţeşte, şi ni-amŭ înpărţitŭ moşiile unchiŭ nostru Ştefanŭ Iamandì Jic. după dereptate, precumŭ arată maĭ ğosŭ; letŭ 7275, Ghen. 25.

Parte luĭ Iordachi Iamandì, cu frate-săŭ Toaderŭ.
Satŭ întregŭ Epurenĭ.

*

Polŭ satŭ Poiceştiĭ.
2 pog., 1 hirtă vie la Odobeştĭ.
1 pog. polŭ vie la Huşĭ, la dricŭ.
Parte luĭ Vasilii Iamandì, cu fraţiĭ săĭ:
Satŭ întregŭ Doroşăuţiĭ.
polŭ satŭ Poiceştiĭ.
2 pog., 1 hirtă vie la Odobeştĭ.
1 pog. polŭ vie la Huşŭ, la dricŭ.

Şi, pentru fraţiĭ noştri ceĭ maĭ mičĭ, să nu [su]pere pe veriĭ noştri, fiindu-că aŭ fostŭ cu voe lorŭ.

(Iscăliturile.)

Aĉastă învoială s'aŭ făcutŭ înnainte mè, fiindu-le ca unŭ frate şi unule *(sic)* şi altul: fiindcă aŭ fostŭ cu preimire şi unora şi altora, amŭ iscălitŭ.

Iordachi. 1767, Fev. 3.

La 10 August 1763 (7271) Ştefan sau Ştefăniţă are gâlceavă cu «Ioniţi Botizatulŭ dinŭ Huşŭ», şi Domnul numeşte judecător pe episcopul de Huşi, cu ispravnicii Fălciiului.

Incă dela începutul anului 1767, Ştefan nu mai erà în vieaţă, şi averea lui, la Iepureni, pe cari-i luase întregi, şi Odobeşti, la «dricul Huşuluĭ», la Doroşăuţi, şi, prin cumpărătură, la Poiceşti, o împărţiau *nepoţii Iordachi şi Toader*, pe cari-i ştim de aiurea fii ai lui Cârste, mort la această dată, precum şi *Vasile Iamandì şi fraţii*, fii ai lui Ioniţă biv Vel Jitnicer, care nici el nu maĭ erà viu. O împărţeală din 8 Iunie 1775 numeşte pe fraţii lui Vasile treti Comis, apoi Pitar: *Toma*, apoi Stolnic şi *Iordachi*, apoi Postelnic (1).

Afară din împărţire rămâne moşia hotineană *Saucinița*, pe care Ştefan o reclamase, poate în zădar, cum se vede din această menţiune:

Scrisorile Sauciniţiĭ, căte orŭ fi răspunzăndŭ pe Sauciniţă, să să deosăbască dinŭ alte scrisorĭ a dumĭ Cluĉr. Ştefanŭ Iamandi.

Maĭ sintu şi alte cărţĭ de opritŭ dejma pe acele părţĭ de moşiĭ de maĭ susŭ.

Iaste şi o carte de ğudecată pentru acele părţĭ de moşiĭ ce s'aŭ ğudecatŭ dum. Jic. Ştefanŭ Iamandi cu nişte răzeşĭ dela acele moşiĭ.

(1) Pe atunci, către unul din Iamandieşti se scrie acest bilet, iscălit Sandul, şi aflător între hârtiile lor:

«Cu plecăciune.

Arh[on] Cam[inar]. Asară mi-aĭ scrisŭ bănuindu-mĭ. Să vede că nu ştiĭ că săntŭ bolnavŭ. Şi darŭ pricina este că săntŭ bolnavŭ, iarŭ nu alta.

Plecată slugă.
Sandulŭ.»

Impărţeli ulterioare între ramura lui Ioniţă şi a lui Crâstea ating însă şi «moşiile impresurate»: Ghidişenii (Fălciiu), *Calmăţuiul şi Rădiul Oanii (Lăpuşna), Cigărlenii pe Botna (Lăpuşna).* Impreună cu fiii lui Ioniţă îşi iau partea atunci, la 1786 şi 1792, fetele: Nastasia, a lui Stamati Medelnicerul, poate mama lui Costachi Stamati poetul, Maria, a Medelnicerului Vârnav, şi Safta Micleasca Băneasa. A treia împărţire cuprinde şi pe *fiii lui Toader,* pe *Gavril* fiul lui Iordachi Cristea, pe un al doilea *Vasile,* care le zice veri, pe treti Postelnicul Iordachi Vârnav, fiu al Mariei. Iamandieştii cei bătrâni, fiii lui Ioniţă, sunt în conflict cu nepoţii şi cu surorile, şi astfel boierii împărţitori dau lui Gavril şi fiilor lui Toader Călmăţuiul, Rădiul Oanii şi jumătate din Doroşăuţi, celorlalţi Iepurenii, Poiceştii şi Ghidişenii, rămânând restul ca parte a celor dintâi.

A.

Înŭ ce chipŭ amŭ socotitŭ noĭ, fečoriĭ răposatuluĭ Păh. Crăstea Iamandi, a ne înpărţi cu veriĭ noştri, fečoriĭ răposatuluĭ Jic. Ioniţă lamandi, cu moşiile şi viile şi toate rămăşiţurile, cumŭ şi datoriile č-aŭ rămasŭ a răposatuluĭ unchiuluĭ nostru Ştefanŭ Iamandi, č-aŭ fostŭ sterpu şi, murindŭ înŭ urma tuturorŭ fraţilorŭ săĭ, după pravilă aŭ rămasŭ moştenirea la noĭ, nepoţiĭ 1786, Martŭ 30.

Moşiĭ č-aŭ rămasŭ [Doroşăuţĭ, Poiceştĭ, Ghidişenĭ, Epurenĭ, Călmăţuiŭ, Cigărlenĭ].

Viile č-aŭ rămasŭ:

4 pogoane şi ğumătate la Odobeaştĭ.

3 pogoane la Huşŭ, la dricu.

Şi aşa ne-auŭ socotitŭ noĭ a ne înpărţi acesti moşiĭ cu veriĭ noştri fečoriĭ răposatuluĭ Jic. Ioniţă Iamandi, ca dinŭ toate moşiile de maĭ susŭ arătate şi viĭ, după măsurare cu stănj., arŭ eşi, în fieştecare moşie, să luĭmŭ noĭ, fečoriĭ Păh. Crăstea Iamandi, o parte, şi veriĭ noştri doĭ părţĭ... Însă într'aceste moşiĭ amŭ avutŭ la stăpănirea noastă pănă acumŭ, la înpărţala ačasta, moşiia Epureniĭ i polŭ satŭ de Poiceaştĭ şi veriĭ noştri moşiia Doroşăuţiĭ i polŭ satŭ de Poiceaştĭ, pe care fieştecare denŭ noĭ amŭ făcutŭ lucrurĭ de acareturĭ pe partea č-amŭ avutŭ la stăpănire. Şi la ačasta aşa amŭ socotitŭ şi ne-amŭ priimitŭ să dămŭ partea moşieĭ cea cu lucrurile ce orŭ fi făcute pe dănsa, însă partea celuĭ ci l-aŭ făcutŭ, şi verilorŭ noştri să dămŭ partea ce li s'a veni, la loculŭ unde să nu între la acareturile şi lucrurile ce amŭ făcutŭ noĭ. Şi înŭ anulŭ acesta, la Sfeti Dimitrii, săntemŭ noĭ datorĭ a merge la moşiia Doroşăuţĭ, să ne alegemŭ partea noastră, şi de acolea împreună cu veriĭ noştri să mergemŭ pe la toate moşiile, ca să ne hotărămŭ

părţile după înpărţala ce s'aŭ arătatŭ maĭ susŭ. Iarŭ, căndŭ noĭ n'amŭ merge ca să ne alegemŭ partea deosăbitŭ, să nu avemŭ a ceari venitŭ la veriĭ noştre. Şi aşè ne-amŭ învoitŭ şi ne-amŭ priimitŭ între noĭ cu veriĭ noştri, fečoriĭ răposatului Jăc. Ioniţă Iamandì, fiindŭ eŭ vechilŭ dinŭ parte unchiuluĭ meŭ Toaderŭ Iamandì Pah. (Pricinile de judecată privesc pe fiecare.)

(Iscălituri.)

Înŭ ce chipŭ amŭ socotitŭ noĭ, fraţiĭ, depreună şi cu surorile noastre, fiindŭ de faţă şi cumnaţiĭ noştre de maĭ ğosŭ numiţĭ, să ne înpărţimŭ, dinŭ moşiile răposatuluĭ unchiuluĭ nostru Ştefanŭ Iamandì, ce săntu clironomì la nepoţĭ după cumŭ maĭ ğosŭ să arată, însă scoţăndu-se dentr'aceste moşiĭ de maĭ ğosŭ arătate căte o a trie parte denŭ toate moşiile, a doĭ fraţĭ şi o soră, partea verilorŭ noştre, fečoriĭ răposatŭ Crăsteĭ Iamandì Pah.; 1786, Ap. 2.

Moşiile anume:

Doroşăuţiĭ, satŭ întregu, înŭ Ţint. Cernăuţuluĭ, la Nistru.

Poiceaştiĭ, satŭ întregu, în Ţint. Lăpuşniĭ, pe Prutŭ.

Ghidişăniĭ, satŭ întregu, în Ţint. Fălciiulŭ.

Epureaniĭ, satŭ întregu, tijŭ în Ţint. Fălciiuluĭ.

Călmăţuiulŭ să Rădiulŭ Oaniĭ, la Ţint. Lăpuşniĭ.

Cigărleaniĭ pe Botnişoara, tijŭ otŭ tamŭ.

În ce chipŭ amŭ socotitŭ moşiile de o potrivă: 6 părţĭ Doroşăuţiĭ, 6 părţĭ Epureniĭ s'aŭ socotitŭ de o potrivă, iară 6 părţĭ de Poiceaştĭ, după acestea Ghidişăniĭ, Cigărleniĭ, Călmăţuiulŭ s'aŭ socotitŭ totŭ de o potrivă.

Înŭ ce chipŭ ne-amŭ înpărţitŭ.

Partea Pit. Vasile Iamandì.

2 părţĭ denŭ Doroşăuţĭ.
1 parte dinŭ Poiceaştĭ.
3 părţĭ denŭ Rădiulŭ Oaneĭ: 6 părţĭ facŭ.

Parte Stol. Tomeĭ Iamandì.

2 părţĭ denŭ Doroşăuţĭ.
3 părţĭ dinŭ Cigărleanĭ.
1 parte dinŭ Poiceaştĭ: 6 părţĭ facŭ.

Partea Post. Iordachi Iamandì.

2 părţĭ denŭ Doroşăuţĭ.
1 parte denŭ Poiceaştĭ.
3 părţĭ denŭ Rădiulŭ Oaneĭ: 6 părţĭ facŭ.

Parte surorii noastre Nastasiicăi Stamatoai Med.

2 părţi denŭ Epureani.
3 părţi denŭ Ghidişăni.
1 parte dinŭ Poiceaşti: 6 părţi facŭ.

Partea surorii noastre Mariei Vărnăvoai Med.

2 părţi denŭ Epureani.
3 părţi dinŭ Ghidişăni.
1 parte dinŭ Poiceaşti: 6 părţi facŭ.

Parte surorii noastre Saftei Bănesii, care această parte o tragemŭ noi, fraţii, după înpărţala ce amŭ avutŭ mai nainte cu sora noastră, şi păntro alte cheltueli ce s'aŭ făcutŭ la nunta sa.

2 părţi de Epureani.
1 parte denŭ Poiceaşti.
3 părţi de Cigărleani: 6 părţi facŭ.

Într'acestaşŭ chipŭ ne-amŭ socotitŭ noi, fraţii, din preună cu cumnaţii noştri, a ne înpărţi cu aceste moşii de mai susŭ arătate, după măsurare, căţi stăj. arŭ eşi în fiiştecare moşie, scoţindu-se a trie parte, partea fečorilorŭ Crăstii Iamandi, se avemŭ a lua noi denŭ a şeasea parte denŭ fiiştecare moşie ce amŭ luatŭ părţi, după cumŭ să arată mai susŭ anume, dinŭ cămpu, denŭ silişte şi dinŭ totŭ venitulŭ. Însă, fiindŭ moşie Epurenii la stăpănire verilorŭ noştri, să se păzească, de vorŭ fi făcutŭ niscaiva lucruri pe ačastă moşie, denŭ spre care margine de moşie vorŭ fi, să li să dea şi parte de moşie. Că aşè ne-amŭ învoitŭ cu deosebită înpărţeală ce amŭ avutŭ cu verii şi noi, cumnaţii, să păzimŭ acea învoială. Şi, dentru aceale acareturi ce arŭ fi făcutŭ numai ei, să şi le stăpănească, denpreună şi cu parte de moşie, şi în anulŭ acesta, la Sfeti Dimitrie, săntemŭ datori toţi a merge la moşie, cine unde ş'aŭ luatŭ parte, şi se le măsoară, şi se le hotărască unulŭ den spre altulŭ, după înpărţala ce s'aŭ arătatŭ mai susŭ. Iară, căndŭ vre unii n'amŭ merge ca să ne alegemŭ părţile deosebitŭ, să n'avemŭ a ceari venitŭ de la acelŭ ce va fi întovărăşitŭ cu parte. Şi aşè ne-am priimitŭ şi ne-amŭ învoitŭ noi, fraţii, înpreună şi cu surorile şi cu cumnaţii noştri, la ačastă înpărţală şi învoială, să nu să poată strica de către nime nici la o ğudecată. Şi, fiindŭ-că dintr'aceste moşii săntŭ unile şi cu pricini de ğudecată, să fii datori cei ce săntŭ cu părţile la unŭ locŭ, să-şi caute ğudecata, ori cu cini arŭ fi, iară, căndŭ vre o parte nu va sta la ğudecată, cei ce să vorŭ ğudeca să-i ia şi partea aceluia ce n'arŭ sta la ğudecată. Şi, pentru mai bună încredinţare şi învoire între noi, amŭ iscălitŭ, atătŭ noi, cătŭ şi dum[ne.]lor veliţii boeri.

(Patru iscălituri.)

B.

Iacovŭ Mitropolitŭ Moldavii.

Înpărțala ce amŭ avutŭ de rămășițurile răpăusatuluĭ unchiuluĭ nostru Ștefanŭ Iamandì Jăc., fiiindu sterpu.

Treĭ moșiĭ lămurite ce aŭ rămasŭ, și treĭ moșiĭ cu pricinĭ de înpresurare.

Doroșăuțiĭ, satŭ întregŭ la Țint. Cernăuțiĭ, pe Nistru, înŭ Cordonŭ.

Epureniĭ, satŭ întregŭ, la Țint. Fălč.

Poiceștiĭ, satŭ întregŭ la Țint. Lăpușniĭ, ce treci piste Prutŭ.

Ghidișeniĭ, la Țint. Fălč.

Călmățuiŭ să Redeoaniĭ, la Lăpușna.

Cigărleniĭ pe Botnișoara, tijŭ la Lăpușna.

Cumŭ s'aŭ înpărțitŭ aceste moșiĭ după suma veniturilorŭ, ca să să facă de o potrivă înŭ treĭ părțĭ.

Ğumătate de satulŭ Doroșiuțiĭ.

Cigărleniĭ, satŭ întregŭ. Ačastă giumătate de moș[ie] și ča una întriagă, dinŭ celi ce să arată maĭ susŭ să fie o parte. Ačasta este parte unchilorŭ noștriĭ, dumilorsale Stol. Vasilie i Stol. Tomiĭ, Post. Iordachi, Iamandești, cari s'aŭ socotitŭ și s'aŭ alesŭ de către dum[nea]lorŭ veliți boerĭ dinŭ poronca pom[enită]; și nicĭ dum[nea]lorŭ să nu maĭ ià cheltuiala pe acareturĭ ce zicŭ că aŭ făcutŭ pe moșie Doroșăuțiĭ, nicĭ noĭ să nu maĭ ceremŭ venitŭ pe aniĭ trecuțĭ.

Vasile Iamandì, vechilŭ și dinŭ parte verilorŭ mie[ĭ], fii moșului Toaderŭ.

Iordachi Vărnavŭ, bivŭ 3ti Post.

Iacovŭ Mitropolitŭ Moldavii.

(Repetiția listei moșiilor.)

Cumŭ s'aŭ înpărțitŭ aceste moșiĭ după suma veniturilorŭ, ca să să facă de o potrivă înŭ treĭ părțĭ.

Epureniĭ, satŭ întregŭ. Poiceștiĭ, satŭ întregŭ, tijŭ. Ghidișăniĭ, tijŭ satŭ întregŭ. Aceste triĭ moșiĭ dinŭ celi ci să arată maĭ susŭ să fie o parte. Ačasta este parte Post. Iordachi Vărnavŭ, fiiŭ Med. Marieĭ, a Nastasăeĭ Stămătioai Med., a Saftiĭ Miclia[s]căĭ Bănesiĭ; și amŭ iscălitŭ.

Iordachi Vărnavŭ t[re]ti Post.

Vasili Iamandì, vechilŭ și verilorŭ mieĭ.

(Iarăș lista moșiilor.)

Cumŭ s'aŭ înpărțitŭ aceste moșiĭ după suma veniturilorŭ, ca să să facă de o potrivă între părțĭ.

Ğumătate de satulŭ Doroșăuțiĭ.

Călmățuiŭ să Readeoani, ačastă ğumătate di moșie, și ča una întriagă, dinŭ celi ce să arată maĭ susŭ să fie o parte.

Aĉasta este parte dums. Gavrilŭ, fiiŭ răpăusatuluĭ Stolc. Iordachi Iamandì, şi a verilorŭ seĭ, copii luĭ Toaderŭ Iamandì Pah.

Vasili Iamandì. Iordachi Vărnav biv 3ti Post.

După cerire ce prinŭ multe jalobe cătră Mărie Sa aŭ făcutŭ Iordachi Vărnavŭ bivŭ 3ti Post., nepotŭ de soră Stolc. Vasile, Stolc. Tomiĭ Iamandì, eşti ca să să înpartă moşiele ce l'aŭ rămasŭ de la unchiulŭ lorŭ Ştefanŭ Iamandì Jăc., să-ş ià fiiştĭcari driaptă parte sa ce i să cuvini. Divanu la o pricină ca aĉasta după rănduială aŭ datŭ întăĭ voe boerilorŭ Iamandieştĭ, fiindŭ mai bătrănĭ, ca să înpartă toate moşiile ce săntŭ arătate printr'aĉastă scrisoare în treĭ părţĭ, prinŭ treĭ izvoade potrivite foarte bini, ca să fie de o potrivă fieştecare parte, şi apoĭ să le dei înŭ măna acestorŭ doĭ nepoţĭ, anumi Iordachi Vărnavŭ şi Gavrilŭ Iamandì, ca să-şŭ aliagă şi să-şŭ ià căte unŭ izvodŭ care le va plăcè şi alŭ triile izvodu, care va rămănè, să-lŭ ià dum[nea]lor, şi să să mulţămască după hotărăre Divanuluĭ. Darŭ n'aŭ vrutŭ să facă izvoadile. Pentru care nepoţiĭ dumilorsali, jăluindŭ Mării Sali luĭ Vodă, aŭ găsitŭ Mărie Sa cu cale hotărăre noastră şi aŭ poroncitŭ prinŭ ţidulă ca boeriĭ Iamandieştĭ aşa întocma să urmezi cu facire înpărţeliĭ după dreptate şi pravila pămăntuluĭ. Iarŭ, de nu vorŭ vrè dum[nea]lorŭ să facă izvoadile, să să dei voe să facă nepoţi dum[nea]lor aceli treĭ izvoade, pe care li-aŭ şi făcutŭ. Dăndu-li-să voe şi chemăndu-să de faţă la Divan pe Stolc. Vasile Iamandì, vichilŭ fiindŭ şi frateluĭ săŭ Stolc. Toma, i s'aŭ datŭ voe ca să să aliagă dinŭ treĭ izvoade unulŭ înŭ parte lorŭ, care le va plăcè, şi, dinŭ izvoade cari vorŭ rămănè, să le ià nepoţiĭ dumisale. Şi duml. Stolc. Iamandì, vrăndŭ totŭ să să prelungiască înpărţala, n'aŭ vrutŭ să ià niciunŭ izvodu. Pentru care arătăndu-să Mării Sali luĭ Vodă, şi cunoscăndŭ Mărie Sa că prelungire o facŭ numaĭ şi numaĭ ca să rămăe moşiile neînpărţite şi ca să poată eĭ mănca venitulŭ Doroşăuţilorŭ dinŭ Cordonŭ, cumŭ şi dintr'alte moşiĭ, şi de aice înnainte, după cumŭ şi pănă acumŭ, aŭ poroncitŭ Mărie Sa ca să alegimŭ noĭ unŭ izvod, cari vomŭ socoti, şi, iscălindu-lŭ nepoţiĭ dumisali, să-lŭ ia dum[nealo]r Iamandieştiĭ. Deci noĭ, socotindŭ ca niciĭ Iamandieştiĭ să maĭ cei cheltuiala acareturilorŭ ce zicŭ că ar fi făcutŭ la moşie otŭ Cordonŭ, măcarŭ că cunoscutŭ este că sintŭ făcute de cătră ceĭ ce aŭ avutŭ moşie înŭ orăndă, afară de fasăile *[fassiones]* înpărăteştĭ şi de tocmala ĉ-aŭ avutŭ, să dè banĭ gata, niciĭ nepoţiĭ dumilorsali să maĭ cei venitŭ pe ani trecuţĭ, amŭ alesŭ darŭ unŭ izvodu cu polŭ satŭ Doroşăuţiĭ dinŭ Cordonŭ şi satŭ întregŭ Cigărleniĭ, şi s'aŭ datŭ Iamandieştilorŭ, adecă Stolc. Vasili, Stolc. Toma, Post. Iordachi, fraţĭ, şi unŭ izvodŭ, care cuprinde treĭ moşiĭ, Epureni, satŭ întregŭ, Poiceştiĭ, satŭ întregŭ, şi Ghideaşeni, tijŭ satŭ întregŭ, s'aŭ datŭ luĭ Iordachi Vărnavŭ bivŭ 3ti Post. i Nastasie Stămătioi, Saftiĭ Micliascaĭ Bănesiĭ, fiindŭ surorĭ. Şi acestŭ izvodŭ ce este iarŭ

cu polŭ satŭ Doroşăuţiĭ şi altŭ satŭ întregŭ, Călmăţuiŭ să Redeoani, s'aŭ datŭ luĭ Gavrilŭ Iamandì şi verilorŭ luĭ, copiilorŭ unchiuluĭ săŭ Toaderŭ Iamandì Pah. Şi spre încredinţare s'aŭ adiveritŭ cu a noastre iscălituri.

Neculaĭ Roset, Velŭ Logft., Ioanŭ Cant., Velŭ Logft., Costandinŭ Paladi Velŭ Vorc. (1792).
(Copie din 1817.)

* C.

Înpărţala ce amŭ avutŭ de moşieĭ ce ni-aŭ rămasŭ de la răposatulŭ unchiulŭ nostru Ştefanŭ Iamandì Jăcč., fiindŭ sterpu, după înpărţala ce s'aŭ făcutŭ la anulŭ 1792, Săpt. 30, adeverită fiindŭ şi de Preosfinţiia Sa părintele Mitropolitŭ şi de dumnealorŭ boereĭ Divanuluĭ a vremeĭ de atuncĭ (1801).

D.

Noĭ, Mihailŭ Costandinŭ Suţulŭ Vvodŭ, cu mila luĭ D[um]nezeŭ Domnŭ ţăriĭ Moldavvii.

Facemŭ ştire cu ačastă carte a Domnii Mele că, după multi pricinĭ şi ğudecăţĭ ci aŭ fostŭ maĭ înnainte între Stol. Vasile i Stol. Toma, Iamandieşti, fraţĭ, şi între surorile lorŭ, Medelnicereasa Vărnăvoae i Medelnicereasa Nastasie Stămătoae i Băneasa Safta Miclească, şi între nepoţiĭ lorŭ de verĭ, clironomiĭ Stol. Iordache Iamandì i a luĭ Toaderŭ Iamandì bivŭ vt. Pah., pentru rămăşiţurile unuĭ unchiŭ a lorŭ, Ştefanŭ Iamandì Jăc., č-aŭ muritu sterpŭ, (la judecată, 30 Septemvrie 1792, a venit Iordachi Vărnav biv treti Postelnic, fiul Medelniceresei Maria Vărnăvoaia, şi Gavril Iamandì, fiul răposatului Stolnic Iordachì Iamandì vechil şi al clironomilor lui Toader Iamandi, cu Stolnicul Vasile Iamandì, vechil şi al fratelui Toma. Se arată ce revine fiecăruia «după pravilă şi a pămăntuluĭ obiceaiŭ». Vărnav cere «să li se întărească stăpănirea şi de la Domnie Mè». Se face. 1794, Aprilie 15 (pecete cu ambele mărci, ovală). Proč. Vl. Logft.)

Impărţirea se încheie cu acest testament al uneia dintre surorile «Iamandieştilor celor bătrâni»:

Însuşŭ dumnealuĭ Vasile Stamate fiindŭ faţă înnainte noastră cu ačastă diiată, care cercetăndu-o noĭ şi aflăndu-o că iaste adevărată, pentru aceia o amŭ încredinţatŭ şi cu a noastră iscălitură.

Iacovŭ, Mitropolitŭ Moldavieĭ.

Adeverezŭ cu ačastă scrisoare la măna frateluĭ mieŭ, dum. Thomiĭ Iamandì bivŭ Velŭ Banŭ, precumŭ să să ştie că pentru toată partea de cleronomie ce să va aleage a răpoosatuluĭ unchiuluĭ mieŭ Ştefanŭ Iamandì Jic..., darŭ stăndŭ eŭ şi socotindu-mă încumĭ pentru totŭ agiutoriulŭ cu folosŭ cu deosebite facerĭ de bine ce amŭ cunoscutŭ la orĭce vreame amŭ năzuitŭ la dum[nea]luĭ fratele..., îndatorindu-să şi pănă unde Dumnezăŭ îĭ va lungi viaţa,

totŭ dum[nea]luĭ să-mĭ poarte de grijă, aseamene şi după moarte să aibă a mă pomeni. Pentru aceaia darŭ..., fiindŭ faţă şi fiiulŭ mieŭ Vasile Stamate..., amŭ datŭ danie toate părţile dinŭ clironomie..., fără nicĭo supărari de spre fiiulŭ mieŭ Vasilii şi ginere-mieŭ i fraţiĭ şi surorile meale i alte neamurĭ. (Blestem.) Într'o înpărţală a clironomieĭ aceştia, ce să află la măna nepotuluĭ Iordache Vărnavŭ, viindŭ la mine, m'aŭ amăgitŭ de m'amŭ iscălitŭ într'ănsa, decĭ atăta eŭ, cătŭ şi fiiulŭ mieŭ, vechilŭ spre cearerea părţiĭ meale nu l-amŭ făcutŭ, ca să stea la vre'o judecată, ce, ca unulŭ ce n'aŭ avutŭ nicĭo triabă, orĭ la ce judecată va eşi nepotuluĭ mieŭ Iordache, să nu să ţie în samă, fiindŭ răsuflată, cunoscăndu-mă săngură că m'aŭ amăgitŭ în vreame ci eŭ amŭ fostŭ cu totulŭ bolnavă şi neputinčoasă şi, neputăndŭ eŭ iscăli, amŭ pusŭ pe fiiulŭ meŭ de aŭ iscălitŭ. Şi pentru ačasta hotărăscŭ să nu să ţie în samă, fiindŭ răsuflată, ce să urmeză întocma după cumŭ maĭ susŭ arată.

Nastasie Stămate. Med. Vasile Stamate, încredinţatŭ fiindŭ şi eŭ de ačastă adevărată danie, amŭ iscălitŭ.

Costinŭ Donič Meld.

Întrebăndŭ şi eŭ pe dumnai Med. Nastasiica Stămătoae, cătŭ şi pe fiiulŭ dumisale Vasile Stamati, de iaste ačastă danie adevărată şi de bună voe dums. şi de nime silită, aŭ răspunsu că de bună voe dums. iaste făcută şi cu a dumisale pecete iaste întărită... Mihalache Costachi Spat., Vasile Balş Cluč.

Intăreşte şi «preutulŭ şi diiaconŭ ci ni aflămŭ la sfănta biserică în satulŭ Dobărcenĭ, a dums. cucoaniĭ Nastasiicăĭ» («ereĭ Gavriilŭ, diiaconŭ Romanŭ, ereĭ Ilie otŭ Badăuţĭ»; copie din 1797, 3 Maiu, de Ştefan Stăr[illegible]e Şătrar.)

Incă din 1771 încep *actele privitoare la Toma Iamandì, care e mai mult boier bucovinean.* In acest an îl vedem amestecat într'o afacere cu nişte Evrei din Żurawna peste Nistru, cari-i datoriau bani şi zăboviseră plata.

C o p i e.

Eŭ, Toma Iamandì căpt., mărtorisăscŭ cu ačasta cvitanţie cătră Jădov[ulŭ] Leiba Čarnii şi Ios. şi Davidŭ, fečoriĭ luĭ şi luĭ. Herşco Iosiovicĭ, trăitoriĭ otŭ Juravna, la cariĭ amŭ avutŭ datorie după zapisulŭ (adecă după unŭ zapisŭ, iarŭ pe leşie este scrisŭ dreptŭ: niektorych miałem dlug podług membramu, iarŭ tocmindu-să cuvăntulŭ acesta męmbrana, la tocmire acestŭ felŭ: męmbrana wze ani sam przez moio osóbe), precumŭ să să ştie că nicĭ eŭ, nicĭ fraţiĭ mieĭ, nicĭ rudele mele de acmŭ înŭ nainte n'aŭ a cere la numiţi trăitorĭ dela Juravna, de vreme ce, înŭ zăoa maĭ ğosŭ arătată, în curtea Juravneĭ, d'innainte multŭ putinčosuluĭ dum. Şulirŭ, consiliarŭ alŭ Mării Sale Craiuluĭ, amŭ luatŭ în deplină plătire a datorii mele, şi zapisulŭ (adecă unŭ zapisŭ ce să zăce leşeşte membram, męmbrem, la tocmire zapisăle mę-

bramy kęse wyz wyrazonym) maĭ susŭ numiţiloriĭ neguţătorĭ otŭ Juravna amŭ datŭ dreptŭ acie; nemaĭ rămăindŭ nicĭo pricină. Într'aĉasta cvitanţie însuşĭ cu măna mè amŭ iscălitŭ moldoveneşte, spre maĭ bună încredinţare şi ţănere de samă. Datt. 24 Aprilis 1771 anno w dworze jurawienskjm. Şi ace tocmire mębram membramow mębram mębramy cu altă mănă şi cu cernială maĭ roşietică.

Dinŭ toată socotială ce amŭ avutŭ cu Jădoviĭ dinŭ Juravna pentru bani ĉ-amŭ avutŭ la dănşiĭ, mi-aŭ plătitŭ d'innainte dumisali Şămonŭ Veilerŭ, conşilerŭ cruliţchiĭ dirjavţa crulevschiĭ, şi li-amŭ datŭ şi eŭ aĉasta scrisoare mè ca să nu maĭ fie supăraţĭ. Lt. 1771, Ap. 20.

Cătră aĉasta să dovedeşti hicleşugu şi cu aĉasta.

La 1775, când se luă Bucovina, Iamandieștii ceilalți rămaseră în locurile tutovene și fălciiene unde și astăzi găsim pe urmașii lor. «Scrisorile doviditoare» citează actul din 17 Noemvire 1777, prin care Constantin Vodă Moruzi dă poruncă Stolnicului Iordachi Iamandì și Păharnicului Constantin Paladi, vechili ai isprăvniciei Tutovei, «pentru caiĭ minzilurilorŭ»; acela din 20 August 1780, al aceluiaș Domn, prin care Iordachi biv Vel Stolnic e «rînduit asupra unorŭ zahereli la schelia Gălațiĭ»; acela al lui Alexandru Ioan Vodă Mavrocordat către ispravnicii de Tutova, Stolnicul Gheorghe Costandachi și Stolnicul Gavril Conachi, pentru înpresurarea ce se face Stolnicesei Teodosica, a lui Iordachi Iamandì, de către Vornicul Constantin Paladi, apoi actul din 4 Iunie 1786, al aceluiaș Domn, către Toader Iamandì biv vtori Păharnic pentru a-și stăpânì cu nepoții moșiile dela unchiul lor, Jitnicerul Stefăniță.

Toma, din parte-i, poartă grija Dorașăuților bucovineni, pe cari nu-i vinde. In urma reclamațiilor negustoruluĭ turc Sara-Osman, Guvernul bucovinean, «Canțelaria oștăniască și politiciască a Bucovini deștrictŭ», oprește și, la 11 Iulie st. n., printr'un act românesc, o «carti de sorocŭ», scoate în vânzare, pentru datoriile lui Iamandì, pe atunci căpitan în Moldova, și ale Evreilor din Żurawna, moșia, «pe care sînt 65 familiĭ pe o milă loc lungă și lată, fînațe și loc de arătură, cu treĭ morĭ velniță, jumătate de heleșteŭ, cîrșmă».

Carti de sorocŭ.

Atătă cătră Jidoviĭ neguţtorĭ, Leiba Avramŭ, Iosăfŭ iprocĭ de la Juravna, dinŭ Galiţăe, cumŭ şi părătuluĭ boeruluĭ moldovinescŭ, căpitanuluĭ Toma Iamandei, să să înştiinţază.

Fiindŭ-că între neguţători turcĭ Sara-Osmanŭ şi între părţăle arătati maĭ susŭ, după ğudecata ce aŭ fostŭ şi pe aceli pricinĭ hotărăre şi înştiinţari s'aŭ făcutŭ' şi după căteva soroaci cu eczăcuţăe ce s'aŭ pusŭ, şi maĭ vărtosŭ pe ğumătati de satŭ de Doroşeuţŭ, de aice, dinŭ Bucovina destrictŭ, a numituluĭ Iamandeĭ, pinŭ neascultare luĭ, dinŭ poroncă s'aŭ popritŭ, dreptŭ ačasta acumŭ cu dreptati s'aŭ găsătŭ ačastă ğumătati de satŭ, moşie Doroşeuţĭ, cu toati ce să cuvine pe acè moşie, orĭ jeluitorilorŭ, cu eczacuţăe spre plătiri ce li să cuvine, adică capitile, dobăndă, cheltuiala, paguba şi altorŭ, să li să dè acè moşie la stăpăniri, orĭ, maĭ multŭ, spre mulţămirea plăţilorŭ, aeve pi ğudecată moşie să să vănză. Darŭ, fiindcă acumŭ, la 5 a luĭ Avt., calindaru noŭ, orĭ la 25 a luĭ Iulie, calindarulŭ vechĭ, hotărătŭ şi întăritŭ iaste ca acè moşie de istovŭ să să vănză, decĭ la soroculŭ acesta, nu numaĭ părţăle de maĭ susŭ arătate, ce şi toţĭ cari vorŭ avè voiri a cumpăra acè moşie, pe cari săntŭ 65 familiĭ pe o milă locŭ lungă şi lată, fănaţă şi locŭ de arătură, cu triĭ morĭ, velniţă, ğumătate de heleşteŭ, cărşmă, aice, la Cernăuţŭ, la canţelarie adminăstraţăe, diminaţă la 8 ciasurĭ, să să afli.

Dela Canţelarie oştăniască şi politiciască a Bucovini deştrictŭ, Cernouţŭ, la 11 Iuli, calindarulŭ noŭ, 1778.

Torbat, oberlietenant şi juditor *(sic)*.

Se pare însă că datoria o aveau Evreii, cari erau «orândari», arendaşi ai lui Toma. Aşa încât el nu-şi pierdù moşia. Ea erà însă ameninţată şi la 1783, când îl chemau în judecată von Eder şi contele Zilinski: Vodă-i porunceşte, după intervenirea «prietenului» său generalul Enzenberg, să se prezinte neapărat la judecată acolo, în Bucovina, sau să-şi numească vechilul.

Noĭ, Alexandru Costandinŭ Vvoda, bojiiŭ milst. gpdarŭ z. moldavsc. Scriemŭ domnii salela boeriulŭ nostru Toma Iamandi căpt., fiindŭ-că prietenulŭ nostru ghineralulŭ-maïorŭ baronŭ Enţenbergŭ, dela Cernăuţŭ, otŭ Cordunu, ne scrie precumŭ aĭ pricinĭ de ğudecăţĭ acolò, înŭ Cordonŭ, cu fonŭ Ederŭ şi cu grafŭ Silinschie şi cu orăndari otŭ Doroşeuţŭ şi pănă la 30 Iuli după nou calindarŭ să te afli acolò cu scrisorĭ ce veĭ fi avăndŭ pentru acele judecăţĭ, căcĭ, de nu veĭ merge, apoĭ poati să ţi se întămple pagubă la moşii şi cheltuială,—pentru aceia iată îţŭ scriemŭ şi poroncimŭ ca la aceiaşŭ vadè de maĭ susŭ arătată negreşitŭ se mergĭ înŭ Cordonŭ, să-ţĭ cauţĭ ğudecăţile ce aĭ cu fonŭ Edirŭ şi cu grafŭ Silinschie şi cu orăndari otŭ Doroşeuţĭ. Căcĭ, de nu te veĭ afla acolò la acè vremi, ţi se va întămpla pagubă şi cheltuială. Iarŭ, de nu'ĭ putè merge însuţŭ, se-ţĭ trimeţĭ ve-

chilŭ deplinŭ răspunzătorŭ. Și smintială se nu fie, urmăndŭ soroculuĭ ce se arată maĭ susŭ. Aĉasta scriemŭ.

1783, Maĭ 14.

Boeriuluĭ nostru Toma Iamandì căpt. дати се здравнем.

Poruncă cu sorocŭ se margă înŭ Cordonŭ. Прwч. В. Клꙋч.

Aĉastă carte s'aŭ luatŭ 28 Maiŭ, trimisă de dum. ispraf. de Dorohoiŭ.

(Pecete cu ambele steme.)

Peste patru ani îl îndemnà pe Toma la plata grabnică, sub aceeaș amenințare a vânzării, și un Turc creditor, prin această somație:

Cinstite dum. arhonŭ Stol. Toma Iamandiĭ, fericita sănătati rogŭ dum[ital]i de la milostivŭ Dumnezeŭ ca să-țŭ dăruiască. După aĉasta, maĭ multŭ n'amŭ cătră dum. fără de cătŭ pentru 2.540 leĭ ce-mĭ eștĭ datorĭ, pentru care ai pusŭ la mini amanetŭ moșie ce aĭ înŭ Cordonŭ. Fiindŭ-că eŭ amŭ arătatŭ toată pricina Mării Sale luĭ Vodă, și Măria Sa aŭ poroncitŭ ca să să scriĭ carti cătră dum., să ți să dè știre maĭ înnainte, ca, de nu-mĭ veĭ da dum. baniĭ la vadè, după zapisŭ, apoĭ să se scrii carte Mării Sale luĭ Vodă, să se scoață moșie la mezatŭ, să să vănzi înŭ Cordonŭ și să mi să înpliniască baniĭ. Pentru care, fiindŭ-că și eŭ amŭ mare trebuință de banĭ, ca să plătescŭ pe unde săntŭ datorŭ, și nu mă maĭ îngădui datorniciĭ, maĭ alesŭ că tragŭ și dobăndă pe banĭ, iată hotărătŭ scriŭ dum[ital]i ca la înplinire vadeliĭ fără smintială să-mĭ trimețĭ dum. toți baniĭ, că nu potŭ să te maĭ așteptŭ niciо zi, avăndŭ și eŭ trebuință de banĭ. Căcĭ îndestulŭ ti-amŭ așteptatŭ unŭ anŭ și ğumătati, și baniĭ fără dobăndă,—care aĉasta nu putè să ți-o facă unŭ frate alŭ dum[ital]i, să te aștepti după cumŭ te amŭ așteptatŭ iaŭ. Căcĭ, de nu-mĭ veĭ trimeti toțĭ baniĭ la înplinire vadeliĭ, apoi să fiĭ dum. bini încredințatŭ că să strigă moșie la mezatŭ după hotărăre Mării Sale luĭ Vodă. Și pentru aĉasta dum. fără smintială să-mĭ trimețĭ baniĭ la vadè, fiindŭ-că nu potŭ să te maĭ așteptŭ. Și sintŭ...

87, Maĭ 28.

Și să aibu răspunsu dela dum. pentru pricina aciasta.

Cinst. dum[nealu]ĭ Toma Iamandì bivŭ Velŭ Stol, cu fericită sănătate să să dè.

(Pecete turcească.)

Pentru a-și păstrà Doroșăuții, Toma se judecase cu «Nemții», la «giudecățile chisăricești», nu mai puțin de 7 ani, și el prețuià cheltueala avută la 7.500 de lei «după cursul banilor ce îmblă în Bucovina». Ținând seamă de această cheltueală, el cereà să se revadă împărțirea făcută cu fratele său Vasile, care aveà acum mai mult, fără să fi cheltuit niciun ban pentru partea lui de moștenire :

Rămăindŭ noĭ treĭ fraţĭ şi o soră fată mare după moarte tatăluĭ nostru, nerămăindu-ne diiată, nicĭ înpărţală, dinŭ cele ce au rămas părintăştĭ, şi trăindŭ toţ la unŭ locŭ, pănă căndŭ s'aŭ însuratŭ fratele meŭ celŭ maĭ mare, şi maĭ înŭ urmă şi eŭ, şi înpărţindu-ne noĭ, fraţiĭ, dinpreună şi cu o soră a noastră, cu moşiĭ, cu bucate, cu cele ce amŭ avutŭ, care s'aŭ stăpănitŭ după înpărţală 19 anĭ săntŭ trecuţĭ de căndŭ ne-amŭ înpărţitŭ, care o giumătate de moşii dinŭ Cordonulŭ Chisaricescu, ce o amŭ după înpărţala frăţască ce o amŭ, născăndŭ o pricină, care pricină iaramŭ toţĭ fraţiĭ datorĭ ca să răspundemŭ, şi vănzăndu-mĭ acè moşii Nemţiĭ cu mezatŭ, nefiindŭ eŭ vinovatŭ cu nimicŭ, 7 anĭ m'amŭ ğudecatŭ înŭ giudecăţile chisăriceştĭ, şi, pănă amŭ găsitŭ dreptate, de amŭ luatŭ moşiia, amŭ cheltuitŭ dăndŭ banĭ, de amŭ răscumpărat-o, 7.500 leĭ, după cursu banilorŭ ce înblă înŭ Bucovina, şi nicĭ fraţiĭ, nicĭ nime alţi agiutorĭ nu mi-aŭ datŭ, şi, fiindŭ, între moşiile ce ni-aŭ rămasŭ părinţăştĭ, şi moşiĭ de clironomii a unuĭ unchiŭ alŭ nostru, ce săntŭ înpărţite maĭ nainte cu veriĭ noştri, răpoosatulŭ Stolniculŭ Iordachi Iamandiĭ, care părţĭ de moşiĭ li-amŭ pusŭ înpreună cu moşiile ce aŭ rămasŭ de la tatălŭ meŭ, şi ni-amŭ înpărţitŭ noĭ, fraţiĭ, şi maĭ înŭ urmă s'aŭ rădicatŭ nişte nepoţĭ aĭ noştri, şi aŭ stăcatŭ înpărţălile ce amŭ avutŭ cu părinţiĭ lorŭ, şi mi-aŭ luatŭ giumătate de moşiia Poiceştiĭ, ce o amŭ cu înpărţala frăţască şi cu a verilorŭ, şi amŭ rămasŭ numaĭ cu giumătate de moşiia Doroşăuţiĭ dinŭ Cordonŭ, care o stăpănescŭ, nu numaĭ cu înpărţală, ce şi cu răscumpărare de banĭ, şi acŭ mă apucă unŭ nepotŭ ca să-mĭ ei şi aciastă parte de moşii, unde eŭ ată[t] stăpănescu, şi dinŭ moşiile părinţăştĭ, şi dinŭ clironomii, iarŭ nu maĭ multŭ, fiindŭ frate-meŭ celŭ maĭ mare, Stolniculŭ Vasile Iamandiĭ, de faţă, mă rogŭ Înălţimiĭ Tale după aciastă prè-plecată a mè jalobă, să fiŭ rănduitŭ la dum[nealu]ĭ Velŭ Logft. Ioniţă Canta i la dum[nealu]ĭ Vorniculŭ Saulŭ, ca să fii şi frate-meŭ de faţă, cini stăpănimŭ maĭ multu, şi, ce omŭ maĭ avè, înnainte acestorŭ boerĭ vomŭ răspunde. Şi după cumŭ a fi mila Înnălţimiĭ Tale.

Toma Iamandì, acum Vel Stolnic, aveà însă şi moşii de baştină la Dorohoiu: Bădăuţii şi Săbăşenii, cu privire la care capătă dela Domn obişnuita scutire la pădure, în 1786:

Noĭ, Alexandru Ioanŭ Mavrocordatŭ Vvoda, boj. milst. gospodarŭ zm. moldavscoĭ.

De vremi ce după obiceiulŭ pămăntuluĭ şi după hotărăre domneştilorŭ condice rădiurile şi dumbrăvile de apurure aŭ fostŭ şi săntu oprite şi apărate de stăpăniĭ moşiilorŭ, ca să nu să taie de cătră nimine, dreptu aceia s'aŭ datŭ ačastă carte alŭ Domnii Mele credinčosŭ boeriuluĭ nostru. dum. Toma Iamandì Velŭ Stolc. şi omuluĭ pe care va răndui la moşiile č-aŭ

zisŭ că are de baştină la Ţinutu Dorohoiuluĭ, anume Bădăuţiĭ şi Săbăşeniĭ, cu care se fie vrednicŭ a apăra rădiulŭ i dumbrava şi ciriteu ce vorŭ fi pe acè moşie, ca să nu să taia de cătră nimine alţiĭ fără de învoiala stăpânuluĭ moşieĭ, iarŭ, codru mereŭ de va fi, se nu fie opritŭ, ce să aibă a tăia fieştecine. La care poroncimŭ Domnie Mè dumv., ispravĕ. de Ţinutu Dorohoiuluĭ, se daţĭ mănă de ağutoriŭ omuluĭ rănduitŭ, spre a să păzi şi a să urmà porunca Domnieĭ Mele, priveghindŭ ca să nu să asupriască cineva maĭ multŭ piste hotărâre aĕasta.

Iarŭ, avăndŭ cineva a răspunde asupra acestorŭ moşiĭ, cu scrisorĭ şi dovezĭ, să vie la Divanulŭ Domnieĭ Mele.

1786, Mart. 17 dn.

(Pecete ovală cu chinovar.) Proĕt. Velŭ Logft.

Moşia dela Corneşti a lui Toma e pomenită la 1799:

Adică noĭ, oameniĭ dinŭ satulŭ Corneştiĭ, dat-amŭ adivărată mărturii noastră la măna dumilorsale luĭ Chiforŭ, Ionŭ, oameniĭ dumisale Cruceriuluĭ Tomiĭ pentru nişte fănŭ ce aŭ avutŭ în poiană pentru vitile dumisale: s'aŭ sculatŭ dumnaluĭ Ionŭ Ispirŭ la vreme de noapŭte şi aŭ mersŭ tălhăreşte şi aŭ începutŭ unŭ stogŭ întregŭ răsipitŭ de totŭ, vărvulŭ stoguluĭ, şi aŭ înplutŭ sanie de fănŭ bunŭ, şi l-aŭ adusŭ la casa luĭ. Decĭ dumnalorŭ, viindŭ ca nişte păgubaşĭ pe urmă, aducăndŭ urma pănă în ţarcŭ luĭ, s'aŭ găsitŭ şi totŭ fănulŭ faţă. Apucăndu-lŭ oameniĭ dumisale Cruceruluĭ Tomiĭ pentru fănu, elŭ îndată aŭ săritŭ cu puşca ca să dei în omenĭ; fiindŭ oamen[iĭ] aprope, i-aŭ luatŭ puşca dinŭ mănă, şi, fiindŭ totŭ satulŭ faţă la pricină, amŭ datŭ mărturiia noastră cu iscăliturile la măna luĭ Chiforŭ şi a luĭ Ionŭ Costanŭ, oameni dumisale Cruceruluĭ Tomiĭ. Şi pentru maĭ adivărată credinţă.

99, Ghenarŭ 17.
(Iscălituri.)

că Ionŭ Ispirŭ, cumŭ vitele are, vacĭ şi boĭ şi caĭ, neavăndŭ niciunŭ carŭ de făn, numaĭ totŭ că furatŭ ş'aŭ hrănitŭ bucatele pănă acumŭ, ci dinŭ toate părţile carà fănŭ tălhăreşte: unde o fi trebuinţă, omŭ veni şi faţă aceştĭ cari sintŭ iscăliţĭ.

Mai bogat se făcuse însă Toma prin căsătoria sa cu Paraschiva, fiica Vornicului Mihalachi Sturza, care avù din această căsătorie trei fii: Mihaiu, apoi Serdar, Alexandru şi Vasile. Ea stăpânià în 1786 (18 Noemvrie) la Lenţeşti (1), pe Prut, în părţile Cernăuţului. Dăduse

(1) «Scrisorĭ doviditoare». Din hârtiile aduse de dânsa, vine această interesantă împărţire de moşii basarabene şi Ţigani între Logofătul Sandu Sturza, tatăl viitorului Ioan Vodă, între Solomon Botez, fost Vornic de Câmpulung, şi Toader Cuza, «sănŭ Cuzeĭ», Spătar cu Ileana fata lui Ieremica Jora, şi cu Sandu Silion:

«Pecumŭ s'aŭ înpărţitŭ dum[nea]luĭ Sandulŭ Sturza Velŭ Logft. cu dumnealuĭ Solomonŭ

ca văduvă, în 1770 și 1773, jumătate din acest sat mănăstirii Doljești, de pe Siretiu, în județul Roman, pe locul luptei lui Ștefan cel Mare împotriva lui Petru Aron și deci, de bună seamă, ctitorie mulțămitoare către Dumnezeu a marelui Domn.

Botezŭ bivŭ Velŭ Șatrarŭ și cu Toaderŭ sănŭ Cuzii bivŭ Velŭ Spat. și cu Iliana fata Irimicăĭ Joriĭ și cu Sandulŭ Sălionŭ, fečorulŭ Mariĭ, a fetiĭ Jorăĭ, luĭ Toderașco, cu Ţiganiĭ č-aŭ avutŭ de baștină di pi strămoașa dumisale Anghilina, fata Irimii Buisanuluĭ și cu alțĭ Ţiganĭ č-aŭ avutŭ de baștină și de cumpărătură di pi moșulŭ dumisale Toderașco Jora bivŭ Velŭ Sulgerŭ și di pi ğupăniasa dumisale Vasălca, fata luĭ Varticŭ Vornicŭ, precumŭ arată izvodulŭ maĭ ğosŭ.

7253, Maĭ 29.

Nume : Milușca, Singurŭ, Camenițä, Bustea, Murea, Lazurŭ, Ţurlea, Chirana.

Partea dumisale Velŭ Logft. de moșiĭ ci s'aŭ înpărțitŭ acmù pe urmă iarășŭ cu niamulŭ dumisale..., care moșiĭ li-aŭ totŭ înpărțitŭ răpousatŭ Ionŭ Sturza bivŭ Velŭ Vornicŭ, părintele dumisale Velŭ Logft., cu niamulŭ iarășŭ acesta care arată maĭ susŭ.

Polŭ satŭ Molnița, la Cernăuțŭ, care s'aŭ venitŭ la înpărțială înŭ parte luĭ popeĭ Varticŭ.

Polŭ satŭ Piribicăuțĭ, de la Vasăle Talpă, fečorŭ Mutuluĭ Comisŭ.

Polŭ satŭ Doljoculŭ, la Hotinŭ, ci s'aŭ venitŭ la împărțală înŭ parte Anisii, sora Mutuluĭ Varticŭ.

A patra parte de satŭ de Pobrateștĭ, la Hotinŭ, tijŭ s'aŭ venitŭ înŭ parte Anisii la înpărțală cu frate-săŭ Lupulŭ.

A patra parte de satŭ de Cerlica, la Hotinŭ, tijŭ s'aŭ venitŭ în parte Lupuluĭ Varticŭ.

O parte dinŭ satŭ dinŭ Voiticăuțĭ, la Hotinŭ, ci s'aŭ vinitŭ înŭ parte Jorăĭ, cându s'aŭ înpărțitŭ cu cumnată-săŭ Gheorghii Hăjdăŭ.

A treia parte de satŭ de Lucăcenĭ, pe Vilia, parte surorii luĭ Ghermanŭ.

Parte dum. Solomonŭ bivŭ Velŭ Șătrarŭ, de Ţiganĭ.

Tecuč, cu fimeia, cu fečori, Harisimŭ, Slav, Davidŭ...

Partea luĭ Solomon, Șătraru, de moșiĭ.

Polŭ satŭ Cărsteștiĭ, la Hotinŭ, cu vecinĭ, denŭ parte luĭ Gheorghii Hăjdăŭ.

Polŭ satŭ Hricăuțiĭ, pe Čuhurŭ, la Hotinŭ, ci s'aŭ venitŭ la înpărțală înŭ parte Lupuluĭ Varticŭ.

3 Polŭ satŭ Berestiia, la Hotinŭ, ci s'au venitŭ la înpărțala înŭ parte Anisii, sora Lupuluĭ Varticŭ.

Polŭ satŭ Hădărăuțiĭ, ci aŭ pusŭ zălogŭ Toma Moișanŭ cu frate-săŭ Gheorghii la Toaderŭ Jora dreptŭ 100 talere și unŭ calŭ și doĭ ughĭ, cu ispisocŭ de întăritură de la Alecsandru Vvod Ilieșŭ și de la Barnovschii-Vodă. A treia parte dă satŭ dinŭ ğumătate de Jifcăuțĭ s'aŭ vinitŭ la înpărțală înŭ parte Iriniĭ, sora Lupuluĭ Varticŭ.

Neşte părțĭ de ocină la Dorohoiŭ, č-aŭ pusŭ zălogŭ Andone Portarŭ otŭ Sočavă, la Toaderŭ Jora, dreptŭ 40 zlotĭ.

Partea luĭ Toaderŭ Cuziĭ de Ţiganĭ, Oancea sinŭ Bordiĭ, Mușatŭ giude, Gologanŭ Păvălușŭ, Polobocŭ, Sora, Grigorcea, Tătarul, Băndace, Păvăleț . . .

Partea luĭ Toaderŭ Cuziĭ de moșie.

Polŭ satŭ Cărsteștiĭ, cu vecinĭ, la Hotinŭ, dinŭ parte luĭ Gheorghii Hăjdăŭ.

Polŭ satŭ Molnița, otŭ Cernăuțiĭ, s'aŭ vinitŭ la înpărțială înŭ parte Lupuluĭ Varticŭ.

Pentru Mircești, Paraschiva avù până la 1805 (plângere din 5 Octomvrie a egumenului) judecată cu mănăstirea (1):

Polŭ satŭ Doljoculŭ, la hotarŭ, ci s'aŭ venitŭ la înpărțală în parte Anisii, sora Lupuluĭ Varticŭ.

Polŭ satŭ Conceaștiĭ, otŭ ispisocŭ otŭ Alecsandru-Vodă, să-lŭ popriască Anghelina jup. luĭ Gheorghii Jora.

O parte denŭ Voituncăuțĭ, la Hotinŭ, s'aŭ venitŭ înŭ parte luĭ Gheorghii Hăjdăŭ cândŭ s'aŭ înpărțitŭ cu Toaderŭ Jora.

A treia parte de satŭ de Lucăcenĭ, pe Viliia, parte luĭ Ghermanŭ.

Partea Ileaniĭ, fetiĭ Irimicăĭ Jorăĭ, dea Țiganĭ.

(Nume: Bogze, Fătul, Vasili Muntianŭ, Golea.)

Partea Ileniĭ, fetiĭ Joriĭ, de moșiĭ.

Polŭ satŭ Hrinăuțiĭ, pe Čuhurŭ, la Hotinŭ, s'aŭ venitŭ la inpărțală în parte Lupuluĭ Varticŭ.

Polŭ satŭ Berestiia, la Hotinŭ, tijŭ s'aŭ vinitŭ la înpărțală înŭ parte Anisii, sora Lupuluĭ Varticŭ.

Polŭ satŭ Solonețulŭ, la Hotinŭ, înpotriva satuluĭ Coteaniĭ.

Polŭ satŭ Mirceștiĭ, la Dorohoiŭ, č-aŭ pusŭ zălogŭ Andoni Pitarŭ otŭ Sočavă la Toaderŭ Jora dreptŭ 126 leĭ.

A triia parte di Hrițănĭ, otŭ Dorohoiŭ, care li-aŭ zisŭ maĭ înnainte Șăndrăuțiĭ.

A șasa parte de Cerlica, la Hotinŭ, s'aŭ venitŭ la înpărțală în parte luĭ Gheorghii Hăjdăŭ.

Partea Sanduluĭ Silionŭ, fečorŭ Marii, fetiĭ Jorăĭ.

(Nume : Cucul, Pleșea, Dančulŭ, Frurila, Toaderŭ Zlătarŭ, Huraian, Călina, Solonea.)

Partea luĭ Simionŭ, fečorŭ Marii, fetiĭ Jorăĭ.

Polŭ satŭ Piribicăuțiĭ, dela Vasili Talpă, fečorŭ Lupuluĭ Comisŭ.

Polŭ satŭ Burlăcheaștiĭ, la Hotinŭ.

Satŭ întregŭ Rucșinulŭ, la Hotinŭ.

Polŭ satŭ Soloneațulŭ, la Hotinŭ.

A triia parte dinŭ polŭ satŭ de Mișcăuțĭ.

O parte di Străoanĭ și de Coțmăneștĭ, pe Jijie, la Țint. Eșuluĭ.

(Iscăliturile lor. Copie din 1817.)

(1) 17 August 7171; Grigore Ioan Vodă:

«De vreme ce ni-aŭ spusŭ cinstitu și credinčosŭ boeriulŭ nostrŭ, dum. Andronachi bivŭ Velŭ Vor., cumŭ că aŭ cumpăratŭ de la egum. de Slatina venitulŭ uniĭ moșiĭ, anume Mirceștiĭ, lângă măgură, și niște oamenĭ ce le zicu —— *(alb)* aŭ dusŭ unŭ Vornicŭ de Poartă de aŭ înnecatŭ hotarulŭ moșii mănăstiriĭ, precumŭ arată c'aŭ mărturisitŭ căpt. Bulmacu și Răpăscu și Isacu și Enachi Bărganu și Dănilă dinŭ Măgură și Ionŭ Cojcadanu, că eĭ știŭ pe undi înblă hotarăle moșii mănăstiriĭ, pentru aceia s'aŭ datu volnicii printr'acastă carte a Domnii Meli oamenilorŭ dum. Vor. Andronachi, ce-ĭ ari asupra moșii dejmarĭ, a strânge și a lua toată dijma până înŭ loculŭ semnilorŭ č-orŭ arăta aceștĭ marturĭ de maĭ susŭ arătațĭ că înblă hotarulŭ moșiĭ mănăstiriĭ... Însă câtă dijmă a fi pe acelŭ locŭ de pricină, o să o ia înscrisŭ și aceĭ č-aŭ luatŭ carte gpdŭ de dijmuitŭ, căcĭ, după giudecată la cari parte a rămânè, după dreptate va lua-o».

(Pecete octogonală.) Pročt. Velŭ Logftŭ.

De la boeriĭ Divanuluĭ a Cnij[ieĭ] Moldoveĭ.

După răsboiul ruso-austro-turc şi încheierea păcii dela Iaşi, aflăm pe Toma, ridicat după boală, în judecată cu nişte Armeni pentru fânul cumpărat dela dânşii, în timpul când trupele străine făcuseră nutreţul foarte scump, şi totuş nedat până atunci.

....Înŭ anulŭ ce aŭ venitŭ oşştile chisăriceştĭ şi rusăştĭ, neputăndu eşi de la ca^sa mè şi neputăndŭ faci fănu dinŭ destulŭ pentru bucatele meli, şi cumpărăndŭ fănu prinu măna dumisale Logofătuluĭ Iordachi Milu, care fănu l-aŭ cumpăratŭ de la unŭ şafarĭ de la căşla unuĭ Bogdanu Armanu, ci esti la căşla la Ţinutulŭ Dorohoiuluĭ, trimeţăndŭ bucatile mele la fănu, n'aŭ vrutŭ şufariĭ ca să-mĭ dè fănulŭ, şi, înştiinţăndŭ pe dumnealuĭ Logofătulŭ Iordachi Milu, fiindŭ şi is[pravnic] la acelŭ Ţinutŭ, şi căzăndŭ şi eŭ la boală grè, dinŭ pricina că nu mi-aŭ datŭ fănulŭ acelŭ Armanu, mi s'aŭ întămplatŭ multă pagubă, de mi-aŭ perit multi bucati, şi, rădicăndu-mă eŭ di pi boală, amŭ trasŭ pe acelŭ Armanu la ğudecată la dum[nealu]ĭ Logofătu Iordache Milu, fiindŭ-că mi să făcuse multă pagubă înŭ bucatile meli dinŭ pricina că nu mi s'aŭ datŭ fănulŭ: m'amŭ învoitŭ cu Armanu pe baniĭ ci-ĭ didesimu pe fănu ca să-mĭ dè cosaş[iĭ] căti unŭ leŭ falce, la vreme coasiĭ, pe căţĭ baniĭ îĭ didesamŭ pe fănulŭ č-amŭ văndutŭ. Şi mi-aŭ datŭ zapisŭ înnainte is.: înŭ care zapisŭ esti iscălitŭ şi însuşĭ is: aceluĭ Ţinutŭ, că, di nu mi-arŭ da cosaş la vreme coasăĭ, să punu eŭ cosaş cu preţulŭ ce s'arŭ plăti la aceiia vremi di coasă. Şi, viindŭ vreme coasăĭ, amu trimisŭ înŭ cătiva rănduri ca să-mĭ dè cosaş după zapisulŭ luĭ, şi nu mi-aŭ datŭ, şi amŭ pusŭ cosaş de mi-aŭ cositŭ, plătindu-le căti 5 leĭ, 30 banĭ pe falce, după cumŭ aŭ plătitŭ şi alţiĭ la aceia vremi, după cumŭ şi zapisulŭ Armanuluĭ scrii că, di nu

---

De vreme ce Sfinţiia Sa igum. Sofronie de la mănăstirea Slatina aŭ dat jalbă la Divanŭ cumŭ că mănăstirea are o moşie piste Prutŭ, anume Mirceştiĭ, şi oameni careĭ săntu şăzătorĭ pe acastă moşie, puindu-să înpotrivă, n'aŭ vrutŭ ca să dea običnuitulŭ venitŭ pe anŭ, după cumŭ daŭ şi alţiĭ, şi cerăndu dreptate, iată prinŭ carte Divanuluĭ să dă volnicie igum. şi omuluĭ săŭ pre carele ĭlŭ va trimite la acastă moşie ca să aibă a lua de a zeace dinŭ sămănăturĭ, dinŭ fănaţe, dinŭ prisecĭ cu stupĭ, dinŭ 50 unulŭ, iarŭ, de vorŭ fi maĭ puţinĭ, să ia căte o pară de stupŭ, cumŭ şi dinŭ grădinile ce vorŭ fi de neguţtorie. Iarŭ care vorŭ fi pentru hrana lorŭ, nimicŭ să nu ia. Aşijderea să ia şi venitulŭ după case căte 2 leĭ de casă, după hotărărea ponturilorŭ, şi să poronceşte şi dumv., ispravnicĭ de Ţint. Eşuluĭ, ca să cercetaţĭ, şi, de căndu veţĭ afla că aceĭ oamenĭ n'aŭ datŭ adetulŭ moşii la mănăstire, să înpliniţĭ de la dănşi după obiceĭ şi hotărărea ponturilorŭ; iarŭ, de vorŭ avea cevaşŭ a răspunde, să vie la Divanŭ.

L. Balşŭ Logftŭ, Crupenschi Vor., Arg. Post., Al. .. Pah. ..
M. Meyendorf (?). (Încă trei iscălituri.)
1774, Ghen. 28. S'aŭ trecutŭ la condică.

*

mi-arŭ da cosaş, să fii datorĭ a-mĭ plăti aceli fălcĭ după cumŭ s'arŭ plăti la vreme coasăĭ, care zapisŭ îlŭ amŭ di faţă. Şi di atunce pănă acmù sănt păgubaşŭ, atătŭ di banĭ, cătŭ şi di bucatile ce mi-aŭ peritŭ la vreme ci nu mi-aŭ datŭ fănulŭ. Mă rogŭ Mării Tale ca să să trimită omŭ g[o]spod să-mĭ înplinască baniĭ, 131 leĭ şi 30 banĭ. Iarŭ, avăndŭ ceva a răspundi, să vii di faţă, la luminatŭ Divanulŭ Mării Tale.

A Mării Tale prè-plecată slugă,

Toma Iamandì Stol.

Să roagă să margă aprodŭ să-ĭ înplinească 131 leĭ, 30 banĭ, dela unŭ şafarŭ a luĭ Bogdanŭ Armanŭ otŭ Dorohoĭ, pentru nişte fănŭ.

(Pe Vo:) Merge la dum. Velŭ. Logf., Iuni 30, 1792.

Toma urmărì şi pe fiii nevrâstnici ai lui Toader Cristea Iamandì, după ce pornise cu fratele Vasile Stolnicul o judecată, care nu se curmă, printr'o nouă împărţire a moşiilor, decât la 17 Fevruarie 1794:

Cu plecăčuni sărutŭ cinst[it]ă măna dumv., cinstiţĭ boerĭ ispravnicĭ. Amŭ luatŭ unŭ cinst. răvaşŭ alŭ dumv. pentru jaluba č-aŭ datŭ dum[nealu]ĭ Stol. Toma Iamandì Mării Sali luĭ Vodă asupra socruluĭ meŭ: fiindŭ ginere, să viŭ să răspundu, înştiinţăndu-vă dumvs. cumŭ că aşŭ fi şi clironomŭ casăĭ socruluĭ meŭ. Adevărŭ arătŭ dumvs. că eŭ clironomŭ casăĭ socruluĭ meŭ nu săntŭ, nicĭ răspunzătoriŭ nu săntŭ, ce clironomĭ săntŭ copiiĭ răpousatuluĭ Toaderŭ Iamandì Post. şi răspunzătorĭ săntŭ iarŭ eĭ asupra clironomiiĭ părinţăştĭ. Darŭ, fiindŭ-că copiiĭ săntŭ fără de vărstă, n'aŭ chipŭ de a merge acmù la Divanŭ, iarŭ la sorocu arătatŭ după porunca gospodŭ, la 14 zăle a viitoari lunĭ Noemvrii, să vorŭ afla copii la Divanu, şi vorŭ răspundi, fiindu-că d[u]m[nealu]ĭ Stol. Toma nu ş'aŭ căutatŭ înŭ vreme ci trăè tatălŭ copiilorŭ, şi acmù, văzăndŭ nişte copiĭ săracĭ şi făr'de vărstă, socoteşte că va găsă chipu şi vremi. Darŭ Mărie Sa Vodă esti stăpănŭ şi părinte tuturorŭ săracilorŭ, şi amŭ nădejde că n'a voi a înstreina nişte săracĭ dinŭ clironomie părinţască. Şi săntŭ alŭ dumv. slugă.

Ionică Čauşŭ. 92, Iuli 30.

Urmează actul de înţelegere cu Vasile şi cu Iordachi, încă neînsurat, în privinţa datoriei de 2.142 $^1/_2$ lei, ce o aveau împreună. Safta nu erà nici ea măritată, cu Banul Miclescu, şi se ieau şi măsuri cu privire la zestrea ce i se va da şi la cheltuelile pe cari le-ar cere nunta.

Vasilie Iamandì 3 Çomis, înpreună cu fraţiĭ mieĭ Toma şi Iordachi, fiiĭ răpăosatuluĭ Ioniţă Iamandì, bivŭ Velŭ Jit., adeverimŭ cu scrisoare noastră

ačasta unulŭ la măna altue că, întănplăndu-să după moarte părinteluĭ nostru de amŭ trăitŭ căţ va anĭ la unŭ locŭ, neînpărţiţĭ şi nedeosăbiţĭ, atătŭ la agonisita şi cheltuiala noastră, cătŭ şi la rămăşiţurile părinţeştĭ, mişcătoare şi nemişcătoare, şi întămplăndu-să înŭ aniĭ aceştie de ne-amŭ şi căsătoritŭ doĭ dinŭ fraţĭ, Vasile şi Toma, aŭ trebuitŭ acumŭ fieştecare denŭ noĭ să să deosăbască cu parte sa, mult, puţinŭ cătŭ i s'a veni. Decĭ, viindu noĭ trusteĭ la Eşŭ şi făcăndu maĭ întăĭ socoteală de baniĭ ce s'aŭ luatŭ cu datorie, cu zapisile frateluĭ nostru Vasilie, pentru cheltuiala noastră şi pentru datoriile părinţeştĭ, s'aŭ aflatŭ piste totŭ toată datoriia 2.142 p[o]l leĭ, pentru care banĭ mergăndu înnainte dum. Manolache Bogdanŭ Velŭ Spat., ne-amŭ aşezatŭ şi ni-amŭ învoitŭ ca să-ĭ plătimŭ noĭ trusteĭ într'acesta chip, adecă 855 leĭ, 114 banĭ Vasilie Iamandi şi 689 leĭ, 33 banĭ Iordache Iamandi, după cumŭ pre largu arată socoteala anume, cu izvodu iscălitŭ de noĭ, de trusteĭ, şi piste aceştĭ banĭ să maĭ avemŭ a da doao sute de leĭ noĭ amăndoĭ, Vasile şi Toma, căte 100 leĭ frateluĭ nostru celŭ maĭ micŭ, agitorŭ pentru cheltuiala nunţiĭ sale, fiindu-că şi elŭ aŭ prinsu la cheltuiala nunţiĭ noastre; care banĭ s'aŭ pusŭ vadeà păr'înŭ 4 lunĭ să-ĭ dămŭ baniĭ, făr'nicĭ o pricină. Aşijdere şi la căsătorie suroriĭ noastre Safteĭ căţĭ banĭ gata a fi trebuinţă să să cheltuiască, afară de moşiĭ, Ţiganĭ şi bucate ce amŭ socotitŭ să-ĭ dămŭ cu deosăbitŭ izvodu, iarăşŭ şi la acie banĭ să avemŭ a răspunde cu toţiĭ şi de o potrivă, făr'de nice o pricină. Iarŭ afară de moşiĭ şi bucate şi altele ce sîntŭ să să dè zestre suroriĭ noastre Safteĭ, căte moşiĭ şi bucate şi averĭ mişcătoare şi nemişcătoare, toate într'unŭ chipŭ şi de o potrivă întocmaĭ să avemŭ a le înpărţi pe 3 părţĭ, frăţăşti, şi să le stăpănimŭ unulŭ de spre altulŭ cu bună pace. Aşè ne-amŭ învoitŭ şi ne-amŭ aşezatŭ dinŭ bună voe noastră, înnainte dum. numituluĭ boiarŭ, şi ne-amŭ luatŭ şi scrisorĭ iscălite de noĭ şi de dum. Spat. asemenea ca să să urmeze şi să să păzască pre deplinŭ şi fără de nicĭ o pricină.

(Trei iscăliturĭ.) 1775, Iunie 8.

La 1797 Toma îşi încassà din datoriile către părintele său:

Leĭ

400 leĭ, adică patru sute leĭ, amŭ luatŭ dela dum[nealu]ĭ Banu Tomà Emandei pentru unŭ sănet č-aŭ avutŭ datŭ dum[nealu]ĭ Ioniţi Emandeiŭ Sul[geruluĭ] Mironŭ Scorţăscu; care sănet estea de 500 leĭ, şi, fiindŭ-că eŭ amŭ sfărşit pricina cu aceste 400 leĭ, rămăne să-ĭ triimetŭ sănetu şi să-mĭ eŭ acest, şi datorie acea de 500 leĭ rămăne sfărşită.

Gheor. Cărst. Stolnicŭ. 97, Mart 28.

Deşì stăteà şi la Fălciiu, Toma păstrà şi acum Doroşăuţii, unde aveà ca arendaş pe Polonul armean Anton Zadorowicz.

In adevăr, la 31 Octomvre 1797 Departamentul Pricinilor Străine scrie *Banului* Toma Iamandì, vestindu-l că Agenţia, «prenŭ notă», a arătat că s'a trimes «dela giudecătoriia denŭ Bocovina» «jaluba suditului austriecescu Antonu Zadirovicĭ, ce ţăne înŭ orăndă cu anulŭ moşia d[umisal]i Dorosăuţăĭ, înŭ Bocovina, arătătoare pentru o moară de păsatŭ ce i-aĭ făgăduitŭ d. că este pe moşie, şi nu să află». «Orăndariul» «propeşte» 7.300 «florenĭ pentru venitulŭ aceĭ chioe de păsatŭ, însă denŭ baniĭ ce aĭ să priimeştĭ dum. dela dănsulŭ pentru venitulŭ moşăeĭ». Arendaşul face «poftitoare cerere» să fie înştiinţat Iamandì că «vadeaua de acolo pusă» e de o lună de zile. «Decĭ, fiindcă dumneata acumŭ te afli înŭ trebile isprăvniciei, şi maĭ vărtosu fiindŭ şi Cordonulŭ închisu, căndŭ acumŭ nu să poate nicĭ însuş dumnealuĭ a merge, nicĭ vechilu a triimite, pentru aceia ţă să face înştiinţare ca să daĭ deplinu răspunsu şi cu hotărătă vadè, că, de veĭ putè merge înŭ Bucovina, să cauţĭ pricina aciasta, ca şi de aice să să înştiinţeze la Aghenţie pentru vadeoa ce ţ'aĭ pusŭ.»

(Iscăleşte)
Dumitru Saulŭ Spat. (1).

Pecete cu «Iorestŭ Danu, 1710,782» (inimă străpunsă).

Pe când Zadorowicz, aşezat cu negoţul în Siretiu, îl pârià pe Toma pentru piua făgăduită în zădar, acesta, venind la Mamorniţa, reclamà dela arendaş cei 544 de galbeni depuşi la «casa împărătească»:

Cătră cinst. c. c. giudecătorii de Ţinutulŭ Cernăuţiĭ. De la Toma Iamandii Banŭ.

La anulŭ 1797, Maĭ 8, mă înştiinţază prin scrisoari cinst. giudecătorii pentru 544 galbenĭ ce aŭ avutŭ să-mĭ dei Antonŭ Zadorovicĭ, Armanŭ, negustoriŭ dinŭ tărgulŭ Siretiuluĭ, pe cari banĭ i-arŭ fi adusŭ şi i-aŭ pusŭ înŭ casa înpărătiască, şi mi să scrii că, oricăndŭ aşŭ trimeti toc[meala], să mi să dè aceştĭ banĭ. Cari păr' astăzĭ nicĭ baniĭ n'amŭ luatŭ şi moşii îmĭ stăpâneşte; cari banĭ şi tocmală ieste arătată în condractulŭ ce este pusŭ înŭ protocolŭ de venitulŭ moşiiĭ Doroşăuţiĭ. Decĭ acumŭ, viindŭ şi ieŭ la margini, la Mamorniţă, şi găsăndŭ Cordonulŭ închisŭ, nedăndu-mĭ măna a şădè la contromaţii, amŭ făcutŭ vechilŭ pe dumnealuĭ Vameşulŭ Gheorghii ca să priimască toţĭ baniĭ, aceştĭ cincĭ sute patruzăcĭ şi patru de galbenĭ, şi, luîndŭ d[umnealu]ĭ baniĭ, va da cfitanţiia d[umnea]luĭ că aŭ priimitŭ baniĭ. Iarŭ, căndŭ va arăta numitulŭ negustorĭ vre o pricină, ieŭ săngurŭ, după ce să va deşchide Cordonulŭ

(1) Adresa la «Fălciiulŭ».

avăndŭ înştiinţare, voĭ veni şi voĭ răspundi, avăndŭ răspunsu dela cinst. giudecătorii.

1798, Septemvri 2.
Toma Iamandi Banŭ.
S'aŭ scrisŭ înŭ satulŭ Mamorniţa.

Cătră cinst. cc. giudecătoriia de Cernăuţĭ, dela Toma Iamandiĭ Banu.

Legături cu privire la rosturile din Bucovina le aveà Toma și cu Teodor Musteață, care pe vremea aceea cumpără grâu în Bucovina pe seama Domnului Moldovei, Alexandru Callimachi (1), treceà banii lui Vodă la băncile din Viena (2) și căută să cumpere averile fondului religionar bucovinean (3).

Cu plecăciuni mă închinŭ dumitali, arhonŭ Bani. Cinst. răvaşulŭ dum[ita]li amŭ luatŭ, şi celi scrisă amŭ înţălesŭ eŭ. De oĭ putè, Lunĭ oĭ veni la Conceştĭ, şi ne vomŭ măntui dinŭ socotială. Iarŭ, de n'oĭ putè acumŭ, la Cernăuţĭ, de veĭ zăbăvi păn' la sfărşitulŭ luĭ Maĭ. Că atunce esti să vii Comisăia la Rohozna, şi oĭ fi şi eŭ, şi omŭ sta de faţă, şi a lua pricina sfărşitŭ. Iarŭ eŭ poftescŭ pănă Lunĭ sara să mă aşteptĭ la Conceştĭ, şi omŭ vorbi maĭ pre largu pentru toate. Iarŭ, de nu voĭ putè să vinu, de mi s'arŭ întămpla vr'o triabă mari, atunce poţĭ merge să purcezĭ. Iarŭ bini esti să nu mergĭ acumŭ la Cernăuţĭ, că pănă la sfărşitulŭ luĭ Maĭ nu veĭ putè să şăzĭ acolò, şi atunce esti trebuinţă a fi de faţi. Pentru schinbu, de voieştĭ, bine esti să nu înbli cu vănzare cu anu, că acumŭ aĭ vremi a schimba aciasta. Și săntŭ gata slugă.

799, Ap. 27, Botoşanĭ.
Tuduri Mustiaţă.
Copie.

Cu plecăciuni mă închinŭ d[umi]tale.

Iată că triimătŭ căruţa d-tale, şi amŭ datŭ chiriia luĭ doĭ leĭ, 15, și, de omŭ putè să ni întălnimŭ aice, bine. De nu, după Paştĭ trebuinţa ceri ca să ne întălnimŭ pentru să aşăzamu *(sic)*, pentru schimbu. Și, cu aciasta, săntŭ gata sluga.

799, Ap. 8. Theodorŭ Mustiaţă.

Cel din urmă act privitor la Toma e chitanța acestui Evreu, care nu iscălește, fiind în serbători:

Cumpărăndŭ d[umnealu]ĭ boeriulu Toma Iamandiĭ bivŭ Velŭ Banŭ 4 stănjănĭ de fănŭ, căte 4 galbenĭ polŭ, i 7 stănjănĭ de giriadă de snopĭ de orzĭ, căte 6

(1) *Documentele Callimachi*, I, p. 61, No. XX.
(2) *Ibid.*, p. 204, No. LV.
(3) *Ibid.*, p. 115, No. LXIV; p. 560, No. 293, § 2. Cf. şi *ibid.*, II, pp. 207—8, No. 158.

galbenĭ, fărşandu-mĭ de luat, mi-aŭ plătit toţĭ baniĭ deplin, nerămăind între noĭ şi între dum[nealu]ĭ boeriulŭ nicĭo socotială. Şi, fiindŭ eŭ înŭ sărbătorĭ, amŭ poroncitŭ iconomuluĭ de amŭ iscălitŭ că amŭ luatŭ toţĭ baniĭ, întămplăndu-să şi alţi.

1799, Ap. 9.
Auf Veranlassung des
Tittinger:
Jos. Kolbe
Corame Frantz v. Econom.
Wayet (?).

La Bădăuţi o găsià în 1800 pe Paraschiva lui Toma, ca văduvă, această scrisoare românească din Bucovina:

Cătră cinstită cocana dumniaeĭ a răpuzatuluĭ Banŭ Iamandì.

Vinerĭ care aŭ trecutŭ, amŭ căpătat ačaste aiča aninat triĭ poroncĭ de cătră [lumi]natulŭ forulŭ *(sic)* otŭ Stanislaŭ: una cătră cocoana şi coconaşu Vasilie, alŭ doielea cătră coconaşu Mihaile şi a triele cătră Alexandru coconaşu: cè dentì suptŭ slova A veĭ prăcepe dinŭ prefăcătură ce vrè să zăcă; acele alte doao nu li-amŭ prăfăcutŭ, fiindcă săntŭ asemene, numaĭ cu acè osăbire fiindcă la unu şi altu coconaşu scrie ce aŭ a face. Păntru acè, iată amŭ tremesŭ prinŭ omulŭ alŭ meŭ şi te poftescŭ, cinst. cocoană, cu plecăčune ca îndată după loare aceştiĭ tri poroncĭ la Divanŭ ca să aducă de acolo o mărturie întărită prinŭ Aghenţia Austrii, o mărturie prinŭ care să fiă lucru doveditŭ cumŭ că cocoana sămtulŭ simbe *(sic)* estă soţulŭ a răpuzatuluĭ Toma Iamandì, cum şi coconaşi toţ triĭ dinŭ trupulŭ aĭ cuconuluĭ şi aĭ cocoani, dinŭ care triĭ coconaşĭ, Mihalachi şi cu Alexandru-s de vărstă, dară Vasilie fără vărstă să află, şi, de vreme că soroculŭ de — (rupt) zecĭ de zile canŭ scurtŭ să vede la traba aceşta, mă rog ca, căt înŭ grabă, să să lucrază traba pănă nu aŭ eşit sorocu, şi să să poftiască ačastă ğudecătorie a Čĭărnăuţuluĭ ca să facă ačastă mărturie aĭ Divanuluĭ cătŭ de îngrabă la tabula ţări. Şi cu toate aceste mă rog ca să viă coconaşu Mihalachi căt maĭ în grabă după săvărşiria mărturii de sus numite aiča la Čĭărnăuţĭ, ca să nu perdem vădeao şi să punem la cale şi lucru saŭ prăcina cu Tudurie Mustaţă. Findcă răzoluţie pe răspunsu ce am datŭ nu-ĭ de folosulŭ aĭ coconi. Cu aceste sărut măna aĭ coconi, şi sănt de a purure aĭ cinst. cocoani voitorŭ de bine şi sluga îndatorită.

(iscălitură armenească.)
Axăntii Şimonovičŭ din Lănţeştĭ.

Prefăcătură.

Să poronceşte dumisale ca, atăt pentru numele şi policra dumisale, căt şi a fiiuluĭ dumisale Vasilie, să dovedască prinŭ dovadă şi tabulaţii înŭ 30 de

zile pecumŭ că după răpuzaria Tomi Iamandi dumniaiĭ cu fiiulŭ dumisale Vasilie aŭ rămasŭ bunĭ stăpânitorĭ pe moşiele aceşte de aice.

Ignaţius Şvaiţinschi m. s.

Dinŭ Svatu c. c. Forum nobiliumuluĭ Stanislaŭ, ìnŭ 5 Maĭ 1800.

Cătră cinst. cocona Paraschiva, născută Sturza, şi cocona a răpuzatuluĭ Banŭ Toma Iamandi, cu plecăciune să să dea înŭ Bădeuţĭ —, aceste triĭ poroncĭ trebue să să aducă la noĭ.

La 5 Septembre 1805, în sfârşit, «Theofilactŭ ieromonahŭ, vechilŭ deplinŭ răspunzătorŭ dinŭ partea sfinteĭ mănăstiriĭ Doljăştiĭ», arătă că «dumnei Băneasa Paraschiva, fiica răps. boeriŭ Mihalachi Sturz[a] Vor[ni]cŭ, la aniĭ 1770, Maiŭ, cîndŭ să afla văduvă de soţulŭ săŭ cel d'intîiŭ, prinŭ scrisoare dums. aŭ făcutŭ danie aceştiĭ sfinte mănăstirĭ Doljăştiĭ, unde să prăznueşte hramulŭ prè-sf[i]nteĭ de o fiinţă şi nedespărţiteĭ Troiţă, dinŭ dreaptă zăstrea dumisale ce i-aŭ fostŭ de la părinţĭ, ğumătate de satŭ de Lenţăştĭ, pe Prutŭ, la Ţinut[ulŭ] Cernăuţuluĭ (ce este acumŭ Bucovină nemţască) şi cu unŭ iazŭ şi ğumătate, apoĭ, cu treĭ anĭ înŭ urmă după aceia, adecă la 1773, Iuli 25, prinŭ osăbită scrisoare dumisale întărindŭ darulŭ pe aĉastă ğumătate de satŭ, aŭ maĭ datŭ şi unŭ pogonŭ viia la Crucea-de-susŭ şi alte argintăriĭ, însă cu tocmală ca după petrecirea sa dinŭ viiaţă să ia sf[ă]nta mănăstire moşiia în stăpânire.... Decĭ, fiindu-că dumnei aceleşĭ scrisorĭ le-aŭ făcutŭ înŭ vremea tinireţilorŭ, maĭ multŭ socotindŭ că poate nu să va căsători de alŭ doilea, darŭ Proniia dumnezăiască aŭ lucratŭ dinŭ potriva, căcĭ, căsătorindu-să alŭ doile după răp. boerĭ Banulŭ Toma Iamandi, cu carile i-aŭ rămasŭ şi copiĭ, şi dums. încă nefiindu-ĭ îndestulŭ prilejulŭ ca şi pe copiĭ să-ĭ cuprinză cu ağutoriulŭ părinţăscŭ, de nevoi aŭ fostŭ silită cerşindŭ să strice legătura acelorŭ maĭ denainte de dum[n]ei date scrisorĭ, şi părinţiĭ de la numita mănăstire, neplecîndu-să ceririĭ dums. m'aŭ rînduitŭ vechilŭ deplinŭ răspunzătorŭ de amŭ stătutŭ cu dumnei în ğudecata Divanuluĭ prinŭ vechilĭ, fiindŭ dums. dum[nea]luĭ Sărd. Mihaĭ şi dum. Alexandru Iamandi, şi prinŭ anaforaoa dumrs. veliţilorŭ boerĭ ğudecîndu-să scrisorile dums. după pravilă suptŭ nume de legatŭ, i s'aŭ arătatŭ că pravila asupra căinţiĭ dums. stînge ligat *(sic)* şi că dumnei are voe a-şŭ strica darulŭ, încă înŭ viiaţă aflîndu-să. Darŭ, eşindŭ cu anaforaoa şi la Divanŭ, înnaintea Prè-Înnălţatuluĭ nostru Domnŭ Mărie Sa Alexandru Constandinŭ Muruzŭ Vvodŭ, unde maĭ cu amăruntulŭ luîndu-să sama legăturiĭ scrisorilorŭ dumisale, dinŭ potrivă socotindu-să şi acele straşnice blăstămurĭ, cu care însuşĭ dumnei s'aŭ fostŭ legatŭ, fost-aŭ îndemnată ca să nu calce piste atîtea blăstămurĭ, ce prinŭ chipulŭ căzutŭ să să pue la cale ca să poată vindeca şi legăturile blăstămuluĭ şi să nu lasă şi pe fiiĭ dums. de totŭ nemîngîeţĭ dinŭ părinteasca moştenire. Socotit-aŭ darŭ şi dintru

toată inima dums., cu dragoste, dinŭ totŭ cugetulŭ, aşa aŭ alesŭ şi aŭ hotărîtŭ ca înŭ loculŭ aceĭ ğumătăţĭ dinŭ satulŭ Lenţăştiĭ să dè sfinteĭ mănăstirĭ Doljăştiĭ doao miĭ cincĭ sute leĭ, să fie dăruire de istovŭ sf[i]nteĭ mănăstirĭ, care banĭ să stè la sfănta Mitropolie în toată vremea, de unde sfînta mănăstire Doljăştiĭ pe totŭ anulŭ, la zioa hramuluĭ, nesmintitŭ, să poată lua folosulŭ banilorŭ acestora, cîte doao sute leĭ pe anu, iarŭ moşiia Lenţăştiĭ să rămîe clironomie copiilorŭ dums. Şi după aĕastă de bună voe alegire şi copiiĭ dums., fiindŭ acumŭ în vîrstă, s'aŭ mîngîetŭ şi s'aŭ mulţămitŭ, cumŭ şi eŭ, vechilulŭ deplinŭ răspunzătorŭ dinŭ partea mănăstiriĭ, încă amŭ rămasŭ mulţămitŭ, şi, asămine priimindu-să aĕastă punire la cale şi de cătră epitropiĭ şi ctitoriĭ aceştiĭ sfinteĭ mănăstirĭ, s'aŭ datŭ la măna dums. scrisorile acele vechĭ de danie.

Iermonahŭ Theofilactŭ vechilŭ.»
(Incă 3 iscăliturі.)

V.

Totuş, când Basarabia fu anexată, nu vreunul din fiii lui Toma Iamandi, pe care mama, cu bogate și influente rude, îi ţinù în Moldova, ci numai Ioan, fiul lui Vasile, căsătorit cu fiica Păharnicului Cristea, se aşeză în această provincie, unde numără nouă moşii şi părţi de moşii mai mari sau mai mici, cu gospodari pe ele: Cigârlenii (Orheiu), Mirceştii, Teşcurenii, Corneştii cu Boghenii, Cotele (Hotin), Solovenca şi Malintiţii, Moşineţul, Hăjdăul, Zelena, Şărbanca. El căpătase dela Guvernul rusesc titlul de sfetnic titular, apoi acela de asesor de colegiu.

Lăsăm să urmeze însăş însemnarea lui, cu care încheie lista documentelor de familie aflătoare la dânsul.

Colejschie asesor Ionŭ Iamandiĭ, vărsta anilorŭ 43, fiiulŭ Stolnicului Vasile Iamandiĭ.

Mariia, soţiia sa, fiica Păharniculuĭ Grigoraş Crăstea, vărsta anilorŭ 30.

Fiiĭ lorŭ.

Patru feĕorĭ şi doaî feti, cu numile lorŭ însă, întăĭ Vasilie, de 11, alŭ 2-lea, Dimitrie, 10, alŭ 3-lia, Ştefanŭ, 2, alŭ 4-lia, Mateĭ, 6 lunĭ, alŭ 5-lia Rucsanda, 8 anĭ, alŭ 6-lia Ana, 6 anĭ.

Averia.

Doaîzecĭ şi optŭ miĭ leĭ, vinitulŭ a noaî moşiĭ pi cari lăcuescŭ şasi suti şaptizăcĭ şi cincĭ gospodarĭ.

Anumi moşiile Cogîrlenii, cu 100 gospodarĭ, de la Ţint. Orh., de clironomie; Mirceştiĭ, cu 150 gos., Teşcureniĭ cu 110 gos.; a şasă parte dinŭ Corneştĭ şi parte dinŭ Boghenĭ alcătuescŭ polŭ satŭ, şi lăcuescŭ 24 gos., de la Ţin[u]tulŭ Eşiĭ; moşie Cotele, dela Ţint. Hot., părţile dinŭ Soloneuca şi dinŭ Melenteuţiĭ, cu 150 gos.; giumătate moşii Moşineţulŭ, 52 gos.; giumătate dinŭ moşie Hăjdăulŭ, 32 gos., moşie Zelena, 26 gos., moşie Şarbanca, 28 gos.,— toate de mine agonisite.

Amŭ 133 sufleti Ţiganĭ robĭ, partea bărbătească i fimeiască.

Maria Iamandì reclamà, nu numai trupul Boghenii, dar toată moşia Mirceştii şi găsim între hârtiile familiei cererea ei, «colejschiĭ asesorşa Marie Iamandì», «cătră comisăe hotărâturilorŭ Ţinutuluĭ Eşiĭ», ca «vecinica stăpânitoare a moşii Mirceştiĭ».

Moşia ajunse totuş în stăpânirea mânăstirii Slatina:

Arhierească blagoslovenie trimitemŭ dumitale.

Moşie Mirceştiĭ de la Ţin[u]t[ulŭ] Iaşiĭ, dinŭ partea stîngă a Prutuluĭ, ce iaste a mănăstiriĭ Slatiniĭ dinŭ Moldova, dîndu-să acumŭ în cea de vecĭ stăpînire a dumisale Cam[i]n[a]rŭ Theodorŭ Ciurea pentru partea dumisale dinŭ moşie Colincăuţiĭ de la Ţint. Hotinuluĭ ce aŭ dat-o înŭ večnica stăpînire a aceştiĭ numite mănăstirĭ, de aŭ unit-o cu partea ce avea mănăstirea, de aŭ făcut-o unŭ trupŭ, să scrie dumitale ca de la Sfîntulŭ Gheorghie viitoriŭ ačastă numită moşie Mirceştiĭ să o facĭ teslimŭ înŭ večnica stăpînire a dumisale Cam[i]n[a]rŭ, fără a te maĭ amesteca la străngerea venituluĭ eĭ.

1817, Iuli 11.

Rămănemŭ alŭ dumitale părinte sufletescŭ:
Veniaminŭ Mitropolitŭ Moldavieĭ.

Cinst. dumitale guberschi secretarŭ Gheorghie Hrisostratŭ, cu arhieriască blagoslovenie.

La Chişinăŭ.

La 1814 încă, îl vedem pe Ioan cumpărând, cu câţivà tovarăşi, nişte Ţigani:

Pentru una sută doîzăcĭ şi cincĭ suflete Ţiganĭ ce s'aŭ cumpăratŭ de la dum[nealu]ĭ Vist. Alec. Baluşŭ de cătră cincĭ tovarăşŭ, dinŭ cari este unulŭ şi dum[nealu]ĭ tut. sovetnicŭ Ioanŭ Iamandì, ducăndu-să Ţigani la Chiş[i]năŭ, aŭ să să înpărţască înŭ cincĭ părţĭ cu drepţĭ cumpărire (?) de a nu fi asupriţĭ nicĭ-unŭ tovarăşŭ dintre noĭ, şi, fiindŭ-că dum[nealu]ĭ poate să nu fie de faţă la înpărţală, pentru a fi odihnitŭ că nu să va urmà chipurĭ, s'aŭ datŭ înscrisŭ de cătră mine, precumŭ aşè şi tovarăşiĭ aţĭ *(sic)* a urmà. Însă totŭ rămăni dum[nealu]ĭ să-şŭ ţii.

Mah., vechilŭ. (iscălitura). Zberoia, 814, Ap. 31.

De alminterea avem şi un «Izvodŭ de Ţigani ce s'aŭ datŭ la înpărţala dum. tut. sovetnicu Ionŭ Iamandì, dinŭ Ţigani ce s'aŭ cumpăratŭ dela duml. Vist. Aleco Balşŭ ; 1814, Noiamvr. 6», cu nume ca: Bosoiu, Radu Căbăjanu, Toader Bărbieriul, Gavril Gherman Scripcariul.

Şi, cu privire la aceşti Ţigani, iată o însemnare din 1816 :

Pentru Aniţa, Ţigancă driaptă a dumisali văruluĭ Ioniţă Iamandì, ce o ari cumpărată de la Visternicu Alecu Balşu, i-amŭ datŭ unŭ băetŭ, anume Ionŭ, ce amŭ şi eŭ cumpăratŭ totŭ dintr'aceştĭ Ţiganĭ, iarŭ pentru o fată de optŭ anĭ amŭ să-ĭ daŭ pe Ştefanŭ, tată luĭ Ionŭ. Şi, fiindcă să află bolnavŭ, nu l-amŭ trimesŭ; ce, îndată ce s'a însănătoşă, să amŭ a-lŭ triimete. Darŭ, întâmplându-să să moară, să-ĭ triimetŭ o fată de sama aceiaşŭ, cumŭ şi pentru o copilă de ţiţă, să amŭ a o da înnapoĭ dacă s'a facĭ mari. Şi pără la facere scrisorilorŭ celorŭ adevărati de schimbu între noĭ, amŭ datŭ acestŭ sinetŭ a meŭ, să să ştie.

Costandinŭ Spatarŭ. 1816, Iuli 20.

Şi o alta, din 1818:

Anulŭ 1818, Fevruarŭ înŭ 2 zile, amŭ vănduto veriĭ-meĭ, dumisale gheneralesă Elenco Gartincŭ (1), eŭ, maĭ giosŭ iscălit cniazu Alecsandru sănŭ Matveĭ Cantacuzăno, cu priimire a frateluĭ meŭ maĭ micŭ, cnazu Gheorghi, după înputernicire ce s'aŭ [dat] mii de la dumnealuĭ, pe unŭ dreptŭ robŭ alŭ nostru Ţăganŭ, care avemŭ prinŭ clironomie dinŭ casă nostră părinţască, anume Ignatŭ fiĉorŭ luĭ Istrati, nepotŭ luĭ Andreĭ Maĉo, cu fimeia luĭ Gafta, fata Armanuluĭ Niculaĭ, şi fiĉorulŭ luĭ, Ioonŭ, prinŭ bună tocmală, cu preţŭ de una sută galbăn olandej; pe care banĭ amŭ priimito eŭ toţ deplin. Drept acee de astăzŭ înnainte să stăpâniască dumnei, cumŭ şi clironomi dumisale, pe ceĭ de maĭ susŭ pominiţi Ţăganĭ ca pe drepţĭ robi dumisale, cu bună credinţă şi nesupărată de nimine, avăndŭ deplina voe şi putere a le vinde, a le schimba, orĭ a le zălogi. Şi pentru mai mare credinţă amŭ iscălito aĉastă carte de vănzare, puindu-m şi a mè pecete.

(Pecete cu vulturul bizantin.) (Iscălitură rusească.)

Pe potere de sus pominit zapis li-am vănduto şi eŭ de vĕc, pe maĭ sus numiţi Ţigani, dumisale colejschii asessor Ioon Diamandì, cu preţ de una sută i cincĭzecĭ galbenĭ olandej, şi să aibă a le stăpâni du[mnea]luĭ ca pe drepţĭ robi dumisale.

Chişinăŭ, 1819, Fevruar în 20 de zile.

Ἐλέγχω Χάρτιγγ.

(Se repetă iscălitura luĭ Alexandru Canta, şi încă una.)

Fost-amŭ faţă, şi săntŭ martoru: colejschii reghistratorŭ.

Enachi Timuşŭ.

---

(1) Harting.

Un şir de asemenea acte şi răvaşe, scrise în cea mai bună limbă românească, privesc afaceri de Ţigani.

A. Cu plecăciuni mă închinŭ d[umital]i, cc. Ioniţi Iamandì.

Fiindcă doî sălaşe de Ţiganî aĭ meĭ aproapi de doĭ anĭ de căndŭ aŭ fugitŭ, de la casa mè piste Prutŭ, furăndŭ doĭ caĭ, căruţĭ, hamurĭ şi alte multe lucrurĭ dinŭ casă, anume Neculaĭ sănŭ Lupu Ţiganu, cu Marie, fimeia luĭ, şi cu treĭ copiĭ a lorŭ, şi altulŭ Gheorghi sănŭ Dumitraşcu Răţilă, cu Ilinca, fimeia luĭ, fiindŭ burduhoasă, şi, de vorŭ fi maĭ făcutŭ acolo alţĭ copiĭ, nu ştiŭ,—de cari fugarĭ ţiganĭ după ştiinţa ce amŭ luatŭ, i-amŭ oblicitŭ că săntŭ la o moşie a dum[nealu]ĭ Jorile *(sic)*, înŭ malulŭ Nistruluĭ, Ţinutulŭ Orheiuluĭ, asupra cărora Ţiganĭ fugarĭ amŭ făcutŭ vechilŭ pe d[umnealu]ĭ Costandinŭ Vărnavŭ ca prinŭ ştire Ocărmuiriĭ să să poată da dincoace, la urma lorŭ, de unde aŭ fugitŭ, cumŭ şi acumŭ, întălnindu-mĭ aice, la Eşĭ, cu d[umnealu]ĭ Căm[ina]rŭ Tudorachi Ciure, mi-aŭ făcutŭ şi d[umnealu]ĭ ştiutŭ, că după alcătuire ce aţĭ fi făcutŭ între dv., acè moşie Jorile aŭ rămasŭ a dumisali Cămr. unde acolò să află şi Ţiganiĭ meĭ lăcuindŭ, făcăndu-mĭ cuvăntŭ d[umnealu]ĭ ca, orĭ să-ĭ văndŭ saŭ să-ĭ schimbŭ, şi, pentru ca să-ĭ văndŭ, i-amŭ hotărătŭ dumisali că nu îĭ văndŭ, iarŭ, să-ĭ schimbŭ, săntŭ bucurosŭ, şi dum[nealu]ĭ me-aŭ zisŭ ca să scriŭ şi dum[nealu]ĭ ca, de'ĭ fi avăndŭ dum[neat]a dincoace la Conceştĭ niscaĭ Ţiganĭ, să înştiinţăzĭ pe dum[nealu]ĭ, ca prin dum[nealu]ĭ să aibu ştiinţă şi eĭ, şi să-ĭ facemŭ înŭ vr'unŭ schimbŭ, dacă voeştĭ a-ĭ lua dum[nea]ta; saŭ, de să vor găsi aicea niscaĭ Ţiganĭ la cineva dinŭ boerĭ, să-mĭ cumpere d[umnealu]ĭ Căm[ina]rŭ înŭ locu acelora, să să facă între noĭ şi scrisorĭ de schimbŭ, iarŭ pănă atunce rogŭ pe dum[nea]ta, totŭ să fie aceĭ Ţiganĭ aĭ meĭ suptŭ proţestulŭ dum[nealu]ĭ, iarŭ, trecăndŭ vreme maĭ multŭ de o lună saŭ doî şi nu s'a putè pune puni *(sic)* în desăvărşită lucrare cu schimbulŭ ce amŭ face între noĭ cu mulţămire amăndurora părţilorŭ, apoĭ va rămănè ca cu cine altŭ voĭ putè alcătui vre unŭ schimbŭ, cu acela voĭ săvărşi ; şi să aibu înscrisŭ cinst. răspunsulŭ d[umital]i. Şi săntŭ a dumi[tal]i mai micŭ şi slugă.

1818, Iunie 15. Gheorghi Cherecŭ.

Cinst. alŭ meŭ maĭ mari dumisali Ioniţi Iamandì, maiorŭ *(adaus)*, boeriŭ Sărd. de Ţint. Orheiuluĭ, cu plecăciuni.

B. Pentru unsprezăci suflete Ţăganĭ ce îĭ pretindirisăşti de la mine d[umnealu]ĭ Spătr. Vasăle Roset, pe careĭ prinŭ giudecătoriia Ţănutuluĭ i-aŭ arestuitŭ la satulŭ Stodolna şi spre a-ĭ lua eŭ întru a mè purtare de grijă amŭ rugatŭ pe Visoco-Blagorodiia Sa colejschii asesorŭ Ioanŭ Iamandì de aŭ dat răspunzătoare chezăşăe că nu va lipsi nicĭunulŭ dinŭ Ţăganĭ, orĭ de unde îĭ voĭ

aşăza eŭ înŭ oblastiia aciasta pănă la hotărîre giudecăţiĭ. Pentru care, spre a fi şi Visoco-Blagorodiia Sa singurŭ întru aciastă chezăşie, i-amŭ datŭ dinŭ parte mè aciastă înscrisŭ legătură ca orĭ înŭ ce vreme să vorŭ cere de cătră giudecătorie spre a să da de faţă, mă îndatorescŭ a fi întomaĭ următoriŭ, fără a-ĭ pricinui cè maĭ mică smintială. Asămine şi orĭce cheltuială s'arŭ întămpla a face Visoco-Blagorodiia Sa cu căutaria vre unuĭ Ţiganŭ ce arŭ lipsi, întru toate mă îndatorescŭ cu mulţămită a-ĭ răspunde, şi, spre a fi eŭ următorĭ siguranţieĭ Visoco-Blagorodieĭ Sale, i-amŭ datŭ aciastă înscrisŭ a mè legătură cu însuşĭ a mè iscălitură. Înŭ Chişănăŭ, 1821, Fevr. 23.

Ioanŭ Hermezău Pah[a]r[nicŭ].

C. Cătră ispravč. Ţinutuluĭ Orheiuluĭ.

Dela colejschii asesor Ioan Iamandiĭ arătari.

Un burlac, anumi Toader Mănzu, de multă vreme îngurluit fiind cu o Ţăgancă, Mariia, dreaptă roabă a mè, pe cari luîndu-o de la bărbatul eĭ cel d'intăĭ, ci l-aŭ avut cu legiuită cununii în satul meŭ Conceştiĭ, ce-l am în Moldaviia, aŭ venit cu dănsa în parte ačasta, şi să află petrecănd în uniri fără legiuiri, şi, după căte chipurĭ am întrebuinţat, nicĭ de cum nu l-am putut dezbăra de dănsa, ce maĭ vărtos s'aŭ întărit petrecere între dînşiĭ, iară acumŭ, luîndŭ eŭ adevarata ştiinţă că voeşte a fura pe Ţăgancă şi să fugă cu dănsa pisti graniţă în Moldaviia, apoĭ darŭ, spre a nu să prelungi maĭ multŭ ačastă fără de legiuiri pitreciri a lorŭ şi pentru ca nu, după scoposulŭ ci aŭ, să să întămplį să fugă prinŭ taină peste graniţă, să-mĭ pierdu driaptă roaba mè, care ari şi atăţa copiĭ cu bărbatulŭ celŭ d'intăĭ, triimitŭ pe îngurluitulŭ Mănzu la č[insti]ta isprăvnicie ca să să ţie supt oprială pără cănd îşĭ va da chizeş vrednic de credinţă că să va părăsă de dănsa şi nu va urmà ačastă faptă necuvinčoasă ca să fugă pisti Prutŭ, cu cari să-mĭ aducă pagubă de atăte suflete Ţăganĭ, dreptĭ robĭ aĭ mieĭ. Acest scopos a luĭ caută prilej şi vremi să-lŭ înpliniască, care, nu numaĭ că esti aducătorĭ de marì pagubă pentru mine, dar apoĭ trece şi multe suflete de aicĭ în ciia parte.

Eŭ plecat rog pe ispravnicĭ ca să-mĭ facă ačastă praviliciască îndestulare, cu cari să pot rămănè odihnit pentru toată vreme.

(Iscălitura.) 1823, Săptv. 13.

D. Prinŭ acestŭ zapisŭ alŭ meŭ facŭ ştiutŭ că prinŭ dum[nea]lorŭ epitropiĭ amŭ văndutŭ clironomilorŭ răps. coleschiĭ asăsorŭ Ioanŭ Iamandiĭ o draptă roabă ţigancă a mè cu numili Safta, dinŭ dreptĭ aciĭ Ţiganĭ cari s'aŭ aflatŭ în oblasti Basarabii, după ci s'aŭ făcutŭ hotarŭ Prutu, şi, pentru că eŭ, înpreună cu soră-mè Catinca, mă aflamŭ trăitorŭ înŭ Moldaviia şi în nevrăs-

nicii, moşulŭ meŭ Spătr. Ioniţă Iamandiĭ aŭ însărcinatŭ pi vărulŭ dumisali, răpst. coleschii asăsorŭ Ioanŭ Iamandiĭ, ca să-ĭ aducă la moşiia dumisale, undi i-aŭ şi avutŭ cu toată purtare di griji, până la anulŭ 1823, căndŭ, viindŭ şi eŭ aice înŭ Basarabiia, i-amŭ aflatŭ pi toţĭ la răps. coleschii asăsorŭ Iamandii, di la care pi toţĭ cielalţĭ i-amŭ priimitŭ, iarŭ pomenita Ţăgancă Safta aŭ rămasŭ la răps. Iamandiĭ, pentru că, după voia ci aŭ avutŭ di la moşulŭ meŭ Spătr. Ioniţă Iamandiĭ, aŭ fostŭ măritată după unŭ Ţăganŭ a răposatuluĭ, cu cari aŭ făcutŭ şi cincĭ copiĭ, apoĭ, de şi acastă Ţigancă, cu parte iaĭ di copiĭ, răps. şi clironomiĭ săĭ o avè la stăpănire sa, pentru cheltuelile ci aŭ fostŭ făcutŭ cu ţănere Ţiganilorŭ şi plata pentru învăţat[ulŭ] Ţiganilorŭ cu meşteşugŭ, şi dinŭ parte mè era oareşcari pretenţii, însă acumŭ, stăndŭ cu dum[nea]lorŭ epitropiĭ înŭ vorbă, ca să fii şi dum[nea]lorŭ liniştiţĭ, aŭ priimitŭ a să învoi cu mini, darŭ apoĭ şi eŭ, ğudecăndŭ facire di bini a răps. coleschii asesorŭ Ioanŭ Iamandiĭ, ca, înŭ lipsa mè di aice, di Basarabiia, n'aŭ lăsatŭ a să rătăci Ţăganiĭ, ci i-aŭ avutŭ pi toţĭ adunaţĭ la moşiia sa, purtăndu-li di grijă, nu numaĭ pentru hrana lorŭ, darŭ şi pi toţ ciĭ tinerĭ i-aŭ datŭ di aŭ învăţatŭ meşteşugurĭ,—pentru aceia m'amŭ înpăcatŭ ca să-mĭ dè dum[nea]lorŭ epitropiĭ pentru toată pretenţiia mè ci era asupra aceştiĭ Ţăganci Safta, cu parte iaĭ di copiĭ, triĭ sute leĭ, no. 300, cari banĭ priimindu-ĭ toţ diplinŭ, di acumŭ înnainte şi înŭ vecĭ rămănŭ clironomiĭ răps. coleschii asesorŭ Ioanŭ Iamandiĭ vecinicĭ stăpănĭ pe pomenita Ţăgancă Safta şi pi toţĭ copiĭ iaĭ, atătŭ aciĭ ci să află acolo, cătŭ şi aciĭ ci să vorŭ maĭ faci dintr'ănsa, fără să fii supăraţĭ cătŭ di puţănŭ dispre cineva, saŭ dispre soră-mè Catinca Donicĭ, fiindu-că dumnei s'aŭ luatŭ parte dumisale di Ţăganĭ ci i s'aŭ cuvinitŭ, şi spre încredinţare celorŭ maĭ susŭ scrisă urmează însuşŭ a mè iscălitură. Înŭ Chişănăŭ, Maĭ 11 zili.

Scarlatŭ Ursoianu.
Mihalachi Andrieşŭ Medelnicerŭ săntŭ marturŭ.
. . . marturu.
(Intărire rusească. Iscăleşte «ğudecătorŭ Caţăchi».)

Dela fiul lui Ioan Iamandì, mort pe la 1823, dela «pameşcĭnicul şi dvoreanul» Vasile Iamandì, avem în sfârşit numai puţinele acte ce urmează:

Mărturie.

Înŭ lipsa hărtii hărbovoai (1) s'aŭ scrisŭ pe acastă proastă.

Anulŭ 1840, Octomvrii 2 zili, noĭ, cariĭ maĭ ğosŭ se va scriĭ numeli prinŭ dare măniĭ cu scriitoriul, lăcuitorĭ dinŭ satulŭ Corneştĭ şi dinŭ Mirceştĭ,

(1) Cu herb, timbrată; din ruseşte.

fiind noĭ rănduițĭ di cătră pravlenie volosti Corneştilor după poronca aceĭ prileniĭ cu no. 1753, dinŭ 21, totŭ Octomvri, ci ni s'aŭ poroncit ca să mergim la Stobureniĭ dumisali pameşčniculuĭ şi dvoreniĭ Vasălii Iamandì, în poiană di spri păduri, tot pi moşie Mirceştiĭ, şi, mergănd noĭ după poroncă la aceli Stoburenĭ a dumisalii din poiană, umblănd pre toată Stoburenii şi făcănd căutare în toati stogurile, amŭ găsit ca doozăcĭ di căpițĭ de fănŭ di vară gospodăreştĭ, toată stricăčune la aceli stogurĭ, şi, după ceia ci amu găsit lucru drept, cu frica luĭ Dumnezăŭ putem a răspundi şi la alte fețĭ, di vom fi întrebațĭ. Toaderŭ Arherii, Mihaĭ Pintileĭ, Toadir a Irimieĭ, Ghiorgu Sinițaru.

Dinŭ Corneştĭ. Dobrolovinoĭ Vasilii.

Timoftii procit. Ionŭ diacu Hurgliş (?), Petre Sărbu, Dănilă Dobrolovinoĭ, Todorŭ Grecu.

Iară, pentru niştiința lorŭ di carti, l-amŭ iscălit.

Pisariul satuluĭ Mirceştiĭ: Polcovnicŭ Feodorŭ.

Un D. Iamandì, care iscălește «Emandì», trimete, destul de tărziu, prin acești ani 1840, corecta scrisoare românească ce urmează:

Bădiță Vasălică,

Triimete, mă rog, pe omulŭ acestŭ trimesŭ înadinsŭ a luĭ Vasile Ivanovičŭ, doĭ caĭ aĭ mieĭ, pe Zaiatŭ şi pe Cazaculŭ acelŭ murgŭ, cariĭ pe umblătorulŭ acelŭ ci l-amŭ cumpăratŭ eŭ acumŭ nu de multŭ, să să opriască acasă, fiind-că vreŭ să facŭ cu Vasile Ivanovicĭ înŭ schimb pe doă epe ce are dumnealuĭ.

Alŭ dumitale maĭ micŭ frate şi plecată slugă, D. Emandì.

P. S. (caligrafic). Plecatele închinăciunĭ, şi dorescŭ sănătate.

Cea din urmă e aceasta, trimeasă la Mircești de un Nicolae Iamandì, care scrie în 1847, certându-se pentru genealogie, pentru «gheroldie».

Cu frățască dragoste mă închinŭ, vere Vasili.

De mare mirare amŭ avutŭ cetindu-țĭ răvaşulŭ dumitale, că după atăta stăruință ci aĭ întrebuințat di aĭ scosŭ spița a totŭ niamuluĭ iamandiescŭ şi că di băbaca, că esti fičorŭ lui Toma Iamandì, nu-ĭ, atuncia căndŭ înŭ însuşĭ hărtiile care eŭ ți li-amŭ dat, aciasta era, şi eŭ încă nu amŭ vrutŭ acè hărtie să ț'o daŭ, înŭ sfărşit, înțălegăndu-te dinŭ scrisoare că eştĭ dreptŭ fičorŭ a luĭ moşu Ioniță Iamandiĭ, apoĭ nu mă pricepŭ ce să-țĭ zicŭ decătŭ sileşti-te ca macarŭ gheroldiia să întăriască familiia iamandiiască, fiindŭ voĭ numaĭ Iamandiĭ, iarŭ noĭ omŭ rămănè pără căndŭ omŭ da dovadă că ba-

baca aŭ fostŭ dreptŭ fičorŭ luĭ Toma Iamandiĭ, iarŭ nu baistrucŭ *(sic)*, fiindŭ celŭ maĭ micŭ înŭ casa părinţască, şi că bunulŭ nostru aŭ fostŭ dreptŭ frate cu tată-tăŭ. Aşa darŭ eŭ te rogŭ ca macarŭ familia iamandiiască să te grăbeştĭ a stărui să să întăriască de gheroldie, dacă cunoştinţă nu aĭ avutŭ după făgăduinţile ce mi-aĭ datŭ căndŭ mi-aĭ luatŭ documenturile, că te veĭ stărui întocmaĭ şi pentru mine ca pentru tine. Eŭ alte hărtiĭ nu amŭ decătŭ acele cu care tu m'aĭ amăgitŭ di amŭ prăpăditŭ vremia atăta, socotindŭ că veĭ fi dumneata maĭ vrednic. Sfărşăsc rugăndu-te ca să săruţĭ mănule mătuşicăĭ, rămăindŭ

Alŭ dumitale vărŭ şi slugă: N. Iamandiĭ.

1847, Mart 16 zile. S. Boroceniĭ-Vechĭ.

Cinst. şi mie iubit vărŭ, dumilorŭ sale... Vasile Iamandiĭ, cu frăţască dragoste, la Mirceştĭ.

(Pecete cu coroană şi N. Ia.)

Sub titlul de «alte acte basarabene» dăm un număr de documente și scrisori cari sunt menite mai ales să arăte îndelungata persistență a limbii românești și chiar a celor mai vechi formule, în părțile de peste Prut. Sunt aici foi de zestre, zapise cu privire la bani împrumutați, învoeli de moșie cari nici într'un chip nu arată să fie dintr'o țară supusă altei cârmuiri și expusă altor înrâuriri. Judecătoria din Hotin, primăria din Folești întrebuințează prin anii 1820—30 «moldoveneasca» veche, tot mai incult dialectală, ca limbă oficială, având-o uneori și pe peceți.

De mare interes sunt cele patru scrisori particulare, cari merg și până la 1871. Influența rusească se mărginește la câțivà termini în scrisoarea bătrânului. Fostul școlar dela «gimnazia» din Chișinău întrebuințează, într'o ortografie cuminte, care vădește cetirea de cărți românești mai nouă, literele latine. El ține să se prețuească bunul lui stil românesc. Până și notele satirice despre felul cum profesorul cel leneș, cu două, trei lecții pe an, făceà astronomie la Universitatea din Chiev și cum unul din cei trei studenți ai săi, scriitorul, ajunse oaspete permanent, cu plată lunară, al Observatoriului și suplinitor al savantului său învățător, sunt note prețioase de vieață culturală în Rusia, așà cum s'au împărtășit Rumânii de dînsa.

Să nu uităm încercarea versificată din 1842, menită și tiparului, desfacerii în broșuri, «fără plată», la «dughiana luĭ Carabetŭ denŭ Bălți». Tendința de a ponegrì pe un boier dintr'o cunoscută familie—am suprimat eu numele — e vrednică de condamnare; forma e atât de trivială adesea ori, și de multe ori atât de banală, încât am crezut zadarnic să copiem dintr'însa mai mult decât ce se va găsì aici, dar limba corectă și versificația exactă, dat fiind mediul, vor găsì fără îndoeală prețuire.

I.

Alte acte basarabene.

Listă de documente dată de «comitetulŭ rănduitŭ» «dumisali BanuluĭArghirie Cuza, frațilorŭ și niamurilorŭ sale» cu privire la satul Buticiul.

7117, Mart 2. Bantăș vinde luĭ Urechi Vel Vornic din jumătate a treia parte.

7119, Mart 11. Mărturie de la boieri că Candachia fata Albului și nepoții, «Odochiia și frațiĭ eĭ, Solomonŭ și Iliana și Mărica și Gheorghi, fičoriĭ luĭ Mi-

hailŭ şi a Aniĭ, şi Toaderŭ şi soru-sa Mărica, fiĉoriĭ Odochieĭ, şi Pătraşcu şi frate-săŭ Solomonŭ şi Căzaculŭ şi surorile lorŭ, Pana şi Safta, fiĉoriĭ luĭ Butcă, şi Rafailŭ călugărulŭ şi soru-sa Nastea, fiĉoriĭ Crăsteĭ, toţĭ nepoţĭ Albuluĭ», vând lui Nistor Urechi Vel Vornic jumătate de sat.

7176, Septemvre 9. Alexandru Buhuş Pitar şi soţia, Alexandra, fata luĭ Neculai Urechi, vând «frateluĭ lorŭ, luĭ Todiraşcu Jora Medelnicer», între altele jumătate de Butici, lângă hotarul Sancăuţilor.

7178, Fevruar 25. Ion şi soţia Maria fata luĭ Grigori Butuĉ Pospală, dă «Joráĭ Medelnicer, Vornic de Botoşănĭ», partea ei din sat.

7229, Fevruar 15. Impărţeală între Ion Sturdza Vel Vornic şi Safta Spătaroaia a lui Dumitraşcu Cuza Spătar, Aniţa luĭ Irimica Jora Vel Căpitan, Solomon Botez Şătrar şi Sandul Silion, «pentru moşiile di pe moşulŭ lorŭ, Toderaşcu Jora Slug., şi di pe giupăniasa luĭ, Vasălca, în care în partea Spătăresiĭ Safteĭ Cuzoaeĭ să coprinde şi polŭ satŭ Buticiulŭ, la Hotinŭ».

1771, Decembre 5. Adeverinţă de la Divan Păharniculuĭ Ioniţă Cuza şi fraţilor, şi pentru jumătate de sat. Păharnicul Tudorachi Ciurea arată zapis, fără dată, de la Căzacul Hleşco, care dă nepotului Ianachi «moşie sa înŭ satŭ în Butiĉ».

(Trei iscălituri.)

II.

II. Moşie Buticiul. 15 Octomvre 1811.

Amŭ cercetatŭ şi pentru aĉastă moşie, şi s'aŭ găsătŭ totŭ trupulŭ eĭ stăpânindu-să dinŭ vremea Turcilor, şi acum, în moşiia Ţăcoteniĭ, suptŭ stăpânire satuluĭ ci este pe Ţăcotenĭ, cu numile Larga, darŭ sălişte Buticiuluĭ la ce locŭ o aŭ arătatŭ oaminiĭ bătrânĭ, s'aŭ însămnatŭ la harta ingineriască... Alŭ triile movilă de cătră Buticĭ şi la fântâna Caminca şi la piatra cè ascuţâtă şi la pădurice cè de cătră Sănăuţĭ. Pomenit zapisul din 9 Septemvre 7176 al lui Alexandru Buhuş Pitar şi al soţiei Alexandra, fiica luĭ Neculai Ureche, care vinde luĭ Toderaşcu Jora Medelnicer jumătate de Butici, «ci esti lăngă hotarulŭ Săncăuţălor, în Ţănutu Hotinuluĭ». «Moşiia Ţăcoteniĭ vine capŭ înŭ capŭ cu moşiia Cotele.» Ştefan Tomşa întăreşte (1-iu April 7130) luĭ Tudori pârcălab «unŭ locŭ de satŭ pi Cotele, ci să numeşti Soloniuca, înprotiva satuluĭ Cotele». La 14 August 7143 întărire pentru Avram de Lucăceni «pe satulŭ Soloniuca, pe părăulŭ Cotele, cumpărătură de la Tudori părcălabulŭ... Dinŭ movila săpată, dinŭ colţulŭ a patru moşiĭ, şi până în opcina dialuluĭ, înŭ colţulŭ iarŭ a patru moşiĭ: Săncăuţăĭ, Butiĉulŭ, Cochiujăni şi Soloniuca.» «Totŭ opcina până înŭ hotarulŭ Varticăuţilor.» Intărire la 1814, 17 Noemvre, de Neculai Strătulat Vel Vornic, Andronachi Donici Agă, Alecu Greceanu Agă, Ioan Racoviţă Spătar.

III.

1812. Petrachi Ciure Păharnic către Divanul Cnejiei Moldovei. «La Ţănutulŭ Hotinuluĭ amŭ şi eŭ ğumătate de moşie înŭ moşiia Buticel, cu zapisŭ şi ispisoace domneştĭ, iarŭ ceialaltă ğumătate de moşie iaste a dumilorsale boerilorŭ Cuzăştĭ, şi, neafiindŭ sat lăcuit pe dănsa, era necunoscută. Apoĭ, după jaluba č-amŭ datŭ cinstituluĭ Divanŭ înŭ anulŭ trecutŭ 810, mi s'aŭ datŭ cartea de hotărătŭ». (A«rădicatŭ planulŭ» cu «ingenerĭ şi boerĭ hotarnicĭ»). «Alŭ căriia trupŭ s'aŭ găsitŭ cu totulŭ stăpănindu-să de o moşie Şipoteanii, ci are satulŭ ci să numeşte Larga pe dănsa, a dum. Med. Săndulachi Theodosiu i dum. doftorŭ Evstate.» (Îşi cere moşia.)

Divanul hotăreşte, la 27 Mart, să fie aşteptat Teodosiu. Iscăleşte «gheneralŭ-maiorŭ Catargi» şi un Logofăt.

IV.

«Divanulŭ Cnejii Moldavvii cătră cinstită pîrcălăbie de Hotinŭ şi dum[nea]luĭ Sluğ. Çostandinŭ Leondari şi Jicč. Coste Vasiliu.

«Dumnealuĭ Pahr. Tudorachi aŭ arătatŭ că dinŭ moşiile ce i s'aŭ lămuritŭ la acelŭ Ţinutŭ că are după scrisorĭ părţĭ într'însile sînt neştiute Melincăuţiĭ, Căpoteniĭ, Trăisteniĭ saŭ Leucova pe Drabişte, Butučulŭ şi Başcăuţiĭ saŭ Başcaniĭ, şi aŭ făcutŭ cerire ca prinŭ cercetare la stare loculuĭ se se poată afla anume unde sintŭ şi să se aliagă înŭ hotarăle lorŭ... Se rînduiţĭ şi din parte pîrcălăbii să margă înpreună cu boeriĭ de maĭ susŭ rînduiţĭ, să margă să facă cu amăruntulŭ cercetare», cu «vechilĭ dinŭ parte moşinaşilorŭ a moşiilorŭ ci să vorŭ afla că să megieşescu cu aceste maĭ susŭ neştiute... De vorŭ fi schimbate cu alte nume se se arăte dinŭ care pricină şi de cîndŭ sint schimbate, cumŭ şi de cătră care moşiĭ dinŭ cele cu sate cunoscute înŭ tabla Visterii se înpresoară cu stăpînire... Să le întemeiţĭ acele hotară, precumŭ va cere trebuinţa..., făcîndŭ şi hartă închipuitoare de fiinţa lorŭ.»

(Trei iscălituri.)

V.

Un negustor moldovean trecut în Basarabia.

I.

22 Septemvrie 1797. Alexandru Ioan Calimah, «pentru acestŭ Gheorghii Dimitriu de la Ioanina», care să fie scutit de bir pe cap şi alte dări, «atătŭ

la ağutorinţile de vară şi di iarnă, cumŭ şi de ŏferturĭ şi la rusumaturile Vistieriеĭ pe drepti bucatele ce va avè, să nu plătiască niŏ vădrăritŭ, niŏ gostină, niŏ desătină, oĭ de beilic să fie supăratŭ a i să lua» ; şi pentru 6 scutelnici. Se dă ordin către «vădrarĭ, desătnicĭ şi goştinarĭ, saigiĭ».

Act domnesc pentru «dumnialuĭ Gheorghie Dimitriu, născutŭ în pămăntulŭ săŭ, înŭ eparhie Ioanina, în oblăduire prè-înalteĭ Porţiĭ othomaniceştĭ, carile, viindŭ înŭ pămăntulŭ Moldavieĭ, aŭ rămasŭ cu petrecire sa aice, apoĭ după întămplare prefacerilorŭ în vreme prothezmieĭ aŭ rămasŭ cu petrecire lăcuinţiĭ sale dinŭ a stănga Prutuluĭ, înŭ ocărmuire Basarabieĭ ...aŭ făcutŭ Divanuluĭ rugămintea spre a i să da adiverinţă de stare famelieĭ sale, prinŭ care să fie cunoscutŭ între ceĭ după stare sa dvoreninĭ dinŭ parte aceia»: Arată acte din 22 Septemvrie 1797, al lui Alexandru Calimah, din 14 Iunie 1803, dela Constantin Moruzi (dând 6 scutelnici) şi un act «a Ţăriĭ Munteneştĭ, din oraşulŭ Bucureştiĭ, ce iaste dinŭ trecutulŭ anu 1816, Iulie 20, de la Preosvinţie Sa Mitropolitulŭ şi alţiĭ de acolò, prinŭ care îlŭ mărturisăscu că elŭ este de la patrie sa dinŭ eparhie Ioanina, dinŭ neamurile întăĭ de acolò.» I se dă actul pentru «a fi înpărtăşitŭ cu însuşŭ pronomiile păminteştĭ ce i să cuvinŭ după stare sa» (Veniamin, Cost. Balş Vel Logft., Dimitrie Sturza Logft., Meletie episcop Huşului, ...Vornicŭ, Şărban Negel Vel Vornic, Ion Tăutul Ban; 1-iu Maiu 1817. Intărire din 1817 (7 Maiu), la Departamentul Pricinilor Străine.

Actul din 1803 e foarte împodobit).

VI.

Două foi de zestre.

1. Foi de zestri ci daŭ fiiciĭ mele Elena.

Parte de moşii frăţască înŭ Buteştiĭ, dinŭ lunca i dinŭ delu.

Şi parte de moşii în Părcăuţĭ, iarăşŭ frăţască, iarŭ, nefindŭ aceste di susŭ arătate, şi findŭ eŭ răspunzătoriŭ; 1821, Aprilŭ 18 zăle.

Ghiorghi Racoviţă.

Eŭ amŭ scrisŭ cu zăsa iscălituluĭ de susŭ.

Neculaĭ Racoviţă.

2. Fii, Domni, mila ta spre fii noştri, precumŭ amŭ nădăjduitŭ şi noĭ întru tine.

Foi di zăstri, cu ajutoriulŭ milostivuluĭ Dumnezăŭ cele ci voimŭ a da fiiciĭ nostri Iliana, anumi:

în 1, *(sic)*, parti cea frăţască dinŭ parte ci amŭ înŭ Buteştĭ.

alŭ 2, parti frăţască dinŭ parte ci amŭ înŭ Păscăuţŭ.

2 gonetorĭ.

2 părechĭ păftale din argintŭ, cu colanŭ di aramă.
2 săhane aramă.
1 săhanŭ di tocatŭ.
2 matescă cu doĭ raĭ *(sic)*, şi altile ci ni-a fi la putiţă. Şi, spre întărire celorŭ maĭ susŭ scrise şi spre a urmà întocma, neştiindŭ carti, ni s'aŭ scrisŭ numili, şi noĭ amŭ pusŭ degitile nostri.

Eŭ, Ştefanŭ Scorpanu, Ghiorghi Rajdoviţŭ amŭ fostŭ faţă.

Ereĭ Gheorghii amŭ fostŭ faţi.

La aĕastă foi poftitŭ, şi d'amŭ scrisŭ cu zăsa iscăliţălor maĭ susŭ, şi amŭ iscălitŭ; 1821, Maĭ înŭ 20 zăle. Ghiorghi Călimanŭ.

La aĕastă foi di zăstri m'amŭ întămplat faţă, şi amŭ iscălitŭ . . . de măzăleĭ:

Neculaĭ Ra[zdo]vicĭ.

VII.

Un act privitor la satul Foleştii.

Maĭ ğosŭ iscălitulŭ, cu toate rudeniile meli, încredinţăzŭ prinŭ acestŭ zapisŭ alŭ meŭ ci-lŭ daŭ dumisali neguţitoriuluĭ Zalmănŭ Duvidovicĭ, prinŭ cari ştiutŭ să fie că di bună voe mè i-amŭ [datŭ] dumisali o vie a mè di cincĭ pogoani, cu crama şi cu toati edecurile iaĭ, i patru poloboaci, i livadă cu pomĭ roditorĭ şi cu toată roada ci va eşi dinŭ vie şi înŭ anulŭ acista; cari vie să află pi moşie mănăstiriĭ Gălăţiĭ şi să megişăşti înŭ parte de la dialŭ cu Costandinŭ Tătaru i Dumitrachi băcalu şi di la vali cu chir Gheorghie Grecu, şi dumnealuĭ dinŭ potrivă îmĭ dă doĭ dughenĭ supt acoperemăntŭ în Uliţa Cojocăriască denŭ tărgu Foleştiĭ, pi moşie dumisali Visternicŭlŭ Alecu Baloşŭ, ci esti la judeţulŭ ogrăziĭ casiĭ luĭ Toader Amvrosă şi a altorŭ dughenĭ a sali ci le ari pi uliţa ci mergi spre făntănă, cu loculŭ lor, adică: înŭ lungŭ, dinŭ marge[ne] ogrăziĭ luĭ Amvrosă patru stănjănĭ şi şapti palmi, şi largŭ dinŭ margine păreteluĭ di la dialŭ a dughenilorŭ mergi înŭ ograda celoralante dughenĭ a sali cincĭ polŭ stănjănĭ şi o palmă. Asămine îmĭ dă şi una mii optŭ suti cincĭzăcĭ leĭ, banĭ, pe cari acumŭ, la facire acestuĭ zapisŭ, i-amŭ priimitŭ toţĭ. Şi de acumŭ înnainte, atătŭ noĭ, precumŭ şi urmaşiĭ noştri, aŭ a stăpăni pomenitele acareturĭ înŭ pace înŭ vecĭ di vecĭ, făra să fie supăraţĭ de cineva, avăndŭ noĭ numaĭ fiiştecare pentru săni a plăti bezmenulŭ moşii. Şi orcine, măcarŭ şi dinŭ niamurile noastre, de astăzŭ înnainte să vorŭ sculà cu vre o pretenţii asupra acestuĭ schimbŭ ci di bună voe este făcutŭ, să nu fii ascultatŭ, orĭ şi la ce judecată va merge. Şi spre încredinţare amŭ iscălitŭ. 1823, luna Avgustŭ 22 zile.

Maĭ adaogŭ şi aĕastă, că dumnealuĭ are a primi vie cumŭ să află astăzĭ,

în semnile iaĭ, fără să maĭ fie în urmă vorbă pentrŭ niağunsulŭ buticilorŭ di vie la soma pogoanilorŭ. Guberschiĭ reghistratorŭ: Dimitru Mihailovŭ. Μαριώρα Δημητρίου. Costi Mihailovŭ, neştiindŭ carte, mi s'aŭ scrisŭ numili, şi eŭ voĭ pune degetulŭ. Dimitrachi Thedorovicĭ. — Di la smotritelu târgului Foleştiĭ. Chemândŭ eŭ faţă pe iscăliţiĭ prinŭ acestŭ zapisŭ de schimb şi arătându-mĭ că este făcut cu bună priimire a tuturor părţilor şi supt adevărati iscăliturile lor, amŭ încredinţatŭ şi eŭ după cerire ci amŭ făcutŭ, iară spre a i să încredinţa şi a i să întări večnica stăpânire după pravilĭ are să să arete locurile maĭ înnainte.

1823, luna Avgustŭ 23 zile.

Smotritel guberschiĭ răghistratorŭ: Calotă (?).

(Pecetea Foleştilor, 1822. Apoi ruseşte.)

VIII.

Un act românesc dela judecătoria Hotinului (1823).

Di la giudecătoriea Ţinutuluĭ Hotinŭ.

No. 1220. Copiile aceste poslăduindu-se dinŭ cuvântŭ înŭ cuvântŭ şi fiindŭ întocmaĭ cu celi înŭ orighinalŭ docomenturĭ ci să află înŭ ačastă ğudecătorii, să încredinţază cu iscălitura unuĭ členŭ şi punirea peceţiĭ înpărăteştĭ. Înŭ Hotinŭ, anulŭ 1823, Iuli 1 zi.

Členŭ: Orăşŭ.

S'aŭ priimitŭ poşlina.

Secretarŭ: Bantăş.

(Pečatŭ Hotin . . . oĭ Ţăinut . . . o suda.)

IX.

Act privitor la o datorie.

În loculŭ hărtii de herb.

Doî miĭ şasă suti leĭ ci la anulŭ 1824 amŭ înprumutat pi numiţiĭ maĭ josŭ, adică: pi dumnaiĭ Ecaterina Şaptiličoai şi pi Aleculŭ, fiiulŭ săŭ, i-amŭ împrumutat cu doî miĭ leĭ, şi pi Costantinŭ Scorpanŭ cu şase sute leĭ, trăitoriŭ în Moldova; pentru care banĭ me-aŭ dat adică, după formă întărită de presutsfii, atâtŭ dinŭ parte numitiĭ Şaptiličoai, câtŭ şi din partea numituluĭ Scorpanŭ, arătătoare că pentru dobânda acestorŭ banĭ să stăpânescŭ părţile lorŭ ci aŭ în moşia Buteştĭ, câtŭ şi dinŭ Păscăuţĭ, şi, cândŭ îmĭ

vorŭ plăti baniĭ ci i-amŭ împrumutatŭ, să-ĭ daŭ părţile lorŭ ca să le stăpănească. Şi, fiindcă pănă acumŭ niciunulŭ nu s'aŭ arătat ca să-m plătească baniĭ, trecăndŭ şi vadeaoa, ci acumŭ, în anul acesta 1831, aŭ vinit dinŭ niamurile numiţilorŭ de susŭ ca să-mĭ plătească baniĭ, anume Mironŭ Scorpanŭ, Stefanŭ Scorpanŭ, fraţĭ cu Ecaterina Şaptiličoai şi cu Aniţa, soră-sa, şi baniĭ ci amŭ înprumutat pe Costandinŭ Scorpanŭ i-aŭ plătit Andreĭ Bogdanŭ şi Petrachi Stoica, nepoţii numituluĭ Costantinŭ ; cari toţĭ aceştia sănt răzăşĭ în numiteli moşiĭ. Şi aşa mi-amŭ primitŭ toţĭ baniĭ deplinŭ, rămăind ca părţile aceste să le stăpănească aceştiia cari ne-aŭ plătit baniĭ pănă cănd aciia vor plăti baniĭ acestor di la cari me-amŭ premit şi eŭ baniĭ. Şi, pentru că acele zdelci ci le-amŭ avutŭ eŭ dati di la numita Şaptiličoai, cătŭ şi di la Scorpanŭ, nu s'aŭ întămplat la mine acum ca să le daŭ, ci să află dati la fiiul miŭ Alecu, pentru care mă îndatoresc ca, după venirea fiiuluĭ miŭ Alecu di la Chişinăŭ, să le daŭ acele zdelcĭ, căt şi alte hărtiĭ, dumilorsale răzăşilor Scorpăneştĭ. Şi, pentru primirea banilorŭ, căt şi pentru zdelcĭ, le-am dat ačasta a mea scrisoari, rămăind ca dă la Sfăntul Gheorghii viitoriŭ a curgătoriuluĭ anŭ să stăpănească dum. părţile ci aŭ fost zălogite la mine din Buteştĭ şi denŭ Păscăuţĭ, a neamuluĭ scorpănescŭ, a Ecaterinii Şaptiličoaiĭ şi a luĭ Costantinŭ Scorpanŭ. Pentru care urmează a mea iscălitură. 1831 anulŭ, Apriil 3 zile.

Manolachi Andriiaş, Medelnicerĭ
(restul, ruseşte).

X.

Act romănesc de vânzare din 1835.

Anulŭ 1835, Maiŭ 1 zile, maĭ ğosŭ iscălitulŭ dubenschi scrietarŭ Mihailŭ Bădarăŭ prinŭ bună învoire şi alcătuire ce amŭ făcut cu dumnealorŭ Safta Galerŭ, fiica Antimii Căzani, nepoată luĭ Simionŭ, strănăpoată Alecsandri, împreună cu bărbatulŭ mieŭ Mihalache Galerŭ, Gheorghie Gologanŭ şi Antimie Gologanŭ, fraţĭ, fičoriĭ Paraschivi Gologan, nepoţĭ Aniţi, strănepoţĭ Ioani, cari Ioana aŭ fostŭ fată Alecsandri, Grigorie Gologanŭ, fičorŭ luĭ Iordache Gologanŭ, nepotŭ Paraschivi, strănepotŭ Aniţiĭ, care Aniţa aŭ fostŭ fată Ioani şi Ioana fată Alecsandriĭ, Iftimie, Toma fečorĭ Tasii, nepoţĭ Aniţi, strănepoţĭ Ioani, care Ioana aŭ fostŭ fata Alecsandri, amŭ făcutŭ de vecĭ schimbu, adecă amŭ datŭ eŭ dumisale Safta Galerŭ optŭ stînjinĭ şi ğumătate pămăntŭ înŭ latulŭ moşiĭ, iarŭ înŭ lungŭ cătŭ va fi cursu moşii, şi dumisale Gheorghie Iftimie, Grigorie Gologanŭ şi Iftimie Toma noî

(rupt.)

totŭ dinŭ potrivă de latŭ; care stănjinĭ ce daŭ eŭ în moşiia Tomeştĭ-Răzăş,

pe temeiulŭ ucazuluĭ ce urmează, înŭ cugetŭ curatŭ preţăluiescŭ că învredniceşte fieştecare stănjănŭ căte patruzăcĭ ruble asignaţia. Pe lăngă care stănjinĭ ce le-amŭ datŭ înŭ moşia Tomeştĭ-Răzăşŭ, le amŭ datŭ încă şi patruzăcĭ ruble argintŭ acumŭ pe şinŭ, înŭ măinile dumilorsale, şi doî case ce amŭ avutŭ acolò, pe moşiia Tomeştiĭ-Răzăş, preţăluite căte zăce ruble asignaţie una, maĭ îndatorindu-mă totŭ eŭ a plăti pe hărtie de gherbu tıcsie şi orĭce alte cheltuele va maĭ trebui păr' la desăvărşit formuruire acestorŭ documenturĭ, fără să fie dumnealorŭ supăraţĭ. Decĭ de astăzĭ şi înnainte rămănŭ dumnealorŭ înŭ vecĭ stăpănĭ pe arătaţi maĭ susŭ stănjinĭ pămăntŭ dinŭ moşia Tomeştiĭ- *(îndreptat)* Răzăşŭ ce le amŭ datŭ eŭ înŭ schimbu fără nicĭo supărare saŭ înpedecare de cătră orĭcine, suptŭ orĭce cuvăntŭ, precumŭ şi eŭ rămănŭ înŭ vecĭ stăpănŭ pe arătaţi maĭ susŭ stănjinĭ...

(rupt.)

înŭ latulŭ moşii, iarŭ în lungu cătŭ va fi cursu moşii dinŭ moşiia Tomeşti-Răzeşŭ, ce-ĭ amŭ cumpăraţĭ de la Ionŭ Chirulŭ..., şi-ĭ datu de la Elena, fiica Vorniculuĭ de Poartă Toderaşcu Buzălanŭ, cu zapisŭ dinŭ anu 1832, Septv. 3, care stănjinĭ dupe spiţa de neamŭ săntŭ şi aleş, înŭ care documente săntŭ şi toate documenturile aceĭ moşiĭ, şi dumnealorŭ mi aŭ datŭ totŭ atăţa stănjinĭ moşie înŭ curmezişŭ, iarŭ înŭ lungu cătŭ va fi cursu moşii, adecă dumnei Safti Galerŭ optŭ stănjinĭ şi jumătate, şi dumnealorŭ Gheorghie, Iftimie, Gligorie Gologanŭ şi Iftimie Toma noî stănjinĭ dinŭ moşia Balotina, ci aŭ clironomie de la părinţi dumilorsale, înŭ care moşie eŭ săntŭ stăpănitorŭ de baştină cu cè maĭ mare parte, şi la mine sintŭ şi toate documenturile aceĭ moşiĭ, pămăntulŭ totŭ ce-ĭ cu bunătate, numaĭ maĭ de folosŭ pentru dumnalorŭ, pentru că moşiia Balotina este la unŭ capătŭ strimtă, iarŭ moşiia Tomeştĭ este dinŭ capătŭ pără într'altŭ capătŭ...

(rupt.)

ratŭ suptŭ orĭce cuvăntŭ de cătră orĭcine, iarŭ, născăndŭ vre o pricină asupra stănjinilorŭ ce daŭ eŭ înŭ schimbu dumnilorŭ sale din moşiia Tomeşti-Răzăşĭ, atunce eŭ cu a mè cheltuială şi ostenală să amŭ a mă judeca şi a răspunde la orĭce pretenţii va fi; iarŭ dumnealorŭ să stăpăniască înŭ pace fără să fie supăraţĭ. Iarŭ, neputăndŭ a-ĭ statornici ca să stăpănească înŭ pace, atunce aŭ voe a să întoarce cu stăpănire la baştina dumilorsale, înŭ moşia Balotina, precumŭ şi daca va naşte vre o pricină asupra stănjinilorŭ ce amŭ luatŭ eŭ în schimbu de la dumi[nea]lorŭ, înŭ moşiia Balotina, atunce dumn[ea]lorŭ aŭ a să judeca cu a dumilorsale cheltuială şi osteneală şi a răspunde la orĭce pretenţii va fi, iarŭ eŭ să stăpănescŭ înŭ pace fără să fiŭ supărat de cătră orĭcine, iarŭ, neputăndŭ a mă statornici, atunce amŭ voi a mă întoarce cu stăpănire la baştina mè în moşia Tomeştĭ....

(rupt.)

XI.

O încercare de satiră în Bălți (1842).

No. 1-iŭ. Jurnalŭ pe luna Iulie.

Favorulŭ diplomat alŭ norocululĭ saŭ alŭ jucării; 1842.

După tipărire, să vorŭ găsi la dughiana luĭ Carabetŭ denŭ Bălțĭ fără plată.

Averia anŭ să cinsteşte, mintea iĭ nepreţuită,
Cea întăiŭ de la noroc, al doilea dela natură:
Slava, lauda şi cinstea, ocara, hula, mie îmĭ pare
Se pot toate agonisi dintr'o singură purtare.
Un brodiag, fugit din Dorna, lîngă Ciuhur s'aŭ oprit,
Pe moşia Zăicaniĭ el morar că s'aŭ tocmit,
Rupt, ferfeniţos cu totul, de foamete leşinat:
După vreme pribegitul tot năcazul a uitat,
Căcĭ din nume o Ţigancă în moară cum a întrat,
Al nostru morar de dînsa turbat s'a amorezat.
. . . .
Chiruş, un boerĭ prè bun, de la Hotin din Ţănut,
Într'o ză înŭ satulŭ luĭ îndată cum l-aŭ văzut,
Vrănd să-ş facă el pomană cu acel nenorocit,
L-aŭ luat pe lîngă dînsul . . . . . .
Se lăsă el ca să-l prăde, căcĭ avea el marĭ averĭ . . .
La anul 820 vara lagaru s'aŭ aşezat
Supt comanda luĭ Jultuhin, la Cobolta, lăngă sat:
«Vîră 'n ladă Tuduracbi, din baniĭ ce-a fost prădat,»
Cumpărîndu-şĭ băutură, marchitan s'a apucat, —
Căcĭ soţie de bun neam, de boerĭ, el a luat,
Ba încă pe lîng'aceasta, bună zestre-a căpătat.
. . . .
Oarecînd el la Moldova, ciocoiŭ slujind el la masă,
La o casă prea-bogată, la Catinca Ghiculeasă,
Pentru slujbă răsplătire, în posesie i-a dat
O moşie, Zăicaniĭ, şi copiĭ i-a botezat.
In vînzare însă el, făcînd multe tălhăriĭ,
Jultuhin s'aŭ mîniet şi i-aŭ dat luĭ palce miĭ.
N'a scăpat numaĭ cu-atîta, ci-şi'n fieră că l-a pus
Şi ca pe-un ariştat cu strajă în ostrov l-aŭ dus.

Din mărchitănie însă banĭ destuĭ a cîştigat.
După ce-a scăpat din ostrov, norocul l-a ajutat,
Cumpărîndu-şĭ caĭ, căruţă şi ceva maĭ îmbrăcat,
Ajutat de multe feţe, el în boierĭ s'a băgat,
Făcîndu-şĭ iarăşĭ Chiruş pomană de a luat
O mică posesioară, ba şi boĭ din plug i-a dat.
Ajutat el dar de soartă, porecla-l cam ruşinà
Şi s'a stăruit cu totul familia a-şĭ schimba.
De-unde era «Vîră 'n ladă» s'a numit el . . .
Maĭ pe urmă, după vreme, maĭ cu banĭ şi de pomană,
L-aŭ făcut ea şi pomeştic, om acum băgat în seamă,
Dîndu-ĭ luĭ o moşioară, numită ea Pociumbeniĭ. . . .
Tot în acea vreme opèca opecùn l-a rînduit . . .
La două averĭ bogate . . . .
Ba încă pe lîng' aceasta şi ruşfeturĭ a luat
Şi cu-asemene mijloace s'a făcut şi tamazlîc.
(Damblagiu, îĭ pier vitele: o Ţigancă fuge.)
Şi ca un leŭ sălbatec cu glas mare el răgea.
(Iubià Ţiganca.)
Fiindcă şi el pe dînsa sufleteşte o iubia,
Încît într'o groapă de pîne mistuită o ţinea.

Se poartă ca un nebun, care «la vrâstă de şasăzecĭ anĭ şi-aŭ descoperit talantul supt nume de poet»:

Scrie tot stihurĭ, silindu-se rifmi numaĭ a potrivi
Dar a luĭ stihurĭ aşa de bine întocmaĭ ele se potrivesc,
Căcĭ tot aceia poţĭ înţelege ca de la gîşte când gîgîiesc:
Atuncea el crede că-ĭ învăţat şi c'ar fi om de ideĭ marĭ,
Cînd el, mă credeţĭ, nu vredniceşte a fi măcar un prost pălămariŭ.
Ba încă ar vra şi criticĭ a face, pe toţĭ ocărăşte en général (obşteşte),
Cînd luĭ nimică nu iĭ lipseşte ocara elu-ĭ în orighinal.
Dar nu-ĭ de mierare,' ci aşa este, precum proverbul lămureşte,
Zicînd că rîsul el te tot rîde, batjocura iarăşĭ te botjocureşte.

E «hotărît de a scrie donos vracebnii uprava.»
Totul maĭ mult mă opreşte, caratul, secere-acum,
Nu sînt slobod de a scrie, să mă credeţĭ, nicĭ de cum;
Dar pe luna viitoare vă făgăduiesc cinstit,
Maĭ luînd ceva ştiinţă, c'oiŭ scrie tot lămurit.

«În al doile No. va urmà prelungirea maĭ pre larg, asemenea şi neajunsurile acestuĭ no.»

XII.

Cinci scrisori particulare.

1. Nepoate Dimitrachi.

Amŭ văzutŭ cele ce-mĭ scriĭ, şi aceste ţi le-amŭ proorocitŭ căndŭ eraĭ aice că, acolo mergăndŭ, le veĭ întămpina. Pentru căcĭ trebuia să aşteptĭ de la acie cari nu potŭ altă face decătŭ numaĭ să înpliniască cele ce li să poronceşte.

Trebuia neapăratŭ, precum eŭ zisŭ, să fi cerutŭ de la giudecătorie politiciască să fi luatŭ copie formalnică de pe ucazulŭ Senatuluĭ şi să fi o datŭ cu jalobă la Ocărmuire cu aceia, şi, după oareşcare mijlocire, putè şi Ocărmuire acè povară (?) să ne prelungească pănă când Sănatu va da dezlegare, şi după aşa înpreğurărĭ trebuè să viĭ la Chişinăŭ. Căcĭ alta nu rămăne decătŭ jaluba să să dei la ministrulŭ la Bechindorfŭ şi la însuşĭ Înpăratulŭ, după dreptate ce avețĭ a apăra avere nevinovată, avăndŭ de pildă şi pe alţiĭ căndŭ privescŭ cu aşa jalobe.

Cu Craşciuc, las'că trebue să li daĭ, darŭ înŭ sfărşit aĕasta trebue să fie pentru o puţină prelungire, iarŭ (?) baniĭ ce-i va lua Craşciuc, va cheltui cu jaluba luĭ; darŭ osăbitŭ că cu vechilulŭ luĭ Cazimirŭ, Toderaşcu Cazimirŭ, prinŭ Neculaevicĭ, dîndu-l (?) rudenie, ca unul ce ţine pe fata luĭ Caruş, s'aŭ făcutŭ aĕasta.

Faceţĭ cumŭ puteţĭ mănă de la mănă, măcarŭ pentru jaloba, şi vino fără prelungire aice; eŭ altă nu potŭ să facŭ nimicŭ decâtŭ a-lŭ pune pe Ştefănica să dea jalobă la giudecătorie politiciască ca să scoată copie de pe ucazulŭ Senatuluĭ şi să-lŭ dea cu jalobă la Ocărmuire.

Însă mă îndoescŭ că poate nu vorŭ da de la giudecătorie politiciască copie de pe ucazulŭ Senatuluĭ, spuindu-mĭ unulŭ că nu să dă copie de pe asămene ucazurĭ, darŭ jaloba să vede, şi să va cere pomenita copie. Darŭ de trebuinţe este la aşa întămplare să să trimită jaloba la însuşĭ Înpăratu. Pentru că ştiĭ că la Petreburg maĭ este unŭ padletŭ de cazamas *(sic)*, şi poate acela să lucreze ceva şi la Senatŭ.

Alŭ d-le ca unŭ părinte.

I. Cra: Mart 21, 1842.

2. Hristosŭ aŭ înviat, iubite cumnate
Lefterachii.

Scrisoarie dum[ita]le dinŭ 13 a trecuteĭ lunĭ Fevr. amŭ priimit-o astăzĭ, la 20 a următoarei lunĭ, dinŭ care prè multŭ ni-amŭ bucuratŭ, luîndŭ bunile ves-

tirĭ că păr'acù vă aflaţĭ cu viiaţă, cumŭ şi pentru noĭ veţĭ şti că cu toţĭ fraţiĭ şi înpreună cu fameliile noastri sănătoş ne aflămŭ pără acù. Iarŭ întru toate cele ci ni scriĭ amŭ înţălesŭ, însă nădăjduescŭ că doară vomŭ fi sănătoş cu viiaţa păn pi la luna viitoari Iuni: macar Marghioliţa va vini păn'la zosta Cărpineniĭ cu Ilii, saŭ Alecsandru, şi atuncia îţĭ vorbi pentru toate, căcĭ şi pe noĭ Dumnezeŭ ne ştii cumŭ petrecimŭ noĭ. Doĭ fiĭ avemŭ parti bărbătiască: să află la înhimnazii, să află la învăţătură în Chişinăŭ; casă pentru dănşi ţinemŭ cu chirii, şi săntŭ sănătoşĭ. Părţile di pămăntŭ pi unde avemŭ, eŭ totŭ numaĭ a cincia parte tragŭ, încă dinŭ Zimbrine nicĭ cumŭ, Alecsandru nu maĭ înpărtăşăşte cu nimică. Ostinială omuluĭ pentru aduciria scrisoriĭ nu s'aŭ mulţimitŭ de la noĭ cu nimică, căcĭ s'aŭ supărat că ceriţĭ să ne înpărtăşiţĭ şi di aicĭ, şi nicĭ aŭ voit să maĭ stei macar cu noĭ, să maĭ sfătuimŭ macarŭ ci răspunsŭ să-ţĭ dămŭ. Fiindcă omulŭ care aŭ adusŭ scrisoare nu maĭ îngăduitŭ, nicĭ amŭ pututŭ ca să-ţĭ maĭ [spun] cu amăruntulŭ pentru toate şi cumŭ trăescŭ, decătŭ precumŭ vă arăt maĭ susŭ: dacă eĭ nu vorŭ a să întălni cu dumneata, darŭ pe Marghioliţa negreşitŭ viţĭ aştepta-o, care maĭ multŭ vă doreşti, că macar să vă vadă cu ochiĭ şi să vorbiţĭ.

860, Apr. 20 zile.

Alŭ dumitale ca unŭ frate:
Gheorghii G.

3. Chiev, 27 Decemvrie 1864. Scrisoarę a lui P... către fiul aceluiaş.

Scrisoarea care ţĭ-amŭ pregătit'o eŭ la zi'ntâiŭ Noemvrie în locŭ să ţĭ-o trimitŭ aŭ remasŭ la mine pînă în zioa acésta (1).

(E coleg de gimnaziu.)

Amù, frate, eŭ m'am făcut astronom, cu toată inima m'am dat astronomiei: aşa de ştiinţă (наѹка) este astronomie, că omul ce o gustă odată, nu poate să o lepede. Eu comparez astronomia cu demâncatul cel bun, pe care, de ce-l mănânci, de ceia-ţi mai a mînca. Cine puteà să gândească că eu voiu fi cândva astronom? Mari sunt minunile tale, Doamne! Să-ţi spun, frate, cum am picat eu în carte astronomilor. Profesorul astronomiei, după ce a cetit vre-o câteva lecţii de la începutul semestrului trecut, s'a îmbolnăvit şi n'a cetit vr'o patru, cinci lecţii. Studenţii gândià că de-amù înainte profesorul a încetat a cetì, cum şi 'n an (trebuie să ştii că profesorul erà în an foarte leneş; în anul ista el s'a îndreptat. Amù ceteşte lecţiile totdeauna), şi ei aŭ încetat a umblà la Observatorie. Numai trei studenţi îmblau des şi-l chemau pre profesor de li cetià lecţie. Înştiinţând eu aceasta, am venit şi eu Sâmbătă la lecţie. Drept, profesorul a venit şi a cetit lecţia.

(1) Dăm aceste două rânduri ca probă a ortografiei din a treia scrisoare.

După lecție el a zis către noi (patru inși): Eŭ socot, d-lor, că d-voastră doriți a vă îndeletnici cu astronomia, și pentru aceasta vă poftesc să veniți mâne (Duminecă) ca să calculăm locurile a unelor stele. A doua, măcar că era ploaie, eu de la Vasilcovscaia Ulița am venit la Observatorie (trebuie să știi că de la Vasilcovscaia până la Observatorie este mai trei vârste) cu cei trei studenți. Profesorul nu s'a făcut lung a aștepta. Dupre ce mi-a dat nouă lucru, el ne-a început a întrebà: Trăim mai aproape de Observatorie, sau nu. Cei trei studenți au zis că ei trăiesc aproape. Dar, arătând la mine, eu am zis că eu trăiesc departe și că trăiesc la condiție la profesorul filosofiei Logoțchiĭ. Auzind aceasta, el mi-a și propus să mă mut în Observatorie. Așa s'a făcut alegerea mea.

. . . .

În scrisoarea n. 1 tu'i ceti că eu am uitat o leacă limba română. Nu crede, frate, pentru că singur poți să judeci: Am uitat-o eu, ori nu? Eu socot că nu. Tu cum socoți?

4. Prè-iubitulŭ meŭ fiĭ Vania,

Eŭ cu pământul de la Zămbrenĭ cu drumurile nicontinit cheltuescŭ, însă nu mă maĭ agiungi capu ci să maĭ facŭ; acù a venit de acolo și Agachi Dari, cu abucatul luĭ Șahin: să laudă că stărui la ocrujnoi sud să-ș vighiliască partia pisti a noastră, pentru că eŭ n'așŭ fi stăpânit niciodată acolo unde mi-aŭ ales-o și că a ğurato totŭ satu că eŭ n'amŭ stăpânit niciodată de pi Evtrati, numaĭ di pi Margoala, din Mariia, și după acesti înpreğurărĭ săngurŭ mă îngrijăscŭ ca nu cumva să maĭ încurci pricina; dinŭ care pricină nu o potŭ da în posăsii, nicĭ de vecĭ. Amŭ socotit că niapărat trebue să daŭ jalobă la ocrujnoĭ sudŭ să ceĭ ca să să rânduiască sudebniĭ pristav după zacoanile aesta nou, ca să pot priimi večnica stăpânire, precumŭ mi să cere di mușterei care vorŭ să o cumpiri de vecĭ, și după spravca ci aŭ făcut Chiriiac la ocrujnoi sud pentru câtă cheltuială ni-ar trebui cu herbovoia poșlina, progoani și altili, după zacoanile nou, și că îmĭ trebui macar 30 rubli, și ačasta aŭ trebuit dată cum s'aŭ brăzdăluit, dar eŭ acù, nu că să daŭ jalobă, darŭ nicĭ macar lemni n'amŭ pi ci cumpăra, că nu avemŭ, și cu posăsoru Sava Leu ni-aŭ dat rămaș și la merevoĭ suezdŭ, și el încă mi-a zisŭ că o să porniască iscŭ *(sic)* pentru cheltuelĭ. Eŭ mă vădŭ atâta de încurcat în datoriĭ la posăsorŭ, cu 102 rubli argintŭ, după hotăriri, și la Faibiș Raidilŭ cu 135 ruble cu vecsălŭ, care li-amŭ cheltuitŭ cu zămlia miru păr'căndŭ amŭ brăzdăluit-o, care ni să înplinești sorocu vecsululŭ la pervoĭ Săptevr. Sănt îngrijit că voĭ rămânè și fără vii, dinŭ care avèmŭ puțănă hrană, și nicĭ amŭ niciо nedejde că m'arŭ piti ciniva la căutara pricinii. Vă rogŭ

dacă ațĭ putè vini aicĭ, măcarŭ pi cătăva zile, să mă maĭ sfătueștĭ ci să maĭ facŭ. Și rămă[n] alŭ dum[nea]v[oa]stră cu părințască dragoste.

Gheorghii G.

Viia nipiă[ti]tă pă 4 ani, și eŭ amŭ datŭ jalobă la Dumă pentru că toa[te] planurile s'aŭ dat acolo. Însă eŭ după spravcă am găsit că nu-ĭ plătită. Gasiani mi-aŭ zisŭ că nu să slobadi ·planu păr'căndŭ nu voĭ plăti.

Anulŭ 1870, Iule 8 zile.

5. Prè-iubitulŭ meŭ fiĭ Vania,

Pentru pămăntulŭ de la Zămbrenĭ, hotărăria merevoiuluĭ sudiia amŭ ascultat-o, prenŭ care actulŭ făcutŭ de starșănaoa volostiĭ l-aŭ uniztojit cu totulŭ, înŭ care, după măsura ci făcusă cu poniatiĭ, pisti totŭ să înbrăca 23 fălcĭ, 18 prăjinĭ cuprinsă cu brazda zămlia miruluĭ, darŭ merevoĭ sudiia aŭ hotărătŭ înpotrivă numaĭ după spusa a însușŭ acelorŭ cu sămănăturile, și a găsit numaĭ 17 fălcĭ, și prețĭ li-aŭ pusŭ să plătiască numaĭ căte 5 rubli pi falci, darŭ în stăpăniria m'aŭ pusŭ pi mini, cu care hotărăre Agachi Darii aŭ rămasŭ nimulțămitŭ, să facă apelații la merevoĭ săezda, în temeiŭ că eĭ aŭ datŭ jalobă la oblastnoi zămlia mirŭ, ca să i să aliagă și luĭ, după dovezili ci ari, 116 stănjinĭ dinŭ moșiia Zăbreniĭ; după care a luĭ jalobă oblastnoĭ zămlia mirŭ aŭ datŭ porucenii zămlia miruluĭ Burduja. Altŭ muștireŭ ca să o văndŭ de vecĭ nu să găsăști, și eŭ, încurcatŭ fiindŭ întăĭ cu vecsilŭ la Faibiș Reidilŭ 135 ruble argintŭ și, alŭ doilia, după hotărăria să plătescŭ luĭ Sava Leu 102 rubli argintŭ și soroacili să înplinescŭ, și eŭ, ni maĭ avăndŭ altă nicĭunŭ chipŭ ci să maĭ facŭ, și văzăndŭ că numaĭ acestŭ Gorasim zapciĭ vroește a o cumpăra, de odată macar înŭ posăsii, pără căndŭ vomŭ apuca stăpăniria, și voĭ priimi și planulŭ întărit după formă, silet amŭ fostŭ a o da iarășŭ înŭ posăsii dumisale Zaicicŭ. Însă elŭ nu s'aŭ unit maĭ pi puținŭ sorocŭ decăt pi 5 anĭ, cu prețĭ căti 100 rubli argintŭ pi anŭ, și pi doĭ anĭ amŭ și priimit acù, la închieria contractuluĭ, 200 rubli argint. Însă cu ačastă . . . uslovii, că baniĭ ci voĭ priimi pi posăsii, după închieria cupciĭ să întri înŭ socotiala vănzăriĭ de vecĭ. Darŭ Vasile Stipanovicĭ, nu numaĭ că nu s'aŭ unit să o daŭ în posăsii, darŭ încă, după ci s'aŭ înbătatŭ cu frati-săŭ, săngurŭ aŭ vinit la noĭ înŭ casă, și, pentru că amŭ dat-o luĭ Zaicicŭ înŭ posăsii, ni-aŭ spusŭ că de acù înnainti maĭ multŭ pičorulŭ nostru să nu calci la dănsu înŭ casă și că elŭ protestăluești contractulŭ și nu va stăpăni Zaicicŭ, sfătuindŭ și pi Catinca să să uniască cu dănsulŭ. Însă eŭ altă nu i-amŭ răspunsŭ, că elŭ să facă ci vrè, darŭ în časulŭ acesta să mă erte, să-mĭ dè paci. Zaicic la 9 zăli aceștiĭ lunĭ s'au pornitŭ pisti granițĭ, la Bucureștĭ, înŭ trebuințile luĭ, darŭ me'ŭ lăsat cuvăntŭ că, dacă îi vini dum[nea]ta la Chișinăŭ înŭ neființa luĭ, să

vă întălnițĭ cu inotariusŭ Niculaĭ Ivanovicĭ Palintriera, fiindŭ prietenĭ și cu dum[nea]ta, să vorbițĭ înŭ pridmetulŭ vănzăriĭ de vecĭ, nefiindŭ elŭ acasă.

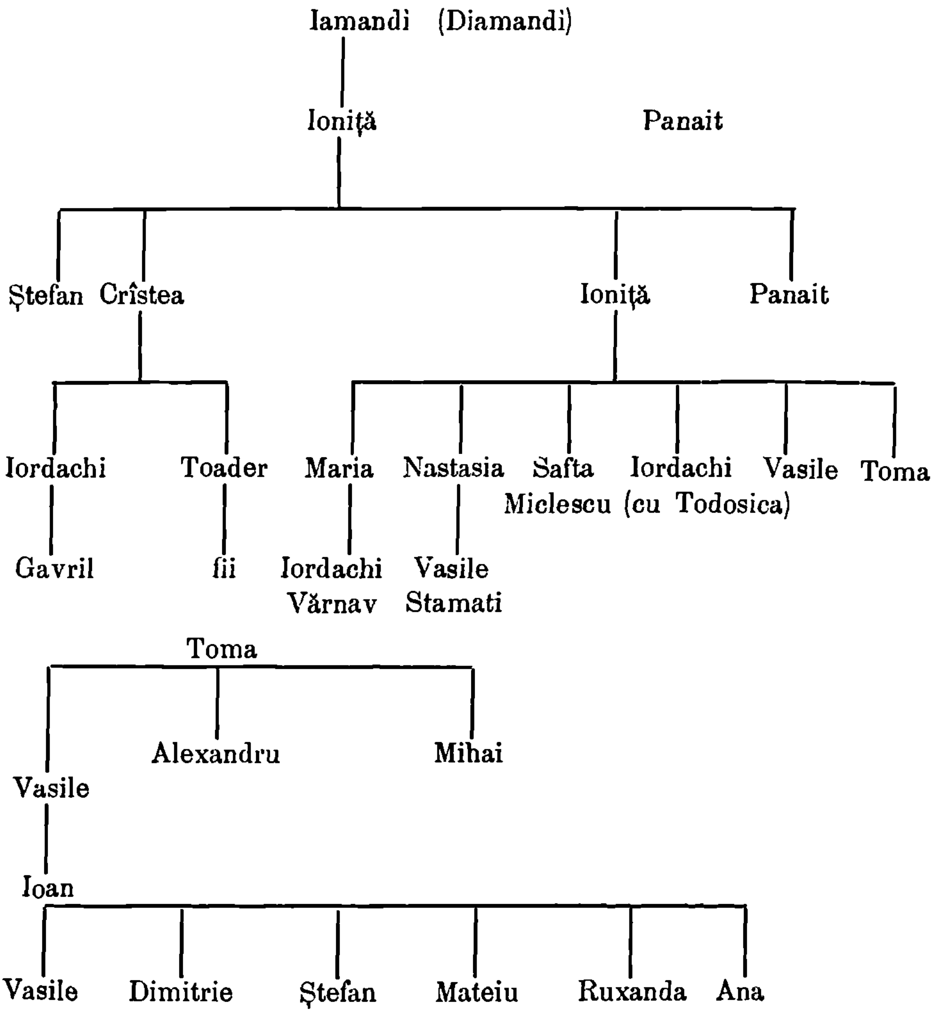
Pentru noĭ vețĭ ști că Catinca și Tudorița s'aŭ maĭ îndreptatŭ; numaĭ Evghenii nu i să alegi nicĭ într'o parte.

Alŭ dumitali părinti
Gheorghii G.

Anu 1871, Avgustŭ 11 zile.

Adresulŭ pi răspunsŭ vițĭ scrĭ pi numile luĭ Chiriiacŭ.

Schiță genealogică a familiei Iamandì.

CÂTEVA ȘTIRI NOUĂ
PRIVITOARE LA
ISTORIA ROMÂNILOR
DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 2 Noemvrie 1912.

Dania lui Miron Vodă Barnovschi pentru biserica domnească din Botoșani. — Dintr'un registru de „supt-ocârmuitor". — Păreri ale lui Vodă Știrbei în chestia țărănească. — Un prevestitor al confederației balcanice: Marc' Antonio Canini.

I.

Mi s'a comunicat de d-l Ioan Mateiu, un tânăr teolog ardelean, autor al unor lucrări cari promit, o bucată de pergament, care arată, prin halul în care se găsește, că a stat multă vreme în scoarța unei legături. Ea cuprinde, într'o îngrijită scrisoare slavonă, o parte, din nenorocire numai una, dintr'un privilegiu de biserică acordat de unul din Domnii români dela începutul veacului al XVII-lea.

Biserica e din acelea ale Botoșanilor. Numele ei se află în partea ruptă. E vorba însă de aceea asupra căreia aveau o deosebită ocrotire Domnii, de «biserica domnească».

Două din lăcașurile de închinare ale târgului ridicat mai ales prin sprijinul lui Petru Rareș au fost clădite din veniturile Cămării domnești și, mai precis,—Botoșanii fiind dăruiți Doamnei, care-și ținea aici și Vornicul, Vornicii, — din veniturile speciale ale acesteia

(în veacul al XV-lea erà și un Vistier deosebit al soției Voevodului (1). Mai vechiu, din 1541, e Sfântu-Gheorghe, de curând restaurat (2), Ospenia fiind isprăvită abià în vara anului 1552, mult timp după încetarea din vieață a lui Petru Vodă. Totuş şi până astăzi ea se privește ca biserica de căpetenie, şi deci pentru dânsa va fi fost dat privilegiul de față (3).

Aceasta se datorește faptului că biserica mai nouă aveà lângă dânsa Curțile domnești, pentru reşedința trecătoare a stăpânitorului, în călătorie de cercetare și judecată. Vasile Lupu vorbeşte într'un act din 1639 de «bisearica Domnii Meale dela Curte din Botoșeani», unde erà atunci preot Ionașco (4).

In fruntea boierilor al căror nume s'a păstrat e Ionașco Gheanghea Vornicul. Il găsim în această dregătorie la 1626 și 1627, subt Miron Vodă Barnovschi (5). Tot atunci erau pârcălabi la Hotin Gheorghe şi Jora, la Neamț Gheorghe, precum și Constantin Păharnic, iar Savin Prăjescul Spătar, şi, pentrucă aceştia nu apar decât în 1627 iarna și 1628, data se poate hotărî încă mai de aproape, înlăturându-se anul 1626. Dumitrașco Ștefan, tatăl lui Gheorghe Vodă de mai târziu, aveà încă Logofeția cea Mare și în primăvara anului 1630. Și numele Mitropolitului, Anastasie Crimca, — ale episcopilor lipsesc — se potrivește pentru acel timp.

Avem a face deci cu o danie a evlaviosului, darnicului, bucurosului de ctitorii Miron Vodă, despre care mai știm că a purtat o deosebită grijă Bisericii moldovenești, luând măsuri pentru îndreptarea moravurilor ei (6).

Poate că preotul domnesc care a căpătat întărirea privilegiului celui vechiu, care dată de sigur încă dela Petru Rareş, erà tot Ionaşco, pomenit mai sus și pe care-l găsim, alături cu popa Mirăuță, dela cealaltă biserică, și în 1661 (7), lângă șoltuzii Vasile Groseaiu și Gligorie, apoi și în 1678, subt Antonie Ruset, când va fi fost de sigur foarte bătrân (8). Dar «biserica gospod» rămase și mai târziu în seama Domniei (9).

(1) V. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 99 și nota 4.
(2) V. și ultimul fascicul din *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.*
(3) V. *Inscripții*, I, pp. 219—22.
(4) *Studii și documente*, V, pp. 218—9, No. 36.
(5) Ghibănescu, în *Uricariul*, XVIII, p. 477.
(6) Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 266 și urm.
(7) *Studii și doc.*. V. pp. 220—1, No. 43; p. 221, No. 46. f. și p. 222, No. 47.
(8) *Ibid.*, p. 224, No. 53.
(9) *Ibid.*, p. 230, No. 74.

Lăsăm să urmeze documentul, cu traducerea lui:

Въ имѣ wца и сна и стго дха, троице ста и единосъщнаа и нераздѣлнаа се аз раб влки моем8 . . . и гспдрь земли мwлдавскои w гспдствами благопроизволих нашем благим произволенїем и чст . . . . сьдѣлаше и ншим стопочившам гспдрїех прѣжде бившим нас, w любиве еже имѣли га ба . . . вѣчнаа wбитиѣли, тѣм и гспдствами елико по силѣ нашего и державї и млим бга и спас дад пос . . . бжим и съ благословенїем четир епскпь молдавски, кир анастасїе архїепскпь и мит . . . епскпь х8шскїи и благоволенїем вьсего нашего совета болѣри наших молдавских . . . церкви wт тръг ботъшѣним ако дане имают дати каменї една дан ни ве . . . аа ним . . . что с8т на них ереи съ земли гспдствми, да не имают давати кь w вьсѣх да бьд8т8 . . . гсвдми и бгодарованим чад гспдствми. ако да споминает въ вьсѣх бжествих сл8жбих (?) . . . миренїем и рад дши и отп8щенїем грѣхом и ншим стопочившим гспдрїем прѣжде . . . и вѣра бояр бояр *(sic)* наших, вѣра пана iwнашко гiангѣ великаго дворника долнѣ земли . . . [пръкъ]лаба с8чавскаго, вѣра пана георги и жорѣ пръкълаба хотинскїи, вѣра пана георгїи пъ[ркълаба] немецкїи, вѣра пна савин пръжеск8л спътарѣ, вѣра пана костантин чашника, вѣра па[на] . . . болѣри наших молдавских, великими и малими. а по нашим животѣ . . ство вое[водь] . . земи молдавскои . . . то . . . би им . . . шил . . . тогда ест проклѣт и триклѣт, и га бга сътворшаго него и зе . . на съборѣщи и да имает 8 чати съ i8дои и съ триклѣтом арїа вь безконичних . . . велѣли есми нашем8 вѣрном8 и почитенном8 болѣрин пн8 д8митрашко щефа . . .

In numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Treimea cea sfântă și de o ființă și nedespărțită, adecă eu, robul Măriei Sale, [Io Miron Barnovsch, Voevod] și Domn al țerii Moldovei, din a Domniei Mele bună aplecare a noastră, cu bună aplecare și cinstită. . . și ai noștri sfinți răposați Domni ce au fost mai înainte de noi au iubit și au făcut Domnului Dumnezeu veșnice lăcașuri, deci și Domnia Mea, care cu puterea și cârmuirea noastră, cu mila lui Dumnezeu și Mântuitorului, am dat . . . ai lui Dumnezeu și cu binecuvântarea a patru episcopi ai Moldovei, chir Anastasie arhiepiscop și Mitropolit . . . , episcop de Huși și cu bună voirea a tuturor boierilor noștri de Sfat ai Moldovei . . . bisericii din târgul Botoșanilor . . . am dat o danie ca să nu aibă a da dajdia camenei, nici . . . cari sunt la ea preoți în țara Domniei Mele . . . ca să fie . . . Domniei Mele și de Dumnezeu dăruiților fii ai Domniei Mele, și ca să se pomenească la toate dumnezeeștile slujbe . . . și pentru suflet și pentru iertarea greșelilor, sfânt-răposaților

Domnilor noştri de mai înainte ... Şi credinţa boierilor noştri, credinţa dumisale lui Ionaşco Ghianghea Marele Vornic al Ţerii-de-jos ... a pârcălabului de Suceava, credinţa dumisale lui Gheorghe şi lui Jora pârcălabii de Hotin, credinţa dumisale lui Gheorghe pârcălabul de Neamţ, credinţa dumisale Savin Prăjescul Spătar, credinţa dumisale Constantin Păharnicul, credinţa dumisale ..., boierii noştri moldoveneşti, mari şi mici, cari după vieaţa noastră, [cari vor fi din neamul] Domniei [Mele] ori din alt neam Voevozi ai ţerii Moldovei, [să întărească aceast milă a Domniei Mele; iar cine ar strică-o] acela să fie proclet şi triclet şi Domnul Dumnezeu ... la soboare, şi să fie la un loc cu Iuda şi cu tricletul Arie. Pentru întărire fără sfârşit am pus pe credinciosul şi cinstitul boier dumnealui Dumitraşco Ştefan [Marele Logofăt, de a pus pecetea Domniei Mele ...].

II.

Deşì imitată după a ţerilor apusene, cari primiseră organizaţia romană răsărită în mintea dominatoare a lui Napoleon I-iu, administraţia Regulamentului Organic, pe care motive politice, cu o acţiune tot mai slabă, nu trebue să ne facă a o despreţuì prea mult în părţile ei bune, destul de multe, ţineà seamă, subt atâtea raporturi, de tradiţie, de vechea noastră datină. Atingerea cu poporul a slujbaşilor, cari nu erau totdeauna ignoranţi, trufaşi şi hrăpitori, puteà fi cu mult mai deasă şi cu mult mai intimă decât astăzi, când s'au interpus forme cari, nu numai că sunt străine deocamdată săteanului, dar se pare că trebue să-i rămâie pentru totdeauna astfel.

In zădar s'ar căutà în timpurile noastre, prin uriaşul reziduu de hârtie înnegrită pe care-l lasă afacerile curente, cevà care să ne arate că orânduelile pornite de sus au mers deplin şi sigur până jos. Administratorii dintre 1830 şi 1850 aveau această grijă: ei înţelegeau încă mulţimea şi mulţimea puteà să-i înţeleagă, firul desvoltării noastre nu fusese încă rupt cu totul, ci numai înpletit din loc în loc cu alte elemente (1).

Aceste reflecţii le provoacă orice rămăşiţă a vechilor registre ale «ocârmuirilor» şi «supt-ocârmuirilor», cari registre n'au fost mutate la Arhivele centrale, cum n'au fost păstrate nici acelea dela reşedinţele de judeţ şi de plasă. Ele s'au răspândit, s'au pierdut, s'au distrus chiar violent pentru a face loc hârtiilor mai nouă, ce se

(1) V. şi cele două cuvântări ţinute într'o inspecţie prin judeţe de Vodă Ştirbeiu, pe cari le reproducem la urmă, după o broşură rară.

îngrămădiau. In podul unei case din Vălenii-de-Munte s'au aflat astfel pagini răslețe din Arhiva de odinioară a Săcuienilor, iar acum în urmă, între cărțile vechi de slujbă ale bisericii, de mare interes artistic, dela Filipeștii-de-pădure (1), găsesc, din registrele «supt-ocârmuirii plășii Filipeștilor», aceste ordine și comunicări, cari-mi par destul de însemnate ca să fie comunicate aici:

1.

Tuturorŭ lăcuitorilorŭ vi să dă înŭ cunoștiință cele coprinse înŭ porunca cinstiteĭ otcărmuirĭ de suptŭ No. 1492, că cinstitulŭ consulatŭ rosescŭ, după știința ce aŭ luatŭ dela comandirŭ roateĭ ușoare de anteleriie ce se află cfartiruindu la orașulŭ Râmnicŭ, unŭ calochierŭ anume Daniilŭ Abanic[o]vŭ, aflându-să scriitorŭ la canțalariia aceĭ roate la 30 ale trecutuluĭ Aprilŭ aŭ fugitŭ dela Râmnicŭ, luundŭ înpreună 2.000 comverturĭ rusești ce în acea zi triimise dela unŭ curueru trecătorŭ dela Rusiia, poruncindu-vă voo, aleșilorŭ, și ție, pârcălabe, ca să cercetațĭ și să fițĭ cu priiveghiere și, dovedindu pă asemenea omŭ, să să prinză, și înŭ bună pază să mi să aducă aicĭ.

835, Iunie 2.
No. 34.

2.

Voo, tuturorŭ lăcuitorilorŭ, vi să dă în cunoștiință cele coprinse înŭ porunca cu No. 1511 acestiĭ otcărmuirĭ că mulțĭ dănŭ lăcuitoriĭ ceĭ ce să neguțătorescŭ cu sare de vândutŭ prinŭ sate și bâlĉurĭ, mergându la ocne și cerându sare a li să da pă datorie, dacă nu vorŭ avia chiezașĭ cunoscuțĭ de acolo, dela ocne, cărora să să poată încredința cămărașiĭ, nu le vorŭ putia da sare și să vorŭ întoarce deșărțĭ, socotindu cinstita eforiie de cuviință a prevedia asemenea înprejurărĭ, ca să nu umble ceĭ doritorĭ înŭ zadarŭ, să pune îndatorirea voastră, juraților, ca ceĭ ce vorŭ vria să ia sare pă datorie pentru vânzaria consumații dănŭ lăuntru Prințipatuluĭ, să aibă adeverința aleșilorŭ satelorŭ, coprinzătoare că cutare să neguțătorește cu sare suptŭ a vostră, aleșilorŭ, chezășie, să fie credetarisițĭ de cămărașiĭ ocneĭ a le da cu soroace înŭ adăstare și cumŭ că sînteți voĭ, aleșilorŭ, răspunzătorĭ; cu care adeverința să vie aceia, să le adeverezŭ și eŭ, și apoĭ, cu acelia mergându, vorŭ putia lua sare pă datoriie dela ocne. Iarŭ într'altŭ chipŭ să nu să trapădiască decâtŭ cu banĭ pe șinŭ. De aceia strașnicŭ vi să scriie ca întocmaĭ să să urmeze.

835, Iunie 2.
No. 35.

(1) Descripție în broșura d-lor G. Balș și Tzigara Samurcaș. Se dau acolo mai toate inscripțiile și însemnările.

3.

Vi să încunoştiinţă voo, tuturorŭ lăcuitorilorŭ, cele coprinse înŭ alăturata publicaţie pe lângă porunca cinstiteĭ Otcârmuirĭ de suptŭ No. 1462 că ecsportaţiia numaĭ a grăuluĭ este slobod dela 15 ale luĭ Maiu trecutŭ şi prinŭ schelele anume Brăila, Gura Ialomiţi, Călăraşiĭ, Olteniţa, Gĭurğu, Zămnicea, Turnulŭ, Banatulŭ (*sic*), Calafatulŭ, Cerneţi, Izvoarăle, plătindŭ la dumnialuĭ ofiţerŭ strejuitorŭ graniţi hotărăta tacsă ca şi înŭ anulŭ trecutŭ, adecă pă fieştecare chilă câte talerĭ 6, parale 20, înŭ folosulŭ Vistierii, şi deosebitŭ căte par. 5 dă fieştecare leŭ înŭ folosulŭ maghistratuluĭ Statuluĭ, de care peste totŭ să însumează dă fieştecare chilă de grăŭ talerĭ 7, par. 12 şi o lăscaie ; măsurătoarea are a să face cu opşteştile baniţĭ, socotite zece înŭ chile, adecă 400. Decĭ orĭcine va avia grăŭ, slobod este să-lŭ triacă prinŭ arătatele schile.

835, Iunie 2.
No. 36.

4.

. . . .

4-lia. Dă măncare să-ĭ dia iarbă cosită.

5-lia. Lăptucĭ, pelinŭ, izmă verde să amestecaţĭ cu iarba care o veţĭ da să mănănce, sare dă linsu, îndestulă.

6-lea. O lingură de masă rădăcină amară, adecă rădăcină gănjiiască, care să află la spiţăriie, pisată bine, s'o puneţĭ într'o litră apă amestecată bine, la una să să dia pă zi dă treĭ orĭ.

7-lia. Pentru pişatŭ, să fierbeţĭ o litră coajă de ştejarŭ, rădăcină de nalbă, vre-o treĭ putinĭ, să le puneţĭ într'o vadră apă, să fiiarbă, strecurată, şi, care nu va să bia, să se toarne pă gătŭ cu sila.

835, Iunie 2.
No. 37.

5.

. . . .

Căte patru zile saŭ cincĭ zile: într'ănsele să găseşte materiia înŭ rănză, uscată ca iasca şi tare, pă osu spinări apă galbenă ca veninulŭ, altele iarăşĭ nu trece printr'ănsele, decătŭ numaĭ să încuere; care aceste semtome luundu-să înŭ băgare de siamă dă cătră dumnialorŭ doftoriĭ viterinerĭ, s'aŭ cunoscutŭ că este pricinuită de grăsimia erbi, căcĭ de multă uscăčune ce aŭ fostŭ la începutulŭ primăvăriĭ aceştiia, înŭ urmă răsărindu de ploĭ de odată şi crescăndu, cu deosebire aŭ adusu această vătămare la vite ; pentru care iată că vi să însemniază maĭ josŭ doftoriile ce să cuvine să daţĭ la întâmplare de boale a vitelorŭ marĭ, boĭ şi vacĭ, feriască Dumnezeŭ, să le între-

buinţaţĭ spre tămăduiria lorŭ, urmăndu întocmaĭ, străşnicindu-vă toţĭ lăcuitori ca, pă unde va fi fănurile marĭ şi îndesate, să le cosiţĭ după la jumătate iarba, ca să piiară puterea aceia ce aduce vătămare vitelorŭ...

8.

. . . .

Juraţilor, că veţĭ fi înplinitorĭ la toate pagubele, asemenia vi să poruncește şi pentru cele ce aveţĭ între voĭ uneĭ cu alţi să nu auzŭ de undevaşĭ vre o plăngere, că, după ce vă voiŭ dojăni pă voĭ, juraţilorŭ şi părcălabilorŭ şi epitropilorŭ, apoĭ cu răportŭ vă trimiţŭ la cinstita otcărmuire ca să vă pedepsiţĭ spre pilda şi altora.

835, Iunie 2.
No. 38.

Şi, cu toate că şi prinŭ graiŭ vi s'aŭ maĭ zisŭ că orĭce veţĭ avia asupra dorobanţilorŭ ca să vă despăgubiţĭ, ca să nu vă maĭ auzŭ că aveţĭ asupra lorŭ ca dăspăgubire.

In aceste câtevà pagini ale unui registru din al doilea an de aplicare, subt cârmuire domnească, a Regulamentului avem ştiri despre oastea rusească şi felul ei de petrecere pe pământul ţerii, unde o întârziase o diplomaţie pânditoare, lămuriri despre condiţiile încari ocna trimeteà sarea prin ţară—ştiri mai bogate asupra «gazdiei ocnelor» ciocănaşilor şi «cumpărătorilor», se vor găsì în volumul meu cuprinzând hârtiile lui Teodor Aman—, veşti despre felul cum se făceà exportul grâului, stânjenit încă de oficialitate, instrucţii către părcălabi, juraţi, aleşi ca să păstreze liniştea prin sate şi îngrijite recomandaţii, după reţetele «doftorilor veterineri» de curând numiţi, pentru a se oprì boala vitelor din fân prea gras.

Se poate ca asemenea registre să se păstreze prin arhivele plăşilor şi ale judeţelor.

Nu trebue să se întârzie cu descoperirea, comunicarea şi publicarea lor.

III.

Intre nişte hârtii cumpărate la Paris de d. Gh. Sion se află şi două scrisori ale lui Barbu Ştirbei după ieşirea din domnie. Ele sunt adresate unui Francez, corespondent obişnuit al său, Débrauz, care erà şi omul de aproape al Arhiducelui Maximilian, Impărat al Mexicului, şi avem şi dela acesta o scrisoare, precum şi cheia corespondenţei secrete dintre fostul Domn şi informatorul său parizian.

In amândouă scrisorile sale Știrbei atinge chestia rurală. In aceea din 9 Fevruarie 1858, el protestă împotriva ideii de a se liberà țăranul din șerbie, aducând înainte, ca autor al legii celei nouă agrare, prin care se reglementà cuminte, dar pe baza teoriei false că muncitorul de pământ e simplu «chiriaș» pe ogorul său, că desrobirea, înfăptuită de Rusia lui Alexandru al II-lea abià în acel moment, s'a îndeplinit la noi încă din vremea lui Constantin Vodă Mavrocordat, prin cunoscutele decrete: «de mai bine ca un veac și jumătate». «Țăranul», adauge el, «nu este decât un arendaș, scutit de orice îndatorire și de orice jurisdicție asupra lui, cu voia de a încheià la fiecare cinci ani învoeli slobode cu proprietarii moșiei și de a se așezà oriunde-i place și găsește condiții mai prielnice. O cincime dintre țeranii munteni sunt proprietari de pământ și ceilalți, între cari sunt de aceia cari posedă 30 până la 50 și chiar 80 de capete de vită și lucrează pe seama lor dela 20 la 50 de pogoane de pământ, pot să ajungă proprietari cu înlesnire, căci legea-i îndeamnă la aceasta și le ușurează toate mijloacele.» Cevà mai mult decât atâta nu poate să însemne după socotința lui decât exproprierea silnică, îndeplinirea visurilor criminale pe cari și le fac comuniștii. Și el amintește cu mândrie că ultimii oameni neliberi, Țiganii, și-au căpătat print'însul drepturile omenești.

Divanurile ad-hoc deliberau atunci, și Unirea erà în perspectivă, dar stăpânitorul din ajun al Principatului muntean nu vedeà în ce erà să se întâmple decât partea rea, care și erà să vie, deși ceva mai târziu: desfrâul politic al unei țeri «neguvernabile», «disoluția socială deplină», «ca în foastele colonii spaniole din America-de-Sud», cărora le pune ca ultim termen ocupația străină și anexarea. «Mergem drept spre această criză, și, văzând ce se petrece subt ochii noștri, putem prezice cu siguranță și stabilì și momentul.»

Peste un an Alexandru Ioan I-iu Cuza erà și Domnul Țerii-Românești și peste cinci ani reforma «comunistă» a împroprietăririi țăranilor erà adusă la îndeplinire. Débrauz alergă la fața locului să studieze anarhia triumfătoare. I se părù că vede, încă dela Giurgiu, «o mare exaltație în spirite, dezordine în idei și o descurajare de care nu-și poate face cineva idee». I se spuneà că țăranii nu mai vor să lucreze, ci se gătesc de o mare răscoală, de o strașnică «jacquerie», pe care o încep cu crime izolate, în județul Brăila și aiurea, și cu dări de foc. Și el adăogà cu mulțămire că și creditul a scăzut, față de o astfel de stare a lucrurilor, neînchipuită în Apus, cu 50 %.

In acelaş an, dar încă din Fevruarie, Ştirbei scrià lui Débrauz pentru a-i arătà că a înaintat un memoriu, o plângere împotriva regimului, şi că Impăratul Napoleon are să hotărească în privința lui, dacă Drouyn de Lhuys, influentul ministru, ar binevoì să-l înfăţişeze: corespondentul aveà, se pare, influență pe lângă acesta.

Lăsăm să urmeze scrisorile şi deslegarea cifrei pe care Ştirbei o întrebuinţà, după cât se pare, prin 1856-1859.

Nice, 9 février, 1858
reçu 6 mars,
répondu 6 mars.

Mon cher Monsieur,

Nos lettres se sont croisées: pendant que je vous adressais ma lettre no. 1, je recevais la vôtre en date du 7 février; j'ai tardé à vous en accuser réception, n'ayant rien à vous mander de ma retraite, si ce n'est que le temps à Nice continue à être admirablement beau et que l'état de ma santé gagne et se fortifie tous les jours.

J'ai été, cher Monsieur, bien sensible dans ma solitude à votre bon souvenir et aux témoignages de votre amitié. Je vous remercie bien du travail sur Mathieu et de l'action *à la terre*; votre assistance ne me fera point défaut en toute occasion: vous savez le prix que j'y attache.

Privé de toutes nouvelles, je ne connais que par les journaux ce qui se passe; il paraît que les conférences tarderont à ouvrir jusqu'au rapport et au retour des commissaires, et peut-être aussi jusqu'à l'envoi d'un nouvel ambassadeur de la Porte. Il serait à désirer que dans l'intervalle les Puissances pussent se mettre d'accord sur les principaux points; mais cela me paraît difficile même après la réunion, à cause de la confusion d'idées que j'ai remarquée chez tous, à moins qu'on n'emporte la question de guerre lasse. En effet, personne ne se place au point de vue pratique, et, sans connaître le siège, ni la nature du mal qui réduit ces pays à l'impuissance de rien fonder de stable, on erre dans le vague et on court après des abstractions qui ne feront que compliquer et aggraver la situation de ces contrées. Ne vois-je pas maintenant dans les journaux qu'à l'instar de la Russie il s'agirait d'affranchir les paysans roumains du servage! Mais ce que la Russie essaie de faire aujourd'hui, est un acte accompli chez nous depuis plus d'un siècle et demi! Y-a-t il un seul serf à la glèbe sur tout le sol roumain? Le paysan est-il autre chose que fermier, exempt de toute obligation et de toute juridiction seigneuriale, libre de passer tous les cinq ans des arrangements de gré à gré avec les propriétaires fonciers et de s'établir partout où il trouve son avantage et des conditions plus favorables? Sait-on

que la cinquième partie des paysans valaques sont propriétaires fonciers et que les autres, parmi lesquels il y en a qui possèdent 30—50, jusqu'à 80 têtes de gros bétail et qui cultivent pour leur propre compte de 20 à 50 arpents de terre, peuvent le devenir aisément, la loi les y conviant et leur en facilitant tous les moyens? Mais on veut l'expropriation territoriale, on veut le partage des terres, l'application enfin des principes communistes de 1848: c'est tout ce qui resterait en effet à faire dans les Principautés; mais qu'on n'aille pas dire que le servage à la glèbe y existe... Il y avait réellement une classe de la population, connue sous le nom de Zinganes ou sous celui de Bohémiens ou d'Égyptiens, qui était réduite à l'état d'esclaves,—véritable plaie pour le pays ! Mais elle a été affranchie avec une me juste indemnité pour les anciens propriétaires, en vertu d'une loi que, de concert avec mon confrère de Moldavie, j'ai fait passer et promulguer pendant mon court règne en Valachie. Ainsi près de 200 mille individus furent réintégrés en 1855 dans la plénitude des droits d'hommes libres, déclarés égaux devant la loi et confondus avec les autres classes de la population. Depuis lors, l'esclavage disparut complètement de nos codes, ou, s'il en est fait mention, c'est pour déclarer libre tout esclave qui désormais toucherait le sol valaque.

Ce que je crains, cher Monsieur, c'est qu'au lieu de remédier à des maux réels, on n'envénime la plaie, et qu'à force d'essais sur un corps brut on n'arrive à rendre ces pays ingouvernables. S'est-on rendu compte de tout le mal qu'a causé le régime intérimaire des Caïmacams, régime inconnu jusqu'à présent dans les annales des Principautés, et qui se prolonge depuis près de deux ans! La Caïmacamie, institution turque, autorité précaire, sans antécédent, ni avenir, n'a cherché qu'à désorganiser tout et à faire table rase de ce qui existait. Qui ne connaît aujourd'hui que le but du Caïmacam de Valachie,—il ne s'en cache point,—est de rendre après lui tout gouvernement régulier impossible, en s'appuyant sur le parti anarchiste, en s'attachant à en répandre les doctrines et à les faire pénétrer dans tous les rangs, chez le paysan, comme chez l'habitant de ville, en encourageant les prétentions les plus opposées des diverses classes de la société et en en provoquant le conflit inévitable? Chaque jour on lui voit porter un nouveau coup de hache contre les principes et les institutions. On ne peut donc se faire illusion que ce régime, soit qu'il continue sous le nom de Caïmacamie, soit sous celui de Hospodarat, après avoir achevé de pervertir les esprits, de mettre aux prises les passions et de détruire toute notion d'ordre légal et de subordination, aboutira à un véritable chaos, à une dissolution sociale complète, telle qu'on la voit dans les anciennes colonies espagnoles de l'Amérique du Sud : il amènera une crise terrible et finalement l'occupation des Principautés par des troupes étrangères, à qui ne manqueront pas ensuite les motifs plausi-

bles pour s'y maintenir indéfiniment. Nous marchons droit à cette crise, et, à voir ce qui se passe sous nos yeux, on peut à coup sûr en prédire et en déterminer l'époque. Je me fais conscience d'avoir abusé, cher Monsieur, de vos moments si précieux; veuillez m'accorder votre indulgence et agréer l'assurance réitérée des sentiments d'estime et d'amitié que je vous ai voués.

Stirbey.

reçu 3 fevrier 1864,
répondu 15 mars.

Cher Monsieur Débrauz,

Votre excellent article sur les couvents roumains, inseré dans le «Mémorial diplomatique» du 17 janvier, m'a fourni la matière et l'occasion d'un mémoire que j'adressai le 29 janvier à M. Drouyn de Lhuys. Je pense en conséquence qu'il vous en parlera et que même il vous le fera voir.

Je traite la question de la Roumanie en homme qui a consacré 28 années de labeurs continus et assidus aux intérêts de son pays. Ce n'est de ma part cette fois qu'une voix presque d'outre-tombe, qui s'élève jusqu'à l'Empereur pour lui léguer, pour ainsi dire, les destinées de son pays et invoquer son puissant appui.

Je connais les dispositions généreuses de Mr. Drouyn de Lhuys en faveur de la nationalité roumaine.

Ainsi, dans le cas où il vous parlerait de mon mémoire, tâchez, je vous prie, de le sonder avec délicatesse, pour savoir s'il juge opportun de le mettre sous les yeux de l'Empereur. J'ai la faiblesse de croire que l'avenir de ma patrie ne pourrait qu'y gagner, et ce serait pour moi une bien douce consolation.

Nous allons enfin avoir bientôt l'archiduc Maximilien empereur de Mexique et le chevalier Débrauz nommé, je l'espère, son représentant auprès de la Cour de France. C'est le vœu de mon cœur.

Veuillez présenter mes hommages à la charmante Madame Débrauz, et me donner des nouvelles de votre santé à tous deux.

Mille tendres amitiés. Tout à vous. Nice, le 1 février 1864.

Stirbey.

Ce... mai. Prince Barbo Stirbey. Reçue le...

C o p i e.

A mon passage à Tourn-Sévérino, j'ai eu lieu pendant mon trajet en bateau jusqu'à Gergevo de remarquer une grande exaltation dans les esprits, un désordre dans les idées et un découragement tel qu'on ne peut s'en

faire une idée. C'est un projet de loi rurale, m'a-t-on dit, qui avait produit cet effet, mais surtout son mode de publication, qui avait pour but de faire croire à une promulgation spontanée de la part du prince, et qui devait avoir pour effet d'atterrer les propriétaires. Rien que deux faits qui m'ont été cités peuvent vous donner une idée du reste.

Le projet de loi rurale, rédigée par le ministre de l'Intérieur dans le secret le plus impénétrable pour les amis les plus intimes, le même jour qu'il fut présenté à l'Assemblée, fut publié dans la partie officielle du Moniteur, consacrée à la promulgation des lois; et, pendant qu'on donnait lecture de ce projet à la Chambre, le Moniteur était expédie avec ordre du ministre de le faire lire dans toutes les églises des villes, villages et hameaux et de chanter des te-deums en actions de grâces pour cette loi octroyée par le prince Couza. Après quoi les paysans devaient se réunis dans les banquets, pour célébrer le jour qui les déclarait propriétaires du sol. Ce programme a été suivi en tous points.

Il en résulte que les paysans se sont exaltés et ont suspendu tous leurs travaux et que les propriétaires ont été maltraités et obligés de fuir leurs terres. C'est un commencement de jacquerie, qui ne manquera pas d'éclater tôt ou tard. En effet, m'étant arrêté quelques jours à Bucarest, j'entendis raconter que, malgré la douceur proverbiale du paysan roumain, il y avait eu déjà quelques crimes de commis sur les personnes, entre autres sur le fermier d'un grand domaine près de Braïla, et plusieurs incendies, entre autres sur la terre d'un propriétaire dont on citait le nom, et qui venait de perdre tous ses magazins et établissements nouvellement construits. Quant à l'aspect de la Capitale, c'est une confusion, un désordre et une anarchie dont on ne peut se faire une idée dans nos pays d'Occident.

Aussi me suis-je hâté d'en partir, toutes les affaires étant suspendues et le crédit tombé d'au moins 50%.

Avec Mr. Debraux.

Caïmacan	Économe
Ministre	Régisseur
Commissaire	Intendant
Secrétaire	Avocat
Consul.	Gardien
Divan ad hoc.	Fermier
Président.	Procureur
Ottoman	Nicolaïdis
Valaque	Thomas

Moldave . . . . Pierre
Français . . . . Paul
Anglais. . . . . Jean
Russe . . . . Démétri
Autrichien . . . . Alexandre
Prussien . . . . George
Prince Bibesco . . . . Charles
Debraux . . . . Grégoire
Prince Stirbey . . . . Théodore
Weil. . . . . Garant
Walewski. . . . . Constantin
Benedetti . . . . Michel
Comte Buol. . . . . Banquier
Moquart. . . . . Mathieu
Prince Georges Stirbey. . . . . Chérubin
Bucarest . . . . Maison
Jassi . . . . Chambre
Constantinople . . . . Campagne
Vienne . . . . Terre
Paris. . . . . Ville
Londres. . . . . Métropole
Occupation militaire . . . . Affaire
Parti national . . . . Commerce
Députation . . . . Banque
Est parti . . . . *Se porte bien*
Est de retour . . . . *Se porte très bien*
Est très malade . . . . *Se porte assez bien*
Est mort . . . . *Se porte fort bien*
Est fini . . . . *payera à son terme*
Est ajourné. . . . . *payera bientôt*
Est destitué . . . . *demande délai*
Est rappelé . . . . *signé contrat*
Retournez promptement. . . . . *donnez instruction*
Répondez immédiatement . . . . *soignez santé*
Partez de suite. . . . . *écrivez*
Il faut donner une somme . . . . *Refléchissez*
Il faut écrire. . . . . *Ne tardez point*
Il faut aviser sans délai. . . . . . . *La famille est bien*
Grec . . . . *Créancier*
Bulgare . . . . *Débiteur*

Servie	Paysan
Trieste	Capitale
Marseille	Chef-lieu
Souverain	Réviseur
Propriété territoriale	Église
500 ducats	Une estaffete
Ambassadeur	Propriétaire
100 ducats	Un courrier
1.000 ducats	Une dépêche
St. Pétersbourg	Chapelle
Berlin	Couvent
Italie	Monastère
Venise	Continent
Nice	Évêché
Odessa	Paroisse
Routchouk	Fabrique
Galatz	Manufacture
Ibraïla	Distillerie
Giourgevo	Pont

a	3	A	Premier ministre, Grand-Vizir
b	12	B	Ministre des Affaires Etrangères
c	4	C	De la Guerre
d	6	D	Des Finances
e	8	E	De la Justice
f	5	F	De la Marine
g	7	G	Culte et Instruction
h	33	H	Ambassadeur
i	1	J	Chargé d'affaires
j	2	K	Réchid
k	9	L	Aali
l	13	M	Achmet Féthi
m	24	N	Fuad
n	32	O	Riza
o	18	P	Ahmed Véfik
p	28	W	Poujade
q	15	Y	Ministre de l'Intérieur.
r	46		
s	34		
t	92		

NB. Les points séparent les lettres, les virgules les mots et les traits d'union les phrases.

u 67
v 75
x 17
w 56
y 16
z 27

IV.

Intr'un moment când toate împrejurările politice ale Europei sunt schimbate prin marele eveniment al sfărâmării Imperiului otoman, căzut pe urma păcatelor sale, când Slavii din Balcani, aşà de multă vreme aprig înduşmăniţi între ei, ajung credincioşi fraţi de arme, bucurându-se cu toţii de biruinţa câştigată împreună, când, în sfârşit, Grecii, de multă vreme despreţuiţi pentru lipsă de organizare şi lipsa de curaj, pentru pretenţii nepotrivite cu puterile lor, îşi calcă pe inimă şi îngădue Sârbilor a luà Macedonia de sus, Bulgarilor a înaintà spre Adrianopol, dacă nu şi spre împărăteasca reşedinţă a Comnenilor şi Paleologilor, e interesant să se constate existenţa programului acestei neaşteptate lupte de dărâmare şi înviere în cartea, de mult uitată, a unui visător.

In 1869 Marc' Antonio Canini, care se intitulează «vechiu emigrat veneţian» şi care petrecuse la noi câţiva ani ca publicist şi profesor, îşi publică a doua ediţie din memoriile pe cari le intitulează «Vingt ans d'exil». Această lucrare plină de exagerări şi de fantazii cuprinde într'însa proiectele cari trebuiau să fie realizate, de diplomaţi înţelepţi şi de aspri soldaţi abià după o jumătate de veac.

Canini pleacă din Veneţia în clipa când dictatura lui Manin, pe care el îl critică invidios, nu mai puteà mântuì republica de întoarcerea stăpânirii austriace. Se duce la Atena pentru a cere ca din Corint să se facă un nou oraş «italo-grec», colonizat cu fugarii revoluţiei învinse; erà vorba, la acest ciudat profet, şi de tăierea Istmului, după proiectul roman şi cel veneţian. La Patras se adunau o mie din noii Corintieni (1).

Boala-l împiedecă de a se ocupà mai mult timp cu aceste planuri. Dar rămase în Grecia, regretând că partea cea mai mare din vechiul teritoriu elenic e încă supus Sultanului. Mergeà şi pe la sate, luà parte la consfătuirile din jurul preoţilor, se încălzià şi el

(1) Pp. 76-7.

de visurile cu privire la viitorul neamului, νὸ γένος, pe care Grecul îl pune mai presus de orice (1). In toate aceste discuții aprinse, în toate aceste iluzii îndrăznețe el vede cu totul altceva decât subiect pentru glume, ca aceea, celebră, a lui Edmond About, de care vorbește cu îndignare (2). Și nu uită să însemne că acel Agesilau Leventis, de versurile franceze proaste ale căruia râde Francezul, a murit în Epir luptând cu Turcii: «strânsese steagul în brațe, pe inimă, așă că nu l-ar fi putut desface decât sfâșiind pe bietul mort sau rupând steagul în fâșii». A mers până la sălașurile clefților, pe cari le descrie în pagini cari nu sunt lipsite de frumusețe, și a cules acolo cântece, pentru cari a rătăcit și până la Hydra, la Syra (1851), unde ținù un discurs grecesc la îmmormântarea refugiatului piemontez, revoluționar de dată mai veche, Alerino Palma, un binefăcător al Cicladelor, și unde se aflà și în 1853.

Impreună cu tinerii noștri liberali, un Bolintineanu, un Ralet, un Boliac, ba chiar un Serurie, care cântà Brusa astfel:

Prin case nu sunt sobe în Brusa uzitate,
Și iarna, ce devine adesea și cam grea
Prin ploi necontenite și multă-umiditate,
Mulțimea o petrece cu nasul în mangal (3),

el petrecù și la Constantinopol, în 1852 și la urmă în 1856, stând odată acolo doi ani și jumătate și făcând cunoștință cu toate neamurile și spețele, până la antreprenorii publici de asasinate. Venì la noi de mai multe ori (dela 1858) și la 1862 el se duceà prin Dobrogea și Bulgaria înapoi în Orient (4).

Cunoscând astfel Români, Greci, Sârbi, Bulgari, Armeni, el își formă planul de a-i unì într'un singur mănunchiu pentru a face ca Răsăritul să fie iarăș creștin. Italia nouă ar fi ocrotit această operă, căci, scrie el, «credeam și cred și azi că misiunea principală a Italiei în afară e să libereze și să civilizeze popoarele Orientului». Idealul său ajunse a fi «*revoluția simfonă și sincronă, concordă și simultană a popoarelor, apăsate, mai ales în Orient*» și în foaia «Aiolos» din Syra el arată la 1851 că «prin această mișcare edificiul politic de astăzi al Europei poate cădeà cum cad

(1) P. 85.
(2) P. 87 și urm.
(3) «Kollekțiune de poezii skrisse in esiliŭ», București 1858, p. 87.
(4) Canini, l. c., pp. 92, 104.

castelele de cărţi de joc pe cari le fac copiii ca să se joace, la cea dintâi suflare» (1).

Câştigat de dânsul, Garibaldi dădù în acest sens proclamaţia lui din 10 Aprilie 1862, pe care Canini o traduse «în greceşte şi în celelalte limbi». «Popoarele Europei orientale» erau călduros îndemnate a-şi lăsà neînţelegerile privitoare la împărţirea de teritorii, a «se bate, unul pentru toţi, toţi pentru unul» şi a lăsà «adunării generale» de după victorie sarcina hotarelor. «Daţi-vă mâna», se mântue apelul. «Proclamaţi înaintea lumii forţa voastră, alianţa voastră. Astfel triumful vostru e sigur în lupta ce se va porni» (2).

Şi el mai câştigă pentru cauza unirii greco-slave pe Caratassos, care murì la Belgrad, unde erà preţuit şi ascultat de cneazul Mihail (3). Bulgarii îl asigurau că neamul lor e «cinstit şi viteaz» şi-i cereau arme dela Napoleon şi Victor Emanuel (4). Racovschi, care erà însă furios contra Grecilor, alergă cu ceata sa în ajutorul lui Mihail în luptă cu Turcii, neştiind că acesta împărţise Bulgaria cu Grecii în planurile sale de viitor (5). Unul din aderenţii lui Caratassos erà şi fostul Domn muntean Alexandru Ghica, şi Canini îl înfăţişează «pe acest bătrân greco-român subt frumoşii portocali ai grădinii lui dela Capodimonte, visând la Bucureştii lui unde e apa foarte dulce, dar nu sunt portocali, şi lângă aceia cari-l iubise când erà tânăr şi făcuse din el un prinţ» (6).

Dar, fireşte, Canini, care credeà că «pe popoare trebue mai mult să ne răzimăm decât pe o mare Putere străină», dorià aceeaş soartă Austriei, celălalt «Imperiu putred» (7), şi el ne asigură că la 1861 Cavour «consimţise a luà iniţiativa unei mişcări la Dunăre împotriva Austriei; trimeterea de arme n'a reuşit, pentru motive pe cari le cunosc, dar cred inutil să le expun: tot restul de asemenea fusese rău potrivit; proiectul trebuià să cadă, şi a căzut» (8). El se dă şi ca autorul proiectului de confederaţie dunăreană făcut de Kossuth în 1862. Fără a mai pomenì gândul îndrăzneţ al acelui care-şi înfăţişà pe Garibaldi şef al luptei Răsăritului şi «Impărat al Constantinopolei» (9).

(1) P. 149. Cf. pp. 167, 184-6.
(2) Pp. 184-6.
(3) Cf. pp. 188, 199, 225-6, 229, 257-8.
(4) P. 191.
(5) Pp. 226-7, 235 şi urm., 263, 269.
(6) P. 189.
(7) P. 225.
(8) P. 167 şi urm.
(9) P. 207.

Și, unind considerațiile sale asupra celor două grupe de țeri, el scrie: «Unitatea politică nu e cu putință pe cele două cline ale Carpaților ardeleni, precum și dela Dunăre până în Grecia, decât cu prețul unor lupte grozave, mai ales între Români și Unguri, între Greci și Bulgari, cu prețul unor groaznice măceluri. Statul unitar pan-românesc ca și Statul unitar pan-elin sunt visuri... In Orient, dela Carpații ce despart Ungaria de Polonia până la Marea Neagră sau, mai bine zis, dela Polonia până în capătul Peloponezului, orice Stat unitar e cu neputință. E foarte greu chiar a se face două având ca hotar Balcanii. Chiar un stat iugo-slav unitar, cu toată identitatea de limbă între Croați, Sârbi, etc., nu s'ar puteà alcătuì ușor, căci Sârbii nu primesc pretențiile partidului Marii Croații din Agram și aceștia nu primesc hegemonia Sârbilor. Italienii și Galii și-au asimilat orice element străin, cuceritor. Germanii au absorbit și distrus multe elemente celte și slave. Nimic asemenea n'a avut loc dela Carpați până în Tesalia. Rassele sunt împleticite, ca să zic așà, de nu le mai poți descurcà, mai ales în Ardeal și în Macedonia». Ungurilor și Grecilor el le acordă numai o hegemonie morală (1). Incolo,—confederații, oricât s'ar supărà oricine. Și el se bucură de existența în dieta Ungariei a unui partid care vrea «confederația dunăreană sau, ca să zic și mai bine, confederația popoarelor ce formează monarhia unitară austriacă, în care s'ar cuprinde și unele provincii ale Turciei din Europa». Și, adresându-se Europei, el strigă: «Faceți o confederație dunăreană și o confederație bizantină: legați cele două confederații (2), subt numele de Statele Unite ale Orientului... Și zăgazul împotriva Rusiei e făcut» (3). De Turci n'aveà frică: «Sunt sigur că, dacă Grecia ar fi organizată militar ca Serbia, unde orice om e soldat, dacă Grecii și Sârbii supuși Turciei, precum și Bulgarii, ar aveà arme, dacă Albanezii s'ar ridicà și ei, dacă toți ar fi înteleși, ar puteà începe lupta proclamând principiul de neintervenție și ar învinge poate pe Turci fără să fie nevoie ca Puterile europene să iea parte la luptă. Aceasta o propuneam în 1863» (4).

Combătut de mulți, Canini citează ca tovarăși de păreri pe Bonneau dela l'*Opinion nationale* și pe Roussy dela l'*Union:* artico-

(1) Pp. 175—7.

(2) Sârbii intrau și ei în cea dunăreană, cu Românii și Ungurii; p. 228. Ba și Croații, și poate cu Bulgarii; p. 231. N. și p. 235.

(3) P. 190.

(4) P. 192.

lele lor dela 1869 ar trebui cercetate. Nici «visătorul» italian, nici ziariştii francezi nu se gândiau de sigur la strălucita adeverire a profeţiilor lor într'un veac pe care nu erau să-l vadă.

Această adeverire s'a făcut pe jumătate; cealaltă jumătate va aveà ea oare acelaş noroc?

ANEXE

Din «Descrierea voiagelor M. S. Domnului Barbu D. Ştirbei în judeţul Mehedinţi», de Grigorie Miculescu, a 2-a ediţie, Bucureşti 1875.

I.

August 1850.

Mehedinţeni!

Sunt încredinţat de sinceritatea inimii şi de bucuria cu care mă primiţi, căci cunoaşteţi inima mea. Dar, pe lângă o vie plăcere ce simt şi eu văzându-vă, o durere adâncă mă neodihneşte.

Cunoaşteţi simţimintele mele, bunăvoinţa mea o ştiţi; deşì nu sunt vechiu în Scaunul Domniei, dar sunt vechiu în ţara mea şi, dacă ca Domn nu m'aţi cunoscut încă bine, mă cunoaşteţi ca Ministru. Domn, voiu fi neschimbat ceeace m'aţi cunoscut Ministru: dreptatea totdeauna va găsì în mine pe al ei apărător.

Ministru, eram mai temut, şi instrucţiunile mele erau mai bine primite; îmi plăceà să văd inflorind orice ramură de minister am administrat. Nădăjduiam că şi acum nu voiu aveà aici atâtea cauze de nemulţumire, dar cu mâhnire vă mărturisesc că neorânduelile ce văd mă înfiorează.

Astăzi sunt Domn, şi aici chiar, puţini sunt cari au ştiut să mă preţuească; aici, unde al meu cuget v'a fost mai cunoscut, tocmai aici mai puţin se simte că eu domnesc.

V'aţi înşelat poate a crede că în carieră înaltă inima mea se va alterà, dar ieşiţi din amăgire, căci şi astăzi rugăciunea mea către cer este pentru prosperitatea publică. Nici un interes particular nu va puteà alterà, sau a conrupe curăţenia cugetelui meu.

Un an şi două luni dela a mea înscăunare, aşteptai în tăcere să văd de se înţeleg povăţuirile ce am dat, ştiu că 'n Mehedinţean e inima ce bate, şi credeam că numai numele meu vă este îndestul ca să faceţi pe cei rău năraviţi a merge pe calea dreaptă, şi, dacă al meu nume, dacă ale mele decrete n'au fost îndestul, iată-mă şi însumi am venit ca să vă încredinţez

că nu m'am schimbat, nu: auziţi chiar dela mine şi spuneţi funcţionarilor culpabili cari nu sunt de faţă, că mă jur a desfiinţà abuzurile şi nedreptatea. Nădăjduesc că la altă venire prin judeţe voiu fi mai mulţămit. Este timpul a ne îndreptà moravurile, şi a privì viitorul cu un ochiu mai serios. Unirea face puterea, ea singură poate produce acel balsam mântuitor care ar puteà să vindece ranele ce sunt încă deschise. Uniţi-vă dar toate virtuţile, daţi-vă mâna cu toţii spre interesul comun, şi nu-l mai sacrificaţi celui particular. Cauza naţională, nu fantome ce o răpun, să fie singura noastră ţintă. Unirea face puterea: ea este o providenţă, şi orice neîndemânări le învinge încet încet. Dorinţa mea e mare, însă fără nici un sprijin, nu eu, ci de ar fi cel mai mare bărbat al lumii, nu va puteà face nimic. Acest sprijin îl reclam, îl cer, îl nădăjduesc şi dela D-voastră.

In alegeri, învăţaţi a vă folosì încă de astăzi înainte de aceste instituţiuni sfinte pentru cari alte naţiuni au vărsat sânge; nouă ne-a venit de sus; dar ştiut-aţi profità? Cui aţi dat votul, şi ce oameni aţi ales? Din inimă de Român, cu mâna pe conştiinţă, vă spun că cugetul meu nu e stăpânit de nici un interes străin, de nici o patimă, de nici o altă influenţă, decât de acea a fericirii naţiunii mele. Nu mi-e frică de nimeni a spune adevĕrul; dac'am luat odată sarcina asupră-mi, trebue ca să o port; nu pot închide ochii, dreptatea trebue să o apăr.

Eu am ca să dau seama înaintea lui Dumnezeu şi chiar posterităţii de faptele mele. Cine iubeşte virtutea, cine-şi iubeşte ţara, vie 'ntr'al meu ajutor cu inimă curată: braţu-mi îi este deschis şi sarcina mea este uşoară: bună credinţă şi probitate.

Vă 'ndemn ca compatriot, vă sfătuesc ca părinte, ca Domn vă poruncesc, lăsaţi... (şi cu un gest însemnă hrăpirea)... lăsaţi... obiceiurile vechi; ele au fost cauza lungii noastre nenorociri.

Dumnezeu ne-a certat; ţara noastră ajunsese pe marginea prăpăstiei, o mână dumnezeească îi oprì căderea; să nu mai aşteptăm dar a doua certare, căci va fi rătăcirea cea de apoi mai rea decât cea dintâi.

Nobili, de astăzi înainte fiţi sprijinul poporului; siliţi-vă a-i merità credinţa ca să-mi daţi repausul ce-mi lipseşte acum din inima mea. Când m'am suit în scaunul Domniei, eu am găsit ţara în împrejurări grele.

Gândiam să mor, zise cu ochii inundaţi în lacrămi, gândiam să mor şi să nu văz ţara mea în starea care ajunsese.

Ţăranul român e sfânt, dar prea l-aţi maltratat; gândiţi că vă e frate, şi încetaţi de a-l apăsà; până acuma aţi fost două clase inamice: faceţi încă de acum să înceteze orice pismă între fraţi. Funcţionarii aveau o urîtă sistemă de a intrigà ca să vază totdeauna gonindu-vă unii pe alţii; întindeţi-le însă o mână sinceră, amicală, şi fiţi încredintaţi că din momentul

acela veţi fraternizà. Aşà numai, de sigur, vom merge înainte, altminteri spre pieire, de sigur iar să ştiţi. Să nu dea Dumnezeu să vă aduceţi aminte odată de vorbele mele, căci, poate, va fi târziu. . .

In alegeri, lăsaţi ura şi pisma. Nici un spirit de partid să nu vă domine; iea de mână pe vrăşmaş şi-i zi : nu te iubesc, frate, dar îţi cunosc dispoziţiunile, ce-ţi merită aceast funcţie: ţie-ţi dau votul meu ; cu chipul acesta vom puteà prosperà, pregătindu-ne printr'o sfântă unire un viitor strălucit.

Voiu venì şi la anul, voiu ieşì iarăş prin judeţe să văz de aproape, dacă, după câte vă vorbesc în interesul obştei, după năduşelile ce vărs ca să stabilesc orice abatere din calea cea dreaptă, voiu fi putut face să mă înţeleagă oamenii şi să mă ajute în păşirea cu toţii spre imbunătăţire.

II.

(1851, 12 Octomvrie).

Siliţi-vă a nu rămâneà în urma altora: v'am încredinţat vouă apărarea vetrelor şi a căminurilor voastre. Mehedinţenii au renume şi îmbrăţişează cu bucurie cariera armelor: Mehedinţenii au fost totdeauna în capul voinicilor: dorobanţul în istoria ţerii a fost viteaz, a fost lăudat. Siliţi-vă dar, cu atât mai mult, că v'am dat de şef un Mehedinţean.

Din parte-mi să fiţi bine încredinţaţi, că ochiul meu va fi totdeauna aţintit asupra voastră, şi că voiu priveghià ca să vă bucuraţi de toate drepturile ce legiuirile v'au acordat.

Am venit, iarăş, să vă întreb şi să-mi spuneţi fiecare păsurile. Dacă în anul trecut am găsit neorândueli mari prin judeţe, mai cu seamă aici la D-voastră, poate că unii nu mă cunoscuseră încă bine, poate că indulgenţa ce am avut-o, când trebuià să fac câteva pilde, au socotit-o ca o slăbiciune din parte-mi, sau poate în sfârşit, şi aceasta este cea din urmă a mea supoziţiune, vor fi crezut că le voiu mai trece cu vederea. Le-am dat destulă vreme ca să să gândească, şi acum aş crede că fac un păcat, când aş mai iertà cel mai mic abuz. Abuzurile acum văd că p'aici au mai încetat, şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, nădăjduesc că se vor stârpi cu desăvârşire.

Experienţa a dovedit că este timpul a modificà şi leguirea atingătoare de proprietate. Se simţià în adevăr de mult trebuinţa unei legi care să împrietenească pe proprietari cu săteanul. Noua legiuire asigurează drepturile proprietarilor şi ale ţăranilor, şi, prin această înclinare a intereselor lor, nu rămâne indoeală că vor petrece în viitor în bună armonie. Am amânat punerea ei în lucrare, ca să aibă vreme proprietarul a-şi cunoaşte mai bine interesul său, şi săteanul să se gândească la pagubele ce i s'ar pricinuì când, fără să aibă vreun cuvânt, s'ar strămutà din locul naşterii sale, căci nu pă-

răseşte cinevà de voie şi cu plăcere locul unde s'a născut. Agricultura şi negoţul, care fac bogăţia unui Stat, şcoale cari îl fac a înflorì, vor aveà din parte-mi tot sprijinul ce-mi va fi prin putinţă ca să meargă spre înaintare.

In locul vechilor plăiaşi, am înfiinţat grănicerii, spre paza frontierelor, fără a mai fi trebuinţă ca miliţia să fie înşirată în tot lungul Dunării, pe la pichetturi. Imi aduc încă aminte de vitejii noştrii plăiaşi; dar, printr'o tristă fatalitate, ne obicinuiserăm a despreţuì şi a târî în ţărână tot ce e naţional, şi astfel îi pierduserăm: astfel şi dorobanţii noştri erau căzuţi în cea mai proastă stare; îi tăvăliserăm şi pe ei în ţărână, îi făcuserăm găinari. Prin organizaţia introdusă, s'au ridicat şi ei în treapta ce merită; şi, ca să-i ridic din starea de cădere în care se află, n'am făcut alt decât a mă întoarce la cele strămoşeşti...

V'am ridicat postul de subcârmuitor la dignitatea gradului ce merită; acum aveţi aproape leafa ce aveau ispravnicii mai înainte, sunteţi mai bine consideraţi. Cunoaşteţi că alegerile de subcârmuitori s'au făcut acum fără nici o înrâurire străină de natura ei. Vedeţi dar să răspundeţi după cum se cuvine la nădejdile alegătorilor şi la aşteptările noastre. A trecut timpul când slujbele se puteau cumpărà cu bani, sau se dau de pomană prin favoare, pentru chiverniseală.

Să daţi tot cuvenitul ajutor proprietarilor şi arendaşilor de moşii; dar şi aceştia să lase pe oameni în pace să mai răsufle: o palmă să nu le dea nimeni; un pahar de apă, — mai mult să nu le ceară.

Fiţi delicaţi şi fiţi blânzi, şi îndepliniţi-vă îndatoririle cu cinste şi exactitate, căci pentru cea mai mică abatere sunt hotărît a face pilde.

De este vreunul care ar cugetà ca prin slujbă să se îmbogăţească, îl sfătuesc să-şi dea dimisia, căci timpul apăsărilor şi al jefuirilor a trecut.

NOTELE UNUI ISTORIC

CU PRIVIRE LA

EVENIMENTELE DIN BALCANI

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 7 Decemvrie 1912.

Răsboiul, pe care l-a întrerupt un armistițiu, care poate fi înainte-mergătorul păcii, a uimit lumea prin repeziciunea mersului său în cele dintâi momente și prin noutatea rezultatelor radicale la cari a dus. Diplomația europeană, care, prinsă pe neprevestite și la început cam tulburată, a revenit cu dibăcie la rolul său de asigurare reciprocă a Statelor, e ocupată cu răbdătoarea revizuire a hotarelor trase de sabie.

Se dă asigurarea solemnă că și România va aveà cuvântul său, care trebue rostit, firește, pentru asigurarea elementului românesc de pe malul drept al Dunării și din văile Pindului. In afară de aceste cererii legitime, altele se vor ivì din alte părți, cu toată exasperarea unui sentiment național ințețit de victorie. Și pentru elucidarea chestiunilor ce se înfățișează se vor căutà lămuriri în paginile istoriei.

Tradiția bulgărească și sârbească a râvnirii către Constantinopol, nevoia expansiunii sârbești către Marea Adriatică, tendința Muntenegrului de a formà un Stat mai întins cu elemente slave și albaneze, aspirațiile Albanezilor de a se unì într'un stat național, dorința Aromânilor de a-și păstrà ființa etnică, visul grecesc al unui Bizanț înviat în toată întregimea lui, și, de altă parte, de peste Dunăre și de peste Mare, *amintirea italiană a colonizării pe malul balcanic al Mării Adriatice, pofta austriacă*

*

de a păstrà supremația în Balcani ca și în Carpați, speranța Rușilor de a rămâneà ocrotitorii fraților slavi mai mici și, în sfârșit, *prezența României în Dobrogea și a Românilor pe malul drept al Dunării,* iată curentele cari azi se luptă între ele, cu armele în mână sau în pregătirea întrebuințării armelor. Și spectatorul pe care l-ar puteà zăpăcì vuietul anonim al demonstrațiilor populare, strigătele pătimașe ale patrioților fanatici, ca și speculația ziarului de tiraj, câștigă întrebând prin istorie alte timpuri, în cari situații asămănătoare s'au mai întâlnit și au fost rezolvite așà cum e probabil că și data aceasta va trebuì să se rezolve situația.

In paragrafe speciale se va vorbì, dar, pe scurt, însă fără banalitatea de împrumut a comunicațiilor populare, despre aceste curente în legătură cu un lung și interesant trecut, plin de visurile și speranțele cari mișcă sufletele și astăzi.

I.

Năvălitorii bulgari și epoca lor turanică.

In «Unghiu», în regiunea de deasupra gurilor Dunării, ca și departe spre Răsărit, în Crimea, a fost totdeauna un loc de adăpost și un loc de pândă pentru barbari. Aici au stat pe rând Bastarnii din Peuce, Goții cu cari se luptă fiii lui Constantin și urmașii lor, apoi Bulgarii, Pecenegii, Ungurii și Tătarii. Dintre toate aceste neamuri, de obârșie deosebită, cei dintâi au pierit fără urmă, confundându-se, de bună seamă, cu Goții, cari, străbătând peninsula, au trecut în Italia, Pecenegii s'au lăsat spre țerile noastre, pentru a merge de acolo peste Dunăre și a se distruge în marea luptă nimicitoare dela Lebunion, Ungurii au luat, peste munți, drumul spre stepa dunăreană a Panoniei și Tătarii, prădând până în inima Ungariei și a Austriei, au colonizat Dobrogea întreagă (Tătarii dobrogeni).

Bulgarii, dacă ar fi fost așà de mulți ca Goții, ca Pecenegii și Ungurii, ar fi îndeplinit un rol istoric tot așà de sgomotos și de mișcat ca și aceștia. Cetele lor turanice ar fi împănat tot Ținutul până la Constantinopol,—și ar fi pierit poate. Ori s'ar fi întemeiat în Moesia, cu ajutorul culturii slave, dar fără limba slavă, un Stat asemenea cu al Ungurilor în Panonia, cari au acoperit cu veșmântul lor național poporația cucerită, de o cultură mult mai însemnată.

Pe când lucrurile s'au desfășurat cu totul altfel. După mențiunea sporadică a Bulgarilor și în izvoare bizantine mai vechi, apare, în compilația târzie, scurtă și superficială, a călugărului Teofan, care dă însă un text contemporan, un șef al Bulgarilor dela Etel (Volga) și dela Don, din părțile pe cari Bizanțul le cunoșteà mai mult prin pescăriile de morun și de «pește bulgăresc», ori prin povestirile Evreilor din Phanagoria, decât prin fabuloasele descrieri ale geografilor cari povestiau despre «porțile iberice» și despre «pământul Sarmaților». Tatăl său, Krobatos (Crvt, Curt, nume caracteristic turcesc), având cinci fii, aceștia și-au împărțit, întocmai ca și urmașii lui Attila, oamenii și armele și au luat cinci drumuri deosebite. Unul nemerește la Avari, pe atunci domnii Panoniei, și, fiind de acelaș sânge, ai săi au pierit fără urmă; altul, care poartă numele, drept turanic, de Batbai (Βατϐαιᾶν), rămâne la «sălașurile părintești». In Ongl se așează Asparuh, al cărui nume amintește pe al vechiului general și tutor împărătesc Aspar, fiul lui Ardabur.

Noul șef, κῦρος, ἄρχων, pradă în Sciția Minoră, în Dobrogea de astăzi. Cu atâta se puteà hrănì poporul său, care trăià într'un lagăr întărit de frica Bizantinilor ca și de a Cazarilor, cari supuseseră pământul lui Batbai, întinzându-se până la Nipru. Romanilor de Răsărit acest neam li se părù «murdar și necurat», ῥυπαρὸν καὶ ἀκάθαρτον, cum apăreau acestor reprezentanți ai celei mai înalte culturi toate semințiile hunice. Impotriva lor Imperialii încearcă un mare atac, trecându-și pedestrimea «prin Ținutul dintre Onglu și Dunăre», deci prin Dobrogea, pe când flota se îndreptà spre guri. Se trece râul și dușmanii se ascund în bălți. Retragerea Impăratului bolnav produce o panică la cei rămași în urmă. După dânșii Bulgarii trec Dunărea și ajung până la Varna. In loc de a se mai întoarce în lagărul dela Bugeac, ei se opresc însă aici. Imperiul, neputându-i izgonì, îi recunoaște. Cu toată durerea patrioților, care răsună și în paginile istoricului nostru, el acceptă pe vecinii nesuferiți de odinioară ca «federați» așezați pe pământ roman și, cum erà totdeauna datina, le dă și sume de întreținere anuale, cari se chemau că reprezentă solda. Tot așà stătuseră mai bine de un veac, și tot ca să se acopere o rușine a Romei, Goții în Dacia.

Acesta e începutul Bulgarilor, dar și sfârșitul lor.

Căci năvălitorii găsesc cele «așà zise șapte seminții», γενεαί, ale Slavilor, «Sclavinilor», cari se întind între Varna, Dunăre, Avaria—în care se cuprindeà și Serbia—și «clisurile» munților Balcani, dintre cari se pomenește una: «clisura Beregabilor» (Βερεγάϐων), Bregovo.

Se arată numele uneia singure din aceste seminții, care păzià la clisura numită mai sus. Din motive militare, noii stăpâni o mută spre Nord: Severii, adecă «cei dela Miază-noapte». Afară de părțile constrânse a face rost de grăniceri, acești Slavi, puțini la număr, fără orașe, incapabili de a duce o vieață neatârnată, supuși în toate Bizanțului, *care-și păstrà cetățile întărite pe tot malul Dunării și pe al Mării Negre,* erau supușii cei mai pașnici ai Imperiului. Cu tot numărul cel mic al acestora, Bulgarii nu puteau să-și conserve mult timp ființa națională față de semințiile ce găsiseră în țară. Neamul «uricios și venetic» (μυσαρὸς καὶ νεοφανής) se prefăcù astfel foarte repede (1).

Lângă Bulgaria rămase însă și mai departe (2) o Slavinie. Pe când urmașul lui Constantin, învinsul din Bugeac, Iustinian cel Nou respingea pe Bulgarii ce *năvăliseră în Tracia,* el pătrundeà prin această Slavinie către Salonic și mutà Slavi cu miile în Asia Mică. Erau așà de numeroși acești surguniți, încât din ei s'a putut face, peste câțivà ani, trupa de 30.000 de oameni a «oștirii de rezervă» (λαὸς περιούσιος) comandată de Nebulo (3).

In curând, după un timp petrecut aproape excluziv în lupte cu Arabii, atenția Bizantinilor se îndreaptă iarăș spre Nord. Acelaș Iustinian Cârnul (Rhinotmetul) fuge la Cherson, marele port bizantin păstrat pe țărmul de Nord al Mării Negre, ca loc de strajă împotriva Cazarilor. Acolo se însoară cu sora Haganului, care primește, de sigur la nuntă, numele de Teodora, potrivit pentru soția unui nou Iustinian. Cei doi soți stau câtvà între Evreii din Phanagoria. Amenințat cu moartea de cumnatul său, pe care-l câștigaseră dușmanii, fostul *Basileus* se adăpostește la Cherson iarăș, apoi se strecoară pe la gurile Niprului și Nistrului (4).

Ajuns «la Dunăre»,—la gurile Dunării, firește,—el are nevoie de Bulgari. Al treilea κύριος stăpânià atunci (la mijloc e un Besmer) (5), Tervel, intitulat domn al «Bulgariei», nu al Sclaviniei (teritoriul avar e numit și el în acelaș izvor Avaria), deși oastea lui consistă din «Bulgari și Slavi», unii din aceștia poate nesupuși Bulgarilor (6).

(1) Theophanes, ed. din Bonn, I, p. 544 și urm.

(2) *Ibid.*, p. 557. Cf. Beda, in Migne, *Patrologia latina*, XC, col. 2571. Dacă Beda zice: «Vulgarorum gens quae est super Danubium», el înțelege vechile lor sălașe.

(3) Theophanes, pp. 559—60.

(4) *Ibid.*, pp. 571—3.

(5) Pomelnicul turanic redat și în Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 127, nota.

(6) *Izvestia* ale Societății rusești de arheologie bizantină, X, p. 221.

Ca să fie ajutat de acesta, Iustinian îi făgăduește, pe lângă daruri însemnate, și onoarea, foarte mare, cu totul neașteptată pentru căpetenia neamului «murdar și uricios», a căsătoriei cu fiica sa, a Impăratului; i se cere ca garanție a sprijinului jurământul păgân (1).
Iustinian fu restabilit, darurile sosiră la Tervel, dar, cu toată recunoștința, principesa împărătească,—nu. Corăbii bizantine străbăteau pe atunci Marea Neagră ca să aducă pe noua Impărăteasă și pe fiul ei Tiberiu, născut la barbari, apoi ca să combată uzurpaţii pentru cari Iustinian el însuș trebuì să se mute la Sinope (2). Flota pornì, deci, poate pentru căsătoria zăbăvită, asupra Bulgarilor. Ei se aflau însă acuma la Anchial, și aici se dădù lupta, isprăvită cu înfrângerea Imperialilor, cari găsiră numai pe mare drumul acasă (3). Și mai târziu Bulgarii susțin pretendenți, așà precum Turcii dela Apusul Chinei aveau favoriții lor între doritorii de tron în Impărăţia lor din Mijloc (4). Data aceastá însă, Tervel se înfățișează numai ca împrumutătorul și arendatorul de ostași în folosul lui Artemios, care, plecând din Salonic, trebue să facă drum ca să ajungă la aliatul său (5). Iar alt pretendent, următor, Teodosiu din Adramyttion (715—7), încheiè cu dânsul, supt patriarhul Germanos (715—730), un tratat care fixà darul anual la 300 de litre de aur în «haine și piei de purpură», hotărà restituirea tuturor fugarilor, chiar și a trădătorilor, determinà condițiile în cari se va face comerțul, τὸ κομέρσιον, cu prezentare de peceți și sigilii atârnate, și fixà ca hotar al Bulgariei «dela Mileonai în Tracia» (6).

Se urmà încă astfel rostul bandei năvălitoare: puterea ei se găsià în însăș slăbiciunea numerică pe care am constatat-o și care nu puteà ispitì la aventuri. Lagărul se păstrà încă, de sigur. O întindere mai însemnată erà împiedecată de prezența Avariei sârbe în Apus, a Cazariei în Nord—*de sigur și până la Dunăre,* precum în Asia se întindeà până în Media și Persia (7), și a flotei bizantine pe Marea Neagră. La 724 corăbiile împărătești aduceau dela Cherson, unde Haganul aveà de mult reprezentantul său, pe neofita creștină Irina, fata «Impăratului Sciților», logodnică a lui Constantin, fiul Impăratului

(1) Theophanes, *l. c.*
(2) Legături cu alte părți nordice, cu Alani, Abasgi, etc., *ibid.* și p. 600 și urm.
(3) *Ibid.*, pp. 575—6.
(4) *Ibid.*, pp. 615—6.
(5) *Ibid.*
(6) *Ibid.*, p. 775.
(7) *Ibid.*, p. 626.

*

Leon (1). *Istoria Bulgarilor nu prezintă în cele dintâi secole nimic care să samene cu violentele și necurmatele incursiuni ale Ungurilor în Apus*, pe cari abià putù să le sfarme o concentrare militară a tuturor puterilor germane. Dincolo de Balcani, Bulgarii aveau doar câtevà puncte, de ocupație trecătoare; nu numai că în Avaria nu îndrăzniau să intre, dar Sclaviniile (Σκλαβινίαι) din Macedonia, κατὰ Μακεδονίαν—spre deosebire de Slavinia din *Bulgaria*—, Voevodate răslețe, pe cari Constantin le cucerì la 750 (2), nu le aparțineau. Cu dânșii Imperiul avuse de curând o ciocnire din cauza respingerii «pactelor pentru cetățile zidite» (πάκτα διὰ τὰ κτισθέντα κάστρα) (3): prădăciunile bulgărești ajung atunci până la zidurile Capitalei, dar fără a rămâneà cevà pe urma lor, căci barbarii se întorc, cu robii, «la ale lor» (εἰς τὰ ἴδια), și îndată alte lupte se dau «în Bulgaria», la clisura din Bregovo, unde veniseră Bizantinii răsbunători (4).

Se puteà crede chiar că acest Stat barbar, creat de o dinastie, va pierì cu dânsa, când membrii ei fură uciși, la 760 (5), de ridicarea lui Teleț (Τελέτζης), «omul cel cu gânduri rele». O mare parte din Slavii Bulgariei făcură supunerea lor față de Imperiali, cari, colonizând pe acel timp, sistematic, Peninsula Balcanică cu Greci din insule, cu Armeni și alți Orientali, goniți din Asia de înaintarea arabă, îi așezară în părțile primejduite ale Asiei. O flotă mare se îndreptă spre Anchial, pe când Impăratul luà drumul de uscat. Teleț aveà cu el 20.000 de oameni, și dintre «*neamurile vecine*» (προσπαρακειμένα ἔθνη), *între cari erau de sigur Avari transdanubieni, Români*. Pe când, peste câtevà zile, Cezarul triumfà, tăind Bulgari, în Constantinopol, o nouă răscoală bulgărească ispravià cu Teleț, puind în locul lui pe Sabinus, ginerele ultimului Han legitim, Cormesoș (6).

E neîndoelnică *originea latină a* acestuia. Slavii din Moesia nu erau singurii stăpâni acolo. Trăind țărănește în văi, ei stătură un timp deosebiți de poporația urbană, rămasă pe acest pământ de îndoită colonizare, — în afară de vechiul fond tracic —, romană la

(1) *Ibid.*, p. 631.
(2) *Ibid.*, p. 663.
(3) *Ibid.*, p. 662.
(4) *Ibid.*, pp. 662—5.
(5) După Jireček, *l. c.*, p. 141.
(6) *Ibid.*, pp. 667—8. Aici lângă Bulgaria așează Teofan Cazaria (p. 670).

Dunăre, greacă la Mare. Numai cu timpul fuziunea slavo-romano-tracică, în care Bulgarii abià dacă au adus cevà, fu îndeplinită. In Sabinus am vedeà și un creștin. Și atunci s'ar explicà amândouă răscoalele, asemenea cu răscoalele pentru aceleași scopuri pe cari le găsim în cele dintâi secole ale istoriei ungurești: tot mai apropiată de Bizanț, vechea dinastie Dulo va fi fost, supt ultimul ei reprezentant, prielnică acelei ortodoxii creștine, care erà unul din temeiurile vieții bizantine. Teleț, din neamul Ugain, va fi apărut atunci ca apărător al crezului păgân și al virtuților militare ce se puteau crede legate de dânsul. Infrângerea lui erà ca o hotărîre divină. Și, cu omul care moștenise drepturile de stăpânire ale familiei lui Asparuh, venià la putere acum o alipire manifestă la religia Impăraților constantinopolitani.

Când Sabinus, care grăbià pacea, fu izgonit de ai săi, cari-l învinuiau că «prin el Bulgaria va fi robită Romanilor», când fugarul află adăpost la Mesembria, vecină cu Anchialul său, alt purtător de nume romanic, altă rudă prin alianță, poate, a vechii dinastii, Paganus, ajunge stăpânitor (1). El respinge pe Umor, purtătorul unui nume păgân (2). Să nu uităm că șeful «Slavilor» (Σκλαβουνῶν)—, cari, tot pe atunci, «fac multe rele în Tracia», e un Severus (3). Cronica bizantină spune că el a fost prins pe furiș «în Bulgaria».

Bizanțul erà să restitue pe Sabinus, și solii lui Paganus fură primiți cu mustrări, Impăratul având lângă dânsul pe pribeag. Pentru cauza lui se face expediția care arde, peste clisuri, «curțile» (αὐλάς) «până la Tungea», unde mai târziu, la Plisca (Πλσκᾶ), Omortag făcù, prin Greci și Slavi, marele pod și palatul cel cu patru stâlpi și patru lei de aramă prădați din Constantinopol (4). Impăratul poruncește și ieșirea flotei, care se pierdù de furtună lângă Anchial (5). Silințele sale nu izbutiră însă: cu Toctă (cf. numele Hanului tătăresc Toctai), cu Cerig partidul păgân dispune iarăș de puterile Bulgarilor.

Se și simte, în agresiuni reînnoite, cari sunt iarăș cu putință. Bulgaria însă nu mai e acuma un simplu concept politic, ci *o forță slavă.*

---

(1) *Ibid.*, pp. 668—9. Jireček, după Drinov, face din el un Baian, după numele Haganului avar (p. 142).

(2) *Ibid.*

(3) Theophanes, I, p. 673.

(4) *Izvestia*, *l. c.*, pp. 55—6. El făcuse una și ἐπὶ τὸν Δάνουβιν; Jireček, *l. c.*, p. 148, nota 11. Cf. și Ana Comnena, cartea VII, 3 (Πλίσκοβα).

(5) Theophanes, I, pp. 673—5.

Acum întâiu Dunărea se dovedește a fi bulgărească. După un mare atac bizantin al lui Constantin al VI-lea, în care, pe când se lovesc, jos, legiunile, sus, o flotă cată să intre pe Dunăre—de fapt Impăratul se opri la Varna—, boierul Voila (Βοϊλᾶς; cf. satul Voila în Prahova și în Făgărașul românesc; tovarășul său de robie la Bizantini e Τζιγάτος, Gigâtul=frumos), *întră în Macedonia slavă, supusă acum Romanilor de Răsărit*, ocupând Berzitia, teritoriul Brsiacilor, după Jireček (1), pentru «a-i strămută locuitorii în Bulgaria». Ca pedeapsă, Imperialii bat pe Cerig la Lithosoria, localitate altfel necunoscută. El isprăvì, de altfel, ca fugar la Constantinopol, unde fu botezat de Constantin, care-i dădù o soție creștină (2).

Impăratul Constantin murì în pregătirea unei expediții împotriva Bulgarilor și cu el se mântue ofensiva bizantină spre Nord. Supt șefii bulgari Crum și Omortag puterea nouăi națiuni politice crește uimitor de repede, și, un timp, *supt numele ei se manifestă totalitatea Slavilor de Sud.* Supt Cardam, luptele se dau «la cetatea Probato, pe râul Sfântului Gheorghe»,(3) la Pravadia adecă, la Versinicia, pentru neplata din Bizanț a subsidiilor, în locul cărora tânărul Impărat trimete într'o naframă baligă de cal. (4) Sardica, noua Sofia, fu luată cu pierdere de 6.000 de Romani. O pornire răsplătitoare din partea lui Nichifor aduce dezastre în schimb pentru prada curții lui Crum: Impăratul însuș plătì cu capul (811)(5). Bulgarii pătrunseră până la Debelt, pe când locuitorii fugiau din Anchial, Beroe, Probaton, Filipopol și celelalte locuri. Orașe întregi, cu episcopii, erau mutate aiurea (6). Mesembria fu luată cu meșteșugul unui Arab trădător. Răsboiul urmă și după proclamarea lui Leon Armeanul.

Adrianopolul erà încunjurat de Bulgari din toate părțile și «noul Senaherib» se înfățișà înaintea cetății de Dumnezeu păzite a Constantinopolei. Impăratul cel nou încercă să-l ucidă la o întrevedere, din care Bulgarul se întoarse acoperit de răni. Fără a începe și aici un asediu, el luă drumul spre casă, ducând în căruțe, după dărâmarea palatului dela Sf. Mamant, «leul de bronz al circului, cu balaurul dela Hydrion și cu marmure alese»(7). Cronica bizantină

(1) Cf. *ibid.*, pp 691—2; Jireček, *l. c.*, p. 143.

(2) Theophanes, I. p. 698.

(3) *Ibid.*, p. 723.

(4) *Ibid.*, p. 728—9.

(5) *Ibid.*, p. 749 și urm.

(6) *Ibid.*, p. 772.

(7) *Ibid*, p. 786.

Cf. *Annales Einhardi*, în «Mon. Germ. Hist.», «Scriptores,» I: Bizanțul cerù ajutor Francilor în 814.

asigură că prinșii, foarte mulți la număr, fură duși în Bulgaria de peste Dunăre, Βουλγαρίαν ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου (1), și unii istorici au vrut să vadă în această țară o Bulgarie transdanubiană pentru scriitor, deci malul stâng, asupra căruia s'ar fi întins dominația bulgărească. Am relevat și aiurea, sensul dublu al lui ἐκεῖθεν, care poate să însemne și «dincoace». Dar, admițând chiar celălalt sens, ca mai obișnuit — și ce ar fi căutat prinșii în acele locuri depărtate, când erà destul Ținut pustiu pe malul drept?—, n'ar puteà fi vorba decât de acele părți din cari venise, cu un veac și jumătate înnainte, ceata cea mică a lui Asparuh, Onglul, Bugeacul.

După apariția de acum o mie de ani a Bulgarilor înaintea Constantinopolei urmă biruința lui Leon din 813 și o pace de trei ani, care se prefăcù într'o învoeală îndelungată cu vechii dușmani (2).

II.

Bulgarii și drumul spre Apus.

In acest timp ceilalți Slavi decad. Expediția patriciului Staurakios supune la bir față de Impărăție pe Slavii dela Salonic și din Grecia, până în fundul Peloponezului, și robii apar după carul lui de triumf în 776 (3). Prin Berrhoe, din nou clădită, ca Irinopolis, prin Filipopol, prin Anchial, a cărui nouă ctitoră erà tot Irina, aceste părți păreau asigurate Imperiului, deși cete bulgărești apăruseră, înainte de Crum, și pe cursul Vardarului (4).

Odată cu această încetare a libertății slave în Balcani, piere supt loviturile Francilor,—al căror Imperiu de Apus înaintà tot mai mult spre Răsărit, căutând restabilirea, în dauna Bizanțului, amenințat tocmai de Bulgari, a unității romane primordiale,—Hanatul panonic al Avarilor. El lasă biruitorilor o parte din teritoriile sale, altele însă ajung la o trecătoare independență. *Annales Einhardi*, una din cronicele Apusenilor, cunosc pe «Tudun» — numele e turanic, și-l găsim, supt Iustinian al II-lea, și la Cazari, în Cherson—«și alți fruntași și Voevozi ai Slavilor ce locuesc lângă Dunăre» (5). Se pomenesc anume Timocianii, de pe valea Timocului și «Guduscanii»,

(1) Theophanes, *l. c.*, p.

(2) Theophanes continuatus, pp. 13, 25, 30. Inscripția publicată de Burg în «English historical Review», 1910, nu-mi e cunoscută.

(3) Theophanes, I, p. 707.

(4) *Ibid.*, p. 718; Cf., p. 707.

(5) «Tudun et alii primores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium»; p. 199,

vecinii lor (1). La Apus de dânşii *ajunseseră de sine stătători Obotriţii din Dacia :* «Obotriţii ce se zic *Praedenecenti* şi, vecini cu Bulgarii, locuesc Dacia de pe malul Dunării» (2).

Erà firesc lucru ca Bulgarii să-şi încerce norocul în partea aceasta. Se desemnează atunci, supt Omortag, urmaşul lui Crum, şi supt Boris, un adevărat curent politic spre Apus, spre latinismul şi chiar catolicismul noului Impărat al Apusului, şi aceasta cu toate că Omortag îşi redactà în greceşte inscripţiile, din cari unele ni s'au şi păstrat (3). Luntri bulgăreşti porniră odată (la 827) împotriva Slavilor panonici, fără ca de aici să putem trage, din aşezarea unor şefi de acest neam, încheierea că Panonia a fost luată de ei în stăpânire (4). Sârbii lui Vlastimir trebuiră să se lupte vreo trei ani cu Bulgarii lui Presian ca să-şi păstreze neatârnarea (5). Obotriţii dela Dunăre se plângeau că-i supără vecinii: întâiaş dată când, dela ocuparea de Bulgari a Mesiei, se face vreo menţiune de ţermul nostru, care deci *nu erà în mânile cuceritorilor*, doritori de a-şi întinde dominaţia în Sud (6). Liudevit, ducele Panoniei Inferioare, care, de alminterea, se răsculă îndată, nu puteà oprì aceste jafuri. Cete bulgăreşti ajunseră şi în Friul (7). Astfel rămâneà mai mult o iluzie diplomatică supunerea «Slavilor şi Bulgarilor» faţă de acel stăpânitor apusean, pe care unii soli greci mai puţin riguroşi în materie de protocol îl numiau, cu titlul cuvenit numai stăpânului lor, «basileus» (8). Dar necontenit soli ai Haganului — titlul se dă lui Boris de unul din aceste izvoare occidentale — veniau la *placitele* germanice pentru a cere, ca şi dela Bizantini, dar fără vreun adaus de subsidii şi daruri, «păzirea hotarului între Bulgari şi Franci» (9).

---

(1) P. 205.

(2) «Abodriti, qui vulgo Praedenecenti vocantur et, contermini Bulgaris, Daciam, Danubio adiacentem, incolunt»; a. 824 din *Annales Einhardi,* ed. citată. Cf. menţiunea dela p. 214: «De Sclavorum regionibus quidam Abodritorum primores».

(3) *Izvestia, l. c.,* şi Jireček, *l. c.*, p. 148, nota 11.

(4) *Ibid.*, p. 147; *Mon. Germ. Hist.*, *Scriptores*, I, p. 827.

(5) Constantin Porfirogenetul, II, p. 154. Cf. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 195.

(6) *L. c.*

(7) *Mon. Germ. Hist.,* I, p. 205 (a. 818).

(8) «Omne Sclavorum genus et Bulgarorum»; *Mon. Germ. Hist.*, *Scriptores*, II, p. 744. «A Bulgaribus vero ideo manum retraxit, quia videlicet, Hunnis exstinctis, regno Francorum nihil nocituri viderentur; p. 748. Cf. *ibid.*, I, p. 355.

(9) «De terminis terrarum inter Bulgaros Francosque custodiendis»; *ibid.*, p. 628. Cf. I, p. 358 şi urm. (an. 826) şi *Einhardi Annales*, a. 824 (solia lui Omortag). Numele de «Cagano», I, p. 465, a. 864.

Am admis mai sus că influențe creștine au putut trezì luptele pentru tron la sfârșirea prin omor a vechii dinastii. Reacțiunea păgână dăduse neamului în câtevà decenii biruințe foarte mari. Dar ca nu puteà să ție mult. Din toate părțile năvălià biruitor creștinismul, care erà de sigur religia Slavilor din Macedonia și din Elada, a celor pătrunși în orașe, cum se crede că ar fi fost și tatăl vestiților predicatori ai Evangheliei între Slavi, Chiril și Metodiu. In marginea Panoniei, din dieceza Salzburg, ca și din Balcani lucrau misionarii cari făcură din Moravia un focar de răspândire a Crezului lor. La Bulgari între femeile clasei dominante, care păstrà încă multe din vechile obiceiuri, legea cea nouă erà de sigur destul de răspândită: însăș sora lui Boris erà creștină. Din rândul prinșilor nu lipsiau călugări limbuți, ca acel Teodor Kupharas, care-și dădù toate silințile să cucerească sufletul Haganului, precum un prins din zilele lui Crum întorsese capul fiului acestuia Nravota, pe care fratele-l ucise pentru această trădare a datinei religioase. Se adause și o foamete, care făceà de nevoie mila unui singur și mai puternic Dumnezeu. Ea jucă rolul primejdiei alamanice la conversiunea lui Clovis Francul. Dar aici n'avem un Remigiu al cărui nume să rămâe legat de cucerirea pentru creștinătate. «Un episcop» veni din Constantinopol pentru botezul noului Mihail, fin al Cezarului cu acelaș nume, care făcù fiului său sufletesc darul bogat al regiunii dintre castelul Sidera și Debeltos, pe care deci Bulgarii *trebuiseră să-l restitue după moartea lui Crum, împreună cu toate cuceririle lui.* Boierii, în parte Slavi—unul din ai lui Crum se chemà Dragomir—, trebuiră să asculte de porunca Hanului de până acum (1). In inimă ei păstrau însă iubirea pentru credințele păgâne și peste puțin timp Mihail, care erà să moară călugăr, trebuì să iasă, cu Curtea și clericii purtând lumini aprinse, împotriva șefilor celor zece «comitate» în cari se împărțià țara, cari năvăliseră în locuința lui.

Cu toate că întrase astfel în lumea bizantină, stăpânitorul bulgăresc cercetă încă mult timp, ca unul ce aveà încă legăturile sale politice la Sudul Panoniei (2), Curtea Papei Nicolae, care, din partea lui, sprijinitor aprig al primației Scaunului său, făceà tot ce-i erà prin putință ca să câștige înrâurire în Orient. La 866 găsim solii săi

(1) Theophanes continuatus, pp. 162—3.

(2) Dincolo de Sava se întră pe pământurile lui; *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, I, p. 408 (an. 892).

la Sfântul Părinte (1), și ni s'au păstrat știrile lor asupra rămășițelor de cultură îndătinată la Bulgari. In acelaș timp Bulgarii intervin în certele lui Sviatopluc, regalul stăpânitor al Moraviei, cu reprezentantul înaintării germanice în aceste regiuni, Arnulf de Carintia. Și, odată ce se găsește că un punct al invoelii lui Mihail cu acesta erà să împiedece aducerea de sare în Moravia, *se vede că pe la anul 890 cursul Murășului, pe unde știm că se aduceà sare ardeleană—la sarea de lagună din Anchial nu e de gândit—se aflà în mâna Bulgarilor* (2).

Și cine știe până unde ar fi mers această întindere spre Vest și Nord-Vest! Dunărea erà acuma de fapt bulgărească. Atacul bizantin dela începutul domniei noului κῦρος al Bulgarilor, Simion, schimbă toată această stare de lucruri. Pentru a ferì Capitala de surprinderi bulgărești, se orânduise, odată cu o creștere de vamă, mutarea emporiului pentru vecinii dela Miazănoapte dela Constantinopol la Salonic. Al doilea urmaș al lui Boris, Simion, nu voì să primească schimbarea, și lupta izbucnì. Imperialii aveau acum înțelegeri cu Maghiarii, urmașii în Onglu ai Bulgarilor de odinioară. Din nou apărù o flotă bizantină pe Dunăre, și vedem pe Simion *închizându-se în Silistra.* El pornise de sigur asupra acestor dușmani barbari, și ei ceruseră sprijinul Bizanțului. Când ieșì din strânsoare, Simion știù să scape de horda maghiară, care, găsindu-și sălașele prădate în cursul unei expediții în Panonia—cazul se întâmplă adesea la Tătari (3)—, se așezară în Ținutul pe care-l cunoșteà acum așà de bine, la Dunărea de mijloc. Făcând încă vreo câtevà încercări nouă,—Simion murì după ce-l înfrânseră Croații. *Bulgarii înțeleseră că drumul spre Apus este și va rămâneà închis pentru dânșii* (4).

III.

Bulgarii în luptă pentru Imperiu.

Ca și Teodoric Ostrogotul, al doilea fiu al lui Boris, care purtà numele creștin, călugăresc, de Simion, fusese crescut în Bizanț și,

---

(1) *Ibid.*, pp. 473—4; p. 379, a. 866.

(2) *Annales Fuldenses*, la an. 892. Despre un șef bulgar, un «tarkhan», mort la Tisa, pomenește o inscripție a lui Omortag, în Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Viena 1906, no 87, dar și în *Izvestia*, *l. c.*, p. 191.

(3) V. articolul din *Zeitschrift für osteuropäische Geschichte*, II, no. 1.

(4) Continuația lui Teofan, p. 357 și urm.; *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, I, pp. 412—3.

ca și acela, el va fi avut și situația unui ostatec. Invățat ca și Teodoric în tradițiile educației constantinopolitane, el trebuià să aibă ca și acesta, înaintea ochilor un singur ideal, cel roman, imperial. Urmărind acest vis, Teodoric a pregătit ruina neamului său, pe care o soartă miloasă l-a împiedecat de a o vedeà, și tot așà a făcut Simion.

După încheierea capitolului preliminar al luptelor dela Dunăre cu Maghiarii (1), răsboiul continuă, într'un șir de expediții, aiurea. Drumul spre Constantinopol e bătut iarăș de oștile bulgărești. Noul «Țar», al cărui titlu e al Cezarilor, apare ca și Crum înaintea Metropolei Orientului roman și face să se sape, într'un răbdător asediu, val dela Blacherne la Poarta de Aur (2). Un ofițer armean îi dă Adrianopolul, pe care Simion are prilejul, peste câțivà ani, să-l mai iea odată (3). La întrevederea cu Impăratul, care sărută pe învingătorul său, Bulgarii din gardă, înveșmântați luxos, cu platoșe de fier, de argint, de aur, îl proclamă în grecește Impăratul lor (4). Din partea lor, Bizantinii nu-l recunoscură altfel decât ca ἀρχηγός, «căpetenie» (5). Dacă nu căpătaseră pentru Biserica lor, cu zece episcopii, corespunzând celor zece «comitate», un Patriarh, pe care-l ceruseră la Roma, Bulgarii aveau acum la Preslav, pe locul Marcianopolei ost-romane, o reședință în care se întâlniau în mic splendorile în locuință, mobilare și etichetă ale Bizanțului, rămas în mâinile vechiului stăpân (6).

Simion intervenise în vieața Sârbilor, înlocuind pe marele cneaz Petru, care-i botezase un fiu, cu Pavel, apoi cu Zaharia, ocrotit bizantin, care și el se dovedì trădător: încurcăturile nenorocite cu Croația ieșiră din această ofensivă spre Apus (7). Fiul său Petru (927—68) făcù la începutul domniei sale o sfioasă încercare în Macedonia, țară despre legătura căreia cu Imperiul lui Simion n'avem nici o știre temeinică (8).

Indată Bizantinii găsiră însă o soluție diplomatică în acest conflict pentru Impărăție. Petru fu recunoscut ca un fel de Impărat

(1) Intre inscripțiile vechi bulgare de curând tipărite de Uspenschi în *Izvestia*, X, p. 173 și urm., este una dela Κάστρον Δρ.. (p. 175). Un strateg bizantin Δίστρης, *ibid.*, p. 295. Pentru luptele Romanilor până la «bălțile» de lângă Silistra contra Pecenegilor Cedren, II, p. 646. V. și *ibid.*, II, p. 583 (comandantul Mihail); Ana Comnena, VII, 3.

(2) Theophanes continuatus, pp. 357—8, 360, 385.

(3) *Ibid.*, pp. 387—8, 404 și urm.

(4) Μέσον αὐτῶν εἰληφότες Συμεὼν ὡς βασιλέα εὐφήμουν τῇ Ῥωμαίων φωνῇ; Cedren II, p. 305.

(5) *Ibid.*, p. 356.

(6) Jireček, *l. c.*, pp. 165—6.

(7) *Ibid.*, p. 169; *Gesch. der Serben*, I, pp. 195 197—9; Continuarea lui Teofan, p. 412.

(8) Constantin Porfirogenetul, *De administratione Imperii*, p. 154 și urm.

de al doilea rang pe lângă cel constantinopolitan, în gloria căruia se contopià prestigiul secundar al fiului său, al rudei sale (Impăratul e: ὁ πνευματικὸς πάππος τοῦ ἐκ Θεοῦ ἄρχοντος Βουλγαρίας; acesta πνευματικὸς ἔκγονος (1)). Petru ține pe fata .Cezarului Cristofor, cu care a serbat nunta la Pegai, fratele, Ioan, are și el de soție o Armeano-Bizantină. Țarița «prietenilor bulgari» (φίλοι βούλγαροι), pe cari Liutprand, episcopul de Cremona, sol al Impăratului apusean, i-a văzut ocupând cele dintâi locuri de ceremonie la ospețele Curții, stă, cu cei trei fii ai ei, mai mult în Constantinopol. Onorabila dependență a lumii barbare, abià câștigată pentru cultură de cealaltă, de unde împrumută totul cu un invidios nesaț, e evidentă (2).

Când opera de restituire a Imperiului începù cu Nichifor Phokas, care cerù totuș dela Bulgari mirese pentru fiii Impăratului Rhomanos, Bulgaria aceasta, care nu mai erà de loc turanică și care începeà să fie tot mai puțin slavă, în chip firesc fu sortită pieirii (3). Precum Maghiarii din Onglu fuseseră chemați împotriva lui Simion, astfel acuma se întrebuințară împotriva fiului său Rușii din Chiev, ale căror prădăciuni anuale până la gurile Dunării și până la Constantinopol sunt descrise cu de-amănuntul în opera de statistică politică a lui Constantin Porfirogenetul (4). Ca și atunci se dau lupte la Silistra, unde stăteà acum Patriarhul bulgăresc recunoscut de Bizanț (5). Și tot la Dunărea noastră, în Preslav, își face staniștea răsboinică cneazul vareg. O împăcare, cu cererea la Constantinopol a moștenitorilor Țarului, Boris și Roman, fu făcută zadarnică prin moartea lui Petru. Impotriva celui de-al doilea Boris veniră Rușii din nou, și campaniile lor la Dunăre sunt zugrăvite cu un mare entuziasm barbar în vechea cronică a lui Nestor. Se păreà că pe acestălalt drum Scandinavii cu ceata lor de Slavi vor ajunge până la cetatea împărătească. Filipopolul fu cucerit de dânșii.

Pentru a-i respinge, alergă noul Impărat Ioan Tzimiske. Iarăș Dunărea fu străbătută de corăbii bizantine, cari biruiră lângă Preslav (6). Pe uscat Imperialii avură pretutindeni noroc, și Sviatoslav fu, la ca-

(1) In schimb, Haganul cazar e numai ἄρχων Ῥωσίας, șefii unguri ἄρχοντες τῶν Τούρκων; *De caerimoniis* (pp. 690—1). Cf. *ibid.*, p. 681.

(2) Cf. spusele Porfirogenetului, în *De administratione imperii*, pp. 87—9.

(3) V. și *ibid.*

(4) V. cartea mea *Chilia și Cetatea-Albă*, cap. I.

(5) Jireček, *l. c.*

(6) Amănuntele, în Cedren, II, pp. 395 și urm., 452.

pătul acestor lupte, după *trei luni de încunjurare la Silistra*, bucuros că i se îngădue o întoarcere onorabilă în patria depărtată (1). Dar Boris nu mai avù niciodată puterea pe care i-o smulseseră acești oaspeți cu graiul înrudit: el fu dus la Constantinopol, așà cum Odoacru trimesese în Sudul Italiei, pentru o plăcută odihnă, pe Romulus Augustulus, cel din urmă Impărat roman în Roma apuseană. Arhiepiscopatul din Silistra ajunse la Sofia, apoi la Vodena, la Meglen și în sfârșit la Ohrida (2).

IV.

Imperiul din Ohrida.

In acest timp Ceslav domnià peste Sârbi ca simplu vicariu bizantin (3), și pe lângă acest ἄρχων Σέρβλων, cancelaria imperială recunoșteà pe acela al Zahlumiei, al Ținutului Canale, al Trebuniei, al Diocleii (4). Statele macedonene încetaseră. Grecia se întorceà la o vieață elenică. Sviatoslav Rusul pierià ucis de Pecenegii cari-l pândiseră. Se păreà că în Balcani rassa slavă și-a încheiat rolul în acelaș timp când Maghiarii unificați și întăriți căpătau o coroană apostolică pentru cel dintâiu rege al lor, Sfântul Ștefan, care treceà Tisa împotriva Voevodatelor românești, încă libere, și se pregătiau să unească la teritoriul lor, după Moravia distrusă, Croația sleită de puteri.

Dar încă de atunci opera de comerț și cultură a Veneției pornise în aceste părți. Orașele dalmatine, cari dădeau odată tribut Slavilor, se ridicau, cu Dubrovnic-Ragusa în frunte, mai ales de când încetaseră prădăciunile necurmate ale Saracinilor (5). Ca o urmare firească ajunseră la însemnătate două popoare nouă pentru istorie: *Albanezii* și *Românii, Vlahii*.

Albanezii apar la 1042, deși cetatea Albanopolis se întâlnește și mai înainte. Cei dintâi cari se pomenesc în izvoare sunt cei de pe la Durazzo (6).

(1) V. și Schlumberger, *L'épopée byzantine, passim*.

(2) *Byzantinische Zeitchrift*, II, pp. 44—5.

(3) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 202. Din Bizanț se trimet aici preoți; Continuația lui Teofan, p. 291. Cf. și *De coerimoniis*, pp. 634—5.

(4) Ζαχλ. ούμων, Κανάλη, Τραβούνων, Διοκλείας; *ibid.*, p. 691.

(5) Continuația lui Teofan, p. 289.

(6) Ana Comnena, I, p. 221; II p. 174. Cf. Jireček, *Gesch. der Serben*, I, pp. 152—4 și în *Archiv für slavische Philologie*, XXI, p. 78 sqq.

Cât despre Vlahi, supuși cu toții de Vasile al II-lea Scaunului Ohridei (1), Tesalia întreagă erà plină de dânșii, și un veteran care și-a scris amintirile, dând sfaturi de administrație și de politică, Kekaumenos, ne reprezintă simpla vieață a acestor păstori, deprinși cu răscoala (μοῦλτος) și trăind în «mica lor țară» ca într'o lume aparte, în care oamenii Impăratului veniau numai pentru dijmă, stabilită odată pentru todeauna, prin bună învoeală, așà cum veniau mai târziu oamenii Domniei moldovenești în valea Câmpulungului. O administrație specială, ἀρχὴ τῶν Βλάχων Ἑλλάδος, a Vlahilor din toată Hellada, aveà grija, mai mult supravegherea, acestor supuși privilegiați ai Imperiului (2). Domn de fapt erà odată bătrânul celnic sau «fruntaș», στρατηγός, Nicoliță, «moș Nicoliță», πάππος Νικολιτζᾶ (3). Un omonim e pomenit, ca «Nicoliță din Seres», și în cronica oficială a lui Cedren-Skylitzes, printre cei amestecați în luptele «Bulgariei» nouă cu Bizantinii (4). Și un Drăcșan, Δραξάνος, apare în cronicile bizantine (5), apoi un Νεστορίτζης, un Ἡλίτζης, Nestoriță, Iliță, chiar un Ζαρίτζης, probabil de acelaș neam cu Nicoliță (6). Litovoiu, Voevodul din Gorj în veacul al XIII-lea, are aici un omonim, Λυτοβόης din Diavoli. Bizantinii află și ieau oile Vlahilor (7). Și între localitățile unde se ciocnesc oștile e și Câmpulungul cel de-al patrulea, pe lângă cel muntean, cel moldovenesc, cel maramureșean, Κίμβα Λόγγου din Pind (8). Regiunea, locuită și azi numai de Români, a Meglenului e anume pomenită și ea (9).

Supt Boris al II-lea, care luptase și cu Sârbii, Macedonia, partea de lângă lacul de Prespa, formase unul din «comitatele» Bulgariei, cu câte un boier în frunte. Boierul Sișman, despre care e vorba, fără nume, în Cedren (10), lăsă patru fii, cari poartă nume biblice: David, Moise, Aron, Samuil. Asemenea nume le dădeau cu osebire Bogomilii, Pavlichienii, cari-și întinseseră propaganda peste toată Bulgaria toc-

(1) *Byzantinische Zeitschrift*, II, *l. c.*
(2) V. mai ales pp. 77, 96.
(3) *Ibid.*
(4) *Ibid.*, pp. 452—3.
(5) *Ibid.*, p. 453.
(6) *Ibid.*, pp. 461, 462, 469.
(7) Kekaumenos, p. 28.
(8) Cedren, II, p. 457. V. castelul Λογγός, p. 465. Cf. studiile d-lui G. Murnu, în *Convorbiri literare*, XXIII.
(9) Cedren, p. 461.
(10) *Ibid.*, p. 434; Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 88 și urm.

mai în acest timp(1). Erezia aceasta cu un caracter violent, fanatic, puteà aduce unirea în porniri și fapte a tuturor elementelor de obârșie nobilă din acest Apus balcanic. Și, opusă cu furie ortodoxiei, care erà una din rațiunile de a fi ale Bizanțului, ea puteà să dea luptători învierșunați împotriva dominației imperiale.

Din cei patru frați doi pier,—unul la Kalai Drys, între Castoria și Prespa, de «Vlahi chervanagii» (ὁδῖται)— al treilea se înlătură prin mutilare și, unit cu alți șefi locali, alți τοπάρχαι, Samuil se răscoală, luând dela început, ca unul ce erà Bulgar de naștere și n'aveà altă tradiție politică la îndemână, titlul de «monarh a toată Bulgaria» (μόναρχος Βουλγαρίας ἁπάσης) (2).

Cele dintâi acțiuni militare ale lui se petrec pe pământ mai mult românesc. Iea Larisa, amenință Salonicul, pradă de două ori in Peloponez. Când Vranas pleacă asupra lui și fiului lui, aceștia sunt găsiți și răniți în Tesalia. Stăpânirea lui Samuil se întinde dela Durazzo, în părțile Albanezilor, până la Sofia, pe care o atacă de două ori Impăratul Vasile, care erà să fie supranumit «Bulgaroctonul», Ucigătorul de Bulgari(3). Prespa, Ohrida, Prilepul, Uschiubul, Vodena, Bitolia (Βουτέλιον) (4), în regiuni cari n'au fost niciodată mai ales slave, sunt centrele puterii lui. Dacă în istoria luptelor cu Impăratul se vorbește de luarea de către Bizantini a Preslavului, a Vidinului (5), aceste locuri se răsculaseră probabil dela sine la vestea că un steag bulgăresc liber s'a ridicat în muntele apusean al Pindului. Prin acele părți n'a fost însă niciodată Samuil însuș sau cei de pe lângă el.

Cu moartea întemeietorului, care-și dădù o nepoată, Ecaterina, după Isac Comnenul și e intitulat Țar, βασιλεύς, de Brieniu, se mântue de fapt acest «Imperiu» cu un singur Impărat.

Fiu al lui Samuil și al unei femei din Larisa, Gavril-Roman erà poate pe jumătate Vlah. Unul din fiii săi, pretendent după sfărâmarea Imperiului, se chiamă Deleanos (Δολιανὸς la Psellos, p. 6 și urm.), din care nu știu cu câtă dreptate s'a putut face de istorici și filologi moderni slavul Deljan. Alusianos, fără putință de o asemenea reducere la un prototip slav, se chiamă fiul lui Aron (6), și prietenul Vlahilor Kekaumenos

(1) V. un Δαβὶδ ὁ ἀπὸ Ἀχριδῶν ca general în Samos mai târziu, *ibid.*, p. 479.
(2) *Ibid.*, p. 435.
(3) *Ibid.*, pp. 435—52.
(4) Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, p. 196.
(5) Cedren, II, pp 452, 453.
(6) *Ibid.*, p. 531 și urm.

îl laudă ca un «vestit general» (1). Să nu uităm că unul din șefii de pe vremea lui Samuil se chemà Prusianus (2).

După ce Deleanos e orbit și Alusian fuge la Mosynopolis (3), lupta pentru neatârnare urmează. *Sunt aceleași elemente în aceeaș țară*, dar ele se îndreaptă acum la Sârbi, la Mihăilaș (Μιχαηλᾶς), fiul lui Ștefan, cneazul acestora, și la jupanii lui (4). Fiul acestuia, Constantin Bodin (5), e proclamat Impărat la Uschiub, cu numele de Petru (6): îl ajută un Petrilo. Și să se noteze că, în acelaș timp răsculându-se ducele Dunării Nestor cu ajutor peceneg, el e ajutat de acel Tatos din Silistra, de sigur Român, —Tatul — despre care am vorbit și aiurea (7). Mihail Ataliatul afirmă cu acest prilej că «la Dunăre sunt multe orașe și mari, având mulțime strânsă de toate limbile și hrănind și destulă oaste» (8).

Pretutindeni zbucnește vieața unui nou neam.

Când debarcă Normanzii, cu cari se înrudește dinastia sârbească— fiul lui Mihăilaș, Constantin, luând pe fata lui Robert—, când se ocupă de dânșii coasta, cu Avlona și Canina, ba chiar Ianina, Ohrida, Uschiub, Meglenia toată, când șefii albanezi fac legături cu năvălitorii și cu Venețienii, lagărul de iarnă al Francilor e în Larisa, în Tricala și se pomenește cu acest prilej și Ἐζεβάν, χωρίον βλαχικόν (9).

In sfârșit, supt Impăratul Mihail Ducas, avem o mișcare generală a Sârbilor, la care iau parte și Diocleați și Croați chiar, pe lângă ajutorul peceneg, *care cuprinde de sigur și elemente românești de pe malul stâng al Dunării*, luându-se la Nord tot malul Savei și Dunării până la Vidin, iar în această Macedonie, tot mai puțin slavă, prin Niș, Uschiubul. Bodin, șeful de răscoală în chiar aceste locuri, și Vâlcan, ruda sa, care comandă către Durazzo, conduc lupta, cu jupanii lor. Nici prezența Impăratului în Uschiub nu ajută (10).

---

(1) Θαυμαστὸς ἐκεῖνος στρατιώτης; p. 22.

(2) Cedren, II, p. 469; cf. *ibid.*, p. 607.

(3) *Ibid.*, p. 533.

(4) *Ibid.*, pp. 715—719.

(5) Jireček *Geschichte der Serben*, I, 234, nota 3.

(6) Bodin ca nume de «Vlah»; Jireček, *Gesch. der Serben*, I, p. 234.

(7) Cedren, pp. 715—9. Cf. Jireček, în *Archiv für slavische Philologie*, XXI, p. 543 și urm.; Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 81.

(8) Πολλαὶ καὶ μεγάλαι πόλεις, ἐκ πάσης γλώσσης συνηγμένον ἔχουσαι πλῆθος καὶ ὁπλιτικὸν οὐ μικρὸν ἀποτρέφουσαι; p. 204.

(9) Ana Comnena, I, pp. 70 și urm., 223 și urm., 236 și urm., 245 și urm. Cf. Kekaumenos, p. 67.

(10) Ana Comnena, I, p. 80 și urm., 181, 213—4, 204, 214, 294, 368, 411. Cf. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 235 și urm.

Și aici nu e vorba de o acțiune pur sârbească. Aceea va începe mai târziu numai, când în Ștefan Nemania serbismul își va găsì puternica întrupare națională.

Am ajuns astfel în apropierea anului 1100. Serbia singură a rămas să reprezinte pe Slavi în Balcani. Din «al doilea Imperiu» bulgar, care e, de fapt, al Albanezilor, Vlahilor și Slavilor macedoneni, rămăsese un singur lucru: numele de «Bulgaria» dat Ținutului pe care se desfășurase crunta și scurta lui epopeie (1).

V.

Serbia în luptă cu Ungaria.

In legătură cu pătrunderea, pe la 1100, a Ungurilor în părțile Croației, cu așezarea lor la Zara, Spalato — reședință de arhiepiscop latin — la Traù, *cu avântul normand, cu extensiunea venețiană spre Orient, cu ambiția Curiei romane, și nu cu puterea rassei slave însăș, se ridică în acest veac al XI-lea «Serbia» adriatică, în părțile Diocleii și Travuniei, ca și în Hlmul herțegovinian.* Acești regi, dintre cari face parte Ștefan Voislav, nu dau, de altfel, diplome slavone decât dela 1180 înainte (2). Influența religioasă și culturală latină o exercită arhiepiscopatul de Antivari (3), de care atârnau o sumă de episcopi în porturile vecine și în orașele din interior. «Preotul diocleat» — a cărui operă a fost de curând editată de Crncić — încercă într'o lucrare *latină* să dea o bază tradițională acestui Stat în creștere.

Consolidarea Diocleii fu oprită de regii unguri ca și de Venețieni. Cei dintâi ieau la 1138 titlul de regi ai Ramei, prin care e să se înțeleagă Bosnia Banului Borič (4). Peste vreo jumătate de veac, Manuil Comnenul făceà un duce bizantin al Diocleii și Dalmației.

Voislav insuș avuse să se lupte cu Bizantinii, la cari stătù ca prins. El câștigă cea dintâi mare biruință asupra lor.

Numai dela 1100 încep a jucà un rol însemnat Sârbii din părțile Timocului și Moravei, cari erau despărțiți de Dunăre prin «marea pădure a Bulgarilor», ca și prin castelele, pe rând unguresti și

(1) Cedren, II, p. 549.
(2) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 214.
(3) *Ibid.*, p. 216 și urm.
(4) *Ibid.*, p. 230.

bizantine, Semlin, Belgrad și Branicevo. Vâlcan, șeful lor, pradă până la Uschiub supt Alexie Comnenul. Fiul lui poartă numele, înrâurit de Unguri, de Uroș. El face politică ungurească și-și dă fata, Elena, după principele Bela. Indemnat de Unguri, marele jupan Uroș al II-lea se desface de Manuil Comnenul. Acesta trebue să învingă și ajutorul trimes lui Uroș de Unguri. Deși supus Bizantinilor, urmașul său Desa își dă fata după un fiu al dogelui Vitale Michiel, conte de Osero și cumnat al regelui Ungariei. După trecătorul Tihomir, Ștefan Nemanina întemeiază o dinastie nouă. Erà de loc din Dioclea. El părăsește pe Bizantini cu totul și are să înfrunte pe gloriosul Manuil însuș. După moartea acestuia în sfârșit, el înaintează ca aliat al Ungariei, și *aceasta-l duce în Dalmația*, pentru care Papa încoronă ca rege pe al doilea Ștefan, (—1228). Și el ajunse îndată până la Prizren. O altă putere erà să-l scoată însă din această Macedonie.

Astfel s'a desfășurat soarta Serbiei, până la Dușan. Că nici statul unitar n'aveà un caracter național o arătă titlul grec de Ștefan «Ducas» pe care-l iea Ștefan Radoslav, care se poartă ca vasalul lui Manuil Ducas, «Impăratul» care nădăjduià încă să-l păstreze.

VI.

Lupta Europei latine cu Bizanțul și noul Imperiu al „Românilor și Bulgarilor".

Manuil Comnenul reprezintase o încercare, foarte interesantă, dar zădarnică, de a face ca Bizanțul să-și însușească toate puterile, de energie rară, de îndrăzneț avânt, de harnică inițiativă comercială ale Apusului în necontenită creștere năvălitoare. Pe jumătate latin el însuș prin mamă-sa, o principesă maghiară, soț a două Latine, încunjurat de Latini ca sfetnici și conducători de oștiri, dedat ca un Latin sporturilor cavalerești pe cari le osândià maiestatea imobilă a bizantinismului, el erà mai chemat decât oricine ca să încerce această operă de adaptare, mântuitoare pentru Imperiu. Indată însă ce închise ochii, văduva sa și fiul său nevrâstnic fură înlăturați tocmai pentru această «latinofronie», bogații negustori italieni din Galata și Pera fură măcelăriți, ca exploatatori și eretici, ca «Latini spurcați» și ca bogătași, de o plebe pe care no înnebunise lăcomia și setea de răsbunare, și sângerosul Andronic Comnenul păstră, tocmai pentru atitudinea sa, fanatică și șovinistă, în acel conflict tronul. Răsturnat pentru cruzimile săvârșite împotriva nobilimii ce se ridicase la Curtea Comnenilor celorlalți, el fu înlocuit cu cei

doi Angheli, Isac și Alexie, a căror acțiune politică are în fond aceeaș bază.

Sprijinind pe fiul lui Isac, a cărui soră erà soția lui Filip de Suabia, Apusul urmăria politica sa firească, tendința sa logică de a dominà supt toate raporturile acest Răsărit în decadență. Se continuă astfel lupta Ungariei latine pentru a-și supune pe Slavii din Serbia, lupta Veneției pentru a-și stabilì autoritatea în Dalmația locuită de Slavi, silințile Sfântului Scaun de a da o vieață adevărată episcopatelor cari fuseseră întemeiate pe litoralul diocleat al Serbiei lui Ștefan Voislav și Vâlc, poftele normande de a luà și celălalt mal al Mării Ionice și Adriatice, creând o Albanie catolică supusă regelui celor două Sicilii și, în sfârșit, speranțele Impăraților de Apus, unui Frederic Barbă-Roșie, și mai ales unui Henric al VI-lea, de a realizà *Imperium orbis* cu puterile lor, «alamanice».

Poporațiile supuse Imperiului simțiau această stare de lucruri pe care o sădise expediția, mult timp biruitoare, a Normanzilor cari cuceriră Salonicul, străbătând tot Apusul peninsulei, unde se mai păstrà amintirea vechilor răscoale «bulgărești». Pe acelaș timp un «principe», un «jude» al Albanezilor apare ca ginere al marelui jupan Ștefan (1). După o sută de ani de liniște, supt marii Comneni, restauratori ai hotarelor lui Iustinian, supușii începură a fi foarte simțitori la abuzuri, cari nu puteau lipsì, Impărații fiind împovărați de sarcini, între cari ca mai nouă se înfățișà birul de răscumpărare dela Germani, *alamanikon*. Dacă alianța de familie a lui Isac cu regele Ungariei asigurà la Dunărea sârbească, în toate părțile celelalte, orientate prin negoț tot mai mult către Apus, fierbeà nemulțumirea.

Incă din vremea expediției lui Robert Normandul, «Maniheii», Bogomilii dela Adriatică încep să se miște: ei refuză serviciul și sunt pedepsiți pentru aceasta (2). Atunci izbucnește o răscoală în toată forma, al cărei centru e Beliatova. Se chiamă în ajutor și «Sciți», cari pot fi Pecenegi, dar și altfel de barbari. Căci despre favoritul Impăratului Nichifor Botaniates, din veacul al XI-lea, favorit cu interesantul nume de Borilă, care e—cum vom vedeà—și al unui șef vlah din veacul următor, se spune că erà «Scit sau Mys», ceeace poate însemnà Bulgar, dar și Român dela Dunăre (3). Aliați ai re-

(1) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 291, nota 2.

(2) Bulgari pedeștri în oastea bizantină; Eustatie de Salonic, pp. 475—6. Sârbi în Salonic, p. 452. Un «Roman» dela Dunăre, p. 423.

(3) Bryennius, p. 146.

voltaților sunt și căpeteniile dela Glavinița și dela *Silistra* (1). Pare că asistăm la ivirea unor împrejurări ca acelea din vremea Țarului Samuil.

Data aceasta însă, Vlahii pe cari se sprijine mișcarea, se văd. Sunt păstorii întregului munte, și, când e vorba, pe urmă, de ajutorul lor la o luptă împotriva Pecenegilor, ei se deosebesc neted de Bulgari și se definesc astfel: «Vlahii, toți cei ce duc vieața nomadă» (ὁπόσοι τὴν νομάδα βίον εἵλοντο) (2). De sigur că în toate expedițiile purtate de Impărați în aceste părți ei au îndeplinit rolul de auxiliari la care erau ținuți prin convenții speciale. Iscusința lor la luptele prin munți, sprintena lor vitejie bucuroasă sunt cunoscute de rabinul Veniamin Spaniolul, care a străbătut în a doua jumătate a veacului XI-lea, între alte provinci bizantine, și Tesalia lor, care ajunsese acuma o Vlahie-Mare (3). Pentru aceasta erau răsplătiți șefii lor și cu pământuri, cu feude militare. Aceasta se refuză lui Petru și Asan, doi celnici cu trecere mare între ai lor; cel dintâiu stăruind, ar fi fost și pălmuit de un demnitar bizantin. Aceasta însemnă începerea, sau, mai bine, reînceperea răscoalei (4). Mărirea peste datină a dijmei pe porci, boi, oi pregătise materialul (5). Aceasta se petreceà în vremea când se organizà expediția împotriva pretendentului Vranas.

Locul anume al izbucnirii răscoalei nu se arată. Faptul că se întrebuințează pentru încălzirea spiritelor minunile Sfântului Dumitru ne-ar îndreptà spre Salonic, unde curge mirul din oasele Sfântului. Dar între cele dintâi încercări e atacul împotriva Preslavului (6), vechii Capitale bulgărești. Preslavul ortodox, nu shismatica Ohridă, pe care o afurisiau an de an în scrisele lor călugării. Acest fapt, ca și îmbrăcarea coturnilor roși ai Impărăției chiar dela început, fără nesiguranța ce pare a se observà la Samuil, are, de sigur, un înțeles. Nu cel dat de istoricii bulgari, că frații ar fi fost din neamul vechilor stăpânitori (7), ci altul: acela că dela

(1) Ana Comnena, II, pp. 199, 232, 273-4, 279 și urm., 280. Cf. Manihei luptând contra Bulgarilor, *ibid.*, p. 340. V. mai ales II, pp. 297-8.

(2) *Ibid.*, I, p. 395.

(3) Și în *Arhiva istorică*, II, p. 25.

(4) Choniates, pp. 482—3.

(5) Gheorghe Acropolitul, pp. 20—1.

(6) Choniates, pp. 485—6, 486—7.

(7) V. și Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 269. Petru ar fi fost un nume luat, căci, după un pomelnic, căpetenia răscoalei se chemà întâiu Teodor.

început cărturari, inspirați de tradiție—poate acel Vasile din care noua dinastie făcù un «arhiepiscop al Bulgariei», un Patriarh pentru ai săi—avură partea lor de întețire și îndemn. Pentru a se înțelege, în sfârșit, și mai deplin începuturile revoltei trebue să se noteze și aceea că în oastea răsculaților care luptă împotriva lui Vranas se găsesc și Cumani (1). Cumani se chemau însă—vezi și cazul Hunilor, al Tătarilor, etc.—, nu numai barbarii turanici, înrudiți cu Pecenegii, cari pe vremea aceea stăpâniau la Nordul Dunării, dar și supușii lor, statornici și creștini, Românii din veacul al XII-lea. Doar pe acolo se găsiseră Români în cursul campaniilor bizantine împotriva Ungurilor și pretendentul Andronic dăduse de Vlahi în fuga lui spre Haliciu; ba chiar se spune de Cinnamus că Vlahii ce merg cu Leon Batatzes împotriva Ungurilor «din locurile spre Marea Neagră» sunt «coloni din Italia» (2). Supt Comneni la Chilia se trimet prinși de Stat (3), și scriitorii bizantini știu că la acești «Taurosciți» o fiară din pădurile nesfârșite se chiamă ζούμπρος, zimbrul nostru (4). Și căciula acestor barbari erà cunoscută în Constantinopol (5). *Pentru a treia oară găsim această legătură între Pind și Dunăre, cele două puncte unde se trezește energia militară și politică a neamului nostru.*

A negà caracterul vlahic al răscoalei, e cu neputință. Il afirmă izvorul bizantin contemporan, ca și cronica bogată a cruciaților francezi cari căzură asupra Imperiului slăbănogit pentru a-l înlocuì cu un alt Imperiu, latin, incapabil de vieață, cronica, vestită, a lui Villehardouin, care știe foarte bine, ca un luptător ce fusese, ce erà un «Bougre» și ce erà un «Blacque». Scriitorul grec vorbește de «limba Vlahilor», Βλάχων φωνή (6). Când scrisoarea Vlădicăi Vasilie către Papă începe cu «multas inclinationes et multas sanitates» (7), ne întrebăm în ce limbă a putut fi scris originalul. Căpeteniile au nume cari amintesc pe al luptătorilor lui Samuil: un Ioniță, fratele celor doi conducători și urmașul lor, un Litovoiu (Λιτοβόης) (apoi Nicolae Litovoiu, dela Melenic) (8). Inaintea Salonicului apare

(1) Choniates, p. 503. Și «Romani», Bizantini se aflau între rebeli *(ibid.,* pp. 509—10.)

(2) *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 86 și urm.

(3) Choniates, pp. 401—5. Unul e orbit acolo, altul exilat în Sciția. Deci se vede că nu e Chele de lângă Bizanț. Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 32 și urm.

(4) Choniates, p. 433.

(5) *Ibid.*, p. 432.

(6) Choniates, pp. 617, 673.

(7) Hurmuzaki, I, pp. 49—50, no. xxxv.

(8) Choniates, I, p. 564; Acropolitul, p. 81.

Vlahul Ἐτζυϊσμένος (Sișman), la Seres, mai târziu, un Dragotă (1). Armele,—săgeți, suliți—, felul de luptă, năvălirile neprevestite, organizația cu totul patriarhală, în care individualitățile, cu pasiunile lor, adesea criminale, au loc liber, arată pe deplin caracterul vlahic, păstoresc, nomad al mișcării. El a fost și una din cauzele neașteptat de răpezii întinderi și a deplinului ei succes. Impărțirea, ca moșii, între șefi a locurilor cucerite, e un obiceiu vlahic: Preslavul Mare și Provaton fură astfel «țara lui Petru» Πέτρου χώρα (2).

Cum erà firesc, două tendințe s'au desemnat dela început, în legătură cu tot trecutul. Mânați de sfătuitorii lor învățați, Petru și Asan merg spre Răsărit, spre clisurile Balcanilor, unde bat și pe Impăratul grec, și spre Mare. Cetele lor se întâlnesc la Niș, la Sofia, la Constanța, la Varna, la Anchial (3). Indată vor reluà năvălirile din vremea lui Crum spre Filipopol și Adrianopol (4),—pe cari Samuil nu le făcuse. Mai târziu numai, între datele, apropiate, ale morții lui Asan și lui Petru, se alege o reședință, și anume Târnovo în Balcani, care n'avuse până atunci vreo însemnătate decât în analele transhumanței vlahice (5). Atunci se poate da un nume nouăi stăpâniri pe care o moștenește, după o normă păstorească — ce se întâlnește și la Turci, păstrându-se și până astăzi, dar nu la Bulgarii de după Boris, deprinși cu norme de succesiune bizantine—cel mai în vârstă dintre bărbații neamului stăpânitor: Ioniță. I se zice ἄρχων τῆς Ζαγορᾶς, al «Transalpinei» balcanice, care echivalează cu teritoriul cedat la botez lui Boris, partea unde, *dincolo de Em*, i se păstrează încă și azi numele, în cele două localități, ale Zagorei Vechi și celei Nouă (6).

Pe de altă parte, regiunile ce fuseseră ale lui Samuil nu țin să se confunde cu Imperiul cel nou. Tot dintre Vlahi se ridică aici stăpânitori cari știu să se mănție. Pe când Sârbii pradă Prizrenul, Uschiubul, pentru ca, pe urmă, să fie bătuți la râul Morava și opriți de a mai lucrà prin trecerea, *pe la Vidin*, a auxiliarilor unguri (7), un

---

(1) *Ibid.*, p. 80.
(2) Acropolitul, p. 23.
(3) Choniates, I, pp. 568—9.
(4) *Ibid.*, pp. 571, 612 și urm., 706.
(5) *Ibid.*, p. 620.
(6) *Ibid.*, p. 679.
(7) *Ibid.*, pp. 569, 588 și urm. Cf. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 273—4.

Chrysos, româneşte Hârsu, iea pentru dânsul ţinuturile macedonice (1). Cucerind Prilepul, după ce înfruntase pe Impăratul însuş, el străbate —întocmai ca Samuil—până în fundul Peloponesului, pe un drum cunoscut de Albanezi şi de Vlahi(2). Reşedinţa lui erà la Prosec, pe Vardar, sus pe stânci.

Ajutat de iuruşul repede al Cumanilor săi, Ioniţă-şi poartă oştile în toată Tracia. El nu mai e, după 1204, când Impărăţia ortodoxă a căzut, şeful rebel al Vlahilor prădalnici. Ortodoxia cere un reprezintant încoronat, luptător şi stăpânitor. In această calitate se înfăţişează el împotriva Latinilor stricători de lege, despoietori de biserici şi mănăstiri, prigonitori de clerici. Toată intoleranţa bizantină se strânge în jurul lui, îl sprijină şi-l îndeamnă. Iată-l la Seres, la Berrhoe (Eschi-Sagra), la Filipopol, la Demotica, la Perint şi până la Athyra. Orăşenii din Demotica, unde erà adăpostit şi Patriarhul, care moare acolo, îl proclamă Βασιλεύς (3).

Negocierile cu Papa trebue înţelese ca o silinţă dibace de a căpătà şi recunoaşterea Apusului. Ioniţă râvneşte coroana Bizanţului, căci el e Impărat al «Romeilor (Romanilor) şi Bulgarilor», precum în Apus purtătorul coroanei date de Papă la 800 e Impărat roman de naţie germanică. Cancelaria romană e însă bine pregătită: datoare să cruţe pe Greci, apoi pe pupilii, nu totdeauna supuşi însă, din Constantinopol, ea ştie numai de un «rege» şi, înlăturându-se Romanii, în cari se face a vedeà Români, deci Vlahi — informaţii exacte veniau dela Curtea Impăraţilor Răsăritului—, ea vorbeşte numai de aceşti supuşi dintru început: Vlahi şi Bulgari. Iar, pentru a îndulcì lecţia, se intinde lăudătoare, de o potrivă, asupra originii romane, ca şi asupra antecesorilor imperiali din Bulgaria dela Preslav (4). Mai departe n'a putut ajunge întemeietorul Impărăţiei dela Târnova (5).

Ea nu puteà să dureze decât atâta timp cât erau Francii în Bi-

---

(1) Choniates, p. 643 şi urm., 665. Cf. Jireček, *l. c.*, pp. 285—6.

(2) Choniates, p. 708.

(3) *Ibid.*, p. 835.

(4) Cf. *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 124 şi urm. Mă îndoesc că scrisorile din anii 1199 şi 1202—3 ar fi în adevăr anterioare anului 1204. Regret că n'am ediţia şcolii franceze din Roma a registrului lui Inocenţiu al III-lea.

(5) Supunerea către Sfântul Scaun a episcopilor de Velbujd, de Preslav, de Uschiub, de Prizren (*Prisdiani*), de Niş şi de Vidin (Hurmuzaki), I, p. 29, no. XX, nu arată de loc subordonarea lor către noul «Patriarh», şi încă mai puţin întinderea Imperiului bulgăresc asupra acestor provincii. V. *ibid.*, p. 28.

zanț. *Trăià prin elementul bulgăresc mai puțin decât prin oricare altul.* Și încă și în acest timp, în calea ei au stat totdeauna, nu Latinii, cari totuș au prins rădăcini pe coastele Adriaticei și în Morea, ci concentrările legitimiste grecești din Epir. Asupra acestora trebue să ne îndreptăm luarea aminte, fiindcă ele nu înseamnă altceva decât, după sfărâmarea statului lui Chryses, la moartea acestuia, *întrebuințarea de Greci, — aici ca și în Tesalia — a acelui element nou cari sunt Albanezii și Vlahii.*

Urmașul lui Ioniță, mort, în împrejurări întunecate, *lângă Salonic*, pe care l-ar fi luat de sigur, nu fu vreunul din fiii lui Asan, Ioan sau Alexandru, cari pribegiră la Cumani, ci Borilă, fiul unei surori a mortului, pentrucă, precum s'a spus, el erà cel mai mare dintre reprezintanții casei domnitoare (1). Ioan Asan, urmașul său, după scurtă vreme, începe lupta cu Epirul, de care am vorbit.

Familia Angelos Ducas, care întemeiase aici o domnie, un «despotat» —*numele se întâlnește acum întâiaș dată,*—erà înrudită și cu Bulgarii: un Radomir Bulgarul luase în veacul al XI-lea pe o Dukaina (2). In orice caz, ea știù, supt Mihail și fratele său, Teodor, să iea caracterul, simplu, patriarhal, potrivit cu poporația din aceste văi. *Despotatul Apusului* (δεσπότης τῶν δυσικῶν) (3) se prefăcù tot mai mult într'o Albano-Vlahie cu domni greci.

Cronica grecească a timpului arată că Teodor și-a supus, pe lângă Durazzo, care-i dădeà legătură cu Marea, tocmai acele ținuturi cari sprijiniseră dela începutul veacului al XI-lea formațiunile politice din Apusul peninsulei: Ohrida, Prilepul, ținutul Albanezilor («Albanos») și Tesalia toată (4). Pe de altă parte, el ajungeà până la Salonic. La proclamarea sa ca Impărat, făcù slujba Arhiepiscopul bulgăresc, și acelaș cronicar asigură că Teodor a cârmuit bulgărește, după tradițiile politice și poate, adesea, și în limba de stat a Bulgariei (5). Impiedicând înaintarea Imperialilor greci din Asia, dela Nicea, cărora le luă Adrianopolul, el păreà menit să înnoească în forma bizantină, tradițională, ceeace făcuse în forma revoluționară bulgaro-vlahică Ioniță.

Lupta dela Klokotnica, în 1230, dădù lui Ioan Asan în părțile

(1) Gheorghe Acropolitul, pp. 26—7, 35.
(2) Ana Comnena, I, p. 399.
(3) Pachymeres, I, p. 21. Cf. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 293—4.
(4) Gheorghe Acropolitul, p. 27 și urm.
(5) Pp. 36—7.

vestice tot ce luaseră până atunci Epiroţii şi se enumeră Seres, Pelagonia, Prilep, Elbasan şi *Marea-Vlahie* întreagă (1). Mai târziu Ioan, fiul lui Teodor, cel prins, orbit şi apoi liberat de Ţarul înrudit, merge cu şase corăbii în această Marea Vlahie, unde ocupă Pharsale, Larisa, Platamona (2). Al doilea Mihail Angelos iea Vodena şi Ostrov, cedează Croia, în teritoriul albanez (ἐν τῷ 'Αλβανῷ) şi alege ca reşedinţă Larisa; Arta, Ianina, insulele vecine erau ale lui. El va luà ajutor dela Sârbi şi Albanezi în luptele sale de revoltat (3). Vlahii nu-i vor lipsì, şi între cei amestecaţi în luptele lui cu Niceenii pentru Diaboli, Prespa, Pelagonia, e şi Borilă Lungul, Βορίλα Λόγγος (4). Nu trecea mult şi, câţiva ani numai după moartea lui Ioan Asan, Paleologii din Nicea intrau în Constantinopol. Ei începeau prefacerea vechiului Imperiu universal, de o intransigenţă ortodoxă absolută, într'o «Rhomais» naţională, aplecată la toate concesiile oportunismului religios. Atunci—şi numai atunci—, cu schimbări dese de stăpânitori bulgari nevrâstnici sau netrebnici, *îi răspunse, în Zagora şi dincolo de clisuri, o Bulgarie naţională.*

Ea nu se întindeà la Nordul Dunării. Pasagiul din Rubruquis: «ultra Danubium versus Constantinopolim: Valachia quae est terra Assani, et Minor Bulgaria, usque in Solonomam (5)», se referă la Valahia tesaliană, la Bulgaria „mică" dela Ohrida, în legătură amândouă cu Salonicul.

Această nouă Bulgarie erà aşà de slabă, încât, departe de a stăpânì ea la Nord linia Dunării, a primit necontenite înrâuriri stăpânitoare de acolo. Ungaria, refăcută după năvălirile Tătarilor, dă pe una din soţiile lui Ioan Asen, şi fiul lor Caliman, Căliman, poartă numele sfântului naţional maghiar Coloman (6). In afacerile bulgăreşti ca şi în cele sârbeşti se amestecă tot mai mult Uroş, ginerele regelui Ungariei (7). In curând, întărindu-se Banatul, din nou creat, al Macioviei (Macsó), ca şi cel, dela Apus, al Bosniei, un aliat prin căsătorie al dinastiei arpadiene, principele rutean Rostislav de Haliciu, al cărui fiu se numeşte Mihail, nu numai că joacă un rol de su-

(1) *Ibid.*, p. 46.
(2) *Ibid.*, p. 66.
(3) *Ibid.*, pp. 98—9, 151—2.
(4) *Ibid.*, p. 179 nota, 180.
(5) Şi în Hurmuzaki, I, pp. 265—6.
(6) Gheorghe Acropolitul, p. 69.
(7) *Ibid.*, pp. 134, 162.

praveghetor la această graniță, dar se înfățișează și ca unul din pretendenții la tronul Țarilor (1). Și în sfârșit la Vidin se ridică, de sigur nu fără sprijinul Ungurilor și Românilor, acel Sfentislav care va ajunge să-și ocupe trecător Impărăția (2). Tot din aceste părți, va pleca apoi și Terterii, întemeietorul noii dinastii bulgărești.

Pe acest timp—și de multă vreme—supt Nogai țerile noastre erau cuprinse în marginile vastului Stat tătăresc, pe lângă care valoarea militară a Bulgariei după uzarea puterilor vlahe, cari nu mai jucau acum nici un rol, însemnà de sigur prea puțin. «Sciții de peste Dunăre», παρίστριοι, vor încercà îndată, prin fiul de Han Ciochi, o dominație directă a Tătarilor în Târnovo (3). „Cuman" ca și Terterii, Eltimir e ginerele lui Myltzes, despre care se va vorbi îndată, și joacă un rol în luptele bulgaro-bizantine dela sfârșitul veacului al XIII-lea (4).

Totodată pământurile macedonene, cu Ohrida, sunt smulse între Niceeni și Bulgari. Dintre «ciobanii» și «boarii» (ποιμένες, σοβιῶται) «bulgari» de acolo se ridică și uzurpători ca Dragotă (5). Până în Rodope pătrund turmele vlahe ale «Dacilor», dintre cari se citează pe la 1330 un Șerban, Συρμπάνος, amestecat în luptele celor doi Andronici (6). Vlahii au ajuns însă după 1261 credincioșii și vitejii ajutători ai Imperiului: îi vedem așezați pentru paza Capitalei între Constantinopol și Vizya (7). Și în acelaș timp frații lor dela Dunăre, «Tătarii creștini», Alanii (᾿Αλάχοι, Αλάνοι), conduși de episcopul de Vicina, sunt strămutați mai adânc în Impărăție, unde în curând se revoltă (8). Rolul lor ca apărători ai Asiei Mici împotriva Turcilor a fost expus aiurea (9).

Vlahia-Mare cu «Megalo-vlahiții» săi, trăià în autonomia ei îndătinată. Fiul bastard al lui Mihail al II-lea de Epir iea pe fata unuia din șefii lor, Taronas (10). Dar Andronic al II-lea Paleologul vrea să așeze acolo pe fiul său Teodor, soț al fetei ducelui catalan din Atena:

(1) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 315 și urm.
(2) Pachymeres, p. 181.
(3) *Ibid.*, II, p. 80.
(4) *Ibid.*, pp. 406—7.
(5) *Ibid.*, p. 120—1, 12. Cf. *ibid.*, p. 80.
(6) Ioan Cantacuzinul, I, p. 147.
(7) Pachymeres, II, pp. 106—8.
(8) *Ibid.*, p. 307 și urm.
(9) Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, I, p. 137 și urm.
(10) Pachymeres, II, p. 84.

Franci și Bizantini ar fi atacat împreună pe «domnul» local. Căsătoria nu se făcù însă și acest dinast luă pe Irina, fata din flori a lui Andronic; lui Teodor i se păstrà o despăgubire în părțile grecești ale Etoliei (1). Totuș Latinii îngustară necontenit provincia lui Ioan Duca al Tesaliei (2). El fu ucis în curând de nepotul său, despotul Acarnaniei și Etoliei, fiu al contelui Cefaloniei (3).

Ofensiva latină, catolică, normandă nouă se sprijină pe Albanezi (4), dacă nu și pe Vlahi. Dar și în Tesalia aceste domnii separatiste grecești stăpânind o poporație vlahică despre care izvoarele n'au de ce să ne vorbească, dispar în certe și crime. Ioan Orsini, acest comite al Etoliei și Acarnaniei, cade omorît de însăș soția lui. Fiul, minor, al comitelui Nichifor, se adăpostește la principesa de Ahaia—latină—, în Patras. Mamă-sa Ana e primită la Curtea Paleologilor, și Impăratul, care va ispitì la dânsul și pe moștenitor (1337—8), ajunge domn în tot Epirul, unde vieața liberă a Albanezilor, cari se amestecă puternic în aceste schimbări, nu se putuse ridicà mai mult decât în Tesalia vieața liberă a Vlahilor (5).

Trebuì mai târziu cucerirea lui Ștefan Dușan, regele sârbesc și Țar, cu toate schimbările ei (Simion, fratele lui, în Epir, Hlapen în Berrhoe și Vodena, Albanezul Blasiu Matarango lângă Durazzo, Novac la Prespa), pentru ca în Preliub Tesalia să capete un nou Domn. Dușan el însuș se zicea de altfel la 1349 și «despot de Arta» (peste Albanezi) și «Blachie comes». Tot atunci Arta căzù în mâinile «despotului» Simion, fratele, pomenit mai sus, Țarului (6). După moartea lui Dușan, și Tesalia ajunse a lui Simion, după ce Nichifor, reapărut o clipă, căzuse în luptă ca dânsul. Fiul lui Preliub, Toma, stăpânì numai în Ianina, nu și în Arta, ajunsă național albaneză. Apoi în haosul politic al luptelor pentru domnie dintre Andronic cel Bătrân și cel Tânăr, iar apoi între Ioan al V-lea și Ioan al VI-lea, Vlahii se strâng în alcătuire deosebită supt sebastocratorul și despotul Gavril Ștefan, care moștenise pe unul dintre diadohii stăpânirii lui Dușan; ei cer pe Cantacuzino la ei și capătă pe Ioan Angelos. Apoi tot ei, Malacasii, Buii, Mesariții: Μαλακάσιοι, Μπουΐοι καὶ Μεσαρίται, se arată liberi, ἀβασίλευτοι, ascultând numai

(1) Gregoras, I, pp. 237—41, 249.
(2) *Ibid.*, pp. 278—9.
(3) *Ibid.*, p. 318. Cf. Ioan Cantacuzinul, I, pp. 495—504, 509 și urm.
(4) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 322—3, 338—9.
(5) Gregoras, I, pp. 536, 546, 553—4.
(6) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 395, 415, 420.

de «filarhii», de celnicii lor, cari ieșiră înaintea Impăratului (1). Pe lângă șefii bizantini trăià însă instituția veche, ἀρχή, căreia i se zice acum κεφαλή, supt Turci *chefalîia* (2).

Luptele acestea ale lui Ștefan Dușan pentru a luà Impărăția pe care și-o disputau tânărul Paleolog Ioan al V-lea și istețul bătrân Ioan al VI-lea, Cantacuzinul, se poartă toate în Macedonia, și la capătul ei spre Tracia și spre Mare, Berrhoe, Seres, Salonic. Ștefan fu proclamat «Impărat al Romanilor și Serbilor» și uns de un Patriarh slav. El erà să-și încheie zilele ca stăpânitor macedonean, la Diaboli, găsindu-și locul de odihnă în Uschiub, fără ca părțile dela Dunăre, unde înaintau Ungurii, al căror Banat bosniac rămase în picioare, să fie prea mult ținute în seamă. Acolo, la Nord, Ludovic cel Mare, regele Ungariei, din ramura napolitană a Casei de Francia, duceà mai mult decât tatăl său, Carol-Robert, o mare politică imperială, menită să așeze în Constantinopol pe un moștenitor, mai puternic și trainic, al lui Balduin de Flandra. Căutase să organizeze politic și militar hotarul despre Tătari, din care ieșì pentru el o neașteptată și neplăcută Moldovă, lângă o Țară-Românească neatârnată, și el erà să încerce, prin luarea Vidinului, prin crearea Banatului bulgar—tatăl său întărise Timișoara, unde stăteà adesea,—luarea în stăpânire a Balcanilor. Polonia fu căpătată prin moștenire. Astfel Dușan erà răspins către Constantinopol, în acelaș timp când întărirea dominației venețiene pe coasta balcanică a Mării Adriatice îi închideà drumul spre Apus, de unde o singură dată veniră soli ai Papei, dar numai pentru împăcarea cu Ungaria.

Erà, de fapt, cu pretenții asupra Constantinopolei, un stat macedonean, cu aceleași elemente de sprijin ca și în formațiunile de stat anterioare, *poate cevà mai pronunțat slav, pentrucă începuse acuma curentul de emigrare al Albanezilor către Hellada*. Și ca stat macedonean a și pierit, în lupta dela râul Marița (20 Septemvrie 1371), după care se stinse, în urma concurenților săi uciși, în deplină obscuritate, și fiul lui Dușan, cel de-al doilea și ultimul Țar sârbesc.

Vechea Dioclee încercă atunci să ne organizeze deosebit. Trei frați răsăriră pentru aceasta, pe la 1370, într'un timp când Greci cu nume mari țineau Avlona și Kanina și Albanezi înlocuiau pe dinastii

(1) Ioan Cantacuzinul, I, p. 474, II, pp. 309—10, 312.

(2) *Ibid*, pp. 320—1. La p. 322: ἄρχοντες ἐν Βλαχίᾳ și: φωσσάτον ῥωμαϊκὸν καὶ ἀλβανιτικόν. V. și p. 355. V. cartea mea *The Byzantine Empire*, p. 202 și urm.

greci în Epir (familia Spatas). Cel mai nou istoric al Sârbilor, d-l Jireček, recunoaște că *numele de Balșa al celui mai însemnat dintre ei, e vlahic*. Cei trei frați încercară a răspinge pe Turci, dar fură învinși într'o luptă mai mare, după 1380. Totuș și mai departe ei se mănținură între Turci și Venețienii de pe coastă, având și pierzând după împrejurări Budua, Drivasto, Antivari și chiar Scutari, pe când la Durazzo Albanezul Carlo Topia—numele e al lui Carol de Anjou—înlocuià pe dregătorii vechiului stăpân, regele normand al Neapolei.

Topia, neamul Spatas din Arta și Ianina, Ducaginii, Pastrovicii, Leca Zaccaria sunt nume însemnate în lupta pentru neatârnare a Albanezilor. Și trebue să se admită că Epiroții au avut în aceste mari și grele silințe măcar un statornic și sigur aliat, pe Vlahi. Aceasta cu atât mai mult, cu cât acei Albanezi, αὐτόνομοι νομάδες din Tesalia, de cari vorbește Cantacuzino (1), sunt de sigur Vlahi și tot așà Malacasii, Buii, Mesariții, pomeniți și mai sus (2).

Comitatul lui Lazăr Greblianovici, despotatul bizantin al fiului său Ștefan, vasal al Turcilor, cărora le servì în Asia Mică, turbulenta activitate, cu schimbări mari de noroc, a lui Gheorghe Brancovici, lâncezeala fricoasă a fiilor acestuia constitue mai mult un *capitol de istorie dunăreană, pe jumătate unguresc*. Belgradul, Semendria, Golubaciu sunt cele trei locuri în jurul cărora se concentrează aceste ultime sforțări. Și ridicarea Bosniei, din care politica maghiară făcù un regat, a Herțegovinei, desvoltată cu decret imperial dintr'un simplu Voevodat—nu mai puternic decât al unui Hrvoie, al unui Sandali, cari stăpânesc *hinterlandul* dalmatin în cea dintâi jumătate a veacului al XV-lea — înseamnă acelaș lucru: *învierea prin influența regilor Ungariei a părții de către Dunăre din neamul sârbesc*. Ea scăzù odată cu energia ungurească și pieri cu mult înainte ca aceasta să se fi stins cu totul.

Insemnătatea tot mai mare a Mării Negre de când Genovezii, ajutători ai Paleologilor, îi despicau siguri valurile și ridicau contoare pe țărmuri, tindeà să creeze o vieață separatistă în regiunea porturilor. Un Myltzes stăpânì câtva timp Mesembria și Anchialul, cari se întoarseră la Imperiu, din care însă erau să se despartă pentru a formà zestrea principesei bizantine menite Țarului bulgăresc Constantin Tih (1). Myltzes, un vechiu dușman al acestuia, pe

(1) I, p. 450.
(2) *Ibid.*, p. 474. Cf. Jireček, *Geschichte des Serben*, I, p. 424, nota 5.

care-l și închisese odată în Stenimachos, erà ginerele lui Ioan Asan și, când se retrase pe moșia sa dela Scamandru, fiul său luă pe o fată a Impăratului. O soră a acesteia se măritase cu Miliutin, fiul lui Uroș al Serbiei (2). Acest Ioan fiul lui Myltzes, sau «Ioan Asan», jucă apoi rolul de pretendent.

Am văzut situația de conducători pe care o au mai multe decenii între «Alanii» români episcopii de Vicina, la despărțirea gurilor Dunării (3), Luca (4) și alții dintre cari Țara-Românească va luà, curând după înființarea ei, supt Alexandru Basarab, pe cel dintâiu exarh patriarhal, ca episcop și Mitropolit.

Pe acel timp luptele interne dintre Greci, ca și luptele acestora cu Bulgarii, cu Sârbii ridică aventurieri, cari ocupă trecător anume teritorii. Ei vin mai ales din Nord. Astfel acel Momcilă — din «momč», fecior de oaste, — care aveà peste o mie de călăreți și din care Bizanțul făcù odată un despot (5). Astfel «Alanii» Itilis și Temiris — Tătari curați —, Ungurul Janos, Ἰνᾶς, Rusul Ivan (6). Astfel cei 2.000 de Cumani, cari merg prin Dalmația în Tracia și sunt exilați apoi pentru înțelegeri trădătoare cu «Sciții» în Lemnos, Thasos, Lesbos (7). La «Sciți» fugise și Sișman, fiul Țarului Mihail cu sora lui Ștefan Sârbul, și Bizantinii amenințau să-l trimeată cu corăbii la Vidin (8).

In cursul luptei legitimiștilor din Constantinopol împotriva lui Ioan Cantacuzinul, regenta Ana cerù ajutorul lui Balica din Karbona (Μπαλίκαν τινά, τοῦ Καρβωνᾶ ἄρχοντα). Acesta trimete, cu 1.000 de ostași aleși, pe Teodor și pe Dobrotici (Τομπροτίτζαν), cari răscoală orașele dela Mare. Balica (v. și Balc, Balița, etc.) e un nume românesc, și Dobrotici nu înseamnă decât «fiul lui Dobrotă», nume general balcanic, întrebuințat și la Români (v. Dobrotești, Dobroteasa ș. a.), cari au o întreagă serie de nume asemănătoare: Làiotă, Balotă, Calotă, Coșotă, Boșotă, Gèrotă, Còcotă, etc. Dintre cei doi *condottieri*, Dobrotici avù mai mult noroc: fu făcut soț al fiicei puternicului curtean Apokaukos și stra-

(1) Pachymeres, II, pp. 210—1, 343.
(2) *Ibid.*, p. 349 și urm. Cf. și *ibid.*, p. 435. Cf. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 323.
(3) Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 47 și urm.
(4) Pachymeres, II, p. 377.
(5) Gregoras, pp. 703—4.
(6) Ioan Cantacuzinul, I, pp. 173, 468. La p. 175 Românii sunt numiți de cronicar Οὐγροβλάχοι și Tatarii «Sciți». Aiurea suntem Geți (pp. 465—6).
(7) *Ibid.*, p. 259.
(8) *Ibid.*, II, pp. 19—20, 52 și urm., 55.

eg, precum Momcilă ajunsese despot. După înfrângerea dela Selymbria și întoarcerea lui Teodor, el rămâne și mai departe la Constantinopol, până ce capătă cuibul de pradă al Midiei lângă Mare. Acolo fu silit să se predeà, de trupele unite ale lui Ioan al V-lea și lui Ioan al VI-lea (1). Pe atunci ar fi încercat, după Hopf (2), să așeze ca Impărat în Trapezunt pe Mihail fiul lui Ioan al V-lea Paleologul, după care și-ar fi măritat o fată. Mai târziu el își află alt adăpost la Kozeacon și Emona apoi lângă Mesembria la Kalliakra și prin anii 1370 avù de lucru și cu Genovezii, cari erau acuma, în locul Tătarilor, domni și în Cetatea-Albă, ca și în Chilia (3).

Inseamnă oare aceasta că el erà, cum i se pare lui Schiltberger, Bavarezul scăpat din robia turcească, un principe separatist (4)? Să vedem.

Țarul bulgăresc Alexandru își împărțì stăpânirea între fiii Sișman și Strașimir. Pentrucă mai fuseseră stăpânitori bulgărești în Vidin, acesta din urmă, soț al unei fete a lui Alexandru Basarab și cumnat al lui Uroș, Țarul sârbesc, care ținea pe cealaltă fată, fu așezat în acest oraș, cu drepturi imperiale depline, pe cari le vădesc diplomele păstrate dela el (5). Dobrotici nu erà însă în nici o legătură cu familia Țarilor, și el nu înlocuește vechiul său nume de șef de bandă cu un altul, luat din șirul domnitorilor anteriori. Pământul său n'are hotare bine definite. Dar Varna ca și Kavarna, ca și Silistra, ca și Chilia și castelele dela mijloc erau vechi posesiuni patriarhale (6), pe cari el n'ar fi îndrăznit, din punct de vedere religios, să le încalce. (Numai Bizantinul târziu Chalkokondyles (7) dă lui «Dobrotikes Bulgarul» *pământul pe unde se merge către Varna și Kalliakra* și cronicile turcești adaugă Varna «și țara vecină».) Nu pentru gurile Dunării s'a luptat el cu Genovezii, ci pentrucă, în răsboiul acestora cu Venețienii, vestita «guerra di Chioggia», va fi fost tocmit de către Republică. Calitatea lui erà numai aceea de «domn de Zagora», de «domn bulgăresc» (8).

(1) Ioan Cantacuzinul, II, p. 585; III, pp. 62—3.
(2) *Griechenland*, II, p. 28, col. 1 Miklosich și Müller, *Acta patriarchatus*, I, p. 367, no. CLXVI.
(3) V. Iorga, *Notes et extraits* I, p. 9.
(4) *Reisen*, ed. Neumann, p. 39.
(5) I. Bogdan, în *Archiv für slavische Philologie*, XVI, p. 544 și urm.
(6) Miklosich și Müller, *Acta patriarchatus*, I, p. 95.
(7) P. 326. Cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 51.
(8) Hopf, *l. c.*, II, p. 28, col. 1.

După moarte Genovezii îi zic numai: «domnul Dobrotici» şi fiului, urmaşului său Ivanco nu i se dă nici un titlu. Din tratatul pe care-l încheie acesta cu Genovezii la 24 Maiu 1387 se vede că el aveà un «teritoriu», dar că el puteà cuprinde *un singur* consul genovez, că n'aveà oraşe cunoscute — cum e Varna, care la 1366 erà încă a lui Sişman, precum se vede din cronica expediţiei lui Amedeu de Savoia, şi în Bulgaria,—căci s'ar fi spus anume; că totuş aveà un punct la Mare, căci el e asigurat contra atacului corăbiilor Republicei şi, în sfârşit că,—precum se înţelege şi din numele solilor, Costa şi «Jolpanus», ceeace înseamnă Ciolpan, nume des la noi în veacul al XVII-lea (1)— supuşii săi *nu* erau numai Bulgari şi nu în rândul întâiu Bulgari, ci «Greci, Bulgari sau alţii, oricari ar fi (2)».

Partea dela Dunăre erà toată a lui Sişman: Nicopolea, Siştovul, Silistra (3). Noul stat muntean, pornit, în clipa năvălirii turceşti, pe o ofensivă menită să-l substitue imperialismului slavo-bizantin, luă supt Vlaicu Vodă Vidinul şi Nicopolea (4) şi al doilea sau al treilea urmaş al lui Vlaicu, care fusese scos de împrejurări din Vidin în folosul lui Straşimir, Mircea, aveà, pe la 1387, pe lângă principatul său şi feudele ardelene: «Ţerile Tătăreşti», deci tot ce stăpâniseră Tătarii la gurile Dunării, până la «principele Dimitrie», pomenit într'un privilegiu de comerţ ardelean din acest veac (5), apoi «ambele maluri ale Dunării până la Marea cea Mare» şi cetatea Silistrei (6). In actul din 1390, un tratat solemn cu Polonia, Mircea e domn al Silistrei şi numai «despota terrarum Dobrodicii», — Ivanco fiind acum, foarte probabil, mort; stăpânirea asupra malului drept al Dunării nu se mai pomeneşte, dar nu ea a fost înlocuită prin această menţiune, ci cealaltă: a «ţerilor tătăreşti». Odată, e vorba de «multe oraşe turceşti», dar titlul se mănţine în liniile generale acelaş până la 1406, pentru ca dela acea dată să dispară, reapărând doar la 1413, în vară (7).

(1) Ciolpan se chiamă şi un fel de copaci. V. tabla la Cronica expediţiei în Morea, ediţia Comisiunii Istorice a României.

(2) *Notices et extraits des mss. de la Bibliothèque du Roi*, XI, pp. 65—71. Cf. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 55 şi nota 1.

(3) Leunclavius, *Historiae*, col. 266, 268—9.

(4) V. articolul meu *Lupta pentru stăpânirea Vidinului*, în «Convorbiri Literare», anul 1900.

(5) Zimmermann-Werner-Müller, *Urkundenbuch*, II, p. 315, No. 917, an. 1368.

(6) Cipariu, *Archivu*, pp. 77—8=*Sbornicul* din Sofia, IX (1893), p. 327=Hasdeu, *l. c.*, p. 5 şi Venelin, *Documente vlaho-bulgare* (ruseşte), p. 9.

(7) V. şi I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţerii-Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, I, Bucureşti 1905, p. 3.

Nu e vorba numai de forme zadarnice, cari se găsesc doară într'o cancelarie veche. Am spus aiurea că, după înfrângerea Turcilor de Sârbi la Pločnik, Mircea a trecut Dunărea luând cetățile de pe celălalt mal. Expediția lui Alì Pașa le smulge însă dela Bulgari: și Nicopole, în care se închisese Sișman, și Silistra, predată de acesta și unde se așează Iacși-beg Timurtaș-oglu. Cronica turcească spune însă apriat că «pe aceste castele și cetăți altădată, trecând Dunărea, le ocupaseră Muntenii în Bulgaria». După moartea lui Murad, ucis în lupta dela Cosovo, Mircea își reieà posesiunile de peste Dunăre, cari cad iarăș supt Turci la 1391—2, Sultanul Baiezid trecând în 1394 Dunărea pentru a cucerì și malul stâng. De aceea la 1392 Mircea își zice numai Domn «din munți până la hotarele tătărești». Această stare de lucruri ține până la năvălirea lui Mircea din 1393 — când se ocupă, poate, Nicopolea, — în orice caz până la expediția dela 1396, când cruciații redau creștinătății malul stâng. Profitând de lipsa Sultanului, Mircea revine, și de aceea, după distrugerea Țaratului de Vidin, Baiezid apare în 1397 ca să ocupe Silistra, poate și Nicopol. In Maiu 1399 Muntenii aveau iarăș amândouă malurile. Și nu ne mirăm că Mircea o spune în 1406—13 (dar nu în 1403), pentrucă el așezase în domnia asupra Osmanilor pe prietenul său Musa. «Orașele turcești» îi fură cedate acum ca feudă. In sfârșit expediția lui Mohammed I-iu, biruitorul asupra lui Musa, face să se piardă, în 1417, Severinul și Giurgiul. Soarta Țerii-Românești erà hotărîtă. Dar, la orice răscoală, Dan al II-lea, Vlad Țepeș, Mihaiu Viteazul, Radu Șerban se aruncară asupra cetăților dunărene, — nu ca Români, ci ca reprezentanți ai ideii imperiale creștine.

Cu aceasta se oprește deocamdată cercetarea noastră. Incă în veacul al XV-lea, scriitori bizantini ca Laonikos Chalkokondyles (1), știau bine că «acelaș popor s'a așezat din Dacia până în Pind și în Tesalia» și că «unii ca și ceilalți se zic Vlahi (2)» și în sfârșit că, asemenea în limbă cu Italienii (παραπλησίᾳ τῶν Ἰταλῶν), samănă cu ei și în felul de vieață, de arme și în toată pregătirea (σκευή). Și, însemnând că între posesiunile despotului Teodor erà și Pindul, el spune că «acolo sunt Vlahi, de acelaș graiu cu Dacii dela Dunăre» (3).

* * *

(1) P. 35.

(2) Ὡ δὴ καὶ ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θετταλίαν καθῆκον ἐνοικῆσαν ἔθος· Βλάχοι δὲ ἀμφότεροι ὀνομάζονται.

(3) *Ibid.*, pp. 77—8. Caracterizarea că sunt un neam aplecat spre traiul nomad (πρὸς τὸ νομαδικώτερον τετραμμένον) e luată după cei din Pind.

Din această scurtă ochire se desfac pentru judecătorul obiectiv următoarele concluzii:

a) Că dincoace și dincolo de Dunăre s'a desfășurat până în veacul al VII-lea, la venirea Bulgarilor, dacă nu aceeaș vieață națională — limba fiind deosebită, romanică de o parte, mai mult slavă de altă parte, — aceeaș vieață politică;

b) Că Bulgarii năvălitori s'au contopit răpede între supușii lor slavi, fără a le da măcar o formă de Stat originală, datorită lor;

c) Că această dintâi «Bulgarie» aveà caracterul cultural grecesc, și nici decum pe cel slav, poate chiar după creștinarea lui Boris-Mihail;

d) Că Simion Țarul nu creează altă vieață politică decât a necontenitei râvniri către Constantinopol, pierzând deci opera înaintașilor săi în ordinea de idei bizantine;

e) Că, nefiind o capitală, decât târziu la Tungea, țermul drept al Dunării nu interesà direct pe Bulgari, că el nu erà poate nici administrat de dânșii și că admiterea unei prezențe a lor ca stăpânitori pe malul stâng e o imposibilitate; că Rușii au atras luarea aminte asupra acestui țerm;

f) Că rassa albaneză și rassa vlahică ridică după căderea Imperiului bulgar o nouă «Bulgarie», în care elementul lor e precumpănitor;

g) Că ea nu ajunge nici la Dunăre, nici la Marea Neagră;

h) Că aceeaș e soarta celorlalte formațiuni apusene, și a Sârbilor diocleați; că Vlahii creează Imperiul Asăneștilor și că Vlahi și Albanezi susțin partea de Apus a lui supt Hârsu, pe când în cea dela Răsărit Vlahi din Pind și Români-Cumani dela Dunăre dau o mare parte din luptători;

i) Că Serbia diocleată creează prin Nemania statul sârbesc unitar;

j) Că numai când Paleologii prefac Βασλεία τῶν Ῥομαίων în Ῥωμαΐς, Bulgaria, mărginită în hotarele ei, capătă un caracter național;

k) Că, în acelaș timp, supt dinaști greci și șefi proprii, Epirul albanez și Tesalia vlahă trăesc aproape neatîrnate, fără a se puteà însă consolidà;

l) Că pe Macedonia, ajunsă mai pronunțat slavă prin emigrarea spre Sud a elementului albanez și vlah, se sprijină mai mult Imperiul, care nu e național sârbesc, ci roman de Răsărit, al lui Dușan.

m) Că Nordul Dunării dă stăpâni tătari, dinaști bulgari, auxiliari

vlahi Peninsulei Balcanice înainte de întemeierea statelor românești;

n) Că Dobrotici e un simplu aventurier, ocupant al unui castel într'o țară în care se aflau și Greci și «alte nații»;

o) Că Vlaicu Vodă și Mircea, Domni ai Țerii-Românești, au încercat a reluà pentru Români tradițiunile Imperiului, că au avut Dunărea până la guri și fără Mohammed I-iu ar fi rămas acolo.

Aceste încheieri nu caută a ingustà nici un drept național existent astăzi, dar ele sunt de natură a face să se respingă pretenții cari trec dincolo de acest drept, singurul de care o minte luminată și un suflet cinstit—necesare și în călăuzirea popoarelor—au a se conduce.

ANEXE

(Menite să arăte supremaţia culturală a Românilor asupra Balcanului în veacurile următoare.)

I.

15 Iunie 1646. Mateiu Basarab, Domnul Ţerii-Româneşti, face o danie mănăstirii Maicii Domnului din Trebinje (Herţegovina).

Бх законѣ повелѣ гъ бъ сном іслвом на въсѣко лѣто десетвовати елика аще стежит. И съвѣдещи аплы сти и бгносни ѡци съвещает на помощ и на блгодѣтелство душа нашем, и прѣдаше на послѣдним чедом их ѡви млтвоа и бдѣнїем и постом, ови мастнѣми и поканїем ѿгрѣбати се ѡт въсѣкы злъи, съ въсѣкои вѣрою да готови бѫдем ѹслишати сладки глас: прїндѣте къ мнѣ въси трѫждаещиса и ѡбрѣменѣни и аз ѹпокои ви, прїндѣте блгословенїе ѡца моего наслѣдѹити ѹготованое вам црство ѡт слѹженїе мирѹ възлаках бо се дасте ми ıасти, въжеджах напости ме, странень бѣх и вьведости ме, болень и въ темнице бѣх прїндосте къ мнѣ. Се же и аз блговѣрни и блгочистивїи хрстолюбївии и самодръжанїи Іѡ Матею Басарабь воеводж, бжїею мастїею бжїею дарованїе ѿбладаещю ми и господвоещю ми въсои земле ѹгрѡвлахиское ревнѹе послѣдовати ѹбо дрѣвним црем и гпдрьм и землъна съ блгодѣтелство и мирни проповодише и небесномѹ црствїе сподобише се. паки въспоменѹ гсдвами слово Давида проорока и цра глща: блжень мѫж милѹит вес днь ако ѹсмотрит словеса сво[а] на сѹд въ вѣкы неподежитсѧ. И паки имже ѡбразом желает елен на источникы воднїи, сице желает дша мое къ тебе бе. Тѣм же ѹбо желанїем въжеделѣх гсдва ми къ стомѹ бжственѹмѹ монастирѹ глими Требине, храм ѹспение прѣстѣи владчице наши бце прснодви Марїа ѡт србскою земле, поѹкрѣпити и ѹтвръдити ѹчиних и приложи гдь ми стмѹ монастирѹ вишепис на въсако лѣто по тысаща ѿсми сътъ аспри и приходещи братїем спизее(?) двѣстѣ аспрїи, да бѫдет стомѹ монастирѹ въ ѹкрѣпленїе и бжствнии иноком въ пищѡ, а гсдвами вѣчное въспоминїе. И по ѡтшествю гсдвами ех ест въ си мирна съмрть, аще комѹ върѹчит гъ бъ начинит скиптра бити владлем влашкое земле или ѡт срдчнаго плода гсдвами или по грѣсѣх нашех или ѡт иноплѣменик млики съ именим бжїи како ѹтвръдти сьи хрисовѹл гсдвами, да по милости стаа монастирѹ ѡт бга данаго вам стеканїе съ чиким дѹх сти настакит, ıакож сам хс снь нашь заповедас и реч: бѫдете мастви ıако да имати раздрѣшенїе грѣхом въ страш-

ное и второе пришествїю и м҃лтва же и покров пр҃ѣч҃тїа матере наше б҃це и вьсѣх ст҃их да предваритн и сподобнти и ѡ х҃а сѹдїе стати и зрещи дрѹг дрѹга веслими лици въ ц҃рстви нб҃нѣми вь вѣки вѣком амин. Се же оубо и сведтелїю положи гсдвами пан Гїѡрма Вел Бан кралевскїи и пан Драгомир Вел Двор. и пан Радѹл Вел Лог. и пан Строе Вел Ви[с]т. и пан Дїнкѹл Вел Спатар и пан Преда Вел Ключ. и пан Барбѹл Вел Стол. и пан Радоул Вел Ком. и пан Дръгѹшин Вел Пех. и пан Костантин Вел Пост. и и[с]правни[к] пан Ѹдрище Нъ[с]тѹре[л] вторїи лог. И писах аз Сѡаре въ настол градоу ѹ Тръговище, мсца юн. еї дни, ѡт Адама въ лѣт ,зрнд.

(«Glasnik», din Saraievo, XXIII, 1911, fascicula a 4-a, pp. 523—5 no. II.)

8 Ianuarie 1702.

II.

8 Ianuarie 1702. Constantin Basarab, Voevodul Ţerii-Româneşti, face o danie mănăstirii Maicii Domnului din Trebinje.

. . . Тогѡ ради на сїе мое желанїе сице кои давшеи ми са вїнѣ ꙗкѡ прїиде преѡс҃щени . . . . тель и митрополить Нектарїе . . . к намь приноса и хрѹсовѹль дѣда моегѡ ѡ бз҃ѣ почившаго Iѡ Матѳїа Басараба Воеводы сотворшагѡ м҃лсть и пожалованїе ст҃омѹ и бж҃ственномѹ монастырю именѹемѹ Требиню ѡт сербскиа земли, идеже есть храмъ оуспенїе пр҃стыа бл҃дца н҃шеа б҃ца и присноѡд҃вы Марїа, имже хрѹсовѹлъ. Тогда во днех его бгдства прихождахѹ бл҃говѣрнїи и . . . прїимахѹ м҃лстиню на все лѣто. Бывшемѹ же о҃вомѹ с҃томѹ монастырю на мѣстѣ ѡтдаленомъ и не могѹщым инокѡм растоанїа ради мѣста прїити ѡт тогѡ врѣмене искати тоа . . . чиненыа м҃лстына оу иних бывших гсд҃реи прежде нас. Оувидѣвшъ же и а҃з бж҃їимъ съ изволенїемъ наслѣдствѹющїи емѹ вышереченомѹ гсд҃рю прадѣдѹ моемѹ сїе б҃гоѹгодное дѣло и хрисовѹль егѡ гс҃пдрства ѡ м҃лстини ѡт тогѡжде преѡс҃щенагѡ вышереченагѡ митрополита намъ представленый ревнѹа по г҃сдѣ бз҃ѣ и по той вышереченои стои ѡбителн и не хотащъ ѡставити томѹ бгоѹгодномѹ дѣлѹ егѡ гпдства моегѡ вышеречнагѡ прадѣда ѡ бз҃ѣ оупокоеннагѡ презнраемѹ быти, съизволих из свѣтлагѡ ср҃дца и ѡбнових и а҃з овый ветхїи хрѹсовѹль егѡ гсдтва и вчиних да прїидѹт благоговѣеннїи иноци ѡт о҃багѡ монастыра ко исполненїи третїаго лѣта по м҃лстыню, да прїимѹт и ѡт нас по можности нашеи м҃лстыни ѡбаче по пѣнезем ѕ҃, еже чинит талерѡв м҃е. Да бѹдет тое на оутвержeнїе ст҃омѹ монастирю и благоговѣнным инокѡм на пїщѹ, моемѹ же гсдтвѹ и оупокоенным родителемъ моим на вѣчнѹю памать. Оуставих дати и братїемъ приходащым м҃лстына ради на их потребѹ и иждивенїе

по пѣнеземь а҃ѿ, ѥже чинит талерѡв г҃і ӥл. И оуставих и оутвердих гпдсво мое, да бѫдет сїѧ вчиненаѧ мастынѧ неподвижна и непоколебима и непрезираема дондеже мене г҃дь б҃гь подержит во житїи семъ. А по престабленїи нашемъ ѡт мїра сегѡ, ѥгѡже г҃дь б҃гъ изберет и оудостоит быти гс҃дремъ и ѡбладателем сей земли оугрохїйской (!) молителнымъ гласом оусердно ѡвагѡ желаемь да воспрїимет сїе наше б҃гоугодное дѣло ꙗвленое к сей стой ѡбители б҃лговолителнїм срдцемъ и мл҃стивним на ово зрѣнїемъ очесь, и да не презрит сегѡ и да бл҃говолит не ѡставити да прїидет сїе вышенаписаное и сочиненое и оутвержденое подаанїе мл҃стыни во ѡскѫдѣнїе и оумаленїе или какым ѡбразомь во всеконечное лишенїе или забвенїе. Но по оуставленїю из моегѡ бл҃говолителнаго ср҃дца и сочиненїю сѫммы оглавленїѧ или множае да оумилосердствитсѧ щедро подателнѫю свою овым бл҃гоговѣним иконѡм простирати десницѫ. Б҃гъ же во троици славимыи мастыню подающаго ѡт смерти избавлающїй и животъ вѣчный сїце комѫ ѡбѣщавый не ѡставит ѥгѡ рѫки ѡскѫдѣти ѡт всѣх бл҃гъ исходащых съ высоты съ мирным пребыванїемъ во своем гсдтсвованїи и во вѣцѣ бѫдѫщем во жизни непрестающей во мѣсто земных щедродаанїй воздастъ ѥмѫ н[з] обилѧ и мздѫ потрасню и преисполненѫ и д҃шѫ ѥгѡ насытит видѣнїемъ своего лица съ всѣми мл҃стивыми в повечерномь д҃ни вѣчнагѡ своегѡ ц҃рствїѧ. И оутвердих сїй всечестный и б҃гоугодныи хрусовѫл с подписами всѣх бл҃городних и вѣрних боꙗринѡв моегѡ гспдства, иже подписѫютсѧ по именемъ: гс҃динъ Корнѣ Вел. Бан. и Строе Вел. Дворникъ и Дїнкѫл Вел. Логофет, Михаил Кантакѫзено Вел Спатарю, Шербан Вел. Вистїар и Вергоул Вел. Ключарь и Дѫмитрашкѡ Вел. Постѣлник и Шербан Кантакѫзино Вел Пъхарник и Радѫл Вел ·Столник и Бѫ[нѣ] Вел Комис и Ѳома Кантакѫзино Вел Слѫџѣрю и Костаидин Вел. Питарю, и стройтел Стефань Кантакѫзино вторыи логофет.

И написа сѧ сей хрусовѫл во гспдарствѫющемь градѣ Бѫкѫрещи, в четыри на десатый годъ моегѡ гспдрствованїѧ, ѡт Исара.

Іанѫарїѧ д҃не и, во лѣто ѡт созданїѧ мрѫ ҂зсї.

[Pecete:] Иѡ. Костанд. Басарабь воевода бжїю мастью гсп.... оугровлахиск...

Originalul în arhiva mânăstirii Sava. Copie de S. Novacovici în *Starine*, XVI, p. 100—101.

Ibid., pp. 529—531, (nº VII.)

III.

Milstii bjiiŭ Io Costandin Nicolae Voevod i gospodarŭ zemle vlahiiscoe davat gospodstvami siiŭ cinstitŭ hrisovŭ alŭ Domnieĭ Meale sfințiĭ și dumnezeeștiĭ mănăstirĭ denŭ cetatea Silivrii, care și scaunŭ la Mitropolie iaste, unde să

prăznuiaşte hramulŭ preasfintiĭ stăpâniĭ noastre născătoareĭ de Dumnezeŭ şi pururea Fečoară Mariia, ca să fie aceştiĭ sf[i]nte mănăstirĭ milă de la Domniia Mea să aibă a luare pre anŭ sare, bolovanĭ 200, de la Ocna, însă la vreame cândŭ iaŭ şi alte sfinte mănăstirĭ, pentru că, ačastă sfântă mănăstire fiindŭ fără de ničo milă şi fără de ničunŭ ajuturiŭ de aiurea, de nicĭo parte, şi avândŭ numaĭ hrisovulŭ răposatuluĭ unchiuluĭ Dumnieĭ Meale Ioanŭ-Vodă, făcutŭ pe ačastă milă, fost-aŭ întăritŭ şi răposatulŭ şi vreadniculŭ de vačnica pomenire părintele nostru Io Nicolae Alexandru Voevodŭ şi cu hrisovulŭ Domnieĭ Sale, dupre cumŭ amŭ văzutŭ Domniia Mea aceale hrisoave la sfânta ačasta mănăstire. Dreptŭ aceaia şi Dumniia Mea, pentru ajutoriulŭ prea-curatiĭ maiciĭ luĭ D[u]mnezeŭ, încă am întăritŭ şi amŭ înnoitŭ mila ačasta a sfintiĭ mănăstirĭ şi cu acestŭ cinstitŭ hrisovŭ alŭ Domnieĭ Meale ca să fie sfintiĭ mănăstirĭ de ajutoriŭ şi de întărire şi părinţilorŭ călugărĭ ce să vorŭ afla lăcuitorĭ acolò, de hrană şi de chivernisire. Iarŭ Domnieĭ Meale şi cinstiţilorŭ şi răposaţilorŭ părinţilorŭ Domnieĭ Meale veačnică pomenire, şi, văzândŭ Domniia Mea că într'acea cetate a Silivriiĭ lăcuescŭ mulţĭ creştinĭ de ispravă, amŭ adaosŭ Domniia Mea şi cu altă milă: să aibă unŭ dascălŭ să înveaţe copiiĭ de acolò carte elinească; pre carele l-aŭ şi găsit şi l-aŭ aşăzat, şi s'aŭ făcutŭ şi acolò şcoală elinească, care iaste şi ačasta o facere de bine de ceale marĭ neamuluĭ creştinescu. Rânduit-amŭ darŭ Domniia Mea ca să să dea pentru chiverniseala şi plata aceluĭ dascălŭ pre anŭ de la Cămara câte tl. 80, de care pohtimŭ şi rugămŭ şi pe fraţiĭ noştrĭ întru Hs., pravoslavniciĭ Domnĭ cărora înŭ urma noastră li să va încredinţa de la atot-ţiitoriulŭ Dumnezeŭ acestu cinstitu Scaunŭ alŭ ţărăĭ aceştiia, ca să înnoiască şi să întărească milele acestea ce sântŭ maĭ susŭ zise, şi, pentru chiverniseala călugărilorŭ ce să vorŭ afla pe vremĭ lăcuitorĭ acolò, şi pentru plata dascăluluĭ, şi cu hrisovŭ Domnieĭ Sale dumnealorŭ, şi cu maĭ mare sumă, pre care câtŭ îlĭ va îndura Domnulŭ Dumnezeŭ să dea, ca şi prea-curata Fečoară să-Ĭ fie pururea de ajutoriŭ şi rugătoare către prea-înnaltulŭ Dumnezeŭ şi pentru sufletulŭ Domnii Sale, şi să-lŭ păzească întru Domniia luĭ cu lină pace şi cu fericită sănătate şi înŭ veaculŭ viitoriŭ să-Ĭ fie sufletulŭ la bunŭ răpaosŭ. Iarŭ carele denŭ Domnĭ s'arŭ ispiti să strice şi să strămute ačastă danie şi milă ce s'aŭ făcutŭ sfintiĭ aceştiia mănăstirĭ, pre unulŭ ca acela îlŭ supunemŭ blestemuluĭ şi osândiriĭ ceĭ veačnice, şi să-Ĭ fie pârăşŭ sfânta şi preaslăvita Născătoarea de Dumnezeŭ la înfricoşatulŭ şi nefăţarniculŭ judeţŭ, cândŭ va fi cea a doa venire a Domnuluĭ şi Mântuitoriuluĭ nostru Is. Hs., întărindŭ hrisovulŭ acesta cu totŭ sfatulŭ cinstiţilorŭ şi credinčoşilorŭ veliţilorŭ boiarĭ aĭ Divanuluĭ Domnieĭ Meale: panŭ Iordache Creţulesculŭ Velichiĭ Spătariŭ panŭ Barbulŭ Merişanulŭ Velichiĭ Dvornicŭ, panŭ Costandinŭ Văcăresculŭ Velicbiĭ Logothetŭ i panŭ Antonache Vlastò Velichiĭ Vistiiarŭ, panŭ Iana-

chie Rosetŭ Velichiĭ Comisŭ, panŭ Mihaiache Rosetŭ Velichiĭ Postealnicŭ, panŭ Costandinŭ Velichiĭ Păharnicŭ, panŭ Costandinŭ Ramadanŭ Velichiĭ Cliucearŭ, panŭ Costandinŭ Brăncoveanulŭ Velichiĭ Stolnicŭ, panŭ Grigorie Filipesculŭ Velichiĭ Sărdarŭ, panŭ Costandinŭ Lambrinò Velichiĭ Slugearŭ, panŭ Barbulŭ Văcăresculŭ Velichiĭ Pitarŭ şi ispravnicŭ Sculi Alexandrevŭ vtori Logofătŭ. Şi s'aŭ scrisŭ hrisovulŭ acesta la anulŭ de'ntăiŭ dentru a doa Domnie a Domnieĭ Meale aiĉ, înŭ oraşulŭ Scaunuluĭ Domnieĭ Meale, în Bucureştĭ, de Gherghe Logofătulŭ za Divanŭ, vnucŭ Gherghe Şufariulŭ otŭ Târgovişte, în anulŭ de la Zidirea Lumiĭ, leatŭ 7240, iarŭ de la Naşterea Domnuluĭ şi Mântuitoriuluĭ Nostru Is. Hs. 1732, msţa Maĭ 5 dni.

Io Costandinŭ Voevodŭ.

(Monogram cu aur, pe fond roşu; pecete cu inscripţie slavă.) Costandinŭ Văcăresculŭ Velŭ Logft. proĉtennomu. Sculi Alexandrevŭ vt. Lgtu. proĉt.

(Bibl. Ac. Rom., doc. Aristarchi.)

IV.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noĭ Grigorie Alexandru Ghica Voevodŭ, Domnulŭ Ţăriĭ Moldoviĭ.

Facemŭ ştire cu acestŭ hrisovŭ a Domnii Meale tuturorŭ cuĭ să cade a şti că ni-amŭ înştiinţatu Domniia Mea de rândulŭ sfinţiĭ mănăstiriĭ ce să numeaşte Lavra cea Mare, unde este hramulŭ Sfântuluĭ Athanasie de la Athon, că lăcuescu acolò câţva părinţĭ călugărĭ şi să păzeşte rânduiala eĭ cu bună cuviinţă, şi, văzindŭ Domniia Mea şi hrisoave de milă ce aŭ [a]vutŭ şi de la alţĭ luminaţĭ Domnĭ, de puţină milă, să ià de la ţara aĉasta, câte cincĭzăĉ de leĭ pre anŭ sfânta mănăstire, şi doĭ leĭ şi giumătate cheltuiala trimisuluĭ, aseaminea amŭ întăritŭ şi de la Domniia Mea, rânduindŭ ca să ia aceştĭ banĭ 52 pl. leĭ pe totŭ anulŭ, nelipsitŭ, de la Cămara gd., pentru ca să-şĭ aducă aminte părinţiĭ călugărĭ să roage prea Dumn[e]zeŭ pentru ţara aĉasta, ca să-ĭ dăruiască ceale bune, ferindu-o de ceale reale, şi pohtimŭ şi pre alţĭ luminaţĭ Domnĭ ce Dumnezeŭ va rândui pe urma noastră ca să-ĭ întărească pentru pomana ţărăĭ şi a lorŭ veĉnică pomenire. Şi s'aŭ scrisŭ hrisovu acesta înŭ Eşĭ, întru'ntăia Domnie a noastră, înŭ anulŭ alŭ doilea.

1765, Maĭ 11.

(Pecete mică octogonală.)

Io Grigorie Ghica V.

(Bibl. Ac. Rom., doc. 214/CXXV)

Mihalache Rosetŭ 3 Logft. procitelnom.

N. Iorga, *Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani*. V. apendice, no. III.

DOUĂ PLÂNGERI

ALE

EPISCOPULUI DE RÂMNIC GALACTION (1821).

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 14 Decemvrie 1912.

D-l Șt. Ciuceanu, profesor, Directorul Fundației Aman din Craiova, a găsit între hârtiile păstrate acolo două petiții, adresate, la 14 Decemvrie 1821, lui Metternich și Impăratului Austriei de episcopul de Râmnic Galaction, adăpostit la Sibiiu în timpul turburărilor revoluționare. Vlădica se plângeà că, scos din singurătatea sa pentru a i se dà cârja, el fusese constrâns de Alecu Vodă Suțu a-i dà 400.000 de lei, pentru cari făcuse datorii, pe cari acum nu puteà să le plătească, la unii sudiți străini. Doamna Eufrosina, născută Callimachi (1), se găsià și dânsa în acelaș adăpost, dar nu voià să-i plătească, vorbind de sărăcia ei: doar dacă se învoià a-l face să-și capete banii astfel, în cazul când vreo rudă a ei ar luà Domnia, dar Galaction răspingeà această cale pe care el o gâcià că e a obișnuitelor hrăpiri:

Sire,

C'est avec une profonde affliction serrant mon coeur et celui du peuple des cinq arrondissements de la Petite Valaquie, lequel est confié à mes soins, que j'approche du Trône de Votre Majesté, afin d'y implorer, Sire, votre très puissante protection.

(1) Cf. cu privire la afacerile ei bănești tabla numelor la cartea mea *Corespondența lui Dimitrie Aman*, București («Studii și documente», vol. XXIV).

C'était en 1812, que, la dignité de Métropolitain étant venue à vaquer, Mgr. Nectarius, évêque de la Petite-Valaquie, l'obtint par une élection légitime et conforme aux coutumes du pays et que moi-même, tiré de la solitude où je coulais des jours heureux et paisibles, je fus légitimement appelé en sa place au dit évêché, quand en 1819 vint en Valaquie feu le prince Alexandre Souzzo, qui l'accablant de calamités et regardant la religion même comme une source propre à satisfaire à sa soif des richesses, déposait et chassait à son plaisir les évêques et en nommait d'autres, de qui il extorqua de grosses sommes d'argent, ce qui amena la ruine des couvents et des évêchés, qui par cette simonie se chargèrent de dettes énormes. Me trouvant dans ce temps-là évêque par les suffrages du public, comme j'ai déjà eu l'honneur de la dire, je ne fus pas, à la vérité, chassé de mon siège épiscopal comme mes confrères, mais ce prince et ses Ministres employèrent mille artifices et menaces pour me forcer au paiement de quatre cent mille piastres, ce qui m'est aisé de constater tant par des documents que j'en ai, et par des personnes dignes de foi, que par mes créanciers et le témoignage de ceux même qui ont manié cette affaire.

Or, le prince étant décédé et notre patrie réduite peu de temps après à l'état le plus déplorable, cette affreuse dette pèse sur l'évêché, et ne pourra être payée qu'en vendant les biens immeubles qui depuis trois à quatre siècles lui ont été légués par la piété des fidèles.

Pour prévenir donc la désolation et la perte totale de cet évêché, j'écrivis d'ici à la princesse de Souzzo à Cronstadt, lui demandant la restitution de ce que feu son époux m'avait forcé de lui payer de son vivant, mais cette dame, sous prétexte de pauvreté, ne se souciant point de mes justes prétentions, m'entretint de consolations et d'espérance et n'eut pas honte de me promettre, que, si l'un de ses frères, de ses parents ou amis venait à être nommé prince de Valaquie, j'en serais aidé de quelque autre manière, c'est-à-dire qu'il me serait permis d'user de la rapine, de même que le feu prince en a usé avec moi et le malheureux évêché.

Tourmenté sans cesse par mes créanciers, dont quelques-uns sont sujets de Puissances étrangères, et par les plaintes de mes compatriotes, je supplie avec la plus profonde soumission Votre Majesté d'empêcher la chute de l'évêché, en daignant donner ses ordres qu'il ne soit point délivré à la princesse de Souzzo des passeports pour des pays étrangers, afin qu'elle reste près de la Valaquie, où feu son époux a acheté quantité de terres qu'il a su mettre à l'abri sous le nom d'autres personnes, attirées dans son parti.

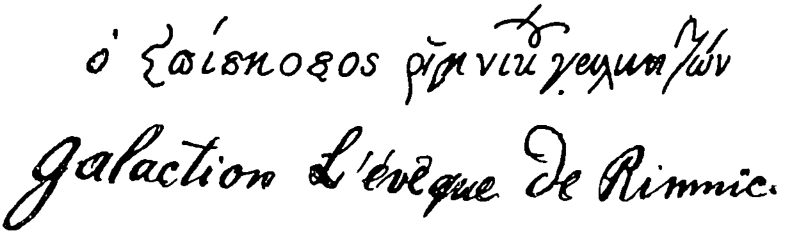
Que Votre Majesté daigne aussi s'intéresser en faveur du dit évêché auprès

des Puissances qui ont de l'influence politique sur les affaires de Valaquie, afin que les legs des fidèles soient conservés dans toute leur intégrité.

Je suis, avec la plus profonde soumission, de

Votre Majesté Impériale

Le très-humble et très-obéissant serviteur

Hermanstadt,
ce 14 décembre 1821.

Votre Excellence,

La ci-jointe très humble requête, adressée à Sa Majesté l'Empereur d'Autriche, fera connaître à Votre Excellence de quelle façon le feu prince de Souzzo a fait gémir tous les habitants de la Valaquie en général, mais surtout les nobles et le haut clergé sous son joug, sans que personne eût osé d'en porter plainte à quelque Cour Impériale intéressée à la prospérité et aux événements politiques de notre pays.

La mort de ce prince nous ayant enfin délivrés de ses extorsions, et l'orage politique ayant éclaté bientôt après, chacun en son particulier, et tous en général, tâchent de trouver de la justice sur la terre.

Conseillé par mes compatriotes, et le coeur gros de chagrin, j'ai aussi recours au Trône de Sa Majesté l'Empereur d'Autriche, espérant que Sa Majesté daignera prendre en considération mes plaintes, pour le salut du siège épiscopal de la Petite-Valaquie.

C'est pourquoi j'ose prier très humblement Votre Excellence de présenter ma requête à Sa Majesté, de la soutenir de sa puissante influence et de daigner m'accuser par quelques lignes gracieuses la réception de la présente, afin que je sorte de la fâcheuse incertitude où je resterais sur mon sort, au cas contraire.

J'ai l'honneur d'être, avec le plus profond respect, de

Votre Excellence

Hermanstadt,
ce 14 décembre 1821.

Le très-humble serviteur,
Oʽ ἐπίσκοπος Ριμνίκου Γαλακτιών
Galaction, l'évêque de Rimnic.

II.

Din partea mea, acum zece ani găsiam la Sibiiu, în corespondența lui Hagi Constantin Pop, o scrisoare grecească a lui Galaction. E tot din Sibiiu, tot din Decemvrie 1821, și, cum se vede, are și acelaș cuprins, menită fiind à întovărăși scrisorile către Impărat și Metternich:

Τὴν Εὐγενείαν της πατρικῶς εὐχόμενος, ὁλοψύχως ἐν Κυρίῳ κατασπάζομαι.

Μετὰ τὴν ἔρευναν τῆς μυριοποθήτου μας αὐτῆς καὶ ἀγαθωτάτης(?) ὑγιείας, δὲν λείπω διὰ τοῦ παρόντος εὐελπίστως παρακαλῶν αὐτὴν πρὸς συνδρομὴν διὰ τὴν γνωστὴν καὶ μεγίστην ἀδικίαν ὁποῦ ἐδοκίμασεν ἡ ἱερὰ ἐπισκοπὴ ἀπὸ τὸν ἀποθανόντα αὐθέντην Σοῦτζον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν.

Καὶ πρότερον τῇ ὠμέλησα καὶ νῦν δὲν λείπω νὰ τὴν παρακαλέσω διὰ τὸ ἀνοικονόματον τοῦτο χρέος τῆς δυναστευθείσην ταύτης ἐπαρχίας.

Ὅλοι μου οἱ ἐπαρχιῶται, ἡ ἰδία ἀνάγκη, τὰ ἄπειρα μου βάσανα, ἡ προτροπὴ τῶν ἀρχόντων μὲ ὑπεκίνησαν νὰ κάμω τὰ σταλέντα γράμματα καὶ νὰ τὰ ἐγχειρίσω ἰδιοχείρως εἰς τὸν ἐνταῦθα κὺρ Στάνον, ἵνα μὴ παραπέσωσιν.

Ὅθεν, τέκνον μου ἐν Κυρίῳ προσφιλέστατον,—νὰ ἔχῃς τὴν εὐχήν μας, νὰ αὐξήσῃ ὁ Θεὸς τὸ ἐμπόριόν της μυριοπλασίως, νὰ τῇ χαρίζῃ μακροβιότητα, εὐημερίαν κα πᾶν ἄλλο ἀγαθὸν,—δεῖξον τὴν περὶ ταῦτα ἀπαιτουμένην ἐπιμέλειαν, ἐπάκουσον προθύμως τῶν ἐνθέρμων μου δεήσεων, ἵνα ἀξιωθῶ δι' αὐτῆς ἀποκρίσεως ἀπὸ τὰ ὑποκείμενα εἰς τὰ ὁποῖα γράφω κατὰ πλάτος τὰ διατρέζαντα ἐπ' ἐλπίδι ἀποζημιώσεως καὶ ἀποδόσεως τῶν ἀδίκως ληφθέντων παρὰ τοῦ εἰρημένου αὐθέντου καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Καθότι τὰ ἔνοχα ταῦτα ὑποκείμενα καὶ οἱ κληρονόμοι τοῦ ὕψους του, αἰσθανόμενοι τὴν τοσαύτην ἀδικοπραγίαν καὶ ἐνοχὴν τῶν, διανοοῦνται νὰ διαπαρῶσι καὶ ἀπομακρυνθῶσιν ἐντεῦθεν καὶ οὕτω νὰ μένῃ ἡ ἐπαρχία κινδινεύουσα ἀπὸ τοὺς χρεοφειλέτας καὶ βάρη.

Ἵνα προληφθῇ λοιπὸν ἡ ἐντεῦθεν τούτων ἀναχώρησις καὶ γένῃ ἱκανοποίησις διὰ τῶν στελλομένων ἀγογῶν, δεῖξον, παρακαλῶ καὶ αὖθις, πρὸς τὰ σταλέντα ἐκείνην τὴν προθυμίαν ὁποῦ τὴν ὑπαγορεύει ἡ ἱερὰ ἡμῶν πίστις, τὸ φιλοδίκαιον, ἡ συμπάθεια καὶ φιλανθρωπία.

Εἶμαι εὔελπις κατὰ πάντα, καθότι καὶ τὴν χριστιανικὴν διάθεσιν τῆς εὐγενείας της ἠξεύρω, καὶ τὰς σχέσεις ὁποῦ ἔχει μὲ τοὺς ἐν Πετρουπόλει τιμίους ἄνδρας ἐπίσταμαι καὶ τὴν πρὸς τὰ κοινωφελῆ φιλοτιμίαν της οἶδα· ἀνθ' οὗ καχηνότως ἀναμένω εὐγενικήν της ἀπόκρισιν ἵνα παραγορήσω τὴν ὀδυνηρὰν μου ψυχήν, ἡ ὁποῖα, ἀμηχανοῦσα ἐν τοσαύτοις δεινοῖς, ἀνιᾶται κερίως, ὡσὰν ὁποῦ οἱ ἄρχοντες ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μὲ ἄφησαν ἐνταῦθα πρὸς καιρὸν καὶ μένει ἡ ἱερὰ ἐπισκοπὴ ἄνευ ποιμένος ἐν τοιούτοις καιροῖς. Εἰμὶ δὲ

Τῆς Εὐγενείας της ἔνθερμος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

† Ὁ Ῥιμνίκου Γαλακτιών.

1821, Δεκεμβρ.

Adecă:

Rugându-mă dela Dumnezeu părintește pentru d-ta, te sărut din tot sufletul întru Domnul.

După întrebarea sănătății d-tale celei mie de o mie de ori dorite și prea bune, nu lipsesc prin aceasta să te rog cu bună nădejde de ajutor pentru cunoscuta și prea marea nedreptate ce a suferit sfânta Episcopie din partea răposatului Domn Suțu și a celor de pe lângă dânsul.

Și, mai întâiu, ți-am vorbit, și acum nu lipsesc să te rog, pentru această datorie neorânduită a eparhiei acesteia ce o cârmuesc.

Toți eparhioții mei, însăș nevoia mea, nemai pomenitele mele încercări, îndemnul boierilor m'au mișcat să fac scrisorile ce am trimes și să le dau cu mâna mea dumisale Stan de acolo, ca să nu se piardă.

Deci, fiul meu întru Domnul prea iubit, — să aibi rugăciunea noastră: să-ți crească Dumnezeu negoțul înmiit, să-ți dea vieață lungă, fericire și toate celelalte lucruri bune, — arată îngrijirea ce ți s'a cerut în aceste lucruri. Ascultă cu bunăvoință călduroasele mele rugăciuni, ca să mă învrednicesc prin d-ta de răspuns dela aceia cărora le scriu pe larg cele ce s'au făcut în nădejdea amenzii și restituției celor luate cu nedreptate de acel Domn și de cei de pe lângă dânsul. Deoarece acești păstrători ai lucrurilor și clironomi ai Inălțimii Sale, simțind atâta nedreptate și oprire a lor, se gândesc să le iea și să se depărteze de aici și astfel să rămâie eparhia primejduită de împrumutători și de greutăți.

Ca să se preîntâmpine deci plecarea lor de aici și să se facă mulțămită pentru lucrurile trimese, arată, te rog încă odată, față de cele trimese acea grabă pe care ți-o recomandă sfânta noastră credință, iubirea de dreptate, simpatia și iubirea de oameni.

Sunt cu bune nădejdi în toate, căci știu aplecarea creştinească a d-tale și cunosc legăturile ce ai cu oamenii de cinste din Petersburg și nu-mi e ascunsă ambiția d-tale pentru cele de folos obștesc; pentru care aștept cu nerăbdare răspunsul d-tale cel nobil, ca să-mi mângâiu sufletul în gemete, care, zăpăcit în atâtea grozăvii, se tulbură tare, căci boierii m'au lăsat chiar pentru aceea aici pentru acest timp, și sfânta episcopie rămâne fără păstor în astfel de împrejurări.

Și sunt 1821, Decemvrie.

al d-tale

călduros rugător către Dumnezeu

al Râmnicului, Galaction.

Și iată ce adaugă omul de afaceri al firmei sibiiene, Stan Popovici:

Şi eŭ mă închinŭ dumitale cu frăţască dragoste; 14/26 X-vrie 821. În aceste plicurĭ sîntŭ înŭ fieştecare o jalbă cătră Înpăraţĭ şi cîte o scrisoare cătră ministri după adresurĭ. Decĭ părintele episcopu, carele trimite dumitale blagoslovenie, neştiindŭ prin cine să-şĭ caute acea mare despăgubire, aŭ scrisŭ la ministri, care această treabă o încredinţează asupra dumitale, şi, de veĭ socoti că nu e treaba aceasta în mîna ministruluĭ Meternicŭ, atuncĭ veĭ deschide plicu şi veĭ da numaĭ jalba cătră Înnălţatul Înpăratŭ, unde să va cuvini, puindŭ toată silinţa, numaĭ fără zăbavă să să oprească Doamna la Braşovŭ, a nu avea voe să să ducă încătreova până să va aleage lucru, şi, ce veĭ găsi dumneata a să cheltui, bucurosŭ va înplini părintele: numaĭ atâta te pohteaşte a nu să face cheltuială înnainte şi să nu putemŭ catartosi nimicŭ, iară, săvîrşindu-să treaba după dreptate şi pohta Sf[i]nţii Sale, nu cruţă cheltuială; şi înŭ grabă mă rogŭ să amŭ răspunsulŭ dumisale.

Stanŭ Popovicĭ m. p.

Ce rezultat a avut intervenția aceasta la Metternich, nu putem ști, și nici ce a putut plăti Doamna, despre multele încurcături bănești ale căreia, după moartea soțului ei, vorbesc și niște acte, arătate și mie, ale unui particular din Iași. Cercetări în Arhivele din Viena ar întregi, de sigur, cunoașterea acestui incident, care desemnează mai bine figura unuia din episcopii români ai anului 1821.

Adaug că legăturile acestea între Scaunul de Râmnic, în fosta «Valahie Austriacă», și Impărăția vecină durează încă pe la 1850, când episcopul Climent, pe care Derblich (*Land und Leute der Moldau und Walachei,* neue Ausgabe, Praga 1863, p. 29) îl descrie ca «evlavios, tolerant, priceput și foarte prietenos», aveà o decorație dela Impărat pentru «adevărata sa evlavie» și «virtuțile sale apostolice».

VERSURI NOUĂ ALE LUI IENĂCHIȚĂ VĂCĂRESCU

DE

N. IORGA

Membru al Academiei Române.

Ședința dela 14 Decemvrie 1912.

In biblioteca d-lui Barbu Știrbei se află un manuscript de format mare, cu o scrisoare destul de îngrijită, care cuprinde «Condica de hrisoavele și cărțile domnești dăosebite ce s'au făcut în Vistieriile dumnealui Vel Vist. Ianachi Văcărescu, precum înnainte arată».

E opera de îngrijită copiare a Logofătului de Vistierie, care ținea să lase această urmă a bunei administrații făcute, în mai multe rânduri, de stăpânul său.

După ce isprăvește cu prescrierea acestor «cărți», acesta se crede dator să dea și unele însemnări cu privire la vieața lui Ienăchiță, cu atât mai mult, cu cât ele erau în legătură cu părăsirea chiar a Vistieriei. El povestește astfel cum, în zilele când «Domnița», fiica lui Nicolae Vodă Caragea și soția Vistierului-poet, zăcea după nașterea fiului ei Iordachi, ciuma izbucni în casă și Ienăchiță trebui să întrebuințeze, pentru a îndepărta această hâdă vizitatoare, farmecul rugăciunii în versuri către Maica Domnului, a «molitfei» către Fecioara.

Aceste două «molitfe» și, după izbândirea cererii dureroase, mulțămita, *scrise cu vreo doi ani numai înainte de moartea poetului*, sunt cu totul necunoscute. De o mare însemnătate toate trei, cea din mijloc e una din cele mai frumoase bucăți din vechea noastră poezie, remarcabilă prin fluiditatea stilului ca și prin noutatea de ritm.

Totŭ la acestŭ veleatŭ 1795, la Septv. 14, în zi Vinerĭ, aflîndu-să dumnealuĭ boerulŭ șăzătorŭ înŭ casele Corbeancăĭ și neșăzîndŭ acasă pentru temerea

de boala čumiĭ, căcĭ să afla Vistierŭ, aflîndu-să Domniţa năvarnică, aŭ venitŭ ceasulŭ să nască, şi aŭ şi născutŭ fiiŭ, pe dumn. coconulŭ Iordache.

Decĭ, la 14 ale luni Sept., pă dimineaţă, au adusŭ boeruluĭ vestire de acasă cumŭ că pă Măria Sa Domniţa dă la miezulŭ nopţiĭ o aŭ apucatŭ durerile faceriĭ, şi au adusŭ şi moaşă, şi să află muncindu-să să nască. Decĭ, gătindu-să şi dumnealuĭ boerulŭ ca să meargă acasă, să să afle acolò, dînpreună cu dum. dohtorulŭ Costandinŭ (1), pînă a nu purcede dă la conacŭ, au venitŭ altŭ vestitorŭ şi aŭ înştiinţatŭ dumnealuĭ cumŭ că copilulŭ chelaruluĭ dinŭ curte, ce cu treĭ zile maĭ nainte era bolnavŭ, neştiindu-să dă ce, arŭ fi scosŭ čumă. Decĭ dumnealuĭ boerulŭ, mergîndŭ îngrabă acasă şi nesfiindu-să, cu o 'nţeleaptă îndrăzneală aŭ întratŭ înŭ curte, şi, măcarŭ că ştia că chelăreasa, muma copilului čumatŭ, făcea deosebitŭ dă bucătarŭ şi treĭ patru felurĭ dă bucate domneştĭ şi aflase că şi într'acea zi s'aŭ suitŭ şi susŭ, nu ş'aŭ pierdutŭ cumpătulŭ, ci dă locŭ, scoborîndu-să dinŭ carîtă, aŭ poruncit dă aŭ scosŭ pă chelarŭ cu nevasta, cu copilulŭ şi cu toate calabalîcurile luĭ în curtea peste gîrlă, într'acel ceasŭ, şi, poprindŭ pă toţĭ ceĭ dă josŭ, dinŭ curte, ca să nu să sue susŭ şi închizîndŭ scara dă la selamlîcŭ, aŭ poruncitŭ să aducă vre o zece cară curate în grabu şi apoĭ, trecîndŭ la haremŭ ca să cerceteze dă starea MărieĭSale Domniţi cu dohtorulŭ, ne-aŭ lăsatŭ pă noĭ, ceĭ ce venisemŭ cu dumnealuĭ dă la conacŭ, susŭ, înŭ selamlîcŭ, dăosebiţĭ dă ceĭ dînŭ curte, şi, pănă a să sfătui cu dohtorulŭ dă să cuvine ca să scoaţă pă Măria Sa Domniţa afară, la conaculŭ dumnealuĭ boeruluĭ, aflîndu-să în muncile dă facere, i-aŭ adusŭ buna vestire că s'aŭ uşuratŭ. Decĭ, ne maĭ rămîindŭ altă nădejde ca să scoaţă pă Măria Sa Domniţa dinŭ case, care şi nicĭ ştia dă această molipsisŭ, nicĭ să cuvenea să afle, şi văzîndŭ că nicĭ dumnealuĭ, ce, curatŭ fiindŭ, intrase înŭ molefsisŭ, nu i să cuvine ca să iasă, căci, dă arŭ fi eşitŭ, s'arŭ fi primejduitŭ toată casa, îngrabă aŭ datŭ poruncă de s'aŭ spălatŭ şi s'aŭ premenitŭ toate slujnicile dă hainele ce era înbrăcate şi, intrîndŭ dumnealuĭ numaĭ dă aŭ văzutŭ pă Domniţa, înŭ grabu aŭ eşitŭ afară şi, înŭ pridvorŭ stîndŭ, aŭ încărcatŭ pă toţĭ oameniĭ dinŭ curte, cu toate ale lorŭ, şi i-aŭ scosŭ pă toţĭ afară, la Băneasa, şi, aducîndŭ tulumbe înŭ curte, aŭ pusŭ dă aŭ spălatŭ toate odăile pînă seara, şi băgîndŭ čocli curaţĭ le-aŭ măturatŭ dă cîte treĭ, patru orĭ, arzîndŭ gunoaele şi afumîndŭ odăile cu iarbă de puşcă în toate zilele, îngrabu au adusŭ fečorĭ şi bucătarĭ dă la conacŭ şi i-aŭ băgatŭ înŭ curte, pă la Domniţa Ecaterina, şi bucătari aŭ rămasŭ acoleà făcîndŭ bucate. Şi, după ce aŭ datŭ acelŭ nizamŭ, aŭ luatŭ pă prea-curata Fečoară într'ajutorŭ şi, întrîndŭ înnăuntru, aŭ alcătuitŭ singurŭ aceste treĭ molitve înŭ stihurĭ, doao dă rugă-

(1) Caracaş.

ciune pentru a scăpa pă toţĭ dănŭ primejdie, şi una dă mulţămită după ce aŭ scăpatŭ. Care sîntŭ acestea :

Cea d'întîiŭ molitfă dă rugăciune către Sfînta Fečoară.

Oh, puternică stăpînă,
La acestŭ ceasŭ amărîtŭ,

Dă-mĭ spre ajutorŭ o mînĭ
Cînd să pierŭ sîntŭ hotărîtŭ.

Datoria mă 'nplînteazâ
A mă arăta 'ndrăzneţŭ,

Nu trufia, să mă vază
Lumea doarŭ că sîntŭ măreţŭ.

Şĭ, dă nu mi să cuvine,
Pentru mine ajutorŭ :

Fie voia ta la tine!
Cîndŭ veĭ vrea, pohtescu să morŭ!

Numaĭ fii-mĭ milostivă
D'a muri ca unŭ creştinŭ,

Apără-mĭ cele 'npotrivă,
Că sîntŭ dă păcate plinŭ.

Darŭ ajută o lehusă,
Ce tu bine aĭ voitŭ

La ačast'a fi suppusă,
Şi eŭ m'amŭ îndatoritŭ,

Din porunca ta cea mare,
A-ĭ da acumŭ ajutorŭ,

Şi 'ntr'ačast'amară stare
Să m'arătŭ ocrotitorŭ.

Vezĭ treĭ prunci fără dă vină,
Ce dinŭ mila ta trăescŭ,

Neştiindŭ nimică, suspină,
C'acumŭ să primejduescŭ.

Dă ochiŭ cu milostivire
La părinte amărîtŭ,

Ce tu a grijî prinŭ fire
Dă eĭ m'aĭ orînduitŭ.

D'o năprasnică urgie
Ca să află ocoliţĭ;

Cine să-mĭ ajute mie
Şi să-ĭ ţie ocrotiţĭ?

La puterea ta cea mare
Cazŭ, alergŭ şi năvălescŭ

Şi crezŭ să găsescŭ scăpare,
După cumŭ nădăjduescŭ.

Vezĭ fečoarăle, Fečoară,
Ce le sîntŭ eŭ hrănitorŭ,

Să primejduescŭ să moară,
Şi cerŭ alŭ tăŭ ajutorŭ,

Slugĭ şi slujnice, dă tine
Ce d'a să chivernisi

Sîntŭ orînduiţĭ la mine,
Buna stare d'a-şĭ găsi.

Ce sîntŭ vinovaţĭ să piară
Cu acestŭ mijlocŭ amarŭ?

Toţĭ cadŭ, mila ta să ceară:
Scapă-ĭ dă acestŭ paharŭ!

Astă datorie mare
Mă făcu ca să 'ndrăznescŭ,

Aŭ să facŭ şi lorŭ scăpare,
Aŭ să mă primejduescŭ,

Ci, darŭ, cu nădejde mare
Eŭ la tine năvălescŭ,

Ajutorulŭ tăŭ celŭ tare
Rugîndu-mă să-lŭ găsescŭ.

Decĭ urechea ta, stăpînă,
Pleac'o d'a mă auzi

Și puternica ta mînă
'Ntind'o spre a ne păzi.

N'amŭ la cine da năvală
Într'acest ceasŭ osînditŭ:

Pă tine te amŭ pohfală:
Nu mă lasa obiditŭ!

A doao molitfă de rugăciune la Sfânta Fečoară:

Stăpînă, iarŭ la tine
S'alergŭ mi să cuvine
Și iarŭ să năvălescŭ.

Dă amŭ multe păcate,
Mintea nu mi s'abate,
Și iarŭ nădăjduescŭ.

Tu singură scăpare
Eștĭ, și nădejde mare
Acelorŭ păcătoșĭ.

La tine cin'aleargă
'N zadar n'are să meargă:
Să facŭ toțĭ sănătoșĭ.

Dă darurĭ eștĭ fîntînă,
Slăvita mea stăpână,
Și izvorăștĭ la toțĭ

Cîțĭ sînt la neputință,
Verĭ ce aŭ trebuință,
C'atîta veĭ, cîtŭ poțĭ.

Și poțĭ, cîtŭ poate-o mumă
Să afle darurĭ—sumă—
Dă la un fiiŭ iubitŭ,

Și fiiŭ așa puternic,
Un Dumnezeŭ cel večnic,
Č'acest felŭ te-aŭ slăvitŭ.

Și eŭ, ce crezŭ la tine
Să aflu verĭ ce bine,
Inŭ starea ce-amŭ sositŭ,

La cin'să daŭ năvală,
Încîtŭ să amŭ pohfală
Că n'oĭ fi părăsitŭ?

Nădejdea mea, știĭ bine
Amarulŭ ce-ĭ la mine:
Nu mă lăsa să pierŭ!

Cu lacrămĭ mă rogŭ Ție,
Ajută-mĭ astăzĭ mie,
Căcĭ mila ta o cerŭ.

A treia molitfă dă mulțămită:

Nu sîntŭ vrednicŭ s'aducŭ ție
Mulțămită pă dăplinŭ,

Nu că n'așŭ găsi cuvinte,
Ci sîntŭ dă păcate plinŭ.

La atîtea darurĭ multe
Ce pururea-mĭ hărăzeștĭ

Treĭ cuvint'ar fi destule,
Darŭ cu fapte creștineștĭ.

Dă acestea sîntŭ departe:
Ce 'ndrăzneală amŭ să facŭ?

Ce darŭ, cu rușine multă,
Ca unŭ păcătosŭ eŭ tacŭ.

Ş'atuncea iarŭ nu să cade,
C'apoĭ n'amŭ să maĭ 'ndrăznescŭ

Să cerŭ ajutorŭ și milă
Cîndŭ ajungŭ să pătimescŭ.

Ci la tine iarŭ, stăpînă,
Cazŭ, mă rogŭ și năvălescŭ:

Fă-mă vrednicŭ înŭ totŭ ceasulŭ
Ca să pociŭ să-ţĭ mulţămescŭ.

Curăţă-mă dă păcate
Cîte pân' acumŭ făcuiŭ,

Luminează-mĭ proasta minte,
La lege să mă supuiŭ.

Dă-mĭ putere, dă-mĭ izbîndă ca să pociŭ să biruescŭ
Înpotrivnica armadă dă patimĭ, ce mă trudescŭ.
Înnarmează-mă, stăpînă, cu armă d'a birui,
Care iaste sfînta cruce și'n ia pociŭ nădăjdui.
Fă-mă însă tu, stăpînă, vrednicŭ dă a o purta,
Ş'apoĭ cu a eĭ tărie viteazŭ a mă arăta
Şi, biruitorŭ dă patimĭ, dă păcate curăţitŭ,
Vrednicŭ ca cu treĭ cuvinte să mă arătŭ mulţămitŭ
La atîtea darurĭ multe ce pururea-mĭ hărăzeştĭ
Şi nu mă laşĭ niciodată, nicĭ nu vreĭ să mă mîhneştĭ
Ş' aşa după cuviinţă să cazŭ și să-ţĭ mulţămescŭ
Să nădăjduescŭ la tine, pururea să te slăvescŭ.

Și scriitorul adauge:

Milostivirea Născătoareĭ dă Dumnezeŭ cea nemărgenită, făcîndŭ priinţă acestorŭ rugĭ, pă toţĭ ne-aŭ păzitŭ dă această primejdioasă întîmplare și năprasnecă boală. La alŭ cincilea zi, care va să zică la 19 ale luniĭ, aŭ fostŭ dumnealuĭ boerulŭ chematŭ la Curte dă Măria Sa Vodă; care și căcĭ să aflase bolnavŭ maĭ nainte dă grele frigurĭ, cîtŭ și pentru căcĭ ostenise prea multŭ la această întîmplare, saŭ căcĭ grăia cu uniĭ alţi după ferestre, saŭ, cîndŭ aŭ mersŭ la curte, răcindŭ, i s'aŭ pogorîtŭ durere la ochiŭ, dinŭ care pricină ne maĭ putîndŭ eşi dînŭ casă afară, și avîndŭ și oareşcare mîhnire cu Curtea, prinŭ rugăciune ş'aŭ cerutŭ azlu de la Măria Sa Vodă, dănŭ drăgătorie, care şi, la 26 ale aceştia, i s'aŭ și datŭ. Totŭ într'această zi au voitŭ boerulŭ ca să să boteze coconulŭ acela, pentru căcĭ s'aŭ întîmplatŭ la a cincea Vistierie a dumisale, dă s'aŭ făcutŭ Vistierŭ înŭ zioa ce s'aŭ botezatŭ altŭ coconŭ alŭ dumnealuĭ, și, cu toate că fusese cerutŭ la Curte, însă dumnealuĭ boerulŭ aŭ datŭ dă s'aŭ botezatŭ de dum. coconulŭ Aleculŭ, fiiulŭ cel d'întîiŭ alŭ dumisale. Şi pentru ţinere dă minte aŭ scrisŭ aicĭ ca să să ştie.

D. Logft.

Logofătul nu uită să însemne și alte bucăți de versuri, ocazio-

nale, în genul acelor cari erau cunoscute și dintre cari cea mai fericită e aceea scrisă pentru condica lui Vodă Carageà.

Stihurĭ la Ceşmeaoa dă la Cotrăcenĭ:

Veniţĭ, aceĭ însetoşaţĭ şi beaţĭ cu 'ndăstulare
Apa ce prinţipiĭ Moruzi vă daŭ cu libovŭ mare.
Ca să auză oareşcîndŭ: M'aţĭ adăpatŭ pă mine,
Zicîndu-le şi lorŭ Hristosŭ: luaţĭ cerescululŭ bine.
Totŭ într'o vîrstă amîndoĭ, unchiŭ şi nepotŭ dînŭ fire
Şi fiĭ aĭ Evangheliei fără tăgăduire,
Panaiotache odrăslitŭ dînŭ Costandinŭ ce fuse
Stăpînitorŭ Moldavieĭ cu laude nespuse;
Iarŭ Costandinŭ, dînŭ cel č-acumŭ domneşte-aicĭ cu pace,
Alexandru, şi numele nemuritor îşŭ face.

1795, Iulie.

Stihurile ce au făcut dum. boerulŭ la ceşmelele de la Tîrgulŭ de afară.

La ceşmeaoa cea dînŭ drumŭ.

Porunca legiĭ înplinindŭ ş'a firiĭ trebuinţă,
Domnulŭ Alexandru Moruz, prinŭ rîvnă şi silinţă,
Adap' acumŭ pă ceĭ setoşĭ cu multă 'ndăstulare
Şi priimeşte de la toţĭ o pomenire mare.

La ceşmeaoa dînŭ Oborŭ.

Veniţĭ, faceţĭ vînzările, nu maĭ grijîţĭ dă apă,
Domnulŭ Alexandru Muruzŭ acumŭ pă toţĭ v'adapă,
Şi, chipzuindŭ ce sufereaţĭ, cînd n'aveaţĭ adăpare,
Cîtŭ să cuvine mulţămiţĭ l'atîta milă mare.

1796, Iulie 4.

Urmează tocmai la sfârșit versuri cam din acelaș timp, după scrisoare, care e *alta*. Intre dânsele găsim o bucată care amintește prin potrivirea cuvintelor dela începutul fiecării strofe numele lui Alecu, fiul poetuluĭ nostru și el însuș poet, și al soției sale Elena (1). Și, pe cea din urmă foaie, Nicolae, fiul lui Alecu, arată că aceste versuri, pe cari le laudă, i s'au comunicat de vara sa Catinca sau Catincuța, mama luĭ Vodă Bibescu și Vodă Știrbei(2):

(1) *Istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea*, II, p. 488.
(2) Cf. aceste «Anale», XXVII, p. 351.

Catincuţo, să trăiască cine aŭ făcutŭ aceste stihurĭ ce sînt într'ačastă faţă; amin.

Foarte mulţumescŭ, Catincuţo, dum. pentru căcĭ m'aĭ făcutŭ acestu bine mare, şi primeşte şi nişte florĭ. Nicolae Văc[ărescu].

Intre versuri sunt unele ciocoeşti, de tot proaste, pe cari le însemnăm cu un asterisc, tipărindu-le în *petit*.

I.

Ochilor, ajunge-atât:
Nu maĭ plângeţi amărât.
Vremea este să uscaţi
Pâraele ce vărsaţi.

Şi tu, limbă, ce tăcuşi,
Ca o mută pân' acuş,
Dăzleagă-te, ca să spui
Focul unde te supui.

Pieptule, ce până azi
Nu ştiuşĭ decât să arzi
Află acum unde mergi:
Bate-te ceasuri întregi.

Picioarelor, alergaţi,
Siliţĭ, nu maĭ tremuraţi,
Duceţi-mă să 'ntâlnesc
Stăpâna care-o slăvesc.

Mânilor, nu vă 'nlemniţi
Şi ce vedeţi, pipăiţi
Şi să strângeţi binişor
Acest minunat odor.

Buzelor, acum vedeţi,
Sufletulŭ abia-mi ţineţi:
Părăsiţi-l sărutând,
Şi-l faceţi teslim, râzând.

II.

N'are cine spune drept,
De ai milă d'al mieu piept,
Care rabdă mii de morţi
Din nurul care îl porţĭ.

Sau, de-ţi place să-l faci haz,
Să-l vezi în foc şi'n necaz,
Făr' de a puteà trăi
Până nu-l vei milui,

'Fă-mă ca să înţeleg
Care din două s'aleg,
Ce hotărâre să fac:
Ori să-ţi vorbesc, sau să tac.

Căci să arz făr' d'aţi grăi,
Mă tem că mă voiŭ căi;
Să'ndrăznesc iară să-ţi spuiu,
Pociu viaţa să-mĭ răpuiu.

Dar, iarăşi să pun temeiu,
Că ai hotărît să pieiu
Făr' de a-ţi fi vinovat,
Negreşit m'am înşelat.

Ci mai bine să 'ndrăznesc
Să'ţi arăt cât pătimesc,
Arătându-ţi prin report
Că durerile ce port

Atât de mari au ajuns,
Incât nu sânt de ascuns,
Nici le maĭ pociu tăinuì
Făr' d'a nu mă chinui

Şi cum că milă aştept
La focul ce am în piept,
Să nu mor fără cuvânt,
Văzând în ce stare sânt.

La a mea nenorocire
Numai o tămăduire
Ar puteà să mă ajute,
Iar altele sunt pierdute.

Ochii tăi cei cu dulceaţă:
Cari daŭ şi iaŭ vïaţă,
Cu a bunătăţiĭ rază
Să să 'ntoarcă să mă vază

Şi, văzând că am durere,
Nu dragoste cu părere,
Vrând ca să mă miluiască
Pot să mă tămăduiască.

III.

A-ţi fi rob îmi este fală:
Răŭ te afli la 'ndoială:

La ochii ce aŭ din fire
Osebit nur şi simţire

Este către toţĭ o lege
Bucuroşi robi să se lege.

Cu cât maĭ vârtos la mine, —
Un om ce moare de tine, —

O să pot sta înpotrivă
La lege-aşa milostivă?

IV.

Ele 'ncotr'o (1) m'oiŭ duce,
Tot patimĭ mi-a aduce
Norocul cel amar.

Ş'a le coprinde (2) toate
O inimă nu poate, —
Die hier fie măcar.

Au amorţit simţirea
S'au înmulţit mâhnirea:
[Şi] văz că mă topesc.

A mă'ndoì cu firea,
Că-mi va lipsi mâhnirea, —
Nici cum nu socotesc.

V.

Din ceasul ce te-am văzut, inima mea s'au rănit,
Că nurul tău, săgetându-mă, cu totul m'au stăpânit.
M'ar fi putut stăpânì numaĭ cu-aşa biruinţă,
Dar, socotind că după săgetare voiu aflà vr'o locuinţă,

(1) Se formează astfel cuvântul Elenco.
(2) Se formează astfel cuvântul Aleco.

Au pus ochiană săgeata cu a lor duşmănie,
Zicând unde mă vor lovi, să nu găsesc doltorie,
Şi ochii te-au ascultat şi au chibzuit lovirea,
De nu pociu găsì vindecare la nimeni şi nicăirea.
Eŭ, socotind că-i jucărie şi credeam că'i potrivi
P'un tnără erastìs ca mine într'aşa vreme a mă rănì.

*VI.

Frunză verde măr creţesc,
Mult o să mă pedepsesc,
Că inima'n mine-i arsă
Şi dumitale nu-ţi pasă:
Nu mă vezi cum am ajuns
Iubindu-te printr'ascuns,
Că nimenea nu mă ştie
De sunt moartă, de sunt vie,
De dragostea noastr' a multă
Se mişcă şi se strămută:
Ale vechĭ toate se uită.

*VII.

Că amor este ştiut,
In tot locul cunoscut,
Că este-o armă prea vitează,
Unde ajunge, veninează,
Fără temere robeşte,
Supune şi planiseşte,
Eŭ, ca una ageamie,
Neştiind ce va să fie,
Cu, când să englendisesc,
Iar să nu mă planisesc,
Vezĭ cuĭ le-am planisit eŭ:
Unui puiu duşman şi răŭ.

(adaus cu o scrisoare de începător.)

Din guriţă mă sorbeşte,
Din inimă se păzeşte.
Nu mă vezi tu, puiule,
C'o să mor de dor de tine:
Şez la masă să mănânc,
Dumneata nu-mĭ ieşi din [gând].

*VIII.

Vremea aduce şi face,
Şi ce vei şi ce nu-ţĭ place
Căcĭ ale lumi *(sic)* norociri,
Sunt păreri şi năluciri
Unde acum eşti fericit
Te pomeneşti osândit
Şi cufundat desăvârşit,
Incât rămâi apelpesit,
Şi iar norocul, când voeşte,
Intr'un minut le potoleşte.

BARBU ŞTIRBEI CA EDUCATOR

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Şedinţa dela 21 Decemvrie 1912.

Oricine joacă un rol de frunte în vieaţa publică lasă pe urma sa mai mult decât *faptele* pe cari a izbutit să le îndeplinească, adeseori numai printr'o fericită potrivire a împrejurărilor şi, oricum, într'o frăţie strânsă cu norocul. El lasă şi *învăţături*, îndemnuri trainice, pentru câţiva mai fericiţi, nemuritoare. Şi aceste învăţături pleacă din exemplul de energie orientată şi disciplinată pe care l-a dat, dar mai ales din legătura indisolubilă pe care a stabilit-o între această energie şi un scop mai presus de pasiunile, de capriciile, de interesele legitime, de drepturile cele mai sfinte şi de existenţa chiar a fiinţei sale trecătoare.

În societăţi ca societăţile moderne, şi mai ales ca acelea dintre dânsele în cari frâul tradiţiei s'a rupt şi n'a putut venì în locu-i conştiinţa interesului public, rezultată din îndelungate sforţări comune, asemenea învăţături trebue să se dea cât mai des, căutându-se la toate izvoarele cari le cuprind. Căci, dacă, în ce priveşte oamenii conducători ai momentului, strălucirea de care fireşte se încunjură şi respectul care-i izolează împiedecă o cunoaştere deplină a virtuţilor cari mai târziu numai vor fi lăudate, dacă strigătele furioase ale patimei, bănuelile invidiei şi flecăria calomniilor uşoare întunecă şi icoana nedesăvârşită pe care o putem aveà, moartea deschide răpede tainele unei vieţi întregi şi asupra ei se poate face lumina cunoştinţii şi a recunoaşterii, şi, îndată ce caracterul croit prin silinţă şi sacrificii se desluşeşte, e o datorie a face ca valoarea lui morală să intre în curentul unei educaţii naţionale pe care şcoala cel mult o pregăteşte şi societatea singură, prin ce oferă mai bun ochilor şi minţii, o poate desăvârşi.

De câte ori recunoştinţa publică ori măcar pietatea de familie îmbracă în materie trainică înfăţişarea cuiva care, supt un raport sau supt altul, a stat mai sus decât oamenii obişnuiţi, nu e îngăduit a privì aceasta ca un incident festiv oarecare, asupra căruia a doua zi chiar s'a trecut la ordinea zilei. Ci, dacă glorificarea publică în cel mai larg înţeles al cuvântului — căci statuea vorbeşte şi neştiutorului de carte şi acelui care despreţueşte cartea — nu e îndreptăţită, cei chemaţi a vorbì trebue să izgonească din Panteonul amintirilor unui popor pe îndrăzneţul intrus, iar, dacă ea e meritată, aceiaşi cunoscători, aceiaşi judecători nebănuiţi trebue să iea din nou cuvântul ca să arăte contimporanilor, ispitiţi de farmecul uşuratec al unei vieţi de plăceri, că şi din neamul lor s'au ivit *oameni*.

I.

Un om harnic a fost de sigur Barbu Dimitrie Ştirbei. Moştenise această însuşire dela tatăl său, boierul oltean Dumitrachi Bibescu, unul dintre cei mai buni gospodari ai timpului său şi ale cărui crescătorii de vite, ale cărui podgorii, cu vinuri tot aşà de bune ca şi cele vestite ale străinătăţii, erau lăudate de oricine. In jurul lui, la ţară, ca şi în casele boiereşti din Craiova, cari, după datina timpului, trebue să fi cuprins, în locul eleganţei trândave de astăzi, o întreagă lume muncitoare, el n'a văzut decât hărnicia. Şi atâta lucru i s'a cerut şi lui, copilului ce se ridică, serios şi plin, parcă, de o presimţire a viitorului său şi a răspunderii sale, hărnicie; târziu, în scaunul de Domnie al ţerii, el îşi aduceà aminte de acele seri de antică simplitate în cari părinţii ascultau pe odraslele lor spunându-şi lecţiile şi lăcrămau de bucuria progreselor făcute, şi el puneà înaintea oamenilor vremii sale aceste pilde înălţătoare.

A mers la Paris pentru învăţătură şi a dus acolo câţivà ani o vieaţă pe care n'o putem judecà după însemnătatea diplomei ce ar fi căpătat-o. Dar în ce harnică străbatere a cărţilor a petrecut acel timp, aceasta ne-o arată elementele păstrate încă ale bibliotecii sale, massivele volume frumos legate în piele brună cu viţe de aur, după moda veacului al XVIII-lea, şi în cari se cuprinde literatura clasică, a celor vechi şi a Francezilor, la cari i se împodobià spiritul, format în liniile generale prin solida educaţie şi bunul exemplu de acasă. Felul său de a cetì, urmărind critic ideile pe cari i le treziau rândurile lecturilor sale, îl arată notele, pline de indignare uneori contra apăsării, altă dată de iubire pentru idealul unei umanităţi

bine orânduite, dar libere, pe cari le aflăm pe marginea aprigei broșuri de autoritarism obscurantist a lui Alexandru de Sturza (*Mémoire sur l'état actuel de l'Allemagne par* M. de S., Paris 1818) și cari se rezumă în dorința unui «guvern organizat după spiritul veacului».

Intors în țară, el trecù la Brașov, în zilele rele ale anului 1821, și avem scrisori ale lui pline de cele mai frumoase sentimente de familie. După încetarea lunilor de pribegie, el luă loc, cu bucuria acelui pe care munca în sine îl îndeamnă și-l răsplătește, a celui care înțelege că numai astfel omul, în scurta lui trecere, intră în ordinea de lucruri a naturii, între cele din urmă rânduri ale administrației civile. Erà în zilele Domniei lui Grigore Ghica Vodă, bun bătrân patriot și îngăduitor, a cărui stăpânire, nouă în ce privește naționalitatea stăpânitorului, urmà însă tradițiile administrației fanariote. Tânărul întors din Parisul Restaurației, plin încă de amintirile lui Napoleon I-iu, al cărui spirit de strictă și exactă administrație dăinuià și în faima politică nouă a regalității restabilite, primì întipăriri neșterse, pe cari le va fixà apoi într'un vestit raport, despre egoista destrăbălare și orientala zăbavă a oblăduirii vechiului regim.

Răsboiul din 1828 aduse pe Ruși, și ei crezură că politica lor va folosì din fixarea într'o Constituție, într'un Regulament Organic a reformelor pe cari le cereau de mult boierii mari, doritori, față de ce vedeau în Europa, de *ordine stabilită* și în Principate. Mai arde și azi în suflete ceva din focul care aici, la București, în Iulie 1848 a consumat lacom foile Regulamentului, pe care Kogălniceanu, conducătorul tineretului moldovean, declară că-l privește ca o lucrare înțeleaptă și binefăcătoare. Vom fi și în sensul lui spuind că această normă politică, în care se cuprindeà și atâta din cumințenia luminată a unui Conachi, a pregătit esențial era unei mai largi libertăți,—dacă nu și a unei griji mai atente pentru binele public.

Traducătorii de legislații din această eră și urmașii lor, adaptatorii, nu-și dau seamă în de ajuns ce muncă uriașă și cinstită se cuprinde în opera *pronunțat originală* dela 1834. Trebuiau pentru aceasta, pe lângă câteva personalități bine intenționate și deprinse cu ideile Apusului despre societate, lege, puteri, tineri de o nebiruită hărnicie și de o deplină cunoștință a lucrurilor. In Țara-Românească nimeni nu întrunià mai mult aceste calități decât Știrbei.

Legătura dintre dânsul și contele Pual Chiselev, stăpân absolut supt titlul de «președinte-plenipotențiar al Divanurilor» Principatelor,

se explică foarte bine fără a se atribuì boierului muntean simpatii interesate pentru Rusia care-i puteà ajutà cariera. Rus doar prin tendința, generală în țara sa, de a cuprinde Răsăritul ortodox întreg în marginile Impărăției, Chiselev erà, prin toată firea și prin toată creșterea sa, un glumeț ucenic al lui Voltaire, dar și un mărturisitor sincer al crezului de libertate pentru care scrisese și lucrase veacul al XVIII-lea. Ca toți «marii seniori» ruși din vremea sa, liberal în ideile ca și în cheltuelile și în apucăturile sale, el aveà nevoie pentru a lucrà ceva de o colaborație serioasă, credincioasă, neobosită și dezinteresată. In Știrbei a găsit-o. Rapoartele sale de ministru, ca și tabloul situației principatului muntean, înfățișat prezidentului, o dovedesc în chip strălucit. Și, dacă astăzi nu e nimic mai greu decât a găsì acest ajutor de fiecare clipă, care se simte totdeauna fără a se vedeà vreodată, dacă astăzi talentele, fie și cele mai dubioase, se aruncă, la cel dintâiu pas, spre vitrina de unde pot fi văzute, apreciate și cumpărate mai bine, ce puteà să fie oare în vremea aceea când învățătura erà încă așà de rară și practica instituțiilor nouă așà de stângace?

Acest om puteà de sigur să-și puie pe umeri încă de atunci mantia de hermină a Domniei. N'a vrut. Simțià că vremea lui nu venise, adecă vremea aceea în care nu-i mai puteà fi îngăduit să se dea înapoi. Ea nu zăbovì însă mult. O Domnie slabă fu înlăturată printr'o mișcare revoluționară, și aceasta aduse, ca ultim rezultat imediat, o îndoită ocupație imediată, a Turcilor și a Rușilor. Lângă ei, cari nu fixaseră un termen pentru părăsirea Principatelor, trebuià să stea—doar fiindcă nu se înțelegeau între sine—un Domn de neamul nostru, și anume, după noua convenție, pe șapte ani, aproape fără speranța de a puteà fi ales din nou.

Aceasta însemnà pentru noii Domni: după *o muncă uriașă, o vieață zdrobită.* Să se acopere un deficit pe care oștile străine erau să-l crească an de an, să se împace conflictele între două administrații militare rivale și una civilă, locală, pe care ele o priviau ca subordonată bunului lor plac, să se cruțe susceptibilitatea unor suzerani cari priviau acuma, în era Tanzimatului, pe Domnii dela Dunăre ca pe «înalții funcționari» puși să administreze temporar două «provincii privilegiate», să se ție la o parte primejdia unor nouă uneltiri revoluționare, când broșurile dela Paris ale emigraților circulau prin țară, și să se înfrunte necontenitele intrigi ale familiilor rivale cari lucrau cu ochii ațintiți la terminul ispititor de șapte ani, — acestea, numai acestea erau punctele *im-*

puse ale programului de Domnie. Barbu Ştirbei a adaus încă pe atâtea puncte de reforme cari nu-i erau cerute de nimeni. Şi s'a adaus, după revenirea sa, în 1856, şi problema înţelegerii cu cea de-a treia oştire de ocupaţie, care aduceà cu dânsa trufia şi şicana administrativă a tradiţiei austriece. Omul harnic le-a biruit. Şi în această uriaşă sforţare s'a consumat. Cel ce plecà, în acelaş an, spre Apus murise supt raportul politic, precum ştià că trebue să moară. Şi el se aşteptà ca omul să urmeze în mormântul său pe Domn, în aceeaş tăcere şi în aceeaş izolare, pentru care erà pregătit.

II.

Un om modest. Izolat şi într'acasta. Daţi-vă în lături să treacă boierul veacului al XVIII-lea! Pământul nu-l pot călcà sacrele sale picioare: dus de supţiori se suie în carâtă. Arnăutul a pus cele mai frumoase haine cusute cu aur, şi tovarăşul lui s'a cocoţat, în acelaş costum scânteietor, în coada trăsurii. Ca odinioară clienţii din Roma şi Bizanţ, lacomi de *sportule* mărinimoase, ceata Ţiganilor aleargă, inteţindu-se la fugă, înaintea Măriei Sale. Şi la vederea Măriei Sale — aşà trebue să i se zică din neam în neam —, la vederea marelui işlic bombastic, a lungii bărbi de paradă, a blănurilor scumpe, păstrate şi în mijlocul verii, toţi se dau în lături. Iar, dacă telegarii şi roatele stropesc pe smeritul trecător cu noroiul de supt scândurile podului, el nu se supără: măririle acestei lumi sunt astfel, într'o ţară în care Vodă iese în oraş cu toată oştirea pe care o are.

Omul din carâtă nu e însă totdeauna aşà. La moşie poate să se învârtă între oameni, poate să vorbească româneşte, să râdă la bucurie, să plângă la năcaz, ca alţi oameni. Aici însă, în oraşul de Scaun, în vederea mulţimii, nu se poate. Măreţ, tăcut el trece, *eidolon vulgi.*

Sau strecurat o sută de ani. Automobile răpezi, pentru oameni cari sunt grăbiţi, fug cu maximul iuţelii printr'un public burghez care nu protestă, fiindcă şi el ar face mâne tot aşà. Venituri întregi se aruncă pe o haină. Proprietatea rurală a unei ţeri se amanetează pentru palate şi primblări în străinătate în timpul cât nu e bine, nu e frumos să se găsească un om de condiţie în ţară.

Pe mulţi această vieaţă nu-i ruinează numai în folosul parveniţilor, cari, în a doua generaţie, vor face şi ei tot aşà, şi a străinilor, deprinşi a *nu* face aşà,—ci-i şi oboseşte, îi îmbolnăveşte, îi distruge.

Ce are a face? Vieaţa trebue dusă aşà, *ad pompam et ostentationem.*

Iertaţi-mi acest termen de comparaţie modern. Să ne întoarcem la educatorul nostru.

Mulţumindu-se cu ce-i dădeà ţara, el n'a căutat niciodată să-şi ridice situaţia prin artificii cari stau la îndămâna oricui. Funcţionarul model n'a părăsit ţara decât de trei ori: odată când furtuna aruncase peste graniţă întreaga clasă din care făceà parte, a doua oară, când erà nevoie să aşeze în Paris şi să supravegheze în cele dintâi studii pe fiii săi, cari supt aceşti ochi neadormiţi, îşi scriau sârguitor caietele ce se păstrează încă şi câştigau la 1847 frumoasele cărţi de premii pe cari le-am regăsit, şi a treia oară când prezenţa sa în ţara unde domnise puteà fi rău interpretată şi dăunătoare.

In uniforma de tăietură rusească pe care o iubià aşà de mult creatorul celei dintâi şcoale militare româneşti, ori în lunga redingotă a timpului, Domnul dela 1849 apăreà totdeauna, — şi acestea erau şi gusturile Doamnei Elisaveta, o Cantacuzină din Moldova, — fără nici un fast. Aşà-l vedeau Bucureştenii şi tot aşà locuitorii oraşelor de provincie pe cari le cercetà adesea. O pregătire oficială-l desgustà şi, de câte ori a aflat de dânsa, a luat măsuri aspre ca s'o înlăture. De ce exemplu bun a fost această atitudine într'o societate unde forma protipendadei şi a epigonilor fanariotismului nu murise, îşi poate închipuì oricine. Ea n'a ajuns însă, precum n'a ajuns nici admirabila simplicitate de vieaţă a lui Vodă Cuza şi a noăi dinastii, pentru a distruge unul din cele mai urîte vicii pe cari le-a strămutat la noi Asia.

III.

Pentru a fi respectat cineva, când nu se încunjoară cu fastul obişnuit, când nu ascunde personalitatea sa fizică sau morală, ci o înfăţişează oricui, n'ajunge rangul cel mai înalt. Trebue sau un covârşitor talent, care să farmece, să cucerească, sau puterea nebiruită,—înaintea căreia s'au închinat fără voie şi mincinoşii cei mai celebri,—a *mărturisirii şi îndeplinirii permanente a adevărului.*

Un mărturisitor de adevăr în cuvinte, un făptuitor de lucruri adevărate în faptă a fost Vodă Ştirbei.

Inaintea dregătorilor stricaţi, venali, necunoscători de datorie, intriganţi, pentru întâia oară s'a înfăţişat un om de care nu puteau să scape, fiindcă-i căutà acasă la dânşii, în locul îndatoririlor şi al

păcatelor lor. Străbătătorul ochiu al vechiului administrator vedeà îndată partea slabă, pospăiala, lipitura de ocazie, *minciuna*. Și înaintea tuturora, fără cruțare, fără gândul la ce se va întâmplà după scurgerea celor șapte ani, i se ziceà în față totul, oricare ar fi fost situația vinovatului, numele, înrudirile lui, oricât de dulce ar fi sunat graiul de oficială lingușire pe buzele lui. Și batjocura publică îl discalificà înaintea ochilor acelora cari până atunci tremuraseră de dânsul.

Erà vechiul sistem, și bunul sistem, «oriental», dacă voiți, a legăturii directe între om și om, a controlului fățiș din partea cârmuitorului, a pedepsei imediate care lovește drept în față și o sângeră.

Adevăr erà și în creațiunile acestui om. Le făceà chibzuit, încet și sigur, fără a pierde vremea cu revenirea costisitoare în urmă, cu experiențe cari dezorganizează ce a fost, fără a întemeià în schimb o altă ordine de lucruri. Am văzut hârtiile, conceptele lui, pe marile coli de hârtie albastră, cu atâtea rânduri șterse, cu atâtea încercări oneste până la aflarea cuvântului adevărat. Dar, când erà odată ales, el făceà impresia că nu poate fi înlocuit cu altul. Așà a fost și în faptele sale: noua oștire, total reorganizată, serviciile publice puse pe o bază nouă, justiția silită a-și face datoria, și chiar acea lege rurală în care, dacă teoria țeranului «arendaș» pe pământul strămoșilor săi e nenorocită și pernicioasă, se recunosc vederile reale ale unui om ce trăise totdeauna în contact cu pământul și nu judecà după păreri de împrumut.

IV.

Realistul acesta, în fapte, a fost și un idealist, în tendințe.

Cele două concepte nu se exclud. Idealistul poate să rămâie numai un romantic, un visător, un prevăzător poate, dacă-i lipsesc acele însușiri de vedere netedă a timpului său, de gâcire a mijloacelor potrivite, de onestitate personală, prin care toate energiile să-i fie lăsate libere pentru binele public, și de hotărîre într'o necruțătoare muncă. Dar realistul nu poate aveà o valoare morală, chiar când opere întregi iese din mâna lui dibace, decât atunci când este în sufletul lui ceva care întrece și cele mai însemnate din operele îndeplinite. Acest element trebue să fie mai presus și de orice grijă privitoare la persoana, la partidul, la clasa din care face parte creatorul de realități. El nu poate privì decât umanitatea și,

în rândul întâiu, partea cea mai scumpă dintr'însa pentru oricine simte cum trebue: ţara şi neamul.

Incă de pe vremea când lucrà în dregătorii inferioare, se vede că în silinţile lui Ştirbei e mai mult decât dorinţa de a-şi face datoria, decât râvna de a trece dincolo de dânsa, — râvnă care se întâlneşte şi la atâţia «arivişti»: ca şi Dinicu Golescu, din altă generaţie, el a văzut ţeri străine şi doreşte ca şi a lui să fie ca dânsele în buna rânduealǎ, în ordinea culturală şi politică. Şi, mai mult decât Dinicu, el ştie că pentru aceasta se aşteaptă neapărat fapta fiecăruia. Şi el o dă pe a lui, hotărîndu-se a nu cunoaşte în vieaţă, pe lângă datoriile faţă de familia sa, o altă chemare.

Colaborator de căpetenie al Regulamentului Organic, el nu face greşeala atâtora de a se închide în opera sa. Idealul, atât de depărtat încât niciodată nu se poate ajunge pe deplin, fiindcă nici nu e creat ca să fie ajuns, ci ca să întreţie pe drumuri drepte energia societăţilor umane, îl face să privească tot înainte. Când chestiunea Unirii e pusă de cugetători politici tineri, el îşi aduce aminte că a fost vorba de dânsa şi în discuţiile, prezidate de Ruşi, dela 1830, şi cauza unei singure Românii află într'însul un sprijinitor. Ca şi Grigore Ghica, vecinul său din Moldova, el s'a declarat pentru Unire, ştiind bine, ca şi acesta, că viitorul lui se închide prin contopirea celor două Principate.

Şi, dacă, în cursul Domniei, tulburate de partide personale, a lui Vodă Cuza, pe care l-a combătut, el puteà să mai păstreze o ultimă iluzie, aşezarea pe tronul României a Dinastiei nouă erà făcută s'o înlăture. Şi, totuş, cu gândul la acelaş scop ultim, superior tuturor înfrângerilor şi suferinţilor noastre, el făceà a douazi după intrarea în ţară a principelui străin declaraţia nobilă că tot ce e onest şi loial în România trebue să se adune în jurul noului stăpânitor. Şi el adăugià, după obiceiul lui, la cuvânt fapta, punând în serviciul lui Carol I-iu pe toţi fiii săi.

* * *

Din amintirea acestor lucruri şi din interpretarea lor morală nouăle generaţii au de învăţat ce poate în orice societate omenească, şi mai ales într'una care tinde supt toate raporturile către forme superioare: hărnicia, modestia, iubirea de adevăr şi idealismul, devotat patriei şi naţiunii.

ANEXE

(Insemnări pe cartea lui Alexandru Sturza.)

Quelle est cette autorité qui émane de la loi. Serait-ce le despotisme papal et, si vous voulez, patriarcal ?

Ce n'est pas la doctrine ni des Puffendorff, ni des Rousseau (la science du droit proclame le droit du plus fort).

(In carte: Peut-on se flatter du retour d'un meilleur ordre de choses; et surtout a-t-on le droit d'attendre que la paix et la concorde soient rétablies dans le système politique et social ?) Et pourquoi non ?

(La cererea «reformei radicale» a educației:) Il y a une autre, beaucoup plus urgente, et que l'Europe entière invoque.

(La locul în care se cere «supresiunea privilegiilor academice», medievale și nepotrivite:) probablement avec le grand nombre des droits que les peuples d'Allemagne ont acquis dans ces derniers temps: Nous exceptons ceux de Bavière, de Weimar, etc.

(La fixarea cursului de studii după vocație:) neuf, dix et douze ans comme en Autriche.

(Unde se cer urmăriri contra studenților din Iena.) Il y a là de quoi exercer son talent, M-e Marchangg. Ce pasage offre à la Burschenschaft une plainte en calomnie.

(Unde se cere a nu alege profesorii pe ceilalți, cari nu aleg superiori, ci să aleagă guvernul «al cărui interes nu e al indivizilor»:) mais celui des flatteurs.

(Unde e vorba de Institutul germanic, care ar lucrà asupra Academiilor:) comme l'esprit de la diète germanique sur les peuples d'Allemagne.

(Unde e vorba de libertatea presei degenerate și de «auspiciile unei bune educații»): il fallait dire d'un gouvernement organisé d'après l'esprit du siècle.

(P. 55.) Et les journaux allemands prêchent-ils le mensonge, l'immoralité, l'impiété? Pauvre «Allgemeine Zeitung», «Patriote», «Oppositionsblatt», (în text se spuneà că ziarele trebue supraveghiate).

(Unde se critică libertatea presei:) Ce genre d'existence cause-t-il du mau

aux gouvernements d'Angleterre et des États Unis, a-t-il renversé jusqu'à présent les autels, le pouvoir, la constitution du pays?

(Mai departe:) On voit que l'auteur se trouve engagé en service.

(La locul despre «guerre de plume»:) elle est plus excusable que le guerre à feu.

(La: scandalurile libertății sunt incompatibile cu federația de State:) J'en conviens, mais c'est pourquoi on crie à la réforme, à la réorganisation de l'Allemagne.

(La: legea trebue să tuteleze scrisul:) Il n'y a pas de liberté là où les gouvernements puissent contrefaire la voix du peuple.

(La: situația Germaniei e alarmantă:) C'est l'arbre qui a porté son fruit.

(Mai departe:) L'éducation publique doit être relative aux institutions du pays: on ne traite jamais les institutions d'après l'éducation, mais bien l'éducation d'après les institutions.

L'Angleterre existe encore après le bouleversement des droits existants.

(La: têtes plus désoeuvrées qu'immorales). Ceux qui prêchent les doctrines libérales en Allemagne sont des professeurs et même des employés du gouvernement: ils ne sont donc pas désoeuvrés. Quant à la (rupt).

(La cererea «reformei educației».) Il ne s'agit toujours que de l'éducation; la réforme du système de gouvernement n'y est pour rien.

(La cererea de cenzură.) Il n'y a pas de liberté là où le pouvoir exécutif a dans ses mains la fabrique journalière des raisonnements et des faits.

(La «gouffres de la révolution»:) La révolution est finie sans retour: les peuples en ont profité; c'est le tour maintenant des gouvernemens.

(La cererea de oprire în cursuri și scrieri a lucrărilor contra religiei și guvernului:) *Contre le gouvernement*: c'est le principe essentiel.

(Legat cu «Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce, par Coray; 1803).

INSEMNĂTATEA LUCRĂRILOR

COMISIUNEI EUROPEANE DELA GURILE DUNĂREI

1856 la 1912

DE

DIMITRIE A. STURDZA

Secretarul general al Academiei Române.

I.

1856 la 1865

Ședința dela 11 Ianuarie 1913.

Tractatul de Pace de Paris din 30 Martie 1856, semnat de Reprezentanții Austriei, Franciei, Marei Britanii, Prusiei, Rusiei, Sardiniei și Turciei, conține — în **articolele 15, 16, 17, 18 și 19** — următoarele dispozițiuni privitoare la **libera navigațiune a Dunărei**:

Articolul 15. Actul Congresului de Viena, așezând principiile destinate a regulà navigațiunea fluviilor cari despart statele sau trec prin ele,—Puterile contractante stipulează între dânsele, că în viitor aceste principii se vor aplicà și la Dunăre, precum și la gurile ei. Ele declară că această dispozițiune face de acum parte din Dreptul Public European și o ieau sub a lor garanție.

Navigațiunea Dunărei nu va puteà fi supusă la nici o piedică sau taxă, care nu va fi prevăzută în mod expres în stipulațiunile articolelor următoare. Prin urmare, nu se va plătì nici o dare bazată numai pe faptul navigațiunei fluviului, nici vre un drept asupra mărfurilor cari se aflà pe vase.

Regulamentele de poliție și de carantină, ce se vor înființà pentru siguranța Statelor despărțite sau străbătute de acest fluviu, vor fi astfel concepute, ca să favorizeze, pe cât va fi cu putință, circularea vaselor. In afară de aceste Regulamente nu se va aduce nici un obstacol, oricare ar fi el, liberei navigațiuni.

*

Articolul 16. In scopul de a realizà dispozițiunile articolului precedent, o Comisiune în care Francia, Austria, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia vor fi fiecare reprezintată prin un delegat — va fi însărcinată a hotărî și a face să se execute, începând dela Isaccea, lucrările necesare, pentru a liberà gurile Dunărei, precum și părțile învecinate ale mărei de nisipuri și alte obstacole, cari împiedică cursul fluviului, spre a pune această parte a Dunărei și părțile indicate ale mărei în cele mai bune condițiuni de navigabilitate.

Pentru a acoperì cheltuelile acestor lucrări, având de obiect a asigurà și a facilità navigațiunea la gurile Dunărei, se vor puteà percepe drepturi fixe, de o mărime convenabilă, hotărîte de Comisiune, cu majoritate de voturi, cu anume condițiune, că în această privire, ca în oricare altele, drapelele tuturor națiunilor vor fi tratate pe piciorul unei perfecte egalități.

Articolul 17. O Comisiune va fi stabilită și se va compune de delegații Austriei, Bavariei, Inaltei Porți și Würtenbergului (unul pentru fiecare din aceste Puteri), cu cari se vor întrunì Comisarii celor trei Principate, a căror numire va fi aprobată de Poartă.

Această Comisiune, care va fi permanentă — 1) va elaborà Regulamentele de navigațiune și de poliție fluvială, — 2) va face să disparà piedicile de orice natură s'ar ivì, cari se opun încă aplicărei la Dunăre a dispozițiunilor Tractatului de Viena, — 3) va ordonà și va face să se execute lucrările necesare pe tot cursul fluviului, și — 4) va veghià, după disoluțiunea Comisiunei Europeane, la mănținerea navigabilității gurilor Dunărei și a părților învecinate ale mărei.

Articolul 18. Este bine înțeles că Comisiunea Europeană își va fi îndeplinit îndatorirea și că Comisiunea Riverană va fi terminat lucrările desemnate în articolul precedent sub numerele 1 și 2 în termin de doi ani.

Puterile semnatare întrunite în conferințe, informate de acest fapt, după ce vor luà act de dânsul, vor pronunțà disolvarea Comisiunei Europeane; și din acel moment Comisiunea Riverană se va bucurà de aceleași puteri, cu cari erà învestită până atunci Comisiunea Europeană.

Articolul 19. Pentru a asigurà executarea Regulamentelor, cari vor fi hotărîte în comună înțelegere după principiile enunțate mai sus, fiecare din Puterile contractante va aveà dreptul a face să staționeze, în tot timpul, câte două vase de răsboiu ușoare la gurile Dunărei.

*

Am dat textul celor cinci articole ale Tractatului de Paris din 30 Martie 1856, privitoare la navigațiunea Dunărei în toată întregimea lor.

Tratactul înființează două Comisiuni:

Comisiunea Europeană dela Gurile Dunărei, trecătoare, cu o durată pentru doi ani, — și *Comisiunea Riverană a Dunărei,* căreia i se dă în articolul 17 titlul de «*permanentă*».

Voiu expune numai lucrările Comisiunei dela Gurile Dunărei, care a luat o desvoltare atât de puternică, de folositoare și de impunătoare, încât astăzi numără peste 56 de ani de existență.

* *

Starea Gurilor Dunărei în 1856 erà următoarea:

La Ceatalul de Ismail— depărtat de Brăila de 90 kilometri, de Galați de 70 kilometri, și de Reni (aproape de gura Prutului) de 50 kilometri—Dunărea se desparte în două brațe—brațul stâng, numit brațul Kiliei, și brațul drept, numit brațul Tulcei.

Brațul Kiliei, lung de 100 kilometri, formează la gura lui 8 brațe secundare—Gura Belgorod, Oceacof, Rakof, Ancadinovo, Otnoyno, Peșcanoi, Noul Stambul și Vechiul Stambul.

Brațul Tulcei se desparte, după 10 kilometri, la Ceatatul Sfântului Gheorghe, în două brațe — brațul stâng numit Sulina și brațul drept numit Sfântul Gheorghe.

Brațul Sulina, lung de 80 kilometri, are 10 cotituri — a Ceatalului Sf. Gheorghe, Argagnis superior, Argagnis, Argagnis inferior, Masurale, Papadia, Micul M, Marele M inferior, Gorgova Veniko, Marele M superior.

Brațul Sf. Gheorge, lung de 90 kilometri, are și el multe cotituri.

Toate aceste brațe erau mai mult ori mai puțin potmolite; la gurile lor însă navigațiunea erà împiedicată prin formarea de bancuri de nisip.

Bancul de nisip dela gura Sfântului Gheorghe a crescut până într'atâta la sfârșitul secolului al XVIII-lea, încât la începutul secolului al XIX-lea navigațiunea a încetat cu desăvârșire pe acest Braț.

*

Comisiunea Europeană a Dunărei s'a constituit cu reședința la Galați, cel mai important din porturile fluviului frecventate pe acel timp de navigațiunea maritimă.

Intâia ei ședință a fost ținută în *4 Noemvrie 1856,* și erà compusă din:

DD. *Becke*, Delegatul Austriei,
Engelhardt, Delegatul Franciei,
Stockes, Delegatul Marei Britaniei,
Bitter, Delegatul Prusiei,
Baronul de Offenberg, Delegatul Rusiei,
Marchizul d'Aste, Delegatul Sardiniei,
Omer-Paşa, Delegatul Turciei.

*

Dela această întâie a ei şedinţă şi până în 19 Noemvrie 1912, Comisiunea Eurupeană a consemnat hătărîrile ei în 833 Protocoale.

Delta şi Gurile Dunărei nu au fost cercetate înaintea Tractatului de Paris din 1856 din punctul de vedere ştiinţific. Nu existau nici hărţi exacte, nici lucrări de nivelare, nici date idrografice.

Intâia lucrare ce se impuneà Comisiunei erà de a face studii pregătitoare speciale:—hărţi amănunţite ale celor trei braţe, constatarea pentru dânsele a înclinărei albiei fluviale şi a repeziciunei curentului apelor, nivelurile respective ale etiagiului şi ale creşterei sau scăderei apelor, direcţiunea vânturilor dominante, progresul astupărei submarine a Deltei şi aflarea cauzelor complicate ale formaţiunilor bancurilor dela diferitele guri.

Direcţiunea acestor studii a fost încredinţată Inginerului-şef al Comisiunei *C. A. Hartley*,— ajutat de Căpitanul de marină a Marei-Britaniei *Spratt*, de Inginerii austriaci *Wex* şi *Cavalerul de Pasetti*, de Directorul lucrărilor Rinului dela Coblenz *de Nobiling*, şi de Inginerul german, *Richratt*.

Fiecare din aceşti bărbaţi tecnici au prelucrat raporturile lor, cari au fost tipărite ca Memorii însoţite de Atlasuri.

*

Braţul Kiliei a fost înlăturat chiar dela început, cu toate foloasele ce el prezintà navigaţiunei—prin volumul său de apă cu mult mai mare decât acela al braţelor Sulinei şi al Sfântului Gheorghe,—prin direcţiunea mai favorabilă a cursului său intern. Aceste foloase erau anulate de relele condiţiuni în cari se aflau cele opt guri, prin cari apele ajungeau în mare, formând la gura Kiliei o Deltă secundară supusă la foarte dese şi mari modificări,—precum şi de însăş situaţiunea navigaţiunei, silind vasele cari mergeau spre Bosfor a se expune vânturilor periculoase dela Nord şi a prelungì calea cu 18 mile marine.

Alegerea Comisiunei se aflà astfel restrânsă între brațul Sulinei și brațul Sfântul Gheorghe. Proiectele inginerilor Comisiunei erau toate bazate pe acelaş princip,—pe construirea la gură a două moluri paralele destinate a conservà curentului fluvial repeziciunea și forța necesare în momentul întâlnirei sale cu apele mărei.

Brațul Sulinei în special se recomandà prin faptul, că gura lui erà în acel timp singura întrebuințată de navigațiune, prin urmare mai bine cunoscută și înfățișând pentru ameliorarea ei un succes mai sigur, mai repede și mai puțin costisitor.

Brațul Sfântului Gheorghe erà recunoscut ca superior brațului Sulinei prin cursul lui mai adânc; dar gura lui impuneà lucrări mai complicate, cu toate că el oferià perspectiva unei desvoltări considerabile a navigațiunei și a comerțului.

Astfel opiniunea Comisiunei Europeane se aflà împărțită în privirea alegerei brațului Sulinei sau a brațului Sf. Gheorghe. Discuțiunile ei prelungindu-se până în Aprilie 1858, a trebuit să se refere cazul Puterilor Semnatare Tractatului de Paris. Guvernele interesate hotărîră atunci a supune cestiunea unei *Comisiuni Tecnice Internaționale, care se întrunì la Paris în Iunie 1858.*

Comisiunea erà compusă din 4 membri, și anume din:

D. D. *Tostain*, inspector general al Podurilor și Șoselelor din Francia,

Fowke, Căpitan în corpul regal de geniu al Marei Britaniei.

Lentze, Consilier superior în Ministerul Lucrărilor publice din Prusia, și

L. F. Menabrea, Colonel de geniu în Sardinia.

Această Comisiune Tecnică Internațională a cercetat toate lucrările Comisiunei Europeane a Dunărei și memoriile inginerilor rânduiți de ea. *Ea a formulat în 25 August 1858 raportul ei, care conchide în unanimitate pentru gura Sfântului Gheorghe*, recomandând însă înființarea unui canal artificial spre mare la o depărtare oarecare de orificiul brațului și închis cu ecluze la începutul derivațiunei sale. Această propunere erà sprijinită pe temeiul, că numai o comunicare artificială a fluviului cu marea puteà da navigațiunei o trecere având o adâncime permanentă (1).

---

(1) Raportul Comisiunei Tecnice Internaționale poartă următorul titlu:
Rapport de la Commission Technique Internationale convoquée à Paris pour l'examen des questions relatives à l'amélioration des Bouches du Danube. Paris. Imprimerie Impériale. 1858, 4°, p. 96. Avec une carte des Embouchures du Danube.

Hotărîrea Comisiunei Tecnice Internaționale s'a supus în Decemvrie 1858 Comisiunei Europeane a Dunărei, care și ea a hotărît în unanimitate a se face lucrările de ameliorare în Brațul Sfântului Gheorghe, rămâind numai deschisă cestiunea canalului cu ecluze, care nu a căpătat unanimitatea necesară a tuturor membrilor Comisiunei Europeane, din cauză că s'au ivit împrejurări nouă.

Imprejurările cele nouă au fost motivate de un Raport amănunțit, însoțit de planuri și devizuri, prezintat de *Sir Charles Hartley* în 31 Ianuarie 1859. Acest Raport evaluà cheltuelile lucrărilor de canalizare a gurei Sfântului Gheorghe prin un canal artificial la *17.500.000 franci.*

Această cheltueală necesità crearea imediată de către Comisiune a veniturilor pentru executarea lucrărilor, și ar fi fost peste măsură de greu, dacă nu chiar imposibil, a căpătà o sumă atât de mare pentru o întreprindere, care se declară de către Inginerul-șef al Comisiunei de un succes îndoios. Dunărea ar fi fost primul exemplu al unui fluviu, având comunicarea sa cu marea prin ecluze, și trebuind să dea trecere unei mișcări anuale de cel puțin 6.000 vase.

Sub această presiune Guvernele au hotărît în unanimitate a amânà lucrările de pe brațul Sfântului Gheorghe; și aceasta cu atât mai mult, că în *Maiu 1860 lucrările provizorii în curs de executare la gura Sulina* începuse a da efectelor lor reale și impuneau a nu se luà încă o hotărîre definitivă.

* * *

După ce lucrările provizorii dela Sulina s'au terminat, ele au dat —în privirea tecnică și financiară — rezultate atât de satisfăcătoare, ncât în *2 Noemvrie 1865 ele au fost declarate în unanimitate de lucrări permanente, a se executà după proiectele elaborate de Sir Charles Hartley.*

Deciziunea aceasta a fost publicată într'un **Memoriu al Comisiunei Europeane semnat în Decemvrie 1865** de toți membrii ei:—*A de Kremer, Ed. Engelhardt, I. Stokes, Strambio, Saint-Pierre, d'Offenberg, Ahmed Rassim.*

Memoriul are titlul:—Mémoire sur les Travaux d'amélioration exécutés aux Embouchures du Danube par la Commission Européenne instituée en vertu de l'Article 16 du Traité de Paris du 30 mars, 1856. Accompagné d'un Atlas de 40 Planches. Galatz, Im-

primerie de la Commission Européenne du Danube, 1867.—El cuprinde ca anexă Raportul lui Sir Charles Hartley din 17 Octomvrie 1857.

Pe baza acestui Memoriu voiu expune mai jos mersul lucrărilor în braţul dela Sulina în cei şapte ani dela 1859 până la 1865 şi rezultatele realizate în toate direcţiunile.

In acest timp s'au aşezat fundamentele operei mari rădicate de Comisiunea Europeană a Dunărei de jos.

*

Lucrările provizorii dela gura Sulinei aveau în vedere a obţineà şi a asigurà o creştere anuală a adâncimei de cel puţin 2 picioare pe un period de 6 până la 8 ani, executându-se planurile elaborate de Sir Charles Hartley, prin cari se hotărà a se construì două moluri paralele prin cari să treacă apele canalului cu o repeziciune constantă spre mare.

Aceste lucrări au început la 21 Aprilie 1858 şi au urmat în anii 1859, 1860 şi 1861, fără a fi întrerupte decât numai în lunile de iarnă.

Molurile au fost terminate în 31 Iulie 1861. Molul de Nord aveà o lungime de *4.650 picioare ingleze* şi se terminà cu un far de a 5-a clasă cu lumină roşie. *Molul dela Sud* aveà o lungime de *3.000 picioare*. Construcţiunea amânduror molurilor a necesitat 12.000 piloţi şi 68.000 metri cubi de pietre pentru anrocamente. In aparenţă puţin solide, ele au rezistat vânturilor şi furtunilor celor mai mari, iar apele cele mai mari, căpătând o bună direcţiune, departe de a rădicà fundul bancului dela gură, l-au asvârlit spre Sud în adâncimile cele mari ale mărei. Atunci s'au ivit rămăşiţele unui mare număr de vase naufragiate acoperite în fundul apelor: aceste rămăşiţe ajutau formarea bancului, şi au fost curăţite.

Lucrările executate au costat *2.100.000* franci. Efectele lor asupra navigaţiunei dunărene au fost constatate de Comisiunea Europeană la inaugurarea lucrărilor la Sulina în *3 Septemvrie 1861*.

După terminarea lucrărilor, adâncimea bancului dela gură s'a mănţinut — la 17 picioare — până în Decemvrie 1862. De atunci adâncimea a început a se micşurà din cauza scăderei repeziciunei curentului şi a facilitat creşterea repede a bancului spre Sud. In Octomvrie 1863 adâncimea canalului navigabil erà de 15 picioare şi în Decemvrie de $13^1/_2$ picioare. In Ianuarie 1864 adâncimea s'a ridicat iarăş până la $15^3/_4$ picioare, însă la începutul lui Iunie 1864 această îmbunătăţire s'a oprit.

Inginerul-șef a luat imediat măsuri de îndreptare și a hotărît a se prelungi Molul dela Sud cu 500 picioare, sprijinindu-se pe următoarele motive:—că experiența a dovedit că în canalul dintre moluri s'a mănținut adâncimea normală de 17 la 18 picioare prin acțiunea ordinară a curentului fluvial,—că creșterile ordinare ale apelor în timpul verei nu produceau o repeziciune suficientă pentru a mătură, afară din cele două moluri paralele, depozitele formate în timpul apelor scăzute,—că acțiunea curentelor mărei, în timpul furtunilor, în afară de fruntea Molului dela Nord, distrusese bancurile de nisip de formațiune recentă în Martie 1861,—că creșterea bancului de Sud eră atunci atât de considerabilă, încât vasele, intrând în port, nu erau îndestul de apărate prin Molul dela Nord. în timpul vânturilor dominante, și că prin urmare întreaga lui lungime eră prea mare, întrecând pe aceea a Molului Sud cu 650 picioare,—că bancul dela Sud se aflà pe calea vaselor cari intrau în port sau ieșiau din el și că prelungirea Molului dela Sud cu 500 picioare eră necesară, reducându-se astfel lungimea Molului dela Nord de sineși cu 150 picioare și scoțându-se în acest mod depozitele fluviale în afară la adâncimile mărei.

Ameliorarea produsă prin această măsură se confirmă prin un raport al lui Sir Charles Hartley din *5 Noemvrie 1864*, în care se constată,—că în fiecare zi ies din port vase având nevoie de o adâncime de apă de 16 la 17 picioare, pe când în Noemvrie 1863 adâncimea nu treceà peste $13^{1}/_{2}$ picioare.

Inginerul-şef încheie raportul său astfel:—«Sprijinit pe principiul—că nu trebue schimbat ce merge bine — zicătoare foarte potrivită pentru lucrările tecnice, nu ar fi de dorit să se prelungească Molul dela Sud mai mult, întrucât canalul va conservà lungimea și adâncimea sa actuală; că e însă convins, că se cuvine a ţineà totdeauna pregătit materialul de construire necesar pentru începutul anului viitor, spre a executà cât se poate mai repede o prelungire, în momentul în care deteriorarea canalului va reîncepe a luà o extensiune de oarecare importanță».

Comparând măsurătorile făcute dela Iulie 1857 până la Iulie 1865, se constată că înaintarea spre mare a întregei Delte dela Sulina, în timp de 8 ani, nu a fost considerabilă; ci din contra că marea e mai adâncă în toată lungimea Molului stâng decât eră în 1857, și că la Sud adâncimile au rămas constante între 18 și 30 picioare. Inaintarea Deltei unui fluviu este inevitabilă, după opiniunea lui Sir Charles Hartley, și singurul mijloc de a întreţineà canalul într'o stare

permanentă de navigabilitate până în mare este de a prelungi cu încetul molurile în momentul necesar. Lucrările executate la Sulina au fost calculate pe această prevedere, și capul molurilor a fost pregătit pentru prelungiri viitoare.

*

Dificultățile dela Gura Sulinei nu erau singurele întâmpinate de navigațiune. Altele le prezintă însuș Brațul Sulinei din cauza numeroaselor lui coturi.

Lucrările de ameliorare ale acestora au început în 1857.

La 44 mile de gură, erà situat un banc—*Argagnis superior*—la punctul de derivațiune a unui braț lateral—*Papadia.*—In primăvara anului 1857 adâncimea trecerei dela Argagnis nu erà decât de 10 picioare deasupra lui zero al nivelului ordinar al apelor și de 8 picioare la nivelul apelor mici, silind un mare număr de vase, cari scoborau Dunărea, a descărcà o parte sau întreaga lor încărcătură pentru a trece bancul. Lucrările de ameliorare au urmat în toamna anului 1857 cu rezultat satisfăcător în timp de $2^1/_2$ ani. Constatându-se însă în primăvara anului 1861 deteriorări nouă, Comisiunea a decis a executà lucrări suplementare, cu caracter definitiv. Aceste lucrări s'au făcut în toamna anului 1862 sub imediata privighere a Inginerului-șef Sir Charles Hartley. Fiecare din cele două maluri s'au ridicat și s'au legat între dânsele prin pinteni, având de scop a da albiei fluviului o lărgime normală, mărind și repeziciunea apelor. Afară de aceasta s'a închis cotitura dela *Papadia* cu baraje solide.

Astfel în 1863 s'a deschis navigațiunei un canal, larg de 200 picioare și adânc de 14 picioare, destupând totodată prin dragare apele dela Ceatalul Sfântul Gheorghe. Aceste lucrări au costat *356.000 franci.*

In acelaș timp în care se executau lucrările de mai sus, navigațiunea începeà a suferi dificultăți în secțiunea fluvială dela *Batmiș-Kavac,* situată la 19 mile dela Gura Sulinei. Fundul canalului crescuse în timpul apelor scăzute atât de mult, încât adâncimea lui nu mai erà decât de 12 picioare. In 22 Maiu 1861 s'au început lucrările, cari au fost terminate în 3 Septemvrie 1862 și ele s'au mănținut în urmă în adâncime constantă de 16 picioare. Cheltuelile s'au suit la *157.000 franci.*

*

Ca *lucrări de al doilea ordin* s'au executat până la finele anului 1864 încă următoarele în Bratul Sulinei:

1. Dragarea bancului dela Gorgova—situat la 30 mile dela gură;
2. Desfiinţarea potmolirei dela Micele Argagnis—situate la 42 mile dela gură;
3. Rădicarea mai multor vase naufragiate în canal înainte de 1857, cari constituiau un obstacol şi adesea un pericol pentru navigaţiune;
4. Introducerea unui sistem complet de giamandure dela Isaccea la mare, semnalând vaselor calea de urmat;
5. Reparaţiunea şi întreţinerea căii de halaj (edec) dealungul Braţului Sulinei, şi aşezarea de 400 stâlpi de amaragiu şi de 50 semne miliare, destinate a priveghià navigaţiunea şi poliţia fluvială;
6. Un far cu un aparat lenticular de al 4-lea ordin, schimbând lumina roşie şi albă din minut în minut, şi fiind vizibilă farurilor dela Sulina şi dela Insula Şerpilor.

Mijloacele necesare pentru cheltuelile cerute de lucrările amintite s'au înaintat de guvernul Turciei în cursul anilor 1857, 1858, 1859 şi 1860—în sumă de *3.740.300 franci.*

Pentru a înapoià această sumă, Comisiunea Europeană a înfiinţat, conform articolului 16 al Tractatului de Paris, în *25 Iulie 1860, un Tarif provizoriu al taxelor de plătit*, care s'a aplicat la Gura Sulinei dela 1 Septemvrie acelaş an.

Taxa fiecărui vas creşteà în îndoită proporţiune a tonagiului şi a adâncimei bancului dela gură, încât ea reprezintà totdeauna o dreaptă echivalenţă a foloaselor trase de navigaţiune prin ameliorările realizate. S'a mai stabilit o scară dublă a acestor taxe—pentru vasele cari se opresc la Sulina şi nu se folosesc de lucrările executate dela Sulina în sus,—şi pentru vasele cari se suie pe canal în sus la porturile interioare ale fluviului. Minimum taxei s'a hotărît a fi de 30 centime de tonă pentru un vas mai mic de 100 tone care n'a suit fluviul, când adâncimea minimă dela gură este de 10 picioare. Maximum taxei erà de 3.30 franci pe tonă pentru un vas de 300 tone, care suie fluviul, trecând la gură cu o adâncime de 15 picioare. Aceste taxe cuprind—dreptul pentru far, pentru pilotajul dela gură şi pentru întreţinerea spitalului de marină. Uşurinţi speciale sunt prevăzute pentru vasele cari, oprindu-se în Portul Sulinei, întrebuinţează limburi speciale (allèges), pentru a se încărcà precum şi pentru vapoarele făcând, conform unui program, curse periodice cu serviciu postal şi de pasageri.

*

Rezultatele produse prin aceste lucrări se pot ușor constată, comparând cheltuelile cari apăsau altădată navigațiunea prin lipsa de adâncime a Gurei dela Sulina.

Admiralitatea dela Genova a evaluat *cheltuelile navigațiunei de la gurile Dunărei înainte de 1858* pentru un *vas de 170 tone* la suma de 2.788 franci, și anume:

Drepturi de far și de pilotaj	56	franci
Cheltueli de încărcare și descărcare	2.732	»

Comparând cheltuelile *vaselor de 200 și 400 tone* se constată următoarele:

Un vas de *200 tone* plătià înainte de 1858:

Cheltuelile de limb	1.190,00	franci
Cheltueli de far și pilotaj . .	47,50	»
Total . .	1.237,50	franci

Cu tariful din 1860 de *2,55 fr. de tonă, 510 fr.*
Urmează o deosebire în minus de 727,50, adică 59%.

Un vas de *400 tone* plătià înainte de 1858:

Cheltueli de alegiu	3.645,00	franci
Cheltueli de far și pilotaj . .	71,00	»
Total . .	3.816,00	franci

Cu tariful din 1860 de *3,30 fr. de tonă 1.320,00 fr.*
Urmează o deosebire în minus de 2.496,00 fr.. adică 65%.

Numărul vaselor de un tonagiu mare permiteà vaselor a luà încărcătura lor în Portul Sulinei. In 1861 ele au încărcat 18.000 tone, în 1864 au încărcat 156.000 tone.

In cei 7 ani anteriori, 1853 la 1859, exportul mijlociu al Gurei Sulinei erà de 326.500 tone, de atunci în cei 6 ani următori, 1860—1865, mijlocia s'a urcat la 497.700 tone.

Naufragiile în rada Sulinei s'au ridicat în 1855 la 0,61% a vaselor ieșite din Dunăre, în 1864 la 0,02%.

Tabelă a Vaselor încărcate ieșite prin gura Sulinei dela 1847 la 1865.

Anii	Vase cu pânză de comerț		VAPOARE		TOTALUL		Mijlocia tonagiului unui vas
	Numărul	Tone engleze	Num.	Tone engleze	Vaselor	Tonelor	
1847	2.027	240.911	36	9.012	2.063	249.923	121,0
1848	1.396	178.841	35	8.641	1.331	187.482	140,8
1849	1.641	843.420	35	10.557	1.676	253.977	151,6
1850	1.449	210.231	40	12.594	1.489	222.825	149,6
1851	2.102	298.753	52	12.918	2.154	309.322	143,5
1852	2.422	347.433	54	23.742	2.476	366.868	148,0
1853	2.450	325.207	40	14.250	2.490	366.867	135,0
1854	680	112.707	—	—	680	112.707	165,7
1855	2.919	495.015	9	1.851	2.928	496.866	169,6
1856	2.110	318.004	101	20.193	2.211	338.197	152,9
1857	1.797	235.301	141	39.747	1.938	275.048	141,9
1858	2.358	299.322	150	44.806	2.508	344.128	137,0
1859	2.542	329.949	162	51.931	2.704	381.880	141,0
1860	3.288	475.679	203	62.420	3.491	538.099	154,0
1861	2.902	408.966	183	41.804	3.085	450.770	146,0
1862	2.842	410.372	173	39.642	3.015	450.014	149,0
1863	2.891	468.919	208	50.413	3.099	519.332	167.5
1864	3.330	555.457	118	30.437	3.448	585.894	169,9
1865	2.558	410.684	118	31.545	2.676	442.229	165,0

* * *

Comisiunea Europeană dela Dunăre a publicat în 1867 un al II-lea Memoriu—, sub titlul: Mémoire sur le Régime administratif établi aux Embouchures du Danube par la Commission Européenne chargée d'en améliorer la Navigabilité, en exécution de l'article 16 du Traité de Paris du 30 mars 1856. Galatz, Imprimérie de la Commission Européenne du Danube. 1867. Fol. p. 16.

Acest Memoriu se sprijinește pe două deciziuni ale Comisiunei din 1867.

Intâia e consemnată în Protocolul său No. 192 și are următoarea cuprindere:

«Comitetul Executiv a adus aminte, că pentru a asigurà conservarea datelor culese de Comisiune și în scop de a facilità întrebuințarea lor de Inginerii cari ar fi însărcinați a întreține și a desvoltà lucrările sale, s'a decis a publicà într'un Atlas planurile Gurei dela Sulina și a diferitelor secțiuni fluviale unde acele lucrări au fost executate. In acelaș timp s'a pregătit un Memoriu în care să expune activitatea tecnică a Comisiunei în periodul dela constituirea sa până la 31 Decemvrie 1865. Comisiunea constată că tipărirea acestui Memoriu și a Atlasului care-l însoțește fiind terminată, Comisarii s'au înțeles a să distribui cele 200 exemplare ale acestei edițiuni».

A doua deciziune e consemnată în Protocolul Comisiunei No. 194 în următoarea cuprindere:

«S'a dat cetire Memoriului pregătit de Secretarul General asupra—Regimului Administrativ stabilit de Comisiune la gura Dunărei și consacrat prin Actul Public semnat la Galați, în 2 Noemvrie 1865. S'a hotărît, în urma deliberărei ce a urmat, prin o comună înțelegere, că acest Memoriu se va prezintà guvernelor, pentru a servì împreună cu Memoriul tecnic, despre care menționează Protocolul No. 192,—de Dare de Seamă Generală a Comisiunei Europeane—, care trebuià să însoțească Actul Public conform rezoluțiunei din 20 Iunie 1861

Acest Memoriu asupra Regimului Administrativ al Comisiunei poartă data din—Galatz, 26 Aprilie 1867—și e semnat de:

Delegatul	Austro-Ungariei	: A. de Kremer
	Franciei	: A. d'Avril
	Marei Britaniei	: J. Stokes
	Sardiniei	: Susinno
	Prusiei	: Saint-Pierre
	Rusiei	: Offenberg
	Turciei	: Ahmed Rassim.

*

Se dă aci conținutul pe scurt al acestui Memoriu.

Tractatul de Paris încredințase *Comisiunei Riverane Permanente* misiunea de a elaborà, *până în doi ani*, amănuntele dispozițiunilor legislative propuse în Articolul 16 al Tractatului.

Exercițiul trecător al acestei atribuțiuni a trebuit însă să treacă în mod natural la Comisiunea Europeană pentru partea inferioară a Dunărei de jos.

La sfârșitul Răsboiului din Orient și îndată după încheierea Tractatului de Paris, vasele de comerț au sosit în mare număr în porturile Dunărei de jos, atrase prin împrejurări foarte favorabile comerțului de cereale ; dar navigațiunea Dunărei de jos erà la acea epocă supusă unor condițiuni foarte dezastroase. Bancul dela *Gura Sulinei* nu aveà o adâncime mai mare de 8 picioare și *Brațul Sulinei* înfățișà și el mari piedici. Potmolirea dela *Argagnis* erà întâia piedică: să descărcà din vase încărcătura lor, și se reîncărcà numai după ce ele ajunsese în mare. A doua piedică erà formată de rămășițe numeroase de vase naufragiate, cari astupau o derivațiune a brațului Sulinei la locul numit *Papadia*. Anarhia administrativă erà foarte mare din cauza lipsei absolute de norme legislative și de o autoritate executivă. Această dezordine trebuià oprită, și Comisiunea Europeană a luat imediat mesuri pentru a garantà navigațiunei elementele unei siguranțe și începuturile unei administrațiuni.

In urma unei înțelegeri cu Puterile semnatare Tractatului de Paris, s'au dat Comisiunei Europeane puterile necesare a edictà și a aplicà în mod provizor Regulamente pentru navigațiunea Dunărei de jos dela Isaccea la Mare.

*

Membrii Comisiunei s'au întrunit la Galați sub Președinția Delegatului Turciei, căreia aparține teritoriul atribuit executărei misiunei lor, și au luat măsurile de Organizare Interioară a Comisiunei Internaționale.

Partea executivă a atribuțiunilor administrative ale Comisiunei impuneau crearea unui întreg serviciu, a căruia întindere erà greu de apreciat dela început.

S'au înființat:

1°. La sediul Comisiunei, la Galați, o Cancelarie sub direcțiunea unui Secretar General, însărcinat totodată cu redacțiunea Protocoalelor Ședințelor.

2°. La Galați o Cassă Centrală, încredințată unui Agent Superior al Comtabilității Generale.

3°. Două Casse Sucursale la Tulcea și Sulina.

4°. La Galați o Tipografie a Comisiunei Europeane.

5°. Un Serviciu de măsurători (arpenteurs), desenatori, conductori și interpreți pentru lucrările maritime și fluviale, pus sub direcțiunea Inginerului Șef.

6°. Un atelier litografic la Galați pentru reproducerea hărților rădicate de Comisiune și a planurilor inginerilor pentru proiectele de ameliorare.

A fost totodată necesar a regulà atribuțiunile capilor acestor diferite ramuri ale administrațiunei și relațiunile lor cu Comisiunea Europeană, precum și relațiunile acesteia cu Autoritatea teritorială, cu Consulii statelor străine și mai ales cu Autoritățile Principatelor dunărene, unde-și stabilise Comisiunea reședința sa.

Comisiunea a înființat o *linie telegrafică între Galați, Tulcea și Sulina* spre a facilità propria sa corespondență între locul ei de reședință și localitățile unde se executau întâiele ei lucrări. Un Regulament din 6 Noemvrie 1857 a organizat acest serviciu și în 24 Iulie 1858 s'a încheiat cu Guvernul Moldovei Convențiunea pentru transmisiunea depeșilor telegrafice trimise și primite din Galați cu destinațiune la stațiunile nouăi linii.

Dispozițiunile primei organizațiuni a Comisiunei au fost modificate în urma experienței mai mari dobândite.

Intre alte modificări s'a hotărît, că numai hotărîri mai importante vor fi consemnate în Protocoalele Plenului, iar grija executărei lor ca și a afacerilor curente vor fi încredințate unui Comitet Executiv de doi membri. Un regulament din 25 Aprilie 1865 a hotărît, că Protocoalele Comisiunei se vor redactà numai pentru întrunirile generale, cari s'au fixat a se ținea de două ori pe an, una primăvara și una toamna.

In 28 Fevruarie 1857 Comisiunea a organizat un Serviciu Special de Poliție în Portul Sulinei, reglementat prin o instrucțiune amănuntă pentru Căpitanul de Port,—și în 1861 a înființat Inspecțiunea Generală a întregei navigațiuni fluviale dela Isaccea la Sulina.

Cheltuelile aceste au fost consemnate în 1865 într'un buget normal de *260.000 franci*, și anume 140.000 franci destinați Serviciului Interior și Personalului Tecnic, și 120.000 franci Cassei de navigație și Spitalului Maritim.

Regulamentele de Poliție edictate de Comisiunea Europeană sunt următoarele :

Reglementarea Poliției în Portul Sulinei.

In 28 Fevruarie 1857 s'a dat o instrucțiune amănunțită Căpitanului de Port privitoare la serviciul de pilotaj dela gură, la serviciul de transbordare a încărcăturii limburilor (allèges) și la măsurile de luat în caz de naufragiu. In 10 Iunie 1857 un Regulament special s'a publicat pentru poliția interioară a portului. Aceste dispozițiuni au fost revăzute și completate prin un nou Regulament din 9 Iulie 1860, aplicabil și vaselor ce se opresc în radă.

Asvârlirea savurei (lest) în rada Sulinei sau în cursul fluviului producând mari inconveniente prin nămolirea adâncimilor canalului ; Comisiunea a luat prima dispozițiune pentru reprimarea acestui abuz în Aprilie 1857. Ea a fost completată în 29 Aprilie 1858 și în 13 Noemvrie 1862.

Reglementarea Pilotajiului.

In 31 Martie 1857 au fost luate dispozițiuni transitorii de urgență. In 9 Octomvrie 1857 s'a edictat un Regulament, revăzut în 9 Iulie 1860, care înființează Serviciul Obligatoriu de Pilotaj pentru vasele mai mari de 60 tone, formând un Corp de 30 Piloți, redus mai târziu la 20, având un Șef-Pilot și un Subșef, puși sub direcțiunea Căpitanului de Port din Sulina.

3. *Reglementarea Limburilor.*

In 26 Iulie 1860 un Regulament fixează condițiunile sub cari meseria de Patron de Limb se poate exercità, și condițiunile Vaselor servind de Limb atât pentru soliditatea cât și pentru măsurarea capacității lor.

4. *Regulamentul Spitalului marinei din Sulina,* ale cărui servicii sunt gratuite, poartă dată din 20 Fevruarie 1861.

*

Mulțimea Regulamentelor necesare privitoare la navigațiunea Dunărei de jos fiind considerabilă, Comisiunea Europeană a propus Puterilor semnatare Tractatului de Paris a se încheià, prin o comună înțelegere, un *Act Public,* care să cuprindă toate dispozițiunile luate de dânsa în interesul navigațiunei Gurilor Dunărei.

Proiectul acestui Act a fost prelucrat de Comisiune și poartă data de 2 Decemvrie 1861. El a fost semnat la Galați în 2 Noemvrie 1865 de Membrii Comisiunei Europeane — Cavalerul A. de Kremer, Ed. Engelhardt, I. Stokes, Cavalerul Strambio, Saint-

Pierre, Baronul de Offenberg, Ahmet Rassim Paşa şi se află înscris în Protocolul final al şedinţei Comisiunei, purtând denumirea de—*Actul Public relativ la navigaţiunea Gurilor Dunărei.*

Acest act a fost supus aprobării Puterilor semnatare Tractatului de Paris, întrunite în Conferinţă în 28 Martie 1866, şi a fost pus în aplicaţiune dela 1 Iunie 1866.

Actul Public din 2 Noemvrie 1865 — a fost publicat sub titlul de—Acte Public relatif à la Navigation des Embrouchures du Danube signé à Galatz le 2 Novembre 1865. Galatz. Imprimerie dela Commission Europeénne du Danube. In-fol. pagine 49.

Acest act formează astăzi *Codul de Navigaţiune a Dunărei de jos* —şi cuprinde—Actul Public sau Instrumentul Principal al Conventiunei relativ la navigaţiunea Gurilor Dunărei, însoţit de 3 Anexe—şi anume:

1. Actul Public în 22 Articole.

Titlul I. Articolele 1 la 6. — Dispoziţiuni relative la condiţiunile materiale ale navigaţiunei:

Titlul II. Articolele 7 la 20.— Dispoziţiunile relative la regimul administrativ al navigaţiunei: — § 1, Art. 7 la 12: Regulamentele în genere — § 2, Art. 13 la 17: Tariful drepturilor de navigaţiune — § 3, Art. 18 la 20: Carantinele.

Titlul III. Articolele 21 la 22: Neutralitatea.

Art. 21 are o deosebită însemnătate şi glăsueşte astfel:

«Lucrările şi Stabilimentele de orice natură înfiinţate de Comisiunea Europeană sau de Autoritatea care-i va urmà în executarea Articolului 16 al Tractatului de Paris, mai ales Cassa de navigaţiune dela Sulina, şi altele ce ea ar puteà înfiinţà în viitor, se vor bucurà de neutralitatea stipulată la Articolul 11 al zisului Tractat şi vor fi, în caz de răsboiu deasemenea respectate de toţi beligeranţii. Beneficiul acestei neutralităţi se va întinde, cu obligaţiunile ce decurg din ea, asupra Inspecţiunei generale a navigaţiunei, asupra Administraţiunei Portului Sulinei, asupra Personalului Cassei de navigaţiune şi a Spitalului Marinei, în fine asupra Personalului tecnic însărcinat cu privigherea lucrărilor».

*

Anexele sunt următoarele:

Anexa A.: Regulamentul de navigaţiune şi de Poliţie aplicabil la Dunărea de jos:

*

Dispozițiuni generale; Art. 1 la 6, — *Titlul I:* Art. 7 la 24, Poliția Radei și a Portului Sulina, — *Titlul II:* Art. 25 la 65, Poliția fluviului, — *Titlul III:* Art. 66 la 68, Poliția Portului Tulcea, — *Titlul IV:* Art. 69 la 81, Poliția Pilotajului dela gură și în cursul fluviului, — *Titlul V:* Art. 82 la 97, Serviciul Limburilor, — *Titlul VI:* Art. 98 la 111, Contravențiunile.

Dispozițiunile finale: Art. 112, în următoarea cuprindere: *Prezentul Regulament anexat la Actul Public din 2 Noemvrie 1865 va puteà fi modificat după trebuință de Comisiunea Europeană sau de Autoritatea Internațională ce-i va urmà în virtutea Articolului 17 al Tractatului de Paris.*

Anexa B. — Tariful Drepturilor de navigațiune a se percepe la Gura Dunărei în 19 articole, dintre cari cel din urmă glăsuește astfel: — Tariful provizor din 7 Martie 1863 va încetà de a fi aplicat și prezentul Tarif va intrà în vigoare după ratificarea Actului Public căruia s'a anexat, și în ziua fixată prin o publicațiune specială făcută în acest scop de Comisiunea Europeană.

Anexa C. la Protocolul final din 2 Noemvrie 1865 conține — Ințelegerea privitoare la înapoierea avansului de 309.142 galbeni, 26 piastri, 12 parale, — făcut de Inalta Poartă pentru ameliorarea navigațiunei la Gurile Dunărei.

II.

1866.

Indată după ce a luat în mânile sale frânele guvernului României, în 10 Maiu 1866, Regele Carol s'a hotărît să cunoască însuș noua sa patrie, ai cărei cetățeni îl chemase pentru a-i asigurà propășirea și viitorul.

In 31 Octomvrie/12 Noemvrie 1866 *Principele Carol* face *prima Sa călătorie pe Dunăre*. El merge la Oltenița cu trăsura și de acolo la Călărași, Brăila și Galați, însoțit de Ministrul Cultelor și Instrucțiunei publice Ioan Strat.

Iată cum Regele descrie această călătorie în Memorialul Său:

«Aproape tot comerțul de import și de export al României se face prin Galați și Brăila, căci numai pe calea fluvială a Dunărei se pot exportà principalele producte ale țărei — cerealele și lemnele. — Cu toate acestea mijloacele de încărcare sunt proaste și insuficiente. Patru luni pe an vieața acestor două orașe încetează, când Dunărea îngheață și navigațiunea e oprită.

«Comisiunea Europeană Dunăreană, instituită prin Tractatul de Paris pentru a face Gurile Dunărei navigabile se prezintă Principelui: Delegații Puterilor sunt sau Consulii lor Generali din București, sau Consulii lor din Galați. Turcia are un delegat special. Comisiunea e ajutată de—un Inspector general al navigațiunei, Colonelul Drigalski, fost ofițer prusian, acum în serviciul Turciei; și—de un Inginer-Șef *Charles Hartley*, un bărbat care se bucură de un renume foarte mare. Comisiunea are un *Budget* de venituri și de cheltueli de aproape *1.000.000* franci. Regularea Gurei Sulina s'a început.

«Consulii Austriei și Rusiei cu Prefectul de Galați formează o Comisiune deosebită, care se ocupă cu îmbunătățirea navigațiunei Prutului.

«In 5/17 Noemvrie Principele se suie pe vaporul francez «Le Magicien», Comandant La Richerie, și vizitează orașul Ismail, de unde merge în trăsură, pe timp rece și cu viscol de omăt la Bolgrad și la Cahul, de unde se întoarce la Galați și de acolo pe Dunăre la Giurgiu. In 11/23 Noemvrie seara Principele sosește în București pe un frig de 11 grade».

A doua călătorie a Regelui Carol pe Dunăre a fost îndreptată în anul următor 1867 de-a dreptul spre Gurile Dunărei. Principele, însoțit de Ministrul Lucrărilor publice Dimitrie Brătianu și de Profesorul de Istorie Desjardins, se pornește în 3/15 Iunie în trăsură spre Galați.

In 11/23 Maiu sosise în București Profesorul Desjardins cu recomandare foarte călduroasă dela Doamna Hortensia Cornu. Desjardins publicase un studiu prețios asupra gurilor fluviului Rhône și erà trimis de Impăratul Napoleon III să facă un asemenea studiu asupra Gurilor Dunărei.

In 6/18 Iunie Principele se suie pe vaporul francez «Le Magicien» și se îndreptează pe Dunăre în jos la Sulina. La Tulcea a acostat vaporul și autoritățile turcești au făcut Principelui o primire oficială. In treacăt Principele a intrat, pe cât au iertat apele, cu «Le Magicien» în brațul Sfântul Gheorghe, și la 4 ore seara a ajuns la Sulina, unde a fost salutat de Membrii Comisiunei Europeane dela Dunărea de jos, cu cari vizitează lucrările începute de ea în anii de mai nainte.

In 7/20 Iunie «Le Magicien» se suie pe un canal lateral în brațul Kiliei pâna la un sat de pescari—Vâlcov,—de unde se îndreptează, spre Nord, în canalul Gâștelor, astfel numit din cauza mulțimei gâștelor sălbatice, cari-l populează. Principele străbate în acest canal până în apropierea lacului «Cibrianu», din care s'ar puteà construì un canal până în mare, căpătând astfel România o ieșire în mare, și un port care ar ridicà importanța nouălor districte Basarabene. Principele discută cu profesorul Desjardins planul unui port, căruia îi dă în șagă numele de «Portul Carol I». Principele mai vizitează cu «Le Magicien» micul sat Oceacov pe un braț nămolit de nisip.

In 9/21 Iunie vaporul francez pornește la 9 ore dimineața pe brațul Kiliei spre Ismail, unde se scoboară de pe «Le Magicien».

In 10/22 Iunie Principele pornește din Ismail cu trăsura și ajunge în 12/24 Iunie la Iași, unde se oprește mai multe zile.

*

In treacăt voiu amintì că între *12/24 și 15/27 Iulie 1869, Sir Charles Hartley* a prezintat Regelui planul clădirei portului «Cibriana» dela Marea Neagră, cheltuelile necesare suindu-se la *20.000.000 franci*. Pentru ultima oară Regele Carol a discutat cu Sir Charles Hartley vechiul plan al acestui port în *7/19 Maiu 1875*.

Mai înainte, *în 27 Ianuarie/8 Fevruarie 1869*, Comitele de Bismarck scrià Principelui Carol, că titlul la care România trebue să

se aștepte ar fi—*Belgia dela Gurile Dunărei,*—titlu care ar face gloria Principelui și i-ar atrage recunoștința Europei.

In 1869 *Principele* întreprinde o călătorie în Crimeea, pentru a face *o vizită oficială Impăratului Alexandru II*, însoțit de Președintele consiliului Principele Dimitrie Ghica și de Consulul General al Rusiei la București Baronul Offenberg. In 2/14 August, după amiazi, vaporul «Ștefan cel Mare» sosește în Sulina, unde Principele vizitează lucrările Comisiunei Europeane, și primește a prânzì în Palatul Comisiunei, de curând terminat.

* * *

Aceste trei călătorii ale Regelui Carol din 1866, 1867 și 1869 se amintesc acì, fiindcă și Comisiunea Europeană dela Dunărea de jos a simțit, că în primăvara anului 1866 a început a suflà un vânt nou, răcoritor și întăritor, nu numai asupra României, ci și asupra lucrărilor acestei Comisiuni.

Dovadă despre aceasta este o Publicațiune a Comisiunei tipărită în Noemvrie 1869 în tipografia Comisiunei din Galați cu titlul — *Des Effets produits par l'Amélioration de l'Embouchure de Soulina sur le Commerce d'exportation maritime*—.

Scrierea in-4° nu are decât 21 de pagine, dar merită nu numai să fie menționată, ci să fie comunicat Academiei conținutul ei în scurt.

Scrierea începe astfel:

«Se poate zice că comerțul maritim al Principatelor Moldova și Valahia — astăzi unite sub numele de România, — are la export de obiect escluziv — cerealele. Această stare de lucruri va durà, după toate aparențele, încă o serie de ani, mai mult ori mai puțin lungă; căci este puțin probabil ca esploatarea celorlalte bogății naturale, oferite de aceste țări cu îmbelșugare, să fie întreprinsă cu activitate, cât timp producțiunea lor agricolă nu va fi atins toată desvoltarea de care ea este susceptibilă, și care până acum este împiedicată prin lipsa de brațe și prin insuficiența capitalurilor și a căilor interioare de comunicație.

«Cerealele constituesc dar principalul obiect de schimb al locuitorilor Principatelor, cu cari ei își procură productele coloniale și manufacturile, pe cari starea puțin înaintată a industriei lor nu le permite încă a le fabricà ei înșiși, dar a cărora consumație crește repede.

«Țările limitrofe de România, afară de unele provincii ale Austriei, nu consumă cereale străine, ci exportă numai în timpuri ordinare prisoasele lor.

Astfel excedentul producţiunei Principatelor e nevoit să se îndrumeze spre mare : Constantinopolul, Marsilia şi Anglia primesc o mare parte a grâului, a porumbului şi a orzului exportat dela Galaţi şi Brăila. O parte din cerealele trimise în Austria este asemenea îndreptată pe mare spre Portul dela Triest.

«Dunărea este calea naturală a acestui comerţ important; ea serveşte mai întâiu, cu numeroşii săi afluenţi veniţi din Carpaţi, a strânge cerealele Valahiei şi ale părţii meridionale a Moldovei în porturile de export, unde ele sunt încărcate pe vase de mare, cari se suie în sus pe fluviu sau aşteaptă încărcătura lor la gura Sulinei, spre a transportà, fără a mai descărcà, până la destinaţiunea lor definitivă.

«După datele statistice strânse la Sulina, Principatele-Unite au exportat prin această Gură a Dunărei, în ultimii patru ani, următoarele cantităţi de cereale :

în 1865	7.540.000	hectolitri
1866	7.250.000	»
1867	6.670.000	»
1868	12.180.000	»

sau în mijlocie 8.410.000 hectolitri pe an.

«In anii anteriori cifrele mijlocii ale exportului erau de 3.480.000 hectolitri prin Portul Brăilei, de 1.760.000 hectolitri prin Portul Galaţi şi de 580.000 hectolitri prin celelalte porturi româneşti,—formând un total de 5.800.000 hectolitri vărsaţi de Principatele-Unite pe pieţele comerciale europeane prin calea Dunărei şi a Mărei Negre. E cert însă că impulsiunea ce se va da producţiunei agricole, prin o nouă constituire a proprietăţii rurale, prin construcţiunea de şosele şi căi ferate, exportul României nu se va scoborî mai jos de 8.700.000 hectolitri an.

«Această cantitate, oricât ar fi ea de importantă pentru ţara care o produce, nu poate însă să exercite o influenţă apreciabilă în ţările cu o mare consumaţie, ca Francia şi Anglia, unde ea trebue să lupte cu massa enormă a producţiunei indigene şi cu aceea ce vine din Rusia, Germania de Nord, Egipet şi America de Nord. Producătorul cerealelor din Principate nu poate dar hotărî el preţul de vânzare, care-i convine lui, el e silit să ţie seamă de neguţătorul care vine să-i cumpere marfa pe loc spre a o trimete în afară, şi care caută a aveà şi el un beneficiu legitim oarecare.

«Prin urmare Principatele au cel mai mare interes cu cerealele lor să ajungă pe pieţele consumatorilor cât mai repede şi cu cheltueli cât mai puţine, pentrucă numai economiile realizate pe preţurile de transport pot drofità producătorului.

«Sub acest raport România este cu deosebire favorizată, căci ea e situată

pe cel mai frumos fluviu al Europei, pe o lungime de mai bine de 800 kilometri. Dacă cinevà face abstracţiune de greutăţile rezultând din potmolirea gurei şi braţului Sulinei, pe cari le poate învinge arta inginerilor , Dunărea oferă pe cursul ei inferior o cale largă de două sau trei mii de picioare, cu o adâncime de 30 sau 40 picioare. Porturile dela Ismail, Galaţi şi Brăila sunt în totdeauna accesibile în timp de nouă luni pe an, şi pe timpul apelor celor mari, vaselor de mare cari caută încărcătura lor până în inima ţărei, la câtevà oare de Capitală.

«Libertatea şi facilitatea navigaţiunei pe Dunărea de jos constitue dar pentru România un interes de prima ordine, şi e cert că această ţară trage cele mai preţioase foloase din dispoziţiunile Tractatului de Paris din 30 Martie 1856, în virtutea cărora Comisiunea Europeană a întreprins lucrările cele mari dela Gura Sulinei.

«Aceste lucrări, cari vor fi terminate în 1870, vor face să dispară obstacolele principale, cari făceau altădată iluzorii foloasele oferite transacţiunilor comerciale pe o cale de importanţa Dunărei. Aceste lucrări vor asigurà navigaţiunei dunărene un canal adânc de 15 picioare la apele cele mai mici.

«*Reconstituirea politică a Principatelor nu a fost dar singurul efect al intenţiunelor binevoitoare, cari au insuflat acţiunea marilor Puteri; ele au mai dorit să stabilească interesele economice ale României pe fundamente tot atât de solide*».

Este uşor de înţeles că condiţiunile deplorabile în cari se făceà navigaţiunea la Gurile Dunărei înainte de 1861 apăsau foarte mult asupra comerţului de export de pe Dunăre.

Când apele erau prea mici la Sulina, comerţul încercà să scape de dificultăţile ce întâmpinà exportul de cereale, nolizând vase de dimensiuni mici, cari transbordau încărcătura lor pe vase de un tonaj mai mare—sau la Constantinopole sau pe timp prielnic în rada dela Sulina. Majoritatea acestor vase mici erà veche şi în rea stare, încât încărcăturile lor plătiau prime de asigurare foarte grele.

In 1850 nolisul direct dela Galaţi sau Brăila pentru Anglia erà pentru un quarter de 12 shillingi şi $1^1/_2$ pence. Nolisul dela Dunăre la Constantinopole erà pentru un quarter de 3 shillingi 3 pence, şi dela Constantinopole în Anglia de 7 shillingi—în total 10 shillingi 3 pence. Cheltuelile călătoriei directe dela Galaţi sau Brăila în Anglia erau de 12 shillingi $1^1/_2$ pence. Astfel deosebirea între aceste amândouă cheltueli erà dar de 1 shilling $18^1/_2$ pence; şi neguţătorul câştigà prin urmare aproape 2 shillingi pe un quar-

ter, dacă transbordà marfa la Constantinopole, fără a mai pune în socoteală cheltuelile de transbordare, adesea foarte costisitoare.

Adâncimile Gurei dela Sulina scăzuse atât de tare în anii 1850, 1851 și 1852, încât vase din Germania de Nord au fost nolizate la Brema pentru Dunăre cu condițiune, că aflând la Gura Sulinei o adâncime mai mică de 9 picioare, să-și iea încărcarea lor la Odesa.

In anii 1853, 1854 și 1855 complicațiunile produse de răsboiul din Crimea au îngreuiat încă mai mult situațiunea. In luna lui August 1854 flotele aliate anglo-franceze au blocat Gurile Dunărei. In 18 Fevruarie 1855 blocarea a fost ușurată pentru pavilioanele neutre. Numai în anul 1856 comerțul a reintrat în condițiuni normale.

E interesent a așeză într'o tabelă paralelă Nolisurile mijlocii anuale pe un quarter dela Gura Sulinei, înainte de 1860 și dela 1861 înainte, când molurile dela Sulina au fost terminate.

Aceste Nolisuri erau :

In 1850	de	10	shillingi	3	pence		In 1861	de	10	shillingi	2	pence
» 1851	»	10	»	9	»		» 1862	»	9	»	11	»
» 1852	»	11	»	8	»		» 1863	»	8	»	2	»
» 1853	»	21	»	7	»		» 1864	»	9	»	—	»
» 1854	»	28	»	2	»		» 1865	»	9	»	3	»
» 1855	»	18	»	8	»		» 1866	»	9	»	6	»
» 1856	»	10	»	8	»		» 1867	»	8	»	4	»
» 1857	»	10	»	10	»		» 1868	»	8	»	7	»
» 1858	»	9	»	7	»							
» 1859	»	9	»	10	»							
» 1860	»	10	»	10	»							

Mijlocia anuală a 11 ani = 10 shillingi 6 pence. | Mijlocia anuală a 8 ani = 9 shillingi — pence.

Diferința între aceste două mijlocii este de 1 shilling 6 pence.

Afară de această reducere a prețurilor de transport, România a profitat și de alte foloase prin organizarea Serviciului Maritim de către Comisiunea Europeană.

Ca exemplu se citează cheltuelile aleatorii, la cari erà supus comerțul înainte de măsurile de organizare a Serviciului Maritim. In August 1855, două vase au fost încărcate cu cereale de o casă din Galați pentru Anglia. Ele au pornit din Galați unul după altul cu o deosebire de cinci zile. Intâiul vas a ajuns la destinația sa în luna Noemvrie 1855 și vânzarea încărcăturei sale a produs un be-

neficiu de 800 Lire sterlinge. Al doilea vas, reţinut patru luni la Sulina cu încărcări şi descărcări (allèges), nu a ajuns în Anglia decât în Iunie 1856, neputându-şi vinde încărcătura sa decât cu o pierdere de 3.500 Lire sterlinge.

In 1861 nu au ieşit din Dunăre, în afară de vapoarele periodice ale Companiilor, decât 57 vapoare de un tonaj total de 17.324 tone; pe când numărul acestora s'a urcat în 1868 la 334 vase de un tonaj total de 145.687 tone. Tonajul mijlociu al acestor vase din urmă erà mai mare de 400 tone de vas, şi nu ar fi putut intrà în Dunăre înainte de construirea molurilor dela Sulina.

*

Această Dare de seamă a Comisiunei Europeane dela Dunărea de jos încheie precum urmează:

«Se va admite fără îndoeală, că România a profitat mai ales de foloasele produse prin navigabilitatea Gurei Sulinei, findcă produsele sale alimentează cel puţin cu două treimi exportaţia care se face prin această gură.

«Este greu a evaluà în cifre beneficiul anual adus. României de lucrările idrotecnice ale Comisiunei Europeane şi de Regimul Administrativ, ce ea a fundat în interesul navigaţiunei Dunărene. Dacă s'ar admite ca bază o mijlocie anuală de 3.000.000 quarter (8.700.000 hectolitri) şi o micşorare a cheltuelilor numai de 2 franci pe quarter, adică de 6.000.000 franci, s'ar obţineà o sumă mult superioară cheltuelelor Comisiunei în cei 14 ani, cari au urmat după ziua constituirei sale în 4 Noemvrie 1856.

«Cheltuelile Comisiunei, cuprinzând pe ale Serviciului Administrativ şi de Poliţie fluvială în timp de 14 ani, dela 1856 la 1870, precum şi sumele consacrate construcţiunei celor 2 moluri dela Sulina, amândouă având o lungime mai mare de 7.000 metri, lucrările de corecţiune executate în mai multe părţi ale Braţului Sulinei şi operaţiunile anuale de dragaj — se suie la aproape 16.000.000 franci.

«Beneficiul total al României pe timp de 10 ani, dela 1860 la 1870, s'ar urcà la 60.000.000 franci (6.000.000 × 10).

«*Deosebirea în favoarea României este de 44.000.000 franci (60.000.000 minus 16.000.000).*»

Veniturile Comisiunei Europeane au provenit din perceperea Taxelor de navigaţiune, conform dispoziţiunilor luate de Congresul de Paris, şi din împrumuturile făcute de Comisiune şi garantate de Puterile semnatare Tractatului de Paris.

Se vede dar în mod neîndoios, că România n'a fost impusă cu nici o sumă cât de mică pentru a se creà în favoarea exportațiunilor sale o ieșire ușoară spre mare, și că în realitate ea se bucură cu titlul gratuit de toate foloasele ce i-a procurat executarea articolului 16 al Tractatului de Paris din 30 Martie 1856.

Aceste foloase se vor desvoltà încă mai mult, când lucrările de ameliorare vor fi complectate și terminate. Atunci nu va mai rămâneà decât a le întreținea, și prin urmare Tariful Drepturilor de navigațiune ce se vor plătì la Sulina va puteà fi redus, precum s'a stipulat aceasta în—**Actul Public relativ la Navigaţiunea Gurilor Dunărei,— semnat la Galaţi în 2 Noemvrie 1865.**

INSEMNĂTATEA LUCRĂRILOR
COMISIUNEI EUROPEANE DELA GURILE DUNĂREI
1856 la 1912

DE

DIMITRIE A. STURDZA
Secretarul general al Academiei Române.

III.

1866 la 1872.

Ședința dela 18 Ianuarie 1913.

Comisiunea Europeană dela Gurile Dunărei a publicat în anul 1873 al IV-lea Memoriu, căruia i s'a dat următorul titlu:

Mémoire sur l'Achèvement des Travaux d'amélioration exécutés aux Embouchures du Danube par la Commission Européenne instituée en vertu de l'article 16 du Traité de Paris du 30 Mars 1856. Avec 3 Cartes jointes au texte et un atlas de 59 planches; faisant suite au Premier Mémoire présenté par la Commission aux Puissances signataires du Traité en Décembre 1865. Leipzig, F. A. Brockhaus, 1873, 70 pagine.

O a doua Edițiune a acestui Memoriu a fost publicată — cu acelaș titlu—la Galați, Imprimeria Schenk, 1890.

Acest memoriu, după o scurtă expunere a lucrărilor dela 21 Aprilie 1858 până la 31 Octomvrie 1861, arată lucrările noue ce s'au proiectat și executat dela 1866 până la 1872.

El poartă data de 1 August 1873 și a fost semnat la Galați de toți Membrii Comisiunei, și anume:

de Delegatul	Germaniei . .	de Pfuel
„	Austro-Ungariei .	de Schlechta
„	Franciei	A. d'Avril

de Delegatul Marei Britaniei . C. G. Gordon
„ Italiei . . . . . B. Berio
„ Rusiei . . . . I. Zinoviev
„ Turciei . . . Fahri

Voiu da aci în prescurtare rezultatele espuse în acest Memoriu.

* *

Comisiunea hotărîse în 2 Noemvrie 1865 a se ezecută în mod definitiv proiectul Inginerul șef—Sir Charles Hartley, — cuprinzând următoarele lucrări:

1. Transformarea celor două moluri dela Gura Sulinei, clădite cu piloți și stâncării, — în lucrări de zidărie.
2. Construirea de cheuri de lemn pe o parte a malurilor Portului Sulinei.
3. Executarea unui sistem de Lucrări Fluviale, având de obiect a pune Brațul Sulinei într'o stare de navigabilitate, care să corespundă pe cât posibil rezultatelor realizate la Gură.

Afară de aceste lucrări, *Comisiunea a hotărît în 30 Aprilie 1868* a se adăogă încă o serie de lucrări nouă, cari se urcau la suma de 3.375.000 franci, împărțită precum urmează:

1. Consolidarea molurilor dela gura Sulinei	1.122.420 fr.	1.158.120 franci
2. Cheurile din Portul Sulinei	35.700 fr.	
3. Lucrări în Brațul Sulinei		1.497.020 franci
4. O clădire pentru Serviciile administrative ale Portului Sulinei și perceperea taxelor de navigațiune	351.593 fr.	573.193 franci
5. Spitalul Marinei	221.600 fr.	
6. Prelungirea molului de Sud		146.667 franci

Această din urmă lucrare a fost executată în perioada lucrărilor provizorii și prin urmare suprimată din noul program, rămâind numai celelalte lucrări, ale cărora cheltueli erau evaluate la suma de 3.228.333 franci.

Clădirile pentru Serviciile administrative și Spitalul Marinei, evaluate 573.193 franci, au fost curând terminate.

Lucrările pentru transformarea celor două moluri ale Gurei Sulina au început la 21 Aprilie 1858 și au fost terminate în toamna anului 1861. Ele au costat 2.163.545 franci. Intreținerea lor în curs de 10 ani dimpreună cu prelungirea molului dela Nord cu 694 picioare și a celui dela Sud cu 437 picioare au costat 1.348.160 franci.

Aceste cheltueli se lămuresc prin următoarea Tabelă:

Cheltuelile de transformare a molurilor dela 21 Aprilie 1858 la 31 Octomvrie 1861		Totaluri în Franci
MOLUL DELA NORD	MOLUL DELA SUD	
8.178 Piloţi . . . 408.900 11.662 Stânj. pietre 1.894.580 Material 115.835 1.574.315	4.002 Piloţi . . . 200.100 3.768 Stânj. pietre 339.120 Material 50.000 589.220	2.635.351
Cheltuelile de întreţinere a molurilor dela 1 Noemvrie 1861 la 30 Septemvrie 1871		
MOLUL DELA NORD cu prelungirea de 694 picioare	MOLUL DELA SUD cu prelungirea de 437 picioare	
4.779 Piloţi . . 111.160 2.169 Stânj. piatră 195.210 Material 501.590 807.960	1.235 Piloţi . . . 49.400 2.120 Stânj. piatră 190.800 805 met. cubi beton 48.300 Material 251.700 540.200	1.348.160
TOTALURILE 2.382.275	1.129.420	3.511.695

Cheltuelile consolidărei molurilor dela Gura Sulinei și Cheurilor din port s'au urcat la 1.157.803 franci, precum urmează:

	MOLURILE DE NORD	MOLURILE DE SUD	CHEURILE
Blocurile de beton	540.212	190.806	
Lucrările cu Scafandri	105.660	32.100	
Transportul materialelor la port	74.053	27.151	
Scânduri de stejar	5.910	2.861	
Mașinele de vapor, șinile, etc. .	87.000	38.000	
Avarii cauzate de furtuni . . .	12.350	6.000	
	825.185	296.918	
Totalul = 1.157.803 =	1.122.103		+ 35.700

Totalul cheltuelilor pentru construirea molurilor provizorii, pentru întreținerea, prelungirea și consolidarea lor, dela 21 Aprilie 1858 până la 30 Septemvrie 1871 se rezumă în următoarea Tabelă:

	Molul Nord	Molul Sud	Totalul
Lucrările Provizorii	1.574.315	589.220	2.163.535
Intreținerea Lucrărilor Provizorii .	807.960	336.496	1.144.456
Prelungirea Molului de Sud . .	—	203.704	203.704
	2.382.275	1.129.420	3.511.695
Consolidarea Molurilor	825.185	296.918	1.122.103
Totalul . . .	3.207.460	1.426.338	4.633.798

Cheltuelile de mai sus au fost prevăzute în devizuri anterioare cu
9.600.000 fr. în *Iunie 1857 de Nobiling,* Directorul lucrărilor dela Rin
și în *Octomvrie 1857 de Inginerul șef Sir Charles Hartley* cu . . . . 7.680.000 fr.
4.633.798 fr. Cheltueala reală a acestor lucrări executate a fost 4.633.798 fr.

4.966.202 fr. Rezultă diferința în minus în favoarea executărei 3.046.202 fr.
După devizul Nobiling, lung. Molur. erà de 10.000 picioare, prețul 1 picior 960 fr.
După devizul Hartley » » erà de 10.160 » » » » 756 fr.
Iar în lucrările executate » » este de 8.095 » » » » 585 fr.

Consolidarea molurilor a fost executată întreagă în beton turnat pe loc, iar la extremitatea molurilor spre mare suprastructura a fost ridicată pe fundațiuni bine pregătite și nivelate prin blocuri de beton de o greutate fiecare de 18 tone și așezate astfel încât suprafața superioară formează un monolit de 10 picioare înălțime și mai multe picioare lărgime. O examinare minuțioasă a constatat că toate lucrările, atât cele provizorii, cât și cele făcute în urmă pentru consolidarea molurilor, prezintă o temeinicie, care a procurat navigațiunei folosul cel mare, că adâncimea de 20 de picioare, de care se bucură Gura Sulinei, a devenit permanentă.

Lucrările Cheului pe malul drept și pe malul stâng al Portului Sulinei au costat mai mult decât suma prevăzută de 35.700 franci. S'a cheltuit în anii 1870, 1871 și 1872 suma de 154.226 franci 54 centime, care cu cea de 35.700 franci dă un total de 189.926 franci. Cheul malului drept are o lungime de 7.632 pi-

cioare, începând dela rădăcina molului de Sud și are 12 scări pentru întrebuințarea publicului. Cheul malului stâng are o lungime de 5.095 picioare. Amândouă cheurile au spre uscat umpluturi solide de 115.000 metri cubi.

Cheltuelile făcute pentru lucrările hotărîte peste devizurile din 2 Noemvrie 1865:

1º Cheurile din Portul Sulinei cu ambarcaderele lor peste suma de 35.700 lei, dela 1870 la 1872 . . . . 154.226,54 franci
2º Lucrările Idrografice: Harta Deltei și a Fluviului dela Brăila la Sulina, dela 1869 la 1872 . . . . 94.986,50 »
3º Reconstruirea Farului de pe Molul de Nord, 1870 și 1871—47.465,96 »
4º Balisajul golfului Portița la gura Sf. Gheorghe, 1869 și 1870—17.202,94 »
5º Inlocuirea Geamandurelor (bouées) de lemn cu Geamandure de fier pe brațul Sulinei în 1869 . . . . 31.349,00 »
6º Așezarea de stâlpi de fier pe piedestal de beton, indicând Milele între Sulina și Brăila, dela 1870 la 1872 . . . . . 16.174,45 »
Total . . . 361.405,39 »

Rezultatele dobândite pentru adâncimile Brațului Sulinei dela 1857 la 1871 sunt expuse în tabela următoare în picioare englezești:

Depărtarea de Gura Sulina în mile marine	Numirea localităților din Brațul Sulina	1857	1858 la 1864	1865	1866 la 1870	1871 Iunie	1871 Decemvrie
—	Gura dela Sulina . .	9	8¼	17	15	19½	19½
19	Batmiș-Kavac . . .	12	12	15	15	16	16½
22	Batmiș-Kavac Superior	14	14	14	14	17	17
26	Austria-Tavola . . .	14¼	14¾	14¾	12¾	15	16
27½-30½	Gorgova	11	10½	11½	8½	11½	14½
32	Kalo-Ayros	12¾	13¼	10¼	12¼	14	14½
34	Monodendri	14	14	14	12½	10¾	14½
40	Argagnis Inferior . .	10	10	10½	12	14	16
41	Argagnis	8	9	12	11	12	13
42	Argagnis Superior .	14	14	14	11	11	14
44	Ceatalul Sf. Gheorghe	10	10	9	—	10½	14

Cheltuelile pentru lucrările fluviale din Braţul Sulina.

Depărtarea de Gura Sulinei în mile marine	Numirea localităţilor din Braţul Sulina	Anii	Lungimea lucrărilor în picioare	Cheltuelile în franci: Inainte de 21 Octomvrie 1865	Cheltuelile în franci: Ale lucrărilor şi întreţinerea lor dela 21 Oct. 1865 la 31 Dec. 1871	Cheltuelile în franci: Total
19	Batmiş-Kavac . .	1861 la 1862	5,150	157.000	—	157.000
22	Batmiş-Kavac Superior .	1868	0,565	—	20.620	20.620
23—24	Micul M	1868 la 1870	1,500	—	333.190	333.190
26	Austria-Tavola .	1869	0,527	—	18.204	18.204
27½-30½	Gorgova	1862 la 1871	7,350	15.255	478.612	493.867
32	Kalo-Ayros . . .	1868 » 1870	1,100	—	39.430	39.430
34	Monodendri . .	1868 » 1871	1,325	—	61.300	61.300
40	Argagnis Inferior	1868 » 1870	1,755	3.180	36.220	39.400
41	Argagnis	1862 » 1870	6,505	356.000	26.898	382.898
42	Argagnis Superior	1869 » 1870	1,435	—	44.934	44.934
44	Ceatalul Sf. Gheorghe . .	1861 » 1871	2,200	93.511	187.711	281.222
			29,412	624.946	1.247.127	1.872.073
Cheltuelile de material dela 21 Oct. la 31 Dec. 1871					471.203	471.203
				Totaluri . .	1.718.230	2.343.276
Suma cheltuelilor din Devizul Lucrărilor Fluviale din 21 Octomvrie 1865 . .				1.497.020	1.710.420	
Cheltuelile de întreţinere a Lucrărilor din 1871				213.400		
Diferinţa în mai puţin a sumelor cheltuite .				—	7.810	

Vasele încărcate ieșite prin Gura Sulinei
în anii dela 1861 până la 1872 :

ANII	Vase cu pânze		Vapoare		Vapoare periodice		TOTALURI		Tonagiul mijlociu al vaselor		
	Numărul	Tonagiul	Numărul	Tonagiul	Numărul	Tonagiul	Numărul	Tonagiul	cu pânze	cu vapor	în general
1861	2.845	391.642	57	17.324	182	41.804	3.084	450.770	137	847	146
1862	2.807	397.593	35	12.783	173	39.649	3.015	450.018	141	252	149
1863	2.845	450.085	46	18.834	208	50.413	3.099	519.332	165	271	167,5
1864	3.259	536.653	71	18.804	118	30.437	3.448	585.894	164	260	169,9
1865	2.479	389.565	79	21.119	118	31.545	2.676	442.229	157	267	165
1866	2.221	358.176	100	36.817	110	32.456	2.431	427.449	161	325	175
1867	1.713	314.231	155	55.442	92	24.347	1.960	394.020	183	327	201
1868	2.604	481.647	333	144.642	71	14.833	3.008	641.122	184	394	213
1869	2.467	500 413	355	165.557	59	10.990	2.881	676.960	202	426	235
1870	2.212	461.460	289	132.328	40	7.182	2.541	600.970	208	424	236
1871	1.864	360.765	360	185.745	30	3.210	2.254	549.720	193	484	244
1872	1.805	305.040	362	192.608	6	642	2.173	498.290	164	525	225
Total	29.121	4.947.270	2.242	1.002.003	1.207	287.501	32.570	6.236.774	—	—	—
Mijlocia	2.430	412.272	187	83.500	100	23.958	2.718	519.731	157	446	191

IV.

1873 la 1886.

Memoriul al V-lea al Comisiunei Europeane dela Gurile Dunărei din anul 1886 are următorul titlu:

Mémoire sur les Travaux d'Amélioration du Bas-Danube, exécutés pendant la période 1873 à 1886 par la Commission Européenne, instituée en vertu de l'Article 16 du Traité de Paris du 30 Mars 1856. Avec 4 Cartes, 37 Tableaux et 28 Etats joints au texte. Complété par un Atlas de 78 Planches. Faisant suite aux deux Mémoires déjà publiés par la Commission en 1865 et 1873, fol. Galatz. Imprimerie I. Schenk, 1886.

Acest Memoriu se deosebește de celelalte într'un punct însemnat, având de scop a fi o Dare de Seamă a Lucrărilor Comisiunei Europeane dela Gurile Dunărei, cuprinzând atât periodul dela 1858 până la 1871, cât și anii următori dela 1873 la 1886.

El prezintă un rezumat scurt al activității tecnice, financiare și administrative a Comisiunei, expuind diversele îmbunătățiri făcute în folosul navigațiunei și al comerțului, și constatând o stare budgetară regulată și normală, fără nici o datorie.

Activitatea Tecnică a Comisiunei e împărțită în două părți:— Lucrările dela Gura Sulinei și Lucrările fluviale din Brațul Sulinei.

I. Lucrările dela Gura Sulinei.

Molurile.

Lucrările dela Gura Sulinei privitoare la construirea și consolidarea celor două Moluri — de Nord și de Sud, — începute în 21 Aprilie 1858 și conduse cu multă sârguință în anii următori, au fost terminate în 1871.

De atunci și până la finele anului 1886, lucrările întreprinse de

Comisiune la Gura Sulinei au fost mărginite la întreţinerea şi prelungirea Molurilor, şi la mai multe adăogiri necesare pentru siguranţa şi desvoltarea navigaţiunei.

In luna Maiu 1873 adâncimea dela Gura Sulinei erà de—$20^1/_2$ picioare = 6,25 metri.

In anii următori ea a scăzut sau crescut, dar cauzele acestor iregularităţi au fost observate cu multă minuţiozitate. In Iulie 1879 adâncimea a atins maximul ei; un canal de—32 picioare = 9,75 metri—adâncime la botul Molului de Sud, şi un canal de—$27^1/_2$ picioare = 8,30 metri—aproape de botul Molului de Nord, s'au desvoltat în mod distinct. Această iregularitate a curentelor în centrul canalului, între boturi, a produs un banc de nisip. Spre a regulà profilul canalului şi a impiedicà în viitor producerea unor asemenea fenomene, s'a construit, între boturile Molurilor, la o adâncime de—25 picioare = 7,62 metri—şi pe lărgime de 100 picioare = 30,50 metri, — un pat solid, depuind prin bărci cu supape pietre şi bolovani în lunile dintre Septemvrie şi Decemvrie 1879. Acest pat a dat rezultate satisfăcătoare şi de atunci Gura Sulinei a mănţinut o adâncime normală de—$20^1/_2$ picioare = 6,25 metri—în diferitele faze de creştere şi scădere a apelor fluviului.

Cheltuelile făcute dela 1871 la 1886 au fost:

de 298.020,62 franci pentru prelungirea şi consolidarea Molurilor,
de 537.381,80 » pentru întreţinerea Molurilor,
de 505.362,97 » pentru diverse lucrări şi materialuri,
în total de 1.340.765,39 franci.

Aceste lucrări au produs o adâncime regulată şi permanentă a Gurei dela Sulina—de 20 picioare, prevăzute la începutul lucrărilor în 1858.

Luminarea şi Balisagiul Gurei.

In Maiu 1886 Comisiunea Europeană a decis a ameliorà luminarea şi balisagiul Gurei Sulinei, executând Proiectul prezintat de Sir Charles Hartley.

Ameliorările acestea s'au executat toate, şi anume:

1. Focul roşu de al 4-lea ordin la capătul Molului de Nord, vizibil la 6 Mile marine, a fost înlocuit cu un foc roşu, de al 3-lea ordin, vizibil la 8 Mile.

2. Un far a fost aşezat pe Molul de Sud cu un foc de al 6-lea ordin Lindberg, schimbând la fiecare $1^1/_2$ secundă colorile verde cu alb.

3. Un al doilea foc verde Lyth de al 6-lea ordin a fost instalat într'o casă mică de lemn pe o platformă de piloţi, arătând alineamentul canalului dintre Moluri, în legătură cu farul dela Sulina.

4. O Geamandură sunătoare Courtenay cu urlătoare automatică a fost aşezată cevà la Sud la încrucişarea focurilor fixe de pe capătul Molului de Nord şi a farului dela Sulina, pentru a semnalà apropierea malului în timp de ceaţă.

Cheltuelile acestor ameliorări s'au suit la suma de 87.888 franci, începând dela 29 August 1887.

Imbrăcămintea şi rectificarea Malurilor în Portul Sulinei.

Imbrăcarea malurilor s'au făcut pe malul drept pe o lungime de 1.000 picioare (305 metri) în 1884 şi pe malul stâng pe o lungime de 1.675 picioare (510,88 metri) dela 1874 la 1876 şi în 1884.

Afară de aceasta s'a construit pe amândouă malurile o înălţare a căii de halaj (edek) cu stâlpi de amaragiu (babale) până aproape de al 2-lea Miliar.

Suma cheltuită pentru aceste lucrări dela 1872 la 1886 a fost	de 381.755 franci
la care adăogându-se cheltuelile făcute până în 1872 . .	de 361.405 »
Total . . .	743.160 franci
La această sumă se mai adaogă cheltuelile făcute pentru servicii auxiliare de ridicare de planuri, etc. . . .	525.711 franci
Total . . .	1.268.871 franci
Evaluarea definitivă a cheltuelilor construcţiunei şi a întreţinerei Molurilor din Octomvrie 1857 de Sir Charles Hartley erà de	7.680.000 franci

Cheltuelil făcute au fost:

Acele dela 1858 până la 30 Septemvrie 1871 .	4.633.790	
Acele dela 30 Septemvrie 1871 la 31 Dec. 1886	1.340.765	
Luminarea şi Balisagiul Portului	87.888	
Imbrăcămintea şi Rectificarea malurilor din Port	1.268.871	
Cheltuelile totale dela Gura Sulina	7.331.314	—7.331.314 franci
Diferinţa în minus dintre evaluarea din 1857 în favoarea executărei lucrărilor în curs de 28 ani dela 1858 la 1886		348.686 franci

Această diferinţă în mai puţin dovedeşte cu câtă chibzueală Comisiunea Europeană a urmărit în timp de peste un pătrar de secol ţinta ei neclintită de a îmbunătăţi în mod permanent navigabilitatea Gurei dela Sulina şi a o asigurà în contra furtunilor şi a valurilor Mărei.

II. Lucrările Fluviale din Braţul Sulinei.

In primul ei memoriu, Comisiunea Europeană arătă starea în care a aflat Braţul Sulinei în 1856 cu o adâncime minimă de 8 picioare (2,44 metri). Dela 1856 la 1865 lucrările provizorii întreprinse—la Batmiş-Kavac (al 19-lea Miliar), la Gorgova (M. $27^1/_2$ la $30^1/_2$), la Argagnis (Miliar 41) şi la Ceatalul Sf. Gheorghe (Miliar 44)—au avut de rezultat creşterea adâncimei la 11 picioare ($3,35^{m.}$).

Al doilea Memoriu cuprinde Lucrările Fluviale executate dela 1865 la 1871—la Ceatalul Sf. Gheorghe (M. 44) şi la Micul M. (Miliar 23—24), şi în 9 alte localităţi potmolite—unde adâncimea minimă a crescut la 13 picioare ($3,96^{m.}$).

Creşterea veniturilor şi crearea unui fond de rezervă au dat Comisiunei putinţa a începe în 1880 lucrări mari după un program prezintat de Sir Charles Hartley în 17 Fevruarie 1880, având de ţintă a pune întreg Braţul Sulinei în stare permanentă de navigabilitate prin ridicarea generală a nivelului apelor la minimul de 15 picioare ($4,57^{m.}$).

In 1871 navigaţiunea întâmpină la Ceatalul dela Ismail (M. 54) dificultăţi serioase, adâncimea minimă a apelor fiind numai de $11^1/_2$ picioare ($3,51^{m.}$). In timpul verei 1873 adâncimea a început să crească, prin întrebuinţarea Dragelor, şi la 1 Septemvrie 1873 s'a hotărît a se executà lucrări de artă destinate a fixà vârful Ceatalului dela Ismail prin un Mol lung de 1.400 picioare ($426,70^{m.}$), legat de malul stâng al fluviului prin un Pinten de 600 picioare ($183^{m.}$) lungime. In 1875 adâncimea apelor la Ceatalul dela Ismail erà de 18 picioare ($5,49^{m.}$) şi în 1876 ea a atins 20 picioare ($6,10^{m.}$). Dela 1863 la 1873 vârful Ceatalului dela Ismail a fost ros de ape şi se scurtase cu 200 picioare ($80^{m.}$), iar lucrări nouă au înaintat din nou vârful cu 1.300 picioare ($396^{m.}$).

După observaţiunile minuţioase ale Inginerului Şef Sir Charles Hartley, apele Dunărei treceau în Braţul Kiliei la bifurcaţiunea Ceatalului dela Ismail în 1857 în câtime de 63% ($^{17}/_{27}$), rămâind pentru Braţul dela Tulcea numai restul de 37% ($^{10}/_{27}$). In 1871 la 1875

apele din brațul Tulcea erau de 34%, în 1876 ele au sporit la 35% și 36%, însă în 1882 ele au scăzut din nou la 31%. Cauza acestei scăderi constante a câtimei apei din Brațul dela Tulcea este, că Brațul Kiliei s'a adâncit foarte tare lângă malul stâng al Dunărei, cevà mai sus de bifurcațiunea sa cu Brațul dela Tulcea.

Cu toate acestea Brațul dela Tulcea la bifurcarea sa la Ceatalul dela Ismail a mănținut dela 1876 la 1886 adâncimea necesară navigațiunei de 20 picioare (6,10$^{m.}$).

Dificultățile întâmpinate la facerea Tăieturilor și la curățirea Brațului Sulinei au fost foarte mari peste toată lungimea lui. Numai la cele trei Tăieturi dela Papadia (Mil. 36), dela Argagnis (Mil. 42 la 43) și dela Ceatalul Sf. Gheorghe (Mil. 44) s'au scos în timp de 3 ani 2.336.300 metri cubi de potmol.

Afară de întrebuințarea dragajului pentru curățire, a fost necesar a lărgì canalul, a-l adâncì, a-i ridicà și a-i întărì malurile.

Astfel s'a ajuns a aveà în toată lungimea Brațului Sulinei, dela 1 Ianuarie 1887, o adâncime constantă de minimum 16,1 picioare (4,90 metri) în 11 din localitățile cele mai primejduite, precum arată următoarea Tabelă:

Depărtarea dela Gura Sulinei în Mile Marine	Numirea Localităților		Adâncimile efective		Adâncimile reduse la nivelul etiajului	
			Picioare	Metri	Picioare	Metri
17	1	Ciamurli . . .	17,9	5,41	16,3	4,95
19 la 22	2	Batmiș-Kavac . .	18,3	5,56	16,1*	4,90*
26	3	Austria Tavola . .	19,0	5,79	16,2	4,93
27 ½ la 30 ½	4	Gorgova	20,0	6,10	16,8	5,08
32	5	Kalo-Ayros . . .	29,9	6,32	16,11	5,15
34	6	Monodendri . . .	20,3	6,17	16,1*	4,90*
35	7	Cioban-Gârla . .	20,6	6,25	16,2	4,93
37	8	Vanico	21,0	6,40	16,5	5,00
39	9	Masurale	21,6	6,55	16,8	5,08
40	10	Mic. Argagnis . .	23,0	7,01	18,0	5,49
41	11	Argagnis	22,0	6,70	16,10	5,13

In urma acestor lucrări executate până în 1886 s'a mărit adâncimea Brațului Sulinei și s'au suprimat coturile cele mai pernicioase prin tăieturile făcute.

Adâncimile minime ale Brațului Sulinei la nivelul etiajului au fost următoarele:

Anii	Picioare	Metri
1856	8	2,44
1865	11	3,35
1871	13	3,96
1886	15	4,57

De atunci au început a sosì vapoare de un tonaj mare în apele Dunărei, pentru a-și luà în total sau în parte încărcătura lor în Porturile Galați sau Brăila, precum:

	Lungimea		Tonajul	
	Picioare	Metri	Brut	Regula Suez
Birmania . . .	292,3	89,30	2365	1789
Ninian Stuart .	270,2	82,35	1989	1509
Caledonia . . .	270,4	82,40	1994	1466
Seaham Harboun	275,5	83,95	1904	1399
Mars	286,5	87,30	1836	1346

Erà de prevăzut că aceste începuturi ale unei navigațiuni cu vapoare de un tonaj mai însemnat vor necesità mai târziu și alte îmbunătățiri, pentru a face față cerințelor totdeauna crescânde ale marei navigațiuni.

Cheltuelile Fluviale din Brațul Sulinei.

Distanțele dela Gura Sulina în Mile Marine	NUMIREA LOCALITĂȚII LUCRĂRILOR	ANII	CHELTUELILE IN FRANCI Anterioare de 1 Ianuarie 1872		Dela 1 Ianuarie 1872 la 31 Dec. 1887		TOTAL	
17	Ciamurli	1885	—	—	41.971	83	41.971	83
19	Batmiș-Kavac . . .	1884, 1885	157.000	—	92.818	21	249.818	21
20—21	Batmiș-Kavac . . .	1884	—	—	117.545	43	117.545	43
22	Batmiș-Kavac Superior	1886	20.628	—	44.658	30	65.286	30
23—24	Tăietura M Mic . .	1874 la 1883	333.190	—	66.846	95	400.036	95
24	Austria Inferior . .	1873—1886		—	124.101	29	124.101	29
26	Austria Tavala . .	1876	18.204	—	30.218	97	48.422	97
27	Intre Austria și Gorgova	1886	—	—	17.050	57	17.050	57
27½-30½	Gorgova	1872—1882	493.867	—	365.474	48	859.341	48
32	Kalo-Ayros	1883	39.430	—	62.952	84	102.382	84
33	Intre Kalo-Ayros și Monodendri . .	1886	—	—	31.998	71	31.998	71
34	Monodendri . . .	1875—1883	61.300	—	58.821	36	120.121	36
34—35	Intre Monodendri și Cioban-Gârla .	1884	—	—	22.325	10	22.325	10
35	Cioban-Gârla . . .	1872—1884	—	—	79.465	77	79.465	77
35—36	Intre Cioban-Gârla și Papadia . . .	1885—1886	—	—	31.843	51	31.843	51
36	Tăietura dela Papadia	1883—1885	—	—	353.322	—	353.322	—
37	Venico	1872—1886	—	—	58.513	33	58.513	33
39	Masurale	1872—1886	—	—	49.802	41	49.802	41
39—40	Cotul Moxana . .	1879—1880	—	—	17.720	71	17.720	71

Distanțele dela Gura Sulina în Mile Marine	NUMIREA LOCALITĂȚII LUCRĂRILOR	ANII	CHELTUELILE IN FRANCI					
			Anterioare de 1 Ianuarie 1872		Dela 1 Ianuarie 1872 la 31 Dec. 1886		TOTAL	
39—40	Tăietura Argagnis Inferior	1886	—	—	61.891	97	61.891	97
40	Argagnis Inferior .	1882	39.400	—	27.974	92	67.374	92
40—41	Intre cele două Argagnis	1885	—	—	25.560	75	25.560	75
41	Argagnis	1872—1886	382.898	—	52.547	98	435.445	98
42	Argagnis Superior .	1872	44.934	—	13.303	26	58.237	26
42 43	Tăietura Argagnis și Barajul . . .	1878—1886	—	—	512.386	95	512.386	95
44	Ceatalul Sf. Gheorghe	1872—1876	281.222	—	4.406	82	285.628	82
44—45	Tăietura Ceatalului Sf. Gheorghe .	1880—1883	—	—	584.776	77	584.776	77
54	Ceatalul dela Ismail	1873—1876	—	—	368.137	27	368.137	27
—	Intreținerea Lucrărilor Fluviale . .	1872—1886	—	—	344.630	54	344.630	54
	Totalul . .	—	1.872.073	—	3.663.069	—	5.535.142	—
—	Material de dragaj cumpărat . . .	—	471.203	—	732.749	65	1.203.952	65
	Totalul .	—	2.343.276	—	4.395.818	65	6.739.094	65
—	Intreținerea și Reparatul Materialului de dragaj și cheltueli generale .	—	771.457	—	876.520	94	1.647.977	94
		Total . .	3.114.733	—	5.272 339	59	8.387.072	59

Cheltuelile Activității Tecnice a Comisiunei Europeane în timp de 29 ani sunt următoarele:

	14 ani dela 1858 la 1871	15 ani dela 1872 la 1886	Totalul în 29 ani dela 1858 la 1871
Lucrările de ameliorare la Gura Sulina	4.633.790	2.697.524	7.331.314
Lucrările de ameliorare în Braţul Sulina	3.114.733	5.272.340	8.387.073
Totaluri . .	7.748.523	7.969.864	15.718.387

Vasele cu pânze şi Vapoarele ieşite din Dunăre în anii dela 1873 la 1886.

ANII	Vase cu pânze		VAPOARE		TOTALUL		Tonajul mijlociu al anului pentru		
	Numărul	Tonajul	Numărul	Tonajul	Numărul	Tonajul	Vase cu pânze	Vapoare	Totalurile vaselor
1873	1.403	250.008	475	283.652	1.878	533.660	185	597	284
1874	1.177	192.647	515	321.872	1.692	514.519	164	625	304
1875	1.212	166.665	502	355.070	1.714	521.735	138	707	364
1876	1.250	196.023	693	552.340	1.943	748.363	157	797	385
*1877	298	*49.605	164	*134.812	462	*184.417	167	822	399
1878	1.162	164.316	700	535.847	1.862	700.163	141	765	376
1879	1.541	238.526	721	559.028	2.262	797.554	155	775	353
1880	1.227	189.553	586	468.510	1.813	658.063	154	799	363
1881	941	140.438	770	653.016	1.711	793.454	149	848	464
1882	804	116.627	842	786.436	1.646	903.063	145	934	549
1883	637	81.235	807	750.251	1.444	831.486	128	931	576
1884	515	69.548	663	628.118	1.178	697.666	137	944	592
1885	641	103.437	791	792.387	1.432	895.824	161	1001	626
1886	506	82.551	873	868.016	1.379	950.567	163	994	689
Totaluri	13.314	2.041.179	9.102	7.689.355	22.416	9.730.534	—	—	—
Mijlocia	951	145.798	650	549.240	1.601	695.038	153	824	447

Totalul vaselor ieșite din Portul dela Sulina și din Porturile interne ale Dunărei în intervalul de 15 ani dela 1873 la 1886 este foarte însemnat, căci numărul vaselor ieșite în 1856 e mai mic — cu 26,57 % -- pe când tonajul lor s'a mărit — cu 43,86 %, precum se arată în tabela următoare:

In 1873 au ieșit prin Gura Sulinei din Dunăre 1878 Vase cu un tonaj de 533.659 T.
» 1886 » » » » » » » 1379 » » » » » 950.567 »

In 1886 Vase mai puține 499 Tonaj mai mare 416,908
= (26,87 %) (43,86 %).

Vasele încărcate în Portul Sulina și în Porturile interioare ale Fluviului în anii dela 1873 la 1886 inclusiv.

ANII	INCĂRCĂRILE FĂCUTE LA GURA SULINA						Incărcările făcute în Porturile interioare al fluviului		Totalurile generale	
	In totalitate în Portul dela Sulina		In parte în Port și parte în rada dela Sulina		TOTALURI					
	N-rul	Tonajul	N-rul	Tonajul	N-rul	Tonajul	N-rul	Tonajul	N-rul	Tonajul
1873	315	179.996	4	4.400	319	184.396	1.559	349.263	1.878	533.659
1874	236	131.293	17	17.701	253	148.994	1.439	365.525	1.692	514.519
1875	224	142.823	61	71.326	285	214.149	1.429	307.586	1.714	521.735
1876	257	189.678	87	102.503	344	292.181	1.599	456.182	1.943	748.363
1877	116	75.208	12	15.901	128	91.109	334	93.308	462	184.417
1878	60	59.315	78	100.374	138	159.690	1.724	540.473	1.862	700.163
1879	113	88.428	50	61.327	163	149.755	2.099	647.803	2.262	797.554
1880	202	176.400	16	20.753	218	197.053	1.595	461.010	1.813	658.063
1881	160	162.241	53	66.721	213	228.962	1.498	564.492	1.711	793.454
1882	287	294.255	122	153.963	409	448.218	1.237	454.845	1.646	903.063
1883	225	245.586	62	81.069	287	326.655	1.157	504.831	1.444	831.486
1884	191	211.551	59	78.663	250	290.214	928	407.452	1.178	697.966
1885	230	257.089	44	57.667	274	314.756	1.158	581.068	1.432	895.824
1886	150	173.113	54	71.599	204	244.712	1.175	705.855	1.379	950.567

*

Proporțiunea încărcărei Vaselor în Portul Sulina și în Porturile interne ale Dunărei în anii 1873 și 1886 a fost următoarea:

In 1873 în Portul dela Sulina	319	(16,98)	Vase	cu	184.396	(34,55)	Tone
în Porturile interne ale Dunărei	1559	(83,02)	»	»	349.263	(65.45)	»
	1878	(100 %)	»	»	533.659	(100 %)	»
In 1886 în Portul dela Sulina	204	(14,79)	Vase	cu	244.712	(25,74)	»
în Porturile interne ale Dunărei	1175	(85,21)	»	»	705.855	(74,26)	»
	1379	(100 %)	»	»	950.567	(100 %)	»

Diferința încărcăturilor în Portul dela Sulina și în Porturile interne ale Dunărei în cei 14 ani dela 1873 la 1886 se arată în următoarea tabelă:

	Incărcăturile în Portul Sulina		Incărcăturile în Porturile interne ale Dunărei	
In 1873	— 319 Vase	cu 184.396 Tone	— 1559 Vase	cu 349.263 Tone
In 1886	— 204 »	» 244.712 »	— 1175 »	» 705.855 »
Diferințele	— 115 »	60.316 »	384 »	356.592 »
	(*minus* 36,05 %)	(24,65 % *plus*)	(24,63 % *minus*)	(50,52 % *plus*)

* *

Memoriul constată și starea bugetară și financiară normală, în care se află Comisiunea Europeană dela Gurile Dunărei la 31 Decemvrie 1886.

Se arată întâiu diferitele faze prin cari au trecut *Taxele de navigațiune dela 25 Iulie 1860 într'un period de 26 ani* :

1° Tariful din 25 Iulie 1860 cu 42 Taxe de navigațiune.
2° Tariful din 7 Martie 1863 cu 91 Taxe de navigațiune.
3° Tariful din 2 Noemvrie 1865, anexat la Actul Public din aceeaș dată cu 91 Taxe de navigațiune.
4° Tariful din 26 Aprilie 1867 cu 133 Taxe de navigațiune.
5° Tariful din 9 Noemvrie 1870 cu 266 Taxe de navigațiune.
6° Tariful din 10 Noemvrie 1875 cu 266 Taxe de navigațiune.
Cele 3 Tarife următoare au fost simplificate și taxele reduse:
7° Tariful din 31 Decemvrie 1880 are 20 Taxe de navigațiune.
8° Tariful din 21 Noemvrie 1882 are 20 Taxe de plătit, însă scăzute.
9° Tariful din 2 Decemvrie 1884 hotărește că toate Vasele până la 200 Tone sunt libere de orice taxe de navigațiune, și reduce tot odată taxele de plătit la numărul de 16, acestea însă scăzute.

Starea financiară a Comisiunei este expusă în 2 Tabele, una a Veniturilor și alta a Cheltuelilor, *pentru timpul de 30 ani*, dela 1856 până la 31 Decemvrie 1886.

Totalul Veniturilor a fost de	39.821.091,43	franci
Totalul Cheltuelilor s'a urcat la	39.112.570,57	»
Excedentul a fost de	708.520,86	franci

Datoriile Comisiunei se urcau la 6.912.537,74 franci, și anume—3.764.787,74 franci creanță datorită Turciei și 3.147.750 franci—Imprumutul contractat la d-nii Bischofsheim și Goldschmidt la Londra. Amândouă aceste datorii au fost plătite în toată întregimea lor.

Bugetul 1886 se prezintă la 31 Decemvrie 1886, precum urmează:

Venituri	1.703.700,94	franci
Cheltueli	1.423.141,81	»
Excedent	280.559,13	franci

*

Darea de seamă expusă prin Memoriul al V-lea al Comisiunei Europeane dela Dunărea de jos termină astfel: — «Rezultă că efectele favorabile produse prin lucrările executate la Gura Sulinei au continuat a se desvoltă dela anul 1872. Tăieturile făcute după 1882 pentru a rectifică locurile dificile din Brațul Sulinei, și cari desființează cotiturile cele mai periculoase, au contribuit și ele foarte mult la rezultatele obținute, între cari trebue citată sporirea considerabilă al tonajului mijlociu al vaselor, care necontenit se mărește».

Această Dare de seamă a fost semnată în Galați la 1 Septemvrie 1887 de Membrii Comisiunei Europeane dela Dunărea de jos și anume de:

D-nii de Aichberger, Delegatul Germaniei,
Carol de Boleslawski, Delegatul Austro-Ungariei,
Marchezul de Reverseaux, Delegatul Franciei,
Percy Sanderson, Delegatul Marei Britaniei,
I. P. de Riva, Delegatul Italiei,
G. I. Ghika, Delegatul României,
A. Romanenko, Delegatul Rusiei,
Artur Effendi, Delegatul Turciei.

V.

1887 la 1905.

Al VI-lea Memoriu al Comisiunei Europeane a Dunărei din anul 1905 s'a publicat sub următorul Titlu:

— *Note sur les Travaux Techniques dela Commision Européenne du Danube, 1856 à 1905*. 4°. Bucarest, Socek, 1906.

Acest Memoriu e o scurtă Dare de seamă a tuturor lucrărilor Comisiunei dela instituirea ei prin Tractatul de Paris din 30 Martie 1856 până la sfârșitul anului 1905.

I. Instituirea Comisiunei și Durata ei.

Tractatul de Paris stipulà că această Comisiune va terminà lucrarea ei în termin de 2 ani.

Conferința internațională din Paris a prelungit în August 1858 acest termin prin o expresiune nețărmurită — până la terminarea lucrărilor cu cari a fost însărcinată.

O a doua Conferință întrunită la Paris din Martie în Iunie 1866 a hotărît că expirarea acestui termin va fi în 24 Aprilie 1871.

Puterile Comisiunei au fost din nou prelungite prin Tractatul de Londra din 13 Martie 1871 pentru o nouă perioadă de 12 ani, adică până la 13 Martie 1883.

Articolul 53 al Tractatului de Berlin din 13 Iulie 1878 dispune —«că Comisiunea Europeană a Dunărei, în sânul căreia România va fi reprezintată, este mănținută în funcțiunile ei și le va exercità de acì înainte până la Galați, în o completă independență de autoritatea teritorială—».

Tractatul de Londra din 10 Martie 1883 întinde juridicțiunea Comisiunei până la Brăila, iar Puterile ei le prelungește cu 21 ani până la 24 Aprilie 1904, iar de acì înainte aceste Puteri vor fi reînnoite prin tacită reconducțiune din 3 în 3 ani, afară numai de

cazul denunțărei din partea uneia din Puterile contractante cu un an mai înainte.

Dela 24 Aprilie 1904 au să treacă 9 ani, până la 24 Aprilie 1913, iar dela această dată începe al 4-lea ciclu de 3 ani.

Funcționarea Comisiunei este regulată prin Actul Public din 2 Noemvrie 1865 și prin Actul Adițional din 28 Maiu 1881.

Comisiunea Europeană a ținut prima ei ședință la Galați în 4 Noemvrie 1856.

II. Lucrările executate la Gura Sulinei.

Mișcarea anuală a navigațiunei la Gura Sulinei erà la 1856 o mijlocie — de 2.340 Vase cu un Tonaj total de 334.813 Tone de Registru. Tonajul mijlociu dela 1856 la 1859 erà de 143 Tone de Registru.

Vasele întâmpinau mari și numeroase dificultăți. Mai toate erau silite sau să-și completeze încărcătura sau să o iea întreagă în radă. Pe timp rău, foarte des prin aceste locuri, vasele ușurătoare încărcăturilor nu puteau să se ție la coastele vaselor și erau împinse a-și căutà un refugiu în port și multe se primejduiau cu desăvârșire. Astfel în 1855 o furtună violentă de Nord-Est a asvârlit pe malul mărei 24 vase cu pânze și 60 vase ajutătoare, iar 300 oameni s'au înecat.

In 1856 adâncimile mijlocii ale celor 3 guri ale Dunărei erau
la Gura Sulinei de 9 picioare = 2,74 metri
» » Sf. Gheorghe » 7 » = 2,13 »
» » Kiliei (Oceacof) » 5 » = 1,52 »

Din cauza adâncimei sale superioare, Gura Sulinei erà de mult aproape singura întrebuințată de navigațiune, cu toate că adese adâncimea scădeà la 7 picioare = 2,13 metri.

Mijlocia cheltuelilor pentru întrebuințarea vaselor ajutătoare erà pentru un vas dela 90 la 140 tone de 1.125 lei
» 140 » 200 » » 2.250 »
» 200 » 400 » » 3.759 »

Remorcherii erau foarte rari și foarte scumpi.

Comisiunea Europeană a început în 21 Aprilie 1858 lucrările de adâncire a Gurei dela Sulina. Ele au fost terminate în 31 Iulie 1861. Molurile s'au inaugurat în 3 Septemvrie 1861 și s'a constat o adâncime de 17 picioare = 5,18 metri.

Lucrările de consolidare, de apărare, de intărire și de prelungire a amânduror molurilor au fost urmărite necontenit. Adâncimea Gurei a variat

în 1862 —	intre 17	și $15\,^3/_4$	picioare	= 5,18	și 4,80	metri
» 1863 —	» $16\,^1/_2$	» $13\,^1/_2$	»	= 5,03	» 4,11	»
» 1864 —	» 17	» $14\,^1/_2$	»	= 5,18	» 4,42	»
» 1865 —	» $18\,^1/_2$	» 17	»	= 5,64	» 5,18	»
» 1866 —	» $17\,^3/_4$	» 14	»	= 5,41	» 4,27	»
» 1867 —	» 17	» 16	»	= 5,18	» 4,87	»
» 1868 —	» 18	» $16\,^1/_2$	»	= 5,48	» 5,03	»
» 1869 —	» $16\,^1/_2$	» 15	»	= 5,03	» 4,57	»
» 1870 —	» $19\,^1/_2$	» $16\,^1/_2$	»	= 5,94	» 5,03	»
» 1871 —	» $19\,^3/_4$	» $19\,^1/_2$	»	= 6,02	» 5,94	»
» 1873 la 1876	$20\,^1/_2$	» $19\,^1/_2$	»	= 6,25	» 5,94	»
» 1876 la 1879	$20\,^1/_2$	» $19\,^1/_4$	»	= 6,25	» 5,87	»

Dela 1879 la 1895, în timp de 16 ani, adâncimea s'a mănținut fără a se schimbà là $20^1/_2$ picioare = 6,25 metri.

Curățirea Gurei ajutată prin dragaj anual a suit adâncimea în 11 Septemvrie 1895 la 24 picioare = 7.31 metri și ea a fost mănținută până în 1905, afară de o scurtă perioadă dela 6 Martie la 17 Aprilie 1897 (cu $23^1/_2$ p. = 7,16) și dela 24 Septemvrie la 16 Octomvrie 1903 (cu 23 și 22 p. = 7,01 la 6,86 m.).

III. Lucrările Fluviale în Brațul Sulinei.

Brațul Sulinei aveà o adâncime de 8 picioare engleze = 2,44 metri la etiaj în 1857, când s'au început lucrările de curățire, de adâncire, de rectificare a coturilor, de consolidare și de întărire a malurilor de o parte și de alta a brațului.

Până la anul 1865 s'au executat și următoarele lucrări:

la Ceatalul Sf. Gheorghe . .	a 45^a	Milă	Marină
» Micii Argagnis	» 40^a		»
» Gorgova	» 29^a		»
și la Batmiș-Kavac	» 19^a		»

Dela 1865 s'a avut în vedere a mări adâncimea brațului până la 13 picioare = 3,90 metri la etiaj, și s'a votat o nouă serie de opt rectificări, cari au fost executate până la 1871, și anume:

la Ceatalul Sf. Gheorghe	la a 45ª	Milă Marină
» Tăietura Micului M	» » 23—24ª	»
» Gorgova.	» » 28—31	»
» Kalo-Ayros.	» » 32ª	»
» Micii Argagnis	» » 40ª—41ª	»
» Batmiş-Kavac Superior . . .	» » 22ª	»
» Monodendri	» » 34ª	»
» Austria	» » 25ª—26ª	»

Dela 1872 la 1879 principala preocupare a Comisiunei a fost a susţineà în Braţul Sulinei adâncimile câştigate. S'au mai executat însă 6 lucrări absolut necesare pentru a nu pierde foloasele obţinute, şi anume:

la Ceatalul Ismail, bifurcarea Dunărei cu Braţul Tulcea	a 54ª	M. mar.
» Austria Inferioară	» 24ª	»
» Cioban Gârla	» 35ª	»
» Veniko	» 37ª	»
» Masurale	» 39ª	»
» Nomolirea Barajului	» 43ª	»

Dela 1880 la 1886 a început o nouă perioadă de lucrări, având de ţel a râdică adâncimea Braţului la 15 picioare = 4,57 metri la etiaj prin următoarele 7 lucrări:

La Ciamurli	a 17ª	M. m.
» Batmiş-Kavac	» 20ª—21ª	»
Estensiunea lucrărilor în vechile potmoliri,		
Construcţiunea de întăriri a malurilor la cotituri,		
Tăietura la Ceatalul Sf. Gheorghe		
Tăietura dela Papadia	a 36ª	»
Tăietura dela Argagnis	» 42ª la 43ª	»

Dela 1887 la 1889 s'au îmbunătăţit şi asigurat lucrările de mai înainte spre a obţineà adâncimea mijlocie la etiaj de 17 p. = 5,18. Aceste lucrări au reuşit şi adâncimea a crescut în 1889—dela 20 la 21 p. = 6,10 la 6,40 metri.

Dela 1890 la 1902 o nouă serie de Tăieturi mari au fost executate, precum şi alte suplimentare terminate în 1903. Dela 1905 tot Braţul Sulinei este îndreptat şi scurtat în mod artificial prin pinteni, întărituri şi tăieturi. In 1869 lungimea braţului a fost scurtată cu $^{5}/_{6}$ Milă Marină = 1.562 metri, şi în urmă încă cu 11 Mile Marine = 20.368 metri,—în total de $11^{5}/_{6}$ Mile Marine = 21.930 Metri.

Adâncimile minime din Brațul Sulinei au fost:

în 1861 — de	$10\frac{1}{4}$ p. = 3,12 metri	în 1881 — de	14,0 p. = 4,27 m.
62 — »	10,0 p. = 3,05 m.	82 — »	13,0 p. = 3,96 m.
63 — »	11,0 p. = 3,35 m.	83 — »	$14\frac{1}{4}$ p. = 4,34 m.
64 — »	11,0 p. = 3,35 m.	84 — »	14,0 p. = 4,27 m.
65 — »	$11\frac{3}{4}$ p. = 3,58 m.	85 — »	$15\frac{1}{2}$ p. = 4,72 m.
66 — »	$11\frac{1}{4}$ p. = 3,43 m.	86 — »	$15\frac{1}{2}$ p. = 4,72 m.
67 — »	$10\frac{3}{4}$ p. = 3,58 m.	87 — »	$15\frac{3}{4}$ p. = 4,80 m.
68 — »	$11\frac{1}{4}$ p. = 3,43 m.	88 — »	$16\frac{3}{4}$ p. = 5,10 m.
69 — »	$12\frac{1}{4}$ p. = 3,73 m.	89 — »	$17\frac{1}{4}$ p. = 5,26 m.
1870 — »	13 p. = 3,96 m.	1890 — »	$16\frac{1}{2}$ p. = 5,03 m.
71 »	13 p. = 3,96 m.	91 — »	17,0 p. = 5,18 m.
72 — »	$13\frac{1}{2}$ p. = 4,11 m.	92 — »	$16\frac{3}{4}$ p. = 5,10 m.
73 — »	12,0 p. = 3,66 m.	93 — »	$17\frac{1}{4}$ p. = 5,26 m.
74 — »	$13\frac{1}{4}$ p. = 4,04 m.	94 — »	$17\frac{3}{4}$ p. = 5,26 m.
75 — »	$13\frac{1}{4}$ p. = 4,04 m.	95 — »	$16\frac{3}{4}$ p. = 5,10 m.
76 — »	14,0 p. = 4,27 m.	96 — »	$17\frac{3}{4}$ p. = 5,41 m.
77 — anul răsboiului		97 — »	$17\frac{1}{4}$ p. = 5,41 m.
78 — de	$14\frac{3}{4}$ p. = 4,49 m.	98 — »	$17\frac{1}{2}$ p. = 5,33 m.
79 — »	$13\frac{1}{4}$ p. = 4,04 m.	99 — »	$17\frac{3}{4}$ p. = 5,41 m.
1880 — »	12 p. = 3,66 m.	1900 — »	$17\frac{3}{4}$ p. = 5,41 m.

în 1901 — 18,0 p. = 5,48 m.
1902 — $18\frac{1}{2}$ p. = 5,64 m.
1903 — $19\frac{1}{2}$ p. = 5,94 m.
1904 — 20,0 p. = 6,10 m.

In 1905 — adâncimea Brațului Sulinei este
20,0 p. = 6,10, când apele sunt mici,
22,0 p. = 6,70, când apele sunt mijlocii,
24,0 p. = 7,31, când apele sunt mari.

IV. Lucrări diferite.

Comisiunea Europeană:

1°. A construit un Far la Gura Sf. Gheorghe, pentru a semnală estremitatea promontoriului format de gurile Dunărei.

3°. A completat sistemul Farelor la Gura Sulinei.

4°. A instalat Geamandure la Portița, la Gura Sf. Gheorghe și la Sulina cu semnale detunătoare, și Geamandure până la Brăila.

5°. A instalat șantierele și atelierele necesare pentru întreținerea lucrărilor și repararea dragelor și vaselor la Sulina.

6°. A construit la Sulina un Palat al Administrațiunei și Case de locuință pentru impiegați, un Spital de Marină și un Spital pentru boalele epidemice.

7°. A construit în Brațul Sulinei trei Stațiuni pentru supraveghetorii Poliției fluviale și o linie telegrafică pe stâlpi de fier între Sulina și Tulcea.

8°. A construit Clădirile necesare pentru Inspecțiunea Navigațiunei fluviale la Tulcea și pentru un Depozit Tecnic.

9°. A construit un Palat al Administrațiunei la Galați.

10°. Vasele necesare pentru diferitele servicii, precum și bărcile de salvare pentru Gura Sulinei au fost cumpărate în măsură cu necesitățile.

* * *

Cheltuelile pentru toate aceste lucrări dela 1857 la 1905 s'au suit:

dela 1857 la 1871	8.109.936,39
» 1872 » 1886	7.550.570,74
» 1887 » 1905	23.425.713,22
In Total Franci . . .	39.056.220,35, împărțiți la următoarele lucrări :

1°. Lucrări la Gura Sulinei	10.781.020,29
2°. Lucrări diferite	1.911.700,47
3°. Lucrări în Brațul Sulinei	22.148.640,09
4°. Diferite servicii auxiliare, Geamandure, etc. 1872—1905	1.316.665,30
5°. Direcțiunea, etc. 1887—1905	2.898.194,20
Totalul Franci . . .	39.056.220,35
6°. S'au mai cheltuit pentru Studiile pregătitoare ale Dunărei de jos și alegerea gurei, pentru Primele instalațiuni la Tulcea, pentru Direcțiunea Serviciului Tecnic, Construcțiunea și întreținerea Clădirilor Administrative la Sulina, etc., etc.	6.423.828,37
Total general Franci . . .	45.480.043,72

V. Efectele produse.

Efectele produse de aceste lucrări asupra navigațiunei Dunărei de jos au fost foarte însemnate.

Numărul și Tonajul Vaselor.

La începutul lucrărilor dela Gura Sulinei, Vasele până la 200 Tone nu puteau nici ieși, nici intrà fără a descărcà parte sau întreaga lor încărcătură. Acum, cu 24 p. = 7.31 metri, Gura Sulinei este deschisă pentru intrarea și ieșirea vaselor de 3.500 Tone de Registru, adică putând încărcà până la 6.500 Tone pentru a navigà pe Dunărea de jos.

In 1861	erau	—	Vase	3.084	de un tonaj	de	450.770	cu	146	toraj mijlociu
» 1897	»	—	»	1.324	»	»	» 1.397.917	»	1.056	» »
» 1902	»	—	»	1.579	»	»	» 2.302.980	»	1.458	» »
» 1905	»	—	»	1.109	»	»	» 1.756.243	»	1.584	» »

Anul 1902 a fost cel mai favorabil. Se poate zice că dela 1861, Tonajul total al Vaselor s'a încincit și Tonajul mijlociu s'a înzecit.

Exportația cerealelor prin Gura Sulinei a fost:

	în 1867—	de	2.300.000	quarteri =	6.693.000 hectolitri
(Răsboiul 1877)	în 1876—	»	5.488.664	» =	15.972.012 »
	în 1887—	»	8.203.290	» =	23.871.574 »
Vechiul maximum	în 1893—	»	14.392.340	» =	41.881.709 »
Recolta cea rea	în 1897—	»	9.691.468	» =	28.202.172 »
Maximum	în 1902—	»	17.545.070	» =	51.017.575 »

Intre 1867 și 1902 singura exportație a cerealelor arată o diferință în plus de 7 $^1/_2$.

Navlul.

Prețurile mijlocii ale Navlului între porturile Dunării (Galați, Brăila, etc.) și Anglia sau Continentul au fost:

1856 la 1860—	Franci	61,25	Tona	de greutate	a cerealelor
1861 la 1880—	»	52,50	»	»	»
1881 la 1890—	»	36,95	»	»	»
1891 la 1900—	»	23,32	»	»	»
1901 —	»	13,57	»	»	»
1902 —	»	14,59	»	»	»
1903 —	»	12,88	»	»	»
1904 —	»	12,80	»	»	»
1905 —	»	12,60	»	»	»

In aproape 40 ani mijlocia Navlurilor a scăzut la $^1/_5$.

Lucrările Comisiunei Europeane a Dunărei dela 1887 la 1905.

Lucrările dela Gura Sulinei.

Dela 1887 nu s'au făcut lucrări de mare importanță la molurile dela Sulina. Ele au fost numai întreținute și întărite cu cea mai mare îngrijire.

Adâncimea Gurei Sulina mai ales a crescut prin întrebuințarea Dragelor «Sulina», «Delta», «Hartley» și «Percy Sanderson».

Progresele Adâncimei au urmat astfel :

La începutul lucrărilor de Dragaj în 1894 ea erà de	$20^1/_2$ p.	=	6,25 m.
In 1895 Ianuarie 12	22 p.	=	6,70 m.
August 2	23 p.	=	7,01 m.
Septemvrie 11	24 p.	=	7,31 m.
Adâncimea a fost mănținută până în 1897 Martie 6 la	24 p.	=	7,31 m.
Dela 1897 Martie 6 la Aprilie 17 ea a scăzut la .	$23^1/_2$ p.	=	7,16 m.
Dela 1897 Aprilie 17 la 1903 Sept. 26 ea a fost de	24 p.	=	7,31 m.
Dela 1903 Sept. 26 la Octomvrie 14 ea a fost de	$22^1/_2$ p.	=	6,86 m.
In 1903 dela 14 la 16 Octomvrie ea a fost de . .	23 p.	=	7,01 m.
Dela 1903 Octomvrie 16 până la finele lui 1905 adâncimea Gurei s'a mănținut la	24 p.	=	7,31 m.

Canalul dragat între moluri are o lungime de 5.200 p. = 1.585 Metri și o lărgime de 300 p. = 91 Metri.

Canalul dragat în afară de boturile molurilor are în mare o lungime de 6.000 p. = 1.830 Metri și o lățime de 2.000 p. = 610 Metri.

Luminarea și Balisajul Gurei Sulinei, ca și *Rectificarea și Intărirea Malurilor din Portul Sulina* au fost urmărite și sporite în acest timp de 18 ani.

*

Tăieturile terminate între 1887 și 1902 au fost următoarele:

Miliarul	NUMELE LOCALITĂȚII	Durata lucrărei	Lungimea metri	Lărgimea la fund metri	Adâncimea metri	Curățirea Canalului metri cubi	Scurtarea canalului fluvial metri	Numărul coturilor suprimate
39—40	Micii Argagnis .	1886—1887	792	91,44	4,88	650.755	181	3
38	Masurale	1888—1889	1.359	91,44	4,88	950.733	238	2
8—18	Marele M Inferior.	1890—1893	9.708	106,68	5,49	*5.926.136	7.826	3
31½-37	Gorgova-Venico .	1894—1897	6.646	91,44	5,49	5.246.331	2.530	4
40½-42	Argagnis	1897—1898	1.982	91,44	5,49	1.622.454	396	1
18—27	Marele M Superior	1898 1902	10.424	97,50	6,70	*7.540.279	7.894	3
		1886—1902	30.911	—	—	21.936.688	19.065	16

Numai lucrările celor două Tăieturi ale Marelui M. Inferior și ale Marelui M Superior au durat 12 ani, dela 1890 la 1902; au o lungime de 20.132 metri sau $^2/_3$ din totala lungime de 30.911 metri a celor 6 tăieturi executate. Aceste două Tăieturi au necesitat o curățire de nămol de 13.466.415 metri cubi sau $^2/_3$ din totalul nămolului curățit de 21.936.688 metri cubi. Ele au suprimat 6 din cele 16 cotituri, și au scurtat Canalul Fluvial cu 15.710 metri sau cu 81% din scurtarea totală de 19.065 metri obținută.

*

Lucrările din Brațul Sulinei.

Aceste lucrări, începute în 1880, au fost continuate, îmbunătățite și întărite pentru a facilită navigațiunea.

*

1° *Cheltuelile făcute la Sulina* pentru Construcţiunea Molului de Nord şi de Sud şi a Molurilor paralele, pentru Consolidarea Prelungirilor şi Intreţinerea acestor lucrări dela 1887 până la 1905:

	MOLUL de Nord	MOLUL de Sud	MOLURILE Paralele	TOTALUL Franci
			Construcţiunea	
Prelungirile şi Construcţiunea	35.436,43	—	281.276,98	316.713,41
Consolidarea Prelungirilor .	142.543,98	—	—	142.543,98
Intreţinerea.	640.514,97	139.787,72	53.747,30	834.049,99
Totalul pentru moluri . . .	818.495,38	139.787,72	335.024,28	1.293.307,38
Lucrări auxiliare şi diverse				949.925,47
Totalul . . .				2.243.232,85
Dragajul dela Gura Sulinei				2.563.224,05
Totalul . . .				4.806.456,90

*

Cheltuielile Comisiunei în cei 18 ani, dela 1887 până la 1905 au fost următoarele:

2° Cheltueli pentru Lucrări Fluviale, 1887—1905:

Distanța dela Gura Sulina Mile Marine	NUMIREA LOCALITĂŢII	NATURA LUCRĂREI	Franci	Centime
2—5	Portul dela Sulina	Pinteni şi Intărituri.	517.039	14
5—8	Cibucli	Pinteni şi Intărituri.	155.514	16
8—18	Marele M Inferior	Tăietură	*2.704.202	00
11	Toamontana	Pinteni	15.601	40
12—17	Ciamurli	Pinteni	195.993	08
18	Batmiş-Kavac	Pinteni	29.141	16
18—27	Marele M Superior . . .	Tăietură	*2.635.534	04
19—23	Batmiş-Kavac	Pinteni şi Intărituri.	269.192	82
23—24	Micul M.	Intărituri	23.770	56
25—26	Austria Superior	Pinteni	29.228	89
26—31	Gorgova	Pinteni şi Intărituri.	154.164	77
31—37	Gorgova-Venico	Tăietură	1.886.213	35
31—35	Kaloayros, Monodendri, Cioban-Gârla	Pinteni şi Intărituri.	110.286	50
37—38	Masurale	Tăietură	579.266	93
39—40	Micii Argagnis	Tăietură	306.978	91
41—44	Argagnis Superior	Tăietură, Pinteni, Int.	700.913	74
44—45	Ceatalul Sf. Gheorghe . .	Intărituri	103.675	05
51—52	In sus de Tulcea	Stavile	31.255	39
	Intreţinerea lucrărilor fluviale		1.145.876	48
	Dragajul Braţului Sulina		575.518	36
		Total . . .	12.100.608	94
	Material de Dragaj şi întreţinerea Dragelor		1.004.964	30
	Cheltueli generale		655.994	26
		Total general . . .	13.761.567	50

3°. *Cheltueli pentru lucrări diverse și adiționale, 1887—1905.*

Obiectul Cheltuelilor	Anii	Cheltuelile	
Reconstruirea și întărirea malurilor Portului Sulina	1903—1905	446.509	30
Lucrările dela cheul Portului Sulina	1887—1905	288.176	40
Luminarea Portului Sulina	1887	71.801	71
Semnalurile de ceață	1890	8.755	87
Spitalul dela Sulina	1890—1894	134.651	16
Focurile la Ceataluri și la Stânca dela Tulcea	1893—1894	20.309	18
Reconstruirea Farului și altele dela Sf. Gheorghe	1890—1891	21.309	48
Atlasul și Memoriul	1887—1890	43 946	47
Construcțiunea unei căsuțe la Tulcea	1898	6.845	62
Instalarea liniei telefonice Sulina-Tulcea	1903—1904	35.278	19
Luminarea Brațului Sulinei	1903—1904	58.034	91
Diferite lucrări la Miliarele 2 și 3	1903—1905	32.922	12
	Totalul	1.168.540	41

4°. Diferite Servicii Auxiliare și de Intreținere, 1887—1905.

Planuri	216.925,11	franci
Intreținerea întăriturilor din Portul Sulinei	191.558,81	»
Intreținerea geamandurelor și stâlpilor	328.905,98	»
Rădicarea vaselor naufragiate	53.564,31	»
Totalul	790.954,21	franci

Totalul cheltuelilor dela 1887 la 1905.

1°. Lucrările dela Gura Sulinei	Fr.	4.806.456,90	=20,5 %
2°. » Fluviale	»	13.761.567,50	=58,8 »
3°. » diverse și adiționale	»	1.168.540,41	= 5,0 »
4°. Diferite servicii auxiliare și de Intreținere	Fr.	790.954,21	= 3,3 »
Total	Franci	20.527.519,02	=87,6 %
5°. Direcțiunea Tecnică, Intreținerea Clădirilor, etc. Palatul Administrației la Galați, Chiriile, etc.	Franci	2.898.194,20	=12,4 %
Total general	Franci	23.425.713,22	=100 %

Cheltuelile cele mai importante ale Comisiunei în cei 19 ani dela 1887 la 1905 sunt acele pentru Lucrările Fluviale reprezintând 13.761.567,50 franci, adică 58,8% a sumei totale a cheltuelilor de 23.425.713,22 franci.

Cheltuelile pentru Lucrările Fluviale în Braţul Sulinei au fost de 13.761.567,50 franci. Ele se împart în două părţi: — acele pentru tăietura marelui M Inferior executată dela 1890 la 1893 (8 la 18 miliar vechi=8 la 13 miliare nouă) şi tăietura marelui M Superior executată dela 1898 la 1902 (18 la 27 miliare vechi=13 la 19 miliare nouă), ale cărora cheltueli se suie la 5.339.736 franci, adică 39% ale Cheltuelilor Fluviale, — de 13.761.567 franci.

Acele două tăieturi mari, au costat — Tăietura marelui M Inferior 2.704.202 franci, adică 11,6%, şi Tăietura marelui M Superior 2.635.534 franci, adică 11,2%—din Suma Totală a Lucrărilor Fluviale de 23.425.713 franci.

O cartă a Braţului Sulinei cu cele zece mari tăieturi, executate dela 1868 până la 1902, înfăţişează acest braţ al fluviului cu toate ale lui cotituri în anul 1868 şi cum se prezintă astăzi după îndreptarea în timp de 34 ani, şi anume:

No. I.	Micul M	1868—1869
No. II.	Ceatalul Sfântul Gheorghe	1880—1882
No. III.	Papadia	1883 1884
No. IV.	Argagnis Superior	1885—1886
No. V.	Argagnis Inferior	1886—1887
No. VI.	Măsurale (Musura)	1888—1889
No. VII.	Marele M, Jumătatea Inferioară	1890 1893
No. VIII.	Gorgova Veniko	1894—1898
No. IX.	Argagnis	1897—1898
No. X.	Marele M, Jumăt. Super., care trece prin Lacul Obretin	1898—1902

Aceste tăieturi au scurtat fluviul cu 11 Mile Marine + 5,125 picioare sau cu 21,9 Kilometri, suprimând 27 cotituri. Cantitatea totală de nisipuri şi nămoluri curăţite prin cele 3 Drage cu vapor este de 25.000.00 metri cubi.

Adâncimea minim în 1901 erà de 18 p.=5,48 metri; în 1905 de 19,6 p.=5,94 m.
» » » 1880 » » 12 p.=3,66 metri » » 12,0 p.=3,66 m.
» câştigată în 21 ani e de 6 p.=1,82 metri; în 25 ani de 7,6 p.=2,28 m.

Tabelă de adâncimea apelor la 21 Octomvrie 1905 în diferitele localități din Brațul Sulinei, unde s'au făcut tăieturi:

Miliarele		LOCALITATEA	Adâncimile la 21 Oct. 1905			
			Efective		Reduse la zero	
vechi	nouă		picioare	metri	picioare	metri
45	34	Ceatalul Sf. Gheorghe	23,0	7,01	20,1	6,12
44	33	» » la vale . .	23,3	7,08	20,5	6,22
42	32	Argagnis Superior	24,0	7,31	21,3	6,41
39	29	Masurale	24,6	7,47	21,1	6,68
37	27	Gorgova-Venico	23,6	7,16	21,0	6,46
30	22	Venico	23,0	7,01	20,9	6,32
29	21	Gorgova	22,9	6,93	20,7	6,27
28	20	Gorgova	22,9	6,93	20,8	6,30
18-27	13-19	Marele M. Superior	21,3	6,47	19,6	5,94
8-18	8-13	Marele M. Inferior	21,6	6,55	20,6	6,15

Adâncimea minimă, redusă la zero, în Brațul Sulinei a fost la 21 Octomvrie 1905 de 19,6 picioare=5,94 metri. Dela 1887 adâncimea efectivă anuală a Brațului Sulinei a fost rădicată dela 15 $^{3}/_{4}$ picioare=4,80 metri la 20 picioare=6,10 metri.

Acest spor de adâncime — 4 $^{1}/_{4}$ picioare=1,30 metri — este datorit lucrărilor executate după anul 1887. Navigațiunea a profitat de această adâncime constantă a apelor din Brațul Sulinei și mărimea Vaselor de mare a crescut în fiecare an. Vasele următoare au suit Dunărea pentru a-și luà încărcătura în Porturile Galați și Brăila:

	Lungimea		Tonajul brut	Tonajul net de Registru Regula Suez
	picioare	metri		
Tübingen . . .	381,6	116,13	5.586	4.213
Turbo	347,5	105,92	4.134	3.591
Arad	366,0	111,55	3.925	3.502
Vasilevs Georgios .	340,0	103,63	3.651	3.420
Llansannor . .	338,6	103,21	3.568	3.271

*

E interesant a urmări dela 1887 până la 1905 Vasele cari au suit Dunărea pentru a-și luà încărcarea în Porturile Interioare ale Fluviului.

ANII	Numărul Vaselor	Tonajul net	Cantitățile cerealelor descărcate în limburi pentru a scobori Dunărea	
			Quarteri	Hectolitri
1887	1.387	860.336	537.074	1.562.885
1888	1.530	1.045.117	827.560	2.411.110
1889	1.568	1.099.098	605.700	1.762.587
1890	1.519	1.145.054	977.850	2.816.444
1891	1.416	1.128.612	579.800	1.687.218
1892	1.327	1.163.842	1.165.012	3.390.185
1893	1.577	1.578.781	1.828.667	5.321.421
1894	1.391	1.192.649	1.410.694	4.105.120
1895	1.368	1.214.658	1.378.076	4.010.201
*1896	1.426	*1.376.933	*735.955	*2.141.629
1897	1.016	962.753	477.303	1.388.952
1898	1.139	1.095.325	960.538	2.795.166
1899	834	774.542	337.609	982.442
1900	908	940.040	697.321	2.029.204
1901	1.074	.286.675	1.079.735	3.142.029
1902	1.131	1.506.883	1.243.548	3.618.725
1903	1.111	1.494.854	870.292	2.532.550
1904	723	946.877	295.652	860.347
1905	792	1.111.500	588.419	1.712.299

Un număr oarecare de Vase Mari sunt silite a descărcà o parte din încărcătura lor, când coboară Dunărea pentru a ieşì la mare pe Braţul Sulinei. Cantităţile descărcate în fiecare an sunt arătate în tabela de mai sus alăturea cu tonajul vaselor.

E de observat că începând cu anul 1896, cantitatea astfel descărcată scade în fiecare an; aceasta fiind efectul dobândit prin tăieturile cele mari ale Marelui M Superior şi ale Marelui M Inferior dela Miliarele 8 la 19.

VI.

1894 și 1902

Inaugurările

Tăieturilor celor mari a Marelui M Inferior

Mile Marine vechi=13—19 nouă, și 18—27 vechi

ȘI A

Tăieturei Marelui M Superior

8—18 vechi: Mile Marine nouă 7—13.

Am încercat să aduc la cunoștința Academiei Române—Insemnătatea Lucrărilor Comisiunei Europeane a Dunărei.

Să nu uităm că această Comisiune a fost creată de Tractatul de Paris din 30 Martie 1856, deschizând măreţul fluviu al Dunărei Liberei Navigaţiuni, — chiar în momentul în care acelaș Tractat așeză prima piatră a Edificiului Liberei Desvoltări a Poporului Român din cele două Principate Moldova și Valahia.

După trecerea de zece ani dela Tractatul de 30 Martie 1856, Regele Carol, luând frânele guvernului României, s'a hotărît a-și cunoaște noua sa patrie, și a făcut pe Dunăre trei călătorii în anii 1866, 1867 și 1869, pe cari însuș le-a descris în Memorialul său.

Dacă cuvintele rostite de Rege în 10 Maiu 1866 au făcut o mare impresiune asupra Țărei întregi, nu mai puțin și Comisiunea Europeană a simțit că România a căpătat un Suveran, precum nu se mai văzuse, între Dunăre și Carpați.

Precum Principatele Române au avut a străbate mari și numeroase furtuni, până ce poporul român a ajuns a-și rostì în toată libertatea dorințele sale prin Divanurile ad-hoc din Iași și din București și a da acestor dorințe trup și suflet prin Rădicarea Regatului României sub Domnia Regelui Carol;—asemenea și Comisiunea Europeană a avut a trece prin mari dificultăți tecnice și financiare, și numai după ce Puterile semnatare Tractatului de Paris s'au hotărît a lăsà în seama Comisiunei Europeane regularea problemelor multiple ce se prezintau, Comisiunea a dobândit rezultatele folositoare ce se așteptau dela dânsa.

In 10 Maiu 1866, **Regele Carol** rostì următoarea declarațiune solemnă în Adunarea Deputaților :

«*Ales de către națiune, cu spontaneitate, Domn al Românilor, Mi-am părăsit, fără a sta la îndoeală și țară și familie, spre a răspunde la chemarea acestui popor, care Mi-a încredințat destinatele sale.*

«*Punând piciorul pe acest pământ sacru, am și devenit Român. Primirea Plebiscitului îmi impune, o știu, mari datorii; sper că Imi va fi dat a le îndeplinì. Eu vă aduc o inimă leală, cugetări drepte, o voință tare de a face binele, un devotament fără margini către noua mea patrie și acel neînvins respect către lege, pe care l-am cules din exemplul alor mei.*

«*Cetățean astăzi; mâine, de va fi nevoie, soldat, Eu voiu împărtășì cu Domniile Voastre soarta cea bună, ca și pe cea rea. Din acest moment, totul este comun între noi: credeți în mine, precum Eu în Domniile Voastre!*

«*Provedința, care a condus pe alesul Domniilor Voastre până acì și care a înlăturat toate piedicile din calea mea, nu va lăsà neîndeplinită opera sa.*

*

După 28 de ani, la 1866 **Regele Carol** a inaugurat în 19 Maiu 1894 una din cele mai mărețe Lucrări ale Comisiunei Europeane — Tăietura Marelui M. Inferior.

Maiestatea Sa, înconjurat de guvernul său și de Reprezentanții

Puterilor Europeane, a fost primit de Membrii Comisiunei dela Dunăre cu toată pompa și respectul datorit Suveranului, care prin munca și înțelepciunea Sa a transformat România a fi, între Dunăre și Carpați, un factor real al civilizațiunei și progresului în toate direcțiunile activității omenești.

Comisiunea Europeană a Dunărei a dat acestui act o deosebită și mare importanță, comemorându-l într'un Protocol special din 19 Maiu 1894.

*

Protocolul Comisiunei Europene a Dunărei din 19 Maiu 1894 No. 525. Anexa No. V.

La 17 Maiu, 8 oare de dimineață:

Azarian Efendi, Delegatul Otoman la Comisiunea Dunărei și Președinte al ultimei Sesiuni,
Percy Sanderson, » Mărei Britaniei,
Cavalerul de Gsiller, » Austro-Ungariei,
Cavalerul Tesi, » Italiei,
A. Raffauf, » Germaniei,
G. Cogordan, » Franciei,
N. de Ladygensky, » Rusiei, și
Generalal Pencovici, » României, întruniți, în uniformă,
pe pontonul debarcaderului înființat pe cheul exterior al dockurilor din Galați pentru vaporul Companiei Dunărene «Orient», primesc pe **Maiestatea Sa Regele României**, însoțit de Ministrii săi și de Casa sa militară.

Azarian Efendi Il salută de bunăvenire și-I mulțumește că a binevoit a primì prezidiul sărbătorilor inaugurărei marei tăieturi. *Generalul Pencovici* prezintă soțiile colegilor săi, și *Doamna Cogordan* în numele acestora, oferă Maestății Sale un buchet.

Maiestatea Sa se suie apoi pe vaporul «Orient», urmat de Membrii Comisiunei.

In acelaş timp s'au suit pe vapor: — E. E. L. L. Lascar Catargiu, Președintele Consiliului, și Doamna L. Catargiu, A. Lahovari, Ministrul Afacerilor Streine, P. Carp, Ministrul Agriculturei, Domeniilor, Industriei și Comerțului, Olănescu, Ministru, Lucrărilor Publice, Ghermani Ministrul Finanțelor,—D. D. Ghika Brigadir, Secretar General al Ministerului Afacerilor Streine, A. Florescu, Șeful de Cabinet al Ministrului Afacerilor Streine, I. Kalinderu Administratorul general al Domeniului Coroanei, Generalul Vlădescu, Șeful Casei Militare a

Maiestății Sale, Colonelii Bereșteanu și Priboianu, Adiutanți a Maiestății Sale, Gr. N. Manu, Directorul General al Regiei Monopolurilor Statului, Robescu, Prefect de Covurluiu, și Doama Robescu, Generalul Barozzi, Comandantul Corpului al 3-lea al Armatei, Generalul Murgescu, Comandantul Flotilei.

Se aflau pe «Orient»:—E. E. L. L. de Contouly Ministrul Franciei și Doamna de Contouly, Comitele Goluchowski Ministrul Austro-Ungariei și Doamna Comiteasa Goluchowska, Comitele Curtopassi Ministrul Italiei, Chemsuddin Bey Ministrul Turciei, Comitele Leyden Ministrul Germaniei, de Weede Ministrul Țerilor-de-jos și Doamna de Weede, Mijatovich Ministrul Serbiei, T. Serstevens Insărcinatul de Afaceri a Belgiei, Baronul Wrangel Insărcinatul de Afaceri al Rusiei, Walter Townley Insărcinatul de Afaceri a M. S. Britanice, și G. Wiet Consulul Franciei la Galați;—Colonelul Sturdza Prefect de Tulcea, Domnișoarele O. Tesi, și M. L. Tesi, Ciuntu Președintele Comitetului permanent al județului Covurlui și membru Camerei de Comerț, August Dall'Orso Bancher din Galați, S. Mendl al Cassei L. Mendl și Compania și Doamna S. Mendl, Youell armator cu Doamna și Domnișoara Youell;--Sir Charles Hartley Inginerul Consultant al Comisiunei Europeane a Dunărei, Eagle Directorul Comptabilității Centrale a Comisiunei Europeane a Dunărei, Doamna Eagle, Gauvain Secretarul Comisiunei Europeane a Dunărei ;—de Ullmann Directorul General al Companiei Dunărene, și Kuh Inspectorul acestei Companii.

Indată ce **Maiestatea Sa** cu suita Sa au luat loc pe vaporul «Orient», acesta s'a pus în mișcare, precedat de Canoniera românească «Siretul». Yahtul Comisiunei «Carolus Primus» a înaintat cu mai multe mile convoiul oficial. In urma Orientului, în ordine regulată de 400 metri depărtare, veniau unul după altul—«Basaraba» Vaporul Regiei Monopolurilor, și «Friedrich» al Companiei Dunărene, Remorcherele «Raphael» și «Luigi» ale Casei L. Mendl și Compania, Remorcherele «Ferdinando», «Ida» și «Mary» ale fraților B. Mendl din Brăila, «Prutul» al Companiei Zamfirescu Popovici și Youell, «Omonia» al D. Gherassimo Focà Populato, «Xenophon» al D. X. Carusso, «Constanța» și «Tulcea» ale D. Dimitriu, și pachebotul «Apollo» al Lloydului Austriac. Canoniera Română «Bistrița» încheià convoiul.

La miezul zilei Orientul se oprește la Tulcea, unde **Maiestatea Sa** se coboară de pe vapor pentru a primì omagiile autorităților și ale locuitorilor orașului.

După trecerea în revistă a trupelor garnizoanei, **Regele** se suie iarăș pe vapor, însoțit de Colonelul Lungeanu, Comandantul trupelor

din judeţ. D. Kühl, Inginerul-Rezident al Comisiunei se suie şi el pe vapor. La douăsprezece şi un pătrar, «Orientul» îşi reieà mersul. Dejunul e servit în marea salǎ a vasului, şi muzica Regimentului al 11-lea de Dorobanţi se aude.

Pe la patru oare, «Orientul» ajunge la mila a 18-a, la intrarea în noua tăietură. Dealungul malului drept, sunt alineate Staţionarele Marei-Britaniei, Austro-Ungariei, Germaniei şi Franciei în ordinea următoare — «Cockatrice», «Faurus», «Loreley», «Petrel».

La bifurcaţia vechiului şi noului canal stă Brickul Român «Mircea». Marinarii sunt toţi în picioare la locul cuvenit şi strigă urà. «Mircea» trage o salvă de 21 lovituri de tun. «Siretul» se dă de o parte, şi «Orientul» păşeşte înainte pentru a rupe cablul, care închide intrarea în tăietură.

In acest moment toţi oaspeţii Comisiunei sunt întruniţi pe podul Vasului de dinainte. *Azarian Effendi* prezintă **Maiestăţii Sale** o cupă de argint vechiu, cizelată şi plină de şampanie, şi rosteşte următorul toast:

«*Sire*,

«Comisiunea Europeană a Dunărei este fericită şi mândră a inaugurà astăzi, sub auspiciile Maiestăţii Voastre, această mare tăietură, executată în patru ani.

«Inalta solicitudine arătàtă de Maiestatea Voastră pentru executarea acestei lucrări considerabile, precum şi sprijinul ce a binevoit a da Guvernul Său, au fost un adevărat sprijin dat Comisiunei Europeane; iar prezenţa Augustei Voastre Persoane la această ceremonie este cea mai frumoasă recompensă pentru acei cari au dus-o la bun sfârşit.

«Daţi-mi voie, Sire, a depune respectuos Maiestăţii Voastre profunda noastră gratitudine şi a-I urà o domnie lungă, fericită şi prosperă.

«Să trăească M. S. Regele!
«Să trăească M. S. Regina!
«Să trăească Augusta Familie Regală!
«Să trăească România!»

Maiestatea Sa a răspuns în terminii următori:

«*Adânc atins de amabilele Domnie Voastre cuvinte, vă mulțumesc de bunele urări ce-Mi exprimați în numele Comisiunei Europeane.*

«*Incă dela întâia Mea vizită la Gurile Dunărei, sunt acum 27 de ani, am urmărit cu cea mai mare atențiune lucrările Comisiunei și M'am bucurat de fiecare progres ce s'a făcut.*

«*Astăzi resimt o adevărată mulțumire, inaugurând marea tăietură în brațul Sulinei, care este o nouă și importantă înlesnire adusă navigațiunei Dunărei-de-jos.*

«*Felicit pe inginerii Comisiunei pentru concepțiunea și reușita unei opere atât de însemnate și ridic această minunată cupă, pe care voiu conservà-o ca o prețioasă amintire a acestei zile interesante, urând Comisiunei și de acì înainte succese tot atât de strălucite în îndeplinirea marei și frumoasei sarcini, pe care Europa i-a încredințat-o*».

De fiecare parte a tăieturei se ridică, din loc în loc, porticuri ornate cu pavilioane și cu frunze, lângă cari sunt așezați lucrătorii cari au participat la lucrări.

La a 3-a milă, șeful-pilot al barei se urcă pe vaporul «Orientul». La cinci oare, vasul intră în portul Sulina, trece prin un îndoit rând de vase de comerț acoperite cu steaguri, salutat prin o salvă de lovituri de tun de încrucișătorul «Elisaveta», ai căruia marinari stau în picioare pe catarge. «Orientul» trece înainte, ocolind curentul între cele două diguri paralele și revine pentru a acostà în fața Catedralei, a cărei cale erà foarte frumos împodobită.

Maiestatea Sa Regele debarcă de pe vas, primește pâinea și sarea tradițională din mâinile Primarului. E. S. D. Alexandru Lahovari prezintă Regelui pe Consulii străini și pe Șefii de serviciu ai Comisiunei Europeane. In timpul când Maiestatea Sa Regele iea parte la Te-Deum Solemn celebrat de S. Sa Episcopul Dunărei de jos, «Orientul» coboară fluviul până la cheul Palatului Comisiunei, dinaintea căruia se ridică două arcuri de triumf.

Delegații întruniți la poarta hotelului Comisiunei așteaptă sosirea **Regelui** pentru a-L conduce în apartamentele ce I s'au pregătit.

La 8 oare, un prânz de gală, servit în pavilionul special ridicat pentru această serbare, împodobit cu stofe cu colorile românești și ale Comisiunei, întrunește pe toți pasagerii «Orientului» și per-

soanele din port cari au fost invitați: — DD. Moruzi Administratorul din Sulina, Obedenco Primarul, Noveleanu Judecătorul de pace, Locotenentul-Colonel Drăghicescu Comisarul maritim din Sulina, P. S. Sa Partenie Episcopul Dunărei de jos și unul din asistenții săi; — DD. Denisar Consul al Austro-Ungariei, Vecqueray Consulul M. S. Britanice, Kartamyschew Viceconsulul Rusiei și Doamna Kartamyschew, Zia Bey Viceconsulul Turciei; — DD. ofițeri ai încrucișătorului «Elisaveta», Colonelul Urseanu Comandantul Superior, Maiorul Koslinsky Comandantul și Doamna Koslinsky, Căpitanii Cătuneanu și Crivăț, Locotenenții Popescu și Grecescu; — DD. Ofițeri ai brickului «Mircea», Maiorul Eustațiu Comandant, Căpitanul Ponici Comandant al doilea, Căpitanul Bălescu; — DD. Ofițeri ai Canonierei «Grivița», Căpitanul Popovăț Comandant și Locotenentul Ciudin; — D. Căpitan Iorgulescu Comandant Canonierei «Siretul», D. Căpitan Genoveanu Comandant canonierei «Bistrița», — DD. Ofițeri ai Avizului englez «Cockatrice», Rason Comandant, Mac Lachlan Locotenent, Doctorul Draper medic, Ferguson Ofițer plătitor, Wheatley inginer, Konopacki interpret; — DD. Ofițeri ai avizului austro-ungar «Taurus» — Hermann Căpitan de corvetă Comandant, Lengnich Locotenent de vas, Comitele de Firmian, Stahlberger, de Camerloher, subofițeri de vas, Doctorul Hiersch medic, Weigelt mecanic, Baronul de Hulmershofen Comisar-adiunct; — DD. Ofițeri ai avizului german «Loreley» Grolp, Căpitan de corvetă Comandant, Hopmann și de Bülow locotenenți, Doctorul Mathiolius medic; — Ofițeri ai avizului francez «Petrel» — Sorpette de Berseaucours Comandant, Loyer Comandant al doilea, Doctorul Gausan medic clasa I-a, Latapis și Ribes subofițeri de vas; — DD. Kühl Inginerul Rezident și Doamna Kühl, Magnussen Ajutorul-Inginer și Doamna Magnussen, Pavlovich Căpitanul Portului, Velasty Directorul Casei de navigațiune, Dethier Inspectorul navigațiunei, Doctorul Petrescu, H. Stoica, Directorul Spitalului Marinei, Gemmell Inspectorul Mecanic al Comisiunei Europeane a Dunărei.

Spre finele prânzului, *Azarian Efendi* ține următoarea cuvântare:

„*Sire*,

«Sunt însărcinat de colegii mei a exprimà cu cel mai profund respect Maiestății Voastre toată și întreaga recunoștință a Comi-

siunei pentru noua dovadă ce ați binevoit a da, de interesul ce aveți pentru lucrările noastre, onorând cu prezența Sa inaugurarea marei tăieturi între al 8-lea și al 18-lea miliar în sus de Sulina.

«Maiestatea Voastră îmi va permite a schiță în puține cuvinte progresul lucrărilor intreprinse de Comisiune.

«Comisiunea a inaugurat lucrările de ameliorare intreprinse la Gura Sulinei în anul 1861. Prin aceste lucrări, un canal periculos de o adâncime mijlocie de 9 picioare a fost transformat într'un canal de o adâncime de 17 picioare. Această amelioraţiune erà foarte sensibilă, însă ea nu trebuià să stea locului; cu încetul adâncimea a sporit, și din luna lui Septemvrie 1879, ea nu a fost niciodată mai mică de 20 $^1/_2$ picioare la bancul din fața gurei.

«Astăzi Comisiunea caută să mărească încă această adâncime cu ajutorul lucrărilor din port și a unei drage puternice comandate și pe care sperăm să o vedem la lucru chiar în toamna anului acestuia. In ce privește fluviul, în afară de gura sa, trebuià să pășim înainte cu cea mai mare prudență, de teamă ca ameliorările executate la un punct să nu exercite la un alt punct o influență neprevăzută și vătămătoare.

«De altfel Finanțele Comisiunei nu au permis a se aruncà în mari intreprinderi.

«Până la finele anului 1879, îngrijirile Comisiunei erau mai mult ațintite asupra mănținerei, prin mijlocul de pinteni și de întărire a malurilor, adâncimei de 13 picioare a apelor celor mai mici, ceeace reprezintà un câștig de 5 picioare asupra adâncimei primitive numai de 8 picioare.

«Cu toate acestea, o tăietură mică a fost executată la al 23-lea miliar mai sus de Sulina, precum și alte lucrări importante cari regulează apele dela Ceatalul dela Ismail, iarăș în beneficiul celor două brațe în cari se imparte Dunărea la acest punct. Dela anul 1886 a început seria de lucrări mari, tăieturi cu complementul lor de întărirea malurilor și de pinteni, cari au produs adâncimea fluviului până la starea lui actuală. Tăietura pe care Majestatea Voastră ați binevoit a o inaugurà astăzi este cea mai mare care s'a făcut până astăzi.

«Lungimea ei trece peste 5 Mile Marine, ea suprimă 3 cotituri dificile și scurtează calea cu $4^1/_4$ Mile. Incepută în 1890, ea a fost terminată în $3^1/_2$ ani, adică cu $2^1/_2$ ani mai curând, de cum ea fusese prevăzută la început. In rezumat, dela 1880 s'au executat șase tăieturi, desființând 13 cotituri dificile și scurtând calea cu 6 Mile

marine. In 1893, minimul adâncimei utilizabile a fost de $17^1/_4$ picioare.

«Comisiunea a căutat totodată să capete deasemenea o adâncime mai mare a fluviului la gura lui. Progresul ultimilor zece ani reiese din cifrele următoare. In 1883 adâncimea minimum erà de $14^1/_4$ picioare, iar numărul vaselor de 1157 cu un tonaj de registru total de aproape 505.000 tone, —în 1893 adâncimea minimum a fost $17^1/_4$ picioare, și numărul vaselor de 1577 cu un tonaj de registru total de 1.500.000 tone.

«Mărimea mijlocie a vaselor cari frecventează Dunărea a trecut în acest timp peste îndoit și totalitatea tonajului a trecut peste întreit; iar Comisiunea a putut face reducțiuni foarte simțitoare la Tariful drepturilor de navigațiune.

«Nu-mi aparține mie, Sire, a face cu această ocaziune lauda inginerilor noștri; de altfel înseși lucrările lor sunt cei mai buni martori ai silințelor ce și-au dat.

«Nu mă voiu încercà deasemenea a arătà pe rând tot ce a putut contribuì a da rezultatele obținute până acum; însă elementele esențiale ale bunei stări a Comisiunei sunt atât de evidente, că nu pot să le trec cu tăcerea.

«Vorbesc de înalta protecțiune a Maiestății Voastre și de binevoitorul concurs al Guvernului Său.

«Această protecțiune Majestatea Voastră a binevoit a i-o da totdeauna. Sprijinul Guvernului român nu i-a lipsit niciodată. Astăzi am privilegiul a exprimà toată recunoștința Comisiunei Europeane a Dunărei purtând un toast:

«In sănătatea Maiestății Voastre!
«In sănătatea Maiestății Sale Reginei!
«In sănătatea Familiei Regale!»

Maiestatea Sa Regele a răspuns prin următoarele cuvinte:

«Frumoasa sărbătoare, ce Comisiunea Europeană a binevoit a-Mi oferì, va rămâneà totdeauna săpată în amintirea Mea. Ii mulțumesc cu toată sinceritatea, ca și pentru âmbele atențiuni ce Mi-a arătat.

«Am asistat cu o vie plăcere la inaugurarea marei tăieturi în brațul Sulinei și pun mare preț pe eminentele servicii, ce

Comisiunea a adus prin lucrările sale comerțului și navigațiunei Dunărei de jos.

«România mai cu seamă va trage cel mai mare profit din aceste lucrări, fiind asigurat debușeul bogățiilor sale agricole.

«Sunt dar interpretul fidel al simțimintelor țerii Mele, mulțumind Comisiunei Europeane de activitatea binefăcătoare, ce ea desvoltă de aproape 30 ani, și închinând în sănătatea Suveranilor și Șefilor de Stat reprezintați în acest moment nu numai prin Corpul Diplomatic acreditat pe lângă Mine și membrii Comisiunei, dar încă prin Staționarele și Vapoarele de răsboiu, a căror prezență dă acestei sărbători o strălucire cu totul particulară.

„Salut cu simpatie şi respect steagurile, cari fâlfâe astăzi la gurile Dunărei, ale acestui maiestuos fluviu, de care sunt legate amintirile tinereţei Mele şi ale soartei vieţii Mele, iar ale cărui izvoare udă leagănul Familiei Mele.

«In sănătatea Suveranilor și a Șefilor de Stat ai Marilor Puteri!»

După prânz, Maiestatea Sa s'a întreținut câtevà momente cu oaspeții în salonul ce precedeà sala banchetului. In urmă Regele merge în Palatul Comisiunei pentru a asistà, de pe balconul catului întâiu, la iluminaţiunea portului și a orașului. La 10 ore, s'a tras un foc de artificii la digul de Nord. «Orientul» şi «Elisaveta» erau luminate cu lumină electrică. «Friedrich» acoperit cu lampioane venețiane trece încet prin port, cu muzica pe bord.

Pe la miezul nopţii, Maiestatea Sa s'a retras în apartamentele Sale.

A douazi, la 7 oare dimineaţa, Maiestatea Sa Regele, însoțit de Delegaţi, vizitează Spitalul Marinei și dependințele lui, precum și Noul Spital ce se construeşte, Geamia și Biserica Grecească.

Regele petrece câtevà minute pe vasul «Basaraba» al Regiei Monopolurilor, şi trece pe vasul «Orientul», de unde priveşte manevrele marinarilor de pe vasul de salvare al Comisiunei.

La 8 oare, «Orientul» iea calea spre întoarcere, având aceiași pasageri şi urmat de aceleași vase. Regele trece în revistă Canonierele Româneşti şi Streine, dearândul aşezate pe lungimea cheurilor, ai cărora marinari în paradă strigau «ura».

La 6 oare «Orientul» se opreşte la cheul din Galaţi. Azarian Effendi, precum şi Colegii săi, mulţumesc din nou Maiestăţii Sale, că a binevoit a prezidà sărbătorile cari s'au terminat într'un mod atât de fericit.

Maiestatea Sa, după ce a adresat câtevà cuvinte graţioase fiecăruia din Delegaţi, părăseşte vaporul, însoţit de Ministrii Săi şi de cei mai mulţi din Membrii Corpului Diplomatic, pe cari un tren special îi aduce în aceeaş seară la Bucureşti.

Făcut la Galaţi. In 19 Maiu 1894.
Semnaţi: A. Raffauf.
Ç. de Gsiller.
Percy Sanderson.
G. Tesi.
General Pencovici.
N. de Ladygensky.
Azarian Effendi.

*

Protocolul Comisiunei Europeane a Dunărei din 24 Maiu 1894, No. 527.

Prezenţi: pentru	Germania . . .	D-l	A. Raffauf
»	Austro-Ungaria	»	Cavalerul de Gsiller.
»	Francia	»	G. Çogordan.
»	Marea Britanie	»	Percy Sanderson.
»	Italia	»	Cavalerul Tesi.
»	România . . .	»	Generalul Pencovici.
»	Rusia.	»	N. de Ladygensky.
»	Turcia	»	Azarian Effendi.

Preşedintele Comisiunei dă cetire depeşei următoare primită dela Bucureşti în 23 Maiu 1894:

«Maiestatea Sa Regele mă însărcinează a transmite Comisiunei Europeane a Dunărei, prin intermediul Domniei Voastre, toate mulţumirile Sale pentru urările ce ea a binevoit a-I transmite şi asigurarea că Ea Işi va aduce totdeauna aminte de recepţia strălucită, care I s'a făcut cu ocaziunea inaugurărei marei tăieturi dela Sulina».

(s). Ministrul **Alexandru Lahovary.**

Şedinţa Comisiunei Europeane dela Dunăre, ţinută la Galaţi în 18 Noemvrie 1894.

Protocolul No. 534.

Prezenţi:

Delegatul	Austro-Ungariei	Cavalerul de Gsiller.
»	Franciei	Sienkiewicz.
»	Marei-Britaniei	Lt.-Colonel Trotter.
»	Italiei	Cavalerul Tesi.
»	României	Generalul Pencovici.
»	Rusiei	N. de Ladygensky.
»	Turciei	Azarian Effendi.

§ 1.

Preşedintele Comisiunei, Cavalerul de Gsiller declară că, îndeplinind misiunea ce i s'a încredinţat, s'a dus la Bucureşti pentru a depune la picioarele *Maiestăţilor Lor Regele Carol I şi Regina Elisabeta felicitările foarte respectuoase ale Comisiunei Europeane dela Dunăre cu ocaziunea serbărei nunţii de argint a Maiestăţilor Lor.*

Suveranii au binevoit a primì pe Cavalerul de Gsiller şi a-i mulţumì în modul cel mai graţios pentru felicitările ce a avut onoarea a prezintà în numele Comisiunei. *Maiestatea Sa Regele a avut bunătatea a adăogà—că conservă cea mai bună aducere aminte de serbările inaugurărei tăieturei celei mari.*

*

Inaugurarea tăieturei Marelui M Superior în 21 Octomvrie 1902 de Alteţa Sa Regală Principele Ferdinand al României.

Protocolul Comisiunei Europeane a Dunărei din 21 Octomvrie 1902, No. 651, Anexa.

Procesul Verbal al serbărilor din 19 şi 20 Octomvrie 1902, făcute cu ocaziunea inaugurărei tăieturei dela al 18-lea la al 27 Miliar.

In 19 Octomvrie, la 8 oare dimineaţa, *D. de Borhec* Delegatul Austro-Ungariei şi Preşedintele Sesiunei, — Azarian Effendi Delegatul

Turciei, — DD. Generalul Pencovici Delegatul României, — Colonelul Trotter Delegatul Marei Britaniei, —Marchizul Pappalepore Delegatul Italiei, — Principele Lobanow de Rostow Delegatul Rusiei, — Marheinecke Delegatul Germaniei — și Marcellin Pellet Delegatul Franciei, — întruniți în uniformă pe puntea debarcaderului dela cheul exterior al dockurilor din Galați pentru Pachebotul «Principesa Maria» al Serviciului Maritim Român, primesc pe **Alteţele Lor Regale Principele şi Principesa Ferdinand al României**, însoțite de Casa Lor civilă și militară.

Președintele Comisiunei urează bunăvenire Alteţelor Lor Regale, cari se suie pe bordul «Principesei Maria», urmate de E. E. L. L. DD. D. A. Sturdza Președintele Consiliului de Miniştri Ministru de Răsboiu și Ministru Afacerilor Streine ad-interim, E. Costinescu Ministru de Finanțe, C. I. Stoicescu Ministru Lucrărilor Publice, și de mai mulți înalți funcționari români.

Se aflau pe bordul vasului: soțiile Delegaților Comisiunei Internaționale a Dunărei, — șefii Misiunilor Streine acreditați la București, — Inalții funcționari și Reprezintanții Comerțului din Galați, — Prefectul de Tulcea și mai mulți alți invitați.

«Principesa Maria» se pune în mișcare, precedată de yahtul Comisiunei «Carolus Primus»; ea e urmată de «Orientul», care are pe bord pe membrii presei și alți invitați, de o canonieră română și mai multe pacheboturi și remorchere.

In dreptul Tulcei, D. Kühl, Inginerul-Rezident al Comisiunei, însoțit de personalul superior al Serviciului Tecnic, se suie pe bordul «Principesei Maria».

După dejun s'au distribuit tuturor invitaților planurile brațului Sulinei, arătătoare de toate tăieturile executate de Comisiune dela 1868.

Pe la 2 oare «Principesa Maria» sosește la al 19-lea miliar (al 27-lea vechiu). La intrarea în noua tăietură, ea află așezate dealungul malului drept staționarele următoare — «Elisabeta» (român), «Scout» (englez), «Vautour» (francez), «Sesia» (italian), «Taurus» (austro-ungar) și «Loreley» (german), — ale cărora tunuri trag salve și ai cărora marinari strigă «ura».

In momentul în care «Principesa Maria» rupe prin mersul ei cordeaua întinsă peste întreaga intrare a tăieturei, *Președintele Comisiunei de Borhec* prezintă două cupe de argint cizelate Alteţelor Lor Regale și se exprimă în terminii următori:

«*Alteţe Regale,*

«Sunt opt ani, Maiestatea Sa Regele Carol I a binevoit a onorà cu prezenţa Sa inaugurarea marei tăieturi între al 8-lea şi al 18-lea miliar al Braţului Sulinei. Astăzi Comisiunea Europeană a Dunărei este fericită şi mândră a deschide navigaţiei, sub auspiciile Alteţelor Voastre Regale, a doua parte a acestei mari lucrări, care, fiind urmarea directă a celei dintâi, constitue astăzi un canal în linie dreaptă de peste 20 kilometri.

«Prezenţa Alteţelor Voastre Regale la această ceremonie este o nouă şi preţioasă dovadă de binevoitorul interes cu care Casa Regală urmăreşte toate desvoltările unei opere acum îndelungate, consacrată în toată întregimea ei prosperităţii navigaţiunei internaţionale. Această înaltă solicitudine şi sprijinul constant al Guvernului Maiestăţii Sale au fost pentru Comisiunea Europeană a Dunărei cea mai puternică încurajare în îndeplinirea misiunei încredinţate ei de Europa.

«Alteţele Voastre Regale să-mi permită a exprimà înaintea Lor profunda noastră recunoştinţă şi a adresà cu tot respectul Augustei Persoane a Regelui şi întregei Familii Regale urările noastre cele mai călduroase.»

Principele României răspunde în modul următor:

Cu o vie satisfacere inaugurez în numele Regelui, prea iubitul meu unchiu, această nouă tăietură, care completează opera grandioasă, intreprinsă de Comisiunea Europeană, pentru a ridicà toate obstacolele, cari împiedicau navigaţia din braţul Sulina. Canalul măreţ ce se deschide dinaintea ochilor noştri este un adevărat monument ce Comisiunea şi-a ridicat şi care va rămâneà ca o mărturie a silinţelor sale persistente pentru a asigurà plutirea vaselor mari maritime. Felicităm Comisiunea Europeană pentru această nouă şi remarcabilă lucrare, şi mulţumind pentru cuvintele amabile ale Domniilor Voastre, beau în sănătatea Delegaţilor Marilor Puteri.

Preşedintele oferă A. A. L. L. R. R. medaliile comemorative în aur şi fiecăruia din invitaţi o medalie în argint.

De amândouă părţile tăieturei, lucrătorii cari au participat la lucrări sunt grupaţi dealungul arcurilor de triumf rustice şi salută convoiul oficial cu urale.

*

La miliarul al 3-lea, șeful-pilot al barei se suie pe bordul «Principesei Maria», pe care o conduce în port, între două rânduri neîntrerupte de vase de comerț acoperite de steaguri. «Principesa Maria» înaintează până în mare, și reîntorcânduse acostează în fața Palatului Comisiunei. La debarcader Altețele Lor Regale primesc omagiile Șefilor de servicii ale Comisiunei și a Funcționarilor români ai orașului.

La 7 $^1/_2$ oare un prânz de gală este servit într'un pavilion special tuturor pasagerilor de pe «Principesa Maria», Statelor majore ale Staționarelor, Membrilor Corpului consular dela Sulina, principalilor Funcționari dela Sulina, Inginerilor și Șefilor de serviciu ai Comisiunei.

La finele prânzului *Președintele Comisiunei* rostește următoarea cuvântare:

„*Altețe Regale!*

«Noua tăietură, pe care Altețele Voastre Regale ați binevoit a inaugurà astăzi este încoronarea unei serii de lucrări intreprinse în Brațul Sulinei pentru a suprimà coturile împiedicătoare și înfundăturile și pentru a mărì adâncimile canalului navigabil. Ea a făcut să dispară cotitura superioară a Marelui M care creà atâtea dificultăți navigațiunei, și a căreia cotitură inferioară să rădicase mai înainte prin tăietura deschisă în 17 Maiu 1894 în prezența Maiestății Sale Regelui Carol. Insă dela această ceremonie, care a lăsat Comisiunei Europeane o aducere aminte neștearsă, nu este singura lucrare de acelaș fel care a fost dusă la bun sfârșit în Brațul Sulinei. Două alte tăieturi executate, una dela 1894 la 1897 între miliarele al 31-lea și al 37-lea, și alta dela 1897 la 1898 între miliarele al 40-lea și al 42-lea, au procurat navigațiunei foloase importante, lăsând la o parte cinci coturi dificile și cinci înfundături persistente. Tăietura care s'a terminat acum este cea mai lungă dintre toate: ea se desvoltă pe mai mult de 10 kilometri, scurtează calea cu mai mult de 7 kilometri, și suprimă 3 coturi. In rezumat, dela 1894, canalul navigabil s'a scurtat cu mai mult de 10 kilometri, și astfel s'au suprimat ultimele obstacole cari constituiau încă o piedică vaselor.

«Astăzi dela Ceatalul Sfântului Gheorghe la Sulina, Dunărea prezintă un canal aproape drept de o adâncime mijlocie de 18 picioare la etiaj, în locul adâncimilor caprițioase numai de 8 pi-

cioare, pe cari vasele erau silite să le urmeze întâmpinând tot felul de piedici, înainte ca Puterile să încredinţeze Comisiunei Europeane grija de a-l amelioră.

«Alteţele Voastre Regale veţi iertà uscăţimea acestor enumeraţiuni. Trebue să le cer încă permisunea de a le spune, că silinţele noastre nu s'au oprit dela 1894 a continuà regularizarea Braţului Sulinei. La gură, o dragă puternică este întrebuinţată din toamna anului 1894 a curăţi bancul. Graţie mecanismului ei perfecţionat, precum şi construcţiunei de moluri paralele între vechile moluri dela Sulina, adâncimea bancului a fost adusă, cu începutul lunei Septemvrie 1895, a fi dela $20^1/_2$ picioare la 24 picioare; şi această adâncime este mănţinută prin dragări continue. In fine, direcţiunea bancului, întoarsă în mod natural, a fost rectificată astfel că portul Sulina a devenit uşor accesibil vaselor de tonaj foarte mare.

«Comisiunea a aflat cea mai bună recompensă în graba ce a pus navigaţiunea internaţională a profità de aceste felurite lucrări. Numărul şi tonajul total al vaselor depind în mod absolut de abundenţa recoltelor în valea Dunărei mijlocii şi de jos. Trebue însă constatat că, dela 1894 la 1902, mijlocia actuală a tonajului de registru s'a urcat dela 944 la 1.297 tone. De asemenea dela 1894 încoace, numărul vaselor de mai mult de 1.500 tone s'a îndoit încă mai mult. Vasele de mai mult de 3.000 tone încep a frecventà Dunărea de jos; în anul trecut vasul «Apollo» de 3,596 de tone a intrat în Sulina, în anul acesta «Aradul» de 3.502 tone a suit fluviul până la Galaţi. Sulina a devenit un port de întâiul ordin în Marea Neagră.

«Rezultatele dobândite se datoresc în mod cert, într'o măsură care nu o aş puteà apreciă aci, lungei experienţe, perspicacităţii, ştiinţei şi energiei inginerilor noştri. Insă înainte de toate trebue să rostesc, în numele colegilor mei, nesfârşita recunoştinţă a Comisiunei pentru înalta protecţiune cu care a onorat-o Maiestatea Sa Regele, şi pentru sprijinul neschimbat ce l-a aflat pe lângă Guvernul Său. Alteţele Voastre Regale, la rândul Lor, au adăogit la datoria noastră de gratitudine o parte, al căreia mare preţ îl simţim cu toţii. Dacă caracterul special al lucrărilor noastre, care îndreaptă şi violentează natura, trage după sine, că succesul e puţin aleatoriu, noi vedem în graţioasa prezenţă a Alteţei Sale Regale Princesei Maria cel mai fericit augur pentru ultima noastră întreprindere şi pentru viitorul Comisiunei. Este una din cele ma

plăcute datorii ale mele a adresà respectuoasele noastre mulțumiri Altețelor Voastre Regale, și a rădicà un toast pentru Maiestatea Sa Regele și Maiestatea Sa Regina, pentru Altețele Lor Regale Principele și Principesa Moștenitori și pentru Casa Regală a României.»

A. S. R. **Principele României** răspunde:

«*Simțesc o vie bucurie că Regele, prea iubitul meu unchiu, M'a însărcinat a-L reprezintà la această frumoasă serbare, pe care Comisiunea Europeană a avut amabilitatea să ne-o ofere. Vă exprimăm mulțumirile Noastre cele mai sincere pentru urările ce faceți pentru Noi. Regele și Noi toți apreciem foarte mult activitatea binefăcătoare a Comisiunei Europeane, lucrările importante ce ea execută de ani îndelungați și cari s'au completat acum prin un nou canal. România le privește cu o satisfacțiune cu atât mai mare, cu cât ea vede în ele un mijloc puternic pentru desvoltarea sa economică. De aceea ea este plină de recunoștință pentru serviciile considerabile ce Comisiunea a făcut comerțului și navigației. In numele Regelui urez Delegaților Marilor Puteri să poată asigurà și desvoltà frumoasa operă, intreprinsă de aproape o jumătate secol, și beau în sănătatea Suevranilor și Șefilor de Stat reprezintați acì.*»

După prânz, Altețele Lor Regale se suie în salonul cel mare al Palatului Comisiunei, de unde Ele asistă la iluminațiunile portului și a orașului, precum și la focurile de artificii. Pe la 11 oare, Ele reintră pe bordul «Principesei Maria», și la 1 oară de dimineață pornesc spre Constanța cu suita Lor.

A doua zi, în 20 Octomvrie, Comisiunea și invitații ei reintră în Galați pe bordul vasului «Orientul».

Făcut în Galați în 21 Octomvrie 1902.

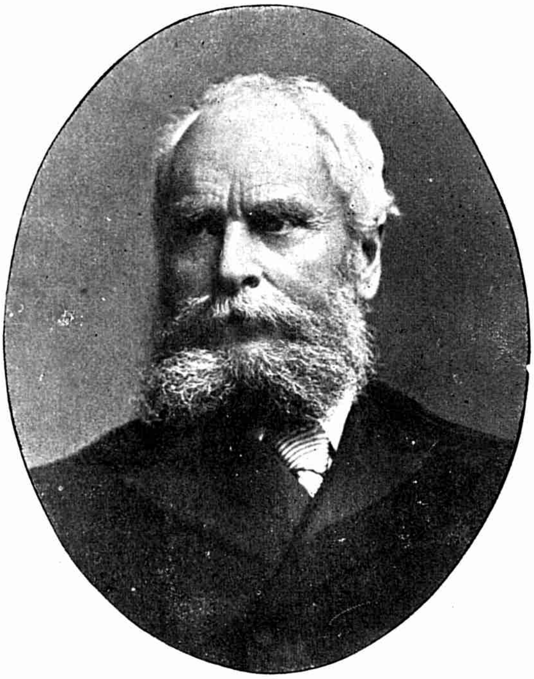
Semnați:	de Borhek.	D. Pappalepore.
	C. B. Marheinecke.	Generalul Pencovici.
	Marcellin Pellet.	Principele A. Lobanow de Rostow.
	H. Trotter.	Azarian Effendi.

M. S. Regele Carol I.

A. S. R. Principele Ferdinand al României.

Sir Charles Hartley,
Inginerul Comisiunei Europeane a Dunărei.

INSEMNĂTATEA LUCRĂRILOR
COMISIUNEI EUROPEANE DELA GURILE DUNĂREI
1856 la 1912

DE

DIMITRIE A. STURDZA
Secretarul general al Academiei Române.

VII.

1894—1912

Ședința dela 25 Ianuarie 1913.

Am terminat a doua mea cuvântare privitoare la — Insemnătatea Lucrărilor Comisiunei Europeane dela Gurile Dunărei — prin inaugurarea în 19 Maiu 1894 de către *Maiestatea Sa Regele Carol* a marei tăieturi din Brațul Sulinei dela al 8 $^1/_2$-lea la al 18-lea miliar.

Cu această ocaziune *Maiestatea Sa Regele* a rostit următoarele cuvinte :

«Dela întâia mea vizită la Gurile Dunărei, sunt acum 27 de ani, am urmărit cu cea mai vie atențiune lucrările Comisiunei și m'am bucurat de fiecare progres ce s'a făcut. Astăzi resimt o adevărată mulțumire, inaugurând marea Tăietură în Brațul Sulinei, care este o nouă și importantă înlesnire adusă navigațiunei Dunărei-de-jos. Felicit pe Inginerii Comisiunei pentru concepțiunea și reușita unei opere atât de însemnate. Urez Comisiunei și de aci înainte succese tot atât de strălucite în îndeplinirea marei și frumoasei sarcini, pe care Europa i-a încredințat-o. Salut cu simpatie și respect steagurile, cari fâlfâe astăzi la Gurile Dunărei, ale acestui maiestuos fluviu, de care sunt legate amintirile Tinereței Mele și ale soartei Vieței Mele, iar ale cărui izvoare udă leagănul Familiei Mele.»

*

La aceste memorabile cuvinte, *Reprezentantul Comisiunei Europeane* a răspuns astfel:

«Sunt elemente atât de esențiale pentru buna stare a lucrărilor Comisiunei, încât nu le pot trece cu tăcerea: Protecțiunea Maiestății Voastre și concursul binevoitor al Guvernului Său. Această protecțiune Maiestatea Voastră ați binevoit a ne-o acordà totdeauna; sprijinul Guvernului român nu ne-a lipsit niciodată».

Protecțiunea conștientă, inimoasă și neîncetată a *Regelui Carol* pentru tot ce privește înaintarea, desvoltarea și întărirea materială și morală a Patriei noastre e cunoscută și apreciată de lumea întreagă. Ea a dat roade mari și neprețuite, cari au rădicat Statul Român la pozițiunea înaltă și respectată, ce ocupă astăzi Regatul României între statele civilizate.

In ce însă s'a vădit sprijinul Guvernului Român, care nu a lipsit niciodată Comisiunei Europeane?

Despre manifestarea acestui sprijin voiu vorbì astăzi. Cum s'a manifestat el dela 1894 încoace?

* * *

I.

Dockul Flotant.

Intâia manifestare a acestui sprijin a fost înființarea unui Dock Flotant cu întreaga cheltueală a Guvernului Regal.

Necesitatea unui Dock Flotant se simțise de mai mult timp de Comisiunea Europeană dela Gurile Dunărei. Ea erà motivată prin faptul, că Vasele Maritime, cari veniau de departe spre Gurile Dunărei și aveau nevoie de a fi reparate, nu aflau la Sulina putința de a satisface această nevoie, ci erau silite să caute ajutor aiurea, în mari depărtări, cheltuind sume însemnate și pierzând un timp prețios.

Delegatul Rusiei, Baronul de Offenberg, observă în 1868, că portul Sulinei este lipsit de un stabiliment pentru repararea vaselor maritime, și propune a invità pe Inginerul Șef să-și dea avizul asupra Construcțiunei unui Dock la Sulina (Protocolul No. 221 din 30 Octomvrie 1868).

Baronul de Offenberg aduce din nou aminte în 1870 această

necesitate, mai ales ca Raportul Inginerului-Şef arată, că construcţiunea unui Dock Flotant cere cheltueli prea mari şi în disproporţie cu veniturile, de cari dispune Comisiunea Europeană.

Cu cât navigaţiunea maritimă creşteà, cu atât necesitatea înfiinţărei unui Dock Flotant se simţià mai mult, pentrucă — (afară de Pireu) — nu se aflà altă localitate mai apropiată, unde vase mai mari puteau fi reparate.

In 19 Maiu 1894, chiar în ziua când Comisiunea Europeană se pregătià a primì pe *Maiestatea Sa Regele Carol*, pentru inaugurarea tăieturei Marelui M. Inferior, cestiunea a început din nou a se discutà în Comisiune, luându-se cunoştinţă de Raportul Inginerului-Reşedinte Kühl din 27 Martie 1894, prin care recomandà o propunere a DD. Howaldt dela Kiel, privitoare la stabilirea la Sulina a unui Dock Flotant pentru vase de 5.000 tone, cu o subvenţiune anuală de 50.000 franci, plătibilă jumătate de Comisiune şi jumătate de Guvernul român.

Aceasta se constată prin *Protocolul din 19 Maiu 1894, No. 525:*

Prezenţi : A. Raffauf.
Cavalerul de Gsiller.
G. Cogordan.
Percy Sanderson.
Cavalerul Tesi.
Generalul Pencovici.
N. de Lodygensky.
Azarian Effendi.

§ 6.

Comisiunea iea cunoştinţă de Raportul Inginerului-Reşedinte Kühl din 27 Martie 1894, prin care recomandă o propunere a DD. Howaldt dela Kiel, privitoare la stabilirea la Sulina a unui Dock Flotant. Casa Howaldt oferă a construì şi a întreţineà în bună stare la Sulina un Dock Flotant pentru vase 5 m. 5, având greutatea de 5.000 tone, cu o subvenţiune anuală de 50.000 franci, plătibilă jumătate de Guvernul român şi jumătate de Comisiune.

Preşedintele aduce aminte, că Comisiunea s'a ocupat de această cestiune în şedinţa sa din 30 Octomvrie 1868 (Protocolul No. 221 § 2). Atunci s'a decis a invità pe Inginerul-Şef a-şi da avizul asupra oportunităţii construcţiunei unui Dock sau a unei instalări pentru repararea vaselor dela Sulina.

Inginerul-Şef a răspuns că cheltuelile construcţiunei unui Dock ar fi în disproporţie cu veniturile de cari dispune Comisiunea, şi că, de altfel, o instalare uscată (cale) a fost construită altădată la Sulina de particulari, şi de aceea n'a mai dat nici o urmare proiectului (Protocolul No. 248, § 4).

Comisiunea însărcinează Comitetul Executiv să studieze cestiunea şi să examineze propunerea Casei Howaldt.

Delegatul Austro-Ungariei exprimă opiniunea că această examinare va lăsà Comisiunei întreaga libertate de a-şi da hotărîrea finală.

Această opiniune e aprobată în unanimitate.

Delegatul României zice că va supune cestiunea guvernului său, pentru a-i cere avizul.

In 10 Noemvrie 1894 se supune la examinarea Comisiunei o nouă propunere a Casei Howaldt dela Kiel, care oferià a construì şi a întreţineà la Sulina un Dock Flotant, reducându-se subvenţiunea cerută dela 50.000 la suma de 40.000 franci, garantată pe timp de 10 ani.

Aceasta se constată prin *Protocolul din 10 Noemvrie 1894, No. 532:*

Prezenţi : Cavalerul de Gsiller.
Sienkiewicz.
Lt. Colonel Trotter.
Cavalerul Tesi.
Generalul Pencovici.
N. de Lodygensky.
Azarian Effendi.

§ 2.

Delegatul Austro-Ungariei, Preşedinte al Comisiunei, aduce aminte că, ultima sesiune de primăvară, Comisiunea a trimis în examinarea Comitetului Executiv propunerile Casei Howaldt dela Kiel, care oferià a construì şi a întreţineà în bună stare la Sulina un Dock Flotant 5 m. 5, având o greutate de 2.000 tone, cerând o subvenţiune anuală de 50.000 franci. Casa Howaldt a redus acum subvenţiunea anuală la 40.000 franci, dacă aceasta i-ar fi garantată pentru 10 ani.

După informaţiile culese, creaţiunea unui Dock Flotant pe Dunărea-de-jos este absolut necesară. Inainte vasele puteau fi reparate la Odesa sau la Sevastopol în Dockuri, aparţinând unor societăţi particulare. Astăzi aceste stabilimente au devenit proprietatea Statului Rusesc, care şi-a rezervat între-

buinţarea lor excluzivă. Dockul Flotant din Constantinopol aparţine Guvernului Otoman şi el serveşte pentru vasele Statului. Aştfel vasele private, cari frecventează Marea Neagră şi Dunărea-de-jos, sunt silite a merge la Pireu pentru a fi reparate.

Delegatul Turciei propune ca Comisiunea să contribue pentru jumătate la subvenţiunea de 40.000 franci maximum în timp de 10 ani, cerută de Casa Howaldt, şi ca Comisiunea să informeze Guvernul Regal al României despre această deciziune, rugându-l să binevoească a participà pentru cealelaltă jumătate.

Delegatul Italiei votează în favoarea acestei propuneri, cu rezerva expresă, că nici o contribuţiune nu se va luà asupra navigaţiunei, pentru a acoperì cheltuelile acestei instalaţiuni sau cheltuelile de întreţinere a Dockului Flotant.

Propunerea Delegatului Turciei este primită în unanimitate.

Rezolvirea cestiunei nu s'a dat decât în Noemvrie 1905, precum se constată din Protocoalele No. 541 şi 553 ale Comisiunei Europeane:

Protocolul din 21 Maiu 1895, No. 541:

Prezenţi: de Loehr.
Sienkiewicz,
Lt. Colonelul Trotter,
Cavalerul Tesi,
Generalul Pencovici,
N. de Lodhygensky,
Azarian Effendi.

§ 3.

Delegatul Germaniei D. de Loehr aduce aminte că, în ultima sesiune de toamnă (Protocolul No. 532, § 2), Comisiunea a decis, în urma propunerei făcute de Azarian Effendi, ca pentru jumătatea subvenţiunei de 40.000 franci maximum, să se dea în timp de 10 ani Casei Howaldt din Kiel, pentru stabilirea şi întreţinerea unui Dock Flotant la Sulina, şi totodată a informà pe Guvernul Român de această deciziune, exprimând dorinţa să binevoească a participà la această subvenţie pentru cealaltă jumătate. D. de Loehr întreabă pe Generalul Pencovici care este starea cestiunei în momentul de faţă.

Delegatul României răspunde, că guvernul Regal, interesându-se de cestiune, a însărcinat să se studieze chiar la Kiel cestiunea construcţiunei şi administraţiunei Dockurilor Flotante.

Protocolul din 16 Noemvrie 1895, No. 553.

Prezenţi: de Loehr.
Cavalerul de Gsiller.
Sienkiewicz.
Lt. Colonelul Trotter.
Cavalerul Tesi.
Generalul Pencovici.
N. de Lodygensky.
Azarian Effendi.

§ 2.

Delegatul Germaniei aduce aminte, că în ultima sesiune de primăvară (Protocolul 541, § 3), Delegatul României a binevoit a informà Comisiunea, că Guvernul Regal se interesează de cestiunea stabilirei unui Dock Flotant la Sulina şi că a pus să se studieze chiar la Kiel construcţiunea şi stabilirea Dockurilor Flotante. D. de Loehr întreabă pe Generalul Pencovici, care este acum starea cestiunei.

Delegatul României zice că este fericit să comunice colegilor săi, că *Guvernul Regal*, privind cestiunea dintr'un punct de vedere de utilitate publică, şi pentru a răspunde unei nevoi viu simţite de navigaţiune, şi a satisface în acelaş timp dorinţa adesea exprimată de Comisiunea Europeană a Dunărei, ***a decis a construì cu cheltuelile sale un Dock Flotant la Sulina.*** Generalul Pencovici declară în acelaş timp, că Guvernul Regal ţine ca această a lui hotărîre să o execute în termin de un an în cele mai bune condiţiuni posibile. Guvernul a trimis la Kiel ingineri speciali pentru a se înţelege ca casa Howaldt asupra condiţiunilor, în cari această lucrare va trebuì să fie executată.

Comisiunea roagă pe Delegatul României a transmite Guvernului Regal mulţumirile sale şi iea act de comunicarea făcută.

2.

Inaugurarea Tăieturei dela al $31^1/_2$-lea la al 37-lea Miliar în 30 Octomvrie 1897.

Această inaugurare este un răsunet al interesului manifestat pentru lucrările Comisiunei Europeane de Maiestatea Sa Regele Carol, căci la ea au participat doi membri ai Guvernului Regal, Ministrul Preşedinte şi Ministrul Lucrărilor publice,

Protocolul Comisiunei Europene a Dunărei din 30 Octomvrie 1897, No. 576.

In 26 Octomvrie 1897, la 8 1/2 oare dimineața, Membrii Comisiunei Europeane a Dunărei, prezidată de D. de Lodygensky, Delegatul Rusiei, Prezidentul ultimei Sesiuni, și de Secretarul Comisiunei primesc pe vaporul «Orientul», tras la cheul dela Galați, pe EE. LL. DD. D. Sturdza, Președintele Consiliului de Miniștri al României, și I. Brătianu, Ministrul Lucrărilor Publice, însoțiți de DD. General Murgescu Comandantul flotei române, Dimitrie I. Ghica Secretarul General al Ministerului Afacerilor străine, Țerușanu Prezidentul Consiliului Tecnic al Lucrărilor publice, Maiorul Coandă Subdirectorul Serviciului Maritim, Băicoyanu Inspectorul Domeniilor, Ștefănescu Directorul Dockurilor din Galați, Chiriac Inspectorul Căilor Ferate, Vartic Colescu Secretarul Academiei Române, de Engelbrechten publicist, Kleser publicist.

Indată ce toți invitații s'au suit pe vapor, «Orientul» s'a pus în mișcare, precedat de o Canonieră Română, de Brickul «Mircea» și de yahtul «Carolus Primus». Vasele de răsboiu românești ancorate în port salută pornirea Miniștrilor prin o salvă de artilerie.

La 12 1/2 oare, «Orientul» se oprește la Ceatalul Sf. Gheorghe, pentru a luà pe puntea sa pe D. Kühl Inginerul-Reședinte al Comisiunei, precum și pe DD. Magnussen Inginer-ajutor, Gemmell Inspector-Mecanic, și Henriksen Hidrograful Comisiunei.

La o oară după miază-zi «Orientul» sosește la a 37-lea milă, la intrarea în noua tăietură. Ceva mai sus, dealungul malului drept, așteptau Staționarul Britanic «Cockatrice» și Staționarul rus «Prezonuape». La bifurcația vechiului și noului canal așteptau deasemenea două Canoniere Române și vasul inspecțiunei «Principele Ferdinand al României».

Canonierele trag o salvă de lovituri de tun, și «Orientul» înaintează pentru a rupe cablul, care închide intrarea în tăietură. In acel moment toți oaspeții Comisiunei sunt întruniți pe puntea vaporului la capătul de dinainte. Cupe cu șampanie sunt prezintate fiecăruia dintre ei și *Președintele* rostește toastul următor:

«Comisiunea Europeană a Dunărei, purtând grijă a perseverà în intreprinderea de a ameliorà Gurile Dunărei, a urmat, după Tăietura cea mare, inaugurată în prezența M. S. Regelui Carol, lucrările ce s'au crezut încă necesare,

«Astăzi Comisiunea se felicită că Excelența Voastră și E. Sa Ministrul Lucrărilor Publice ați binevoit a primì să luați parte la inaùgurarea acestui canal, care este un nou pas înainte în opera de perfecționare, urmărită de mai bine de patruzeci ani.

«Rog pe D. Președinte al Consiliului și pe D. Brătianu, Ministrul Lucrărilor Publice, să primească expresiunea viei noastre gratitudini, că ați binevoit a răspunde la invitarea Comisiunei Europeane a Dunărei.»

E. Sa D. D. Sturdza a răspuns în terminii următori:

«*Domnilor,*

«Suntem invitați a serbà o nouă victorie a Comisiunei Europeane a Dunărei, care și-a dat o scurtă, dar energică deviză — «Tot înainte»!

«In adevăr, dacă ne întoarcem privirile noastre la începuturile acestei frumoase instituțiuni, reprezentând munca unită cu știința și producând progresul, constatăm că ea aflase marele și maiestuosul nostru fluviu într'o stare deplorabilă. Deabià vase de 500 tone puteau atunci sosì la Galați și Brăila și aceasta nu fără dificultăți, nu fără a întâmpinà adesea adevărate primejdii. Problema de deslegat erà ea însăș din cele mai grele și somitățile științei nu erau atunci de acord asupra soluțiunilor de dat. Erau chiar îndoeli dacă existau măsuri pentru a ajunge la țelul propus.

«Comisiunea s'a pus pe lucru, și în curând s'au constatat rezultate neașteptate. Navigația a fost asigurată nu numai pentru vase de un tonaj slab, amintit de mine, ci fiecare problem rezolvit creà un altul, care la rândul său devenià o realitate.

«Sunt zece ani, *Sir Charles Hartley* nu credeà în posibilitatea de a vedeà plutind pe brațul Sulinei un vas de 5.000 tone. Astăzi el cugetă de sigur la lucrările devenite necesare, pentru a face posibilă navigațiunea vaselor ce întrec acest tonaj.

«Dați-mi voie, Domnilor Delegați, de a rostì fundul cugetărei mele. Comisiunea Europeană a Dunărei, ai cărei membri eminenți sunteți, este una din cele mai frumoase instituțiuni create de civilizațiunea secolului al XIX-lea. Nu se poate decât s'o admirăm și să-i urăm să urmeze înainte activitatea începută.

«Maiestatea Sa Regele Carol, care cunoaște în cele mai mici amănunte nevoile și necesitățile țărei Sale și care urmărește cu atențiune progresele desăvârșite și a se desăvârșì, — Maiestatea Sa Regele

Carol a salutat în 1894 inaugurarea marei Tăieturi ca un serviciu eminent făcut de Comisiunea Europeană pentru navigațiunea și comerțul Dunărei-de-jos, prin însăș concepțiunea sa, ca și prin reușita sa.

«Sunt fericit a puteà astăzi, în numele Guvernului Regal, să vă rog a bea pentru prosperitatea Comisiunei Europeane a Dunărei, care a știut într'un mod atât de perfect să pună înalta știință în serviciul marilor interese materiale, ca și al intereselor morale nu mai puțin importante.

«Vă rog să bem pentru durata acestei instituțiuni care, prin munca sa liniștită și neîntreruptă, este una din gloriile secolului nostru.

«Vă rog să bem în sănătatea membrilor acestei mari instituțiuni și să mulțumim totodată Domnului Președinte de Lodygenski pentru amabilitatea cu care am fost primiți.

«Nu este oare, în realitate, un ce admirabil de a vedeà întrunite Statele cele mai puternice și mai luminate ale globului la o lucrare eminamente de pace?

«Nu este oare o fericită prevestire pentru viitorul vieții comune a națiunilor, că o astfel de instituțiune a putut trăì fără întrerupere un timp de patruzeci de ani?

«Nu este oare această instituțiune o creațiune, care insuflă cel mai profund respect prin siguranța procedeurilor sale, toate încoronate de un deplin succes?

«Nu este oare această instituțiune o lucrare care reprezintă o mare idee umanitară, aceea de a ajutà prosperitatea celorlalți cu o dezinteresare absolută? Căci nu va fi România, care va negà vreodată că ea profită mai mult de lucrările desăvârșite de Comisiunea Europeană a Dunărei.

«Este însă un alt punct remarcabil, pe care îmi veți permite a-l semnalà: și anume că lucrările Comisiunei sunt un monument viu și nepieritor de ce poate o muncă inteligentă, asiduă și constantă, ce pot forțele unite ale popoarelor puternice, cari sunt în capul civilizației, și că aceste puteri unite dau mișcarea progresului general.

«De aceea România simte o mare satisfacție de a fi asociată la marea operă europeană, care se desăvârșește pe Dunărea-de-jos, nu numai pentrucă această operă este binefăcătoare pentru interesele ei materiale, dar mai mult încă pentru că ea reprezintă o muncă de o mare importanță generală, care trece peste cercul restrâns al intereselor locale. România e mândră de a fi unită cu națiunile mari și puternice într'o lucrare de ordin înalt moral și umanitar.

«Frumoasele lucrări desăvârșite de Comisiune, problemele nouă

ce ea nu încetează a pune și a rezolvì sunt cea mai bună dovadă de necesitatea existenței sale.

«Vivat Comisiunea Europeană a Dunărei!

«Vivat Marile Puteri Europeane, cari au fundat această frumoasă instituțiune internațională!

«Vivat membrii Comisiunei Europeane a Dunărei, dimpreună cu eminenții ingineri, în primul loc *Sir Charles Hartley*, precum și D. *Kühl* și ajutoarele lor, plini de știință și de zel!»

De fiecare parte a tăieturei se ridică, din loc în loc, porticuri ornate cu pavilioane, lângă cari stau alineați lucrătorii cari au luat parte la lucrări și cari ridică urări la trecerea «Orientului».

La 4 oare după miază-zi, Orientul sosește în portul Sulinei, între două rânduri de vase de comerț, acoperite de steaguri, și se așează la unul din debarcaderele Comisiunei, salutat de salve de lovituri de tun a mai multor Canoniere Române.

La $7^1/_2$ oare un prânz de gală întrunește pe toți pasagerii «Orientului», pe lângă cari au mai fost invitați DD. Ofițeri ai staționarilor britanic și rus, șefii de serviciu și Ajutorul-Inginer al Comisiunei.

La finele prânzului, *Președintele Comisiunei* rostește următorul toast:

„Domnule Președinte al Consiliului!
„Domnule Ministru al Lucrărilor Publice!

«Indeplinesc cu râvnă datoria ce am a mulțumì Excelentelor Voastre în numele Comisiunei Europeane a Dunărei, că ați binevoit să participați la solemnitatea zilei de astăzi.

«Noi privim aceasta ca nouă dovadă de interesul ce Guvernul Regal arată operei ce ne este încredințată de Puteri.

«Suntem mândri că noua lucrare tecnică — concepută și executată cu atâta știință și talent de eminenții ingineri Sir Charles Hartley și D. Kühl — a fost bine condusă până la terminarea ei, în contra formidabilelor obstacole opuse de elementele naturei silințelor lor.

«Fără a ne încrede în prevederi presumptuoase, putem sperà că noua lucrare va aduce servicii însemnate atât navigațiunei internaționale, cât și desvoltărei economice a Regatului României.

«Aceasta este urarea noastră cea mai arzătoare și realizarea ei va fi pentru Comisiunea Europeană un nou îndemn a terminà opera sa, prin deschiderea canalului al noŭălea, acum în curs de executare, și în fine, prin deschiderea Jumătății a doua a Marelui M.

Comisiunea Europeană va puteà atunci să se felicite că a fost la înălțimea misiunei sale.

«Inaugurarea de astăzi ne redeșteaptă în a noastră aducere aminte solemnitatea petrecută chiar acì, sunt acum trei ani, și care erà înălțătoare prin prezența Augustă a Regelui Carol I.

«Comisiunea a mulțumit atunci cu respect Maiestății Sale de onoarea ce i s'a făcut.

«Ea vă roagă astăzi, Domnule Președinte al Consiliului și Domnule Ministru al Lucrărilor publice, a fi interpreții urărilor celor mai sincere, ce formăm, pentru sănătatea Maiestății Sale Regelui, a Maiestății Sale Reginei, precum și a Altețelor Lor Regale Principele și Principesa României,—și pentru prosperitatea Regatului României.»

E. Sa D. Sturdza răspunde prin un toast în onoarea Suveranilor și Șefilor de Stat reprezintați în Comisiunea Europeană a Dunărei.

A doua zi oaspeții Comisiunei Europeane vizitează atelierele, stabilimentele și spitalurile ei, și asistă la manevrele marinarilor salvatori.

In 28 Octomvrie la 8 ore dimineața, «Orientul» pornește în sus având pe bord aceiași oaspeți ca în ziua de mai nainte, urmat de doi torpilori. Pe la 4 ore el sosește la cheul din Galați. Președintele Comisiunei și colegii săi mulțumesc din nou E. E. L. L. Președintelui Consiliului și Ministrului Lucrărilor publice, că au binevoit a luà parte la inaugurarea nouăi tăieturi.

Făcut la Galați în 30 Octomvrie 1897.

(Semnați): I. de Loehr,
Comitele Logothetti,
C. Paillard-Dudéré,
H. Trotter,
G. Tesi,
General Pencovici,
N. de Lodygensky,
Azarian Effendi.

* *

3.

Telegrama de Felicitare din 1898 a Guvernului Regal pentru Deciziunea Comisiunei de a terminà Tăietura Marelui M Superior.

Protocolul Comisiunei Europene a Dunărei din 11 Maiu 1898, No. 583, Partea a doua:

Delegatul României comunică următoarea telegramă ce a primit dela E. Sa Domnul Preşedinte al Consiliului, Ministrul Afacerilor străine:

«Felicit Comisiunea Europeană a Dunărei pentru deciziunea luată de a terminà tăietura Marelui M., al căreia succes va mărì gloria sa». (s) D. Sturdza.

Preşedintele Comisiunei mulţumeşte Delegatului României pentru comunicarea ce a binevoit a face; el este convins că toţi Membrii Comisiunei sunt şi ei înşişi foarte recunoscători E. S., că a binevoit a aprecià silinţele ce-şi dă Comisiunea pentru a facilità navigaţiunea.

Delegatul Turciei propune a rugà pe d-l General Pencovici a exprimà d-lui Preşedinte al Consiliului mulţumirile călduroase ale Comisiunei Europeane pentru interesul constant, ce E. S. binevoeşte a luà la lucrările Comisiunei şi pentru modul graţios ce D. Preşedinte a întrebuinţat spre a-l exprimà.

Delegatul Rusiei propune a înserà în Protocolul zilei conţinutul telegramei Domnului Preşedinte al Consiliului, Ministrul Afacerilor străine.

Amândouă propunerile sunt adoptate în unanimitate.

* *

Intrevederile mai dese ale unui Membru al Guvernului Regal cu Membrii Comisiunei Europeane dela Gurile Dunărei fiind folositoare, pentru a urmà în mod regulat şi mai amănunt lucrările şi serviciile Comisiunei,—au îndemnat pe Preşedintele Consiliului de Ministri a exprimà dorinţa de a venì la Sulina pentru a luà parte la Inspecţiunile de primăvară făcute de Comisiune, şi astfel a asistà la şedinţele tecnice ale Comisiunei.

Această dorinţă a fost bine primită, şi a produs,— afară de Inaugurarea Marelui M superior de către Alteţa Sa Regală Principele Ferdinand în 19 Octomvrie 1902,— între 1901 şi 1908 patru participări la şedinţele tecnice ale Comisiunei.

*

4.

Participarea Preşedintelui Consiliului de Ministri la Inspecţiunea Comisiunei Europeane din 13 Maiu 1901.

Protocolul Comisiunei Europene a Dunărei din 13 Maiu 1901, No. 630, Partea I-a.

Prezenți:	pentru	Austro-Ungaria:	D. de Borhek.
	»	Francia	» Paillard-Dudéré.
	»	Marea Britanie	» Locot.-Colonel Trotter.
	»	Italia	» Marchezul Pappalepore.
	»	România	» Generalul Pencovici.
	»	Rusia	» N. de Lodygensky.
	»	Turcia	» Azarian Effendi.

§ 1.

Prezidentul Consiliului de Miniștri, Ministrul Afacerilor Străine al României, exprimându-și dorința a luà parte la călătoria inspecțiunei de primăvară, Comisiunea Europeană cu Excelența Sa au venit la Sulina pentru a procede la vizita obicinuită a lucrărilor și a diferitelor servicii, și s'au întrunit pentru a auzì cetirea raportului anual a Inginerului-Consultant asupra stărei fluviului și a gurei dela Sulina, asupra lucrărilor executate în anul trecut și asupra acelor ce se propun pentru anul acesta.

Sir Charles Hartley și *D. Kühl* sunt invitați a astistà la ședință.

Președintele deschide ședința în termenii următori:

«Cred că sunt interpretul fidel al Membrilor Comisiunei, urând Domnului Sturdza, Președintele Consiliului și Ministrul Afacerilor străine, bună venire.

«Comisiunea este în mod particular onorată de interesul ce E. Sa a arătat totdeauna pentru lucrările ei și se felicită că D. Președinte al Consiliului a binevoit să asiste la ședința noastră de astăzi.»

«*Președintele Consiliului de Miniștri* răspunde precum urmează:

«*Domnilor*,

«Pentru a treia oară vin la Sulina, pentru a admirà opera Comisiunei Europeane a Dunărei. Având astăzi onoarea a asistà la una din ședințele Domniilor Voastre, o datorie superioară mi se impune a vă zice tot ce gândesc asupra acestei mari instituțiuni naționale.

«Ea este încă tânără, căci ea nu numără încă o existență de jumătate de secol; însă opera sa a devenit nemuritoare din punctul de vedere al concepțiunei tecnice, al executărei lucrărilor, al rezul-

tatelor obținute, al efectelor economice produse, și voiu adăugì al spiritului înălțător, care a condus pe primii membri ai Comisiunei și care s'a transmis succesorilor lor.

«Concepțiunea tecnică aparține unui bărbat dotat cu un ochiu pătrunzător, ajutat de puterea științei și condus de o înălțare a spiritului și de simțiminte, cari nu sunt decât darul bărbaților aleși. *Sir Charles Hartley* a știut să inspire din capul locului destulă încredere pentru a învinge dificultăți serioase și numeroase.

«El a știut să mănție și să consolideze această încredere și noi putem zice în momentul de față, că autoritatea sa a crescut atât de mult, încât ea se întinde dela Gurile Dunărei la toate punctele globului, unde s'au stabilit lucrări mari fluviale și maritime.

«Executarea lucrărilor Comisiunei se confundă cu rezultatele căpătate. Dunărea-de-jos nu erà accesibilă, sunt acum 45 ani, decât vaselor cu cel mai mic tonaj și prezintà navigațiunei dificultăți și pericole cari aproape nu se puteau învinge. Locul, unde *Sir Charles Hartley s'a înfundat cu vasul «Persia» în 1856*, aflând un adăpost fără îndoeală mai rău decât erà Tomis în timpul lui Ovid, a fost transformat într'un port demn de acest nume, și Brațul Sulinei, care din cauza celor două duzini de sinuozități ale sale aveà aspectul unui șearpe răufăcător, s'a prefăcut într'un canal drept, dând un acces ușor și sigur vaselor cari trec peste 6.000 tone de greutate.

«In cât privește efectele economice, cine ar puteà să le nege? Spesele navigațiunei au scăzut continuu, grație spiritului larg, care în tot timpul a caracterizat concepțiunile Comisiunei Europeane și care a dat un avânt atât de puternic comerțului țărilor stropite de apele frumosului fluviu al Dunărei.

«Ce este cu toate acestea tot atât de remarcabil la această operă a Comisiunei, este spiritul de continuitate, este simțimântul umanitar și superior, de care Comisiunea nu s'a depărtat un singur moment, este acea înțelegere minunată care a domnit totdeauna în sânul acestei instituțiuni.

«Astfel Comisiunea internațională a Dunărei a devenit o instituțiune internațională cu rădăcini adânci, reprezintând tendința universală, de a asigurà popoarelor binefacerile păcei și ale civilizației, — tendința interpretată în mod atât de generos de Augustul Promotor al Conferințelor dela Haga.

«Inființată pentru o scurtă și trecătoare durată, Comisiunea Europeană a Dunărei a devenit o necesitate pentru vieața economică și progresele statelor și popoarelor acestor țări. Este încă ceva mai

mult. Permanența acestei instituțiuni se impune ca o consecință naturală a uneia din cele mai mari și mai frumoase opere a civilizațiunei, și trebue să sperăm că și în această privire aspectul Comisiunei Europeane a Dunărei va trece jumătate de secol și va atinge un secol întreg.

«Vă mulțumesc, Domnilor, de buna Domniei Voastre primire și sunt fericit a asistà la una din ședințe, în care s'au luat atâtea frumoase și utile deciziuni.»

5.

Participarea Președintelui Consiliului de Miniştri la Inspecțiunea Comisiunei Europeane din 13 Maiu 1902.

Protocolul Comisiunei Europene a Dunărei din 13 Maiu 1912, No. 643. Partea I-a.

Prezenți: pentru	Germania.	D. de Loehr,
»	Austro-Ungaria	» de Borhek,
»	Francia.	» Paillard-Ducléré,
»	Marea-Britanie.	» L-t. Colonel Trotter,
»	Italia	» Marchezul Pappalepore,
»	România	» Généralul Pencovici,
»	Rusia	» Principele Lobanow de Rostow,
»	Turcia	» Azarian Effendi.

§ 1.

Președintele Consiliului de Ministri al Romàniei, d-l D. A. Sturdza exprimând dorința de a luà parte la călătoria noastră de inspecțiune de primăvară, Comisiunea Europeană a venit la Sulina cu Excelența Sa, spre a procede la vizita obicinuită a lucrărilor și a diferitelor servicii, și s'a întrunit spre a auzì cetirea raportului anual al Inginerului-Consultant asupra stărei fluviului și a gurilor, asupra lucrărilor executate în anul trecut și a celora ce se propun pentru anul acesta.

Sir Charles Hartley și *D. Kühl* sunt ivitați, spre acest sfârșit, a asistà la ședință.

Președintele deschide ședința în terminii următori:

«In numele tuturor Membrilor Comisiunei Europeane, urez cea mai călduroasă bunăvenire d-lui Sturdza, Președintele Consiliului de Ministri ai României. Pentru a doua oară Excelența Sa ne face

onoarea de a asistà la ședințele noastre tecnice, și Comisiunea îi este adânc recunoscătoare de acest nou semn al interesului ce a purtat totdeauna lucrărilor sale».

Președintele Consiliului de Miniștri răspunde în următorul mod:

«De câte ori avem în fața noastră o operă desăvârșită, simțimântul ce se simte, este admirațiunea, a căreia aducere aminte ne încercăm să o reținem cât se poate mai lung timp, și face de se naște în noi dorința, ca obiectul acestei satisfaceri să poată învinge instabilitatea lucrurilor omenești.

«De câte ori îmi procurați plăcerea de a vizità cu Domniile Voastre, lucrările întreprinse la gurile frumosului fluviu, care curge prin aceste țări, resimt acest simțimânt de admirațiune, și voiu adăogì al unei admirațiuni neturburate pentru o operă, care reprezintă întrunirea într'un mănunchiu a voințelor și silințelor celor mai mari și mai puternice State ale globului, cari au asociat și România la lucrarea lor.

«Opera Comisiunei Europeane reprezintă în realitate sub raportul tecnic o operă dela început bine concepută, admirabil executată în urmă, pentru ca astăzi să poată calculà cu o preciziune matematică efectele ce va produce fiecare proiect nou. Situațiunea aceasta a creat pentru Domniile Voastre posibilitatea de a stabilì în opera Domniei Voastre o desvoltare constantă. S'a început mai întâiu a fundà Portul Sulinei prin ajutorul a două mari moluri, zidite în mare. După aceea au venit tăieturi de puțină importanță, dar absolut necesare spre a înlăturà obstacole serioase întâmpinate de navigație. In urmă s'a pășit la tăieturi din ce în ce mai considerabile și ați ajuns astfel, la sfârșit, la idea de a schimbà cursul șerpuit al canalului de Sulina în o linie dreaptă, pentru a scurtà calea vaselor și a da fluviului putința a săpà un canal destul de adânc, pentru a primì vase de un tonaj din ce în ce mai rădicat.

«Astfel Sulina a devenit un port remarcabil și Galații și Brăila au fost transformate în porturi maritime.

«In desvoltarea operei Comisiunei, fiecare progres desăvârșit, care se păreà a închide seria intreprinderilor sale, a dat naștere la nouă proiecte, având de țel o ameliorare simțitoare a navigației, pusă la nivel cu exigențele nouă și crescânde ale științei și ale comerțului.

«Astfel Comisiunea Europeană a Dunărei lucrează astăzi în adevărat artist. Tăietura care trece prin lacul Obertin este o dovadă

văzută. Nu numai un canal navigabil va trece în câteva luni prin lac, însă molurile cari ţărmuresc canalul de amândouă părţile despre lac se vor prezintà ca adevărate lucrări de artă.

«Opera Domniilor Voastre are şi o altă parte de mare însemnătate, şi anume partea umanitară şi educativă exercitată de personalul dirigent. Rezultatele sunt mai puţin văzute de ochiu, însă cu atât mai adânc simţite ca stimulanţi civilizatori.

«Vin la Sulina pentru a patra oară. In fiecare dată am văzut lucrări nouă executate. In fiecare dată am văzut Comisiunea preocupată cu nouă şi utile concepţiuni.

«Pot să asigur pe Membrii Comisiunei, că Guvernul Român, sub impulsiunea dată de Maiestatea Sa Regele, Augustul meu Stăpân, urmăreşte cu cel mai viu interes lucrările Domniilor Voastre şi va da totdeauna sprijinul Său cel mai sincer şi cel mai activ frumoasei voastre opere; căci Canalul Sulinei a devenit şi va rămâneà artera principală a comerţului nostru. România e recunoscătoare fundatorilor acestei opere, din care ea trage cel mai mare şi mai principal folos.

«Personal sunt foarte fericit că asist din nou la una din şedinţele Domniilor Voastre, totdeauna pline de interes şi conţinând germenii unor deciziuni utile progresului popoarelor.

«Exprim simţimântul fiecărui bun Român, adresând Comisiunei Europeane a Dunărei urarea sinceră :—Vivat! Crescat! Floreat!»

* *

6.

Portul de Observaţiune Sanitar. 8 Maiu 1903.

Protocolul Comisiunei Europeane a Dunărei din 4 Noemvrie 1901, No. 1.901.

Prezenţi: Delegatul	Germaniei,	D. de Loehr.
	Austro-Ungariei,	» de Borhek.
	Franciei,	» Paillard-Ducléré.
	Marei Britanіei,	» L-t Colonel Trotter.
	Italiei,	» Marchezul Pappalepore.
	României,	» General Pencovici.
	Rusiei,	» de Lodygensky.
	Turciei,	» Azarian Effendi.

*

*

§ 2.

Delegatul Rusiei prezintă propunerea următoare pentru a fi discutată în şedinţa viitoare:

«In anii din urmă Comisiunea a fost nevoită, din nenorocire, de mai multe ori a constată dificultăţile multiple şi cheltuelile mari suferite de navigaţiunea internaţională la Sulina prin lipsa unui stabiliment necesar pentru măsurile de carantină în caz de epidemii.

Starea şi organizarea Portului Sulinei neputând, în momentele actuale, a da un loc special pentru vasele supuse observaţiunei mai multe zile, precum s'a întâmplat în primăvara anului 1901, — douăsprezece zile, — ar fi de dorit să se studieze chestiunea creărei unui port de observaţiune sanitară la Sulina având toate amenajamentele indicate de ştiinţă şi de practică ale marilor porturi internaţionale.

Condus de aceste consideraţiuni, vă propun, Domnilor şi iubiţi Colegi, a pune această chestiune la ordinea zilei a viitoarei şedinţe.

Şedinţa Comisiunei Europeane a Dunărei din 9 Noemvrie 1901.

Protocolul No. 636.

Prezenţi: Delegatul	Germaniei,	D. de Loehr,
	Austro-Ungariei,	» de Borhek,
	Franciei,	» Paislland-Ducléré,
	Marei Britaniei,	» L-t Colonelul Trotter,
	Italiei,	» Marchezul Pappalepore,
	României,	» Generalul Pencovici,
	Rusiei,	» de Lodygensky,
	Turciei,	» Azarian Effendi.

§ 2.

Preşedintele Azarian Effendi pune în discuţiune propunerea prezintată în 4 Noemvrie de Delegatul Rusiei, în vedere de a se studià chestiunea înfiinţărei unui Port de observaţiune sanitar la Sulina. Preşedintele aduce aminte că în ultima sesiune a Comisiunei la Sulina, Inginerul Preşedinte, Directorul Spitalului Marinei şi Gerantul Căpitanatului Portului, invitaţi a-şi da avizul asupra situaţiunei actuale a vaselor supuse observaţiunei sanitare la Sulina, au fost unanimi a recunoaşte că situaţiunea aceasta prezintă grave inconveniente.

Delegatul României zice că el ar fi preferit ca o propunere atât de importantă să fi fost prezintată înainte de sesiune pentru a puteà să o supuie Guvernului său.

După o schimbare de vederi, Comisiunea decide a se studià chestiunea unui Port de observaţiune la Sulina, şi a se însărcinà Inginerul-Consultant a prezintà plenului celui mai apropiat al Comisiunei un Raport amănunt asupra locurilor celor mai bune pentru un asemenea port, şi asupra cheltuelilor unui asemenea stabiliment.

Şedinţa Comisiunei Europeane a Dunărei din 13 Maiu 1902.

Protocolul No. 643, I-a Parte.

Prezenţi: Delegatul	Germaniei,	D. de Loehr,
	Austro-Ungariei,	» de Borhek,
	Franciei,	» Paillard-Ducléré,
	Mărei Britaniei,	» L-t Colonel Trotter,
	Italiei	» Marchezul Pappalepore,
	României	» General Pencovici,
	Rusiei	» Principele Lobanow de Rostow,
	Turciei	» Azarian Effendi.

§ 2.

Prezidentul de Loehr aduce aminte că în sesiunea plenară din 9 Noemvrie 1901, Comisiunea a decis a însărcinà pe Inginerul-Consultant a prezintà pentru plenul viitor un Raport amănunt asupra locurilor priincioase pentru un Port de Observaţiune Sanitar la Sulina, precum şi asupra cheltuelilor de înfiinţare.

In 5 Maiu Inginerul-Consultant a remis Comisiunei următorul Raport asupra acestei cestiuni.

Raportul lui Sir Charles Hartley.

Am onoarea a supune Comisiunei Europeane raportul meu ca răspuns la scrisoarea din 18 Ianuarie, prin care am fost informat că Comisiunea nu are intenţiunea a intrà îndată în examinarea amănuntă a tot ce priveşte creaţiunea unui Port de Observaţiune Sanitară la Sulina; dar că ea ar dorì numai a şti dacă sunt locuri disponibile la gura Sulinei din punctul de vedere tecnic, la vale de Stabilimentele Comisiunei sau în radă, făcând abstracţiune de ce priveşte instalaţiunile sanitare propriu zise.

In scop de a motivà răspunsul meu cu aceste instrucţiuni, am rugat să mi se procure de Căpitănia Portului Sulinei datele relative la cestiunea siguranţei radei dela Sulina în timp de 19 ani, şi anume:

1°. Urmarea până la finele anului 1901 a Tabelei ce se află la pagina 10

Protocolului No. 542 din 16 Maiu 1893, care conţine numărul vapoarelor mari, silite a-şi completà încărcătura în radă, dela 1883 la 1892.

2°. A adăogì două coloane pentru a indicà numărul vapoarelor cu durata mijlocie şi maximă a staţionărei lor de 19 ani încoace, cari au fost silite a rămâneà în radă din cauza apariţiunei epidemiei colerice, precum în 1901 şi 1902.

3°. A procurà prin D. Căpitan al Portului, dacă este posibil, numărul accidentelor ivite la vasele din radă în perioada aceasta de 19 ani.

4°. Care a fost cauza şi importanţa acestor accidente?

5°. Câte vapoare, aflându-se în radă, în perioada de 19 ani, au fost silite să ridice ancorele lor şi să părăsească rada, pentru a aflà aiurea o apărare mai bună în timpul furtunilor celor violente de pe mare.

Am primit în 24 Martie statisticile cerute, şi fiindcă ele mi se par a aveà o mare valoare pentru studiul Proiectului unui Port de Observaţiune Sanitar la Sulina, le anexez in extenso la acest Raport.

Cu privire la această cestiune importantă, cred că este util să atrag atenţiunea Comisiunei asupra următoarelor extracte dintr'un Raport adresat Comisiunei în 6 Noemvrie 1856 de Căpitanul Spratt din Marina Regală Britanică, asupra situaţiunei caracteristice a radelor din faţa gurilor principale ale Dunărei în acel timp:—«Nu rămâne nici o îndoeală, că rada dela Sulina este din toate cea mai expusă, că ea nu poate fi ameliorată, şi că radele dela Kilia, dela Sulina şi dela Sf. Gheorghe sunt tustrele periculoase, când vântul suflă dela Nord-Est şi Est, care adese se rădică foarte subit şi fără ca barometrul să-l anunţe. In timpul duratei acestor vânturi, vasele din rada Sulinei, sau mai sus dela gura Oceacof, nu au putinţă să scape, decât încredinţându-se ancorelor sau cablelor lor; căci cu greu ar puteà rezistà dealungul coastei opuse vântului şi un mare număr s'ar naufragià. Insă scopul principal al DD. Comisari fiind a obţineà un canal mai adânc la una din guri, trebue să mărturisim că o radă, cu toate că ea poate fi foarte utilă, totuş nu mai are importanţa de altădată. Căci, prin o adâncime de 15 la 16 picioare, care se va puteà face la una din guri, trei pătrare ale vaselor de comerţ din Dunăre vor puteà intrà şi ieşi, fără să aibă recurs la o radă—».

Cetind în 1902 aceste aprecieri, e interesant a constatà, că la începuturile Comisiunei nu erà vorba de creaţiunea unui port de carantină, nici de adâncirea gurilor principale ale Dunărei peste 15 sau 16 picioare. In realitate, nimeni n'a îndrăznit atunci să creadă, că Comisiunea va puteà să izbutească a ameliorà starea gurei Sulinei, încât la finele secolului al nouăsprezecelea pasa va fi adâncită cu încetul prin unica influinţă a molurilor — dela $8^1/_2$ picioare în 1860, la 17 picioare în 1861, la 19 picioare în 1870, la $20^1/_2$ picioare dela 1873 la 1894, şi de atunci, graţie unui dragaj persistent şi bine îndreptat, adâncimea de 24 picioare ar fi putut fi mănţinută.

Observaţiunile citate ale unui marinar foarte experimentat nu au astăzi aceeaş importanţă ca altă dată: căci în anul 1856 toate Vasele de comerţ cari veniau în Dunăre erau Vase cu pânze, şi prin urmare cea mai mare parte din ele nu puteau să scape de pericol, aflându-se în radă, ancorate în timpul grelelor furtuni, ce veniau din largul mărei. Astăzi împrejurările sunt cu totul altele, fiindcă după un pătrar de secol, vasele cu pânze au fost aproape toate suprimate şi înlocuite prin Vapoare mari, cari ar puteà mai totdeauna să scape, dacă s'ar aflà în timpul unei mari furtuni în radă, sau ieşind în mare, sau adăpostindu-se în dosul bancurilor dela Sf. Gheorghe, sau dela Kaliakra, sau la Insula Şerpilor.

Mai mult: tabelele Căpitanului de Port din Sulina, arată: — 1° că dela 1882 nu s'a constatat nici un singur sinistru celor 1.842 vapoare mari ancorate în radă în perioada de 19 ani, — şi 2°, că din acest număr, numai 8 au fost silite să rădice ancorele lor şi să se depărteze spre a aflà scăparea lor aiurea, în timpul furtunilor din largul mărei.

Insă, cu toate că rada dela Sulina nu mai este ceeace se chiamă o radă periculoasă, precum am arătat mai sus, ea este totuş expusă, din timp în timp, a fi cuprinsă de valuri mari, rădicate de vânturi violente, venind din largul mărei. Cercetând statisticile meteorologice ale Comisiunei, am aflat că în timp de 19 ani, durata mijlocie a furtunilor violente, cari făceau comunicarea dificilă între radă şi coastă şi cari o suspendau chiar cu desăvârşire, a fost de 55 zile pe an.

Această stare de lucruri e însă fără îndoeală foarte dăunătoare şi costisitoare Vaselor silite a-şi terminà carantina într'o radă atât de deschisă ca rada Sulinei. Iată de ce d-l Inginer-Rezident, Directorul Spitalului Marinei şi Gerantul Căpitanatului de Port au fost unanimi a recunoaşte (a se vedeà Protocolul No. 636), că situaţiunea actuală a Vaselor supuse observaţiunei sanitare la Sulina, prezintă inconveniente grave.

In ipoteza că regulele sanitare actuale dela Dunărea-de-jos vor rămâneà în vigoare în mod hotărîtor, nu rămâne alt mijloc pentru a alinà aceste inconveniente semnalate de Şefii serviciului din Sulina, adică a da Vaselor suspecte cari aşteaptă libera lor practică, un adăpost sigur la Sulina decât la vale de Stabilimentele Comisiunei, precum aceasta mi s'a indicat chiar de Comisiune.

Pentru a ajunge a fixà în mod aproximativ cât va costà crearea unui Port de carantină la Sulina, fie între moluri, fie afară din moluri, este înainte de toate necesar a cunoaşte numărul maximum al Vaselor cu un tonaj mare, cari se află ancorate în radă deodată, aşteptând libera lor practică, pentru a puteà hotărî capacitatea ce ar trebui să aibă Portul spre a fi suficient. In acest scop Căpitanatul, după a mea cerere, mi-a comunicat tabela numărului

maximum al Vaselor cari au fost silite să rămâie în radă în acelaş timp, din cauza carantinelor, în ultimii 10 ani. După această, tabelă, se pare că în perioada dela 1892 la 1901 maximum n'a fost decât de 16 Vase, şi am luat acest număr ca bază a calculelor mele, în locul numărului de 28 vase ale anului 1901.

Am calculat că suprafaţa cerută astăzi pentru un vas mare, într'un Port de Carantină, va fi de $^{1}/_{2}$ hectar. Prin urmare vor fi de nevoie pentru 16 vase cel puţin 8 hectare. Pe această bază am calculat devizul celor trei porturi, despre care voiu vorbì mai jos.

In cazul când s'ar constatà că creaţiunea unui Port de Carantină este a se aşezà în tot cazul în afară de moluri, sunt de opiniune, fiindcă consider creaţiunea acestui Port în lăuntrul radei însăş ca impracticabilă în toate privirile, că nu rămân decât două locuri dealungul coastei Deltei între Gurile Kiliei şi a Sfântului Gheorghe, unde s'ar puteà aflà un loc practicabil pentru a aşezà un port de o suprafaţă de 8 hectare cel puţin, la adăpostul tuturor vânturilor viind dela largul mărei. Aceste locuri ar fi: 1°, un loc la Nordul molului de Nord, adăpostit prin prelungirea acestuia de 4.000 picioare în direcţiunea Nord şi Nord-Est; şi 2°, un loc a se săpà în pământ nou al Deltei, apărat prin două moluri de adăpostire, la o distanţă de aproape 4 mile la Sudul Molurilor dela Sulina, unde o linie curbă de 30 picioare se apropie cât mai mult de coastă.

Cu toate că creaţiunea unui Port închis este posibilă atât la locul 1 cât şi la locul 2, e evident că cheltueala — de *4.000.000 franci* pentru No. 1 — sau de *7.000.000 franci* pentru No. 2, ce ar fi necesară pentru aceste lucrări, ar fi mare, şi de aceea cred inutil a face un studiu serios asupra meritelor sau demeritelor relative ale amânduror locurilor în împrejurările actuale.

Nu-mi rămâne dar decât a arătà mai pe larg un loc bine adăpostit între amândouă molurile cele mari, al cărui preţ nu ar fi de sigur peste putinţele Comisiunei, pentru cazul când ea ar crede că creaţiunea unui Port Sanitar la Sulina s'ar justificà prin foloasele câştigate, suprimându-se inconvenientele la cari e supusă navigaţiunea, din cauza Regulamentelor Sanitare actuale.

In Proiectul meu original al marilor moluri din 1857, am crezut că acestea ar trebuì să fie destul de depărtate chiar la rădăcinile lor pentru ca valurile venite din largul mărei să se poată întinde şi amorţì pe un năsipiş întins, în loc să intre direct într'un canal atât de îngust ca acel al Braţului Sulinei, în prejudiţiul mare al vaselor staţionând în Canal.

Astfel depărtarea molurilor lângă boturile lor a fost limitată la 600 picioare, pe când depărtarea rădăcinilor lor a fost fixată la 2.000 picioare.

Experienţa a justificat pe deplin această dispoziţiune, demonstrând că conservarea *bancurilor*, peste cari amorţesc valurile, a contribuit mult a mănţineà apele liniştite în interiorul Portului Sulinei în timpul furtunilor: nu

aş fi dispus să propun acum construcţiunea de lucrări cari ar puteà aveà de efect a slăbì în mod sensibil acţiunea eficace a valurilor amorţite în mod natural.

Cred că întrebuinţarea năsipişului întins dela Nord pentru crearea unui port Sanitar, ar împiedicà liniştea apelor în Portul Interior, încât, afară de alte obiecţiuni, nu îndrăznešc a indicà în mod serios acest loc pentru înfinţarea unui basin închis.

Din contră, locul în partea interioară a molului dela Nord «à claire-voie» formează astăzi o staţiune excelentă pentru vase mari, viind din porturi infectate, când nu se cere o adâncime mai mare de 16 picioare; însă fiindcă molul nu a fost încă consolidat îndestul de solid ca şi molurile cele mari exterioare, el nu are o stabilitate îndestulătoare pentru a asigurà un adăpost vaselor în timpul furtunilor.

Lungimea acestui mol provizor este de 1.700 picioare, şi el s'ar puteà consolidà până în 2 ani cu o cheltueală de 214.000 franci.

Precum, după a mea opiniune, nu este decât un singur loc la vale de Stabilimentele Comisiunei, unde s'ar puteà, în caz de nevoie, construì un Port de Carantină pe o suprafaţă de 8 hectare pentru un preţ potrivit şi fără a jignì liniştea apelor Portului Interior, adică un port Sanitar aşezat la Răsărit de întâia jumătate a marelui Mol dela Sud şi apărat de amândouă Molurile în contra tuturor vânturilor cari vin dela largul mărei, — am pregătit pentru informaţiunea Comisiunei un desemn şi devizul amănunţit, amândouă anexate la acest Raport.

Desemnul arată locul cel mai potrivit, dupa avizul meu, pentru construirea unui Port Sanitar, înzestrat de un ruptor de valuri *(brise lames)* natural de o întindere de $1^1/_2$ hectare. Secţiunile transversale arată importanţa săpăturilor necesare pentru a da spaţiul necesar celor 16 vapoare mari,—şi secţiunea transversală propusă pentru consolidarea Molului dela Sud «à claire-voie».

Devizul pentru executarea desăvârşită a acestui proiect ar cere o cheltueală totală de 610.000 Franci, cuprinzând şi o alocaţie de 54.400 Franci pentru eventualităţi neprevăzute.

Sunt dator a mai semnalà de asemenea, că, afară de această cheltueală pentru construcţiune, mai trebue prevăzut, după experienţa căpătată de Inginerii Comisiunei la tăieturile din Braţul Sulinei, că întreţinerea unei adâncimi de 24 picioare într'un basin de 8 hectare închis între Molurile cele mari ar cere o cheltueală anuală de 50.000 franci pentru Dragare.

Delegatul Marei Britaniei întreabă dacă consolidarea Molului dela Nord «à claire-voie», care ar aveà de efect a procurà un adăpost sigur pentru 4 vase şi o adâncime de 16 picioare, este o lucrare ce s'ar face numai în acest scop special, sau dacă utilitatea sa este independentă de cestiunea Carantinei.

Sir Charles Hartley zice, că consolidarea Molurilor «à claire-voie», atât a Molului de Sud, cât şi a Molului de Nord, se impune în toate cazurile într'un termin apropiat. Lucrarea actuală este provizorie şi n'a fost executată la început astfel, ca să poată durà în mod indefinit. Momentul a sosit a o face definitivă. Molul dela Nord, care e cel mai expus, trebue consolidat înaintea trecerei de doi ani. Molul dela Sud poate încă aşteptà doi sau trei ani. Iată de ce Sir Charles Hartley recomandă a începe cât se poate mai iute refecţiunea Molului dela Nord; cu atât mai mult că chiar de câtva timp, după autorizarea Serviciului Sanitar, o parte din vasele viind din porturi contaminate îşi fac carantina dealungul părţii interioare a acestui Mol. Acesta n'a fost construit pentru a fi întrebuinţat în această direcţiune, şi nu oferă acum garanţii îndestulătoare de soliditate pentru vasele în observaţiune, în timpul furtunilor.

Preşedintele întreabă dacă locul dealungul acestui Mol, de ajuns pentru 4 vase mari, va răspunde tuturor nevoilor ce s'ar ivì.

Sir Charles Hartley zice că adâncimea permanentă a acestui loc al fluviului nu este decât de 16 picioare, că ea s'ar mai puteà sporì prin dragare, însă că atunci dragarea ar trebui să fie perpetuă, căci depozitele de materii în suspensiune ar umpleà în mod regulat părţile curăţite în timpul apelor mari.

Inginerul-Reşedinte Kühl e de aceeaş opiniune. De alfel el se referă la concluziunile Raportului său din 5 Aprilie trecut, luate dimpreună cu gerantul Căpităniei de Port. Molul parelel dela Nord are o lungime de 1.700 picioare; el e situat în partea convexă a fluviului şi în acest loc se mănţine în genere mai puţină apă. Corpul însuş al Molului consistă din pietre pierdute, şi dacă în timp de vânt aspru de Sud sau de Sud-Est un Vas ar fi asvârlit pe aceste pietre, vasul ar fi expus a aveà cârma sa, carena sa şi elicea sa grav atinse *(endommagées)*. Cea mai bună combinaţiune ar fi de a permite numai vapoarelor mici de pasageri şi vaselor cu pânză suspecte a-şi face carantina dealungul Molului paralel dela Nord, pe cât localitatea ar permite, căci aceste Vase se află mai adesea în radă în situaţiuni penibile, câte odată teribile, când marea este rea. Acele Vase, cari nu ar mai găsì un alt loc, şi toate Vasele mari ordinare de comerţ fără excepţiune ar fi nevoite să ancoreze şi să rămâie în radă.

Delegatul Marei Britaniei întreabă dacă făcând abstracţiune de convenienţele sanitare şi puindu-se din punctul de vedere excluziv tecnic, nu ar fi mai nimerit şi mai uşor a pregătì Vaselor dubioase un Port în sus de Portul Sulinei.

Sir Charles-Hartley zice că dacă i s'ar fi cerut opiniunea sa asupra creaţiunei unui Port *numai comercial*, el ar fi recomandat a-l stabilì în sus de gura Sulinei. Portul Sulinei poate fi prelungit în sus pe o distanţă aproape ilimitată,

cel puţin până la Mila a 6-a, cu puţină cheltueală şi în condiţiuni excelente. Altă dată, după anul 1856, Vasele suspecte îşi făceau carantina între Mila a 4-a şi a 6-a. Tot aşà s'a urmat în 1892, în timpul epidemiei de holeră.

La o altă întrebare a *Colonelului Trotter*, *Sir Charles Hartley* răspunde, că nu cunoaşte un Port Fluvial mare, unde Staţiunea Carantinară să fie situată în susul fluviului. Staţiunea Carantinară a Girondei este situată pe malul stâng al fluviului în faţă de Pouillac.

Sir Charles Hartley adaoge că în Raportul său asupra creaţiunei unui Port Sanitar la vale de Stabilimentele Comisiunei la Sulina, el a dat opiniunea sa, motivând-o numai asupra cestiunei celui mai bun loc pentru un Port Carantinar, situat la Răsărit de Portul Sulinei propriu zis. Cu alte cuvinte, el a indicat cel mai bun loc, după instrucţiunile Comisiunei, fără a propune a se executà lucrările.

Delegatul Rusiei constată că în starea de lucruri actuală, Vasele intrate în carantină caută adesea pe timpuri grele un adăpost la Insula Şerpilor. El întreabă dacă Portul de observare medicală nu ar puteà fi înfiinţat pe coastele chiar ale insulei.

Sir Charles Hartley zice că nu a studiat această cestiune. I se pare însă, că localitatea nu ar fi nimerită pentru a puteà ancorà, din cauza naturei stâncoase a acestei mici insule. In afară de aceasta, cu vânturile violente de Sud-Est, adăpostul ar fi insuficient.

Delegatul Rusiei opinează că unul din proiectele lui Sir Charles Hartley, cerând săparea unui basin de 8 hectare la Sud de Molul paralel de Sud, ar puteà fi executat în tot cazul, fără vreun inconvenient. El ar fi îndoit de folositor:—ar oferi un adăpost sigur Vaselor supuse observaţiunei sanitare şi ar permite, în timp ordinar, a aşezà în acest basin şlepurile şi remorcherele cari îmbulzesc portul în momente de mare activitate ale navigaţiunei, în detrimentul Vaselor de mare tonaj.

Delegatul Austro-Ungariei observă că un Port carantinar, situat în vecinătatea imediată a locuinţelor, ar prezintà grave incoveniente pentru sănătatea publică.

Delegatul României zice că Guvernul său doreşte să dea toate înlesnirile cuviincioase Vaselor viind din Porturi contaminate, şi că el va da tot concursul său Comisiunei Europeane pentru a rezolvì cestiunea în modul cel mai favorabil pentru navigaţiune. Generalul Pencovici e convins că exprimă gândirea însăş a Guvernului Regal, când asigură că acesta va profità de această ocaziune, pentru a consacrà o parte a Fondului Sanitar pentru o operă atât de folositoare navigaţiunei.

Ședința Comisiunei Europeane a Dunărei din 16 Maiu, 1902, Galați.

Protocolul No. 644.

Prezenți:	Delegatul	Germaniei:	D. de Loehr,
	»	Austro-Ungariei:	» de Borhek,
	»	Franciei:	» Paillard-Ducléré,
	»	Marei Britaniei:	» L-t Col. Trotter,
	»	Italiei:	» Marchezul Pappalepore,
	»	României:	» Generalul Pencovici,
	»	Rusiei:	» Principele Lobanow de Rostow,
	»	Turciei:	» Azarian Effendi.

§ 2.

Președintele pune în discuțiune cestiunea creațiunei unui Port de observațiune Sanitar la Sulina, precum ea se prezintă în urma explicațiunilor date la Sulina de Ingineri.

Câțiva Delegați dorind să supună cestiunea Guvernelor lor, Comisiunea decide a amână discuțiunea, pentru a aveà în primul loc avizul Guvernului Român.

Delegatul Rusiei dorește ca acest aviz să se trimită Comisiunei cât mai în grabă, pentru ca discuțiunea să poată aveà loc în sesiunea viitoare a plenului. El își rezervă a pune cestiunea la ordinea zilei a Programului de toamnă.

Ședința Comisiunei Europeane a Dunărei din 27 Octomvrie 1902, Sulina.

Protocolul No. 652.

Prezenți:	Delegetul	Germaniei:	D. de Loehr,
	»	Austro-Ungariei:	» de Borhek,
	»	Franciei:	» Marcellin Pellet,
	»	Marei Britaniei:	» L-t. Cot. Trotter,
	»	Italiei:	» Marchezul Pappalepore,
	»	României:	» General Pencovici,
	»	Rusiei:	» Principele Lobanow de Rostow,
	»	Turciei:	» Azarian Effendi.

§ 6.

Preşedintele D. de Borhek aduce aminte că în şedinţa sa plenară dela 10 Maiu 1902 (Protocolul No. 544, § 5), Comisiunea a decis a amânà discuţiunea creaţiunei unui Port de Observaţiune Sanitară la Sulina. In conformitate dorinţei exprimate de Domnul Delegat al Rusiei, cestiunea a fost pusă pe programul sesiunei de toamnă.

Delegatul României reînnoeşte declaraţiunile făcute în cursul ultimei sesiuni: — Guvernul Regal este mai interesat decât oricare altul a vedeà Gura Dunărei dotată cu un Port-Sanitar, pentrucă el are datoria a protege ţara în contra invaziunei epidemiilor. Iată de ce m'am grăbit, zice Generalul Pencovici, a asigurà Comisiunea, în primăvara trecută, că Guvernul Regal va face sacrificiile necesare pentru a contribuì la realizarea Proiectului în discuţiune. Insă eu cred că studiile făcute până acum nu sunt suficiente, şi că locul căruia i s'ar da o preferinţă, după avizul chiar al inginerilor, nu este potrivit întrebuinţărei căreia el este destinat, din cauza situaţiunei sale în mijlocul chiar al populaţiunei Sulinei. Rog dar Comisiunea să autorize studii nouă, până ce Guvernul Regal se va preocupà din partea sa a aflà o soluţiune îndestulătoare.

Delegatul Rusiei declară că Guvernul său nu împărtăşete din punctul de vedere sanitar obiecţiunile făcute în contra locului propus pentru creaţiunea unui port de observaţiune, dacă acesta va fi izolat prin împrejmuiri; — şi nu se opune ca Staţiunea Sanitară proiectată să fie încredinţată României, în înţelegere cu Comisiunea Europeană. Când Guvernul român va fi luat o deciziune, atunci Comisiunea va discutà în ce măsură ea trebue să participe la înfiinţarea portului.

Delegatul Marei Britaniei este de opiniunea, că din statisticile prezintate primăvara trecută de Sir Charles Hartley reiese, că creaţiunea unui Port de adăpostire nu e urgentă. Şi el crede că din punctul de vedere sanitar, locul situat la Sud de Molul paralel de Sud e rău. Colonelul Trotter adaugă, că Guvernul teritorial e interesat în prima linie în rezolvirea acestei cestiuni.

Delegatul Turciei observă că locul luat în consideraţiune până acum nu prezintă nici una din condiţiunile cerute pentru un port sanitar, atât pentru mica sa întindere, cât şi pentru proximitatea sa de oraş. In urma declaraţiunei Delegatului României, Azarian Effendi crede că Comisiunea nu mai are a se preocupà de această cestiune, până ce Guvernul Român va face propunerile

sale. Comisiunea însă va invità Serviciul său tecnic a continuà studiile începute.

Delegatul Austro-Ungariei aderă cu totul la această opiniune, care se aprobă şi de ceilalţi Delegaţi.

Protocolul Comisiunei Internaţionale a Dunărei din 8 Maiu 1903, No. 660, Partea a 2-a.

Prezenţi: Pentru	Germania:	D. Marheinecke,
»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
»	Francia:	» Marcellin Pellet,
»	Marea-Britanie:	» Loc. Colonel Trotter,
»	Italia:	» Marchezul Pappalepore,
»	România:	» Generalul Pencovici,
»	Rusia:	» Principele Lobanow de Rostow,
»	Turcia:	» Azarian Effendi.

§ 2.

Preşedintele Consiliului de Ministri al României, d-l D. A. Sturdza, dorind a luà parte la călătoria de inspecţie de primăvară, a binevoit a asistà la şedinţa aceasta.

Preşedintele deschide şedinţa în terminii următori:

«In numele Comisiunei Europeane a Dunărei, adresez Domnului Preşedinte al Consiliului de Ministri cele mai vii mulţumiri, că pentru a treia oară ne face onoarea de a asistà la şedinţele noastre tecnice. Cu toţii suntem adânc mişcaţi de interesul constant ce el binevoeşte a aveà pentru lucrările noastre şi de sprijinul binevoitor pe care Comisiunea n'a încetat a-l aflà pe lângă el şi pe lângă Guvernul Regal.»

Preşedintele Consiliului de Ministri răspunde precum urmează:

«Sunt fericit că pot asistà din nou la Sulina la o şedinţă a Comisiunei Europeane a Dunărei şi mulţumesc membrilor acestei Comisiuni de primirea lor totdeauna atât de ospitalieră şi de binevoitoare.

«Infiinţată la începuturile ei pentru termenul de doi ani, durata ei a fost prelungită în 1858, 1866, 1871 şi 1883, limitele lucrărilor ei câştigând în mod succesiv o întindere mai mare. Ultima mare

tăietură inaugurată în toamna trecută a scurtat lungimea Canalului Sulinei și va contribuì deasemenea la adâncirea lui; însă această nouă ameliorare adusă navigațiunei frumosului nostru fluviu nu reprezintă de sigur ultimul cuvânt desemnat Comisiunei la instituirea ei — acela de a pune partea Dunărei-de-jos, încredințată îngrijirilor ei, în cele mai bune condițiuni de navigabilitate. Acesta este caracterul tuturor marilor opere, că orizontul lor se lărgește cu progresele ce ele trag după sine.

«Este dar natural, că Comisiunea se interesează în mod viu de câțiva ani la stabilirea unui Port de Observațiune Sanitar la Sulina.

«Delegatul Rusiei, Domnul de Lodygensky, a propus în sesiunea de toamnă 1901 a se pune cestiunea în studiu; și Sir Chares Hartley a prezintat în sesiunea de primăvară 1902 raportul său, indicând trei soluțiuni în destul de costisitoare — «pentru cazul când s'ar constatà că creațiunea unui Port de Carantină ar fi indispensabil, orice ar costà el.»

«Cu toate acestea nici o deciziune nu s'a luat în această privire până acum.

«Guvernul Regal a declarat de atunci prin organul Delegatului său, — «că el consideră ca o datorie a sa de a protege țara în contra invaziunei epidemiilor și că el ar face sacrificiile necesare pentru a contribuì la realizarea cestiunei puse la ordinea zilei.»

«La Sulina plângerile navigațiunei sunt îndreptate asupra faptului, că vasele venind dintr'un port contaminat, sunt nevoite să stea mai multe zile în observațiune, expuse timpului rău, în afară de port, în radă deschisă, și suferind astfel pierderi considerabile din cauza întreruperei și iregularității curselor lor.

«Convențiunea Sanitară din Veneția din 1897 hotărăște,—«că durata oprirei la Sulina a vaselor neinfectate, provenind dintr'un port contaminat și suind Dunărea, nu va trece de *șese zile* —, și că vasele intrând în România prin Dunăre vor fi reținute până la vizita medicală și până la terminarea operațiunilor de dezinfectare». Operațiunile de dezinfectare sunt îndestul de lungi, desplăcute și totdeauna insuficiente.

«Progresele științei au împins de atunci Germania, Anglia și Francia spre soluțiuni, cari convin mai mult necesităților actuale ale comerțului, și vor cere în scurt timp reviziunea măsurilor vexatorii pentru comerț,—de altfel inutile din punctul de vedere al igienei in-

ternaționale. Atențiunea a fost în deosebi concentrată asupra dezinfecțiunei repezi și complete a vaselor, și rezultatele obținute sunt hotărîtoare. Ele sunt aplicate cu succes crescând la New-Orleans în contra frigurilor galbene,—la Londra, Liverpool, Dunkerque și Bremerhafen în contra ciumei și holerei.

«Experiențe numeroase și metodice făcute la Paris, de Profesorii Proust, Langlois și de Doctorul Faivre din Serviciul sanitar maritim francez, la Lille de profesorul Calmette, au dovedit că țelul—de a distruge repede și în mod complet, pe bordul însuș al vasului, încărcătura rămâind în loc, guzganii, puricii și microbii, principalii propagatori ai boalelor pestilențiale, fără a-i strică mărfurile sau vasul însuș,—a fost atins într'un mod perfect prin întrebuințarea acidului sulfuric, care are o mare putere de penetrațiune în baloturi, și ucide toate ființele vii ce se aflâ în ele, fără a alterà alimentele cele mai diverse—grăunțe, cărnuri, piei, țesături, stofe și hârtii colorate, cărți, etc.

«Operațiunea însăș e foarte repede. Ea necesită pentru un vas de 5.000 tone șese oare, cari reprezintă prin urmare timpul imobilizărei vasului. In aceeaș zi marinarii vasului pot să-și reieà serviciul lor.

«Iată însă și concluziunea raportului adresat de profesorul Calmette Guvernului francez:

«Trebue să conchidem că întrebuințarea gazului sulfuric uscat, sub presiune cu aparatul Clayton, în condițiunile întrebuințate de noi și cu concentrațiuni atingând cel puțin 8%, este absolut eficace pentru a dezinfectà corăbiile, când va fi nevoie a face inofensive obiectele atinse de microbii frigurilor tifoide, ai holerei sau ai ciumei.

«Acest procedeu permițând a distruge cu certitudine toți guzganii și toate insectele, ca: puricii, ploșnițele, cafarzii sau cancrelații, etc., fără a alterà în mod sensibil mărfurile cele mai delicate, precum: pieile, cerealele, zahărul, cărnurile, fructele, și fără a aduce cea mai mică stricăciune obiectelor metalice, precum am putut să ne convingem după numeroși alți experimentatori,—credem că putem conchide că adoptarea lui se impune tuturor vaselor, îngrijite de a salvgardà sănătatea pasagerilor și a marinarilor lor. Ni se pare necesar, ca toate serviciile sanitare maritime din Francia să fie puse în cel mai scurt timp în măsură de a-l întrebuințà, pentru a evità vaselor de comerț carantinele de lungă durată, cari aduc un mare

prejudițiu comerțului internațional, și pentru a pune porturile noastre la adăpostul invaziunei, totdeauna periculoasă și în momentul actual foarte amenințătoare — a ciumei și a holerei.

«Companiile de navigațiune cele mari ar aveà, fără îndoeală, cel mai mare interes a instalà un asemenea aparat pe bordul fiecărei unități importante a flotei lor, și Camerele de comerț maritime înșile ar găsì un folos să și-l procure pentru dezinfectarea și distrugerea guzganilor de pe bordul vaselor mici și din docurile de mărfuri.

«O șalupă cu vapor de dimensiuni mijlocii, pe care ar fi instalat un aparat dezinfectant și care s'ar așezà în contact cu vasul a se dezinfectà, e de ajuns pentru a oprì într'un port propagarea boalelor pestilențiale, înființând și un spital pentru izolarea riguroasă a bolnavilor debarcați.»

«Guvernul Regal e dar decis a-și procurà în cursul anului acestuia, pentru portul Sulina, o șalupă cu un aparat de dezinfecțiune. Comisiunea Europeànă a Dunărei va fixà locul în interiorul portului, unde se va face dezinfecțiunea, — după a mea opiniune în apropiere cât mai mare de intrarea în port, și se va înțelege cu Guvernul Regal, pentru funcționarea regulată a acestei instalațiuni.»

Președintele Comisiunei mulțumește Președintelui Consiliului de Ministri, pentru importanta sa comunicare, care este o nouă dovadă de interesul Guvernului Regal, pentru opera Comisiunei Europeane. Comisiunea va vedeà cu recunoștiință toate măsurile proprii a facilità navigațiunea, în deosebi acele cari vor aveà de efect a face să dispară piedicele puse comerțului de carantine și observațiunile medicale.

Delegatul Marei Britaniei, în calitate de reprezentant al jumătății navigațiunei pe Dunărea-de-jos, își permite să ofere Președintelui Consiliului, în numele Guvernului său, felicitările și mulțumirile sale cele mai călduroase pentru deciziunea luată de Guvernul Regal, măsură importantă și folositoare pentru comerț.

Delegatul Rusiei declară că cestiunea înființării unui Port de observațiune sanitar fiind ridicată de predecesorul său, înainte de a se pronunțà, va referì Guvernului său.

Ceilalți Delegați zic că vor referì de asemenea guvernelor lor.

*

7.

Revizuirea Tarifului pentru Taxele Drepturilor de Navigațiune pe Dunărea-de-jos, și adoptarea unui Tarif redus și simplificat.

Comisiunea Europeană a Dunărei a început a se ocupà de — Cestiunea Reducerei și Simplificărei Drepturilor de Navigațiune de pe Dunărea de jos — în sesiunea sa de primăvară, 1907, în urma propunerilor făcute în 10 Maiu de Delegatul României și în 24 Maiu de Delegatul Franciei.

Discuțiunile au fost lungi, laborioase și grele, urmând în sesiunea de toamnă 1907 — în ședințele din 23 și 26 Noemvrie —, și în sesiunea de primăvară 1908 — în ședințele din 16, 22 și 24 Maiu.

Noul Tarif al Drepturilor de Navigațiune a se percepe la Gura Sulinei — a fost semnat de unanimitatea Membrilor Comisiunei Europeane a Dunărei la Galați în 22 Maiu 1908, iar taxele aplicate cu începere dela 1 Iulie 1908.

Discuțiunile și hotărîrile luate, sunt cuprinse în următoarele 8 Protocoale, purtând numerele: 730, 736, 745, 746, 749, 750, 754, 755.

*

Ședința Comisiunei Europeane a Dunărei ținută în Galați în 10 Maiu 1907, Protocolul No. 730.

Prezenți: Pentru	Germania:	D. Marheinecke,
»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
»	Francia:	» P. de Margerie,
»	Marea Britania:	» Hamilton Browne,
»	Italia:	» E. Acton,
»	România:	» C. G. Nanu,
»	Rusia:	» P. de Kartamyschew,
»	Turcia:	» Azarian Effendi.

§ 4.

Delegatul României, expunând că *Cestiunea Șlepurilor* ocupă în mod constant Comisiunea Europeană a Dunărei, crede util a aduce aminte, că în ultima sesiune plenară, câțiva Delegați s'au întrebat dacă, în fața traficului crescând, Șlepurile mergând la Sulina și utilizând lucrările fluviale ale Comisiunei, nu ar fi indicat a studià cestiunea de a se ști, dacă dispozițiunile Actului Public ar autorizà aplicarea la aceste Șlepuri a Taxelor de navigație, precum ele se aplică și altor vase cari frecuentează Dunărea-de-jos.

Această cestiune fiind foarte importantă şi necesitând, în consecinţă, un studiu amănunt, d-l Nanu e de părere a o aduce la cunoştinţa Cabinetelor interesate.

Şedinţa Comisiunei Europeane a Dunărei, ţinută în Galaţi în 24 Maiu 1907. Protocolul No. 736.

Prezenţi:	Pentru	Germania:	D. Marheinecke,
	»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
	»	Francia:*	» P. de Margerie,
	»	Marea Britanie:	» Hamilton Browne,
	»	Italia:	» E. Acton,
	»	România:	» C. G. Nanu,
	»	Rusia:	» P. de Kartamyschew,
	»	Turcia:	» Azarian Effendi.

§ 4.

Delegatul Franciei aduce aminte că articolul 15 al Actului Public hotărăşte că la expirarea fiecărui termin de cinci ani, se va procede la o revizie a Tarifului de Navigaţie. De altă parte după articolul 3, alineatul 3, al «Regulamentului de Ordine a Lucrărilor» — «Propunerile având de scop o *Sporire a Taxelor* pentru vasele maritime, nu pot fi votate decât în sesiunea ordinară, care urmează sesiunei în care ele au fost prezintate —». In vederea acestei eventualităţi, D. de Margerie propune a se înscrie în — Programul viitoarei sesiuni plenare *Cestiunea Reviziunei Tarifului*; — astfel dacă o sporire va fi judecată ca necesară, aceasta e rezervată de pe acum.

Şedinţa Comisiunei Europeane a Dunărei din 23 Noemvrie 1907.

Protocolul No. 745.

Prezenţi:	pentru	Germania:	D. Marheinecke,
	»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
	»	Francia:	» G. Deville,
	»	Marea Britanie:*	» Hamilton Browne,
	»	Italia:	» E. Acton,
	»	România:	» C. G. Nanu,
	»	Rusia:	» P. de Kartamyschew,
	»	Turcia:	» Azarian Effendi.

Delegatul României prezintă Comisiunei următoarea propunere:

«Informaţiuni private, primite dela Sulina asupra cazului de naufragiu al unui vapor «Gisella Groedel» şi asupra întârzierei aduse de organizarea ajutoarelor, au atras atenţiunea mea asupra insuficienţei serviciului nostru de salvare.

*

«Desvoltarea din ce în ce mai mare a navigaţiunei pe Dunărea-de-jos cerând un serviciu de salvare mai bine organizat, propun Comisiunei să binevoească să iea măsurile necesare în vederea reorganizărei acestui serviciu, spre a-l pune la nivelul celorlalte servicii similare din Porturile cele mari europeane.»

Delegatul Turciei sprijineşte această propunere şi o completează. El cere ca Comitetul Executiv să fie autorizat a însărcinà o persoană competentă a semnalà lacunele ce ar existà în Serviciul de salvare dela Sulina şi a indicà îmbunătăţirile ce i s'ar puteà aduce. Comisiunea ar puteà atunci luà o deciziune în cunoştinţă de cauză.

In virtutea Articolului 5 al «Regulamentului Interior», votul asupra propunerei Delegatului României să trimite la viitoarea şedinţă.

Şedinţa Comisiunei Europeane a Dunărei ţinută în Galaţi în 26 Noemvrie 1907.

Protocolul No. 746.

Prezenţi: pentru	Germania:	D. Marheincke,
»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
»	Francia:	» Deville,
»	Marea Britanie: *	» Hamilton Browne,
»	Italia:	» E. Acton,
»	România:	» C. G. Nanu,
»	Rusia:	» P. de Kartamyschew,
»	Turcia:	» Azarian Efendi.

§ 2.

Preşedintele, *Delegatul Marei Britaniei pune la ordinea zilei discuţiunea Propunerei prezintate* în şedinţa din 23 Noemvrie trecut (Protocolul No. 745) de *Delegatul României.* El aduce aminte că D. Nanu, bazându-se pe faptul că desvoltarea din ce în ce mai mare a navigaţiunei pe Dunărea-de-jos cere mijloace de salvare mai perfecţionate, cere ca Comisiunea să binevoească a luà măsurile necesare pentru reorganizarea acestui serviciu important, care trebue pus la nivelul serviciilor similare din Porturile cele mari Europeane. D-l Preşedinte aduce deasemenea aminte că *Delegatul Turciei* a sprijinit şi completat propunerea aceasta, cerând ca Comitetul Executiv să fie autorizat a alege o persoană competentă, având mandatul de a semnalà lacunele ce ar existà în Serviciul de salvare dela Sulina şi de a indicà îmbunătăţirile ce ar trebuì aduse acestui serviciu.

In urma unui schimb de vederi, se decide, asuprà propunerei Delegatului României, că Comitetul executiv este însărcinat a studià cestiunea şi a prezintà asupra acestei cestiuni un Raport în viitoarea sesiune a Plenului. Dacă vor fi necesare cheltueli pentru studii, Comitetul executiv este autorizat a le face.

§ 4.

La ordinea zilei a şedinţei este în discuţiune—*Reviziunea Tarifului Drepturilor de navigaţiune şi Propunerea Delegatului României privitoare la taxarea Şlepurilor.*

D. Preşedinte expune că, în virtutea articolului 15 al Actului Public, Comisiunea trebue să proceadă, după fiecare cinci ani împliniţi, la Revizuirea Tarifului, şi că în vederea dispoziţiunilor articolului 5 din Regulamentul Interior, *Delegatul Franciei* a cerut în şedinţa din 24 Maiu trecut (Protocolul No. 736) a examinà, cu această ocaziune, eventualitatea sporirei Tarifului, dacă aceasta ar fi necesară. Preşedintele, urmând expunerea sa, aduce aminte că în şedinţa din 10 Maiu (Protocolul No. 730) s'a hotărît a aduce la cunoştinţa diverselor Cabinete propunerea *Delegatului României* de a examinà posibilitatea aplicării unei Taxe asupra Şlepurilor cari, mergând la Sulina, utilizează lucrările Comisiunei.

Delegatul Germaniei prezintă un Proiect, pe care l-a adus la cunoştinţa colegilor săi, un Proiect de Reviziune a Tarifului şi o Tabelă a veniturilor ce Comisiunea ar obţineà, dacă acest Proiect ar fi pus în vigoare pe baza Mişcărei Navigaţiunei din anul trecut.

D. Marheinecke ceteşte Expunerea de motive a Proiectului său în următoarea cuprindere :

*

In şedinţa din 10 Maiu 1907, *Delegatul României* a întrebat dacă, în faţa traficului crescând al Şlepurilor mergând la Sulina şi utilizând astfel lucrările fluviale cele mari ale Comisiunei, nu ar fi indicat a studià cestiunea de a se şti, dacă dispoziţiunile Actului Public ar autorizà aplicarea la aceste Şlepuri a Taxelor de Navigaţiune astfel, precum acestea se aplică şi celorlalte vase cari întrebuinţează Dunărea-de-jos.

Pentru a răspunde la această cestiune, nu trebue numai examinat Actul Public, dar trebue să ne suim până la Tractatul de Paris din 30 Martie 1856, prin care a fost creată Comisiunea Europeană a Dunărei. *Articolul 16 «a Tractatului de Paris* zice :. . . «o Comisiune. . . va fi însărcinată a desemnà «şi a face să se execute lucrările necesare, începând dela Isaccea, pentru a «curăţi Gurile Dunărei, precum şi părţile vecine ale mărei, de năsipurile şi

«alte obstacole cari le închid, spre *a pune această parte a fluviului și zisele* «*părți ale mărei în cele mai bune condițiuni posibile de navigabilitate.* Pen-«tru a acoperì cheltuelele acestor lucrări, precum și ale stabilimentelor, având «de obiect a asigurà și a facilità navigațiunea Gurilor Dunărei, se vor puteà «hotărî de această Comisiune, cu majoritatea voturilor, prelevarea de Drepturi «fixe, de o mărime convenabilă.»

Articolul 21 al Actului Dunărei dela Viena, din 7 Noemvrie 1857, menționează de asemenea, vorbind despre Comisiunea Europeană a Dunărei,— «drepturile de navigațiune» — și — «ameliorarea navigabilității Dunărei». Nicăieri nu se află o deosebire între vasele cari circulă numai pe Dunăre și vasele cari vin din mare.

Mai atrag atențiunea Comisiunei asupra faptului: că aceleași principii au dominat în directivele Puterilor, când ele au reglementat cestiunea Cataractelor și a Porților de Fier (Articol 6 al Tractatului de Londra din 30 Martie 1871 și Articolul 57 al Tractatului de Berlin din 13 Iulie 1878).

Articolul 13 al Actului Public din 2 Noemvrie 1865 stabilește că Comisiunea a făcut întrebuințarea dreptului ce i s'a acordat de a rădicà Taxe și a decretat *Tariful din 2 Iulie 1860*, revăzut în *7 Martie 1863.*

In acest Tarif sunt menționate ca Vase plătind o taxă numai acele cari vin din mare și cari prin Gura Sulinei ies în mare. Dar Articolul 4 al Actului Adițional la Actul Public din 2 Noemvrie 1865, privitor la navigațiunea dela Gurile Dunărei, din 28 Maiu 1881, hotărînd întrebuințarea veniturilor Comisiunei, menționează numai «*sumele produse de taxele luate dela Vasele maritime*». Singurul motiv invocat este, că vasele maritime sunt aproape singurele cari profită de Lucrările Comisiunei. *Șlepurile de pe Dunărea-de-jos sunt o instituțiune recentă.* Ele s'au desvoltat în ultimii 30 de ani, iar mai ales în ultimii 10 ani. Trebue iarăș să ne aducem aminte, că în jos de Isaccea și mai ales în Brațul Sulinei, Comisiunea se măginise a face dragajuri, cari—admit—au fost executate foarte scump. In anii *1868 și 1869* s'a făcut întâia mică Tăietură, și dela *1880 la 1882* s'a făcut o altă mică Tăietură la Ceatalul Sfântului Gheorghe. Insă dela *1890 la 1902* s'au executat cu mari cheltueli Tăieturile cele mari, prin cari distanța între Ceatalul Sfântului Gheorghe și Sulina s'a scurtat cu 22 kilometri. Afară de aceasta cea mai mică adâncime a Brațului Sulinei a fost rădicată dela 12 picioare la 18 picioare. Dacă se iea în considerare, că *Șlepurile, cari erau altă dată mici la număr, reprezintă astăzi o flotilă foarte mare*, și că au astăzi o capacitate care câte odată întrece 800 Tone de Registru, în loc de 150 la 200 Tone, maximum de altă dată, — ne putem închipuì beneficiile, ce această clasă de vase trage din lucrările Comisiunei și aceasta încă în detrimentul vaselor maritime, cari vin până la Galați și Brăila, plătind Taxele rădicate ale Comisiunei.

Nu pot să nu mai atrag atenţiunea membrilor Comisiunei asupra faptului, că aceste şlepuri au adesea o lungime de 60 metri, o lărgime de 10 metri şi mai mult şi o adâncime de 7 metri. Astfel ori şi cine îşi poate da socoteală de obstacolul ce şlepurile pot face navigaţiunei din Canalul şi Portul Sulinei şi totodată şi de profitul ce ele trag din lucrările Comisiunei.

Este dar drept a face ca aceste Şlepuri să plătească o Taxă. Nu este nici o îndoeală, că Articolul 16 al Tractatului de Paris dă Comisiunei dreptul de a le taxà.

Gurile Dunărei încep în jos de Isaccea: acolo se desparte Braţul Kiliei şi mai la vale de Tulcea, ce rămâne se desparte în Braţul Sfântului Gheorghe şi în acel al Sulinei. *Că Gurile Dunărei încep îndată mai jos de Isaccea, aceasta rezultă din chiar Articolul 16 al Tractatului de Paris*, care hotărăşte *„să se execute lucrările necesare începând dela Isaccea, pentru a curăţì Gurile Dunărei, precum şi părţile vecine ale mărei"*. Că drepturile fixe trebue plătite numai de vasele maritime, aceasta nu se zice nicăiri. Că vasele maritime sunt singurele vase menţionate în actul adiţional, fiindcă Comisiunea a lovit cu taxe numai vasele maritime, nu constitue nici cum o renunţare la dreptul general şi imprescriptibil ce i-a fost dat prin Articolul 16 al Tractatului de Paris. O astfel de renunţare a dreptului public ar fi trebuit să fie rostită în mod expres. *Singura* condiţiune, care a fost stipulată în mod expres pentru plata Taxelor este aceasta: — «că sub acest raport, ca şi pentru toate celelalte, pavilioanele tuturor naţiunilor vor fi tractate pe piciorul celei mai perfecte egalităţi.»

Răspund dar în mod afirmativ la cestiunea Delegatului României. Cu toate aceste voiu propune a nu face uz de acest drept; cel mult s'ar puteà poate admite o *Taxă anuală de navigaţie* pentru şlepurile ce scoboară Dunărea până la Sulina. Delegatul Italiei are, cred, intenţiunea de a face o propunere în acest sens.

Cestiunea rădicată de Delegatul României nu a fost în adevăr rădicată din dorinţa de a sporì veniturile Comisiunei sau de a taxà şlepurile. Ea îşi are mai mult originea sa în starea anormală a Portului Sulinei, care nu este un port propriu zis, ci o trecătoare spre mare. Comerţul şi navigaţiunea au descoperit că costă mai puţin a trimite cerealele prin şlepuri, cari sunt scutite de taxe până la Sulina, decât a face ca vasele maritime să se suie până la Galaţi şi la Brăila pentru a încărcà. Mai este încă de considerat, că vasele cari rămân la Sulina nu plătesc nici un drept de cheiaj. Consecinţa este, că cantitatea şlepurilor la Sulina e câte odată foarte mare, ca şi numărul vaselor cari voesc să încarce. Accidente peste accidente se produc astfel în Portul Sulinei prin această îmbulzeală şi astfel importantele

şi scumpele lucrări din Braţul Sulinei sunt utilizate mai mult de şlepurile libere de orice taxă, decât de vasele impuse.

Suntem chemaţi în sesiunea actuală a face Reviziunea Tarifului. Cred că răul ce am constatat în anii din urmă la Sulina se poate micşurà, şi că veţi primì—cel puţin în princip—Proiectul de tarif elaborat de mine, după ce voiu fi convorbit cu fiecare membru în particular.

Portul Sulina trebue redat adevăratei sale destinaţiuni. Mă explic: trebue ca Sulina să fie un port, unde vasele cari, din cauza slabei adâncimi a Canalului Sulinei, nu pot luà întreaga lor încărcătură în susul Dunărei, să fie sigure că o vor întregì la intrarea lor în Marea Neagră. Pentru a ajunge la acest ţel, vasele trebue împinse prin toate mijloacele echitabile şi posibile a sui fluviul, profitând de lucrările cele mari ale Comisiunei. La Brăila şi la Galaţi vasele vor află porturi adevărate şi bune. Dacă Guvernul român va permite instalaţiunea sau va instalà el însuş Elevato i, va fi posibil pentru Comisiune de a lucrà nu numai în propriul ei interes, ci şi în interesul navigaţiunei şi al comerţului în genere. Pentru a obţineà acest rezultat, trebue să micşurăm taxele pentru vasele cari suie fluviul şi să sporim taxele pentru vasele cari rămân la Sulina. Atunci va fi dreptate. Sunt vase cari sunt *obligate* a merge în sus. Acolo ele plătesc, afară de taxele superioare ale Comisiunei, drepturi de cheiaj, fără a mai vorbi de cheltuelile pentru cărbuni şi pentru echipajul vasului şi de pierderea de timp. De altă parte vasele, cari încarcă numai la Sulina, nu plătesc, precum am zis, nici o centimă pentru cheu. Afară de aceasta, taxa plătită de aceste vase Comisiunei este foarte mică, şi şlepurile, cari măsoară astăzi peste 800 tone de Registru, aduc cereale fără a plătì ceva pentru întrebuinţarea lucrărilor noastre şi pentru scurtarea itinerarului, datorită Comisiunei.

Una din cauzele pentru cari nu aş vrea să taxez Şlepurile este următoarea: multe vase nu pot luà întreaga lor încărcătură în susul fluviului din cauza lipsei de adâncime necesară a Canalului, şi complementul neîncărcat trebue să fie adus la Sulina de Şlepuri. Dacă se taxează aceste Şlepuri, în realitate se vor taxà vasele de două ori; căci vasul trebue să plătească taxa întreagă, chiar dacă nu e încărcat decât foarte puţin. Dacă veţi scutì de taxe Şlepurile, cari aduc complementul încărcăturei, veţi da loc la fraude, la şicane de tot felul. Controlul va fi greu şi costisitor.

Avem dreptul de a sporì Taxele? Al treilea alineat al articolului 5 al Regulamantului nostru Interior zice, că propunerile pentru sporirea Taxelor Vaselor maritime nu pot fi votate decât în sesiunea ordinară, care urmează sesiunei în care ele au fost prezintate. In vederea acestei dispoziţiuni, Delegatul Franciei a făcut în ultima sesiune plenară propunerea înscrisă în Protocolul No. 736 din şedinţa din 24 Maiu trecut.

Am ajuns acum la însuş Proiectul de Tarif, pe care am onoarea a vi-l prezintà. Am aşezat toate articolele textului în ordine logică, stabilind în art. 1 regula generală şi în urmă excepţiunile. Am înserat în Legea Tarifului articolele privitoare la cheltuelile de pilotaj, cari până astăzi sunt înscrise numai în Regulamentul de Poliţie la articolele 13 şi 87.

Pentru a micşurà taxele din sus şi a spori taxele din Sulina, nu am putut adoptà o procentuare de tot egală pentru toate clasele. Trebuià să se iea în privire şi numărul vaselor din diferitele clase. Astfel cum prezint Proiectul, el ar fi dat, pe baza mişcărei navigaţiunei din anul trecut, un venit de 2.770.233,23 franci, în loc de 2.679.339,41 franci incassaţi după Tariful actual. Este de observat, că după Proiectul de Tarif prezintat, veniturile nu ar fi atât sporite, dacă s'ar puteà convinge căpitanii vaselor a suì fluviul în număr mai mare.

De altă parte o scădere prea mare a Taxelor nu este de temut, dacă Comisiunea va primi Taxa anuală pentru Şlepuri, pe care Delegatul Italiei are intenţiunea a o propune. Rezultatele diferitelor clase sunt calculate în anexa Proiectului.

*

Textul Proiectului propus de Delegatul Germaniei este următorul:

Comisiunea Europeană a Dunărei.

Având în vedere articolul 16 al Tractatului de Paris, etc.

Hotărăşte Tariful următor:

Art. 1.

Toate vasele cu vapor sau cu pânze şi orice vas de transport de orice natură, intrând în Dunărea-de-jos vor plătì, la ieşirea lor din Portul Sulinei, pentru fiecare Tonă de Registru Taxa specificată mai jos:

VASELE	Vasele încărcànd în Portul Sulina	Vasele ce au suit Fluviul
dela 201 la 600 tone	0,40	0,50
» 601 la 1000 tone	0,80	0,90
» 1001 la 1500 tone	1,10	1,20
» 1501 la 2000 tone	1,35	1,40
mai sus de 2000 tone	1,50	1,60

Art. 2.

Vapoarele postale făcând un serviciu regulat periodic de pasageri vor beneficià de o reducţiune de 60% asupra Taxelor prevăzute la Articolul 1.

Art. 3.

Tot vasul cu pânze sau vapoarele, afară de Vapoarele de pasageri şi de Vapoarele postale menţionate la Art. 2, vor plătì la întàia lor călătorie în Dunăre, în fiecare an, Taxele întregi, cari-i vor fi aplicabile în terminii dispoziţiunilor prezentului Tarif.

Pentru fiecare călătorie următoare, făcută în acelaş an, el va plătì numai 80% a Taxelor aplicabile.

O întâie călătorie făcută fără încărcătură nu dă drept la acest beneficiu. Taxa integrală trebuind totdeauna să fie plătită pentru întâiaş dată.

Art. 4.

Tot vasul încărcând în rada Sulinei va plătì 100 franci ca Drept Fix; şi Şlepurile cari-i vor duce încărcătura şi nu sunt scutite prin câtimea tonajului lor, vor plăti 55 centime pe Tonă de Registru.

Art. 5.

Tot vasul, intrând în Sulina şi care n'ar ieşì în termin de zece luni, este supus la Taxa Integrală prevăzută la Articolii 1 şi 6.

Depozitul acestei Taxe poate fi înlocuit prin garanţia unei cauţiuni solidare, recunoscută solvabilă, domiciliată în Portul Sulinei.

Art. 6.

Tot vasul cu pànze şi tot Vaporul şi tot Trasportul intrând în Portul Sulina fără încărcătură sau ieşind tot fără încărcătură va plătì un drept de 16 centime pe Tonă de Registru.

Vasele cari suie şi scoboară fluviul fără încărcătură, vor plătì 32 centime pe Tonă.

Cu toate acestea, vasele cari suie şi scoboară fluviul fără încărcătură şi cari încarcă în urmă în Portul Sulinei sunt supuse la Taxa întreagă impusă vaselor, cari au luat încărcătura lor într'un Port Interior al Fluviului. Dacă ele încarcă numai în radă, vor plătì afară de Dreptul fix şi Taxele Şlepurilor, prevăzute la Articolul 4, cele 32 centime pe Tonă specificate mai sus.

Art. 7.

Toată pluta sau convoiul de plute, părăsind Portul Sulinei pentru a ieşi în mare, plăteşte un drept fix de navigaţiune, a căruia sumă e fixată în franci şi centime prin Tabela următoare:

Plutele sau Convoiurile de plute având o lungime de	Drepurile de plătit de Plute sau Convoiurile de Plute având nevoie de o adâncime de:						
	10 picioare sau mai puţin	mai mult de picioare					
		10 la 11	11 la 12	12 la 13	13 la 14	14 la 15	15 la 16
mai puţin de 10 picioare	67,20	100,80	134,40	168,–	201,60	235,20	268,80
dela 40 la 49 p.	134,40	134,40	168,—	201,60	235,20	268,80	302,40
dela 50 la 59 p.	201,60	201,60	201,60	235,20	268,80	302,40	336,—
dela 60 la 69 p.	268,80	268,80	268,80	268,80	302,40	336,—	339,60
mai mult de 70 picioare	336,—	336,–	336,—	336,—	336,—	339,60	403,20

Plutele şi Convoiurile de plute, având nevoie de o adâncime mai mult de 16 picioare, plătesc, afară de Taxa hotărîtă în ultima coloană a Tabelei de mai sus, o taxă adiţională de 33,60 franci pe picior sau pe fracţiune de picior, întrecând o adâncime a apei de 16 picioare.

Grosimea arborilor formând pluta este cuprinsă în măsura adâncimei apei, şi lărgimea servind de bază taxaţiunei este lărgimea maximum a Plutei sau Convoiului de Plute. Dimensiunile sunt măsurate în picioare englezeşti.

Art. 8.

Nu sunt supuse la nici o taxă:

1°. Vasele de răsboiu.

2°. Yahturile de plăcere.

3°. Remorcherii când nu sunt întrebuinţaţi ca Şlepuri (allèges).

4°. Dragele, Macaralele şi Elevatorii cu vapor.

5°. Vasele libere de taxe prin cifra Tonajului lor.

Vasele încărcate dela 100 la 200 tone sau neîncărcate dela 150 la 200 tone, supuse la Pilotajul Obligator, vor plăti o sumă fixă de 15 franci pe zi pentru un Pilot de 1-a clasă şi de 20 franci pe zi pentru un Pilot de a 2-a clăsă, pentru tot timpul cât acel Pilot este pe bordul vasului. Zilele sunt calculate de 24 oare, mai puţin de 12 oare formează o jumătate de zi, mai mult de 12 oare o zi întreagă.

Art. 9 (vechiul Art. 8).
Art. 10 (vechiul Art. 9).
Art. 11 (vechiul Art. 10).
Art. 12 vechiul Art. 11).
Art. 13 vechiul Art. 12).
Art. 14 vechiul Art. 13).

Art. 15.

Taxele de mai sus vor fi aplicabile, începând cu 1 Ianuarie 1908 stil nou, în ce priveşte ieşirea vaselor.

Vasele încărcate în fluviu înainte de 1 Ianuarie 1908, şi cari vor intră în mare după această dată, plătesc Taxa Tarifului actual în vigoare.

Anexă: Tonajul anului 1906 calculat pe Baza nouălor Taxe din Proiect.

CATEGORIILE VASELOR	Taxe proiectate Franci	Artic. 1 din Proiect		Artic. 3 din Proiect		Total Franci
		Tone	Franci	Tone	Franci	
			Vase încărcate la Sulina.			
201 la 600 Tone	0,40	289	115,60	412	131,84	
601 la 1000 »	0,80	890	712,—	996	637,44	
1001 la 1500 »	1,10	35.528	39.080,80	16.528	14.544,64	
1501 la 2000 »	1,35	156.539	211.327,65	68.623	74.112,84	
mai mult de 2000 »	1,50	463.198	694.797,—	157.848	189.417,68	
Totaluri . .			946.033,05		278.844,36	1.224.877,41
			Vase încărcate în fluviu.			
201 la 600 Tone	0,50	18.041	9.020,50	20.477	8.190,80	
601 la 1000 »	0,90	12.684	11.415,60	25.213	18.153,36	
1001 la 1500 »	1,20	62.064	74.476,80	116.451	111.792,96	
1501 la 2000 »	1,40	153.568	214.995,20	209.280	234.393,60	
mai mult de 2000 »	1,60	296.100	473.760,—	239.167	306.133,76	
Totaluri . .			783.668,10		678.664,48	1.462.332,58
			Vasele Companiilor Periodice. Reducţiunea de 60%. Art. 2 din Proiect.			
201 la 600 Tone	0,50	12.358	1.977,28			
601 la 1000 »	0,90	17.694	5.095,87			
1001 la 1500 »	1,20	2.727	1.047,17			
1501 la 2000 »	1,40	118.962	53.294,98			
mai mult de 2000 »	1,60	42.203	21.607,94			83.023,24
					Total general . . .	2.770.233,23

După cetirea acestei expuneri, d-l *Preşedinte* iea cuvântul şi zice următoarele:

D-l Delegat al Germaniei ne-a supus o propunere foarte studiată a modificărilor Tarifului actual. Am comunicat acest Proiect Guvernului meu, dar nu am primit încă un răspuns. In aceste condiţiuni, propun a se votà amânarea discuţiunei la viitoarea sesiune plenară. Mi se pare că cestiunea, astfel cum a fost prezintată, trebue să fie încă bine studiată, precum nu a fost posibil să o facem până acum. De altă parte, nu văd nici un inconvenient pentru veniturile Comisiunei, cu toate că din nenorocire ne aflăm în faţa unei recolte mai slabe, şi nu avem a ne teme de o îmbulzeală în portul Sulinei, precum a fost în anul trecut.

Atunci va fi pusă la Ordinea zilei discuţiunea Propunerei d-lui Delegat al României privitoare la taxarea eventuală a Şlepurilor. Mi se pare că această cestiune fiind intim legată de aceea a Tarifului, amânarea pe care o cer se va aplicà dela sine la amândouă cestiunile. Propun deci a rezervà discuţiunea pentru plenul viitor.

Delegatul României se asociază cu atât mai uşor la propunerea de amânare, că Guvernul său, preocupat cu studiarea mai multor probleme, cari sunt la ordinea zilei, n'a putut să se pronunţe asupra propunerei taxaţiunei eventuale a Şlepurilor. Pentru aceste motive Delegatul României va votà cu grăbire amânarea cestiunei pentru sesiunea plenară viitoare.

Amânarea discuţiunei Proiectului de Reviziune a Tarifului Drepturilor de navigaţiune prezentat de Delegatul German şi amânarea discuţiunei Propunerei Delegatului României relativă la taxarea eventuală a Şlepurilor, sunt adoptate în unanimitate.

*

Protocolul Comisiunei Europeane a Dunărei din 4 Maiu 1908, No. 749.

Prezenţi: Pentru		
	Germania:	D. Marheinecke,
»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
»	Francia:	» G. Deville,
»	Marea Britanie:	» Hamilton Browne,
»	Italia: *	» E. Acton,
»	România:	» C. G. Nanu,
»	Rusia:	» P. de Kartamyschew,
»	Turcia:	» Azarian Effendi.

§ 1.

D. Dimitrie Sturdza, Preşedintele Consiliului şi Ministru Afacerilor străine al României, exprimând dorinţa a luà parte la călătoria de inspecţiune de

primăvară, Comisiunea Europeană, cu Excelența Sa, a venit la Sulina, pentru a procede la vizita obicinuită a lucrărilor și a diferitelor servicii, și s'a întrunit pentru a auzì raportul anual al Inginerului-Consultant asupra stărei fluviului și a Gurei dela Sulina, asupra lucrărilor cari au fost executate și a celor ce se vor propune pentru anul acesta.

D. Kühl și *D. Magnusen*, invitați spre aceasta, asistă la ședință.

D. Președinte E. Acton deschide ședința salutând în numele tuturor membrilor Comisiunei Europeane, în modul cel mai călduros, de bună venire pe d-l Sturdza.

Comisiunea Europeană a Dunărei, zice d-l Baron Acton, a ținut o prețioasă aducere aminte de vizitele anterioare ale Escelenției Sale și de onoarea ce a binevoit a-i face de a asistà cu această ocaziune la ședințele sale tecnice. Comisiunea este foarte recunoscătoare de acest nou semn al interesului pe care Guvernul Maiestății Sale Regelui și în particular Escelența Sa poartă lucrărilor noastre.

*

Escelența Sa D. **Sturdza** iea cuvântul și se exprimă în modul următor:

Mulțumesc Domnului Președinte pentru cuvintele afectuoase ce a binevoit a-mi adresà și sunt foarte recunoscător Membrilor Comisiunei Europeane a Dunărei pentru amabila lor primire.

Mai multe țări participă la foloasele create navigațiunei și comerțului prin lucrările de ameliorare executate la Gurile Dunărei în ultimii 50 de ani: cu toate aceste, țările stropite de apele acestui frumos fluviu profită mai mult de aceste îmbunătățiri. De aceea interesul constant și necontenit crescând al Guvernului Român pentru marea operă desăvârșită pe teritoriul său este foarte natural.

Ameliorarea navigațiunei Gurilor Dunărei este pentru România o cestiune de prima ordine și Comisiunea Europeană va binevoì să admită, ca să expun vederile Guvernului Regal, examinând pe scurt începuturile activității Comisiunei, situațiunea ei actuală și problemele viitoare ce se leagă de dânsa.

Nu se puteà fixà în mod mai concis și într'un stil mai lapidar misiunea încredințată Comisiunei Europeane a Dunărei, decum au făcut *Articolele 15 și 16 ale Tractatului de Paris din 30 Martie 1856*, a cărora rostire e următoarea:

Actul Congresului de Viena, stabilind principiile destinate a regulà navigațiunea fluviilor cari despart și pătrund mai multe

State, Puterile Contractante stipulează între dânsele, că în viitor aceste principii se vor aplicà deasemenea și Dunărei și Gurilor ei. Ele declară că această dispozițiune face de acum înainte parte din Dreptul Public al Europei, și o ieau sub a lor garanție.

Navigațiunea Dunărei nu va puteà fi supusă la nici o îngreuiare sau redevență, care n'ar fi expres prevăzută prin stipulațiunile conținute în articolele următoare. In consecință, nu se va percepe nici o plată bazată numai pe faptul navigațiunei fluviului, nici un drept asupra mărfurilor cari se află pe bordul vaselor. Regulamentele de poliție și de carantină, cari se vor stabilì pentru siguranța Statelor despărțite sau străbătute de acest fluviu, vor fi concepute peetru a favorizà, pe cât se va puteà, circulația vaselor. Afară de aceste regulamente, nu va fi creat nici un obstacol, ori care ar fi acesta, liberei navigațiuni.

In scop de a realizà dispozițiunile articolului precedent, o Comisiune, în care Francia, Austria, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia vor fi reprezentate prin un delegat, va fi însărcinată a desemnà și a face să se execute lucrările necesare dela Isaccea înainte, pentru a curăți Gurile Dunărei, precum și părțile mărei învecinate de năsipurile și alte obstacole cari le astupă, pentru a pune această parte a fluviului și părțile menționate ale mărei în cele mai bune condițiuni posibile de navigabilitate.

Pentru a acoperì cheltuelile acestor lucrări, precum și ale stabilimentelor având de obiect a asigurà și a facilità navigațiunea Gurilor Dunărei, drepturi fixe de o mărime convenabilă, hotărîte de Comisiune cu majoritatea voturilor, vor puteà fi prelevate, cu anume condițiune, că sub acest raport, precum și sub toate raporturile, pavilioanele tuturor națiunilor vor fi tractate pe piciorul unei perfecte egalități.

Cu toate aceste declarațiuni netede și precise, Puterile semnatare Tractatului din 1856 nu și-au dat îndestulă socoteală de amănuntele intreprinderei și de întinderea lucrărilor. Se cunoșteà starea deplorabilă a gurilor fluviului, declarat internațional; dar nu există decât o idee nelămurită a țelului de atins și a căilor și mijloacelor necesare pentru a-l realizà.

Comisiunea Europeană a Dunărei s'a constituit la Galați în 4 Noemvrie 1856 sub auspiciile articolului 18 al Tractatului de Paris, care hotără, — *că Comisiunea trebuià să-și termine însăr-*

cinarea în termin de doi ani, că Puterile semnatare Tractatului, întrunite în Conferință și informate de acest fapt, vor pronunță, după ce vor fi luat act de aceasta, disoluțiunea Comisiunei.

O nouă Conferință întrunită la Paris în 1858, căpătând convicțiunea că lucrările intreprinse nu puteau fi terminate într'un termin atât de scurt, *a prelungit, în 19 August, existența Comisiunei până la terminarea lucrărilor.*

Numai 9 ani după înființarea ei, Comisiunea a putut să arăte ameliorările obținuite în regimul navigațiunei fluviului. *Actul public din 2 Noemvrie 1865, relativ la navigațiunea Gurilor Dunărei,* semnat la Galați, înșiră aceste ameliorări precum urmează:

1°. Construcțiunea de două moluri la Gura Brațului Sulinei, având acestea efectul a deschide această Gură vaselor având nevoie de o adâncime mare a apelor;

2°. Executare de lucrări de corecțiune și de curățire în cursul aceluiaș braț ;

3°. Rădicarea vaselor înecate;

4°. Inființarea unui sistem de giamandure;

5°. Construcțiunea unui far la gura Sfântului Gheorghe;

6°. Instituirea unui Serviciu regulat de Salvare;

7°. Creațiunea unui Spital de Marină la Sulina;

8°. Reglementarea diferitelor Servicii de Navigațiune pe secțiunea fluvială între Isaccea și Mare.

Acest act important determină în acelaș timp drepturile și obligațiunile nouăi stări de lucruri, înființată pe Dunărea-de-jos pentru cei interesați și mai ales pentru pavilioanele cari în special practică navigațiunea fluviului.

Puterile, din nou întrunite în Conferință, la Paris, au ratificat în 28 Martie 1866 Actul Public din 2 Noemvrie 1865. In 24 Aprilie au prelungit cu 5 ani durata Comisiunei Europeane. Sfârșitul mandatului se află astfel fixat la 24 Aprilie 1871.

După 15 ani dela 1856, opera Comisiunei, departe de a fi terminată, de abià începuse a luà o estensiune atât de considerabilă, încât *Tractatul de Londra din 13 Martie 1871, a fixat* puterilor acestei Comisiuni *un nou termen de 12 ani până la 24 Aprilie 1883.*

Tractatul de Berlin din 13 Iulie 1878 confirmă aceste dispozi-

țiuni, lărgind prin *Articolele 53 și 54* câmpul de acțiune a acestei instituțiuni internaționale precum urmează:

«*Comisiunea Europeană a Dunărei, în sânul căreia România va fi reprezintată, este mănținută în funcțiunile sale* și le va exercità de acum înainte până la Galați, într'o completă independință de autoritatea teritorială. Toate Tractatele, Aranjamentele, Actele și Deciziunile relative la Drepturile, Privilegiile, Prerogativele și Obligațiunile sale sunt întărite.

«*Un an înainte de expirarea terminului, Puterile se vor înțelege asupra prelungirei puterilor Comisiunei și asupra modificărilor ce ele ar judecà a fi necesare a se introduce într'însele*».

In 1881 Comisiunea a pus Actul Public din 2 Noemvrie 1865 în armonie cu stipulațiunile Tractatului de Berlin, prin Actul Adițional la Actul Public din 1865.

Rezultatele obținute într'un pătrar de secol prin lucrările Comisiunei au stabilit autoritatea sa și situațiunea sa în mod incontestabil. Nu se mai puteà pronunțà disolvarea ei, — fără a abandonà unei prăbușiri certe una din instituțiunile internaționale cele mai reușite și mai utile a timpurilor moderne.

Tractatul de Londra din 10 Martie 1883 a întins juridicția Comisiunei până la Brăila, ultimul port maritim interior al fluviului, și *a prelungit puterile ei, dela 24 Aprilie 1883 până la 24 Aprilie 1904, pentru un period de 21 de ani*. Acest tractat mai adăogeà: — *„la expirarea acestui period, puterile Comisiunei vor fi reînnoite prin tacită reconducțiune din trei în trei ani, afară de cazul în care una ori alta din înaltele părți contractante ar notificà, un an înaintea expirărei uneia din aceste perioade trienale, intențiunea de a propune modificări în constituțiunea sau în puterile ei.“*

Creată pentru o scurtă durată de 2 ani, Comisiunea Europeană a Dunărei va împlinì în 4 Noemvrie 1908,—52 de ani de existență. Ea a făcut mari servicii navigațiunei internaționale, comerțului general, precum și progresului economic și prosperității țărilor, prin care trece cursul inferior al Dunărei pe o lungime de aproape 1000 kilometri (dela Vârciorova la Sulina sunt 893 kilometri). Comisiunea este astăzi cea mai veche din Instituțiunile internaționale, care ajută a stabilì între națiuni relațiuni de prietenie durabile.

Voiu încercà 'a schiţâ în câtevà rânduri rezultatele obţinute de Comisiune, pentru a cuprinde încă mai bine importanţa ei.

Harta Dunărei între Brăila şi Marea Neagră, rădicată dela 1870 şi 1871 de Sir Charles Hartley, prezintă Canalul Sulinei cu numeroasele sale cotituri, dela Ceatalul Sfântului Gheorghe până la Gura Sulinei, având o lungime de 83.323 kilometri. *Harta aceleiaş părţi a Dunărei, publicată în 1902 de Comisiunea Europeană*, prezintă Canalul Sulinei, cu supresiunea a 16 cotituri ale sale, ca o linie aproape dreaptă de 60,632 kilometri. Canalul a fost dar scurtat cu 22,691 kilometri, sau cu $^2/_7$ din vechea lui lungime.

Cele 6 tăieturi mari, executate în Canalul Sulinei, dela 1886 la 1902, înfăţişează Tabloul următor, după importanţa intreprinderei:

NUMELE TĂIETUREI	Durata lucrărei	Lungimea tăieturei în metri	Curăţire în metri cubi	Scurtarea cursului apelor în metri	Numărul cotiturilor suprimate
Micii Argagnis . .	1886 la 1887	792	650.755	181	3
Masurale	1888 la 1889	1.359	950.739	238	2
Marele M Inferior.	1890 la 1893	9.708	5.925.136	7.826	3
Gorgova Verniko .	1894 la 1897	6.646	5.246.331	2.530	4
Argagnis	1897 la 1898	1.982	1.622.452	396	1
Marele M Superior	1898 la 1902	10.424	7.540.279	7.098	3
	17 ani	30.911	21.936 688	18.265	16

Volumul de apă al Canalului Sulina erà, — în 1856 de 7 % a volumului apei Dunărei, — în 1905 el erà de 9 %.

Adâncimea pasei dela Sulina erà — în 1856 de 2,74 metri, — în 1865 de 5,10 metri,—în 1871 de 5,94 metri,—dela 1881 la 1893 de 6,25 metri,—dela 1901 la 1905 de 7,31 metri.

Adâncimea mijlocie a Canalului Sulinei erà—în 1856 de 2,44 metri, — în 1905 de 6,10 metri.

In 1856 vasele cu fundul lat, având 200 tone de registru, nu

puteau trece pasa dela Sulina pentru a intrà în Dunăre sau a ieşì din fluviu, fără a descărcà Limbul (allèges).

Sporirea adâncimei apelor a avut de consecinţă, că mijlocia tonajului vaselor s'a mărit, şi că vase de un tonaj mare au suit fluviul pentru a se încărcà la Brăila şi la Galaţi.

Tonajul total al Vaselor ieşite prin Gura Sulinei, care erà în 1856 de 380.000 tone, a sporit neîncetat, suindu-se — în 1886 la 950.000 tone, — în 1887 la 1.200.000 tone, — în 1890 la 1.539.445 tone, — şi în 1907 la 2.205.061 tone. Tonajul mijlociu al vaselor ieşite prin gura Sulina erà — în 1856 de 150 tone, — în 1894 de 950 tone, — şi în 1902 de 1.450 tone. Tonajul mijlociu al vaselor cari încărcau în porturile interioare ale fluviului erau — în 1856 de 150 tone, — şi în 1902 de 1.300 tone. Tonajul mijlociu al vaselor încărcate în portul Sulina erà — în 1856 mai mic de 370 tone, — în 1874 de 600 tone, — în 1893 de 1.400 tone, — şi în 1902 de 1.717 tone.

Tonajul cel mai rădicat al vaselor, cari au încărcat la Brăila şi la Galaţi în anii 1902 şi 1905 a fost al următoarelor vase:

VASELE		LUNGIMEA VASULUI IN METRI	TONAJUL BRUT	TONAJUL SUEZ
1902	Arad	111,55	3.925	3.502
	Adriatico	105,03	3.963	3.116
	Exmouth	103,63	3.923	3.076
	Klek	108,51	3.842	2.981
	Teresa	105,00	3.769	2.970
1905	Tübingen	116,13	5.586	4.213
	Turbo	105,92	4.134	3.501
	Arad	111,55	3.925	3.502
	Vasilevs Georgios	103,63	3.651	3.420
	Llansannor	103,21	3.568	3.271

Desvoltarea numărului vaselor cu pânze și cu vapor ieșite din portul Sulinei și a exportărei Cerealelor prin acest punct este dela 1856 până la 1907, în timp de 51 de ani următoarea:

Anii	VASE IEȘITE DIN SULINA						Exportul Cerealelor în Hectolitri	Şlepuri viind la Sulina
	cu pânze		cu vapor		TOTAL			
	Număr.	Tonajul	Număr.	Tonajul	Număr.	Tonajul		
1856	2.110	318.004	101	20.193	2.221	338.197	—	—
57	1.797	235.301	141	39.747	1.938	275.048	—	—
58	2.358	299.322	150	44.806	2.508	344.128	—	—
59	2.542	329.949	162	51.931	2.704	381.880	—	—
1860	3.288	475.679	203	62.420	3.491	538.099	—	—
61	2.845	391.642	239	59.128	3.084	450.770	—	
62	2.807	397.593	208	52.425	3.015	450.018	—	—
63	2.845	450.085	254	69.247	3.099	519.332	—	—
64	3.259	536.653	189	49.241	3.448	585.894	—	—
65	2.479	389.565	197	52.664	2.676	442.229	8.241.412	—
66	2.221	358.176	210	69.273	2.431	427.449	7.803.241	—
67	1.713	314.231	247	79.789	1.960	394.020	7.179.643	—
68	2.604	481.647	404	159.475	3.008	641.122	12.420.881	—
69	2.467	500.413	414	176.547	2.881	676.960	7.505.099	—
1870	2.212	461.460	329	139.510	2.541	600.970	12.030.929	—
71	1.864	360.765	390	188.955	2.254	549.720	11.594.288	—
72	1.850	305.040	368	193.250	2.218	498.290	9.919.675	—
73	1.403	250.008	475	283.652	1.878	533.660	10.778.619	—
74	1.177	192.647	515	321.872	1.692	514.519	10.464.122	—
75	1.212	166.665	502	355.070	1.714	521.735	10.565.503	—
76	1.250	196.023	693	552.340	1.943	748.363	15.959.937	—
*77	298	49.605	164	134.812	462	184.417	3.627.271	—
78	1.162	164.316	700	535.847	1.862	700.163	13.745.435	—
79	1.541	238.526	721	559.028	2.262	797.554	15.686.020	—
1880	1.227	189.553	586	468.510	1.813	658.063	12.362.020	—
81	941	140.627	770	653.016	1.711	793.454	15.712.068	—

Anii	VASE IEȘITE DIN SULINA						Exportul Cerealelor în Hectolitri	Șlepuri viind la Sulina
	cu pânze		cu vapor		TOTAL			
	Număr.	Tonajul	Număr	Tonajul	Număr	Tonajul		
82	804	116.627	842	786.436	1.646	903.063	19.284.367	—
83	637	81.235	807	750.251	1.444	831.486	16.468.982	—
84	515	69.548	663	628.118	1.178	697.666	12.913.653	—
85	641	103.437	791	792.387	1.432	895.824	17.650.803	—
86	506	82.551	873	868.016	1.379	950.567	18.789.881	—
87	607	104.709	1.071	1.098.974	1.678	1.203.683	23.853.527	—
88	563	92.561	1.208	1.240.346	1.771	1.332.907	26.690.216	—
89	555	89.481	1.315	1.383.864	1.870	1.473.345	30.935.878	1.244
1890	525	90.188	1.303	1.449.257	1.828	1.539.445	30.821.249	1.534
91	477	82.597	1.246	1.429.433	1.723	1.512.030	29.490.709	1.215
92	408	77.372	1.424	1.349.715	1.532	1.427.087	28.055.350	1.047
93	401	84.770	1.400	1.808.736	1.801	1.893.506	41.559.266	1.324
94	489	93.630	1.227	1.526.073	1.716	1.619.703	32.718.568	1.328
95	467	93.715	1.152	1.460.983	1.619	1.554 698	31.423.891	1.088
96	396	71.385	1.317	1.723.549	1.713	1.794.934	38.948.716	1.114
97	231	40.186	1.093	1.357.731	1.324	1.397.917	28.180.847	1.178
98	327	69.637	1.092	1.406.482	1.419	1.476.119	30.837.227	1.159
99	273	61.671	783	1.008.696	1.056	1.070.367	18.111.662	626
1900	226	53.985	875	1.198.524	1.101	1.252.509	23.328.179	1.029
1	233	54.524	1.178	1.775.478	1.401	1.830.002	37.490.028	1.387
2	208	49.964	1.371	2.253.016	1.579	2.302.980	51.017.555	1.818
3	197	51.198	1.217	1.991.796	1.414	2.042.994	43.190.569	1.680
4	171	42.863	838	1.434.191	1.009	1.477.054	25.880 763	1.246
5	159	40.738	950	1.715.505	1.109	1.756.243	34.349.568	1.785
6	154	39.214	1.195	2.236.598	1.349	2.275.812	47.439.896	2.182
1907	106	26.980	1.152	2.178.081	1.258	1.205.061	45.196.023	2.092

Navlurile mijlocii dela Porturile Dunărei pentru Anglia au scăzut într'o jumătate de secol la $^1/_5$, precum se dovedește prin cifrele de mai jos:

1856 la 1860	— 61,25	franci	tona	greutate	de cereale.
1860 la 1870	— 52,50	»	»	»	»
1881 la 1890	— 23,32	»	»	»	»
1890 la 1900	— 16,25	»	»	»	»
1901	— 13,57	»	»	»	»
1902	— 14,59	»	»	»	»
1903	— 12,88	»	»	»	»
1904	— 12,80	»	»	»	»
1905	— 12,60	»	»	»	»
1906	— 13,08	»	»	»	»
1907	— 12,85	»	»	»	»

Cheltuelile Comisiunei în timp de 51 de ani—dela 1856 la 1907—au fost de 48.712.486,07 Franci, împărțiți cum urmează:

FRANCI		
6.423.823,37	13,19°/₀	Studii, Șantiere, Construcțiuni.
3.200.059,77	6,57°/₀	Direcțiunea dela 1887 la 1907
12.276.051,59	25,21°/₀	Lucrări la Gură.
23.140.253,28	47,51°/₀	Lucrări în Fluviu.
1.408.826,04	2,89°/₀	Giamandurele.
2.263.472,02	4,63°/₀	Cheltueli diferite.

Aceste cheltueli, clasate în trei categorii, dau cifrele următoare:
9.623.883,14 fr. 19,76°/₀ lucrări pregătitoare și administrațiune,
35.416.304,87 » 72,72°/₀ lucrări la Gură și în Fluviu,
3.672.298,06 » 7,52°/₀ lucrări diverse pe tot cursul Fluviului.

Nu se poate negà, că aceste rezultate prezintă un adevărat triumf internațional pacific, conceput cu ajutorul științei și condus cu constanță, cu siguranță și cu lealitate.

Comisiunea Europeană a Dunărei a dat prin urmare probele sale și nici o altă instituțiune nu ar puteà să o înlocuească. *Permanența este o necesitate.* Ea se află însă dinaintea unor nouă probleme: —ameliorarea Gurei Sulinei—curățirea continuă a Canalului Sulinei — reforma Tarifului pentru drepturile de navigație. Situațiunea actuală a Comisiunei aduce aminte epoca de acum douăzeci de ani, când ea a luat deciziunea a intreprinde tăieturile cele mari ale Ca-

nalului Sulinei, cari ele în realitate au deschis Dunărea navigațiunei maritime.

Este instructiv a urmări lucrarea tarifară a Comisiunei, pentru a rădică firul care va conduce a rezolvì într'un mod satisfăcător necesitățile momentului actual.

Cheltuelile de navigație pe Dunăre erau concentrate în 1856—în cheltuelile necesitate Limburilor (allèges) în fluviu, cari în mijlocie se suiau, pentru vasele de *200 tone* de registru, la *3.750 franci.* Astăzi taxa ce se iea pentru un vas de *2.000 tone* e de *2.200 franci,* dacă vasul încarcă la Sulina, și de *3.400 franci,* dacă el încarcă într'un port interior al fluviului.

Cel întâiu Tarif al Comisiunii Europeane a fost acela din *25 Iulie 1860.* El a fost publicat ca *Tarif Provizoriu*

Taxele erau uniforme pentru vasele încărcând chiar la Sulina și pentru acelea cari încărcau în sus, în porturile interioare ale fluviului. Aceste taxe erau plătite de *6 clase de vase* (dela 30 la 100—dela 100 la 150—dela 150 la 200—dela 200 la 250—și dela 200 la 300 tone), și pentru *7 adâncimi* la pasa dela Gura Sulinei (mai puțin de 10 picioare, dela 10 la 11—dela 11 la 12—dela 12 la 13—dela 13 la 14—dela 14 la 15—și pe mai mult de 15 picioare).

Intâiul Tarif avea 42 taxe (6×7).

Al doilea Tarif a fost acela din *7 Martie 1863.*

Acest Tarif rupeà uniformitatea taxelor tarifului din 1860 și stabilià *2 clase de vase* și anume vasele cari primiau încărcătura lor la Sulina, fără a se suì în sus pe fluviu, și vasele cari primiau încărcătura lor în porturile în sus de Sulina. Această clasificare durează încă și astăzi.

Taxele erau plătite, ca acele ale Tarifului din 25 Iulie 1860, pe *6 clase de vase după tonajul lor și pe 7 adâncimi ale pasei dela Gura Sulinei.* S'a mai creat încă o a *7-a clasă de vase,* cari primiau încărcătura la Sulina, având 300 tone sau mai mult, și cari din cauza insuficienței adâncimei dela pasa Gurei, nu puteau primì întreaga lor încărcătură în portul Sulinei.

Al doilea Tarif avea 91 taxe (6×7=42×2=84+7=91).

Al treilea Tarif a fost acela din *2 Noemvrie 1865,* anexat la Actul Public relativ la navigațiunea Gurilor Dunărei din aceeaș dată, care mănținea în toată întregimea sa Tariful din 7 Martie 1863.

Actul Public din 2 Noemvrie 1865 stabilește principiile, cari au condus Comisiunea Europeană în lucrarea sa. Iată-le astfel precum ele sunt așezate în articolii 13, 14 și 15.

Articolul 13. Articolul 16 al Tractatului de Paris conferind Comisiunii Europeane facultatea de a impune navigațiunei o taxă de o mărime convenabilă pentru a acoperi cheltuelile lucrărilor și ale stabilimentelor sus menționate, și Comisiunea făcând uz de această facultate, a hotărît Tariful din 25 Iulie 1860, revăzut în 7 Martie 1863, și produsul procurându-i resursele necesare pentru terminarea lucrărilor la Sulina, s'a convenit în mod expres prin prezentul Act, că Tariful sus menționat, ale cărui dispozițiuni s'au completat acum, va rămâneà obligatoriu pentru viitor.

Articolul 14. Produsul taxei va fi afectat:

1° Cu prioritate și preferință, la plata împrumuturilor contractate de Comisiunea Europeană și a celora cari ea va puteà contractà în viitor pentru terminarea lucrărilor de ameliorare la Gurile Dunărei;

2° La amortizarea avanselor făcute Comisiunei Europeane de Sublima Poartă.

Excedentul acestui produs, dacă va fi, se va ţineà în rezervă, pentru a întâmpinà cheltuelile ce ar puteà să fie cerute de prelungirea molurilor dela Sulina sau de executarea altor lucrări, judecate mai târziu utile de Comisiunea Europeană sau de Autoritatea ce-i va urmà.

E încă bine înțeles în mod expres, că nici o parte a sumelor produse din taxele incassate dela vasele de mare, sau de împrumuturile realizate asupra acestor taxe, nu va puteà fi întrebuințată a acoperi costul lucrărilor sau cheltuelilor administrative, ce ar privì vreo secțiune fluvială în sus de Isaccea.

Articolul 15. La expirarea fiecărui termin de 5 ani și în vederea de a scădeà, dacă va fi posibil, sarcinile impuse navigațiunei, se va procede de Delegații Puterilor, cari au hotărît sus zisul Tarif, la o reviziune a dispozițiunilor sale, și mărimea Taxelor va fi scăzută, pe cât se poate, păstrând însă venitul mijlociu necesar.

Anexa B a Actului Public din 1865 conține Tariful drepturilor de navigațiune ce sunt a se plătì la gura Dunărei.

Preambulul acestui tarif merită a fi reamintit în acest moment. Iată-l:

«Comisiunea Europeană a Dunărei,

«Având în vedere Articolul 16 al Tractatului de Paris din 30 Martie 1856,

hotărînd că costul lucrărilor executate pentru a curăți Gurile Dunărei și părțile învecinate ale mărei de obstacolele cari le astupă și costul stabilimentelor având de obiect a asigurà și a facilità navigațiunea, va fi acoperit prin plata de drepturi fixe hotărîte de Comisiune;

«Având în vedere, în consecință, Tariful provizor din 25 Iulie 1860 și Tariful revăzut cu data din 7 Martie 1863;

«Considerând,

«Că lucrările intreprinse la Gura Sulinei au ajuns la terminul lor, că prin sporirea adâncimei care a rezultat, obstacolele întâlnite de vase pe acest punct au fost înlăturate;

«Că lucrările de îndreptare și de curățire executate în cursul fluviului — la construcțiunea unui far la gura Sfântului Gheorghe, — la ameliorările introduse în stabilimentele de cari vorbește Tractatul, — la creațiunea unui Spital de Marină la Sulina, în care se admit în mod gratuit marinarii bolnavi sau naufragiați, — au asigurat deasemenea foloase considerabile navigațiunei;

«Că în această stare de lucruri, și pentru a puteà plăti atât amortizările sumelor consacrate lucrărilor, cât și costul ce ar necesità conservarea și desvoltarea lor eventuală, precum și întreținerea stabilimentelor sus zise, trebue să urmeze un regim definitiv al dispozițiunilor provizorii ale Tarifului astăzi în vigoare;

«Că experiența a demonstrat că este folositor pentru navigație, ca taxele impuse pentru lucrările de ameliorare să fie confundate în un unic drept fix cu taxele achitate pentru faruri și pilotaj;

«Hotărăște Tariful următor....»

Dispozițiunile Tarifului sunt fixate în *19 Articole,* a cărora scurtă expunere este următoarea:

Articolul 1 fixează drepturile de navigațiune, pe tonaj de jauge, după tonajul total al vasului și al adâncimei pasei la gura Brațului Sulinei, pentru vasele cu pânze având mai mult de 30 tone părăsind Sulina pentru a intrà în mare, și pentru vasele cari vor fi suit fluviul pentru a luà încărcătura lor în porturile interioare ale fluviului.

Articolul 2 liberează vapoarele unei intreprinderi publice, în special afectată transportului pasagerilor și făcând călătorii periodice după un program hotărît mai înainte, de orice drept la intrarea lor în fluviu, dar le supune la ieșirea din fluviu la un drept fix de 60 centime pe tonă de jauge, făcând asupra tonajului total deducerea greutății mașinei și a combustibilului.

Articolul 3 supune toate vapoarele de comerț, altele decât cele desemnate la articolul 2, la aceleași drepturi ca vasele simple afară de deducerea greutății mașinei și a combustibilului.

Celelalte articole conțin dispozițiuni amănunte pentru vasele cari nu au încărcarea lor deplină (articolul 4), — pentru Limburile (articolul 5), — pentru vasele cari vor rămâneà în rada Sulinei pentru a încărcà sau a descărcà prin mijlocirea Limburilor (articolul 6),—pentru plute (articolul 7), pentru vasele de răsboiu (articolul 8) — și alte dispozițiuni mărunte.

Nu se puteà mai bine rezumà organizarea căilor și mijloacelor puse la dispozițiunea marei Instituțiuni Internaționale.

Comisiunea Europeană pășește de atunci pe calea trasă, fără a se oprì, țiind totdeauna socoteală de ameliorările ce au devenit necesare.

Al patrulea Tarif este acela din *27 Aprilie 1867:* El însemnează progresele desăvârșite de lucrările de ameliorare, căci el a căutat a țineà seamă de vasele făcând călătoria lor între porturile Dunărei și porturile Mărei Negre și ale Bosforului, și vasele făcând călătoria lor între porturile Dunărei și porturile dincolo de Bosfor.

Tariful A dela întâia din cele două mari clase aveà taxe unice pentru vasele încărcând la Sulina sau în sus, după cele 6 clase de tonaj al vaselor (50 la 150—150 la 200—200 la 250 — 250 la 300—300 la 350—și mai mult de 350 tone) și după cele 7 adâncimi ale pasei dela Sulina, mănținute ca în trecut.

Partea întâia a Tarifului al patrulea aveà 42 Taxe (6×7).

Tariful B dela a doua din cele două mari clase reluà cele două taxațiuni ale vaselor, luând încărcarea lor la Sulina sau în sus, după cele 6 clase de tonaj ale Tarifului A și cele 7 adâncimi anterioare ale pasei ; și adăogeà o a 7-a clasă de tonaj pentru vasele având 300 tone sau mai mult, cari în urma unei adâncimi insuficiente a pasei, nu puteau primì în portul Sulina totalitatea încărcărei lor.

A doua parte a Tarifului al patrulea aveà 91 Taxe (6×7=42 ×2=84+7).

Tariful din 26 Aprilie 1867 aveà dar *133 Taxe* (42+91).

Al cincilea Tarif este acela din *9 Noemvrie 1870.* Vasele sunt clasate în 3 clase mari, fiecare în diviziuni după tonajul și adâncimea pasei dela gura Sulina.

Tariful A cuprinde cele două taxe plătibile de vasele încărcând la Sulina sau în sus după tonajul lor (de 30 la 60 — de 60 la 100—de 100 la 150—de 150 la 200—de 200 la 250—de 250 la 300 tone—și de mai mult de 300 tone) și după cele 7 adâncimi ale pasei dela gură.

Intâia parte a Tarifului al cincilea aveà 98 Taxe (7×7=49 ×2=98).

Tariful B cuprinde taxele de plătit ale vapoarelor, făcând călătoria lor la porturile Mărei Negre și ale Bosforului, și încărcând la Sulina sau in susul fluviului, după tonajul lor (de 50 la 150—de 150 la 200—de 200 la 250—de 250 la 300—de 300 la 350 tone—și de mai mult de 350 tone), și după cele 7 adâncimi ale pasei dela gură.

A doua parte a Tarifului al cincilea aveà 84 Taxe (6×7=42 ×2=84).

Tariful C cuprinde taxele plătibile de vapoarele făcând călătoria lor dincolo de Bosfor și încărcând la Sulina sau în susul fluviului, cu 6 clase de tonaj și cele 7 clase de adâncime la pasă.

A treia parte a Tarifului al cincilea aveà 84 Taxe (6×7=42 ×2=84).

Tariful din 9 Noemvrie 1870 aveà dar *266 Taxe* (98+84+84).

Al șaselea tarif a fost acela din *10 Noemvrie 1875*. El mănține în totalitatea sa Tariful din 9 Noemvrie 1870.

In rezumat *1-iul Tarif din 1860* conțineà *42 Taxe*,—al *2-lea din 1863* și *al 3-lea din 1865* conțineau fiecare *91 Taxe*,—al *4-lea Tarif din 1867* conțineà *163 Taxe—al 5-lea din 1870 și al 6-lea din 1875* conțineau *266* Taxe.

In cei dintâi 20 de ani ai existenței sale, Comisiunea a avut mai ales în vedere a dispune de sumele necesare la amortizarea în scurt termin a împrumuturilor consacrate lucrărilor și necesităților întreținerei lucrărilor executate.

Astfel *numai în 1880* s'a făcut un pas deciziv spre a simplificà tariful, care erà evident că se prea complicase.

De atunci Comisiunea nu a mănținut din cele 6 Tarife ale celor 27 din urmă ani decât clasificarea vaselor după tonaj și după încărcarea lor la Sulina sau în porturile din sus de Sulina; și în mod succesiv a redus taxele.

Tabloul celor șease Tarife dela 1880 la 1908.

31 Decemvrie 1880		21 Noemvrie 1882		2 Decemvrie 1884		17 Noemvrie 1887		TONAJUL	19 Noemvrie 1889		4 Noemvrie 1902	
la Sulina	în sus	la Sulina	în sus	la Sulina	în sus	la Sulina	în sus		la Sulina	în sus	la Sulina	în sus
0,40	0,70	0,30	0,55	scutite de taxe				100 la 150	scutite de taxe			
1,00	1,35	0,80	1,10					151 la 200				
1,45	1,80	1,15	1,45	0,92	1,16	0,74	1,16	201 la 250				
1,80	2,20	1,45	1,75	1,16	1,40	0,93	1,40	251 la 300	0,55	1,10		
2,10	2,50	1,70	2,00	1,36	1,60	1,09	1,60	301 la 400			0,30	0,55
2,30	2,70	1,85	2,15	1,48	1,72	1,19	1,72	401 la 500	0,75	1,30		
2,40	2,85	1,90	2,30	1,52	1,84	1,22	1,84	501 la 600				
2,45	2,95	1,95	2,35	1,56	1,88	1,25	1,88	601 la 700	1,10	1,70		
2,50	3,00	2,00	2,40	1,60	1,92	1,28	1,92	701 la 801				
2,55	3,05	2,05	2,45	1,64	1,96	1,32	1,96	peste 801	—	—	0,60	1,10
—	—	—	—	—	—	—	—	801 la 1.000	1,20	1.80		
—	—	—	—	—	—	—	—	peste 1.000	1,25	1,90	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	1.000 la 1.500	—	—	0,90	1,40
—	—	—	—	—	—	—	—	peste 1.500	—	—	1,10	1,70

Tarifele din 1880 și 1882 au 20 de taxe și scutirea de taxe pentru vase până la 100 tone.

Tarifele din 1884 și 1887 au 16 taxe și scutirea de taxe pentru vasele până la 200 tone.

Tariful din 1889 are 10 taxe și scutirea de taxe pentru vase până la 200 tone.

Tariful din 1902 nu are decât 8 taxe și scutirea de taxă pentru vasele până la 200 tone.

Se constată deci un mare progres tarifar în cei 27 din urmă ani, atât în scăderi, cât și în scutiri de taxe.

Problemul ce se pune în acest moment este de a se ști, dacă tariful din 1902, astăzi în vigoare, în 1908, corespunde cu desvoltarea dată navigațiunei Dunărei, dela Brăila la Sulina, prin lucrările executate dela 1886 încoace în Canalul Sulinei, având scopul a deschide pe parcursul fluviului, încredințat juridicțiunei fluviale

a Comisiunei, un acces vaselor de un tonaj continuu crescând. Navigația interioară a marelui fluviu este astăzi lăsată în părăsire de vasele peste 5.000 de tone și șlepurile având până la 800 tone.

Necesitatea de a începe lucrările de ameliorare pe Dunărea de jos prin regularea pasei dela Sulina a avut de consecință fixarea de taxe diferite pentru vasele încărcând la Sulina și vasele încărcând în sus în porturile interioare ale fluviului. Indată după ce lucrările Canalului Sulinei i-au schimbat aspectul lui plin de coturi într'o linie dreaptă, scurtarea parcursului cu un pătrar, întreind adâncimea, și dându-i o lărgime mai mare, necesitățile navigațiunei s'au resimțit în alte direcțiuni.

Intâiele tarife nu prevedeau decât vase de 300 tone de registru. Tarifele următoare au prevăzut vase de 350 și de 800 tone. Ultimul tarif din 1902 prevede vase de mai mult de 1.500 tone.

Tabela următoare dă taxele cele mai rădicate pe o tonă a celor 12 tarife dela 1860 până la 1902, pentru vasele ultimului tonaj însemnat. Se vor afla totodată și procentele reducțiunilor făcute în comparație cu taxele din 1902.

TAXELE	1860	1863 1865	1867	1870 1875	1880	1882	1884	1887	1889	1902
	TONAJUL VASELOR									
	300	300	350	350	800	800	800	800	1000	1500
Taxe unitare.	3,25	—	1,70	—	—	—	—	—	—	—
La Sulina.	—	2,80	2,80	2,80	2,50	2,05	1,60	1,28	1,20	0,90
			+3,1[illegible]%		+2,77%	+2,27%	+1,77%	+1,42%	+1,33%	
In susul fluviului	—	3,30	3,30	3,30	3,05	2,45	1,92	1,92	1,80	1,40
			+2,36%		+2,18%	+1,76%	+1,37%		+1,29%	

Faptul adâncimei necontenit crescânde a pasei dela Sulina și taxele vaselor încărcând la Sulina fiind necontenit mai scăzute decât acelea ale vaselor încărcând în porturile interioare ale fluviului, au avut de efect a servì ca o primă dată vaselor cari nu se suiau în susul fluviului și a atrage vasele de un tonaj mare, cari neputând să se aventureze în susul apelor, încărcau la Sulina. De

altă parte, creșterea volumului de apă a Canalului Sulinei, dela 7% la 9% a apelor întregei Dunări, precum și repeziciunea mai mare a curentului, provocată de linia dreaptă a canalului, lărgirea acestuia și adâncimea lui mai mare, au avut de consecință o creștere foarte considerabilă de aluviuni, cari mergeau spre pasă, făcând astfel dragarea ei din ce în ce mai grea. Astfel Sulina ocupă astăzi situațiunea unui adevărat port, pe când el nu este în realitate decât un simplu port de trecere pentru a ajunge la porturile din sus, pentru cari Guvernul român a avut totdeauna o solicitudine particulară, căci *cheltuelile făcute de Guvern de zece ani încoace pentru porturile Galații și Brăila se suie la 51.133.589 franci* (Vezi Anexa).

In 1906 au intrat în Dunăre 1.349 vase de 2.275.812 tone de registru, dintre cari 435 vase de 910.439 tone (40%) au încărcat la Sulina și 914 vase de 1.365.373 tone (60%) au încărcat în porturile în sus de Sulina. Foloasele taxelor inferioare la Sulina au desvoltat ușurințele serviciului șlepurilor și ale elevatorilor la Sulina, cu atât mai mult, că nu plătesc nici o taxă, cu toate că și șlepurile și elevatorii întrebuințează lucrările Comisiunei în toată întinderea lor și ocupă în deosebi o lungime de 5 kilometri a canalului, aproape de gura lui, împiedicând astfel navigațiunea la intrarea sa din mare și la ieșirea sa în mare.

Repartițiunea încărcăturilor făcute la Sulina în 1906 și 1907 de către vasele de mare și șlepuri se lămurește prin următoarea tabelă interesantă:

ANII	VASE DE MARE PESTE 200 TONE		ȘLEPURI (TONE)		TOTALUL TONELOR
		%		%	
1906	909.302	48	939.202	52%	1.848.594
1907	965.019	38 1/2	1 547.719	61 1/2	2.512.738

Cauzele enumerate mai sus au rupt echilibrul ce ar trebuì să existe între adâncimile pasei și adâncimile Canalului. Acest echilibru nu se poate restabilì decât prelungindu-se molurile spre adâncimile mai mari ale mărei, capabile a primì cantitatea de aluviuni, cari astăzi încep a îngreuià trecerea pasei.

Pentru a face nouăle lucrări, este dar necesar a reformà și tariful drepturilor de navigație.

Tariful actual are marele inconvenient de a încurajà, în afară de orice măsură echitabilă, întrebuințarea Canalului Sulinei ca port maritim, — de o parte prin taxe mai mici pentru vasele cari se opresc acolo, și de altă parte prin scutirea de orice taxă a șlepurilor cari vin din sus la Sulina cu încărcăturile destinate pentru vasele cele mari, cari au astfel un folos îndoit de a nu suì fluviul în sus.

Pentru a îndreptà această stare de lucruri, Portul Sulinei trebue să rămâie un port de intrare și de ieșire. Tonajul vaselor cari vin în Portul Sulinei nu poate fi acela al vaselor plutind în Ocean și nu poate trece ușor peste 5.500 tone. Porturile interioare ale fluviului, Galații și Brăila, trebue firește să dea toate ușurințele dorite pentru a răspunde destinațiunei lor, și nouăle lucrări de ameliorare vor fi din nou urmărite de Guvernul Regal. Lărgirea porturilor, înființarea elevatorilor și macaralelor cu vapor trebue să ușureze încărcările și să le dea toată exactitudinea, celeritatea și ieftinătatea cerute de progresele navigațiunei și comerțului. Guvernul Maiestății Sale va începe lucrările chiar în anul acesta.

Totodată este permis a sperà că Marea Instituțiune Internațională, reprezentată prin Comisiunea Internațională a Dunărei, nu se va oprì a face un nou pas spre desvoltarea ei, care nu poate aveà o limitare, fiindcă ea are deviza—*necontenit înainte și totdeauna înainte.*

Pentru a ajunge la țelul desvoltat mai sus, *Reforma* drepturilor de navigație este indicată în mod absolut.

Domnul Delegat Marheinecke a făcut în toamna trecută o propunere în acest scop. Guvernul Regal supune aprecierii și studiului Comisiunei o nouă propunere, având de scop formarea mijloacelor necesare pentru a face lucrările cari se impun și cari în acelaș timp se înfățișează ca un progres al politicei tarifare.

Această propunere tinde a simplificà Tariful, părăsind cu totul clasificarea după încărcarea vaselor făcute la Sulina sau în susul fluviului. Nu s'au părăsit oare după 27 de ani clasificările după adâncimea pasei și după călătoriile în Marea Neagră, în Bosfor, și dincolo de Bosfor? *Un tarif uniform de tonaj în trei clase se impune pentru toate vasele plutind pe Dunărea-de-jos, de ori și care proveniență și pornind pentru ori și care destinație.*

Tariful ce se propune ar fi dar pentru vasele:

De 201 la 1.000 tone de registru de 0,50 franci.
De 1.001 la 2.000 » » » » 1,20 »
De mai mult de 2.001 » » » » 1,30 »

Acest tarif ar fi dat Comisiunei pentru anul 1903, în loc de 2.677.068,51 franci, suma de 3.055.105,10 franci, sau cu 378.036,59 franci mai mult, precum se vede din Tabela de mai jos:

VASE DE	TONAJUL	TAXELE	VENITUL	
201 la 1.000 tone	716.093	0,50	358.046,50	In cele 716.093 tone sunt cuprinse 600.000 tone ale șlepurilor taxate cu 50 centime Tona= 300.000 franci.
1.001 la 2.000 »	983.997	1,20	1.180.772,40	
mai mult de 2.001 »	1.166.374	1,30	1.516.286,20	
Totaluri . .	2.866.444		3.055.105,10	

Comparând Tariful ce se propune cu Tariful astăzi în vigoare, rezultă că cel întâiu este mai urcat decât actualul numai pentru taxele vaselor încărcate la Sulina, pe când el este foarte redus pentru vasele încărcând în susul fluviului. Rezultatul obținut va fi că vasele până la 5.000 tone de registru vor fi interesate a luà încărcătura lor în porturile interioare la Galați și Brăila, și că trecătoarea (pasa) Sulina nu va mai fi împiedicată și astupată, precum a fost în ultimii ani.

Tabela următoare dovedește aceasta cu cifre:

Tariful din 1902			Tariful propus		Diferințele în % cu taxele din 1902	
Tonajul vaselor	Taxele la Sulina	Taxele în sus	Tariful vaselor	Taxele uniforme	la Sulina	în sus
201 la 600	0,30	0,55	201 la 1.000	0,56	+ 66,66	— 9,09
601 la 1.000	0,60	1,10			— 16,66	— 54,54
1.001 la 1.500	0,90	1,40	1.001 la 2.000	1,20	+ 33,33	— 14,28
peste 1.501	1,10	1,70			+ 9,09	— 29,41
—	—	—	mai mult de 2.001	1,30	+ 18,18	— 24,53

Nu este fără interes a constată încă prin Tabela următoare rezultatul Tarifului propus asupra diferitelor clase de vase intrate în Dunăre în 1906:

Tonajul vaselor	Numărul vaselor	Totalul tonajului	% din totalul tonajului
201 la 600	124	52.079	2,33
601 la 1.000	75	64.014	2
	199	116.093	5,20
1.001 la 1.500	189	241.051	10,66
1.501 la 2.000	422	742.926	32,83
	611	983.977	43,49
2.001 la 2.500	219	490.980	21,27
2.501 la 3.000	13	493.881	21,94
	399	984.861	43,21
3.001 la 3.500	42	133.960	5,96
peste 3.501	12	47.553	2,14
	54	181.513	8,10
sau			
200 la 1.000	199	116.093	5,20
1.001 la 3.000	1.010	1.968.838	86,70
mai mult de 3.001	54	181.513	8,10
	1.263	2.266.444	100 %

Tabela aceasta dovedește că propunerea pe care o supun studiului și aprecierei Comisiunei Europeane dela Dunăre este toată în favoarea grupului celui mai numeros și celui mai interesant al vaselor dela 1.001 la 3.000 de tone (86,70%).

Cred că pot adăogì că este indicat a împinge vasele dela 201

la 1.000 tone spre porturile interioare ale fluviului, pentru a nu umpleà în mod inutil și fără profit pentru dânsele pasa dela Sulina și că este echitabil ca vasele mai mari de 3.001 tone să plătească o taxă de 20 centime mai mult pe tonă, fiindcă ele ating mai tare lucrările Comisiunei prin mișcarea cea mare a apei ce ele produc.

Nu este în intențiunea mea de a rugà Comisiunea să supună propunerea făcută de mine la o examinare imediată. Scopul expunerei mele este îndeplinit din momentul în care membrii acestei mari Instituțiuni internaționale i-au dat binevoitoarea lor atențiune.

Rostesc gratitudinea mea cea mai sinceră și aș fi fericit de a fi contribuit la reforma Tarifului. Sunt convins că pentru moment, Comisiunea va aflà mijloacele de a urmà înainte lucrările de ameliorare, atât de necesare la Gura Sulinei.

Anexa.

Notiță asupra Lucrărilor executate de Regatul României în vederea desvoltărei Navigațiunei pe Dunăre.

Dunărea udă teritoriul Regatului României, începând dela Vârciorova până la Sulina, pe o întindere de *947 kilometri.* Această întindere nu cuprinde lungimea Brațului Kiliei și a Brațului Sf. Gheorghe, fiecare de aproape 100 kilometri, nici a Brațelor secundare, precum acel dela Măcin, Borcea, ș. c. l.

Porturile Românești de pe Dunăre sunt în număr de 23, și anume: — Vârciorova, Turnul Severin, Gruia, Cetatea, Calafat, Bistrețul, Bechetul, Corabia, Turnul Măgurele, Zimnicea, Giurgiul, Oltenița, Călărașii, Ostrovul, Cernavoda, Hârșova, Gura Ialomiței, Măcinul, Brăila, Galații, Isaccea, Tulcea și Sulina.

Zece din aceste Porturi sunt în comunicație cu Căile Ferate.

Statul Român a cheltuit pentru desvoltarea acestor Porturi până la 1902 suma de 55.551.585 Franci, din cari 17.156.852 Franci au fost dați de Stat prin Credite speciale, iar restul de 38.394.733 Franci reprezintă taxa de $^1/_2\,^0/_0$ incassată de aceste Porturi.

Lucrările executate sunt următoarele:

1°. Cheurile verticale și pereurile . . . . 18.021 Metri lineari

2°. Platforme macadamizate și pavate servind la încărcarea și descărcarea mărfurilor . . . . . . 509.710 Metri pătrați

3°. Șosele de acces la Porturi. . . . . 27.941 Metri lineari.
4°. Silosurile din Porturile Galați și Brăila de o capacitate totală de 50.000 tone.
5°. Suprafețe utilizate pentru magazii de mărfuri la Galați și Brăila . . . . 23.148 Metri pătrați.
6°. Dockul Flotant din Portul Galații.
7°. Vapoarele pentru Serviciu, în afară de vasele pentru dragaje, macarale ș. a., de o valoare de . 1.445.100 Franci.
8°. Basinul la Giurgiu, Brăila și Galați, în cari pot ierpà vasele.

In afară de aceste lucrări, executate în interesul desvoltărei Porturilor și pentru a înlesnì încărcarea și descărcarea mărfurilor, *Statul Român a mai cheltuit sume importante pentru a facilità Navigațiunea propriu zisă și pentru a desființà obstacolele naturale cari o împiedică.* Aceste lucrări cuprind Dragajul, Balisajul, Kilometrajul Dunărei și Nivelarea de preciziune.

Incepând cu anul 1901, Statul Român s'a ocupat cu *Intreținerea Canalului Navigabil al Dunărei între Vârciorova și Brăila.* S'au așezat semnaluri pentru a indicà localitățile dificile pentru navigațiune în timpul apelor mici; — și s'au întreținut, pe cât a fost cu putință, adâncimile necesare navigațiunei. Punctele variabile cu adâncimi mici — cu aproximație în număr de 35 pe această porțiune a Dunărei — sunt indicate cu geamandure, așezate la deschiderea Navigațiunei. Două vapoare speciale servesc la verificarea geamandurelor; adâncimile sunt măsurate la fiecare 3 sau 4 zile. Afară de aceasta, toți căpitanii vaselor Serviciului de Navigațiune Românesc sunt obligați a măsurà adâncimile fiecăruia punct semnalat și a depune la întâiul Port ce ating Buletinul constatând adâncimile.

De doi ani încoace se publică pentru navigatori și se depune în fiecare Port — *Buletinul zilnic al nivelului apelor Dunărei și adâncimilor minime ale fluviului.*

In anul 1902 s'a început facerea unei Hărți idrografice a Dunărei dela Brăila la Severin, cu profiluri transversale din 200 în 200 metri. Această lucrare va fi terminată în 1905 sau în 1906.

Pentru a da o desvoltare și mai mare navigațiunei pe Dunăre, Statul Român a creat un Serviciu de Navigațiune Fluvial pentru transportul mărfurilor și călătorilor.

Parcul naval al acestui serviciu (N. F. R.) este următorul:

*

1°.	13	Vapoare de pasageri de o putere totală de 3.355 cai şi o valoare de	2.192.008 Franci
2°.	11	Remorchere de o forţă totală de 5.346 cai şi o valoare de	2.067.364 »
3°.	57	Şlepuri de o capacitate totală de 35.534 Tone şi de o valoare de	3.814.895 »
4°.	7	Vase étanches de o capacitate totală de 3.000 Tone şi de o valoare de	505.500 »
5°.	5	Vase étanches împrumutate, capacitate de 3.000 Tone	—
6°.	11	Pontoane de o valoare de	117.123 »
Total	104	Vase (în cari intră şi cele împrumutate dela No. 5):	8.696.890 Franci

Vapoarele Serviciului de Navigaţiune Fluvială fac *curse regulate de pasageri şi de mărfuri* pe 7 linii pentru transportul pasagerilor, şi pe 2 linii (Sulina—Turnu-Severin, şi Turnu-Severin—Regensburg) pentru transportul mărfurilor.

Serviciul de Navigaţiune dispune de 35 Agenţii, anume—20 în Porturile Româneşti, 8 în Porturile Bulgăreşti, 1 în Porturile Sârbeşti, 3 în Porturile Austro-Ungare şi 3 în Porturile Germane. Dintre aceste Agenţii, 29 sunt proprietatea Serviciului de Navigaţiune Românesc (N. F. R.), iar 6 (acele ale Austro-Ungariei şi Germaniei) sunt proprietatea Societăţii «Süd-Deutsche D. D. G.» şi sunt la dispoziţiunea Serviciului Fluvial Românesc pe baza unei Convenţiuni speciale.

Transporturile făcute de Vapoarele Serviciului de Navigaţiune Fluvial Românesc (N. F. R.) ieau o desvoltare din ce în ce mai mare.

In anii 1901 şi 1902 mărfurile următoare au fost transportate în Şlepuri cu încărcătura întreagă:

Cereale	39.993	Tone
Sare	43.339	»
Petroleu	10.884	»
Pietre	19.732	»
Cărbuni, lemne, etc. . . .	13.302	»

Tonele kilometrice sunt de 82.694.154.

S'au mai transportat mărfuri-coli pentru 49.542 tone, sau tone kilometrice 19.800.000.

Aceste cifre dovedesc importanţa Serviciului de Navigaţiune Fluvial Românesc. Importanţa e încă mai vădită prin următoarea Ta-

belă, indicând Parcul Naval al tuturor Societăților de Navigațiune pe Dunăre — dela Regensburg la Sulina :

Numărul de ordine	NUMELE SOCIETĂȚILOR	Număru vaselor		Forța mașinelor vaselor în Cai de vapor		Numărul Șlepurilor și a vaselor étanches		Capacitatea Șlepurilor și a Vaselor étanches în tone		Numărul Pontoanelor	Valoarea vaselor în Franci
		Numărul	%	Cai Vapor	%	No.	%	Tone	%		
1	Societatea Austriacă .	154	49,2	62.490	55,6	811	47,9	376.462	39,5	233	51.606.748
2	Societatea Ungurească	43	13,8	17.208	15,3	242	14,3	116.773	12,0	74	17.367.000
3	Societatea N. F. R. . .	24	7,7	8.701	7,7	64	3,7	36.544	3,8	11	8,696.895
4	Societ. Süd-Deutsche D. D. G.	9	2,9	3.855	3,4	63	3,4	37.570	3,9	—	4.546.452
5	Societatea Rusească .	12	3,8	5.160	4,6	27	1,9	10.301	1,0	18	4.000.000
6	Societatea Sârbească .	7	2,2	2.855	2,6	42	2,5	16.300	1,6	21	3.497.487
7	Societăți particulare .	64	20,4	12.080	10,8	449	26,4	383.925	38,2	—	—
	Total . . .	313	100	112.349	100	1.703	100	977,875	100	—	—

Această Tabelă arată importanța Serviciului de Navigațiune Fluvial Românesc în comparație cu celelalte Societăți de Navigațiune. El ocupă al treilea loc în ce privește — Numărul Vapoarelor, Forța mașinelor, numărul Șlepurilor și Valoarea Vaselor.

Mai este de observat că Parcul Vaselor Societății Austriace și al Societății Ungurești își întind activitatea lor pe întreg cursul Dunărei navigabile, care are o lungime de 2.432 kilometri; — iar Serviciul de Navigațiune Fluvial Românesc are o activitate mai restrânsă, în porțiunea Dunărei între Turnu-Severin și Sulina, care are o lungime de 939 kilometri.

Statul Român a mai organizat la Turnu-Severin un basin (Chantier) pentru construcțiuni navale și reparațiuni.

Tabela următoare arată cheltuielile făcute de Regatul României pentru ameliorarea Porturilor Dunărene:

Şedinţa Comisiunei Europene a Dunărei din 4 Maiu 1908. Sulina.

Protocolul No. 750.

Prezenţi:	Pentru	Germania:	D. Marheinecke,
	»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
	»	Francia:	» G. Deville,
	»	Marea Britania:	» Hamilton-Browne,
	»	Italia:*	» E. Acton,
	»	România:	» C. G. Nanu,
	»	Rusia:	» P. de Kartamyschew,
	»	Turcia:	» Azarian Effendi.»

§ 1.

Programul Sesiunei cuprinde sub No. IV: — *Reviziunea Tarifului Drepturilor de Navigaţiune şi Taxarea Eventuală a Şlepurilor.*

Având în vedere Articolul 12 al Regulamentului Interior, — *Delegatul Turciei* — pentru a împăcà diferitele opiniuni prezintate pentru modificarea Tarifului, propusă de Delegatul Germaniei, şi după ce s'a consultat cu acesta şi cu ceilalţi Colegi,—face Propunerea următoare:

«Veniturile de cari Comisiunea Europeană a Dunărei dispune în momentele actuale nu sunt suficiente pentru a face faţă cheltuelilor ce în curând se vor impune de întreţinerea a două mari Drage marine la Gura Sulinei şi de alte lucrări importante, a cărora necesitate se prevede într'un viitor apropiat de Raporturile Serviciului Tecnic al Comisiunei. De altă parte, Portul Sulinei suferind din cauza aglomerărei Şlepurilor, Elevatorilor şi Vaselor maritime în lunile în cari Exportul Cerealelor este mai mare şi expuind navigaţiunea la pericole; — am onoarea a propune o măsură, care îmi pare că poate va satisface nevoile financiare ale Comisiunei şi care va atrage navigaţiunea spre Porturile interne ale fluviului, unde ea are mai mult spaţiu pentru operaţiunile ei.

«Am deci onoarea a propune: — a continuà aplicarea Drepturilor de Navigaţiune astăzi în vigoare — şi a adoptà *o Taxă Suplementară specială de 0,20 centime pe Tonă de Registru* pentru Portul Sulinei asupra tuturor vaselor fără excepţiune, atât fluviale, cât şi maritime, cari încarcă şi descarcă numai în Portul Sulinei. Vor fi scutite de această taxă — Vasele maritime cari suie fluviul pentru o operaţiune de comerţ, precum şi vapoarele cari fac serviciul postal şi transportul de pasageri între Sulina şi Porturile de sus».

Veniturile celor doi ani precedenţi, calculate pe baza acestei sporiri de 0,20 centime pe Tonă de Registru, ar fi:

de 369.700,40 Franci pentru 1906, şi
de 382.459,80 Franci pentru 1907.

Tabelă de sumele chelluite (în Franci) pentru lucrările de ameliorare executate în Porturile Dunărene ale României.

Numărul de ordine	LUCRĂRILE EXECUTATE	PORTURILE: Vârciorova	Turnu-Severin	Gruia	Cetatea	Calafat	Rast	Bistreț	Bechet	Corabia	Turnu-Măgurele	Zimnicea	Giurgiu	Oltenița	Călărași	Gura-Ialomiței	Hârșova	Măcin	Cernavodă	Brăila	Galații	Isaccea	Tulcea	Totalul pentru fiecare lucrare în Franci
1	Șosele de acces cu poduri.	—	79.039	28.800	185.900	10.500	16.112	396.800	27.200	3.013	422.300	970.000	280.000	412.400	51.500	—	—	54.000	8.000	—	—	—	104.000	3.001.564
2	Cheuri cu platforme, pavele și căi de garaj	—	516.000	128.000	63.000	1.075.200	—	48.000	862.300	1.109.500	525.700	253.000	1.316.000	769.000	495.000	102.406	30.000	44.000	138.000	4.966.200	4.375.000	5.000	649.000	17.480.306
3	Pontoane cu Poduri de fier pentru debarcadere . . .	—	93.150	44.000	44.000	80.000	—	44.000	44.000	88.000	80.000	44.000	80.700	80.000	44.000	44.000	20.5C0	350	80.000	261.000	80.000	14.000	44.000	1.382.650
4	Clădiri, Magazii, Instalații de lumină electrică, etc. . . .	720	87.166	11.938	12.700	7.834	—	16.300	8.970	96.024	28.200	10.200	87.412	36.600	33.900	100	—	—	.1000	157.630	250.100	100	13.206	860.434
5	Basinuri cu cheuri, pereuri, platforme cu căi de garaj, servind și pentru porturi de iernat	—	—	.	—	—	—	—	—	—	—	—	3.500.000	—	—	—	—	—	—	3.571.879	2.555.960	—	—	10.627.839
6	Docuri la Galați și Brăila cu accesoriile și instalațiunile lor.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—	—	8.578 426	8.578.426	—	—	17.156.852
7	Docul Flotant la Galați . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—	—	—	744.380	—	—	744.380
8	Rectificarea la Gurile Siretului, a Borcei, a Jiului. . .	—	—	—	—	—	30.800	—	—	—	—	—	—	—	1.512.000		—	—	—	—	1.300.000	—	—	2.842.800
9	Drage, Remorchere, șalupe, 14 potoane, macara flotantă, 2 potoane, etc. etc.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.455.160
—	Totalul pe Port . . .	720	775.355	212.738	305.600	1.173.534	46.912	505.100	942.470	1.296.537	1.056.200	1.277.200	5.264.112	1.298 000	2.136.400	146.506	50.500	98.350	227.000	17.535.135	18.883.866	49.100	810.200	55.551.985
		22	12	16	14	8	21	13	10	6	9	7	3	5	4	17	19	18	15	2	1	20	11	Total general

Ședința Comisiunei Europene a Dunărei ținutăi în Galați în 16 Maiu 1908.

Protocolul No. 754.

Prezenți: pentru	Germania:	D. Marheinecke,
»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
»	Francia:	» G. Deville,
»	Marea Britanie:	» Hamilton Browne,
»	Italia:*	» E. Acton,
»	România:	» C. G. Nanu,
»	Rusia:	» P. de Kartamyschew,
»	Turcia:	» Azarian Efendi.

§ 2.

La ordinea zilei este discuțiunea următoarei propuneri a Delegatului Turciei:

«Am onoare a propune — a se continuà aplicarea Tarifului Taxelor de Navigațiune acum în vigoare, și a adoptà o Taxă Specială de 20 centime pe tonă de Registru pentru Portul Sulinei, care se va plătì de toate vasele fără excepțiune, atât fluviale, cât și maritime, cari încarcă sau descarcă numai în Portul Sulinei. Vor fi scutite de această Taxă Vasele maritime, care suie fluviul pentru o operațiune de comerț, precum și Vapoarele, cari fac Serviciul Postal sau Transportul de Pasageri între Portul Sulinei și Porturile de sus.»

Delegatul Italiei declară, ca Președinte, discuțiunea deschisă.

Delegatul României face declarațiunea următoare:

Domnul Președinte al Consiliului și Ministru al Afacerilor străine, Dimitrie Sturdza, a profitat de prezența sa la ședința Comisienei ținută la Sulina în 4 Maiu, pentru a expune vederile Guvernului Regal privitoare la nouăle lucrări ce se impun Comisiunei pentru a asigurà adâncimea Gurei Sulinei și la adoptarea unui Tarif unic pentru Sulina și Porturile Galați și Brăila. Acest Tarif ar fi chemat a produce venituri nouă Comisiunei prin o rapartițiune mai bine proporționată a Taxelor, aplicabile atât Vaselor maritime, cât și Vaselor fluviale.

In dorința sa de a rămâneà în perfectă înțelegere cu ideile Comisiunei Europeane și pentru ca propunerea de transacțiune a D. Delegat al Turciei să poată întrunì unanimitatea Delegaților, Guvernul meu mă autoriză a primì

Taxa Suplementară de 20 centime pe Tona de registru, plătibilă de toate Vasele maritime sau Fluviale fără deosebire, cari încarcă sau descarcă la Sulina.

Sporirea Taxelor produsă prin această măsură va permite Comisiunei a înaintà lucrările recunoscute necesare pentru a mănţineà navigabilitatea Gurei Sulinei şi a face faţă cheltuelilor necesare pentru funcţionarea unei nouă Drage.

In aceste simţiminte declar că mă unesc cu propunerea lui Azarian Efendi şi că voiu votà pentru a ei adoptare.

Delegatul Austro-Ungariei, însufleţit de dorinţa sinceră de a împăcà toate opiniunile, declară că e dispus a primì propunerea lui Azarian Effendi privitoare la o Taxă Suplementară de 20 centime, precum ea se află rezumată în propunerea făcută. Cu toate acestea el crede de nevoie a atrage atenţiunea Comisiunei asupra faptului, că un Vas maritim, care de ex. ar voì să încarce la Brăila 3.000 Tone şi care, din cauza lipsei unei adâncimi suficiente a fluviului, nu ar puteà încărcà decât 2.500 Tone, va fi silit pentru cele 500 Tone luate la Sulina a plătì Taxa Suplementară de 50 centime pentru suplementul de 500 tone, adecă o Taxă îndoită.

Delegatul Turciei recunoaşte că Delegatul Austro-Ungariei are dreptate; totuş şi el observă, că partea Taxei Suplimentare plătită de Vasul maritim pentru încărcătura luată la Sulina ar fi neînsemnată, în caz când ar fi reclamată.

Delegatul României obiectează şi el, că plata acestei Taxe ar fi minimă şi că nu ar fi necesar a înfiinţà un Serviciu de control pentru atât de puţin.

Delegatul Italiei face să se observe că pe când în întâia parte a propunerei Delegatului Turciei se zice — că Taxa Suplementară se va plătì de toate vasele fără nici o deosebire, — în a doua parte a propunerei se află o scutire şi o excepţie. In ce priveşte scutirea, Baronul Acton crede că e de prisos a o menţionà, fiindcă această Taxă Suplementară se înfiinţează numai pentru Sulina — pentru Vasele maritime ce suie Dunărea. In ce priveşte excepţiunea privitoare la Vapoarele cari fac Serviciul postal şi Transportul pasagerilor între Sulina şi Porturile interioare, ea nu este justificată, căci Articolul 3 al Tarifului acordă o reducţiune de 60% asupra Taxelor Vapoarelor, cari fac un Serviciu regulat periodic de pasageri. De această reducere ar trebuì să beneficieze Vapoarele fluviale, cari fac un serviciu similar, iar nu de o scutire. Delegatul Italiei îşi exprimă opiniunea a se suprimà partea a doua a propunerei care se discută, şi să se întindă asupra Vapoarelor fluviale dispoziţiunile Articolului 3 astăzi în vigoare. Astfel Taxa Suplementară ar fi redusă la 8 centime, adică la o măsură foarte mică.

Delegatul Germaniei este de opiniune, că scutirea Vapoarelor, cari fac

Serviciul Postal şi Transportul de pasageri între Sulina şi Porturile interne ale Dunărei, de Taxa Suplementară de 20 centime, ar puteà figurà sub rubrica articolului 8 din Noul Proiect de Tarif. Aceasta este numai o simplă cestiune de formă.

Delegatul Marei Britaniei iea cuvântul şi se exprimă în terminii următori:

Am transmis imediat propunerea Delegatului Turciei Guvernului meu, şi am onoarea a Vă comunicà răspunsul ce am primit. Sunt autorizat a primì partea întâia a propunerei lui Azarian Efendi, prin care Tariful actual al Taxelor de navigaţiune va urmà a rămâneà sub forma lui actuală, cu o Taxă Suplementară Specială de 20 centime pe Tona de Registru, plătită de Vasele maritime, încărcând sau descărcând numai în Portul Sulinei. In ceeace priveşte însă partea a doua a propunerei, de a aplicà această Taxă specială de 20 centime de Tona de Registru Şlepurilor sau Bărcilor de uşurare (allèges), Guvernul M. S. Britanice ar dorì ca ele să rămâie libere de orice Taxă. Nu trebue să uităm, şi nu pot să nu insist foarte mult asupra faptului, că numai graţie acestor Şlepuri încărcăturile se pot face în Portul Sulinei, când iarna tot restul navigaţiunei pe Dunărea-de-jos încetează. Nu ar fi drept ca o Taxă adiţională să apese asupra acestor Vase fluviale, cari în timp de mai multe luni ale anului numai ele alimentează Cassele Comisiunei.

Dar fiindcă multe din aceste Vase Fluviale au până la 800 şi 1.000 Tone de Registru, şi că ele se bucură de foloasele lucrărilor Comisiunei, fără a plăti vreuna din taxele la cari sunt supuse Vasele maritime, Guvernul M. S. Britanice mă însărcinează a face propunerea următoare:

— «Şlepurile de un Tonaj considerabil să fie impuse unei Taxe minime *anuale* de 20 de centime pe Tona de Registru, întrucât ele scoboară fluviul până la Sulina. Această taxă anuală ar puteà fi plătită la immatricularea Şlepurilor, formalitate cerută de Articolul 94 al Regulamentului de Navigaţiune şi de Poliţie.»

Delegatul Turciei mulţumeşte pentru primirea simpatică a părţii întâia a propunerei sale de către Guvernul M. S. Britanice. Cu toate acestea, Azarian Efendi observă că propunerea sa nu se împarte în două părţi; şi tocmai pentru a ocolì cestiunea de principiu, a propus o *Taxă uniformă* fără vreo distincţiune.

Delegatul României crede că Taxa propusă de Delegatul Marei Britaniei ar păcătui înainte de toate în acest sens, că ea nu ar fi sprijinită pe dreptate. Ar fi puţin echitabil, ca un Şlep, care nu face decât o călătorie pe an, să plătească aceeaş Taxă ca un Şlep, care ar face zece sau douăzeci de călătorii. Dar Taxa propusă de Delegatul Marei Britaniei este şi mai nedreaptă, fiindcă ea are un caracter fiscal, care este contrar principiilor cari guver-

nează Navigaţiunea pe fluviile internaţionale şi în special principiilor Tractatului de Paris, care este baza Actului constitutiv al Comisiunei. Această Taxă ar fi un adevărat Drept de Peaj, şi nu ar fi o Taxă plătită ca aceea a celorlalte vase în vederea foloaselor ce acestea trag din lucrările Comisiunei. In fine această taxă, dacă ar fi aplicată, precum se cere de Delegatul Marei Britaniei, ar fi insuficientă pentru a procurà Comisiunei mijloacele de cari are nevoie pentru a continuà lucrările ei.

Delegatul Franciei se uneşte cu opiniunea generală de a aplicà Taxa Suplementara Specială de 20 centime Vaselor maritime încărcând la Sulina, pentru a ajutorà sporul mare de cheltueli ale Comisiunei. In ce priveşte propunerea Delegatului Marei Britaniei, de a nu se aplicà decât o Taxă anuală Vaselor fluviale, Delegatul Franciei împărtăşeşte opiniunea Delegatului României. O asemene Taxă plătită o singură dată pe an, care altfel ar fi în disproporţie cu serviciile ce dau lucrările Comisiunei, ar fi o *Taxă Fiscală* contrară Actului Public.

Delegatul Rusiei se uneşte cu modul de a vedeà al Delegatului Franciei.

După o discuţiune generală, în care ceilalţi Delegaţi expun opiniunile lor într'un sens defavorabil contra proiectului Delegatului Marei Britaniei, D. Hamilton Browne întreabă individual pe fiecare din colegii săi, dacă aprobă amendamentul propus de Guvernul său, — *al unei taxe anuale asupra Şlepurilor.*

Delegaţii expuind în unanimitate opiniunea lor de a se percepe o Taxă de 20 centime asupra Şlepurilor pentru fiecare călătorie, — Delegatul Marei Britaniei cere o amânare a discuţiunei pentru a luà instrucţiuni ulterioare dela Guvernul său.

Delegaţii încuviinţând cererea Delegatului Marei Britaniei, se decide amânarea pentru o şedinţă ulterioară a continuărei discuţiunei asupra propunerei lui Azarian Efendi.

Şedinţa Comisiunei Europene a Dunărei ţinută la Galaţi în 22 Maiu 1908.

Protocolul No. 755.

Prezenţi: Pentru		
Pentru	Germania:	D. Marheinecke,
»	Austro-Ungaria:	» de Borhek,
»	Francia:	» G. Deville,
»	Marea Britanie:	» Hamilton Browne,
»	Italia:*	» E. Acton,
»	România:	» C. G. Nanu,
»	Rusia:	» P. de Kartamyschew,
»	Turcia:	» Azarian Effendi,

§ 2

La ordinea zilei este contiunarea discuţiunei asupra Propunerei Delegatului Turciei.

Delegatul Marei Britaniei prezintă o Declaraţie în terminii următori: — Acum sunt autorizat a aderà la propunerea d-lui Delegat al Turciei. Insă adeziunea mea la această propunere, în întregimea ei, este motivată numai şi numai prin consideraţiunile emise de Colegii mei, privitoare la necesităţile fiscale ale Comisiunei Europeane a Dunărei. Guvernul meu e defavorabil acelei părţi a propunerei, care se referă la Taxarea Şlepurilor, Bărcilor de transbordare şi Alegiilor; şi în consecinţă, *votul meu în favoarea acestei propuneri în toată întregimea ei e dat cu condiţiunea şi sub rezerva*, că în caz când veniturile Comisiunei s'ar aflà mai târziu cu excedente bugetare regulate, reducerea Taxei asupra numitelor Vase, Şlepuri şi Alegii se va luà în consideraţiune ca primul pas pentru micşorarea eventuală a Taxelor de Navigaţiune pe Dunărea-de-jos.

Delegatul Franciei declară că rezervă întreaga libertate de apreciare atât a Guvernului său, cât şi a Reprezentantului acestuia, pentru cazul în care ar fi pusă cestiunea, prevăzută de Delegatul Marei Britaniei, a unei priorităţi de reducţiune a Taxei în favoarea Şlepurilor. Reducţiunile posibile, după opiniunea sa, să fie discutate asupra întregului Taxelor, iar nu numai în folosul uneia din ele.

Delegatul Italiei, României şi Rusiei se unesc cu rezerva enunţată de Delegatul Franciei.

Preşedintele E. Acton propune a se pune la vot *întreaga Propunere a lui Azarian Efendi*, şi observă că această Propunere este conformă cu ultimul alineat al Articolului 5 al Regulamentului asupra Ordinei Lucrărilor Comisiunei, — mai ales că Delegatul Franciei a făcut această rezervă chiar în şedinţa din 24 Maiu 1907 (Protocolul No. 736, § 4).

Delegatul Franciei observă că rădicându-se, în afară de Comisiune, oarecari îndoeli asupra cuvântului «numai şi numai (uniquement)» din întâia parte a Propunerei Azarian Efendi, — este bine înţeles că Comisiunea constată că acest cuvânt priveşte în mod excluziv — «Vasele ce vin din mare la Sulina, şi nu suie Dunărea nici pentru a încărcà, nici pentru a descărcà. Acest cuvânt nu cuprinde dar nici o scutire de Taxă pentru Şlepurile încărcând şi descărcând în sus, înainte de a fi încărcat sau descărcat la Sulina.

Toţi Delegaţii ieau Act de Observaţiunea Delegatului Franciei.

Delegatul Turciei mai observă că Propunerea sa, bazându-se pe mănţinerea Tarifului Actual, e bine înţeles că principiul scutirei de Taxe pentru Vasele având până la 200 tone, se aplică şi la Taxa Suplementară.

Toți Delegații ieau Act de această Observațiune.

Discuțiunea fiind închisă, *Propunerea Delegatului Turciei*—de a aplicà o Taxă Suplementară de 20 centime vaselor încărcând sau descărcând mărfuri la Sulina—e pusă la vot și adoptată în unanimitate.

Delegatul României iea cuvântul și se exprimă în următorii termini:— Domnilor Delegați, In urma votului ce ați dat, în puterea căruia o Taxă de 20 centime va fi percepută dela toate vasele, atât maritime, cât și fluviale, încărcând sau descărcând la Sulina, renunț la propunerea mea relativă la Taxarea Șlepurilor. Votul ce ați dat rezolvă cestiunea, precum o pusesem eu; și din acest punct de vedere nu pot decât să mă felicit, că în viitor toate vasele, cari vor profità de lucrările Comisiunei noastre, vor contribuì la cheltuelile făcute de Comisiune.

Președintele Baronul Acton deschide discuțiunea asupra Reviziunei Tarifului, și propune a se luà de bază Proiectul de Reviziune elaborat de Delegatul Germaniei (Protocolul No. 746, § 6).

Delegatul Germaniei, înainte de a procede la cetirea Proiectului de Tarif, crede de a sa datorie a semnalà Comisiunei, că a fost nevoit să facă schimbări la Proiectul său primitiv din 26 Noemvrie 1907, atât în urma diferitelor modificări, precum aceea a Propunerei Azarian Efendi ș. a., făcute de atunci, cât și pentrucă a fost nevoit să pună în ordine toate părțile ce cuprinde, dintre cari mai multe trase din Regulamentul de Navigațiune și de Poliție.

D-l Marheinecke cetește fiecare articol cu modificările făcute.

Fiecare articol e pus la vot de Președinte și aprobat de toți Delegații.

După ce a consultat pe Colegii săi, *Președintele declară discuțiunea închisă, și se procede la votarea întregului Tarif, care este adoptat în unanimitate, subscris de toți Delegații și anexat la Protocolul No. 755, ca Anexă No. 1.*

Noul Tarif al Drepturilor de Navigațiune a se percepe la Gura Sulinei.

Comisiunea Europeană a Dunărei.

Având în vedere Articolul 16 al Tractatului de Paris din 30 Martie 1856, care dispune că cheltuelile pentru lucrările executate pentru a curăți Gurile Dunărei și părțile învecinate ale Mărei de obstacolele ce se află, precum și cheltuelile pentru stabilimentele având de obiect a asigurà și a facilità navigațiunea,—vor fi acoperite prin perceperea de drepturi fixe hotărîte de Comisiune;

Având în vedere Tariful votat în 2 Noemvrie 1865, care ho-

tărăşte câtimea acestor Drepturi, anexat la Actul Public privitor la Navigaţiunea Gurilor Dunărei, semnat la Galaţi în aceeaş zi şi ratificat în şedinţa Conferinţei de Paris cu data de 28 Martie 1866;

Având în vedere Articolul 15 al zisului Act Public, care dispune ca la sfârşitul fiecărui termin de cinci ani, în vederea de a micşorà, dacă este cu putinţă, sarcinile impuse navigaţiunei,—se va procede la o Reviziune a sus zisului Tarif, şi că se va reduce câtimea Taxelor pe cât se va puteà, mănţinând însă venitul mijlociu ce va fi necesar;

Hotărăşte Tariful al cărui text urmează, şi prin a cărui promulgare se abrogă toate Tarifele precedente;

Articolul 1.

Tot vasul cu pânze, tot vaporul şi tot transportul de orice natură ar fi, intrând în Dunărea-de-jos, va plăti, la ieşirea din Portul Sulinei, pentru fiecare Tonă de Registru, Taxa mai jos specificată:

VASELE	Vase încărcând şi descărcând numai in Portul Sulinei. Frci.	Vase încărcând şi descărcând în susul fluviului. Frci.
de 201 la 600 Tone	0,30	0,55
» 601 la 1.000 Tone	0,60	1,10
» 1.001 la 1.500 Tone	0,90	1,40
mai mult de 1.500 Tone	1,10	1,70

Articolul 2.

Vasele cari vin din mare, încărcând sau descărcând numai la Sulina fără a merge în sus, precum şi toate vasele fluviale încărcând şi descărcând în Portul Sulinei, vor plăti o Taxă Suplementară Specială de 20 centime de tonă de registru.

Articolul 3.

Pakeboturile maritime, cari fac un serviciu regulat postal şi de pasageri, vor beneficià de o reducere de 60 % asupra Taxelor prevăzute la Art. 1.

Articolul 4.

Tot vasul cu pânză sau cu vapor, afară de Pakeboturile de pasageri şi de Pakeboturile postale menţionate la articotul 3, va plăti la întâia sa că-

lătorie în fiecare an în Dunăre taxele întregi, cari i se vor aplicà conform dispozițiunilor prezentului tarif.

Pentru fiecare călătorie următoare, făcută în acelaş an, el va plătì numai 80 % din Taxele aplicabile.

O întâie călătorie făcută fără încărcătură nu dă drept la acest beneficiu, taxa integrală trebuind totdeauna plătită o primă dată.

Această reducere de 80 % nu e aplicată la Taxa suplementară dela Articolul 2.

Articolul 5.

Tot vasul încărcând în rada Sulinei va plătì 100 Franci de Drepturi fixe; şi bărcile cari-i vor duce încărcătura, şi nu sunt scutite prin cifra tonajului lor, vor plătì 55 centime pe Tona de Registru, precum şi Taxa suplementară dela Articolul 2.

Articolul 6.

Tot vasul, intrând în Sulina şi care n'ar ieşì în timp de 12 luni, va fi supus la plata Taxei integrale, prevăzută prin Articolele 1, 2 şi 7.

Depozitul acestei taxe poate fi înlocuit prin garanția unei cauțiuni solidare, absolut solvabilă, domiciliată în portul Sulinei.

Articolul 7.

Tot vasul cu pânze sau cu vapor, şi tot Transportul intrând în Portul Sulinei fără încărcătură şi ieşind deasemenea fără încărcătură, precum şi vasele cari suie fluviul fără încărcătură şi-l vor părăsì fără încărcătură vor plătì un drept de 16 centime pe Tona de Registru.

Cu toate acestea, vasele cari suie şi scoboară fluviul fără încărcătură şi vor încărcà în urmă în Portul Sulinei, sunt supuse la Taxa integrală impusă vaselor cari au luat încărcătura lor într'un port interior al fluviului. Dacă ele încarcă numai în radă, ele vor plătì, afară de dreptul fix, şi taxele bărcilor de încărcare, prevăzute la articolul 5, cele 16 Centime pe tonă, specificate mai sus.

Articolul 8.

Toată pluta şi tot convoiul de plute, părăsind Sulina pentru a intrà în mare, plăteşte un drept fix de navigație, a cărui câtime este hotărîtă în Franci şi Centime în Tabela următoare:

Plute sau trenuri de lemne având o lărgime de	Drepturi de plătit de plutele sau de convoiurile de plute având nevoie de o adâncime de picioare						
	10 picioare sau mai puţin	mai mult					
		10 la 11	11 la 12	12 la 13	13 la 14	14 la 15	15 la 16
mai puţin de 10 picioare.	67,20	100,80	134,40	168,—	201,60	235,20	268,80
40 la 49.	134,40	134,40	168,—	201,60	235,20	268,80	302,40
50 la 59.	201,60	201,60	201,60	235,20	268,80	302,40	336,—
60 la 69.	268,80	268,80	268,80	268,80	302,40	336,—	3 69,60
70 picioare şi mai mult	336,—	336,—	336,—	336,—	336,—	339,60	403,20

Plutele şi convoiurile de plute având o adâncime de apă mai mare de 16 picioare, plătesc, în afară de Taxa hotărîtă în cea din urmă coloană a Tabelei precedente, o Taxă adiţională de franci 33,60 de picior sau pe fracţiune de picior întrecând adâncimea apei de 16 picioare.

Articolul 9.

Nu sunt supuse nici la Taxa de Navigaţiune, nici la Taxa Suplementară a Articolului 2:

1°. Vasele de răsboiu,

2°. Yachturile de plăcere,

3°. Remorcherele când nu sunt întrebuinţate ca alegii,

4°. Dragele, Macaralele şi Elevatorii cu vapor,

5°. Vasele scutite prin cifra Tonajului lor (până la 200 Tone),

6°. Vasele cu vapor făcând Serviciul postal şi transportul de pasageri între Sulina şi Porturile interioare,

7°. Vasele venind din mare în oprire silită în Portul Sulina, chiar dacă suie fluviul pentru a face reparaţiunile necesare, dacă ele reintră în mare, fără să fi făcut vreo operaţiune de comerţ. Dacă un vas, intrând în oprire silită şi făcând în sus reparaţiunile necesare, încarcă sau descarcă numai la Sulina, el va plătì Taxa dela Sulina şi Taxa Suplementară dela Articolul 2, precum şi Drepturile de Pilotaj fluvial.

Articolul 10.

Vasele dela 100 la 200 Tone, întrucât sunt supuse pilotajului obligator, vor plăti o sumă fixă de 15 franci pe zi pentru un Vas cu vapor şi de 10 franci pe zi pentru un Vas cu pânze, în tot timpul cât pilotul va rămâneà pe bord. Zilele sunt calculate de 24 oare, mai puţin de 12 oare formând o jumătate de zi, plus de 12 oare o zi întreagă.

Aceleaşi drepturi de pilotaj vor fi plătite de vasele cari nu plătesc drepturi de navigaţiune, şi cari ar luà un pilot, sau de bună voie, sau în virtutea dispoziţiunilor Regulamentului.

Articolul 11.

Drepturile enumerate în Articolele precedente cuprind:

Taxa impusă vaselor pentru a acoperì cheltuelile lucrărilor şi altor îmbunătăţiri executate de Comisiunea Europeană;

Drepturile actuale în vigoare pentru întreţinerea Farelor, compuind sistemul de luminare a Gurilor Dunărei;

Drepturile destinate a acoperì cheltuelile ocazionate pentru Serviciul de Pilotaj, atât la Gura Sulinei, cât şi în fluviu între Sulina şi Brăila, şi acele ale celorlalte stabilimente, instituite în vederea de a facilità navigaţiunea.

Afară de aceste drepturi, Vasele nu sunt supuse la nici o altă Taxă sau dare oarecare.

Companiile Postale şi de Pasageri, cari profită de facultatea ce le este acordată de a face să piloteze vasele prin propriii lor Piloţi, se bucură de o scădere de 20 °/₀ asupra Drepturilor de Navigaţiune perceputǎ dela vasele ce suie fluviul. Această scădere este făcută la regularea socotelilor lunare. Această scădere nu va fi dată în cazul când pachebotul postal a fost pilotat de un pilot, care nu este cuprins în mod special în Serviciul Companiei căreia aparţine acest vas.

Articolul 12.

Câtimea Drepturilor este vărsată în mânile Directorului Administrator al Casei de Navigaţiune a Portului Sulinei, care va da chitanţă de primire.

Un stat, indicând reducţiunea în franci a monetelor întrebuinţate pe Dunărea-de-jos, este aşezat în mod constant în Biuroul de percepţiune.

Acest stat este supus unor reviziuni după circumstanţe.

Drepturile a cărora exigibilitate este contestată sau lichidaţiunea criticată, sunt înaintate înaintea *Comisiunei Europeane* sau înaintea *Autorităţii*

Internaţionale care o va înlocui. Ele trebue să fie formulate în scris, în cele trei luni ale plăţii sau ale depozitului, sub pedeapsă de pierderea lor.

Articolul 13.

Depturile de Navigaţiune datorite în virtutea prezentului Tarif sunt calculate pe Tonajul net al Vasului, readus (ramené) la sistemul de jeaugeare adoptat de Comisiunea Europeană a Dunărei.

Unitatea de jauge, adoptat de Comisiunea Europeană, este o capacitate de 100 picioare cubice englezeşti, sau 2,83 metri cubi.

Tonajul Vaselor e tras din Hârtiile de bord, dar Căpitanii, ale cărora Vase au fost măsurate de Biuroul de verificare ce se ţine de Căpitanul de Port din Sulina, urmând regula aplicabilă Vaselor goale, sunt admişi a plăti taxele lor pe baza Tonajului indicat de certificatul de măsurătoare dat de Căpitanul de Port.

Articolul 14.

Vasele, intrând în Dunăre fără de hârtii arătând Tonajul, sunt supuse unei măsurători aproximative făcută de Ofiţerii-verificatori-juraţi, ce se ţin de Căpitanatul de Port din Sulina, şi câtimea Taxelor de plătit este calculată pe Tonajul constatat de această operaţiune.

Să procede în acelaş mod, dacă Tonajul hârtiilor de bord este de notorietate inexact.

Această măsurătoare este făcută, în unul şi în altul din cazuri, din ordinul Căpitanului de Port sau din oficiu, sau din cererea Directorului Cassei de Navigaţiune, şi Autoritatea Consulară competentă este înştiinţată de momentul în care operaţiunea se va face, pentru ca să poată asistà la operaţiune, dacă acea Autoritate crede de nevoie.

Aceste operaţiuni făcute de Oficerii-verificatori nu dau loc la nici o cheltueală, dar ele nu pot servì ca un obiect la apel sau recurs oarecare.

Articolul 15.

Tot Vasul, toată pluta sau Convoiul de plute, care se încearcă, prin un mijloc oarecare, a se sustrage, în totul sau în parte, plăţii Drepturilor hotărîte prin prezentul Tarif, este pasibil de o amendă cel puţin îndoită şi cel mult împătrită a acestor Drepturi.

Dacă indicaţiunea Tonajului arătată în hârtiile de bord pare a fi frauduloasă, se procede la verificarea capacităţii vasului.

Aplicarea amendei e pronunţată, în primul resort, de Căpitanul Portului

Sulinei; Sentința de condemnare e notificată părții condemnate în formele prescrise de Articolul 151 al Regulamentului de Navigațiune și de Poliție în vigoare dela Galați în jos.

Apelul condemnărilor este făcut sau dinaintea Comisiunei Europeane, sau dinaintea Autorității care-i va succede, sau dinaintea Tribunalului mixt, care va puteà fi instituit în mod eventual în acest scop.

Acest apel se face în cele trei luni dela notificare, sub pedeapsă de nulitate.

Hotărîrile date în Apel nu mai sunt susceptibile de vreun recurs.

Condemnările pronunțate de Căpitanul de Port sunt executorii cu tot apelul făcut; în caz de apel, câtimea amendei e consemnată, ca depozit, în Cassa de Navigațiune, unde se varsă deasemenea câtimea condemnărilor definitive.

Articolul 16.

Comandanții Vaselor de răsboiu staționate la Gurile Dunărei, conform cu Articolul 19 al Tractatului de Paris, sunt chemați a asigurà plata Drepturilor stabilite de prezentul Tarif și a condemnărilor devenite definitive, în fața vaselor naționalității lor și a acelora pe cari ei au calitatea de a le protege pavilionul, fie în virtutea Tractatelor sau a obiceiurilor, fie în virtutea unei delegațiuni generale sau speciale.

Acțiunea Vaselor de răsboiu e cerută, de regulă, prin intermediul Căpitanului de Port dela Sulina, sau prin cererea Directorului Cassei de Navigațiune.

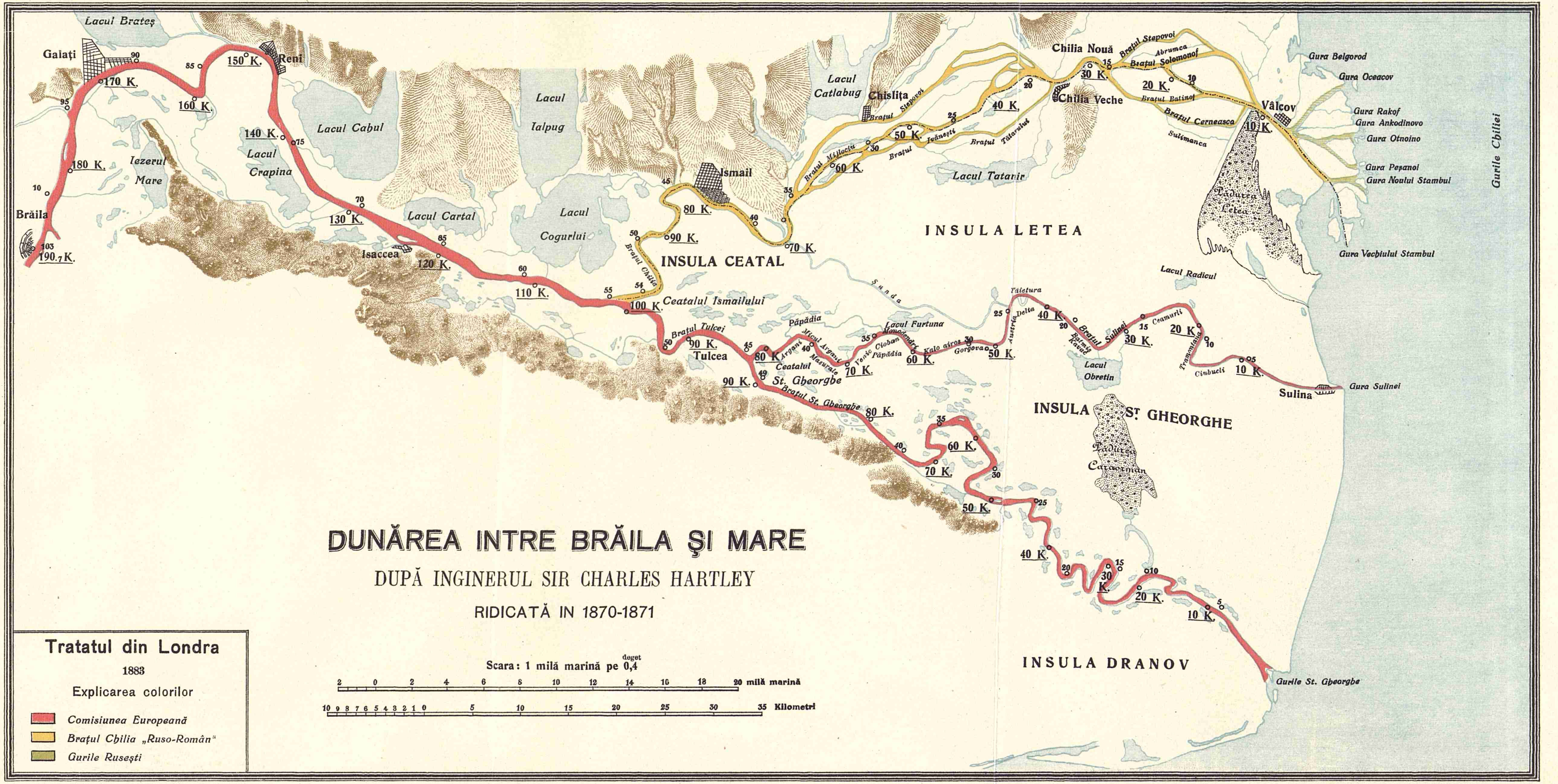
In lipsa unui vas de răsboiu având calitatea de a exercità o acțiune coercitivă în fața unui vas contravenient, Căpitanul de Bord are recurs la intervențiunea Vasului de răsboiu român staționat la Sulina.

Articolul 17.

Taxele de mai sus vor fi aplicabile, începând dela 1 Iulie 1908 stil nou.

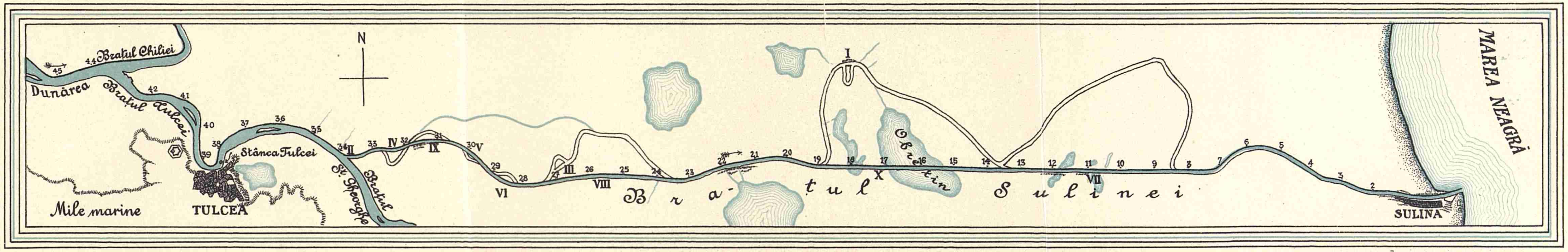
Făcut la Galați, în 22 Maiu 1908.

Semnați: C. B. Marheinecke,
de Borhek,
G. Deville,
Hamilton Browne,
E. Acton,
C. G. Nanu,
P. Kartamyschew,
Azarian Effendi.

LIT. CAROL GÖBL S-SOR ION ST. RASIDESCU

BRAȚUL SULINA CU TĂIETURILE FĂCUTE IN 1868—1902

LIT. CAROL GÖBL S^{SOR} ION ST. RASIDESCU

No. I	Micul **M**	1868—1869	No. VI	Masurale	1888—1889
No. II	Ceatalul St. Gheorghe	1880—1882	No. VII	Marele **M**, jum. inferioară	1890—1893
No. III	Păpădia	1883—1884	No. VIII	Gorgova	1894—1897
No. VI	Argani superior	1885—1886	No. IX	Argani	1897—1898
No. V	id. inferior	1886—1887	No. X	Marele **M**, jum. superioară	1898—1902

Aceste tăieturi au scurtat fluviul cu 11 Mile marine + 5.125 Picioare engleze, adică 21,9 Kilometri.
Ele au suprimat 27 cotituri.

Cantitatea totală dragată și scoasă în aceste tăieturi este de 25 Milioane de Metri cubi.

Adâncimea minimă în 1901	:	18 Picioare engleze	$= 5^{m},48$
id. id. în 1880	:	12 id. id.	$= 3^{m},66$
Adâncirea câștigată	:	6 Picioare engleze	$= 1^{m},82$

PATRAHIRUL LUI ALEXANDRU CEL BUN:

CEL DINTÂIU CHIP DE DOMN ROMÂN

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 1 Fevruarie 1913.

«In lădița mânăstirii Sf. Nicolae din Ladoga-Veche în părțile Novgorodului», s'a găsit epitrahirul, păstrat azi în Muzeul lavrei Sf. Alexandru Nevschi din Petersburg, după care dăruește Academiei o fotografie d-l Pavel Gore, Basarabean care n'a uitat nația sa românească.

Epitrahirul are o mare însemnătate din mai multe puncte de vedere. E, întâiu, cel mai vechiu lucru în cusătură din Moldova veche, căci aerul păstrat la mânăstirea Neamțului e numai din vremea *fiilor* lui Alexandru cel Bun. Al doilea, el reprezentă un interesant tip arhaic, cu sfinții cuprinși în mici cadre rotunde, cu scenele înfățișate în cadre mai mari, de aceeaș formă. Arhaic e reprezintat și Domnul, care, *în deosebire de cei munteni*, nu poartă coroana, ci o pălărie cu marginile ridicate în sus, asemenea întru toate cu aceea pe care o poartă, în medalii, Impăratul bizantin contemporan, Ioan al VIII-lea. Pălăria Doamnei — cu pene pare că — e ca a jupâneselor ctitore în mânăstirile bucovinene din veacul al XVI-lea. Incă odată această reprezentare e interesantă, fiindcă și din legăturile lor cu Polonia se vede că între Domnii *regali* ai Țerii-Românești și între Domnii *vasali* ai Moldovei erà, și supt Alexandru cel Bun, o mare deosebire.

Alexandru are un chip foarte limpede cusut cu mătasă colorată (ne-ar trebuì o copie în colori). Un om oacheș, slab, cu plete lungi, dar fără a cădeà pe umeri, cu mustățile lăsate în jos, cu barba

bifurcată: ochii sunt mari, bulbucați, sprincenele subțiri. Doamna are un chip foarte delicat, cu sprincenele tot așà de fine, sus deasupra ochilor, cu părul puțin împletit în cozi, cu cercei, după cât se pare, în urechi. Avem astfel *cel dintâiu portret real al unui Domn al Moldovei și singurul dela Alexandru*. E de observat că felul de a purtà barba e iarăș al Bizantinilor.

Inscripția alunecă de cele două laturi ale chipurilor. Lângă al lui Alexandru se cetește, în litere cu caracterul frumos grecesc:

Ἰω Ἀλεξάνδρου Βοεβώδα αὐτοκράτωρ πάσης Μολδοβλαχίας καὶ παραθαλασίας.

Deci:

Io Alexandru Voevod, de sine stăpânitor a toată Moldovlahia și a malului Mării.

Despre stăpânirea asupra malului Mării, asupra acestei Παραταλασσία, care corespunde cu *Primoria* stăpânitorilor slavi din Balcani, vorbià în actele sale și tatăl lui Alexandru, Roman Vodă (1). Dar el însuș, luând Cetatea-Albă, aveà și mai mult dreptul de a purtà acest titlu, care privià, nu numai această cetate, ci întreg malul până la gurile Dunării.

Numai în a doua epocă a Domniei sale, Alexandru Vodă începù, supt înrâurirea legăturilor sale bisericești cu Bizanțul și a trecerii pe la el a lui Ioan al VIII-lea, în 1424 (2), să vorbească de «autocrația» sa neatârnată de Polonia. Aceasta ar servì pentru a fixà data patrahirului.

Chipul Doamnei e încunjurat, tot pe două laturi, de această inscripție:

Μαρίνα αὐτοκρατώρησα πάσης Μολδοβλαχίας καὶ παραθαλασίας.

Deci:

Marina, Doamna de sine stăpânitoare a toată Moldovlahia și a malului Mării.

Doamna Marina e cunoscută cronicei de familie a lui Alexandru (3): «Marina, fata lui Mărin» (мѣрина), fără să putem spune cine a fost acest «Mărin» cu nume așà de neobișnuit în Moldova (mai mult la Sârbi, dela Venețieni), e mama viitorului Petru Vodă, născut în 1421—2,

(1) Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 288. Vorbiau și regii poloni ai timpului, cum voiu arătà în alt memoriu.

(2) *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 84.

(3) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 35.

și un Evangheliar (1) o pomenește încă la 3 Martie 1429. Tratată ca ţiitoare de cronică, în care apare o singură Doamnă, Neacșa, ea se înfățișează aici, ca și în Evangheliariul dela Oxford, ca Doamnă.

Inrâurirea grecească se vede bine și în alegerea limbii. A fost un timp deci în vieața Moldovei, care erà de limbă latină, pentru a primì dela Munteni limba slavonă în Stat și Biserică, când grecismul căutà să pătrundă în oficialitate. Statele sârbești și bulgărești pieriseră, dar Constantinopolul bizantin ființà încă. El trimeteà lui Alexandru, nu lucruri făcute gata, căci chipul Domnului și soției sale nu se puteau ști acolo, ci meșteri de țesături ca aceia dela cari vine patrahirul de față.

O întindere a acestei influențe a oprit-o însă cucerirea turcească din 1453.

Pe ce cale a putut să ajungă epitrahirul în Rusia, putem gâcì. In marile lor prăzi din 1439 și 1440, cari atinseră Ţara de sus, Botoșanii, apoi Vasluiul și Bârladul, Tătarii au avut prilejul de a ridicà astfel de lucruri scumpe. Tot așà în 1476, supt Ștefan cel Mare. Dar mai probabil avem a face cu lucruri luate dela Chilia și Cetatea-Albă, în locuri unde limba grecească nu erà de loc neobișnuită — se știe (2) că și inscripții pe ziduri sunt redactate grecește —, de aceiași Tătari, în 1484. Ca și cealaltă pradă, ei vor fi vândut epitrahirul la iarmarocul, vestit, din Novgorod, de unde l-a răscumpărat apoi acea mânăstire.

In legătură cu aceste note de artă adaug două acte aflătoare în Biblioteca Academiei Române (13—4/LXXIX) și în cari se vorbește de pictori de biserică, de zugravi români din veacul al XVII-lea.

Iașĭ, 4 Ianuar 7190 (1682). „Eŭ Ștefanŭ zugravulŭ" arată „preacumŭ m'amŭ lăsatŭ eŭ la darea sufletuluĭ miŭ pe sama Aniţiĭ ca s[ă] mă grijască. Altă n'amŭ avutŭ nimică fără cas[ă], care cas[ă] este înŭ pupurŭ la Curălarĭ. Și acè casă îmĭ este mie luculŭ cumpărătură de la Alecsandra Zugrăviţa, pe baniĭ miĭ, și amŭ datŭ suţu-miŭ Aniţiĭ casă cu lucŭ cu tutŭ ca să mă grijască, iară o căşčură mică ce este dinŭ dusŭ, să hie a babiĭ, iară cu cas[a] ce amŭ datŭ". Aniţa l-a îngrijit „la bula mè". Martori „mulţĭ omenĭ bunĭ și ulicenĭ,

(1) Sreznevschi, *Svedeniĭa i zameatchi*, citat *ibid.*, p. 65.

(2) Bogdan, *Inscripţiile dela Cetatea-Albă*, în aceste «Anale».

anume: Vlasi curălarŭ și Costantinŭ staroste di curălarĭ și Ursulŭ fáclierŭ și Alecsandru tijŭ făclierŭ și Ursanŭ făclierŭ și Ca[tr]ina și Mihălcioe și diiacunŭ Andreiŭ și mulțĭ omenĭ bunĭ... Și eŭ, preutulŭ Gligorașcu duhovniculŭ, amŭ scrisŭ.

Azŭ popŭ Grigorașŭ iscalŭ.

Și loculŭ casăĭ aŭ fostu neistovitŭ, și aŭ maĭ datŭ soțulŭ mieŭ Anița 4 (?) potronicĭ.

Și eŭ, Ștefanŭ, m'amŭ războlitŭ după vremeà culesuluĭ pănă la Boboteadză: amŭ dzăcutŭ totŭ înŭ patŭ, și m'aŭ grijitŭ și m'aŭ socotitŭ totŭ soțulŭ meŭ Anița, și aŭ chialtuitŭ totŭ de la dănsa, că aŭ fostŭ spaimă căndŭ Leșiĭ, și n'amŭ pututŭ eși treĭ lunĭ afaară, și totŭ eia m'aŭ socotitŭ. Dičŭ să nu maĭ aibă valŭ de nimerile, precumŭ amŭ scrisŭ înŭ zapisŭ înŭ față.

De ačasta mărturisescu ca să să știe.

[Pe Vo:] εἰς τὴν πόρτα τῶν Ἑβρέων.

5 Septembre 7194(1685) «Alecsandra, fămeia zugravuluĭ luĭ Neculaiŭ celuĭ bătrănŭ denŭ Iașŭ», dă «o casă č-aŭ fostu maĭ bătrănă și cu altă cășčoarî ce iastea făcută înŭ loculŭ grajduluĭ, amăndoao alăture, denŭ susŭ de dughianele care amŭ văndutŭ luĭ Statie bulucbașiĭ, și aceste case săntu alăture cu dughianele călugărilorŭ de la Aronŭ-Vodî, maĭ denŭ ğosŭ, și lăngă casa Aniţiĭ care o ţănutŭ zugravulŭ Ștefanŭ, denŭ ğosŭ, și alăture aproapia, și între dughianele care amŭ văndutŭ luĭ Statie bulucbașiĭ, și la mijlocŭ între aceste case; și aceste case le'mŭ văndutŭ dumisal[e] Mării, fămeiĭ Nicăĭ Săimanuluĭ, dereptu dzeč[e] leĭ bătuțĭ, ca să fie dumisale ocină și moșie». Marturi «mulțĭ oamenĭ bunĭ, vecinĭ, ulicenĭ de aproape, anume Dumitrașco zetŭ Potropăsculŭ și Anița, vecin[ĭ] de aproape, și Neculaiŭ, staroste de curălarĭ și Vas[i]lie Căldărarulŭ și Ghiorghiță Săimanulŭ și Gligoroae și Dumitru și Vas[i]lie Curălarulŭ și Zota».

[Pe Vo:] Τὸ σπήτη τοῦ ζωγράφου εἰς τὸ συναγῶγη ὁμολογία.

† Și eŭ, Mărie, cunpărătoare, mi-aŭ fostu tocmala cu Alecsandra cè bătrănă zugrăvița, vănzătoare caselorŭ, să șaadză înŭ cas[ă], și să o socote[s]cu pănă va muri. De ačasta scriŭ, ca să se știe.

UCRAINA MOLDOVENEASCĂ

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 1 Fevruarie 1913.

D. Iuliu Tuducescu, vechiu și meritos funcționar al Academiei, îmi arătà deunăzi pecetea lui Duca Vodă ca Hatman al Ucrainei și, căutând cu dumnealui, am găsit acest titlu și în pecetea lui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino. Amintindu-le aici, cred nemerit să tratez acest punct din expansiunea românească peste hotare.

I.

Prin pacea dela Zurawna, din 27 Octomvre 1676, Polonia se învoià la împărțirea în două a întregii Ucraine căzăcești, care înlocuise în părțile Niprului vechea stăpânire a Rusiei Mici. Noul Cazac-Vilaieti cuprindeà Cehrinul și vechiul scaun, glorios prin multe lupte, al Zaporojenilor «Nizovii» din veacul al XVI-lea.

Acest ținut căpătat de Poartă nu puteà fi cârmuit ca un simplu begat, după exemplul Benderului, Achermanului sau Chiliei, locul fiind prea întins și locuitorii, vechi ostași, prea numeroși și prea dârji. In ultimele timpuri, și stăpânii cari se duceau acuma, Polonii, se gândiseră a supune pe neascultătorii vasali, cu cari aveau socoteli vechi de aproape două veacuri, unui cârmuitor anume, marchiz, proconsul sau duce (1). Se numì de Turci, la 3 Martie 1676, într'o situație ca a vechilor Hatmani, Gheorghe, fiul lui Bogdan Hmilnițchi și fratele acelui Timuș, care ajunsese cu sila ginere lui Vasile Lupu și murì în Suceava, pe care o apără împotriva lui Gheorghe Ștefan, de pe urma unei răni la picior (2).

(1) Zaluski, *Epistolae*, I, p. 650. Cf. Engel, *Geschichte der Ukraine*, pp. 266-7.
(2) V. *Studii și documente*, IX, p. 173.

Gheorghe Hmilnițchi, așà «stupid și adormit» cum erà, întovărăși pe Pașii cari, în 1677 și 1678, încercară și izbutiră la sfârșit, după multe silințe și mari pierderi, să smulgă Rușilor din Moscova, Muscalilor ce înaintau spre Apus, cerând «toată țara până la Nistru», cetatea Cehrinului (1). Prin pacea dela Andrusow (17 August 1678) posesiunea acestui punct de cea mai mare însemnătate erà asigurat noului Hatman și «cneaz rusesc», care, cu ajutorul Turcilor și Tătarilor, luă repede în stăpânire tot locul ce se întinde între Nistru și Nipru. Luptele urmară însă mai departe între Cazaci turcești și Cazaci rusești (ai lui Samuilovici), până la pacea definitivă, dela Radzin, la 11 Fevruarie 1681.

«Seciul» rămase Rușilor, ca și unele pălănci ce se țineau de Chiev, dar Cehrinul fu și mai departe turcesc. Hatmanul Gheorghe nu mai puteà să lupte însă. Pe când ajutà pe Turci să întărească zidurile dela Chizilcherman și Taman, Sârcu, căpetenia luptătorilor cazaci din cealaltă tabără, îl rănì greu într'o luptă (2).

Care puteà să fie acuma organizarea politică a pământurilor stăpânite de dânsul ca om al Impăratului turcesc, ca frate de arme al Tătarilor și ca ajutător al oștilor moldovene și muntene împotriva consângenilor săi din Răsărit, prinși în raza de înrâurire a Moscovei provocătoare (3)?

II.

In luptele pentru Uman și Cehrin, Românii din Principate avuseră o largă parte. Dacă, în campania din 1674, Dumitrașcu Cantacuzino, Domnul Moldovei, avù numai sarcina să facă podul peste Nistru la Soroca (4), Muntenii lui Duca Vodă luptară cot la cot cu Turcii Sultanului și cu ajutătorii lor tătari. La Ledijna (Ladiszyn), la Uman, ei se împărtășiră de primejdie și pradă (5). In scrisorile lor din 8 și 13 Septemvrie amândoi Domnii dau în Ardeal știri despre cele întâmplate (6).

(1) Engel, *l. c.*, p. 269, nota 3.

(2) *Ibid.*, p. 274. Cred că așà trebue înțeleasă știrea. In Octomvrie 1681 «Hmilnicenco» erà dus la Poartă (Hurmuzaki, *Supl.* II [3], p. 142. V. și mai departe).

(3) Pentru toate, v. și Girapoldi, ***Bilancia historico-politica dell' Impero ottomano,*** Veneția 1686, și Iorga, ***Geschichte des osmanischen Reiches,*** IV, p. 176 și urm.

(4) Nicolae Costin, p. 13.

(5) Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 184.

(6) ***Török-Magyarkori Állam-Okmánytár,*** V, pp. 261—2, 264—5. Cf ***Studii și documente,*** IX, p. 163 și urm.

In expediția, care nu izbutì, a lui Ibrahim Pașa Șaitan (1677), ca și în aceea a lui Carà-Mustafà, un prieten a lui Șerban Cantacuzino (1) și un soț de Moldoveancă, — acel care erà să primejduească oștirile stăpânului său supt zidurile Vienei, — împotriva Cehrinului, la 1678, amândoi Domnii trebuiră să se puie în mișcare cu oștile lor, pe când Sultanul se mulțumià să supravegheze. In cea din urmă campanie Duca Vodă și vecinul său Antonie Ruset trecură Nistrul pe la Bender și cetele lor pătrunseră iute — căci asediul începù încă din ziua de 11/21 Iunie — până la Bug. Și pe apa Tismenului, de lângă cetate, podurile fură făcute de ai noștri, și lor li se dădù și sarcina de a împiedecà la capătul acestora avântul fugii Turco-Tătarilor, pe cari-i izgoniau, spre a scăpà cetatea, Muscalii veniți de peste Nipru, departe numai trei ceasuri. Ei sprijiniră de sigur, împreună cu ceilalți, atacurile Cazacilor moscoviți ai lui Samuil Popovici și Ramadanovschi și intrară la un loc cu celelalte oști în Cehrin, care căzù în ziua de 18/28 August (2). Românii lucrară la dărâmarea zidurilor cetății cucerite, care fu înălțată din nou de Ruși după plecarea lor. Și e dovedit că Duca Vodă a ajutat la înjghebarea și conducerea acelor negociații (3), cari duseră peste câtevà luni, după o nouă expediție turcească, în curând părăsită, la pacea dela Radzin.

III.

Am arătat aiurea că dela începutul veacului al XVII-lea expansiunea românească spre Nistru erà în creștere necontenită, că tot mai mult se așează și se întăresc în această parte răsăriteană neamurile mari ale boierimii noastre. Desele nemulțumiri și chiar răscoale ale răzeșilor din Ținuturile Orheiului și Sorocăi, până la ultima mișcare a lui Ilâncu, Durac și Hăbășescul, împotriva lui Duca Vodă însuș, arată și ele vieața mai puternică și mai plină de conștiință ce se întâlnià dela o bucată de vreme aici.

Și, odată cu întinderea marii proprietăți boierești, odată cu mărirea rolului politic și militar al răzeșilor din mijlocul codrului despre Nistru, și târgoveții moldoveni din aceste locuri căpătau o mai mare însemnătate. Anarhicul stat căzăcesc, fără cevà din alcătuirea unei

(1) Nicolae Costin, p. 17.

(2) Nicolae Costin, pp. 14—5; Constantin Căpitanul, p. 192 și urm.; *Studii și documente*, IX, pp. 177—8 și pp. 165—7 (scrisoarea lui Mihaiu Cantacuzino).

(3) Hurmuzaki, *Supl.* II³, pp. 109—10 și urm., no. LVIII și urm.

ţeri obişnuite, nu puteà să deie în aceeaş măsură ca Polonia, din care se desfăcuse prin răsvrătire, o activitate negustorească la Nistru: pornirea luptătorilor lui Bogdan şi Timuş Hmilniţchi, ţărani ridicaţi împotriva unor domni de pământ lacomi şi vanitoşi, atinsese duşmăneşte şi pe acel «orândar» evreu, cârciumar, arendaş de moşie, arendator de vaduri şi poduri, prin care se înfăţişà, cu adausul urît al deosebirii totale de lege, această apăsătoare stăpânire. Un timp pentru negustorii dela noi, Români şi Greci, a fost tot răgazul să-şi întindă afacerile peste Nistru şi să colonizeze târguşoarele aşezate la trecători, în faţă cu târguşoarele noastre de dincoace, mai vechi.

La 15 Iulie 1664, Ţarul depărtatului Mosc, Alexie Mihailovici, îngăduià petrecerea pentru negustorie pe pământurile sale a «Grecului de ţara Moldovei, anume Nicolae Gheorghiu, carele ni s'au rugat nouă, marelui Domn, Împărăteştii Noastre Măriri, făcând arătare... precum că, auzind el de multa a Împărăteştii Noastre Măriri Milostivire, voieşte nouă, Marelui Domn, a ni slujì şi la toate trebile noastre cele împărăteşti a ni lucrà, şi, acum, viind el la Moscva, tot cu a' noastre trebi împărăteşti, noi, Marele Domn, Impărăteasca a Noastră Mărire, să poroncim a i se da cartea Impărăteştii Noastre Măriri, de miluire, ca şi pentru fraţii lui cielalţi, greci». El va puteà «a-şi face alijverişul», «a aduce şi hotărîta marfă, carea va fi de trebuinţa Cămării noastre cei împărăteşti». «Trecând pin oraşele Cercaşilor, a Împărăteştii Noastre Măririi, polcovnicilor şi sotnicilor» — e vorba deci de Cazaci —, el va fi ajutat, iar pe drumul dela Putivla — oraş care dădù Ardealului pe Mitropolitul Ghenadie (1) — la Moscova el va căpătà dela «Voevozi şi zapcii» «pristav şi podvoade». Orice va aduce Nicolae sau fratele şi oamenii săi — afară de marfă străină şi oprită — va fi scutit de toată vama, din partea «mai marilor vămilor şi crâşmarilor şi vameşilor şi brudinarilor pe la ape», supt ameninţare de mare gloabă şi pedeapsă. De sigur un neobişnuit privilegiu, acest frumos act de care atârnă, printr'o margine de mătase roşie, cu şnur roşu şi de aur, pecetea Ţarului, purtând vulturul cu două capete (2).

Prin negoţul în Polonia şi neapărat şi în acestelalte părţi de peste Nistru căpătă averi mari acel Gheorghe Ursachi, care se ridică şi în boierie şi cumpără cu banii săi moşii ca acelea dela Teliţa

(1) Hurmuzaki, XV, p. 1291 şi urm. Cf. Silviu Dragomir, în aceste «Anale», p. 1065 şi urm.

(2) Academia l-a cumpărat dela d-ra Adela Neculce din Iaşi. Mi l-a semnalat d. Iuliu Tuducescu. — Reproducem una din cele două versiuni ale traducerii, mai nouă.

și Poienești, ca aceea dela Fântânele în județul Bacăului (1). Pe acest timp tocmai, în 1671—7, el aveà un proces cu alt negustor bogat, care ar păreà tot de neam românesc (2), dar așezat în Galiția regelui Sobieski, Alexandru Balaban, și erà vorba ca o comisiune mixtă să se adune pentru judecată, nu în părțile «pustiului», amenințate de «levenții» cazaci, ci la Stanislawow (3). Balaban venì și la Iași pentru această afacere, care privià vânzarea la Danzig, de acesta din urmă, a potașului scos din arderea sălciilor și stejarilor în pădurile celui dintâiu, supt supravegherea agenților lui Ursachi, Mihail Manea, vărul lui Balaban, și Ghinea Nicolau. Procesul, în care se amestecă și alți Români și Greci cari știau aceste drumuri, Neculce, Becher, Dimitrie Ipati, Gheorghe Papara, Ioan Mazarachi, Cristofor Ghinevici, Petru Aphendiko, Armeanul Simion Muratovici, dintr'un neam sucevean, dar acum judecător la Lemberg, se prelungește mai mulți ani de zile (4). In vara anului 1681, Duca, *asociat și el cu Ștefan Krassowski pentru vânzarea de potaș din budele «moldovenești»* (5), poruncià ca Ursachi să fie închis «în turn», până ce va mulțumì pe Balaban, și de fapt el petrecù acolo mult timp, neputând plătì cele 4—500 de pungi cari i se cereau. «Și-l scoteà în toate zilele de-l băteà la tălpi, până ce i s'au sgârcit vinele și au rămas olog până la moarte (6).» «L-au desbrăcat cu pielea și l-au legat la stâlp la ger, bătându-l la talpe (7)». Pentru împlinirea datoriei i se vândură «douăzeci și cinci de sate, opt prisăci, patruzeci și patru fălci de vie, și la Cotnari și la Iași, două case și câteva clădiri în Iași, pe Ulița Croitorilor», afară de giuvaiere, de vite, de oi, de cai, de vinuri, de *mieduri* —, despre cari știm că se vindeau la Cazaci (8). Suma ce ieșì din această vânzare, merse de-a dreptul la Sobieski însuș, căruia Balaban, arendatorul vămilor Rusiei, îi erà dator cu plata pe patru ani. Unele moșii moldovenești rămaseră însă ale lui

(1) Neculce, pp. 222—3.

(2) Aveà însă surori in Rumelia, și Nicolae Costin spune că erà Rumeliot, «teamșeri» cu Duca Vodă. Hurmuzaki, *Supl.* II ³, pp. 226; Nicolae Costin, p. 35.

(3) Hurmuzaki, *Supl.* II, pp. 120—1, no. LXII.

(4) Numele negustorilor cari-i judecă în Iași la 1681, în Hurmuzaki. *Supl.* II ³, unde sunt toate actele (p. 185 și urm.; acest loc pe p. 209).

(5) *Studii și documente*, XX, p. 72, no. VIII.

(6) Nicolae Costin, p. 222. Hurmuzaki, *l. c.*, p. 211 și urm.

(7) Nicolae Costin, p. 22.

(8) V. mai departe. Deocamdată în Beauplan, *Description de l'Ukraine depuis les confins de la Moscovie jusqu'aux limites de la Transylvanie*, Paris, 1861, p. 18: «brasser la bierre, faire l'hydromel, breha, eau-de-vie».

Balaban, care le amintește în testamentul său; ele erau patru sate și o vie la Cotnari, și negustorul din Lemberg, rămas ortodox — făcuse și o capelă lângă biserica grecească din oraș —, dădeà două din ele mânăstirii Sucevița.

In sfârșit din actele acestor afaceri mai aflăm că Grecul «Hagi fiul lui Petru», cu care Ursachi erà în legătură, aveà așezarea în Ucraina (1).

IV.

Să adăugim și alte împrejurări cari apropiau Moldova de Ucraina ajunsă turcească. O scrisoare din întâia jumătate a veacului al XVII-lea ne spune că Ieremia Movilă, care aveà la Ustie peste Nistru o moșie pe care familia o păstră multă vreme (2), dădù de zestre fiicei sale Maria, care luă pe Potocki, «niște sate la hraniță, de spre Țara Leșească», pe cari Vasile Vodă le face apoi să fie arse în semn de provocare față de Poloni (3). Vărul Mariei fu Petru Movilă, începătorul culturii religioase a Rutenilor, întăritorul și înălțătorul Scaunului de Chiev, amenințat să se ruineze supt loviturile puternice și neîncetate ale propagandei catolice.

Vasile însuș fu silit însă a-și da fata după Timuș Hmilnițchi, care venì la nuntă cu o întreagă oaste, menită să-l apere, și cu acest prilej de-a lungul Iașilor, unde Evreii fugiau speriați de vechii lor dușmani, și până la bogata Curte a lui Vasile, se auziră cântecele de bucurie și de dor ale Ucrainților. Druștele, în rochii de «pânză jidovească», se împodobiau cu samuri, «ca să semene la port cu Moldovencele». Pe scările locuinței domnești, se rostogolì de beție și de furie grasa Hasca Carpița, strigând către jupânesele noastre cari râdeau: «da' ce am venit noi ca să ne râdeți? Dacă sunteți mai presus de noi, de ce v'ați dat fata după un Cazac?» (4).

Domnița stătuse cu soțul la Sobotov, unde va fi împodobit cu darurile sale biserica Sfântului Ilie, apoi ea petrecù mult timp după moartea soțului ei la Rașcov peste Nistru, loc de refugiu, în

(1) *Ibid.*, p. 226, — cercetările mele în arhivele din Lemberg ar trebuì urmate pentru veacul al XVII-lea.

(2) V. în aceste «Anale» memoriul meu despre «Doamna lui Ieremia».

(3) *Documentele Bistriței*, I, pp. 52—3, n-le CXLVIII—IX; Hurmuzaki, XV, pp. 116-7, No. XXDCCCCXXI—II.

(4) *Acte și fragmente*, I, p. 208 și urm.; Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 34-7.

1653, al tatălui ei (1), de unde fratele său, Ștefăniță, cercă în zadar s'o aducă (2). Legăturile cu malul moldovenesc, pe atunci acoperit cu frumoase vii și păzit de un pârcălab și de călărași, erau dese : bâlciul de Sântămăria Mare strângeà la noi toată căzăcimea doritoare de cârpe tărcate, de sgomot, de cântece și de băutură (3). Mai târziu numai Ruxanda se mută la Deleni, în Ținutul Botoșanilor, pentru ca pe urmă joimiri poloni prădalnici să ucidă la mânăstirea Neamțului, unde căutase un adăpost din urmă, pe aceea care fusese soția lui Timuș Hmilnițchi și Doamna Ucrainei libere.

Ca și altora (4), și Moldovenilor, Cazacii le păreau cei mai mari bețivi din lume și, pe lângă aceasta, leneși, aplecați la răscoală — «rareori trec șapte ori opt ani fără să-i vezi burzuluindu-se sau ridicându-se împotriva domnilor lor», — «de rea credință și trădători», dar, în «tabăra» lor, strașnici ostași pedeștri, cari jucară, cum se știe, un mare rol în luptele pentru Scaun dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, ba chiar și în târzia încercare victorioasă a lui Constantin Basarab, pribeagul muntean, de a-și găsì în Iași despăgubirea.

Cazacii nu vor fi prețuit chiar așà de mult vitejia clasei boierești din Moldova, în care erau amestecate pe atunci atâtea elemente străine cari n'aveau de sigur o proveniență răsboinică, dar bogăția, meșteșugul de a vorbì, «manierele» boierimii și Curții noastre le impuneau. Ar fi fost deci firesc ca exemplul încuscririi lui Timuș să fie urmat de fratele său, ajuns deodată, peste toate așteptările sale, pe scaunul de stăpânire părintească. De aceea am putut crede, răzimat pe o lectură falsă, că Maria, fiica lui Dabija Vodă, moartă la 15 ani, după o scurtă căsnicie cu un Gheorghe — pe care lectura bună îl arată a fi fost Gheorghe, Iordachi, Roset — ar fi stat acolo puține zile, în cuprinsul tulburatei Ucraine, ca soție a lui Hmilnițchi (5).

De alminterea, Maria își încheià veacul la 3 Octomvrie 1677, tocmai când răsboiul erà în toiul său, și știm din cele spuse mai înainte că pe acest timp Hmilnițchi, dovedit incapabil, nu mai însemnà nimic. In Octomvrie 1681, Toma Galczewski, agent polon, îl vedeà trecând pe lângă dânsul lângă Silivri, în cale, spre Constantinopol: fostul călugărul Ghenadie, care ajunsese a se mulțămì cu închisoarea turcească,

(1) *Călătoriile lui Macarie*, trad. E. Cioran, p. 60.
(2) Miron Costin, p. 368.
(3) *Travels of Macarius*, II, pp. 314–6.
(4) Beauplan, *l. c.*, p. 23 și urm.
(5) *Inscripții din bisericile României*, II, pp. 214-5.

mergeà acuma bolnav, cu puțini tovarăși, între cinzeci de paznici turci, și aceștia asigurau că fostul cneaz rusesc ar fi făgăduit lui Carà-Mehmed Pașa de Babadag că va primì legea stăpânilor săi (1).

V.

La această dată i se găsise înlocuitorul, care nu erà altul decât însuș Domnul moldovenesc.

Turcii îl aleseseră pentru strășnicia lui crudă, despre care vorbesc cronicile cu mânie. In adevăr, în Ucraina Sultanului erà o desăvârșită anarhie. Pe Grecul Stamatello sau, pe rusește, Stamatenco, îl înlăturase însuș Hatmanul Gheorghe; dregătorul său Tarașenco spânzurase pe căpitanul de Nimirov, unul din târgurile cele mai însemnate ale provinciei (2). Trebuià o mână tare.

Duca Vodă fu chemat la Poartă, și mulți credeau că motivul nu e altul decât plângerea lui Ștefan Vodă, pretendent muntean, căruia-i făgăduise pe fiică-sa fără a se ținea de cuvânt. Ei fură mirați când aflară cele petrecute la Constantinopol. Incă din ziua de 25 Iunie 1681 s'ar fi hotărît unirea Ucrainei cu Moldova supt sceptrul lui Duca. La 22 sau 23 Iulie el sosià în orașul împărătesc, dar fără sunet de trâmbițe, și la 26, ca și, pe urmă, la 1 August, aveà audiență la Vizir, iar la Impăratul însuș, care-l cunoșteà bine, abià la 12 August (3). Plecând dela palatul său, cel frumos și mare, pomenit și mai târziu, «dincolo de Poarta Mării, care se deschide în cartierul zis Fanar» și cu vedere asupra portului, el înaintă solemn pe străzile pline de lume, încunjurat de două sute de curteni cu calpace și caftane lungi, între cari «husari ai străjii sale» *(hussari di guardia)* și alți slujitori. Domnul însuș, om cu apucături mărețe, purtà o «haină mare după moda Veneției», din brocard cu fond alb și flori de aur, căptușit cu blană de soboli. Călărià bine, și făceà impresie. O mulțime mare de Greci îl urmà, mândri de acest alaiu al legii și nației lor.

După îmbrăcarea cu caftan, de care se mai împărtășiră și optsprezece boieri, pe când opt Cazaci primiau numai «șarvanale» și calpace, el intră la Sultanul, cu Vizirul, cu Aga Ienicerilor, cu Caimacamul

(1) Hurmuzaki, *l. c.*, p. 142.
(2) *Ibid.*, p. 140, no. LXXIII.
(3) *Ibid.*, p. 135 și urm. Datele din scrisoarea lui Balaban trebue înlocuite cu acelea din «Efemeridele» lui Ion Cariofil (ed. Zerlenti; trad. Erbiceanu, *Efemeridele lui Ioan Cariofil*, București 1892).

Țarigradului și alți Viziri și primì din mânile împărătești sceptrul nouăi stăpâniri, — de aur bătut cu pietre scumpe. Ca și ambasadorii străini, luă masa cu Vizirul și, ca și aceștia, cărora li se arătă astfel ce plină e haznaua, fu de față la plata ostașilor. Apoi ieșì în curte, unde-l aștepta calul dăruit de stăpân, și trei sute de ceauși în mare ținută, pe lângă treizeci de peici, de «paji» ai Sultanului, în haine roșii cu aur, cu văluri argintate, cu halebarde și pene de argint la turban, cam așà cum îmbrăcà Radu Vodă Mihnea pe aprozii săi din Moldova (1).

Se prevedeà întoarcerea Domnului la 25 August (2). El nu zăbovì prea mult, ieșind din Constantinopol la 27, cu alaiu mare (3). Erà zorit să puie rânduealǎ în acea primejdioasă țară de hotar, în care nici cei mai îndrăzneți dintre Turci nu voiseră să primească favoarea și greutatea de spahii (4). Făcù întâiu un Caimacam—așà cum făcuse în zilele sale Iurie Hmilnițchi cu Stamatenco —, și alegerea sa căzù asupra altui Grec, Postelnicul al doilea Iani sau Iene, care, adăugându-și la nume o dezinență căzăcească, se chemă de acum înainte Drăghinici. Apoi plecă însuș, de sigur cu un neobișnuit alaiu de stăpânitor, menit să impuie noilor săi supuși, acolo, peste Nistru, în Ucraina. Și aduceà vestea bună că Impăratul din Țarigrad nu cere vreun bir, ci numai, la întâmplare de răsboiu, ajutorul de oaste, că astfel *Cazacii liberi, pe cari Poarta vrea să-i adune acasă, rămân pe locurile lor în situația care ar fi fost făcută spahiilor meniți să-i înlocuească* (5).

Se făcù întâiu, la Noemvrie, dată pe care o înseamnă cronica lui Nicolae Costin, nunta Catrinei, fiica mai mare a noului «Domn al țerii Moldovei și al țerii Ucrainei», cu Ștefan fiul lui Radu Vodă Leon. Intre solii dintr'alte țeri erau fără îndoeală și conaționali de ai lui Hmilnițchi. Cei doi soli din «Țara Căzăcească cea mare, de peste Nistru», luară loc lângă cei doi ai Ardealului și ai Țerii-Românești, «închinându-și» și ei darurile unui om ajuns în toate privințele —

(1) Descripția lui Giambattista Donado, Veneția, 1688, și in cartea mea ***Călători, ambasadori și misionari în țerile noastre și asupra țerilor noastre*** («Buletinul societății geografice», sem. II, anul 1898), pp. 18-20.

(2) Cariofil, *l. c.*

(3) Hurmuzaki, *l. c.*, p. 137.

(4) ***Călători***, etc., *l. c.*

(5) Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 138-9 și ***Fragmente***, III, p. 325. Rapoartele din 12 și 31 Iulie 1681 ale lui Kanitz, citate aici, dar necuprinse in vol. V din ***Documente***, ar trebui adause. V și Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 201.

și cu toate că-și bătea de moarte, fără nici o vină, vornicii de târg — în culmea norocului și a fericirii. Neculce-și aduce aminte de tinerețele sale, când scrie: «Și s'au veselit două săptămâni cu feluri de feluri de muzici și de giocuri și peilivani și cu pușce, și giucau două danțuri pin ograda curților domnești, și pre ulițe, cu toți boierii și giupânesele, împodobiți, și toți negutitorii și tot târgul. Și un Vornic Mare purtà un cap de danț și alt Vornic Mare purtà un alt cap de danț, îmbrăcați cu șarvanale domnești. Numai mirele și mireasa, fiind feciori de Domni, nu giucà în danțuri pe afară, ce numai în casă. Iară la danț numai ce giucau boierii. Cât nu erà nuntă, ci erà minune (1).»

Incă până a nu plecà ginerele cel «grozav la față», «lipsit de minte» și cu «proastă politie», și soția sa, Domnița, Duca se gătì, împreună cu ei, de drumul peste Nistru. Putem statornicì data după scrisori de ale lui păstrate între actele procesului dintre Ursachi și Balaban. Ordinul datat din «satul Postruga», 31 Octomvrie 1682 (2), e din 1681, căci și în alte cazuri vedem crescându-se anul cu una și în datarea după nașterea lui Hristos, ca și în aceea dela Facerea Lumii, și nici o localitate rurală cu numele de Postruga nu se află în Moldova și în Basarabia de astăzi.

Cazacii își primiră bine noua căpetenie, care se înfățișà mândră, cu tuiul, șlicul de samur, caftanul de dar împărătesc și buzduganul, pe cari le-ar fi cumpărat în Constantinopol cu «aproape de o mie de pungi» (3). Adunarea obștească, seimul răsboinicilor se ținù la Nimirov, care acuma întâiu se ridică la însemnătate, pentru a fi apoi sediul cunoscutelor negocieri dintre Ruși și Turci pe vremea Impărătesei Ana. Acest târgușor pe Bug, vechiu sat zaporojean din veacul al XVI-lea (4), mai apropiat de Nistru, mai ușor de supraveghiat și de apărat, fu preferat de acest cuminte socotitor al împrejurărilor Cehrinului, din care domnise Bogdan Hmilnițchi, regalul Hatman, și Sobotovului, în care frumoasa și învățata fiică a lui Vasile Lupu tânjise între sălbatecii aspri și sgomotoși după buna ei Moldovă liniștită. In marginea lui, deasupra râului, «la peștere» își făcù Domnul cel nou curțile sale, pe cari Neculce le va fi văzut, de vreme ce pomenește, ca și celălalt cronicar contemporan, despre

(1) Neculce, p. 215.
(2) Hurmuzaki, *l. c.*, p. 212.
(3) Neculce, p. 215.
(4) Iorga, *Acte și fragmente*, I., p. 25, no. 1.

dânsele, deși pe vremea lui ele vor fi fost prefăcute de stăpânul venit acolo mai târziu, contele Potocki, Mare Hatman al Poloniei (1).

Se făcù — lucru neapărat — «multă cinste» Cazacilor, cari trebuiau să știe că bogatul oblăduitor e și un om darnic (2). Ei păstrară toată vechea lor rânduează, cu polcovnici, sotnici, judecători și pisari (3). Numai Iani Drăghinici, «omul cel slujit», — după alții însă (4), din potrivă, «om prost și neînvățat, carele nu erà harnic de acea slujbă» — rămase în țară ca Hatman. Judecățile cele mari trebuiau să fie la Scaunul din Iași (5).

Acum zece ani dădeam, în *Studii și documente* (6), rezumatul unui act extrem de interesant prin care se văd, în Aprilie 1683, nouăle împrejurări din Ucraina. E dat din Țicunovca—una din cronici zice pe românește: Țicănăuca, pe când Neculce știe numai acest nume rusesc —, sat de peste Nistru, în fața Sorocăi, unde Duca Vodă își făcuse «case domnești cu beciuri de piatră», iarăș deasupra apei. De acolo până la Bug, se întindeà o întinsă gospodărie a Domnului: «stupi, vaci, oi, pluguri de boi pe la toate târgurile, pe de ceea parte de Nistru, velniță de horilcă, de bere și de altele». In cârciumele Ucraniei se vindeà miedul Măriei Sale, făcut din miere domnească și din aceea pe care o cumpără dela negustori anume pentru aceasta (7). Căci scopul cel adevărat al istețului și harnicului Rumeliot care ținea aproape într'una Scaunul țerilor noastre nu erà cel politic, ci acela de a face pe acest pământ nou o gospodărie uriașă, din care să poată ieși averi ce nu se mai puteau culege, cu toate caznele și prigonirile, din Moldova cea călcată de oști și prădată. Că «până la un an s'au strâns Cazacii, de au umplut satele, târgurile de oameni», mărturisește și cronica munteană (8).

Iani Drăghinici urmà exemplul stăpânului său: prin actul din Aprilie 1683, pe care-l dăm la sfârșit în întregime, el cumpără cu 40 de lei dela Todosia Duducalca un vad de moară și două braniști de fân pe pârâul Coșnița. Intre marturi erà un «horanje», ofițer

(1) Manstein, *Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie*, Paris 1771, p. 251.
(2) Neculce, p. 216.
(3) *Ibid.*
(4) Muste, în *Letopisițe*, III, p. 20.
(5) Hurmuzaki, *l. c.*, p. 140, no. LXXIII.
(6) V, p. 47, nota 1.
(7) Nicolae Costin, p. 22.
(8) Constantin Căpitanul, ed. citată, p. 203.

cazac, șoltuzul târgușorului, Ivan Goguma, cu pârgarii săi, cari aici se zic căpitani, un sotnic, Vuvcarenco, și Roman Ursachi, secretar general sau «pisar-eneralnii» al Hătmăniei, om însemnat, pe care-l întâlnim și ca notar al lui Duca Vodă în trecut (1).

V.

Gura lumii spuneà că Duca, sătul de cererile, silniciile și amenințările de mazilie, temniță și moarte ale Turcilor, aveà de gând să se mute cu totul dincolo de Nistru, căutând, ca Hatman al Ucrainei, sprijinul puterii muscălești ce se ridică în Răsărit. «Ori că aveà gând să se mute acolo», spune cronicarul, «cum și erà cuvânt între oamenii lui cum să părăsească Moldova și să se mute cu toată casa lui la Ucraina și de acolo să se tragă la Moscova» (2).

La așà cevà de sigur că nu se va fi gândit niciodată. Dar tot așà de puțin și la repedea încheiere a acestei stăpâniri scump plătite, în care pusese atâta din avutul său și din care începuse a culege o atât de bogată recoltă.

Când se porniră oștile turcești la atacul Vienei și Domnii noștri trebuiră să le întovărășească, după noua datină introdusă de Chiuprulii, Duca aveà cu dânsul și «câtevà polcuri de Cazaci dela Ucraina», pe lângă călărași, lefecii sau seimeni, curteni și hânsari, oastea obișnuită a Moldovei, și pe lângă contigentul de zece-douăsprezece «slugi» ale boierilor și mazililor, pe lângă scutelnicii sau vătașii lui Brahă căpitanul (3). Ucraina erà pustie de apărători.

Atunci, dintr'o înțelegere între regele Sobieski, gătit cu oaste pentru ca să ajute Viena, și între Ștefan Vodă Petriceicu, asmuțat asupra Moldovei, unde se ațineau vechii săi pàrtinitori din întâia Domnie, ieșì o repede lovitură biruitoare asupra Ucrainei. Un Ștefan Cunițchi, care, încă din Iunie 1681, erà în legătură cu Polonii (4), și primise locul de polcovnic («inductar» ?) «la Bohoslav, despre Nipru, la graniță» (5), luă asupră-și fapta mântuitoare. Ceata lui de Cazaci liberi căzù la Nimirov asupra lui Dorohin, un Rutean care aveà acum comanda acolo (6) și-l izgonì îndată. Cetățile căzură

(1) *Studii și documente*, XX, p. 72, no. VIII.
(2) Nicolae Costin, p. 22.
(3) Neculce, p. 216.
(4) Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 132—3.
(5) Nicolae Costin, p. 27.
(6) După cronica lui Nicolae Costin, acolo erà Drăghinici însuș (p. 27). Tot așà după Muste (p. 21).

una după alta, și Cunițchi apărù biruitor dincoace de Nistru, la Tighinea și, întovărășit de Soroceni, Orheieni, Lăpușneni, vechi dușmani ai lui Duca Vodă, până la Cetatea-Albă, în sălașele neapărate ale Tătarilor bugeceni, duși și ei în Apus, pe când Ștefan Vodă se așeză în Botoșani ca stăpânitor al Moldovei (1). «Iară plugurile cu boi și stogurile cu pâne pe la toate târgurile ce aveà Duca Vodă pre marginea Nistrului, pe de ceia parte, toate în risipă au purces, de n'au avut nici o parte din acele bucate», precum, de altfel, și dincoace de Nistru se luau «iepele, boii cei de negoț, oile, carăle acelea cu boi» și alte «neguțătorii» ale bogatului exploatator de țeri (2). Duca se întoarse peste câtevà luni numai pentru a cădeà în mâna Polonilor și a Cazacilor, cari pătrunseră pe neașteptate, asupra Crăciunului, la moșia lui din Domnești, unde, întors ca învins, se adăpostise pe tăcutele. «Într'o sanie cu paie l-au pus, având numai un covor și o perină, și doi cai răi: unul negru, altul alb; hamurile de teiu: din toată averea lui, cu atâta l-au dus în Țara Leșască» (3). Din robie nu se mai întoarse niciodată, și trupul său erà coborît, la 1685, peste mai puțin de doi ani, «în sclipul gropniței lui Alexe Balaban» din Lemberg (4).

Poate că Mohilă, «polcovnicul Movilă» (5), care înlocuì în Hătmănia Cazacilor Ucrainei pe Cunițchi, ucis pentru neizbânda în Bugeac, erà un Moldovean, din neamul domnesc cu acest nume, vreun fiu al lui Bogdan feciorul Ieremiei care, întors dela Turci, se sfârșì între Poloni, prin castelele surorilor sale, așà de bine măritate. Până în anul 1685, în toată Domnia lui Dumitrașcu Cantacuzino și până la așezarea în Scaun a lui Constantin Vodă Cantemir, «titulușul» Ucrainei rămase alipit de numele stăpânitorilor Moldovei (6). Dar atât și poate creșterea emigrației românești peste Nistru, în târguri și orașe,—«fugiau oamenii la Ucraina peste Nistru, și nici zlătarii nu puteau să-i oprească» (7)—, rămase din efemera unire cu Moldova a teritoriului ucrainian dintre Nistru și Bug. Peste vreo sută de ani ofen-

(1) Hurmuzaki, *l. c.*, la 1683; Engel, *l. c.*, pp. 277—8; *Studii și doc.*, XI, p. 141 și urm.; XX, p. 63 și urm.

(2) Nicolae Costin, p. 27.

(3) Constantin Căpitanul, p. 205.

(4) Nicolae Costin, p. 33.

(5) *Ibid.*, pp. 30 1.

(6) V. și mai sus.

(7) Muste, p. 20.

siva rusească, biruitoare asupra Turcilor, eră să ieie în schimb pământul românesc dintre Nistru și Prut, târînd coloniști străini după dânsa.

Noi am fi datori, cred, să urmărim rămășițele acestei expansiuni, care a făcut ca timp de trei ani Nistrul să fie apă moldovenească și a dus plugurile românești până la peșterile de stâncă deasupra Bugului. Ruinele dela Nimirov, Țicanovca, Rașcov—dacă mai sunt—așteaptă, ca și bisericile din Sobotov și Cehrin, cercetători pioși, cari să caute răbdător urmele unor înaintași în multe privințe mai fericiți decât noi (1).

— Lto 7191, Aprilie 1 dnă.

† Adecă eŭ, Todosiia Duducalca, scriŭ și mărturisescu cu acestu adevăratŭ zapisulŭ mieŭ precumŭ eŭ, de nime silita și de nime asuprita, ce de a mia voia buna amŭ vindutŭ unŭ vadŭ de mora și doĭ braniștĭ de fînŭ pi apa Coşnițiĭ, maĭ susŭ de mora luĭ Mulnicenco, dumisali luĭ Eni Hatmanuluĭ Draghinič, dreptu 40 leĭ, denainte a omenĭ bunĭ, anume Ianco Horoh, Mihailo Șulicenco, Stafii Bişcutovŭ ziatŭ și alțĭ oamenĭ bunĭ și bătrinĭ, și de astădzĭ luîndu bani,. . . leĭ pre măna mia, dinŭ mînule dumisali luĭ Eui Draghinicĭ Hatmanuluĭ, depărtezŭ pre [mine] și pre toatî rudeniia mia, copiĭ și frațĭ și surorĭ, ne poțĭ și strenepoțĭ, ce să fie dumisali luĭ Ene Hatmanuluĭ și ğupăneseĭ dumisale și cuconilorŭ ș'a nepoților ŭ și strenepoțilorŭ dumisali înŭ viačnica țăniare. Pentru acesta lucru amŭ datŭ și ačasta scriptura dinŭ mînuli miali pre mînule dumisali, cu scrisulŭ numeluĭ mieŭ și a alțĭ oamenĭ bunĭ, cariĭ s'aŭ tîmplatŭ la ačasta volnica tocmala nostra, cu pusulŭ degetelorŭ noastrî, ca să să știe. U Țicunovca, lto 7191, April 1.

Ianco horoh.

Iștocŭ Clučarŭ marturŭ.

Roman Visoschii, pisarŭ eneralniĭ, marturŭ.

Tudosiia Duducalca.

Mihailo Șulicenco.

Ostaf[ie].

Ivanŭ Goguma, șoltuzŭ de Țicunovca, cu toțĭ căpitaniĭ.

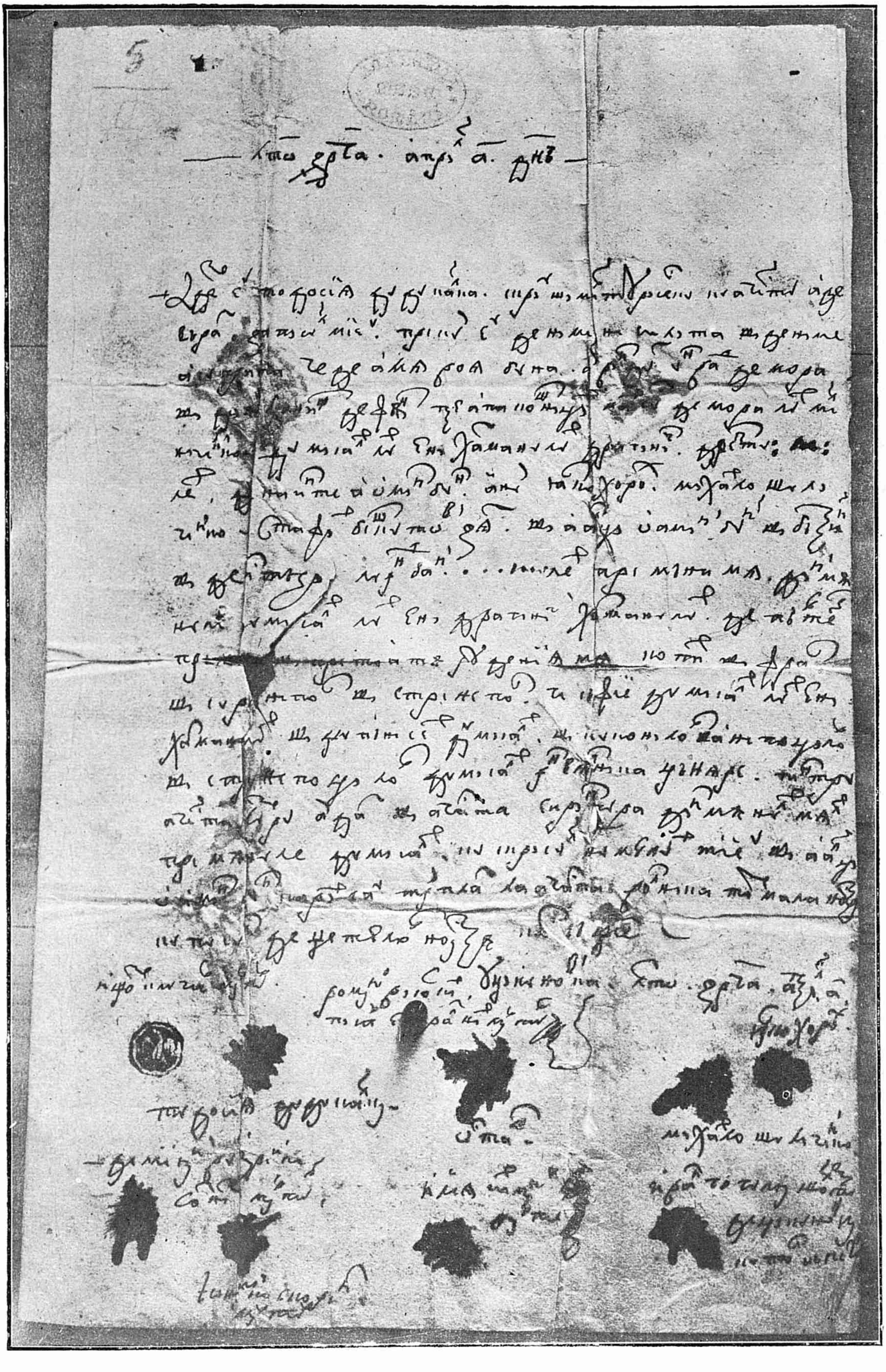
Demiianŭ Vuvcarenco, sotnicŭ marturŭ.

Ionașco Scorinŭ, marturŭ.

[Po Vo liia căi.... marturŭ] Țicunouca. (Bibl. Ac Rom. 5/II (2).).

(1) Până azi, numai d-l I. Bogdan a văzut, la Moscova, arhivele Chievului, în cari se cuprind, de sigur, multe și însemnate lucruri privitoare la noi.

(2) Și la 25 Maiu 7193 (doc. 89/LXXV) e pomenită Ucraina, dar numai în pecete.

MONETE INEDITE DIN ORAŞELE NOASTRE PONTICE
(TOMIS, KALLATIS, ISTROS)

DE

MIHAIL C. SUTZU
Membru al Academiei Române.

Şedinţa dela 14 Decemvrie 1912.

Când am dăruit anul trecut Academiei colecţiunea mea de monete antice din oraşele noastre pontice, mi-am rezervat pentru un studiu ulterior piesele încă neclasate sau inedite.

Am terminat acum această lucrare şi am ales piesele acì alăturate în număr de 122 (una sută douăzeci şi două), pe cari le dăruesc Academiei pentru sporirea colecţiunilor sale.

Dintre acestea, 45 monete erau dejà cunoscute, dar ne lipsiau; restul de 77 piese, dintre cari 49 din Tomis, 14 din Kallatis şi 14 din Istros sunt inedite şi le-am descris, cu ajutorul d-lui Const. Moisil, în alăturatul memoriu, care rog să fie publicat în Analele Academiei, însoţit de reproducerile fototipice ale monetelor mai interesante.

In acest memoriu pe lângă monetele mele inedite am adăogat şi câtevà piese, cari se află în colecţiunea Statului păstrată la Academie, aşà că numărul total al monetelor inedite pe cari le descriem este de 116.

Memoriul nostru va servì astfel ca să completeze opera magistrală a d-lor Pick şi Regling despre monetele antice ale oraşelor pontice. Toate monetele din acest memoriu cari se aseamănă cu cele publicate în opera d-lor Pick şi Regling sunt semnalate prin numărul de ordine din acea operă, după care s'a adăugat şi câte o ex-

*

plicare sumară a diferenţelor. De asemenea s'a indicat greutatea la toate piesele cari se găsesc în bună stare de conservare.

Abreviaţiunile pe cari le-am întrebuinţat sunt uşor de înţeles: dr. = dreapta; st. = stânga; av. = avers; rs. = revers; c. p. = cerc perlat; c. l. = cerc linear.

KALLATIS

a) Monete autonome

1. Capul laureat al lui Herakles, cu bărbă, spre dr.	Spic spre dr. ΦΙΛΩ Măciucă ΚΑΛΛΑ Gorytos cu arc.

Æ. 16 mm.
Variantă Pick 205: dispoziţia atributelor de pe rs.

2. Capul lui Dionysos tânăr cu coroană de iederă, spre dr.	ΚΑΛΛΑ jos. Panteră mergând spre dr., cu picioarele dinapoi pe un spic spre dr., iar cu cele dinainte trecând peste un thyrsos aşezat oblic. Sub corpul ei un ⊙, iar deasupra ↑.

Æ. 22 mm. 7, gr. 95.
La fel cu piesa de Pick 217, dar tipul de pe rs. complet. *(Tab. I, 1.)*

3. Ca mai sus, dar alt tipar.	Ca mai sus, dar sub corpul panterei ⊢Ρ.

Æ. 21 mm.

4. Capul Demetrei spre dr., cu coroană de spice şi văl. Contramarcă: o stea cu opt raze.	ΚΑΛΛΑΤΙ sus. ΔΙ într'o coroană de spice, legată jos cu o fundă.

Æ. 20 mm. 5 gr. 70
Variantă Pick 225. *(Tab. I, 2.)*

5. Ca mai sus, dar cu două contramărci: steaua cu opt raze şi capul Demetrei.	ΚΑΛΛΑΤΙ sus. Restul ca mai sus.

Æ. 20 mm. 5 gr. 60.

6. Capul lui Hermes spre dr., cu petasos.	ΞΩ Kerykeion ΚΑΛΛΑ Măciucă.

Æ. 14 mm. 2 gr. 50.

7. Capul Athenei spre dr. cu coif.	ΚΑΛ ΕΥ

Æ. 11 mm. 1 gr. 65.

8. Ca mai sus (?) [stricat.]	ΚΑΛΛ Kerykeion ΕΥΚΛΕ Câmpul cam concav.

Æ. 13 m.
Variantă Pick 247.

9. Capul lui Hermes spre dr., cu petasos.	Fier de suliţă? . . Α Λ . . spice . . . . . . ?

Æ. 13. mm.

10. Capul lui Herakles bărbos spre dr. In faţa lui K. C. p.	ΚΑΛ jos. Măciucă (în st.) şi gorytos cu arc (?) (în dr.). C. p.

Æ. 14 mm. 1 gr. 45.
Variantă Pick 276, dar modul mic.

11. Capul lui Herakles bărbos spre dr. C. p.	ΚΑΛ ΛΑΤΙ Trei spice răsfirate, ieşind din aceeaş tulpină; la st. o măciucă C. p.

Æ. 20 mm. 6 gr. 15.
Variantă Pick 277: acolo pe av. lipseşte K.

12. Bustul Demetrei spre dr., cu coroană de spice și văl. In fața ei un spic încovoiat, în spate K. C. p.	ΚΑΛΛΑ jos. Dioscurii înstelați și cu mantalele în vânt, călărind spre st.

Æ. 22 mm. 6 gr. 50.
Variantă Pick 280: pe av. un spic în loc de făclie. *(Tabl. I, 3).*

13. Bustul Demetrei ca mai sus, dar fără K (?).	ΚΑΛΛ jos. Dioscurii călărind spre dr. (Lucrare barbară).

Æ. 22 mm. *(Tab. I, 4).*

14. Bustul Demetrei spre dr., cu coroană de spice, văl și haină. In fața ei două spice(?)	Κ . . . | ΑΤΙ sus în semicerc, jos ΑΝΩΝ Dioscurii în picioare față în față; lângă ei caii. C. p.

Æ. 23 mm.

15. Bustul Demetrei spre dr., cu coroană de spice, văl și haină. In față două spice. C. p.	ΚΑΛΛΑ | ΤΙΑΝΩ | Ν în semicerc dela st. spre dr. Corabie navigând spre dr. In câmpul st. Γ C. p.

Æ. 22 mm. 6 gr. 95.
Variantă Pick 287: legenda de pe rs.

16. Bustul Demetrei ca mai sus, dar spicele lipsesc (?).	ΚΑ | ΛΛ | Α | ΤΙΑΝΩΝ Corabie ca mai sus, dar la dr. Ꞁ.

Æ. 20 mm.
Variantă Pick 287: legenda de pe rs.

17. Capul laureat al lui Herakles bărbos, spre dr. C. p.	ΚΑΛ | ΛΑΤΙΑΝΩΝ Zeiță pe scaun spre st. în chiton și himation, pe cap cu coroană murală, în mâna dr., întinsă, ține o Victorie, stga o are rezemată pe speteaza scaunului. C. p.

Æ. 22 mm. 4 gr. 50.

18. KTIC | TH | C Capul lui Herakles bărbos, spre st. C. p.

KAΛΛATI | A | NΩN dela dr. spre st. Kybele pe un scaun cu spetează înaltă, spre st., îmbrăcată în chiton şi himation, pe cap cu kalathos, în mâna dr., o cupă, stga rezemată pe perna scaunului.

Æ. 20 mm. 3 gr. 70.
Variantă Pick 293: legenda de pe rs.

19. KTIC | THC Capul laureat al lui Herakles bărbos, spre st. C. p.

KAΛΛAT jos. Hermes călărind pe un berbece spre st.; în mâna dr., întinsă, ţine punga, în st. kerykeionul. C. p.

Æ. 19 mm. 4 gr. 45.
Variantă Pick 296: legenda de pe rs.

20. Capul lui Herakles tânăr spre dr., cu pielea leului.

KAΛΛA | TIANΩN în semicerc. Scut rotund, împodobit cu o acvilă ciugulind un şearpe; la dr. scutului o măciucă, la stga gorytos (?).

Æ. 14 mm. 2 gr. 10. *(Tab. I, 5).*

b) Monete imperiale.

Antonin Piul (?).

21. Capul împăratului spre dr. Legenda ştearsă.

KAΛΛA sus. Arc, sub el gorytos.

Æ. 18 mm.

Lucilla.

22. CEVACT.. ΛOVKIΛΛA Bustul împărătesei spre dr.

KAΛΛ | ATIAN | ΩN Kybele cu coroană murală pe cap şi sceptru în mâna dr. călărind pe un leu spre dr.

Æ. 17 mm.
Variantă Knechtel, Bul. Soc. Num. rom. 1908, p. 31, n-r 7: ambele legende.

Comod.

23. AV KAI M A . . | . . MOΔOC Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.	KAΛΛA | TIANΩN Hygiea în picioare spre dr. în chiton și himation; cu mâna dr. ține un șearpe, care mănâncă dintr'o ceașcă pe care zeița o ține în mâna st. C. p.

Æ. 26 mm. 11 gr. 55.

24. AV. . . . . . . | KOMOΔOC Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.	KA . . ΛA sus. (unde lipsește litera moneta e găurită). Leu mergând spre dr. C. p.

Æ. 18 mm. 3 gr. 60. *(Tab. I, 6).*

Geta.

25. AV K ΠO | CEΠ ΓETAC Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.	KAΛΛAT | I | ANΩN Hygiea în picioare spre dr., în chiton și himation, ține cu mâna dr. un șearpe, care mănâncă dintr'o ceașcă ce o ține zeița în mâna st. In câmpul st. la mijloc E. C. p.

Æ. 27 mm. 11 gr.

Sever Alexandru.

26. AVT K M AVP CEVH | AΛEZANΔPOC Capul laureat al împăratului spre dr. C. p.	KAΛΛATIA . NΩN Șearpe încolăcit, cu capul spre dr. In câmpul st. Δ C. p.

Æ. 26 mm. 10 gr. 25.
Variantă Pick 334: legendele și poziția nominalului.

Filip.

27. AVT M. . | . .ΛIΠΠOC AVΓ Bustul împăratului laureat, spre dr. C. p.	KAΛΛA | TIANΩN Nike într'aripată în chiton dublu, ține în mâna dr. întinsă, o Victorie (?), în st. ramura de palmier. In câmpul st. jos E.

Æ. 27 mm.

Otacilia.

28. M ΩTAKIΛ C | EVHPA AVΓ Bustul diademat al împărătesei spre dr. C. p.

ΚΑΛΛΑΤΙ | Α | ΝΩΝ Artemis mergând spre dr, în chiton dublu scurt şi mantaua fluturând, ţine în mâna st. arcul, iar cu dr. prinde o săgeată din tolbă. In câmpul st. jos Γ. C. p.

Æ. 25 mm. 7 gr. 05.
Variantă Pick 363: legenda de pe rs. şi poziţia nominalului.

ISTROS.

a) Monete autonome.

29. Capul laureat al lui Apollon spre dr.

ΙΣΤΡΙΗ sus. Acvila pe delfin, ciugulindu-i cu ciocul capul. Sub coada acvilei B.

Æ. 17 mm. 4 gr. 25.
Variantă Pick 458: diferă nominalul. *(Tab. I, 7).*

30. Ca mai sus, dar alt chip al lui Apollon. Contramarcă: o liră (?).

ΙΣΤΡΙΗ sus. Acvila pe delfin, dar litera de sub coada acvilei lipseşte.

Æ. 18 mm. 5 gr. 75. *(Tab. I, 8).*

31. Capul lui Apollon spre dr.

.......sus.
Acvila pe delfin ca mai sus.

Æ. 13 mm. Modul mic.

32. Capul lui Apollon (?) spre dr.

....CTPI sus.
Acvila pe delfin ca mai sus, sub coada ei Δ.

Æ. Modul mic. 1 gr. 75. *(Tab. I, 9).*

33. Ca mai sus.

ICT jos.
Ca mai sus, dar fără literă sub coada acvilei.

Æ. 11 mm. Modul mic.

34. Cap de zeiță cu coroană murală, spre dr. | ΙΣΤΡΙ.. jos. Obiect conic (bonetă de dioscur (?)

Æ. 15 mm. *(Tab. I, 10).*

35. Cap bărbătesc spre dr. | IC | HN TPI | ΩΝ Delfin înnotând, cu capul în jos.

Æ. 21. mm. Lucrare barbară. *(Tab. I, 11).*

36. Monetă de bronz (chalc) a lui Cassandru, regele Macedoniei, având pe față capul lui Herakles, pe rs un leu mergând spre dr. (se distinge numai partea anterioară a corpului). Fața are două contramărci: una mai mare reprezentând marca orașului Istros (acvila pe delfin), cu legenda ΙΣΤ, cealaltă mai mică reprezentând un cap nedeslușit.

Æ. 23 mm. Ștearsă. *(Tab. I, 13).*

b) Monete imperiale.

Crispina.

37. .... | ΚΡΙCΠΙΝΑ Bustul diademat al împărătesei spre dr. | ICTPI | .... Divinitate (Appollon ?) în picioare spre st., în chiton și himation, cu mâna st. rezemată pe sceptru, iar în mâna dr. un obiect nedeslușit.

Æ. 20 mm.

Antonin Piul.

38. AVT KAI T AI AΔPI ANTΩN-INOC Capul laureat al împăratului spre dr. | ICTP | ΗΝΩΝ Dionysos gol în picioare spre st., în mâna st. ține un thyrsos, în dr. o cupă cu care face libațiuni deasupra unui altar aprins.

Æ. 20 mm.

Septimiu Sever.

39. A | K Λ CEΠT | CEVHPOC Π Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.	ICT | PI | HNΩN Marele Zeu călare spre dr., cu kalathos pe cap. Calul ţine piciorul dr. dinainte ridicat. In dosul calului o coloană pe care stă o pasere spre dr. C. p.

Æ. 30 mm. 19 gr. 80.

40. A K Λ CEΠT | CEVHPOC Π Bustul ca mai sus.	ICT | PIH | NΩN Ca mai sus.

Æ. 30 mm. 17 gr. 20.

Caracalla.

41. AV K M AV | ANT..... Bustul laureat al împăratului spre dr.	ICTPI | N | ΩN Herakles gol în picioare spre dr.; în mâna dr., ridicată în sus, ţine măciuca, în stga, lăsată în jos, mărul de aur; peste braţul st. cade pielea leului. In câmpul st. la mijloc Δ. C. p.

Æ. 27 mm.
Variantă Sutzu, Buletin Soc. Num. rom. 1907, p. 7, nr. 5.

42. AVT K M... ANTΩNEINOC Bustul laureat al împăratului spre dr.	ICT | PI | HNΩN Marele Zeu călare spre dr., cu kalathos pe cap. Calul ţine piciorul dr. dinainte ridicat. Inaintea calului un altar, înapoia lui o coloană pe care stă o pasere spre dr. Jos la mijloc E (?).

Æ. 28 mm.
Variantă Pick 504: ambele legende

Elagabal.

43. AVT K M AVPH | ANTΩNEINOC Bustul laureat al împăratului spre dr.	I | CT | PIHNΩN Ca mai sus.

Æ. 30 mm. 17 gr. 70.

Sever Alexandru.

44. AVT K M AVP CEBH | AΛEZANΔPOC Capul laureat al împăratului spre dr.

ICTPIH | NΩN Apollon în picioare spre st. în himation lung ; în mâna dr.,întinsă,ține plectronul, în stânga lira, rezemată pe o coloană. In câmpul st. jos Δ.

Æ. 28 mm, 13 gr. 20.

Variantă Pick 519 : legenda de pe rs și poziția nominalului. (*Tab. I, 14*).

45. AVT K M AVP CEBH | AΛEZANΔPoc Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.

ICT | PI | HNΩN Hera în picioare spre st., în chiton și himation; în mâna dr., întinsă, ține o cupă, în st., sceptrul; în fața ei jos stă un păun spre st. In câmpul dr., la mijloc E. C. p.

Æ. 31 mm. 14 gr. 30

Variantă Knechtel, Bulet. Soc. Num. rom. 1908, no. 32: legenda de pe rs.

Sever Alexandru și Iulia Maesa.

46. ..... IOVΛIA MAICA AV..... Bustul lui Alex. Sever și al Iuliei Maesa față în față.

IC | TPI..... Marele Zeu călare spre dr. In dosul lui o coloană, pe care stă o pasere spre dr.

Æ. 30 mm. Ruptă.

Gordian.

47...... ΓOPΔ.... Capul împăratului spre dr. (stricat) C. p.

ICTPI | HNΩN Demeter în picioare, cu capul întors spre st., în chiton și himation. In mâna dr., lăsată în jos, ține spice, în stânga sceptrul cu spice în vârf. In câmpul dr. la mijloc Δ. C. p.

Æ. 24 mm.

Tranquilina.

48. CABINIA · | TP.... Capul diademat al împărătesei spre dr. C. p.	ICTPIHNΩ | N jos şi inversat. Acvilă ciugulind un delfin. C. p.

Æ. 23 mm.

Variantă Pick 529: legenda de pe rs.

49. CABINIA· TPANKVAINA Bustul ca mai sus. C. p.	...TP, jos IHNΩN. Zeu fluvial şezând spre st., în mâna dr., întinsă, ţine un delfin, mâna st. este rezemată pe o amforă din care curge apă. In câmpul st. jos Γ.

Æ. 23 mm.

Variantă Pick 530: legenda de pe rs şi atributele zeului.

50. CAB.... | TPANKVAINA Bustul ca mai sus. C. p.	ICTPI | jos HNΩN Zeu fluvial şezând spre dr., în mâna dr., rezemată pe prora unei corăbii, ţine o trestie, în st., întinsă înainte, un delfin. In câmpul dr. la mijloc Γ. C. p.

Æ. 24 mm. *(Tab. I, 15).*

N.B. Moneta figurată pe tab. I nr. 12 aparţine oraşului Apollonia şi e în afară de studiul prezent.

TOMIS.

a) Monete autonome.

51. Capul Marelui Zeu spre dr., cu părul legat şi barbă.	TOMI sus. ΘE | O jos. Acvilă spre dr., cu aripele strânse. Totul într'o coroană de frunze de stejar legată jos cu o fundă.

Æ. 24 mm.

52. Ca mai sus.	TOMI sus. W^{P} jos. Acvila şi coroana ca mai sus.

Æ. 24 mm. 10 gr. 65.
Probabil identică cu piesa din Regling 2423, dar cu monogramul complect. *(Tab. II, 16).*

53. Ca mai sus, dar cu patru contramărci: 1. Capul lui Apollon (?) spre dr., (Contramarca aceasta e cu mult mai mare decât cele următoare). 2. Capul lui Ares spre dr. 3. Capul lui Hermes spre dr. 4. Nedesluşită.	Şters ; probabil tipul de mai sus.

Æ. 27 mm. *(Tab. II, 17).*

54. Capul lui Hermes spre dr., cu petasos.	EY | TO | M.. Kerykeion.

Æ. 17 mm.

55. Ca mai sus.	TO | M.. ΔIO | C Kerykeion.

Æ. 14 mm.

56. Ca mai sus.	TO | MI sus ΔI | OC jos. Kerykeion.

Æ. 14 mm. Variantă Regling 2429.

57. Capul Marelui Zeu spre dr., cu părul legat şi barbă.	TO sus ΦI jos. Protomele alor doi cai galopând spre dr., între capetele lor o stea cu şase raze, dintre cari cea inferioară mai lungă.

Æ 16 mm. 3 gr. 50.
Variantă Regling 2452. *(Tab. II, 18).*

58. Capul lui Zeus spre dr.

TO sus. Protomele alor doi cai (nu se văd picioarele) spre dr. între două bonete de Dioscuri.

Æ 12 mm. 1 gr. 15. — *(Tab. II, 19).*

59. Capul lui Hermes spre dr., cu petasos.

T | O
ΔI | OΓ
Kerykeion.

Æ. 12 mm. 1 gr. 85. — *(Tab. II, 20).*

60. Capul lui Zeus spre dr.

TOMI jos. Clopot (?) între două stele cu câte opt raze.

Æ. 13 mm.
Variantă Regling 2470: forma clopotului şi modulul.

61. Capul Demetrei spre dr., cu văl şi coroană de spice.

TO | MI
ΔI | OΓ Spic cu foi între două bonete de Dioscuri; deasupra fiecăruia câte o stea cu 6 raze.

Æ. 16 mm. 3 gr. 25. — *(Tab. II, 21).*

62. Capul lui Zeus spre dr.

TO | MI Spic între două stele formate din câte şase globule.

Æ. 14 mm. 2 gr. 20. — *(Tab. II, 22).*

63. Capetele Dioscurilor spre dr. La mijloc două contramărci suprapuse, reprezentând cea mai veche capul lui Hermes spre dr., cu petasos, iar cea deasupra capul Demetrei spre dr.

TOMI sus.
ΠOCEI jos. Doi cai mergând la trap spre dr.

Æ. 24 mm. Tipul Regling 2460.

64. Capul laureat al lui Zeus spre dr. C. p.

TOMI jos. Protomele alor doi cai galopând spre dr. Deasupra capetelor lor câte o stea cu opt raze. In câmpul st. Φ.

Æ. 18 mm. 4 gr. 50.
Variantă Regling 2461. *(Tab. II, 23).*

65. Capul laureat al lui Apollo spre dr.; contramarca ΙΑΡ C. p.	. . . | OM XAI . . . | ΩN O | C Tripied cu globulă deasupra.

Æ. 16 mm. 1 gr. 85. — *(Tab. II, 24)*.

66. Ca mai sus.	. . . . XAI P . . NO Ca mai sus.

Æ. 15 mm.

67. Cap femeiesc spre dr. cu coroană murală. Două contramărci: 1. două spice 2. capul velat al Demetrei spre dr.	Legenda și tipul puțin vizibile din cauza relei păstrări a monetei.

Æ. 20 mm.

68. Capul Demetrei spre dr. fără văl. C. p.	TO | MI T... | N Strugure atârnând de o ciorchină. C. p.

Æ. 17 mm.

69. Capul lui Herakles bărbos spre dreapta.	TOMIT circular. Hermes gol în picioare spre st.; în mâna dr. ține punga, în stg. kerykeionul și haina.

Æ. 14 mm.

Variantă Regling 2544: legenda de pe rs.

70. Ω | N Bustul bărbos al lui He- MI | T rakles spre st., cu pie- T | O lea leului în formă de egidă și cu măciuca pe umărul st.	. . . ΠΙΩΝ MH Bustul lui Hermes spre dr. cu petasos și cu kerykeionul pe umărul st. C. p.

Æ. 13 mm. 1 gr. 50

Variantă Regling 2546, dar acolo Herakles nu are măciucă, iar Hermes e fără kerykeion. *(Tab. II, 25)*.

71. TOMO .. | HPƱOC Bustul eroului spre dr. cu părul buclat legat cu o bantă. C. p.

TOM | ITΩN Demeter în picioare spre st., cu văl lung ce-i atârnă pe spate şi cu chiton dublu. In mâna dr., lăsată în jos, ţine spice, stânga este rezemată pe sceptru. C. p.

Æ. 16 mm. 2 gr. 95—

Variantă Regling 2548: legenda de pe rs.

72. Capul lui Hermes spr. dr., cu petasos.

TOMOC sus, circular. Kerykeion peste care sunt imprimate două contramărci: 1) Obiect conic în formă de clopot; 2) cap bărbătesc spre dr.

Æ. 14 mm.

73. Capul lui Herakles bărbos spre dr.

TOMI sus. Coroană de spice (?). Şters.

Æ. 14 mm.

74. KT | ICTHC | TOMOC Bustul lui Tomos spre dr., cu părul legat şi haină. C. p.

TOME | ITΩN dela dr. spre st. Divinitate tineră mumiformă aşezată în picioare pe o bază rotundă. Mâinile îi sunt încrucişate pe piept, iar partea superioară a corpului este învelită cu o draperie, din care se lasă două pandantive la dr. şi st. C. p.

Æ. 19 mm. 4 gr. 22 *(Tab. II, 26)*

75. . . . ONOIA EYETHPIA dela dr. spre st. Capetele suprapuse ale Concordiei şi Abondenţei în profil spre dr. C. p.

TO | TƱ
MI | N Cornul abondenţei cu struguri şi fructe (?) C. p.

Æ. 17 mm. Este la fel cu piesa Regling 2576, dar cu legenda completă.

b) Monete imperiale.

N e r o.

76. NEPΩN | KΛAVΔIOC dela dr. spre st. Capul împăratului spre dr., fără coroană de lauri.	TOM . . . ΩN în dr. E . . . . NOY jos. Templu cu patru coloane. C. p.

Æ. 19 mm. 4 gr. 30.

N e r v a.

77. AVTOKPATΩP NEPOYA dela dr. spre st. Capul laureat al împăratului spre dr.	TO | MEI TΩ | N Nike într'aripată mergând spre st. pe un glob. In mâna dr., ridicată în sus, ţine o coroană, în stga o ramură de palmier. C. p.

Æ. 19 mm 4 gr.

Variantă Regling 2597: legenda de pe rs.

Antoniu Piul.

78. AYT · KAI · AΔPI | ANTΩNINOC Capul împăratului spre dr., fără coroană de lauri.	TOMITΩN H | MHTPOΠOΛIC Zeus în picioare spre st., cu coroană de lauri şi himation. In mâna dr ţine o cupă, stga e răzimată pe sceptru.

Æ. 20 mm.

Variantă Regling 2609: legenda de pe rs.

79. . . . AΔPI | ANTONEI . . . Capul laureat al împăratului spre *st.*	TOMITΩN | H MHTPO Apollon în picioare, cu capul spre st., chiton lung şi peplos. In mâna dr. ţine o cupă, în stga lira rezemată pe o coloană.

Æ. 20 mm.

Variantă Regling 2611: legenda de pe rs.

80. AYT · KAI · AΔP | ANTO... Capul laureat al împăratului spre st. C. p.	TOMITWN | HTPOΠOΛIC Apollon în picioare spre st., în mâna dr. o cupă, în st. o ramură; în fața lui, jos la st. altar.

Æ. 20 mm.

Variantă Regling 2616: capul împăratului şi legenda de pe rs.

81. AVT K AI AΔPI | AN . . . Capul laureat al împăratului spre dr.	TOMI... | H MHTPOΠO Asklepios în picioare, cu capul spre st., în himation; mâna dr. pe bățul cu şearpe, stga în haină.

Æ. 19 mm.

Variantă Regling 2621 : Capul împăratului

82. AYT · K AI AΔ.... | ANTWNINOC Capul laureat al împăratului spre st. C. p	TOMITΩ | N H MHTPO Asklepios ca mai sus.

Æ. 19 mm.

Comod Cezar.

83. AVT · | K · Λ AVP KoMoΔoC Bust laureat spre dr. C, p.	M HTPOΠ Π|o|NT|oVToMEΩC dela dr. spre st. Tyche în picioaré spre st., în chiton dublu. Pe cap are kalathos, în mâna dr. cârma, în stânga cornul abondenței. In câmpul dr. jos B. C. p.

Æ. 22 mm. 7 gr. 10.

Comod August.

84. AVT K Λ AIΛ AVP | KoMoΔoC Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.	MHTPOΠ ΠON|T|OV TOMEΩC dela dr. spre st. Kybele pe scaun cu spetează înaltă, spre st., în chiton şi himation, pe cap cu coroană murală. In mâna dr. ține o cupă, stga se reazemă pe perna scaunului. In câmpul dr. la mijloc Δ. C. p.

Æ. 29 mm. 11 gr. 30.

*

85. AVT K Λ AIΛ | AVP KOMOΔOC Bust ca mai sus. C. p.	MHTP | OΠ ΠO | N | T.V TOMEΩC Nike într'aripată, în chiton dublu, mergând spre dr. In mâna dr., ridicată în sus, ţine o coroană, în stga, lăsată în jos, o ramură de palmier. In câmpul dr. la mijloc. Γ.

Æ. 24 mm. 4 gr. 40.

Variantă Regling 2715: ambele legende. *(Tab. II, 27).*

86. A | VT K Λ AIΛ | KOMOΔO... Bust laureat, cu barbă, spre dr. C. p.	MHTPO ΠON | T• | Y TOMEΩC dela dr. spre st. Asklepios în faţă, cu capul spre st., în himation; sub braţul dr. băţul cu şearpe, mâna st. în haină. In câmpul st. sus B.

Æ. 22 mm.

Variantă. Regling 2718: ambele legende.

87. A ¦ VT K Λ AI AVP | K. . . . Bust ca mai sus. C. p.	MHTPO ΠONT · | • V TOMEΩC dela dr. spre st. Asklepios ca mai sus. In câmpul dr. la mijloc B.

Æ. 21 mm.

Variantă Regling 2722: legenda de pe rs.

88. A | VT K Λ AI A... | KOMOΔO C Bust ca mai sus. C. p.	MHTPO ΠONT | • | V.... OM.. dela dr. spre st. Asklepios ca mai sus. In câmpul dr. la mijloc B.

Æ. 22 mm.

Variantă Regling 2723: legenda de pe rs.

Septimiu Sever.

89. AV K Λ CEΠTI | ..... OC Π Capul laureat al împăratului spre dr.	OΠON TOV TOM | EΩC MHTP Kybele pe scaun cu spetează înaltă spre st., în chiton şi himation, iar pe cap cu kalathos. In mâna dr. întinsă ţine o cupă, stga se rezemă pe perna scaunului. In câmpul st. jos Δ.

Æ. 24 mm.

90. AV K Λ CEΠTI | CEVHPOC Π Capul împăratului ca mai sus.

MHTPOΠ ΠO NTOV TOMEΩC Kybele ca mai sus. In câmpul st. sus Δ. C. p.

Æ. 25 mm. 6 gr. 25.

91. AV K Λ CEΠTI CEVHPOC Π Capul laureat al împăratului spre dr. C. p.

MHTPOΠ ΠONTOV TOMEΩC Asklepios mergând spre dr., cu capul întors spre st., neîmbrăcat. In mâna dr. ţine băţul cu şearpele, cu stga ţine hlamida aruncată pe umărul stâng. In câmpul dr. la mijloc B.

Æ. 21 mm.

Variantă Regling 2785: poziţia lui Asklepios şi legenda de pe rs.

Iulia Domna.

92. IOVΛIA | ΔOMNA CE Capul împărătesei spre dr.

MHTP ΠO | TOMEΩC Hermes mergând spre st. In mâna dr. punga, în stga, peste hlamidă, kerykeionul.

Æ. 18 mm.

Variantă Regling 2819: ambele legende.

93. IOVΛ ΔOM | .... Bustul împărătesei spre dr.

MHTPOΠ Π | ONTOY TOMEΩC Kybele pe scaun cu spetează înaltă, spre st., în chiton şi himation, iar pe cap cu kalathos. In mâna dr. ţine o cupă, stga se rezemă pe perna scaunului. C. p.

Æ. 19 mm,

Variantă Regling 2822: legenda de pe rs.

Caracalla.

94. AV K...NTΩ | NEINOC CE Capul laureat al împăratului, spre dr. C. l.

MHTPΘΠO Π | ΘN | TOV TOME jos ΩC Artemis alergând spre dr., în chiton dublu scurt, cu mantaua fluturând şi cu cisme. In mâna stgă, întinsă, ţine arcul, cu dr. caută să scoată săgeata din tolbă. In câmpul dr. jos Δ.

Æ. 25 mm.

Variantă Regling 2847: Reversul e lucrare barbară. (*Tab. II, 28*).

95. AV..... | ANTΩNEINOC Bustul laureat al împăratului tânăr, spre dr. Ĉ. p.

MHTPOΠ ΠΟ | NT | oY T... Artemis alergând spre dr., în chiton dublu scurt, cu mantaua fluturând şi cu cisme. In mâna st., întinsă, arcul, cu dr. prinde o săgeată din tolbă. In câmpul st. la mijloc Δ C. p.

Æ. 26 mm. *(Tab. II, 29).*

96. ... ANTΩ | NINOC AVΓO Bustul laureat al împăratului spre dr.

MHTPOΠ Π ONTOV TOMEΩC Artemis mergând spre dr., în chiton dublu scurt, cu mantaua fluturând şi cu cisme. In mâna st., întinsă, ţine arcul, cu dr. prinde o săgeată din tolbă. Lângă piciorul ei st. un câine sărind spre dr., în faţa ei o plantă. In câmpul st. jos Δ. C. p.

Æ. 27 mm. 11 gr. 05.

97. .... PH ANTΩ | NINOC AVΓO Bustul laureat al împăratului tânăr, spre dr.

MHTPO | ΠΟ | NTO.. | jos TOMEΩC Hygiea şi Asklepios faţă în faţă. Prima în chiton şi himation, ţinând cu dreapta un şearpe care mănâncă dintr'o ceaşcă pe care Zeiţa o ţine în st. Asklepios în himation, cu băţul cu şearpe sub braţul dr. şi cu mâna st. în haină. Intre ei jos Δ.

Æ. 26 mm.

98. ..NTΩNEINOC | AVTO KAIC M AVP Bustul laureat al împăratului spre dr.

MHTPOΠ | ΠΟ | N TO | V TOME jos ΩC Impăratul în picioare spre st. cu platoşă, mantă şi cisme; mâna dr. e rezemată pe sceptru, în st. adusă spre şold, ţine un volumen (?). O Nike într'aripată şi în chiton dublu, stând în partea dr. pe un glob şi având în mâna st. ramura de palmier, îl încoronează cu o coroană ce o ţine în mâna dr. Jos între ei Δ.

Æ. 26 mm. 10 gr. 05.—
Variantă Regling 2903 *(Tab. II, 30).*

99. AV ..... | ANT .... NOC Capul împăratului tânăr spre dr. cu coroană radiată.

MHTPOΠ ΠΟΝ | TOV TOME ... Poseidon spre st., cu piciorul st. îngenunchiat pe o stâncă, mâna st. rezemată pe trident, în dr., lăsată în jos, ţine un delfin spre st. In câmpul dr. la mijloc Γ. C. l.

Æ. 26 mm. *(Tab. II, 31).*

100. M AVPH ANTΩ | NINOC AVΓO Capul împăratului tânăr, laureat, spre dr.

MHTPOΠ | ΠΟΝΤΟV jos TOMEΩC Herakles culcat spre dr., ţinând în mâna dr. măciuca, iar stga rezemată pe blana leului (?). In spatele lui un arbore (?). La st. jos Δ·

Æ. 28 mm. *(Tab. II, 32).*

Geta.

101. AV K Π CEΠ | ΓETAC AV Capul laureat al împăratului spre dr.

MHTPOΠ ΠΟ | N TOV TOMEΩC Nemesis-Aequitas în picioare spre st., în chiton şi himation. In mâna dr., întinsă, ţine o cumpănă, în dr. cornul abondenţei, jos la stga roata norocului. In câmpul st. sus Δ.

Æ. 27 mm.

Iulia Maesa.

102. IOV ... | MAICA AVΓ Bustul împărătesei spre dr. C. p.

MHTPO ΠΟΝ | T | OV TOM.... Ares în picioare spre st., cu coif, şi platoşă. Mâna dr. lăsată în jos se reazemă pe scut, stga pe suliţă (cu vârful în jos). In câmpul st. la mijloc Δ. C. p.

Æ. 25 mm.

103. AVΓOVCTA | IOVΛIA MECA Bustul împărătesei spre dr.

MHTPO Π·Ο | NT | ..... Nike înt'aripată stând în picioare spre st., în mâna dr., lăsată în jos, ţine o coroană, în stga o ramură de palmier. In câmpul st. sus Γ.

Æ. 24 mm.

104. IOVΛIA | MECA AΓ Bustul împărătesei spre dr. C. p.

....N | TOV | ...... MEΩC Hermes în picioare spre st., în mâna dr. ţine punga, în st., peste hlamidă, kerykeionul. C. p.

Æ. 20 mm.

Iulia Cornelia Paula.

105. IOVΛIA KOPNHΛIA ΠΑVΛΑ Bustul împărătesei spre dr., cu haină C. p.

MHTPOΠON T|OV TOMEΩC Athena şezând pe scaun spre st. în chiton şi himation, cu coif şi egidă; în mâna dr., întinsă, ţine o Victorie spre dr., stga rezemată pe lancea pe care se încolăceşte un şearpe. La dr., jos scutul, în câmpul st., la mijloc Δ. C. p.

Æ. 27 mm. *(Tab. II, 33).*

Sever Alexandru.

106. AV K MAP AVPH CEV | ΑΛΕΞ... Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.

.... TPO ΠON | .... Bustul lui Sarapis spre dr., cu kalathos şi haină. In câmpul st. jos Δ. C. l.

Æ. 25 mm.

107. AVT K M AVP CEV | ΑΛΕ-ΞΑΝΔPOC Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.

MHTPOΠONT | OV TOM......C Zeiţă în picioare spre st., în chiton şi himation, cu kalathos pe cap. In mâna st. cornul abondenţei, în dr., întinsă, o cupă, cu care face libaţiune deasupra unui altar aprins. In câmpul st. sus Δ. C. p.

Æ. 25 mm. 12 gr. 90 *(Tab. II, 34).*

108. ...AVP.. EV | ΑΛΕΞΑΝ... Capul laureat al împăratului spre dr.

ΜΗΤΡΟ ΠΟ | Ν ΤΟV ΤΟΜ.... Hygiea în picioare spre dr., în chiton şi himation, ţinând în mâna dr. un şearpe, care mănâncă dintr'o ceaşcă ce o ţine Zeiţa în mâna st. In câmpul dr. jos Δ.

Æ. 25 mm.

109. .... AVP CEV | ΑΛΕΖΑΝ ..... Capul ca mai sus.

ΜΗΤΡΟ ΠΟΝ | ΤΟV ΤΟΜΕΩC Şearpe încolăcit în formă sferică, cu capul spre dr. Sub şearpe jos Δ.

Æ. 26 mm.

Maximus.

110. Γ ΙΟVΛ ΟVΗΡ ΜΑ....ΟC ΚΑΙC Capul împăratului spre dr., fără coroană de lauri. C. p.

ΜΗΤΡΟ ΠΟ | ΤΟΜΕΩC Asklepios în picioare, în faţă, cu capul spre st., în himation; mâna dr. pe băţul cu şarpele, stga în haină. In câmpul st. la mijloc B.

Æ. 22 mm.,

Variantă Regling 3360: legenda de pe rs.

Gordian III.

111. AVT K M ANT | ΓΟΡΔΙΑ...ΟC... Bustul laureat al împăratului spre dr.

ΜΗΤΡΟ ΠΟΝ | ΤΟV | ΤΟΜΕΩC Concordia în picioare spre st., în chiton şi himation; în mâna dr. o cupă din care face libaţiuni peste un altar aprins, în mâna st. cornul abondenţei.

Æ. 25 mm. 9 gr. 95.

Variantă Regling 3465: lipseşte nominalul.

112. AVT K M ANT|ΓΟΡΔΙΑΝΟC Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.

ΜΗΤΡΟΠΟ| Ν ΤΟΜΕΩC Aequitas în picioare în faţă, cu chiton şi himation şi cu coroană murală pe cap. In mâna dr. întinsă ţine o cumpănă, în stga cornul abondenţei. C. p. Fără nominal.

Æ. 23 mm. 5 gr. 80.

Filip tatăl.

113. AVT M IOVΛ | ΦΙΛΙΠΠΟC AV Bustul laureat al împăratului spre dr.

ΜΗΤΡΟ ΠΟ | Ν | ΤΟ | V ΤΟΜΕΩC Sarapis în picioare, în faţă, cu capul spre st., în chiton şi himation şi cu kalathos pe cap. Mâna dr. o ţine ridicată în sus, în stga are sceptrul. In câmpul st. la mijloc Δ. C. p.

Æ. 26 mm.

114. . . . . IOVΛ | ΦΙΛΙΠΠΟC . . . Bustul ca mai sus. C. p.

ΜΗΤΡΟΠ ΠΟΝΤ ΟV ΤΟΜΕϚC Concordia în picioare spre st., în chiton şi himation; în mâna dr. ţine o pateră, în st. cornul abondenţei. In câmpul st. jos Δ. C. p.

Æ. 26 mm. 11 gr. 90.

Variantă Regling 3569: legenda de pe rs.

115. AVT K ..... | ΦΙΛΙΠΠΟC CE Bustul laureat al împăratului spre dr. C. p.

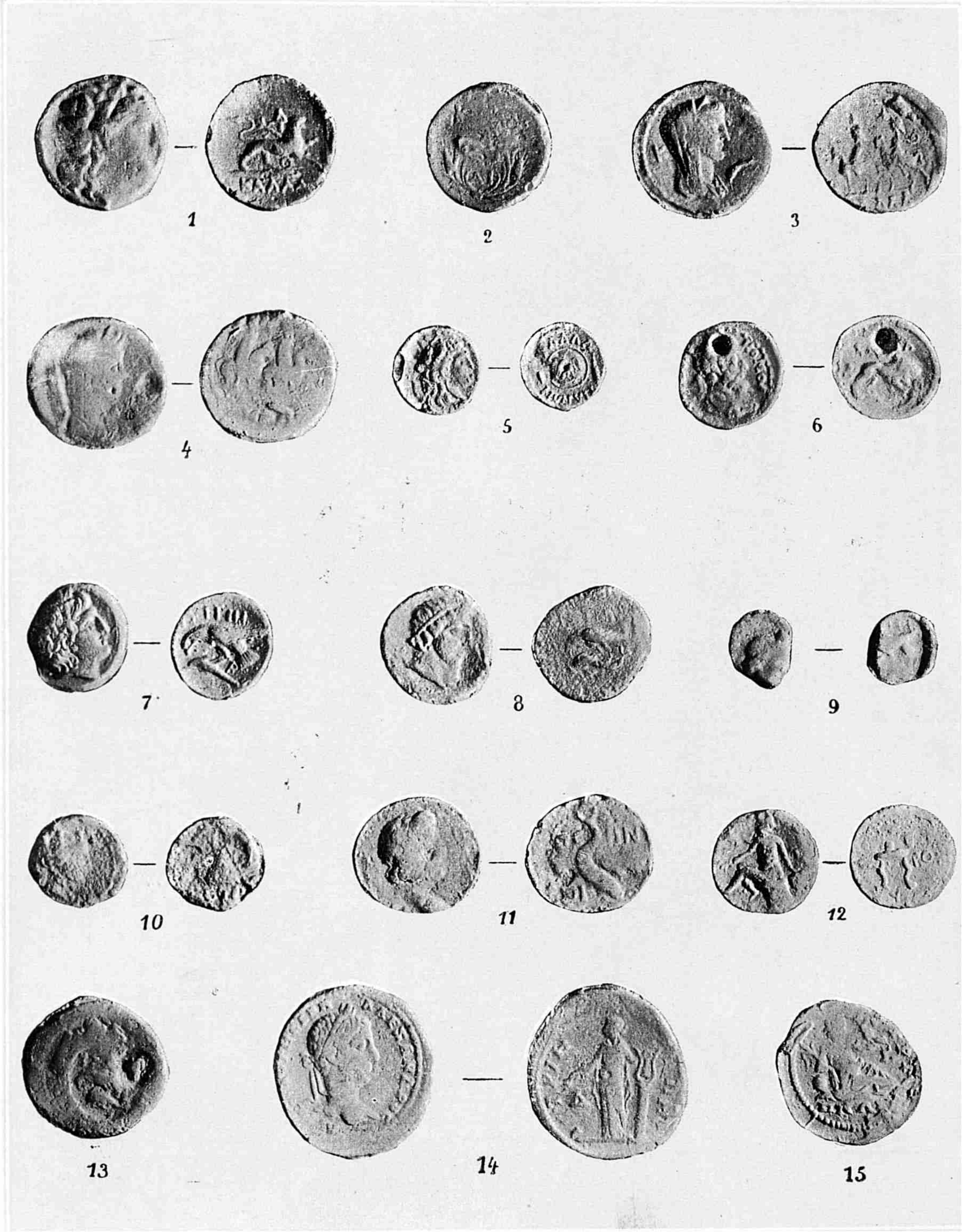
ΜΗΤΡΟΠ..... | V ΤΟΜ | jos. ΕΩC Acvilă spre st. pe un cippus între două signa militare, capul ei este întors spre dr., aripele strânse.

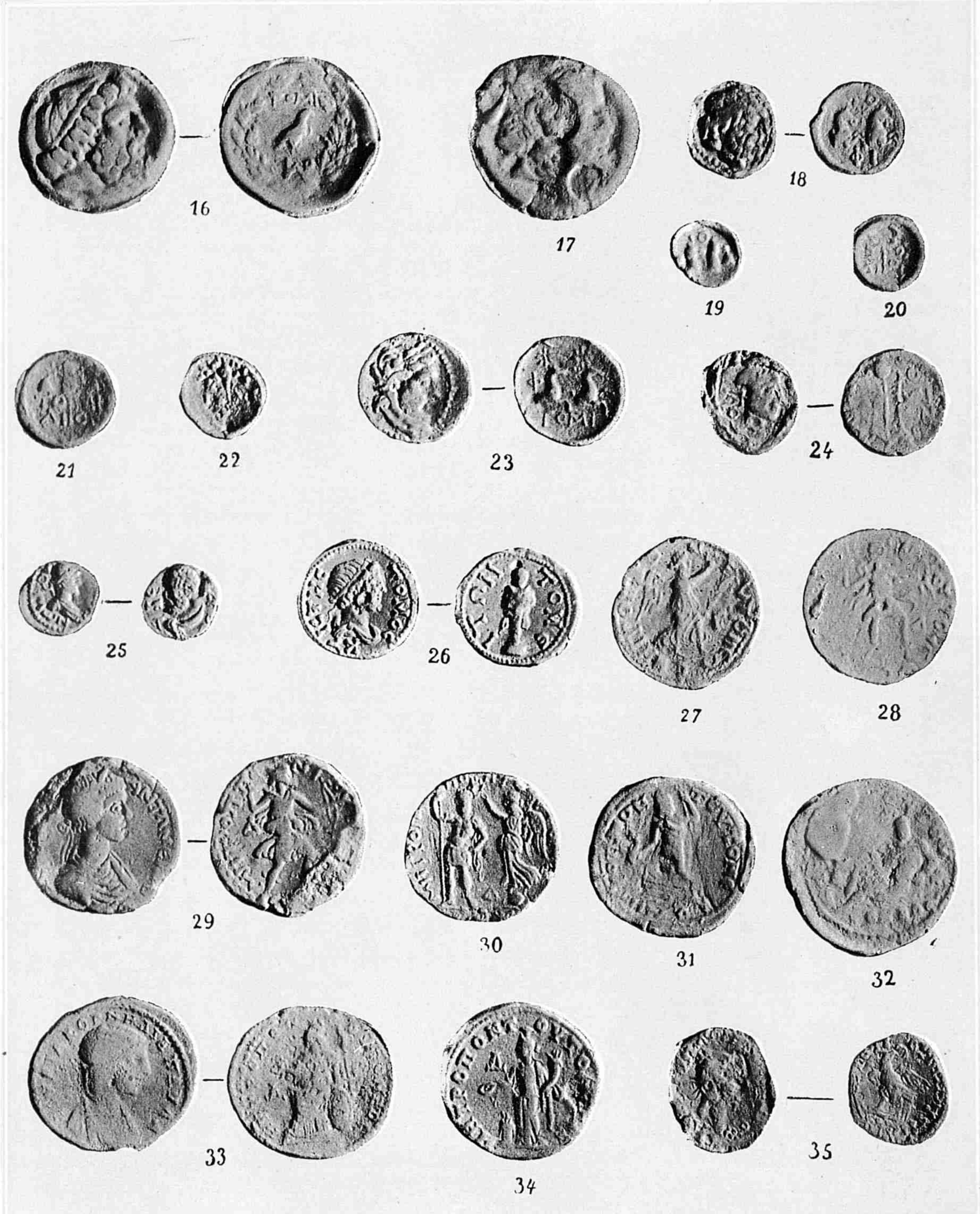
Æ. 26 mm. 10 gr. 52.

116. AV...ΤΝ...ΠΟC dela dr., spre st. Cap de împărat (?) spre dr. C. l. Lucrare barbară.

MH ΡΟΠ.... ΟΝΤ... Ι... Μ... Acvila pe fulgere spre st., cu capul spre dr. şi aripele deschise, în cioc ţine o coroană.

Æ. Ruptă. După ultimele litere ale legendei de pe faţă, piesa este foarte probabil dela împăratul Filip. Neînsemnata ei greutate şi lucrarea barbară a chipului împărătesc arată lămurit că a fost bătută în împrejurări grele pentru oraş—probabil în timpul asediului din partea barbarilor —, aşà că ar reprezentà ultima producţiune a atelierului monetar din Tomis. *(Tab. II, 35).*

CONDIŢIILE DE POLITICĂ GENERALĂ IN CARI S'AU INTEMEIAT BISERICILE ROMÂNEŞTI

IN VEACURILE XIV—XV

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Şedinţa dela 1 Martie 1913.

Adunarea actelor greceşti privitoare la Români pentru volumul XVI din colecţia Hurmuzaki îmi chiamă luarea aminte mai de aproape asupra unor puncte, adesea chiar esenţiale, privitoare la istoria noastră religioasă şi politică. Unul din ele e întemeierea, între 1359 şi 1400, a Scaunelor arhiereşti canonice pentru nouăle fundaţiuni de Stat ale Ţerii-Româneşti şi Moldovei.

Asupra împrejurărilor, cunoscute din fericire prin păstrarea într'un manuscript al Bibliotecii Imperiale din Viena a scrisorilor şi hotărîrilor respective, în cari Iachint de Vicina la Dunărea-de-jos, în Dobrogea noastră de astăzi, a ajuns cel dintâiu Mitropolit al «Ungro-Vlahiei» şi, după trecerea de jumătate de veac, Iosif a fost recunoscut de Constantinopol ca episcop dintâiu al «Maurovlahiei», — avem lămuriri de fapt destule. Intr'un studiu mai nou colegul nostru d-l N. Dobrescu le-a interpretat cu îngrijire şi mult bun simţ. Mi s'a părut însă că trebue să se mai facă un lucru.

Anume *să se puie în legătură aceste creaţiuni bisericeşti cu ordinea politică a timpului, şi nu numai la noi, în Voevodatele ce se ridicau, dar şi în vecinătatea noastră, şi nu atâta cu cea latină, catolică, pentru care aceasta s'a şi făcut în parte, cât pentru cea ortodoxă, răsăriteană.*

E necesar a se stabili legături în acest sens şi pentrucă întemeierile de Mitropolii şi de episcopate nu erau, pe departe, acte curat religioase, având a face numai cu o veche orânduire canonică. Nu, ci totdeauna, şi în acest veac al XIV-lea mai ales,

când formele politice cari se schimbă așà de mult, tinzând spre mari concentrări monarhice, spre unități militare ofensive, își supun, dela robia Papalității în Avignon-ul regilor Franciei până la prezidarea de Paleologi a vieții bisericești în Bizanțul recâștigat la 1261 pentru ortodoxie, organizările clerului, — elementul politic e totdeauna amestecat și el domină uneori. In Constantinopol hotărîrile căpeteniei legii drept-credincioase se ieau cu învoirea «celui dela Dumnezeu prea puternic și sfânt autocrat, prea înălțatul Impărat al Romanilor, adunarea tuturor celor bune, prea înseninatul și mult iubitorul de oameni», către care acela ce dorește să aibă lângă dânsul un Vlădică legiuit trebue să arăte «bunăvoință și iubire». Iar în Rusia Mare, în Rusia Mică, din care se deslipește oarecum Moldova, ambiții și necesități politice trezesc, lasă să cadă ori chiar distrug formele cele nouă ale ortodoxiei.

Aceasta e explicația paginelor ce urmează.

In Maiu 1359, cum am spus, Mitropolitul Iachint al Vicinei dobrogene, care prin aceste părți nu-și aveà poate destui credincioși, și deci fusese atras în Țara-Românească de Domnul de acolo —probabil el însuș stăpânitor al Vicinei, așezată la gurile Dunării, în drumul dela Brăila spre Chilia —, Alexandru Vodă, biruitorul asupra Ungurilor, capătă dela Patriarhul ecumenic Filoteiu voia să rămâie statornic la dânsul, jucând rolul de Mitropolit al țerii pe care cancelaria religioasă bizantină — de sigur ca și cea politică de acolo — o numià, cu un termen popular curent, «Ungrovlahia», Vlahia de către Unguri, ca s'o deosebească de Vlahia sau de Vlahiile balcanice, întocmai cum Genovezii din Caffa ziceau cevà mai târziu «Valahi ungurești» («Valachus sive Ungarus» sau simplu: «*Ungarus*») Românilor munteni și «Valahi poloni» («Vellacus Pollanus») celor din Moldova (1). Nu se creà o nouă reședință episcopală, nici un oraș muntean nu erà ridicat la rangul de Scaun pentru un Vlădică, — și vom vedeà ce susceptibilități se cruțau când nu se dădeà această calitate Argeșului, reședința obișnuită a Voevozilor, unde se ridicà Mitropolia, de curând reparată fără a i se atinge liniile pur bizantine ori pictura atonică ascunsă supt pătura groasă a tencuelilor repetate. Patriarhul recunoșteà o stare de lucruri pe care o creaseră și nevoile țerii, și dorința de mai mare siguranță, putere și prestigiu a episcopului grec dela Dunăre și tendința lui Alexandru însuș de a se înfățișà altfel decât ca un Voevod ciobănesc într'un fund de munte, ci ca un stă-

(1) V. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 45, No. 2; p. 46, No. 2; p. 47, No. 2; p. 48, No. 1.

pânitor statornic şi legitim dominând o ţară cu hotare în stilul bizantin pe care-l puteà admirà la vecinii săi de peste Dunăre. Ordinea cea nouă erà să înceapă de fapt numai după moartea bătrânului Iachint, tolerat mai mult în noua sa calitate, când Scaunul patriarhal îşi reservă formal, cu insistenţă, ca o condiţie neapărată a toleranţei sale, dreptul de a trimete de-a dreptul, lui Alexandru însuş sau urmaşului său, Mitropolitul — evident grec, din Curtea patriarhală, din «chiliile» Ecumenicului (1) — pe care-l va găsì cu cale şi pe care Domnul nu va aveà decât să-l primească după toată cuviinţa şi să-i puie fiii sufleteşti supt legiuitul toiag.

Care erà atunci situaţia «prea puternicului şi sfântului Autocrat» către care Alexandru îşi arătase toată «bunăvoinţa şi iubirea» pentru a căpătà în schimb această concesie?

In 1354 murise Ştefan Duşan, Ţarul «Sârbilor şi Romeilor», cuceritorul Macedoniei, cea mai mare figură a Serbiei medievale. *Cu el principatul muntean stătuse în anume legături cari nu se pot lămurì astăzi îndeajuns.* Să amintim numai că fiica lui Alexandru, Anca, ajunse Ţarină la Sârbi prin căsătoria ei cu Uroş, fiul şi urmaşul lui Duşan. Acest nou Ţar erà lipsit însă de orice autoritate, şi moştenirea părintească se desfăcù în bucăţi. In luptele împotriva Turcilor rassa sârbească erà să fie reprezentată prin Craiul Vucaşin, un uzurpator, şi prin Uglieşa, fratele său, pe cari Ţara-Românească îi va ajutà în zadar când se va da lupta hotărîtoare de pe malurile Mariţei în 1371.

Cel dintâiu lucru pe care-l făcù Duşan, care visà de Constantinopol, oferind Pera Veneţienilor, fu ridicarea episcopului de Ipec sau Peciu la rangul patriarhal (2). Să credem oare că Ţara-Românească a stat fără legături cu această Patriarhie, fără a ţineà în seamă noua şi onorabila înrudire, şi aceasta într'o vreme când, pe de o parte, ea aveà nevoie de rândueala sa bisericească, iar, pe de alta, nu se puteà pune temeiu pe viitorul grecităţii, cu totul istovite în lupta lui Ioan al VI-lea Cantacuzinul cu Paleologul Ioan al V-lea?

Se pare că această atârnare bisericească de Patriarhia Sârbilor a fost împiedecată de înrâurirea, foarte puternică, a Bisericii latine, care, din Ungaria, îşi întindeà propaganda şi organizarea asupra

(1) V. pentru un Mitropolit al Moldovei din veacul al XV-lea Syropulo, ***Historia vera unionis non verae, in principio*** (şi în vol. XVI din «Hurmuzaki»).

(2) Iorga, ***Latins et Grecs d'Orient et l'établissement des Turcs en Europe,*** in «Byzantinische Zeitschrift», 1906, p. 206 şi nota 6.

acestor regiuni „de peste munţi“, asupra acestei «Transalpine», care, şi când se chemă «Cumania» şi după aceasta, era privită de stăpânitorii unguri, ce se intitulau şi regi ai Cumanilor, ca o provincie a lor, de vechiu drept istoric. Intâia episcopie, de cotropire şi asimilare religioasă, a Cumanilor căzù pentru mult timp odată cu năvălirea Tătarilor şi prada lor la Milcov, unde stăteau şefii ei, şi, dacă numai către mijlocul veacului al XIV-lea marea politică imperialistă a lui Carol-Robert şi a lui Ludovic cel Mare, Angevinul cu visuri nemărginite, încercă s'o învie (1), Argeşul, reşedinţa Marilor Voevozi români, primì încă dela început reprezentanţi ai credinţei latine, meniţi, fireşte, să joace acelaş rol pe care-l jucaseră, cu un veac înainte, episcopii Cumanilor. Deşi pomenirea lor nu se află în izvoare diplomatice, cari ştiu numai de silinţele noilor propagatori ai catolicismului pe aceste terenuri străbătute odată de Dominicani, călugării din harnicul ordin de rătăcire săracă al Sfântului Francisc, putem afirmà că la noi erau episcopi de legea regelui vecin încă din vremea când, după înfrângerea Ungurilor la 1330 de Basarab Vodă, se făcù pace între un suzeran care părăsià pe tăcutele drepturile sale şi între un vasal care dovedise că-şi poate apără neatârnarea (2). Căsătoria lui Alexandru cu Clara, despre care s'ar puteà crede că a fost fiica vreunui nobil de peste munţi, poate a vreunui Voevod român trecut la confesiunea apuseană, ar fi întărit aceste legături cu Roma, care-i aduceau laudele Papei, dar toţi copiii lui erau să fie crescuţi în ortodoxie (3). Faptul însă că această Clara e înfăţişată de Papa la 1370 ca una care a fost «luminată de Duhul Sfânt» («tu Spiritus Sancti lumine illustrata»), ne-ar da mai curând impresia că e vorba de o convertire petrecută de curând a unei principese ortodoxe şi, în legătură cu numele de Slava pe care Luccari îl atribue fiicei Clarei, ne gândim dacă n'avem a face cu o greşeală de copie dintr'un alfabet în altul ori cu vreo traducere. E adevărat că întemeierea canonică a episcopiei de Argeş sau, mai bine, ridicarea Argeşului la rangul de Scaun episcopal datează numai din ziua de 9 Maiu 1380, când Predicatorul Nicolae

(1) *Studii şi documente*, I-II, Prefaţa, p. XVIII şi urm. Episcopii cei noi de Milcov, propuşi sau numiţi: Vitus (1332), Toma de Nympti (1347), Bernard (1357), sunt pe teritoriul Domnilor Ţerii-Româneşti, nu pe acela al Domnilor Moldovei, cari ajunseră numai foarte târziu aici. Tot aşà putem considerà pe toţi urmaşii lor până pe la 1430.

(2) V. *ibid.*, pp. XXIII-VI.

(3) Hurmuzaki, I², n-le CXXII—III.

Antonii ocupă acest loc, pus în legătură cu arhiepiscopia de Kalocsa (1), dar nu trebue să uităm că înainte fusese *o întreagă operă franciscană*, pe care o moşteniau acuma Dominicani sprijiniţi de Papa din Roma. Şi mai ales trebue să se aibă în vedere că în recomandaţiile Patriarhiei către Alexandru Vodă se vorbeşte, nu de un amestec sârbesc, de o intruziune dela Ipec, pe care acum venià s'o înlăture legitimitatea ierarhică bizantină, ci de ispita pierzătoare a Latinilor, cari, ei, ar fi dat prin urmare cele dintâi forme episcopale.

Cu toată momentana lor hegemonie, Sârbii nu vor fi îndrăznit a-şi întinde înrâurirea asupra noastră şi dintr'un hotărîtor motiv politic. De mult regele Ludovic al Ungariei aşteptà momentul să intre în Balcani, încunjurat de nimbul unui căpitan de cruciată, binecuvântat de Sfântul Părinte dela Roma, pentru a restabilì în folosul său şi al dinastiei sale franceze, aplecată spre mari aventuri cavalereşti şi spre asalturi către Impărăţia Răsăritului, vechiul Stat franc al lui Balduin de Flandra, pe care-l dărâmaseră, într'o clipă fericită, Paleologii. Pregătit de lupta pentru cucerirea Macedoniei, pentru înlocuirea Grecilor, înduşmăniţi între sine, în Constantinopol, pentru substituirea Sârbilor săi ca element dominant în aceste părţi, *Duşan a avut totdeauna o deosebită grijă de a trăì bine cu vecinul, aşà de ambiţios şi de neliniştit, dela Nord, care puteà să reclame drepturile de suzeranitate ale Arpadienilor*. Incă din 1354, Ludovic, jignit de apucăturile împărăteşti ale acestui vasal, se gătià de un răsboiu menit să distrugă cuibul de schismă şi de intrigă politică de peste Dunăre, şi la 1356 Ungurii câştigau biruinţa asupra noului Impărat din Balcani. Numai grija regelui Ungariei pentru stăpânirea asupra Dalmaţiei, care-l legà de acel Apus din care nu se despărţise niciodată cu totul, întrerupse o cruciată care ar fi putut aveà urmările cele mai însemnate pentru vieaţa Răsăritului (2). In asemenea împrejurări, orice amestec sârbesc în afacerile bisericeşti muntene ar fi însemnat o provocare la adresa Ungariei, şi Duşan aveà tot interesul să n'o facă, înainte ca şi după călcarea de hotare din 1354.

In ce priveşte pe Bulgari, pe cari-i scăpase de pieire suirea pe

(1) După Erler, *Der liber cancellariae apostolica vom Jahre 1380*. Leipzig, 1888, p. 26 şi urm., în Vladislaw Abraham, «Organizaţia Bisericii catolice în Rusia» (polonă) şi de acolo în *Convorbiri literare*, an. 1904, p. 415.

(2) V. articolul meu *Lupta pentru stăpânirea Vidinului*, în «Convorbiri literare» pe 1900, pp. 964-5.

tron, poate cu ajutor unguresc, a dinastiei Terterizilor, pornită din Vidin și având o obârșie «cumană», care nu exclude sângele românesc — noi înșine fiind Cumani, ca și barbarii uralo-altaici cari ne stăpâniau —, apoi a Sișmanizilor, de aceeaș rassă (1), *ei nu erau în stare să încerce dincoace de Dunăre, în forme ierarhice bisericești, o supremație politică.* Mihail de Vidin, cel dintâiu Sișmanid, se putù întărì în Domnie numai măgulind pe Bizantini prin luarea în căsătorie a văduvei ultimului Terterid, fiică a lui Andronic Paleologul cel Tânăr, în locul soției dintâi, fată de Craiu sârbesc; puterea lui de mai târziu vine din lungul conflict dinastic în Bizanț, între cei doi Andronici, cari pregătiau astfel, fără să știe, căderea apropiată a Imperiului. In Voevodatul românesc ce se alcătuise în Carpați, Mihail văzù un sprijin împotriva Sârbilor, cari se găsiau în plină expansiune în vreme ce decăderea bulgărească erà vădită pentru oricine. De aici căsătoria nepotului său Alexandru cu fiica lui Basarab Vodă, fiu al lui Tihomir-Ivanco (Iancu) (2), —căsătorie care, de altfel, nu erà, de sigur, întâia legătură între Domnii Țerii-Românești și neamul vidinean al lui Sișman, căci numele de Alexandru pe care-l poartă și fiul lui Basarab, viitor Domn în Argeș, numele «Machedonului», puțin obișnuit în Carpați ca și în Balcani, arată o înrudire mai veche între cele două seminții. «Tatarii» pe cari-i întrebuințează Mihail în luptele cu Bizantinii din partidul dușman și cu Sârbii, sunt *Români munteni*, căci Dușan va spune mai târziu despre Basarab că erà, nu numai «domn cuman» (господство кашко), dar și stăpânitor al «vecinilor Tătari Negri», și «Tătarii» apar și ca luptători pentru desrobire în ciocnirea aceluiaș Voevod cu Carol-Robert (3). De altminterea, până la sfârșit, în ceasurile de greutate și de primejdie Mihail căută adăpostul sigur și bine cunoscut al Vidinului, de unde neamul său plecase spre biruință și spre putere (4).

In acest timp Patriarhul din Constantinopol puneà episcopi la Sofia-Triaditza și numai Patriarhul din Târnova se îndărătnicià să nu pomenească pe cel din Țarigrad, care se plângeà amar de aceasta

---

(1) Un frate al lui Mihail se chiamă Balaur. — Pentru d-l Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 282, această origine (Pachymeres, II, p. 265: Τερτερῆς ἐκ Κομάνων ἦν) s'ar explicà printr'o imigrație cumană în Bulgaria. Se știe însă că, la înfrângerea lor de Tătari, Cumanii trecură în Ungaria. In luptele pentru Scaunul de Țar Sișman caută, după cronicarul sârbesc Daniil, adăpost în Banatul Severinului *(ibid.)*.

(2) V. *Studii și documente*, III, Prefața. Cf. Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. CLXXXIII.

(3) *Ibid.* și Hurmuzaki, I, anul 1330.

(4) După Daniil, Jireček, *l. c.*, pp. 293-4.

în rugăciunile sale (1). Acest din urmă ierarh slav ar fi putut pretinde la organizarea Bisericii româneşti. Cu atât mai mult, cu cât e vremea în care, împotriva Hesihaştilor mistici şi a Adamiţilor goi, se ridică stricta ortodoxie luptătoare a lui Teodosie Târnoveanul († după 1356 la Constantinopol), care-şi începe dela Vidin, într'un Ţinut de bogomili, propaganda, având ca ucenic mai de seamă pe acel viitor Patriarh Eftimie, care fu una din gloriile Bisericii bulgăreşti: lângă Sofia de azi se ridică paisprezece mânăstiri de cărturari, şi două mari soboare pentru curăţirea credinţei se ţin, în 1350 şi 1355 (2), la Târnova, de sigur cu participare românească (3). Piedeca n'a fost atâta aruncarea în mânăstire de către Alexandru a fetei lui Basarab, Teofana, mama principilor Asan, Mihail şi Sracimir (Straşimir) şi a principesei Keratza, care luă pe Andronic fiul lui Ioan V (4), pentru a puteà luà pe Evreica Teodora. *Statul pe care-l reprezintà Eftimie supt raportul eclesiastic nu erà însă destul de tare pentru a luà asupră-şi această misiune.*

Români şi Bulgari fură de o potrivă sdrobiţi, la 28 Iunie 1330, în marea înfrângere dela Velbujd (Chiustendil), prin care se hotărî al cui va fi Ţaratul efectiv de a doua zi. Viitorul Ţar al «Sârbilor şi Romeilor» erà el însuş între biruitori. Pe Mihail însă îl îngropară într'o mânăstire din apropiere. Fata lui Basarab erà acum, lângă soţul ei Alexandru, Ţariţă în Târnova. La aceiaşi «Tătari» se adăpostise şi concurentul său Şişman al II-lea, zis sârbeşte şi Ştefan, iar, după trecerea mai târzie la catolicism, Ludovic (după Ludovic al Ungariei), fiul Anei Craiului Miliutin Sârbul (5).

Peste câtevà luni regele Ungariei încercà să puie capăt apucăturilor de neatârnare ale Ţerii-Româneşti şi erà cu totul bătut în munţii Muscelului. Deoarece Serbia cuceritoare apucă supt Duşan alt drum şi Bulgaria lui Alexandru, sprijinită mai mult pe înrudiri — o soră, Elena, după regele Serbiei, un fiu, Mihail, după o fată

(1) Hurmuzaki, XVI (supt presă.

(2) Miklosich şi Müller, I, p. 436 şi urm. plângerea Patriarhului constantinopolitan către Sinod împotriva celui din Târnova. Cf. *ibid.*, pp. 453-4, no. CXCVI.

(3) După Vieaţa lui Teodosie, inaccesibilă mie, în «Cïteniile» societăţii istorice din Moscova, 1860, I şi, după un manuscript, în Jireček, *l. c.*, p. 310 şi urm.

(4) Miklosich şi Müller, I, pp. 432-3, an. 1355.

(5) Jireček, *l. c.*, p. 298. Pentru această luptă, pentru trecerea anterioară a lui Mihail contra Sârbilor, prin «Panonia», adecă prin părţile de jos ale Ţerii-Româneşti, *Studii şi documente*, II-III, pp. II-III, LV şi urm.

a lui Andronic —, nu erà capabilă de ofensivă sau de un ajutor puternic la ofensiva vecinilor, alianța cu Ungaria, reluarea, într'o formă mai prielnică, a legăturilor cu regele latin, erà o necesitate pentru Românii din Argeș.

Ea trebuià să se oglindească și în organizația bisericească.

III.

Scăpat de competițiunea primejdioasă a lui Dușan, Imperiul bizantin păreà că poate să aibă câțivà ani de netăgăduită prosperitate. In 1359 murise și puternicul emir osman Urcan, ai cărui tovarăși de pradă găsiseră prilej a se amestecà așà de adeseori în Peninsula Balcanică, unde-și făcuseră, după cutremurul din 2 Martie 1354, un puternic lagăr permanent, la Galipoli (1). Câtevà luni după această ocupație, ale cărei urmări, așà de mari pentru istoria lumii, nu le prevedeà nimeni, Ioan Paleologul intrase prin surprindere în Constantinopol și pusese capăt chestiei dinastice, aruncând în mânăstire pe Cantacuzinul învins (2).

Turcii lui Murad stricară însă toate planurile de viitor. Tocmai în clipa când, cu voia lui Ioan al V-lea, Patriarhul dădeà voie Mitropolitului de Vicina să rezideze până la moarte lângă Domnul „Valahiei de către Unguri“, un nou avânt al emirului celui nou cucerise Tzurulon, Burgas, Mesena, Demotica, amenințându-se de acum și calea de negoț spre Miazănoapte și cea către Apus (3). *Recunoașterea Mitropoliei nouă a Ungrovlahiei erà deci înainte de toate un act politic:* nu e vorba de o pornire cuceritoare a Patriarhiei, care să caute a-și supune — cum nu cutezase până acum, de frica Ungurilor, — pământuri nouă jurisdicției și supravegherii sale, ci de câștigarea unui nou sprijin, față de sfărâmarea sau de dușmănia Slavilor vecini, în luptele grele ce erau să vie (4).

Pe acel timp Bulgarii păstrau episcopiile, mitropoliile de Silistra, de Črven, de Lovcea, de Sofia și de Oveč (5). Vicina nu e pomenită, cum nu e pomenită nici Varna, a cării păstorie erà unită de Patriarh cu a Mesembriei și Anhialului, de care atârnà și acea țară

(1) *Latins et Grecs*, p. 214.

(2) *Ibid.*, p. 216.

(3) Villani, în Muratori, p. XIII, col. 549-50, 650, 663.

(4) Intr'un pomelnic reprodus și în Hurmuzaki, I², se pomenește între Bulgarii căzuți în luptă cu Turcii și Românul Bodiul.

(5) Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 807—8.

Καρβουνᾶ, care făcuse parte din posesiunile lui Ioan Asen (1). Ştim, pe de altă parte, că şi Chilia şi Karnava şi chiar Silistra erau socotite până în ultimele timpuri ca nişte „castele ale Patriarhiei" (2). Incă la 1380 Patriarhul dădeà „exarhia şi administraţia" castelelor patriarhale de lângă Varna, Kalliakra, Silistra (Τρίστρεα), Karnava (Kavarna), Kranea şi Geraniai, Mitropolitului Varnei (3).

De pe pământ de ierarhie bizantină, nu de pe pământ de ierarhie bulgară, veniă deci Iachint, el însuş un Grec, *care fără îndoială introduse la noi liturghie greacă*, în locul celei slavone, dacă se poate crede că „pseudoepiscopii" de cari vorbeşte Papa la începutul veacului al XIII-lea, ca seducători ai Românilor şi duşmani ai catolicismului (4), erau, deşi fără Scaun, în legătură cu ierarhia bulgară din Imperiul Asăneştilor, şi nu nişte emisari, «diezi», «goşti», ai bogomilismului care a lăsat în munţii Muscelului, Buzăului, Făgăraşului, Secuimii iubirea, caracteristică, pentru numele din Vechiul Testament.

IV.

Schimbări mari se petrecură însă îndată, înlăturând această trecătoare rânduealā bisericească pentru Românii din stânga Dunării, pentru toţi «Românii de spre Unguri».

La 1361 încă, Adrianopolul ajungeà în stăpânirea lui Murad, şi la o izgonire a Turcilor din Europa nu se puteà gândi nimeni. O nouă putere apăruse în Balcani, şi una care, vădit, din nevoia firească a prăzii pentru asemenea bande permanente, nu-şi puteà găsi astâmpăr.

Deci în Apus ideea cruciatei, care niciodată nu fusese cu totul părăsită, puse şi mai mult stăpânire asupra spiritelor. In anul următor după tentativa fericită a regelui Petru de Cipru asupra Alexandriei, vărul lui Ioan al V-lea, contele Amedeu al VI-lea de Savoia, vine, anume pentru a-şi îndeplini votul de cruciată prin scoaterea păgânilor din Europa, la Galipoli. Când, în Maiu, el se înfăţişă acolo, nu găsi pe ruda sa împărătească în marginile stăpânirii sale.

In 1364, la 16 Noemvrie, murise Alexandru Vodă al Ţerii-Român-

(1) Miklosich şi Müller, I, p. 502, no. CCXLIV; Hurmuzaki, *l. c.*
(2) *Ibid.*, p. 1, no. I.
(3) Miklosich şi Müller, I, p. 528, no. CLXXII.
(4) Zimmermann-Werner-Müller, *Urkundenbuch*, I, pp. 60 1.

nești; după câtevà luni, la începutul anului 1365, închide ochii și omonimul său, Ţarul din Târnova. Chestia moștenirii bulgărești, măcar în părțile Vidinului, se deschideà și, deoarece Ungaria nu recunoscuse niciodată solemn și definitiv noua stare de lucruri în Ţara-Românească, se deschideà și această chestie «cumanică» de «dincoace de munți».

Serbia, în starea de atunci, n'aveà cuvânt ; Ungaria singură puteà să vorbească, și regele Ludovic, întors din Apus, erà în culmea puterii sale. El stătù întâiu pe gânduri, între un atac asupra Severinului, vechea cetate ungurească luată de Munteni și între o trecere a Dunării la Vidin, unde se așezase, cu titlul de «Ţar binecredincios» — și de sigur nu numai pentru Vidin, ci pentru toți Bulgarii — Strașimir.

Și aici luptă cu Domnul muntean cel nou, Vlaicu, căci soția lui Strașimir erà sora acestuia și *fără acest sprijin acesta n'ar fi îndrăznit să înnoească timpurile stăpânirii separatiste de Vidin, care, odată însă, atârnà de Ungaria.* Expediția avù un succes deplin: luptară pentru apărarea Vidinului numai «Iazigii», deci «Cumanii» din straja Ţariței romånce, care, împreună cu soțul ei, plecă în robie ungurească. Comandanți în cetate fură lăsați Voevodul Ardealului însuș și fratele său, Banul de Severin (1). Erà vădit că Ludovic înțelegeà să-și deschidă o poartă în Balcani, unde voià și puteà să fie stăpânul.

Aceasta o recunoscù și Ioan al V-lea. A doua zi după pierderea Adrianopolei, fără ca Bulgarii, Sârbii să se fi mișcat în folosul lui ori măcar în folosul lor, el se hotărî a face ceeace niciodată înaintea lui nu făcuse un împărat bizantin : își luă toiagul de drum și se îndreptă spre Vidin, pentru ca din acest loc de cucerire ungurească să treacă, întovărășit de Voevodul Dionisie, prin Caransebeș la Buda, unde erà să petreacă până în iarna aceluiaș an 1366, când, cum vom vedeà, i se oprì întorsul.

Niciodată Ludovic nu avuse în acest Răsărit pe care voià să-l câștige pentru Biserica romană, o situație mai strălucită. In unire cu contele de Savoia, supt aceeaș binecuvântare a Papei, el visà de Imperiul latin.

O reacțiune răsăriteană, ortodoxă aduse însă căderea acestor planuri mari.

(1) *Lupta pentru Vidin, l. c.*

Deocamdată «principele din Târnova», Sişman îşi trimete trupele supt Vidin, «şapte boieri cu şapte cete» (1), şi, în schimb, Vlaicu, jignit de tratarea surorii sale, nu dă cele trei, patru «steaguri» ce se aşteptau dela el.

Când Impăratul voì să se întoarcă acasă, el întâlnì împotrivirea lui Sişman, care, înrâurit poate şi de Turci, ca unul a cărui soră Thamar erà soţia Sultanului, vedeà într'însul pe un aliat al catolicilor.

Şi Dobrotici, aventurierul care aveà castelele dela Marea Neagră cu titlul bizantin de Despot şi cu onoarea unei înrudiri împărăteşti, se ridică împotriva încercării îndrăzneţe a lui Ludovic, şi cu atât mai mult cu cât trupele contelui de Savoia atacau şi recuceriau pentru Imperiu, între altele, posesiunile lui, ca Emona, pe malul Mării Negre, având chiar intenţia de a trimete corăbii pe Dunăre ca să aducă pe acest drum de apă pe Ioan al V-lea la Constantinopol unde erà aşteptat.

Rezultatul fu: nesuccesul cruciatei şi răsboiul cu Ţara-Românească. Vlaicu — sau soldaţii lui — întră în Vidin după retragerea regelui care-şi făcuse apariţia în Noemvrie 1368. La nimic nu folosise declaraţia lui de vasalitate din 20 Ianuarie al acestui an. Biruinţa lui Dragomir pârcălabul de Dâmboviţa asupra cetelor ungureşti din Ardeal nu hotărî lupta ce se deschisese. Dar, dacă Vlaicu nu păstră Vidinul, nu-l avù nici regele: el fu încredinţat arhiepiscopului de Gran pentru a-l da lui Straşimir când se va întoarce în cetatea sa (vara anului 1369) (2).

Se pare că în cele câtevà luni de stăpânire ale lui Vlaicu, el cerù şi căpătă dela Patriarhie întemeierea unei Mitropolii vidinene. Mai târziu vedem şi pe Straşimir cerând un Mitropolit, deci cel dintâiu pe care-l întâlnim încă dela 1370, *în legătură cu ierarhia munteană*, nu erà după cererea lui. Să ne amintim că Banatul vidinean al lui Ludovic cuprindeà Mehadia, Caransebeşul, Orşova, etc. şi vom înţelege că acest Mitropolit erà şi pentru malul nostru, *pentru Banatul Severinului*, unde fiind Scaun de episcop catolic în veacul al XIII-lea, Patriarhul nu îndrăznise să aşeze Mitropolitul său. Acest Mitropolit al lui Vlaicu fu apoi mutat la Sofia-Triaditza pentru a nu supără pe Unguri cari aduseseră propaganda Minoriţilor.

Cu gândul la Polonia, unde aveà drepturi de moştenire, Ludovic

(1) *Századok* pe 1900, no. IV.
(2) *Lupta pentru Vidin*, *l. c.*

părăsì planurile sale de cruciată și de împărăție bizantină. Recunoscù lui Vlaicu și Severinul și Făgărașul dat lui, ca duce vasal, încă dela început.

Dar, în schimb, Vlaicu trebuì, și supt influența Clarei, să primească pentru țara sa catolicismul și, ***legând-o bisericește pentru întâia oară cu Ardealul, să ceară dela episcopul vecin un sufragant, în 1369*** (1). El declară că și supt Alexandru Vodă și supt înaintașii lui aceasta fusese dependența țerii sale (2). Dar se îngrijà în schimb să adreseze circulara de recunoaștere numai «cetățenilor, popoarelor, oaspeților, de orice neam sau limbă ar fi, cari țin ritul și datina Sfintei Biserici Romane în toată Țara-Românească». In curioasa danie către Ladislau de Doboka, «luptător contra Turcilor și Impăratului de Târnova» — pe care o dă Fejér după un original necunoscut (3)—, el jură chiar pe Maica Domnului și pe Sfinții Ștefan, Ladislas și Emeric, patroni ai Ungariei catolice. In 1370, Papa aduceà laude Doamnei văduve «Clara», care adusese la catolicism pe soția lui Strașimir, fiica ei—deși credem că aceasta căpătase în timpul șederii ei și a soțului ei între Unguri, ca prinși de răsboiu, aplecarea către legea Apusenilor și că această aplecare, manifestată public, erà întreținută de mănținerea Franciscanilor în Vidin, ca și de înrâurirea ungurească asupra cetății—, și i se cereà să stărue pe lângă Anca, a Serbiei, cealaltă fată, recunoscută de Sfântul Scaun numai ca «regină», Craliță. Darul de potire de aur și de veșminte pentru bazilica Sfinților Apostoli motivase scrisoarea. Vlaicu, Ladislau *(Latislaus)*, «Voevodul Vlahiei», nu trimesese nimic, dar dușmănia sa împotriva Turcilor îl recomandă Scaunului roman (4).

Erà vremea când și în provincia românească, de curând înființată și smulsă din atârnarea Ungariei, se întemeià episcopia de Siretiu, după cererea și cu sprijinul lui Lațcu Vodă, fiul lui Bogdan.

V.

Mândria bizantină scăzuse în acest timp așà de mult, încât gândurile de Unire cu Roma, cari se iviseră îndată după așezarea Paleologilor la Constantinopol și duseseră atunci la sinodul din Lyon, stăpâniră iarăș cercurile conducătoare din cetatea împărătească.

(1) Hurmuzaki, I², pp 148—9, no. CXII.
(2) «Iure dioecesano dinoscitur fore subiecta.»
(3) V. Hurmuzaki, I², pp. 198—200, no. CXLVIII.
(4) *Ibid.*, pp. 158—9, n-le CXXII—III.

Ba încă însuş Ioan al V-lea, care făcuse cu greu drumul la Buda, se hotărî să facă pe acela, care nu erà mai uşor, la Avignon, la Curtea Papei, în 1369. Și Patriarhul chemà în numele său și al fraților săi din Alexandria și Ierusalim, precum și a Sinodului său, pe toți episcopii Răsăritului la *sinodul ecumenic*, ce se va ținea «după chipul celor șapte sinoade ecumenice» mai vechi. Intre cei chemați erà și «episcopul celei dintâi Iustiniane, al Ohridei și toată Bulgaria», a cărui situație pe atunci erà de sigur prea umilă ca să se fi gândit cinevà a-i supune Scaunele noastre arhierești (1).

Când Impăratul se întoarse din Apus, aproape fără nici un folos, bizantinismul intolerant își reluă drepturile. El nu mai aveà în fața sa un rege ungur gata de cruciate pentru refacerea Imperiului latin de Constantinopol. Se trimese pentru cercetare în chestia episcopiei și a propagandei catolice dicheofilaxul patriarhal preotul Daniil Kritopulos, care legă îndată relații dușmane lui Iachint, poate și cu Mitropolitul de Vidin. Am explicat aiurea, în «Istoria Bisericii Românești», în ce chip, după cererea Domnului și boierilor, ca acest Daniil să fie sfințit Mitropolit în locul lui Iachint, pe care Patriarhul, din partea lui, îl credeà «călcător și disprețuitor» al Bisericii, acest cleric, care căpătă la călugărire numele de Antim, fu hirotonisit numai pentru «o parte a Ungrovlahiei», a «prea sfințitei Mitropolii a Ungrovlahiei», deci ca sufragant al lui Iachint, nu ca Mitropolit neatârnat pe lângă acesta (2).

In acest fel se rezolvià o chestie personală și i se dădeà Mitropolitului bănuit de slăbiciune față de Latini, de trădare chiar, un tovarăș, cu acelaș rang, menit să-i supravegheze purtările. A fost Daniil-Antim la început chiar episcop al «părților de către Severin», supt un domn care aveà Severinul cu voia regelui Ungariei, suzeranul său, e drept, — o turburare a bunelor relații interveni numai în 1373 (3) — dar care, de sigur, nu îndrăznià să întemeieze acolo o Mitropolie ortodoxă pe ruinele vechii episcopii catolice din veacul al XIII-lea? Credem că nu. Caracterul personal al lui Antim se păstrează și mai târziu. Dovadă despre aceasta e petrecerea lui permanentă în Constantinopol, luând parte la toate sinoadele, la cari i se dăduse rangul episcopilor *in partibus* de Melitene, precum un asemenea rang se dăduse, deși nu la început, și lui Iachint (4). Intâmplător i se

(1) Miklosich și Müller, I, pp. 491—2, no. CCXXXIV.
(2) *Ibid.*, pp. 532—4.
(3) *Lypta pentru Vidin*, pp. 993—4.
(4) Locurile în cari e pomenit sunt adunate în Hurmuzaki, *l. c.*

zice noului Mitropolit și «celălalt al Ungrovlahiei», fără ca de aici să rezulte o paritate, căci, dacă există *celălalt* Mitropolit, nu există și *cealaltă Mitropolie*. Și mai ales nu există, într'o țară aproape fără reședință domnească, *Scaune de Mitropolie sau de episcopie*. Să nu uităm nici aceea că după câteva luni, când e vorba de hirotonisirile de episcopi ce ar face noul Mitropolit al Haliciului, de care va fi vorba îndată, i se indică un singur Mitropolit al Ungrovlahiei drept colaborator (1).

Și opera de înaintare a bizantinismului religios, necontenit în serviciul celui politic, înaintà. La 5 Novemvrie 1370 moare regele Poloniei Casimir, și *Ludovic capătă de lucru în această grea moștenire ce-i revenià;* se adăugiau încurcăturile cu Venețienii în Dalmația, cari îngăduiră strivirea din toamna anului 1371 a Sârbilor.

Incă din 1368, în luptă cu Ștefan Uroș, cumnatul lui Vlaicu Vodă,— «Ștefan acela Uroș, care-și zice autocrat al Serbiei și Romaniei»,— noul Despot sârbesc Uglieșa recunoșteà legitimitatea stăpânirii bizantine, bisericești și politice, în părțile Macedoniei, unde Dușan așezase un Patriarh necanonic și hirotonisit de sine însuș (αὐτοχειροτόνητον) și arată că, după cererea sa, trimesul patriarhal, Mitropolitul de Nicea, a restabilit nexul tradițional (2). Deci în Maiu 1371 Filoteiu arată că, după ce Constantinopolul bisericesc a fost lipsit, un timp îndelungat, de «Mitropoliile din părțile Serbiei», după ce Dușan—numit rege, nu Impărat: ὁ κράλης, ὁ κῦρις Στέφανος ἐκεῖνος— le-a supus arhiepiscopului—nu Patriarhului—de Ipec, Ioan Uglieșa, Despot bizantin—prin urmare fără îndoeală legat prin căsătorie cu casa Paleologilor—și «domn (κύριος) al țerii mai vecine cu părțile noastre», a readus la unirea cu «Mama Bisericilor», nu numai bisericile sale, ci «acele biserici», ale întregii Serbii (3).

Peste câteva luni moartea, pe câmpul de luptă, a lui Uglieșa, care-și căpătase dreptul la sprijinul bizantin, deschideà această chestie din nou, cu atât mai mult, cu cât în Decemvrie 1371 se săvârșià și Ștefan Uroș (4). Și în acelaș timp reîncepe ofensiva latină: în Octomvrie 1373 congresul din Teba al principilor franci din

(1) Miklosich și Müller, I, p. 579.

(2) *Ibid.*, pp. 562—4, no. CCCVI. In acest act Uglieșa își zice — ca și fratele, Craiul Vucașin, — și Βασιλεία μου (p. 562).

(3) *Ibid.*, pp. 553—5, no. CCC. Se poruncește la Salonic reluarea pomenirii Patriarhului, trimețându-se acolo și exarh *ibid.*, p. 564 și urm.).

(4) Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 440.

părţile răsăritene, peste un an simulacrul de Unire în Constantinopol (1). Toate se fac însă fără participarea Ungariei, care priveşte chiar neputincioasă la trecerea lui Vlaicu de partea Turcilor, cari-l ajută să se aşeze în Nicopol (prin 1374) (2). De alminterea la 1376 începe, pentru trei ani, *o nouă ceartă dinastică*, în Constantinopol, între Ioan al V-lea şi nepotul său Andronic, împiedecând mersul firesc al acestei tendinţe spre unitatea bisericească în formele tradiţionale.

VI.

In acest timp se reieà — dar nu fără solicitări din partea locului — o acţiune mai veche în părţile Rusiei, unde, cu toată comunitatea de rassă şi de limbă, ba chiar cu toată vizita făcută la Târnova de Mitropolitul Chievului şi întregii Rusii (3), înrâurirea ierarhică a Patriarhilor slavi din Balcani nu putuse răsbate niciodată, şi deci ea nu putuse răsbate nici în acele părţi *rusovlahe*, în acele părţi «româneşti de către Rusia», unde prin anii 1360 erà să se întemeieze, printr'o revoltă fericită împotriva regelui Ludovic, ţara neatârnată a Moldovei.

După cnejii Andreiu şi Lev, se strecoară în stăpânirea Rusiei Mici, scăzute ca teritoriu şi însemnătate, cneazul Gheorghe, supt care ţara, adesea prădată de Tătari, se împărţì de fapt între familiile nobile. In părţile Haliciului nu stăpânià Gheorghe, ci apărù trecător ducele german de Glogau Henric, pentru ca să fie înlocuit îndată de Mazovianul Boleslav, soţul unei fete a prinţului păgân Gedimin din Lituania. El murì otrăvit de fruntaşii ţerii, cari nu voiau pe acest propagandist catolic.

Cazimir, regele Poloniei, soţul celeilalte fete a lui Gedimin, se folosì de moartea socrului pentru a cere şi luà moştenirea cumnatului. Pe la 1340 el respinse pe Tătari şi luă Galiţia, căreia trebuì să-i lase însă o deplină autonomie. Chiar şi părţile Lembergului şi Haliciului îi fură deplin asigurate numai după o luptă cu cnejii litvani, între cari şi Iurg Koryatowicz, la 1352 (4).

Indată după cucerire, *el cerù dela Constantinopol o nouă organizaţie ortodoxă pentru aceste ţinuturi de veche şi îndărătnică ortodoxie*. N'am la îndemână scrisoarea «adusă de Grigorowicz din

(1) *Lupta pentru Vidin*, pp. 994-5.
(2) *Századok*, 1900, pp. 614-5, no. XIV.
(3) Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, p. 315, nota.
(4) Caro, *Geschichte von Polen*, II, p. 222 şi urm., 295-6.

Turcia» care s'ar află în Zubrzycki, *Kronika miasta Lwowa*, după Caro (1): e probabil scrisoarea din culegerea bizantină a lui Miklosich și Müller. Casimir arătă și Papei la 1351 că aici s'ar puteà face șapte episcopate (2) și că Biserica locală a avut odată Mitropoliți, un Nifon, un Petru, un Gavriil, un Teodor (3). Avem un fragment din scurta și cuprinzătoarea scrisoare a regelui către Patriarhie. Pe acel timp și răsboiul pentru coroana bizantină începuse, Ioan Cantacuzino nu țineà Capitala și nu dispuneà de Patriarh (4). Acesta ținù seamă deci de argumentele «Craiului Lehiei și al Rusiei Mici» și ale regilor (ῥηγάδες) Rusiei pe cari-i dădeà ca atârnători de dânsul: că «toată țara piere acum din lipsa de lege» și întărì pe Antonie, urmașul celor de mai sus, ca ales de Casimir, de zișii regi și de nobilii (ἄρχοντες) țerii. Amenințarea că altfel «va fi nevoie să botezăm pe Ruși în credința latinilor» nu contribuise puțin la acest rezultat (5).

Când puterea trecù la Cantacuzino, și cum lupta pentru Galiția urmà, se făcură puternice stăruințe din cealaltă parte. La 1347 Ioan al VI-lea recunoșteà că Patriarhul scos de dânsul greșise, ca în multe privințe, și în aceasta, pentru care-și meritase soarta. Singurul Mitropolit cu dreptul de a păstorì Rusia întreagă va fi de acum înainte al Chievului, care e recunoscut deci ca «ierarh a toată Rusia». Episcopia Haliciului și celelalte îi vor fi supuse ca și până acum, și se va face judecată împotriva arhipăstorului din Haliciu. «Regele a toată Rusia», Simion, care stăruise în acest sens, fu înștiințat de hotărîre (6). Se știe că acel Simion cel Trufaș, mare cneaz al Moscovei, erà aliatul lui Olgierd fiul lui Gedimin, care luă în căsătorie o principesă de Tver (7). «Regele» Vladimirului, întitulat «nepot» (ἀνεψιός) al Impăratului, și Liubart, unul din cnezii litvani, primiră și ei astfel de înștiințări în folosul lui Teognost al Chievului (8), precum vor fi primit și celelalte căpetenii rusești, căci Scaunului chievian, de străveche întemeiere, i se supuneau, pe lângă Hali-

(1) *L. c.*, p. 607.
(2) *Ibid.*, p. 609.
(3) Pentru încercarea de Mitropolie rusească de confesiune latină în 1363, v. *ibid.*, p. 611.
(4) *Latins et Grecs*, p. 213.
(5) Miklosich și Müller, 1, pp. 377-8, no. CCCXVIII, *fără dată*.
(6) *Ibid.*, p. 261—3, no. CXVII.
(7) Rambaud, *Histoire de Russie*, p. 150.
(8) Miklosich și Müller, I, pp. 265-6, 267—71.

ciu şi Vladimir, unde erà reşedinţa (1), Chelm, Przemysl, Luck şi Tver (2). Mai târziu Patriarhia intervenì ca să împace pe acest Teognost, *„născut şi crescut la Constantinopol“* (ἐκεῖσε γεννηθεὶς καὶ τραφείς), cu Mihail cneazul de Tver, care-l pârà că, oprindu-se şi el în părţile polone, nu cercetează «partea» — cf. οὐχ ἑνὸς δὲ μέρους, ἀλλὰ πάσης Ῥωσίας cu titlul celui de al doilea Mitropolit muntean — de către Chiev şi Lituania (3).

Doi ani după încheierea păcii care asigură regelui Poloniei stăpânirea liniştită a Galiţiei, Alexie, *localnic din Rusia*, recomandat de cneazul Ioan, e recunoscut de Patriarhie ca urmaş al lui Teognost, dar cu afirmarea dreptului ce are şi va exercità de acuma Scaunul bizantin de a numì el, *din Constantinopole*, de unde fusese Teognost, noii ierarhi a toată Rusia (4). Pentru instalarea noului mare Vlădică rusesc venì din partea Patriarhului însuş skeuophylaxul Gheorghe Perdikes, persoană cunoscută şi importantă, întrebuinţată şi în alte asemenea misiuni. Iar un Teodorit, tot Rus, care, prin cneazul Tverului, încercase a se impune, fu anatematisit solemn (5). O intervenţie mai hotărîtoare decât aceasta nu se puteà: *din Constantinopol, prin Constantinopol şi pentru foloasele politice ale Constantinopolei trebuiau să vie deci conducătorii Bisericii ruseşti reunificate.*

Din ce în ce mai mult se ridicà însă puterea lui Olgierd Litvanul, pe care Ruşii moscoviţi îl văzură de trei ori pe pământul lor şi care strivì pe Tătarii ce-i stăteau în cale. Aceasta însemnà pentru Bizantini nevoia unei Mitropolii lituane deosebite. In timpuri foarte grele pentru Impărat, supt presiunea ameninţării osmane, la 1361, Ioan al V-lea Paleologul, restabilit în Constantinopol, trebuì să hotărască între Alexie pe care-l atacà în drepturile sale un anume Roman, ales în Litvania, şi între acesta. Pentru ca amândouă părţile să fie mulţumite, se lăsă lui Roman Polock, Tver, Novgorod şi episcopatele Rusiei Mici. Dar el nu se mulţumì cu aceastea, ci pornì pe Olgierd la marile lui prăzi păgâne. Iarăş Perdikes, împreună cu sachelariul Patriarhiei, trebuiră să călătorească în Rusia.

In Iunie 1370 plecau aceşti soli bizantini, având însărcinarea lor şi pe lângă Dimitrie şi alţi «regi a toată Rusia», a căror datorie erà să se lupte împotriva acestui ἀσεβής, lipsit de evlavie

(1) *Ibid.*, pp. 351-3.

(2) *Ibid.* şi p. 271, no. CXXI.

(3) *Ibid.*, pp. 320-2.

(4) *Ibid.*, pp. 377—8.

(5) *Ibid.*, pp. 350—1, no. CLVII.

pentru creştinătate, care erà Olgierd (1). Litvania fu supusă deci Chievului (2). Erà a doua zi după moartea lui Casimir, moarte care deschideà o mulţime de probleme.

De dânsul, de interesele lui polone, nu voise să ţie seamă Bizanţul, probabil din cauza tendinţelor catolice pe cari crezuse că le descopere în acţiunea lui. De Olgierd îi despărţià pe Constantinopolitani îndărătnicia în păgânătate a acestuia, îndărătnicie în care îşi sfârşì zilele la 1377. Toată solicitudinea se întoarse deci asupra Ruşilor răsăriteni, asupra Chievului totdeauna credincios.

La 17 Noemvrie 1370, Ludovic, regele Ungariei, moştenitor de drept al regatului polon, erà încoronat la Cracovia, în prezenţa singurilor episcopi catolici. Omul erà prea bine cunoscut ca să se poată crede că va fi ca tolerantul Casimir un organizator al ortodoxiei în ţinuturile ruseşti ale ţerii sale. In acelaş an când Patriarhia luà hotărîri menite a combate catolicismul în Ţara-Românească, îndoind persoana Mitropolitului, în Iulie, se înfăţişau la Roma doi Minoriţi germani din Polonia, ca reprezentanţi ai lui Laţco Vodă, «Voevod moldovean, dintre Români» («partium sau nationis Wlachie») şi biruitor asupra Tătarilor, ca să cearã desfacerea de episcopia ortodoxă a Haliciului a cetăţii sale de reşedinţă Siretiul şi întemeierea aici a celei dintâi episcopii latine canonice pentru neamul nostru, şi nu pentru stăpânitorii noştri, cum fusese a Cumanilor (3).

Răspunsul fu dat de Patriarhie în Maiu 1371. Fără să mai întrebe pe Ludovic, care n'ar fi cerut aceasta, ea recunoscù din nou pe Antonie, acelaş cu Antonie cel recomandat în zilele lui Casimir, ca Mitropolit şi-i supuse Chelm, Tver (4), Przemysl şi Vladimir, punându-l în legătură cu al Ungrovlahiei pentru hirotonii (5).

Erà pe vremea aceea vreun Vlădică în Moldova? Faptul că Ştefan cel Mare «înfrumuseţează» mai târziu la Rădăuţi mormintele strămoşilor săi Bogdan şi Laţcu Vodă arată că ei au fost îngropaţi amândoi acolo, în vreo modestă mânăstire, poate durată numai din lemn. In fruntea ei stăteà un egumen, care-şi luà dreptul—ca, mai târziu, alţi egumeni de datină patriarhală în Ardeal — de a sfinţì

(1) *Ibid.*, pp. 425-33, 434-6, 516-7.

(2) *Ibid.*, p. 525-7, no. CCLXXI.

(3) Hurmuzaki, I², pp. 160—1.

(4) Nu e pomenit în actele precedente pentru el.

(5) Miklosich şi Müller, I, pp. 578—80, no. CCCXXIX. Data e clară: 6879. Cf. Gelzer, în «Zeitschrift für Kirchengeschichte», an. 1892, p. 263, nota 1.

preoţi fără să aibă pentru aceasta deslegare canonică. De o episcopie am văzut din actul privitor la întărirea lui Antonie de Haliciu că nu poate fi vorba, între această cetate episcopală şi aceea a Ţerii-Româneşti negăsindu-se vreun alt Scaun canonic. Organizaţia catolică a Moldovei supt Laţcu a fost, nu o iscodire diplomatică în vederea întăririi principatului, ci o realitate, cu totul firească dacă ţinem seamă de faptul descălecării din Maramurăşul încă fără vieaţă bisericească ortodoxă a nouăi «ţeri a Moldovei». La 9 Martie 1371 se face cel dintâiu episcop de Siretiu, şi peste vreun an, la 25 Ianuarie 1372, Papa îndemnà pe Laţcu să nu se lase adus înapoi la schismă de soţia sa rămasă ortodoxă (1). *Ea nu puteà să fie decât o principesă rusă, de sigur dintre Maloruşii cari întraseră tocmai, păstrându-şi privilegiile, supt stăpânirea Poloniei.*

Un singur lucru e sigur în ce priveşte sfârşitul lui Laţco: că a murit în Moldova, şi nu în vreun exil provocat de răscoala supuşilor săi şi că şi-a găsit odihna, *evident prin îngrijirile acestei soţii rămase ortodoxe*, în cuprinsul bisericii de îngropare a Domnilor moldoveni.

Cine a fost acea rudă a sa, Margareta, aceeaş ca şi Muşata celor mai vechi anale, care se înfăţişează în acte latine ca ocrotitoare a Dominicanilor, cărora le făcù la Siretiu o mânăstire, unde-şi alese şi locul de îngropare, şi care căpătă dela fiul ei Petru Vodă, zis al Muşatei, pentru călugării ei venitul cântarului orăşănesc, la 1384 (2)? «O rudă a familiei regale ungureşti», ziceam cândvà pentru a se înţelege de ce între Petru şi regele Poloniei Vladislav Iagello, soţ al Hedvigei, fiica lui Ludovic cel Mare, erà o înrudire, pe care o şi mărturiseşte în actul de zălog către el a Ţinuturilor polone dela Nordul Moldovei. Dar Alexandru cel Bun, nepotul lui Petru, se despărţi de Ringala, ruda lui Vladislav Iagello, principesă litvană, pentrucă descoperise o înrudire a sa, neîngăduită canonic, cu aceasta (3). Inrudirea de aproape a lui Mircea cel Bătrân cu Iagelonizii, care se vede dintr'o scrisoare a lui către rege, trebue căutată în căsătoria lui cu o principesă moldoveancă. Ţinând seamă de toate aceste fapte: îndărătnicia ortodoxă a soţiei lui Laţcu, simpatiile latine ale Margaretei, care e totuş de acasă Muşata, deci Romăncă trecută la catolicism, înrudirile cu neamul iagelonic ale dinastiei moldoveneşti, şi, în sfârşit, înfăţişarea, în cronică şi în

(1) Brevul, in Baronius, XXVI. Cf. Dobrescu, *l. c.*

(2) *Studii şi documente*, I-II, p. XLIX.

(2) *Ibid.*, p. XXIX.

(3) *Ibid.*, p. XXXI.

inscripțiile de mormânt dela Rădăuți, a întregului șir de vechi Domni ai Moldovei ca o singură familie, ba chiar faptul păstrării Rădăuților ca necropolă și dela Petru înainte—să ne amintim schimbările locului de îngropăciune pentru Domnii munteni, Tismana, Cozia, Dealul, Argeșul, pe când dincoace singură Bistrița și odată poate și Neamțul, iar Putna mai târziu, urmează Rădăuților—, aș admite astăzi că Mușata, care-și zise în legea cea nouă Margareta, erà dreapta fiică a lui Lațco latinizantul cu principesa rusă care nu voì să-și lase legea.

Curentul catolic erà atotputernic atunci în aceste părți, mulțămită lui Ludovic. El nu se sfiì să înlăture, la 1375, pe Mitropolitul ortodox din Haliciu și să așeze în loc, cu binecuvântarea Papei, pe un catolic (1). Locțiitorul autonom, în calitate de vasal, al regelui Ungariei erà, de altfel, încă din 1372, catolicul duce Vladislav de Oppeln (2). El e acel care căpătă bula de constituire, prin care și Przemysl și Vladimir, unde și înainte se încercase numirea de episcopi latini, erau supuse Mitropoliei haliciene catolice (3).

Siretiul nu apare însă la această dată. De bună seamă că în Moldova se săvârșise acuma schimbarea care dădù Scaunul din Siretiu unuia din cnezii ruso-litvani cari-și căutau acum aiurea adăpostul. Pe când doi din Koryatowicz se așezau în Maramurăș, unde se făcù pentru ei un ducat rusesc, al treilea, Iurg, se așeză Domn în locul lui Lațcu, care-și încheiase, prin moarte naturală, stăpânirea. Și după ce în colecția d-lui Kozak s'a dat lectura exactă pietrei de mormânt a Doamnei Anastasiei, ctitora mânăstirii, — căreia-i dăruì Coțmanul, zestrea ei —, fiică a lui Lațcu Voevod, cred că această moștenitoare a Moldovei, organizată politic pe bază de strictă răzășie, aduse drepturile ei lui Iurg. Mușata erà deci *soră mai mică* și, măritată cu un boier, *poate chiar cu un străin,* ea nu puteà să ridice în rândul întâiu pretenții, pentru fiii ei, Petru, Roman și Ștefan, dintre cari cel de-al doilea poartă un nume caracteristic galițian, în legătură cu vechile dinastii maloruse, iar ceilalți, nume ale marilor sfinți latini, ocrotitori ai Ungariei.

In acest timp în Rusia Mare erà un haos. Roman, Mitropolitul litvan, murise luptând cu Alexie, și împotriva acestui din urmă se ridică acel cleric constantinopolitan chiar pe care Patriarhul îl tri-

(1) Și în 1320 se numise un episcop catolic de Chiev pentru vechea «Galathea» (Galiția, Haliciu); Caro, *l. c.*, p. 608.

(2) Caro, *l c.*, p. 379.

(3) Theiner, *Monumenta Poloniae,* I, pp. 712-3.

misese în cercetare, Chiprian, «călugăr al Patriarhiei» (1). In 1380, după moartea şi a lui Alexie, chestia se discută la Constantinopol, şi intrusul erà apărat călduros de cunoscutul misionar diplomatic al Patriarhiei, arhiepiscopul de Nicea. Totuş fu numit ca Mitropolit canonic Pimen (2). Erà un act de autoritate, şi Patriarhul Nil, a doua zi după împăcarea dintre Ioan al V-lea şi nepotul său de fiu, începeà iarăş ofensiva sa. Ea dădeà Vidinului, după cererea lui Straşimir, deci în legătură cu orientarea lui Vlaicu Vodă însuş, cuprins, la sfârşitul Domniei sale, într'un conflict, rămas destul de obscur, cu Ungaria (3), un episcop canonic, un Mitropolit legitim pentru Bulgari, pe Casian, cleric violent şi nedibaciu, care căzù apoi prin păcatele sale, pierind în lume după ce provocase moartea unui călugăr nesupus (4). Chiprian fu chemat, chiar la 1387, în judecata Scaunului patriarhal (5) pentru ca în 1389 numai să-şi capete deplina recunoaştere, atunci când Pimen mergeà la Turci şi luà dela ei ajutor împotriva Constantinopolei care nu mai voià să-l primească. Erà anul în care se dădù lupta dela Cosovo şi căzù Sultanul Murad lângă trupul cneazului Lazăr, învins de dânsul (6).

In 1387 însă Hedviga, fiica lui Ludovic cel Mare, făceà în Galiţia, în ţerile ruseşti, călătoria ei de cucerire, *ca moştenitoare a unor vechi drepturi ungureşti mai mult decât ca nepoată a regelui polon Casimir*. Se înfăţişă înaintea ei şi a noului ei soţ, — nepotul lui Olgierd, Iagiello, care luase, la botezul său, cu câtevà luni înainte numele cel nou de Vladislav, — Petru al Muşatei şi făcù omagiul său dând bani cu împrumut şi primind în schimb ca zălog pământul din Nordul Moldovei sale (7).

Pentru a primì acest jurământ, trebuià un episcop ortodox, ceeace arată că la această dată Margareta, sprijinitoarea îndărătnică a catolicismului, nu se mai aflà în vieaţă. *Moldova nu-l aveà, şi nu-l aveà nici această Ruso-Litvanie*, de vreme ce trebuì să se recurgă la Chiprian de Chiev, care întinse crucea rudei regelui său.

(1) Οἰκεῖον καλόγηρον; *ibid.*, p. 118.
(2) Miklosich şi Müller, I, p. 12 şi urm., no. CCCXXXVIII.
(3) *Lupta pentru Vidin, passim.*
(4) Miklosich şi Müller, II, pp. 28—30, no. CCCXLV. Şi boierii din Novgorod erau mustraţi pentru nesupunere (*ibid.*, pp. 31—4, no. CCCXLVIII.
(5) *Ibid.*, pp. 98—9, no. CCCXCIII.
(6) Miklosich şi Müller, II, p. 116 şi urm.
(7) Hurmuzaki, I, pp. 295—6, no. CCXXXV. Cf. Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, p. 177.

Deci numai după această dată se putù cere dela Constantinopol un Mitropolit pentru Moldova. Căci, de sigur, a fost și aici o cerere din partea «Domnului și a boierilor săi», și nu o trimetere de-a dreptul, pentru care Bizanțul nu erà nici destul de tare, nici destul de îndrăzneț și care, pe lângă aceasta, ar fi știrbit drepturile Haliciului și ar fi îngustat pe ale regelui Poloniei în această provincie vasală monarhiei sale, prin calitatea de suzerană moștenită de Hedviga dela părintele ei.

Cine a putut face o asemenea cerere? Cred că Petru însuș, care până la sfârșit — în 1391 încă — avù atenții pentru Biserica latină din Statul său și care n'ar fi ridicat împotriva sa toate interesele legate de dânsa, chiar după plecarea lui Andreiu Wassilo, cel dintâiu episcop de Siretiu, din care se făcù *cel dintâiu episcop pentru Lituania*, cu Scaunul în Vilna încă păgână. Petru se mulțumì să primească în Moldova pe călugării olteni din tagma de cărturari a lui Nicodim și să înalțe pentru ei mânăstirea Neamțului (1). Rămâne deci ca o cerere pentru Mitropolie, *care jignì și pe Munteni, „Domni a toată Țara-Românească“, și consacră un separatism accidental*, să se fi înaintat de Roman, care în toate se înfățișează ca organizator și care înălță în cetatea făcută de dânsul la vărsarea Moldovei în Siretiu și numită după numele său o clădire bisericească destul de însemnată ca să se poată cuprinde supt lespezile ei rămășițele soției sale Anastasia, botezată poate de fiica, omonimă, lui Lațcu (2). El, Domnul până la Mare, al «Parathalasiei», va fi avut poate și o stăpânire trecătoare la Cetatea-Albă, *căci ce alt înțeles puteà să-l aibă acest titlu?* Și aici el găsì mormântul Sfântului Ioan cel Nou, chinuit cu șaizeci de ani înainte.

In preajma lui va fi fost, de sigur, o mânăstioară de călugări. Purtà oare egumenul de acolo titlul de Vlădică, îndeplinià el, ca în părți românești mai patriarhale, funcția de hirotonisitor, fără să aibă, ca acela dela Peri în Maramurăș, mânăstire a Voevozilor români ai țerii, calitatea de exarh într'o stavropighie patriarhală? Credem că nu. Actul de pregătire a împăcării Moldovei cu Patriarhia, în 1401, spune un singur lucru: că autoritatea Scaunului ortodox de Haliciu puteà fi socotită ca întinzându-se asupra acestui Asprokastron, unde va fi avut un rost ca acela de mai sus clericul menit

(1) V. cartea mea *Mânăstirea Neamțului*, Vălenii-de-Munte 1913.

(2) V. Melhisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 103. Cf. cartea mea *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, II, p. 531.

a fi cel dintâiu episcop, apoi—ca şi cel de Haliciu—şi Mitropolit al Moldovei (1).

Indată după lupta dela Cosovo, Bizanţul ameninţat intră în legături cu Ungaria noului rege Sigismund, până la hotarele căreia venise primejdia. Călătoria la Constantinopol a Maramurăşanului Drag aveà de sigur caracterul unui act politic în acest sens (2). Asemenea relaţii îngăduiau aşezarea la Vidin,—peste drepturile Patriarhiei din Târnova, asupra căreia se pregătià cea de-a doua mare lovitură osmană,—a Mitropolitului Ioasaf, cerut, şi acesta, de Straşimir, «prea înălţatul Impărat al Bulgarilor» (3). In anul căderii Capitalei bulgăreşti, 1393, arhiepiscopul de Betleem, cunoscător al părţilor de peste Dunăre şi pe care-l vom găsì şi la noi, erà însărcinat să meargă în Rusia (εἰς τὴν Ῥωσίαν) pentru anume «slujbe bisericeşti» (4), cari nu ne privesc pe noi.

Incă din acest an 1393 iscălià în Sinod un Mitropolit de Maurovlahia (5). Numele său erà Ieremia, şi venise din Constantinopol în părţile Domniei celei nouă. Dar nu fusese primit acolo, *cum nu găsise primire nici un înaintaş, Teodosie, de sigur numit şi el episcop pentru Maurovlahi* (6). Domnul ţerii şi boierii ţineau la episcopi locali, Iosif şi Meletie, — doi episcopi (poate la Rădăuţi şi Roman cu chiliile), *pentrucă şi în Ţara-Românească episcopatul erà dublu.*

Trebue să înţelegem, de sigur, lucrurile astfel: Pentru *aceştia* fusese cerută hirotonia, fără a-i trimete însă înaintea Patriarhului. Dar, potrivit cu datina ce se făcuse, li se refuzase aceasta — ca în cazul Rusului Pimen şi în alte împrejurări —, trimeţându-li-se obişnuitul cărturar, grec din Constantinopol, din «chiliile» Ecumenicului.

Iosif erà, se spune într'un act mai târziu, localnic şi συγγενής al Voevozilor de atunci, Alexandru şi fratele său Bogdan. De aici s'a făcut un Iosif «Muşat», membru al dinastiei. Cuvântul grecesc înseamnă numai: «de acelaş neam». Textul bizantin nu vrea să spuie altcevà decât că Iosif erà Român.

---

(1) O listă de episcopi cuprinde în adevăr un Asprokastron la gura Niprului şi poate s'a întrebuinţat locul de mai sus. Gelzer, *loc. cit.*, p. 253.

(2) Miklosich şi Müller, II, pp. 156-7, no. CCCCXXVI.

(3) *Ibid.*, p. 161 şi urm., no. CCCCXXXIV.

(4) *Ibid.*, pp. 171—2, no. CCCCXXXVIII; p. 194 şi urm., no. CCCCL.

(5) *Ibid.*, pp. 167, 170, no. CCCCXXXV; p. 174, no. CCCCXL; p. 178.

(6) Ὁ κὺρ Θεοδόσιος ἐκεῖνος; *ibid.*, p. 53.

Se răspingeà astfel învinuirea că el și tovarășul său ar fi fost «episcopi sârbi» (σερβοεπίσκοποι), nu numai de *cartea* slavonă a lui Nicodim, Sârb de naștere, dar și de ierarhie sârbească. Pentru a pune capăt tuturor pârilor se adauge că s'a făcut, pentru Iosif, convingerea unei hirotonisiri canonice la Haliciu.

De cine poate fi vorba în această târzie și ciudată revenire? Scaunul Haliciului erà el ocupat, *de fapt*, înainte de 1391? Foarte probabil nu. In acest an însă Tagaris, vestitul aventurier bisericesc, care, simulând apoi și o unire cu Roma, hirotonisì episcopi din Siria la Tebriz, de aici în insulele Arhipelagului și până în munții Maramurășului, dădù lui Simion, noul egumen din Peri, hirotonia pentru Haliciu și mai târziu Patriarhul îi recunoșteà numai dreptul de succesiune la moartea celui ce se aflà în funcțiune (1). Mai târziu episcopul de Luck, respins în cererea sa la Constantinopol, se improvizà, cu voia regelui, episcop de Haliciu. In Octomvrie, Patriarhul îl scoteà dela Luck, dar nu spuneà nimic despre soarta Haliciului (2).

Unul sau altul vor fi dat episcopului moldovean hirotonisirea, de care totuș aveau nevoie. Mai probabil cel din urmă, *care erà de sigur primit de rege*, oricum l-ar fi judecat Constantinopolitanii.

Roman Vodă se împotrivì până la capăt acestora, și, când el fu prins și dus în Polonia, politica lui religioasă fu urmată de ultimul fiu al Mușatei, Ștefan. In August se pierduseră toate speranțele pentru Ieremia, și i se gătì un adăpost la Târnova, a doua zi după cucerirea turcească a acestui oraș (3).

In zadar se strecurară trimeșii patriarhali, episcopul de Mitilene și cunoscutul episcop de Betleem (Ianuarie 1397). Patriarhia afurisì țara întreagă, cruțând numai cele două mânăstiri, a Maicii-Domnului și a Sf. Dumitru, cari atârnau la 1395 de «Isaac cel din Rusovlahia», un «arhiereu» și pe cari Patriarhul le primì asupră-i poate ca stavropighii, — în care caz Isaac ar fi ctitorul inchinător (4). Neînduplecate se arătau amândouă părțile. Cel mult dacă afurisenia fu ridicată deasupra poporului nevinovat. Numirea ca dichiu patriarhal a protopopului moldovenesc Petru (Maiu 1395) nu reușì să aducă pacea (5).

Trebuì o nouă și mare nenorocire în Bizanț, pentru ca această trufie să se plece. O știm care e. Baiezid, urmașul lui Murad, asedià

(1) *Ibid.*, pp. 157—8, no. CCCCXXVII.
(2) *Ibid.*, pp. 180—1, no. CCCCXLV.
(3) *Ibid.*, p. 223, no. CCCCLXXII.
(4) *Ibid.*, p. 241, no. CCCCLXXXVIII.
(5) *Ibid.*, p. 241 și urm.

încă în 1391 Constantinopolea, pe care alergară să o scape cruciaţii. Cavalerii Apusului erau aşteptaţi în cetate, iar peste puţin veniau în Bosfor corăbiile lui Boucicaut, aventurosul guvernator al Genovei. Şi, după plecarea sa, mai mult fără ispravă, şi Impăratul Manuil luă, în Decemvrie 1399, drumul către puterea şi banii Apusului(1). Stătù mult timp acolo, şi ruda sa Ioan al VII-lea îi ţinù locul la Constantinopol.

Incă din 1397 Patriarhul scrisese în Rusia pentru o unire cu regele Ungariei(2). O nouă scrisoare, desperată, cereà pentru scăparea Constantinopolei şi aurul strâns în folosul bisericilor şi mânăstirilor (3). Cedarea faţă de Moldova, darnică, de sigur încă de atunci, se impuneà.

Cu voia de a ridicà afurisenia cu totul, de a pune în Scaun pe Iosif, ca unul ce fusese cu dreptul hirotonisit, plecau în Moldova Grigorie călugărul şi diaconul Manuil Archon la 26 Iulie 1401. Se înţelege ce a urmat.

Alexandru Vodă care se plângeà că «se pare că avem episcop, dar n'avem», aveà norocul de a-şi începe Domnia, mulţămită unei împrejurări externe prielnice, cu organizarea canonică a Bisericii moldovene, căreia peste câtevà luni, odată cu aducerea dela Cetatea-Albă a oaselor Sfântului Ioan celui Nou, îi dădeà loc de reşedinţă în Capitala lui Petru Vodă, Suceava.

---

1) *Geschichte des osmanischen Reiches*, I şi recenta lucrare rusească a lui Vasiliev, despre călătoria lui Manuil.

(2 Miklosich şi Müller, II, p. 280 şi urm., n-le DXV şi urm.

(3) *Ibid.*, p. 359 şi urm., no. DLVI.

DOUĂ TRADIŢII ISTORICE IN BALCANI:
A ITALIEI ŞI A ROMÂNILOR

DE

N. IORGA
Membru al Academiei Române.

Şedinţa dela 3 Maiu 1913.

I

Până târziu în cea dintâi fază a evului mediu nu se poate admite o despărţire statornică, întemeiată pe o conştiinţă deosebită pentru fiecare parte, a lumii romane, din care cuceririle Republicei şi ale Imperiului făcuseră o singură unitate. Şi aici nu poate fi vorba măcar de ruperea idealului roman, care rămase până în pragul timpurilor moderne acelaş, întreg, indivizibil, necesară teorie politică unitară stăpânind tot haosul schimbărilor teritoriale, aventurilor personale şi neliniştea crescândă a tendinţelor de organizare naţională: am arătat aiurea (1) că numai o nouă epocă de realism, care luă totuş din moştenirea romană chiagul tare al legilor singurei filozofii politice pe care umanitatea o putuse da până atunci, dreptul roman, înviat ca nevoie a timpului de acel Bartolo a cărui amintire va fi serbată în curând de toată lumea civilizată, că numai această nouă eră de forţe, de guvern şi de hotare va sfâşià veşmântul până atunci fără cusătură al Imperiului şi al Bisericii. Aici e vorba însă de altcevà: de acel simţ al unei osebiri adevărate şi iremediabile care, fără să înlăture adânci păreri de rău şi oarecari speranţe, făcù din Apus o lume opusă Răsăritului.

La început, chiar şi în apropierea epocei lui Carol cel Mare, îndrăzneţul creator al unei ordine imperiale nouă, pornite din Roma veche contra Romei nouă, pentru nevoi locale şi religioase, simţul vieţii comune, ca într'un lung trecut, cu aceleaşi silinţe, aceleaşi glorii şi

(1) I. *Les bases nécessaires d'une nouvelle histoire du moyen-âge.* II. *La survivance byzantine dans les pays roumains. Deux communications faites, le 7 et 8 avril 1913, au troisième congrès international d'études historiques à Londres,* Bucarest 1913.

*

aceleași înfrângeri mai nouă, rămase atotputernic. Pentru a-l slăbì n'a înrâurit atâta caracterul grecesc — în Elada, Macedonia, Tracia, Asia Mică — și oriental — armean, sirian, arab, egiptean, — al Bizanțului cu alți dușmani și alte greutăți venite pe urma lor, și nici cine știe ce antagonisme dinastice. Nu, dacă în Răsărit erà un amestec de popoare, cari n'aveau deprinderea graiului latin, în Apus semințiile germanice, rămășițele, vorbind limba lor, ale rassei celtice rămăseseră și ele neasimilate, fără voia și fără putința de a se asimilà; iar dinastiile și de o parte și de alta erau ridicate pe scut de soarta schimbătoare a luptelor. Un lucru *erà* însă, foarte însemnat, destul de vechiu, neînlăturabil: *liturghia latină în Vest, în Ostul mai apropiat, liturghia grecească.* Și, dacă Apusenii nu înțelegeau decât în partea lor romană, din ce în ce mai deprinsă și ea cu alte sunete, alte cuvinte, derivate ori ba din cele vechi, cântările bisericești, Evanghelia, predica sacră, Răsăritenii înțelegeau cuvântul lui Dumnezeu, laudele ce se adresau divinității și recomandațiile morale în numele ei.

Stăteau față în față după precizarea divergențelor și recunoașterea caracterului lor imutabil două dintre peninsulele dela Sudul Europei, acelea în cari se desvoltase până atunci mai multă și mai strălucitoare vieață politică și culturală: Grecia, care uitase faza ei elină și, mai mult decât atât, se gândià cu o sfântă groază creștină că o putuse aveà odată, cu altarul statuilor de marmură stropite de sângele victimelor, și Italia, care se simțià numai ca leagănul și temeiul măririi romane, fără nici o mândrie a rassei alese, fără nici o pietate față de Latinii în al căror sânge și pe al căror pământ se puseseră trainicele substrucții ale măreței clădiri imperiale.

Ele simțiau bine că nu samănă, dar, despre aceea, nu se urau, nu se desprețuiau, nu căutau să se încalce. Noi, oamenii deprinși cu hărțile clare, nu ne putem da seamă în deajuns de felul cum aceia cari nu învățau pe atlaze și n'aveau icoana lumii pe părete înțelegeau unele lucruri mari ale lumii. Această Italie, care nu voià să știe decât de Roma în care se concentrase și se pierduse, se continuà în chip firesc prin Galia dela Apus, și separație în această direcție nici nu puteà să fie, odată ce toată regiunea dela Nordul Padului erà tot o Galie, cucerită, stăpânită și desnaționalizată aproape în aceleași condiții ca și cealaltă, și în chip tot așà de firesc; ea se continuà, prin Istria, în acea Dalmație, care erà, ca să zicem așà, italică și prin substratul indigen,—căci Ilirii, din rassa cărora făceau parte Iapigi și Veneți și ale căror așezări s'au descoperit până în Tirol,

erau tot așà de bine oamenii unui ţerm adriatic ca și ai celuilalt înainte de revărsarea dominatoare romană. Apoi, într'un timp când în Orient un Stat de forme latine erà năpădit și străbătut de elemente germanice în stare de rătăcire răsboinică, elemente germanice de aceeaș natură luară în stăpânire, cu sau fără învoire *prealabilă* dela Impărații răsăriteni, provincia vestică mai apropiată a Italiei. Iar, când Imperiul constantinopolitan crezù că poate trece dela această arendă periculoasă către barbari la o regie mai sigură, acțiunea lui Iustinian absorbì întreaga peninsulă. Când un nou val barbar înecă și această pretențioasă și pripită reparație romană într'un stil care păreà tot mai mult arheologic, legături rămaseră, și din cele mai strânse, prin păstrarea dominației exarhale, bizantine, în anume puncte de coaste, din Liguria ca și, mai ales, din litoralul venețian și, tot odată, prin caracterul excluziv bizantin al Mării, unde nici o altă flotă decât a Cezarului nu puteà să ție piept cetelor plutitoare ale piraților. Când din Apus plecă o pornire împotriva Răsăritului imperial, ea venià, nu din partea Italiei, care după o epocă longobardă primià cu supunere o hegemonie francă, ci din partea acestor Franci. Și regele lor nu fusese aclamat Cesar de conștiința italiană separatistă, ci de acea parte din plebea romană, prefăcută ad hoc în *populus romanus*, de care puteà dispune Papalitatea doritoare de un Impărat la îndemâna ei. Prin anexarea Panoniei smulsă dela Avari, ca și prin presiunea exercitată asupra ducatului bizantin al Veneției, acest nou Imperiu, care trecuse răpede peste destinația sa specială în serviciul Bisericii, contribuià iarăș, conform principiilor sale, de alminterea, — cu toată hotărnicia, uneori invocată și mai târziu, între Carol și Impăratul Nichifor (1),— la confundarea hotarelor firești între lumea latină și cea grecească.

Când Papa Grigorie III se ridică, în veacul al VIII-lea, împotriva Impăraților iconoclaști, nu-l urmă numai Italia, strânsă cumvà în apărarea împotriva ereziilor Orientului semitic, raționalist și abstract, trecute prin Bizanțul de mult pierdut pentru latinitate. Erà o manifestație a Occidentului religios, care păstrà iubirea latină a simbolului, cultul frumosului întrupat în arta sacră. Precum mai târziu spiritul lui Grigorie al VII-lea, noua interpretare, bisericească, a romanității unice, ecumenice, n'are a face cu Italia decât prin locul unde se desfășură lupta și unde se săvârșește martiriul său; o largă parte a peninsulei rămâne indiferentă la marea dramă ce se joacă

(1) Tafel, *Urkunden*, (în «Fontes rerum austriacarum»), I, p. 55: «partitio Imperii inter Carolum et Nicephorum»; «decretum sancitum».

între cei doi moştenitori de drept ai Romei. Când, după el, timp de un secol încă, se urmează răsboiul învierşunat dintre Papă şi Impărat, nu se luptă Italia împotriva cotropirii germanice, ci vieaţa de cetate, element politic nou, împotriva constrângerii exercitate de vechea unitate imperială, cum e gata să se lupte împotriva aceleia ce ar vrea să exercite noua unitate a Papalităţii dominante.

In veacul al X-lea şi al XI-lea încă un mare fapt economic se petrece: Imperiul bizantin întinerit al lui Nichifor Phokas, al lui Tzimiskes, al lui Vasile respinge pe Arabii Califatului pe uscat şi-i înlătură de pe Mare, luându-le şi marele lagăr permanent de piraţi al Cretei. Porturile Traciei, Asiei Mici, Siriei, dacă nu şi ale Egiptului, se deschid pentru negustorii creştini în condiţii de siguranţă şi de garanţie superioare. In curând căderea Impărăţiei bulgăreşti din Ohrida, potolirea răscoalelor macedonene liberează malul Adriaticei şi curăţă Via Egnatia. Dar Imperiul însuş a pierdut prea mult pentru a puteà exploatà prin supuşii săi situaţia economică dobândită prin aceste cuceriri şi, pe de altă parte, el a apăsat pretutindeni prea mult, ca să se poată ivì vreo iniţiativă locală, gata de aventuri îndrăzneţe.

Aceste perspective mari deschise în Orient, acest gol care chemà pe curajoşi şi pe stăruitori, *au creat Italia*, — până atunci o simplă «Longobardie», şi pentru Orientali, dar şi pentru Veneţieni(1) —prin ofensiva economică pe care, aproape în acelaş timp, spontaneu, o pornesc Amalfi, Neapole, Pisa, Florenţa, Genova, Veneţia. Cruciatele n'au făcut decât s'o întărească prin putinţa creării contoarelor anatolice şi siriene, cari continuau pe ale Levantului european. Cu câtevà decenii înaintea lor, dogele devenise (la 998—9) duce al Dalmaţiei şi Croaţiei, tot printr'o danie—silită, ce e dreptul de năvala Croaţilor,—a acelui pe care Veneţia-l numià odată «dominus noster omnipotens», «dominus serenissimus Imperator et conservator totius mundi» şi dela care primià titlurile, purtate la 814—20 înaintea celui ducal, de «hypatus» (consul), de «protospatarius», de «protosebastus» şi cinstea înrudirilor imperiale pentru fii de dogi veniţi să facă omagiu la Constantinopol. Durazzo erà mai mult o colonie veneţiană, Salonicul adăpostià o sumă de «burghezi» de lege catolică; începuturile vieţii naţionale sârbeşti erau înrâurite şi călăuzite de

(1) V. Tafel, p. 37 şi actul din 960, în care, pe de o parte, e vorba de «regnum italicum» («de infra regno italico et de Baioria, similiter et de Saxonia»), iar, de alta, se zice «de Longobardia». V. şi p. 38: «Amalfitani, Iudei, Longombardi».

o formă religioasă latină, ai cărei propagatori şi reprezentanţi erau călugări italieni (1).

Şi pentru a-şi păstrà acest rol, Veneţia schimbà des alianţele sale, fiind, supt Alexie Comnenul, aliata Bizantinilor (1082, 1108), ca şi a Ungurilor (1101), cari-i recunoscură de o potrivă expansiunea, dar împotriva aceluiaş duşman, Normanul aventuros şi pirat, stabilit în Italia, dar privit ca un feodal arogant şi lacom, *străin prin esenţa sa chiar comunităţii latine* (2).

Şi în această operă, dacă Veneţia aveà locul de căpetenie din cauza vecinătăţii şi tendinţei fireşti de a-şi întinde raza de câştig şi exploatare şi pe celălalt ţerm al Mării Adriatice, în acea lume pe care încă din veacul al IX-lea o numià, cu un simţ al deosebirii, «terra Grecorum»(3), dela sine se adăugià, într'o măsură pe care catastrofa arhivelor imperiale bizantine ne împiedecă de a o precizà, acţiunea *celorlalte oraşe de negoţ ale Italiei*, cari, neavând şi ele înţelegeri cu Impăraţii bizantini, doritori, ca Domnii noştri mai târziu, de străini harnici şi buni de plată, se adăpostiau supt steagul cu leul înaripat al Sfântului Marcu. Şi pornirea erà aşà de generală, aşà de firească, aşà de mult în legătură cu agresiunea Occidentalilor dispunând de un prisos de forţe naţionale, împotriva Orientului pe care lungi şi grele lupte îl sărăciseră de oameni şi de bani, încât energia, vitejia îndărătnică a Normanzilor, strămutaţi abià de câtevà decenii pe pământul Italiei de Sud, ca auxiliari de răsboiu întâiu, apoi ca stăpâni, îşi caută drumul, prin nobila nerăbdare de răsboiu a lui Tancred, prin irezistibila furie şi intriga neadormită a lui Boemund, către Răsărit, unde cetele lor îmbrăcate în fier tare, în zale grele, înfruntă în curând uşoara cavalerie pecenegă a Cezarilor Bizanţului, înainte de a exploatà în folosul aceleiaş ambiţii cauza pioasă a cruciatelor.

Cruciaţii franci, Lotaringieni, Francezi, Normanzi, nu se opriră decât în văile Siriei ori dincolo de zidurile slabe ale Ierusalimului. Negustori cari, peste deosebirile de steag, se simţiau, nu numai Franci, Φράγκοι, *Frenghi*, cum îi numiau Răsăritenii, ci oameni ai pământului italian, îi întovărăşiră şi acolo, ridicând bandierele lor multicolore deasupra fundacelor, bisericilor şi loggiilor nouă. Dar, înainte de toate, al lor — în special al Veneţiei şi Genovei — ajunse Levantul european. Dacă pe încetul Bizanţul, întărit de ma-

(1) Cf. şi recentele articole ale lui Stoian Novaković, în *Archiv für slavische Philologie*.

(2) Alianţa *contra* Ungurilor cu Bizanţul în 1112, Tafel, I, pp. 75—6, no. XXXV.

(3) Tafel, I, actul din 960, în care şi «grecus homo».

rele talent politic al Comnenilor, putù să scape de neplăcuta concurență francă, silind pe noii regi de Ierusalim, pe noii duci și conți să se recunoască vasali ai Basileus-ului și să-i ducă de căpăstru calul la intrările triumfale, nimeni nu mai putù scoate pe agerii negustori bogați din stăpânirea lor. Industria Italiei înlătură produsele industriei tradiționale a Răsăritului bizantin și creditul levantin ajunse o anexă a creditului italian, cel mai bine organizat din lume.

Manuil, cel mai mare Comnen, va atacà Italia împotriva acelui «rege din Alamania» pe care nu-l puteà privì decât ca pe un pretențios principe revoltat care îndrăznià să se joace cu insigniile imperiale ce nu i se cuveniau; el va înfige steagul său pe zidurile Anconei, unde ostașii săi vor sta o bucată de vreme și va anexà Dalmația aproape întreagă, cu Spalato, Traù și Ragusa (1). Dar luarea aminte a puternicului Impărat se îndreaptă aiurea: când nu se gândește la oprirea în loc a Turcilor Selgiucizi sau la slăbirea Statului lor în decădere, el caută Dunărea și Carpații, în credința că poate face din Serbia, din Ungaria și din pustiile noastre o feudă a Impărăției de Răsărit și că va fi în stare să răsbată biruitor până la «Tauroscițiii» depărtați. Orice conflicte întâmplătoare ar fi avut el (1172—5) cu Veneția, care nu mai voià să știe de nimeni în tot largul apelor Adriaticei, el a deschis bucuros porțile Imperiului la toate influențele Apusului, ale cărui elemente de vieață credeà să le poată confiscà în folosul propriei sale creațiunii politice. Nu numai dinastiile france din Palestina ori familiile feudale din Germania se împărtășiră prin el, prin înrudirile sale, de vieața de Curte bizantină, care trebuià să le impuie așà de mult, dar, în locul Normanzilor de odinioară, pe cari Frederic Barbă-Roșie îi unì prin căsătoria sa cu sforțările spre Imperiul universal ale Hohenstaufenilor, nouăle dinastii din Nordul Italiei începură a privì cu un interes tot mai lacom spre Orient.

Cea din urmă lovitură normandă pornită din Sudul Italiei fu însă adânc impresionată, amenințătoare, nu numai pentru viitorul, dar și pentru existența însăș a Bizanțului; a doua zi după ce ucigașul fiului lui Manuil, sângerosul Andronic, dăduse pe Latinii din capitala sa ca pradă unei poporații invidioase și neînfrânate, Salonicul ajungeà în stăpânirea răsbunătorilor (1185), și numai întâmplarea fericită a unei biruințe împiedecă prăbușirea întregului edificiu imperial, care se mișcă din toate încheieturile sale.

(1) Andrea Dandolo, și în Tafel, I, p. 159, no. LXII.

Când, la începutul veacului al XIII-lea, Veneția, doritoare de a-și asigură Dalmația, pentru care se luptà de mult cu regalitatea ungurească în mers spre Sud-Ost, spre Constantinopol și ea, făcù să «devieze» cruciata «a patra», dogele, care căpătase îngăduința rară și riscată de a părăsì lagunele sale pentru a conduce personal, la vrâsta sa de bătrân orb, expediția, puteà fi foarte bine, el, urmașul vechilor «duci» bizantini, și urmașul Impăraților, trecând din San-Marco al său, așà de autentic oriental, la splendorile fără păreche ale Sfintei Sofii însăș. Nu l-au ales, și el însuș a votat bucuros pe Balduin de Flandra, a cărui Impărăție, ce rămâneà să fie cucerită de acum înainte, împotriva Bulgarilor mai ales, a lui Ioniță, care erà pentru acești cavaleri numai un «rex Valachie et Commanie» (1), însemnà deocamdată așà de puțin. Aveà măcar, pentru sine și ai săi, «șfertul său și jumătate» din Impărăție: Pera, Arhipelagul, Creta, și, pe când Franci de limbă franceză ridicau castelele lor de stil străin pe stâncile Peloponesului, un marchiz al Montferratului, a cărui soră erà regina Franciei, se încoronà rege al Salonicului și până în adâncul Albaniei erau văi ce atârnau de el. Dintre Apuseni, cine se apropià măcar în putere trainică de Italia negustorilor și a cavalerilor, cari colaboraseră la aceeaș operă pe care instinctiv o simțiau mai mult italiană decât creștină? Și prin alegerea unui Patriarh al Constantinopolei dintre Veneţieni întreaga Biserică a noului Imperiu latin intrà în dependența cea mai strânsă de Republică.

Puterea aceasta italiană, așà de mare, pierì prin ea însăș. Veneția lăsă regatul Salonicului, atacat de Bulgarii lui Ioniță și de Grecii despotatului de Epir, să se confunde tot mai mult cu grecitatea pribeagă a dinastiilor de provincie, pentru a perì de o moarte mizerabilă, și ea nu fu măcar în stare să-i iea succesiunea. Dar cel mai mare rău il făcù *invidia genoveză*, desvoltată dintr'o rivalitate firească, dar incapabilă de a înlocuì ce dărâmase. Fără să aibă împrejurările geografice, așà de favorabile, ale concurentei sale mai fericite, silită a-și trimite puterile dintr'o Mare în alta, printre atâtea primejdii, neavând baze de acțiune ca Arhipelagul sau insula Creta — abià după câtvà timp căpătă Famagusta dela regii Ciprului din Casa de Lusignan —, Republica Sfântului Gheorghe servì cu patimă revanșa grecească a Impăraților din Nicea, cari numai astfel putură să iea, în 1261, Constantinopolul și să se mănție într'însul. Căpătă

(1) *Chronica Flandriae*, in de Smet, I, p. 130 și urm.; Tafel, I, p. 330.

astfel, fără comunicaţiile necesare, fără staţiuni intermediare, Pera şi, prin noua colonie a Caffei, întemeiată pe concesia tătărească a Hanului, dominaţia asupra Mării Negre, unde Tana veneţiană, dela gura Donului, vegetà numai, pe când Metropola Gazariei şi Gotiei genoveze creà Cembalo, Soldaia, Sorgat, Anapa, Poti, iar la limanul Nistrului şi la Dunărea de jos Moncastro (Cetatea-Albă) şi Licostomo (Chilia), fără a mai pomenì coloniile de pe malul asiatic al Pontului, cu Simisso (Samsun) şi Samastro (Amastris) în frunte. Amestecată prin aceasta chiar într'un lung şi greu răsboiu, reluat de mai multe ori, cu Veneţia, Genova fu silită a pactizà cu toţi cei cari-i puteau asigurà drumul, şi între ultimele ei păcate a fost şi alianţa cu Turcii osmani, pe cari-i trecù în Europa la 1402 ca şi la 1444, în ceasurile crizelor celor mai ameninţătoare pentru dominaţia lor.

Şi, în acelaş timp, noua putere normandă, după căderea Hohenstaufenilor, în sângele luptelor şi al execuţiilor publice, aceea a dinastiei angevine, chemată de Papă, reprezintă, nu numai amintiri ale regatului celor două Sicilii şi aspiraţii imperialiste franceze, ci şi o nouă forţă italiană, biruitoare în concurenţa ei. Şi Carol I-iu şi Carol al II-lea de Anjou şi principii din casa de Tarent au vrut Constantinopolul şi au putut să pătrundă cel puţin în Albania, care, scăpând de dominaţia despoţilor greci, a atârnat cu totul de aceşti stăpâni franci şi catolici, cari primiau la Curtea lor pe reprezentanţii tuturor naţiilor din Balcani, gata să-i servească. Napoletani, ca familia Tocco, se aşezară în insulele Ionice, Nerio şi Antonio degli Acciaiuoli din Florenţa, tipuri de tirani din epoca Renaşterii, ţin mult timp Atena sărăcită şi pustie, Megara, Corintul, şi, cevà mai târziu, principatul Ahaii, al Greciei continentale, trecù dela dinastia franceză la principi din casa de Piemont, rude ale marchizilor de Saluzzo. Şi însăş Savoia, menită a da regi Italiei moderne, se mişcà în acest timp către Răsărit. Princesa savoiardă Ana (1) ajunge Impărăteasă în Bizanţ, soţie a lui Andronic cel Tânăr, mamă a lui Ioan al V-lea, regentă, prigonită şi primejduită regentă, şi, peste câţivà ani, când Turcii se aşează în Europa, aleargă nepotul Anei, Contele Verde, Amedeu al VI-lea şi înnoeşte isprăvile lui Bonifacio de Montferrat, luând Galipoli, Anhial, Mesembria, gătindu-se de o campanie pe Dunăre în ajutorul Impăratului oprit de Bulgari la Vidin (2). Manuil,

(1) V. cartea ce i-a consacrat d-l Dino Muratore.

(2) D-l Dino Muratore a dovedit în opera sa recentă *Collare della ss. Annunziata*, Turin 1912, că vestitul ordin al al Anunciatei a fost creat cu acest prilej. In legenda ce poartă colanul: *fert*, nu pot vedeà verbul latin care înseamnă «poartă», ci aşà cum la noi ordi-

fiul lui Ioan al V-lea, care şi el străbătuse Apusul cu proiecte de unire cu Roma, va apărea, strâns de Turci, între principii italieni din cari venise bunica sa, cerşind daruri şi împrumuturi pentru păstrarea Creştinătăţii răsăritene, şi el va alege pentru fiii săi două principese din Italia-de-sus, dintre cari una, urîtă şi bună, plânse mult timp între străini lunga ei singurătate, până ce, ne mai putând să rabde, se întoarse între ai săi.

Nu se poate admirà destul tenacitatea veneţiană după această izgonire care puteà să pară fără leac. In acelaş timp ea atacă acest Bizanţ descompus, pe două căi. Dela regele Neapolei, Ladislas, care visează şi dominaţia asupra Italiei unificate şi moştenirea Ungariei, *Signoria* cumpără pe galbeni grei Insulele Ionice. Corfù devine o formidabilă cetăţuie, care domină Marea Ionică. De aici se va trece iute, în ultimii ani ai veacului al XIV-lea şi în cei dintâi din veacul al XV-lea, având Coron şi Modon, la Argos, la Corint, la Atena, la dominaţia asupra Moreii întregi, pe care la Răsărit o stăpâneşte Eubeia veneţiană, dincolo de care, supt prinţi din familia Crispo,—la Naxos,—Sommaripa, Zeno, se întinde ducatul, ocrotit de Republică, dela care luà hotărîrile în materie de moştenire şi în alte procese, al Arhipelagului. Coborînd din Dalmaţia, din Zara, Sebenico, Spalato, Traù, din insulele litoralului, Cherso, Osero, Republica pătrunde în moştenirea angevină a Albaniei, în luptă cu toţi reprezentanţii independenţei provinciale: cu Balşizii — pentru Dulcigno, Antivari, Budua, — cu Comnenii — pentru Avlona şi Canina —, cu Castrioţii — pentru Croia —, cu micii seniori din văile albaneze, cu puternicele clanuri libere; ea-şi puse mercenarii în Scutari, pe care până la 1478 a apărat-o împotriva Turcilor. Peste treizeci de ani se pierdeà în mânile aceloraşi Moreia toată, cu «ochii» ei: Coronul şi Modonul, după ce încă dela 1470 nu mai aveà Negropontul, luat de Mohammed al II-lea, care se făcuse — şi în dauna Genovei — Domn pe Arhipelagul tot, pe insulele de lângă Asia, pe ultimele porturi levantine, pe însăş Pera căzută odată cu Constantinopolul.

II.

Ce a rămas din această mare putere, ce se întinsese asupra întregului comerţ al Levantului, care e timp de patru sute de ani un capitol de istorie italiană, şi unul din cele mai glorioase; ce a

---

nul de atac erà «ucide», imperativul francez: fert, *ferite*, dela férir (cf. *féru, sans coup férir*). Curtea Savoii erà absolut franceză.

rămas din acea stăpânire care cuprindeà, supt forma directă a «rectorilor» sau supt forma mascată a consulilor și podestaților, mai toate porturile «României» și ale «Mării celei Mari» (Mare Maius, Mar Maggiore), pe lângă ale Siriei și ale Egiptului?

O Dalmație venețiană cu anume anexe albaneze a durat până în epoca lui Napoleon. Insulele Ionice s'au ținut până în aceeaș epocă de Republica Sfântului Marcu. Această stăpânire insulară a făcut apoi cu putință răpedea și glorioasa operă de recuperare a «Peloponesiacului» Morosini, venită însă într'o vreme când Veneția, lipsită de inițiativă, de puterea de a creà și de a asimilà, atârnà în fluxul și refluxul puterii și influenței sale de împrejurările generale europene, așà încât noua provincie a Moreii, a Moreii întregi, căzù peste douăzeci de ani iarăș, prin negligență și trădare, în mânile Turcilor sângerosului Vizir Gin-Alì Pașa. Ciprul se împotrivì atacurilor osmane până la 1571, iar Creta stătù încă o sută de ani, cu insulele vecine, supt vechiul steag venețian, și cucerirea cetății Candia nu se făcù decât după trei asedii, după douăzeci de ani de luptă a cărei statornicie vitează, a cărei științā inteligentă fac gloria învinșilor cel puțin cât și a învingătorilor.

Negoțul la distanțe mari, pe care Anglia-l făceà cu un succes tot mai însemnat, mergând către monopolizarea târgului levantin, nu puteà convenì Veneției, legate de tradițiile ei seculare. Și, pe lângă aceasta, ea rămăsese singură din instinctiva concentrare italiană de pe vremuri, căci *tiraniile* din veacul al XV-lea, stăpânirile străine din al XVI-lea puseseră capăt neatârnării și deci inițiativei orășănești. Flotele, înarmate ca de războiu, cu organizație militărească, purtând adevărate corpuri de expediție, nu mai puteau întreprinde acele *viaggi* de odinioară, înaintea cărora nu cutezà să stea nimeni, fiindcă Marea erà acuma a biruitorului Sultan. Marfa ieftină, pe care o cereà Orientul tot mai sărăcit și pe care nu puteà s'o dea nici onestitatea industrială a Franciei, nu se potrivià cu deprinderile de artă ale atelierelor venețiene. Pe la 1600, din uriașa activitate de pe vremuri rămăseseră mai mult amintiri.

Și în interior încetaseră acele caravane ale Sașilor Ardealului, cari luau și marfă italiană, pe lângă postavuri germane, sileziene și valone — în veacul al XIV-lea și al XV-lea Florentinii aveau o largă parte din comerțul Ungariei — și, mai ales, al Armenilor din Caffa, a căror așezare la Lemberg și în orașele Moldovei începătoare nu e decât o întindere în adâncul teritoriilor servite până acum indirect de corăbierii Italiei. In liniștea asigurată de noua

Impărăţie osmană cumpărătorul poate aşteptà acasă, şi el nu se mai pune în cheltueală de drum. Aceasta creează două feluri nouă de a face comerţ, şi amândouă sunt, cu tot amestecul slav şi grec, o prelungire a vechii activităţi comerciale italiene.

Raguzanii, de viţă slavă, Sârbi, deveniseră tot aşà de Veneţieni în instituţii, în vieaţa socială, în artă, în limbă ca şi toţi conaţionalii lor din oraşele Dalmaţiei, care abià astăzi cedează propagandelor naţionale, lepădând tradiţionalul lor veşmânt de cultură. Şi ei erau pretutindeni în veacul al XVI-lea: bancheri, arendaşi de venituri regaliene (vămi, dijme), angrosişti de mărfuri apusene. La Constantinopol, casa Gagliani, la Silistra, casa dei Luccari, la Bucureşti şi Iaşi, un Domenigo, fraţii dei Marini Poli, la Timişoara, o sumă de negustori mai mărunţi, şi toţi au legăturile lor de import şi de credit cu Veneţia, stăpâna lor pe vremuri, a căror limbă o şi vorbesc.

In acelaş timp Creta, dar şi Ciprul, Rodos, Chios, în care până târziu trăesc familii şi tradiţii italiene, trimet în Moldova şi Polonia, cu vinuri, cu mirodenii, cu produse orientale Greci cari sunt mai mult decât pe jumătate Italieni. In Pera, care şi după şupunere păstră aşà de mult din vechiul ei caracter, limba italiană e până în veacul al XVII-lea ceeace astăzi e limba franceză. Şi dela 1550 până la 1650 Domnii noştri, cari vin acum de regulă din Constantinopol, cunosc bine această lume, de care sunt legaţi şi prin căsătorii. Astfel avură legături cu dinastiile noastre neamurile Salvaresso, Vallarga, Adorno. Fiica lui Petru Şchiopul şi a unei Amirali din Rodos iea în a doua căsătorie pe Polo Minio, patriciu veneţian, şi fiul lor unic, care a lăsat mulţi urmaşi, poate şi până astăzi, e botezat cu numele lui Ştefan cel Mare. Fiica lui Iancu Sasul şi a Mariei Paleologa din Rodos e măritată cu un Zane din acelaş vechiu patriciat veneţian, şi fratele ei, pretendentul Bogdan, erà să iea pe fata unui Cievatelli. Familiile de Albanezi italianizaţi, vorbind dialectul veneţian, Bruti, din Durazzo, cu legături de comerţ la Capodistria, şi Borisi dau Moldovei boieri dintre cari un Cămăraş, căpitan de Lăpuşna, Postelnic. Gaşpar Gratiani, Morlac sau Croat de educaţie italiană, aduce la el Raguzani din Casa Resti şi Italieni: cei doi Amati şi scriitorul Montalbano. Ginevra, soţia lui Leon Tomşa, are un nume italian. Locadello, secretar veneţian, îşi zice Ioan Iacob Voevod, fiu al lui Aron Vodă, şi, cu toate sforţările bailului, vrea să capete Moldova. Una din fetele lui Vasile Vodă e peţită cu stăruinţă de un alt membru al diplomaţiei veneţiene în Constantinopol.

Cu biserica ei infloritoare a Sf. Gheorghe *dei Greci*, înzestrată de Zotu și Apostolo Tzigaras, casnici ai lui Petru Șchiopul, cu legăturile dese pe cari le aveà în Albania, cu editura sa de cărți bisericești și populare—versuri, povestiri, istorie—în limba greacă—să ne gândim numai la marea Casă Glykys,—cu harnicii comisionari de sânge grec—Caragiani de pe la 1680—, cu monopolul unor articole ca hârtia și brocardul, Veneția erà în parte un oraș grecesc, precum până mai ieri Pesta, Viena erau în parte orașe balcanice.

Se adause pe la 1700 și o strânsă legătură culturală.

De mult încă, Biserica romană, păgubită de protestantism și calvinism, se luptà pentru câștigarea Slavilor, Românilor și Grecilor. Toți agenții, un Possevino, un Mancinelli, un Comuleo, erau Italieni sau italianizați. La începutul veacului al XVII-lea, acest rol trecù tot mai mult la călugării francezi, cari luară pe încetul conducerea, punând mâna pe bisericile la modă, în dauna Dominicanilor și Franciscanilor italieni, cari rămaseră însă în provinciile interioare, ca în Bulgaria și în Țara-Românească. Ceeace nu puteau da însă Francezii, depărtați și necunoscători de grecește, erau școlile înalte de teologie pentru tinerii cari trebuiau câștigați la Unire, ca un Leo Allatius și alții. Aceste școli supt mâna și frâul Romei rămaseră deci tot în Italia. Și, alături de bursierii convertirii, închiși cu îngrijire în Colegii iezuite, unde trebuiau să-și agonisească mântuirea sufletelor, școli de medicină sau de filozofie atrăgeau pe Orientali, Români și Greci. După Alexandru Mavrocordat Exaporitul, care erà medic, dela aceeaș școală cu Pilarino, medicul lui Brâncoveanu, Constantin Cantacuzino Stolnicul merse la Veneția și la Padova, și supt ocrotirea lui cartea și arta italiană avură intrarea la noi. Ghiculeștii, înrudiți cu Mavrocordații, stăteau încă și ei supt înrâurirea italiană, de care se desfac numai Grecii fanarioți de pe la 1750, cuceriți cu totul de noua modă franceză, care treceà altei nații supremația culturală în Orient, dar tot *unei nații latine*.

III.

Și până aici s'a atins rolul pe care noi, Românii, l-am jucat în Răsărit, nu ca element războinic, ci sub raportul, superior, al culturii, al ideilor și mai ales al *păstrării vechilor ideale de unitate* și a *vechilor legături cu altă lume, cea apuseană*.

In cel dintâiu rost, a cărui expunere nu mai e necesară aici, după privirea sintetică din comunicarea ce am făcut däunăzi la Congresul de istorie din Londra, urmam pe Bizantini, deci tradiţia imperială romană. Şi adăugim că nu erà poate numai pentru Moldova coroana pe care şi-o pregătise Despot Vodă, aventurierul care căpătase «moştenirea sa» moldovenească şi vorbià Românilor săi de Roma străbună, că pe la 1580 Ieroteiu, Mitropolit al Monembasiei, întovărăşind la Bucureşti şi Iaşi pe Patriarhul constantinopolitan Ieremia al II-lea, declarà, cu o admiraţie ce pare sinceră, că Petru al Moldovei, în curând şi candidat la tronul regal polon, erà vrednic de a fi şi βασιλεύς, rege-împărat, şi că Meletie Pigas, patriarhul de Alexandria, vicariul patriarhal de Constantinopol, se adresà către Βασιλεία, Impărăţia lui Mihnea Vodă (1), care în inscripţia latină pusă de dânsul în altarul bisericuţei dela Murano vorbeşte de coborîrea din Romani a poporului său, că, în sfârşit, în titlul unui splendid act solemn al lui Şerban Vodă Cantacuzino am găsit două prescurtări curioase, cari mi s'a părut că ar puteà fi deslegate **Цар Цариградскїи** Ţar al Constantinopolei.

In cealaltă misiune, a păstrării legăturilor cu Apusul, legături din ce în ce mai însemnate, noi îndepliniam la Nord *exact acelaş rol pe care Italia îl îndeplinià la Sud*, împiedecând lumea răsăriteană supusă Turcilor, acea Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς care nu-şi uitase niciodată Impăraţii şi-i credeà cu putinţă în viitor cu aceeaş călduroasă evlavie cu care aşteptà noua înfăţişare a Mesiei, judecător drept şi pedepsitor al nedreptăţilor şi călcărilor de lege, de a se îndreptà numai către aceşti stăpâni, cari reprezentau şi sprijiniau civilizaţiile Asiei. La noi ca şi în Veneţia se înfrăţiau în aceeaş minte înrâuririle şi amintirile de cultură ale celor două lumi. De creştere grecească şi latină în acelaş timp, Stolnicul Constantin Cantacuzino e o minune a timpului, şi peste puţin va venì altul, mai deplin, care, în ce priveşte Orientul, va şti, nu numai ce ştiau Grecii, dar şi ce constituià ştiinţa turco-arabă, iar, în ce priveşte Occidentul, va fi iniţiat în tainele erudiţiei germane şi franceze, Dimitrie Cantemir, pe care l-am puteà numì Marele Dragoman al celor două culturi. Şi, în Bucureştii lui Duca Vodă şi Şerban Vodă Cantacuzino, patroni ai învăţăturii greceşti, ai tiparului grecesc, plin de monumente vechi şi nouă, în cari se uneşte gotismul ardelean

(1) *Rex Valachiae* îiziceà tatălui său Alexandru şi Iacob Paleologul din Chios. V. vol XV (sub presă), din colecţia Hurmuzaki.

și polon al epocei lui Ștefan cel Mare, arta de a face slove rotunde a zilelor lui Neagoe Basarab și nevoile cerului răsăritean ca și tradițiile artei bizantine, Stavros Mulaimis redactează, poate după un model mai vechiu, pe care a trebuit numai să-l continue, acel curios cronograf, de țesătură unică, pe care ni-l înfățișează manuscriptul de curând oferit spre cumpărare Academiei noastre și în care dela 777 înainte șirul împăraților Răsăritului e urmat cu Carol cel Mare și cu toți Cezarii apuseni până la Leopold I-iu, despresurătorul Vienei, de lângă zidurile căreia se aduceau manuscripte latine vechi și frumoase pentru învățatul Stolnic al Țerii-Românești.

Cu banii săi depuși la Viena și la Zecca din Veneția, cu medicii săi apuseni, cu istețul Venețian Delchiaro, autorul «Revoluțiilor Valahiei», ca secretar lângă dânsul, cu necontenita sa corespondență latină și italiană, cu plăcerea de a i se aduce și traduce *Foglietti novelli* din Veneția —«Foletul Novel»— pe care-și face notițele, cu dorința sa de a cunoaște ce scrie despre soarta Orientului câte un profet politic german de speța lui Acxtelmaier și, în acelaș timp, protector al tuturor Patriarhiilor răsăritene, patron de școli eline, împărțitor de cărți grecești, georgiene, arabe în Tracia, în Caucaz și Siria, observator punctual și fastuos al etichetei imperiale constantinopolitane, Brâncoveanu, menit să piară la Stambul fiindcă se uitase prea des și cu prea multă prietenie la Viena, e însuș *un simbol politic al acestei fecunde dualități de îndreptare care face interesul istoriei noastre, după ce a făcut folosul vieții noastre trecute.*

Reprezentanți încă mai caracteristici ai acestui dualism, Domnii și boierii fanarioți, dascălii aduși și întreținuți de dânșii leagă în chipul cel mai firesc influențele occidentale pe cari la Bosfor și la Dunăre le reprezentau factorii latini, *desrobind din locuri și pe căi deosebite Orientul creștin de lanțurile sale cele grele: ale imobilității și imutabilității, ale sclăviei de purtări și de cugetare.* Crescuți la Constantinopol în școala, de origine venețiană, padovană, a Exaporitului, ei primesc la noi influența continuă a negustorilor, a aventurierilor culturali și politici din cel mai depărtat Occident, fără a mai vorbì de necesitatea relațiilor zilnice, intime, cu Ardealul și cu Polonia, de unde necontenit a bătut vântul ideilor asupra noastră. In acest mediu școlile de filologie stearpă și de filozofie seacă s'au prefăcut în tribune de propagandă renovatoare, de înviere națională, fără de care cu greu s'ar fi ajuns așà de răpede—oricare ar fi fost rolul Grecilor crescuți în Apus, până la

Parisul lui Voltaire şi al lui Robespierre — la mişcarea de eliberare din 1821, al cărei semnal s'a dat la noi fiindcă ea izvorîse din tradiţiile noastre speciale, din împrejurările noastre particulare.

* * *

In zilele noastre, din focul, uneori arzând în vâlvătăi mari, alteori distrugând pe ascuns, care se aprinsese acum o sută de ani la Iaşi prin Alexandru Ipsilanti, a ieşit distrugerea Impărăţiei otomane din Europa, şi o nouă vieaţă creştină i s'a substituit. Ea n'a putut scăpà de influenţa apuseană din care vine şi ale cărei *forme* le-a luat. Pentru ca aceste forme să fie o realitate, pentru ca la Sârbi, Bulgari, Greci chiar, să nu mai trăească de loc bănueala şi cruzimea, excluzivismul şi invidia, megalomania şi intriga Orientului decăzut, trebue cele mai strânse legături cu acele Ţinuturi prin cari în curs de veacuri Apusul a trimes lecţii de iniţiativă, de măsură, de altruism naţional, de loialitate şi ideal. Spre Italia şi spre România trebue să alerge căile ferate, către ele trebue să ducă poduri de o parte şi curse de vapoare de alta. Amândouă ţerile trebue să ajute şi tot odată să se ajute, frăţeşte şi omeneşte. E singura cale prin care creştinii din Orient pot intrà deplin şi definitiv, în comunitatea culturală a lumii dominate şi fructificate de liberul spirit latin.

Biblioteca Academiei păstrează în copie acest epitaf:

Sepulchrum | P. Illust. Domini Ioannis Mascellini | , patritii pisaurensis, | in medica arte ceu alter Avicenna | , quem europei orbis summa capita | plurimi fecerunt extolleruntque, | partim principes utriusque Valachie | , cominus et eminus, | ut magni nominis virum, sunt prosecuti | , nec non supremus minister poten[tissimi] Imp[eratoris] ottomanorum] | et consiliarius Achmet Passia | , itaque Cretae Andrianopoli ubique locorum | suae salutis fulcrum habuit secum, | nec abire unquam permisit | , tandem, fama et celebritate conspicuus | , strenuissimus ille Tatarchan | , dubia vitae spe satis pressus | , medico et iatro aegens egregio, | d. aa. *(sic)* Mascellinum ad aulam precibus vocat | , nec votis decipitur, nec tempore fallitur | , et en, pristina incolumitate gaudens, — largo munificentie imbre aspersum | , repedare equo animo concessit. | Postmodum Galatii | postremam clausit, febre agitatus, diem | , aetatis suae anno LXIII | : ad tristem acerbe mortis eius nuntium | Helena Scocharda, mestissima coniux | epitaphem hanc s. c. [socio carissimo] | . MDCLXXV.

[Emblema familiei, cu o sabie turcească în mână.]

BĂTĂLIILE DELA GWOZDZIEC ŞI OBERTYN (1531)

DE

I. URSU
Membru corespondent al Academiei Române.

Şedinţa dela 26 Aprilie 1913.

INTRODUCERE.

Scurtă vreme după lupta dela Obertyn (1531) a apărut la Cracovia o cărticică de 11 file, nepaginată, in-8°, cu titlul: *Descriptio duorum certaminum, quae Serenissimi et Illustrissimi Sigismundi Regis Poloniae milites cum Petro Ion Palatino Moldaviae et cum eius exercitibus Deo Optimo Maximo adiutore habuerunt.* La începutul textului se indică autorul: *Stanislaus Sachariae Italicius,* secretarul cancelarului regatului polon, Cristofor Szydloviecki. Numele exact al autorului îl găsim în o scrisoare cu data 24 Iunie 1530, adresată ducelui Prusiei, unde iscăleşte Stanislaus Zachariae Wlossek (1). Ca secretar al cancelarului erà iniţiat în secretele de stat, iar în ce priveşte descrierea celor două ciocniri din Pocuţia, cari au avut ca urmare pierderea acestei provincii pentru Moldoveni, erà cel mai indicat, întrucât puteà dispune atât de rapoartele oficiale, cât şi de relaţiile verbale ale eroului bătăliei dela Obertyn, Ion Tarnowski, palatinul Galiţiei, care erà ginerele cancelarului Szydloviecki, pe care Zacharia îl servià ca secretar. De origine erà Italian, după cum se vede din cognomen (2).

Deşi povestirea lui pare a aveà un caracter oficial, făcând impresia că e inspirată şi comandată de socru pentru a glorificà pe ginere, totuş faptele poartă pecetea adevărului, căci sunt con-

(1) *Acta Tomiciana,* XII, No. 183, p. 170.

(2) Cf. Aleksander Czolowski, ***Bitva pod Obertynem v. 1531.*** Extras din „Kwartalnik Historyczny“, v. 16, Lemberg 1890, p. 3.

firmate de toate celelalte izvoare polone. De altcum succesele lui Tarnowski au fost destul de strălucite, pentru ca să nu mai aibă nevoie să recurgă la denaturări sau exagerări, cari ar fi putut din contra inspirà bănueală cetitorului.

Deşì scrisă în o latinească nu tocmai corectă, totuş din punctul de vedere al preciziunii și al mulţimii detaliilor, povestirea lui Zacharia constitue pentru evenimentele răsboinice ale anului 1531 cel mai preţios și mai complet izvor din câte avem până acum. Ea confirmă și întregeşte relaţiile lui Gorski (1) și Dantiscus (2) și n'a fost utilizată, după cât ştiu, decât de Czolowski, în scrierea sa asupra bătăliei dela Obertyn şi de mine în monografia asupra politicei externe a lui Petru Rareş (3). De altcum cărticica lui Zacharia a devenit atât de rară (4) — cu toate că Czolowski vorbeşte de ediţia a II-a, 1535, Victor, Cracovia — încât, după ştiinţa mea, numai Biblioteca din Cracovia posedă un exemplar ediţia din 1531 (5), de unde am copiat textul de faţă.

*

In introducere Zacharia arată cauza sângerosului răsboiu, care a luat fiinţă în urma provocării lui Petru Rareş, care a invadat şi ocupat Pocuţia, ţara cu 12 târguri și cu 270 sate (6), care a fost un veac şi jumătate mărul de ceartă și veșnic motiv de răsboiu între Poloni și Moldoveni.

Zălogită în urma unui împrumut în bani, pe care l-a acordat Domnul Moldovei Petru Muşat lui Vladislav Jagello, Pocuţia intră pentru întâia oară în stăpânire moldovenească sub Alexandru cel Bun, care primise o nouă chitanţă pentru restul de datorie, și care neprimindu-și datoria a intrat pe calea armelor la 1431 în stăpânirea provinciei. Fiul său Ştefan o restitue însă Polonilor (1433) (7).

(1) Hurmuzaki — Bogdan, *Documente*, supl. II, v. I, No. 11,

(2) Iorga, *Acte şi Fragmente*, I, p. 9 şi Hurm.—Bogdan, supl. II, v. I. No. 10, p. 28.

(3) *Auswärtige Politik des Peter Rareş*, Wien 1908.

(4) Czolowski însuş afirmă aceasta: „Rzadki ten druk" (această tipăritură rară).

(5) Ediţia din 1535 nu se găseşte nici în Biblioteca din Cracovia. Bibliotecile din Paris, Berlin, München, Veneţia, Genova, nu posedă nici un exemplar din cărticica lui Zacharia.

(6) Scrisoarea lui Tomicki dela 17 Decemvre 1530 „... de reprimenda et vindicanda audacia waywodae moldaviae, ... qui ... districtum Pokuczie, qui ducentas septuaginta villas et duodecim aut paulo plura oppida in se continet ... " (*Acta*, Tom. XII, No. 406, p. 385).

(7) I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*. Extras din „Archiv für Österreichische Geschichte", 101 Bd., I Hälfte. Wien 1910, p. 40.

Ştefan cel Mare revendică însă «ţara bunicului» său şi în 1490 ocupă teritoriul dintre Prut şi Czeremosz, la care adăogă către sfârşitul vieţii sale restul. Dar fiul său Bogdan o cedă Polonilor cu condiţia ca s'o recapete ca dotă a sorei Regelui, pe care voià să o iea în căsătorie. Străduinţele sale de a o recucerì cu armele n'au avut alt rezultat final decât dobândirea unei părţi, teritoriul dintre Prut şi Czeremosz, pe care însă deasemenea l-au redobândit Polonii după moartea lui Bogdan (1).

Petru Rareş, care a urmat o politică de întindere teritorială conştientă, a urmărit încă din 1528 recucerirea ei. In acest an a cerut dela Poartă, al cărei tributar erà, permisiunea de a recucerì Pocuţia cu armele, ceeace Sultanul, care sperà dela Poloni ajutor pentru Zapolya, refuză (2). Totuş Rareş trimise în Polonia soli ca să ceară un ajutor pentru plata tributului şi liberă trecere pentru oamenii săi la Ţarul Moscovei, voind să aibă un pretext pentru plănuita invaziune în Pocuţia, întrucât erà sigur că vecinul său din Polonia nu-i va încuviinţà cererile sale (3). Evenimentele politice din Ungaria l-au silit însă să-şi îndrepte forţele sale peste Carpaţi, unde oştile moldovene s'au prezentat în decursul anului 1529 în trei rânduri câştigând frumoase biruinţe. Abià în anul următor împrejurările i-au permis să-şi aducă planul cu privire la Pocuţia în îndeplinire.

Incă din August 1530 (4) a cerut dela Regele Sigismund retrocedarea ei, ceeace refuzându-i-se, a recurs la arme (5). La 30 Noemvrie se vestià din Cameniţa, că Rareş erà cu armata concentrată în Botoşani (6), iar la 8 Decemvrie se ştià la Piotrkow, unde se aflà Regele şi dieta, că Moldovenii se pregătiau să treacă graniţa (7). In două zile ei au ocupat Colomea, Sniatinul şi celelalte cetăţi din Pocuţia până la Czesybiesy (8), căci la 10 Decemvrie Regele comunicà palatinilor faptul îndeplinit (9).

---

(1) Nistor, p. 95

(2) Ováry, *A magyar tud. Akademia Történelmi Bizottságának oklevél másolatai*, t. II, No. 94, p. 23. Raportul lui Petru Zeno din Constantinopole, 12 Maiu 1528.

(3) *Die auswärtige Politik*, p. 29.

(4) Ibidem, p. 74.

(5) *Acta Tomiciana*, XII, p. 298.

(6) *Acta Tom.* XII, No. 381, p. 368. Raportul lui Lanckoronski, palatinul Podoliei.

(7) *Acta Tom.* XII, No. 385, p. 370.

(8) Czolowski, l. c. 9.

(9) *Acta Tom.* XII, No. 390, p. 374, cf. Text. p. 427 n. 3. Scrisori cu data 18 şi 19 Dec.

Negoţierile diplomatice şi corespondenţa dintre Domn şi Sigismund, Regele Poloniei, n'au dus la nici un rezultat, iar prietenia pe care i-a arătat-o Sultanul Soliman şi desaprobarea expediţiei moldovene în Pocuţia (1), i-au dat Regelui curajul să încerce recucerirea provinciei prin arme.

*

Prin Iunie 1531 toate pregătirile de răsboiu erau terminate. Comanda trupelor fu dată lui Tarnowski, palatinul Galiţiei, care posedà toate calităţile unui bun general.

La 5 Iulie Tarnowski ajunse în Lemberg, de unde, după ce se aprovizionă, luă drumul spre Nistru, oprindu-se mai multă vreme în Rohatyn, în speranţă că Rareş, în urma ordinului Sultanului, va părăsì de bună voie provincia. După ce pierdù însă o lună întreagă în aşteptare, după ce se convinse că Moldovenii n'au de gând să iasă din Pocuţia, prin August, Tarnowski se hotărî să treacă Nistrul şi să reocupe provincia (2).

Fiind însă informat că Toma Barnowski, părcălabul de Cernăuţi, comandantul garnizoanelor moldoveneşti din Pocuţia, n'aveà decât 1.500 oameni resfiraţi prin cele 12 garnizoane, Tarnowski n'a trimis peste Nistru decât 1.600 de călăreţi sub comanda lui Martin Trzebinski (3), iar el a rămas cu grosul trupelor la Rohatyn (4).

Trzebinski, care erà un foarte bun militar, a atacat cu îndrăzneală şi fără de veste garnizoana moldovenească dela Czesybiesy, punctul cel mai extrem al provinciei, care neaşteptându-se la atac a fost repede pusă pe fugă. Pentru a surprinde şi pe celelalte garnizoane şi a nu le da timp să se împreune, Trzebinski şi-a împărţit oastea în mai multe detaşamente, cari aveau ordinul să atace energic şi în iuţeală cele 12 garnizoane moldoveneşti. Acestea văzându-se atacate prin surprindere, au pierdut repede curajul şi au sfârşit prin a fi învinse de trupele lui Trzebinski, cari în trei zile, dela 3—5 August, au izbutit să ocupe întreaga provincie. Numai în

---

dovedesc că Rareş erà încă în Polonia, asediând cetăţi vecine cu Pocuţia, încercând să ocupe cu sprijinul Rutenilor, cari au trecut pe partea lui, Lemberg şi Cameniţa. *(Acta Tom.* XII, No. 406, p. 385; „. . . et alia castella in finibus collocata obsidet et oppugnat"; No. 408, p. 388: „. . . Walachus grassatur in terris Podoliae . . . ".

(1) *Auswärtige Politik*, p. 76—8.

(2) Czolowski, p. 13.

(3) Gorski (Hurmuzaki—Bogdan, supl. II, v. I, 34).

(4) Czolowski, l. c.

fortăreaţa Gwozdziec s'au luptat Moldovenii mai cu îndârjire, opunând o rezistenţă mai îndelungată, dar şi aceasta a căzut repede în mânile învingătorilor. Acesta e actul prim al acestei tragedii, cum o numeşte cu drept cuvânt Zacharia.

*

Vestea alungării garnizoanelor sale din Pocuţia a trebuit să cadă ca un trăsnet asupra ambiţiosului Domn al Moldovei. Cu graba care-l caracteriză, acesta a strâns, mai repede decât ar fi bănuit duşmanul, o armată de 20.000 de oameni — zice Zacharia —, pe care aveà s'o comande în persoană.

O avantgardă de 6.000 sub conducerea lui Barnowski şi a părcălabului de Hotin, Vlad, a fost trimisă înainte, cu ordinul ca să recucerească fortăreaţa Gwozdziec, din care Rareş voià să facă bază de operaţie pentru recucerirea provinciei pierdute. Cei doi boieri, cu trupele lor, au atacat cu violenţă fortăreaţa, dar atacul lor a rămas fără succes, căci garnizoana s'a apărat vitejeşte, rezistând până la sosirea lui Tarnowski, care îndată ce află de intrarea Moldovenilor în provincie, a părăsit lagărul dela Rohatyn şi a trecut în seara zilei de 18 August cu 6.000 de soldaţi Nistrul prin vadul de lângă oraşul Koropiec. In ziua următoare aducându-i-se vestea că Moldovenii bombardau cetatea, a trimis câtevà sute de călăreţi sub comanda a doi prefecţi, cărora le-a ordonat să nu dea lupta cu Moldovenii, ci numai să-i hărţuească pentru a-i silì să înceteze asediul. Dar numărul lor erà prea mic pentru a rezistà unui atac al Moldovenilor şi erau să fie striviţi, dacă nu sosiau în ajutorul lor trupele lui Nicolae Sieniawski, căruia Tarnowski i-a ordonat să alerge cu călăreţii săi în ajutorul celor dela Gwozdziec.

Lupta începù acum cu furie din amândouă părţile. De trei ori Moldovenii au fost respinşi, dar tot de atâtea ori s'au încercat să smulgă victoria dela duşmanul pe care-l socotiau mult inferior ca număr. Lupta rămase astfel nedecisă până la sosirea lui Tarnowski cu grosul armatei. Acuma balanţa victoriei începù a atârnà pe partea Polonilor, căci Moldovenii, după ce au mai încercat o luptă desperată, văzându-se inferiori ca număr, s'au retras, fiind urmăriţi de duşmani până la graniţă.

In lupta aceasta de sub zidurile fortăreţei Gwozdziec, în ziua de 19 August, au rămas morţi 2.000 de Moldoveni şi numeroşi prizonieri, cari au fost decapitaţi din ordinul lui Tarnowski.

*

Urmează acum actul III. Rareș se aflà cu grosul armatei la Cernăuți (1), când îi se aduse vestea înfrângerii trupelor sale. In prima furie puse pe cei doi boieri în lanțuri și erà să-i decapiteze, dacă nu interveniau boierii, în special portarul Sucevei, Mihul, dând chezășie cu cuvântul lor că se vor silì să spele rușinea. Domnul se mulțumì atunci să-i dojenească cu cuvinte aspre, numindu-i fricoși și lași. Ei ar fi căutat să se justifice, arătând superioritatea Polonilor în ce privește echiparea, armamentul și instrucția. «Niciodată Polonii n'au fost mai bine preparați pentru răsboiu»,—ziseră ei. «Am să văd eu armata aceea atât de bine echipată și pe acei soldați curagioși, pe cari am să-i mân cu funii și cu biciul la Suceava», le-ar fi replicat Domnul.

Pe când Rareș treceà granița, Tarnowski tocmai își ridicase tabăra dela Gwozdziec îndreptându-se spre Obertyn, unde și-a fixat lagărul Luni 21 August. Domnul Moldovei crezù că părăsirea fortăreței Gwozdziec și strămutarea lagărului la Obertyn s'au făcut din cauza fricei și temându-se ca Polonii să nu-i scape prin fugă a trimes pe Mihul cu 10.000 de ostași, cu ordinul ca să înconjure lagărul dela Obertyn, dar să nu înceapă lupta până la sosirea sa cu restul armatei. Intenția lui erà să-i oprească pe Poloni dela o fugă și să-i silească a da lupta.

Dar comandantul polon s'a știut conformà împrejurărilor. Văzând că locul unde își fixase tabăra erà nepotrivit pentru desfășurarea unei lupte de cavalerie, îndată ce a fost informat de apropierea lui Mihul, și-a strămutat lagărul la o distanță de 2 Km. spre Nord, unde se aflau mai multe dealuri, foarte potrivite pentru o luptă defensivă. Pe acest loc strategic își fixă Hatmanul lagărul, pe care-l formă după cele mai rafinate mijloace ale vremii sale. Cele 4 laturi ale taberei erau formate din care legate cu lanțuri, apărate în exterior prin șanțuri. Numai la laturile dela nord și sud s'a lăsat câte o poartă, unde au fost așezate detașamente de cavalerie grea, iar la laturile celelalte cavalerie ușoară și Cazaci. Infanteria a fost culcată sub care, iar artileria a fost fixată în partea din care se aștептà să fie mai întâiu atacată de dușman. In centru luă poziție Tarnowski cu statul său major. Tabăra erà astfel întocmită, că se lăsà loc pentru desfășurarea cavaleriei, care erà stânjenită numai la răsărit prin o pădure și, ceeace e foarte important, erà prevăzută

1) Czolowski, 16.

.din belşug cu apă din izvoarele ce curgeau în locul ales cu atâta dibăcie de comandant (1).

Când se aduceà acestuia, către seara zilei de 21 August, vestea apropierii lui Mihul, care se aflà numai la $^{1}/_{2}$ de milă distanţă, lucrările pentru aşezarea şi fortificarea taberei erau terminate. Polonii se aşteptau să fie atacaţi peste noapte, dar Mihul s'a oprit lângă satul Obertyn, pe care-l aprinse pentru a aflà la lumina flacărilor poziţia duşmanului. Dar la atâta s'a mărginit acţiunea lui Mihul, căci nici un alt act de ostilitate şi nici o înaintare înspre duşman nu s'a înregistrat în tot decursul nopţii.

La ivirea zorilor zilei de 22 August cele două armate moldoveneşti erau dejà împreunate. Peste noapte sosise şi Rareş cu cealaltă jumătate a oastei şi cu impulsivitatea care-l caracterizà, s'a pregătit de ofensivă, deşi trupele sale şi ale lui Mihul nu erau destul de odihnite.

Când se crăpà de ziuă, un detaşament moldovenesc se apropià de tabăra polonă şi prin chiote crezù că va sperià caii, pe cari îi credeà că pasc în afară de tabără. Chiotele au fost însă zadarnice, căci toţi caii se aflau în lagăr.

Tarnowski trimise atunci cercetaşi ca să afle numărul exact al Moldovenilor şi aceştia avură norocul să prindă un Moldovean dintr'o patrulă de cercetaşi şi acesta spuse Hatmanului că oastea stăpânului său e de 20.000 şi că cele două oşti se împreunaseră peste noapte. Această ştire puse pe Tarnowsky pe gânduri, întrucât n'a bănuit ca însuş Principele să comande în persoană o armată atât de considerabilă. Ţinând sfat cu şefii de detaşamente, n'au lipsit părerile ca să ridice tabăra, părându-li-se riscant a da lupta cu un duşman care aveà o oaste de 4 ori mai mare. Dar dându-şi seamă că în caz de retragere ar puteà pierde toate tunurile, au sfârşit prin a se pregăti de luptă. Iskrzycki şi alţi trei căpitani au fost puşi în fruntea unui detaşament de 1.000 de călăreţi, cari au fost postaţi la poarta din faţă, iar tunurile au fost îndreptate în direcţia în care se aşteptà sosirea Moldovenilor.

Aceştia îşi făcură apariţia câtevà ceasuri după răsărirea soarelui înaintând în o linie în formă de semicerc înconjurând din 3 părţi lagărul polon.

Focul l-au deschis tunurile polone rărind rândurile ostaşilor lui Rareş. Zacharia ne povesteşte cu această ocazie un amănunt care

(1) Czolowski, *Bitva pod Obertynem*, p. 18.

nu-i lipsit de interes. Văzând că Polonii nu ies din lagăr, un tânăr. călăreț moldovean apropiindu-se de tabăra polonă a cerut să iasă un Polon să se măsoare cu el la luptă, însoțindu-și gestul cu cuvinte injurioase la adresa comandantului, pe care-l numià laș. Dar tovarășul de luptă cerut nu s'a ivit. In schimb însă un pedestraș l-a doborît cu praștia de pe cal și viteazul moldovean a plătit cu viața gestul său curagios.

Moldovenii au răspuns și ei, firește, tunurilor polone, cari erau bine secundate de infanteria ascunsă sub care, de unde infanteriștii loviau cu succes pe Moldovenii descoperiți. Dar tunurile lui Rareș, comandate de un popă catolic, nu băteau cu efect, căci ghiulelele treceau dincolo de lagăr, fără ca să aducă pagube dușmanului.

Văzând aceasta, Rareș a alergat la popă, pe care-l bănuià înțeles cu dușmanul de aceeaș lege cu el, și amenințându-l cu pierderea capului, l-a făcut să dirijeze tunurile astfel ca ghiulelele să cadă în lagărul dușman.

Deși tunurile lui Rareș făceau acum considerabile stricăciuni carelor și ucideau destui soldați, totuș Tarnowski nu se hotărà la ofensiva așteptată și dorită de Rareș. Planul său erà să facă pe Moldoveni să înceapă ei ofensiva prin un atac vehement, pentru ca cavaleria lor să fie surprinsă de infanteria polonă ascunsă sub care. Zadarnice au fost rugămintele și protestările subalternilor, cari cereau să se înceapă lupta: Tarnowski voià să obosească pe Moldoveni prin așteptare, să-i scoată din răbdări, să-i facă să creadă că Polonii se tem de ei, pentru ca să se hotărască a luà ofensiva.

In adevăr Domnul văzând pe Poloni că nu ies din lagăr și se mănțin în defensivă, a crezut că o fac aceasta din cauza fricei și din vreun gând de a se retrage prin singura lature deschisă dinspre pădure. Ca să împiedece aceasta, Rareș a trimes o parte din trupe, ca să închidă linia de retragere a Polonilor dinspre pădure. Dar Tarnowski a paralizat mișcarea dușmanului prin trimiterea unor tunuri și a 800 de pedestrași, cari au împiedecat pe Moldoveni să ocupe linia de retragere.

Moldovenii s'au mărginit atuncia la focurile de artilerie, cari nu încetau să producă descurajarea în tabăra lui Tarnovski. In special trupele dela șanțurile din față, în continuu lovite de tunurile lui Rareș, și-au pierdut curajul, încât a fost nevoie de prezența comandantului pentru a le redà încrederea. Cu ocazia aceasta, pe când Tarnowski se aflà în mijlocul trupelor dela poarta din față a lagă-

rului, o ghiuleà a căzut lângă el la distanţă de un pas, omorînd pe un infanterist.

Cu toate acestea calculatul comandant continuà a păstrà defensiva. Numai când Nicolae Sieniawski a venit să-i anunţe că Moldovenii se pregătesc să lovească tabăra cu cel mai mare tun, tras de 25 de boi, şi că atacul de artilerie a devenit şi mai vehement, s'a convins Tarnowski că Rareş n'are intenţia să iea ofensiva. Fiindcă o continuare în defensivă ar fi sfârşit prin a-i demoralizà oastea decimată de tunurile moldovene, Tarnowski a luat deciziunea de a-şi schimbà tactica prin începerea ofensivei.

Atacul însă nu l-a dat la poarta din faţa taberei, unde să aşteptà duşmanul, ci la poarta din dos (1), unde rândurile Moldovenilor erau mai rare. Şarja aceasta de cavalerie o deschide Balicki cu escadronul său, iar după el urmează alţi căpitani cu trupele lor. De trei ori însă au fost respinşi de Moldoveni şi 30 de nobili şi-au găsit moartea cu ocazia aceasta. Comandantul le trimese atunci în ajutor 1.000 de oameni şi lupta a început în mod vehement din ambele părţi. Pentru a întărì trupele sale din această lature atăcată, Rareş a făcut greşeala să trimită vreo 6.000 din trupele cari să aflau în faţa porţii anterioare a taberei polone şi prin aceasta şi-a slăbit centrul, care aveà menirea să acopere şi să apere artileria. Acum găsì Tarnowski momentul nimerit ca să atace centrul lui Rareş ordonând un atac la poarta din faţă.

Lupta începù în acest moment cu furie pe cele 3 laturi ale taberei şi Tarnowski şi-a mobilizat toate trupele dând şi artileriei lui Staszkowski un rol decisiv. Amândouă părţile şi-au încordat toate puterile pentru a smulge victoria şi în câtevà rânduri se păreà că Polonii au să fie distruşi.

Un eveniment însă făcù ca balanţa să cadă pe partea Polonilor şi acesta fu şarja lui Nicolae Sieniawski asupra artileriei moldovene, care s'a apărat cu desperare, dar care a sfârşit prin a cădeà cu totul în mâinile ostaşilor lui Sieniawski, care primise în momentul decisiv ajutor dela infanteria pe care Tarnowski n'a neglijat să o trimeată la timp pentru a păstrà şi apărà tunurile luate dela Moldoveni. Rareş care observase lupta aceasta pentru tunuri a alergat să îmbărbăteze pe ai săi, dar erà prea târziu, căci toate sforţările de a le recucerì au rămas zadarnice şi des-

(1) Cf. Sarnicii *Annalium Polonicorum liber VII* în ed Dlugosz, t. II. Lipsca 1712, p. 1210. Gorski (Hurm.-Bogd. 37); Czolowski, p. 22.

curajarea a cuprins oştile moldovene, cari au început să bată în retragere. Pierderea tunurilor a decis soarta bătăliei (1), care durase 5 ceasuri.

Acela care a dat mai întâiu semnalul de fugă a fost Paharnicul Popescul şi după el a urmat grosul armatei, cu desăvârşire descurajată după pierderea tunurilor. Toate rugămințile, îndemnurile şi amenințările lui Rareş, care voià să reînceapă lupta, au fost zadarnice. Curentul pornit nu mai puteà fi oprit şi nu-i rămâneà inimosului Domn decât să se lase a fi târît de el.

Fiind urmăriți de cavaleria polonă, Moldovenii retrăgându-se în disordine, au fost crunt loviți şi măcelăriți în învălmăşeală. Spre nenorocirea lor, necunoscând terenul, au luat direcția, în care drumul erà închis de o baltă, care există şi azi şi se chiamă Soloniec (2), în care şi-au găsit o bună parte din ai noştri sfârşitul.

Insuş Rareş, care erà îmbrăcat în o haină verde cusută cu aur şi cu două lanțuri de aur, dând de baltă s'a înglodat cu calul şi în acest moment un soldat duşman a putut să-l lovească astfel ca să-i cadă coiful din cap. Din fericire însă s'a ales numai cu 2 răni, vieața fiindu-i salvată de un sfetnic, care a alergat în ajutor dându-i sprijin ca să-şi scoată calul din glod şi să scape prin fugă.

Cu toate acestea Domnul nu desperase cu desăvârşire. Ajungând nu departe de baltă în terenul priincios dela Balaharowka (3), a mai încercat încă odată să-şi aşeze oastea în ordine de bătaie şi să reînceapă lupta (4). A pierdut însă curajul când a zărit pe Tarnowski înaintând cu infanteria, iar pe ai săi dispuşi mai mult spre fugă şi s'a lăsat în voia soartei gândindu-se la salvarea vieții.

Invinşii n'au fost urmăriți decât până aproape de graniță, pe care Tarnowski n'a voit să o treacă pentru a nu provocà conflict diplomatic cu Turcia (5), al cărei tributar erà Rareş.

Dezastrul Moldovenilor, după izvoarele polone, a fost considerabil. Zacharia afirmă că au căzut 3.000 de Moldoveni numai pe câmpul de luptă, afară de aceia cari au fost uciși în decursul fugii şi de cei făcuți prizonieri.

In memoriile lui Gorski se ridică cifra morților la aproape

(1) Cf. Czolowski, p. 24.
(2) Ibidem, p. 25.
(3) Czolowski, l. c.
(4) «Conabatur quidem suorum cursum sistere» (Zacharia).
(5) Gorski.

4.746 (1), iar o scrisoare publicată în Sanuto (2), dar datată din Cracovia, la 7.000, de sigur exagerat. Izvoarele noastre nu ne dau detalii asupra înfrângerii (3). Ea este confirmată însă chiar de un boier al Domnului, trimis ca sol la episcopul de Vilna. «Să nu se fălească Majestatea sa Regele Vostru că a biruit pe Stăpânul meu —zise boierul—căci aceasta nu s'a întâmplat prin puterea Majestății Sale, ci prin noroc..... Nu Majestatea Sa, ci Dumnezeu a voit să pedepsească în acest chip pe Domnul meu (4)».

Intre numeroșii prizonieri se aflau și personalități de frunte din sfatul lui Rareș, precum logofătul Toader, despre care autorul amintește că a funcționat în acea slujbă și sub Ștefăniță, paharnicul Popescul, care a confirmat rănirea stăpânului său, vornicul Hurul și vameșul Verișan.

Cele 50 de tunuri ale lui Rareș au rămas toate în mânile biruitorilor. Intre aceste erau și cele câștigate în luptele dela Feldioara și dela Codrul Cosminului. Steagul cel mare al țerii, având ca insignii capul de bour cu stea între coarne și steagul districtului Sucevei și altele mai mici au fost răpite de Poloni, cari au găsit în tabăra părăsită cai de rassă, haine scumpe și multe care cu diferite bogății. Afară de acestea Zacharia nu uită să amintească că printre multele care, pe cari le-au găsit Polonii în tabăra Moldovenilor, se aflà și unul încărcat cu funii, destinate pentru Poloni, dar cari spre ironia sorții, au servit tocmai pentru aceia cari le-au adus.

Pentru a duce vestea acestei biruințe regelui său, Tarnowski expedià cu scrisori pe un curtean, care aveà să fie însoțit de vameșul Verișan, care în calitate de prizonier aveà să fie mărturia vivantă a sdrobirii dușmanului.

In ziua următoare învingătorul ridicà tabăra și treceà Nistrul pentru a luà drumul întoarcerii.

Astfel a decurs lupta după povestirea lui Zacharia și a celorlalte izvoare polone. Rămâne însă de discutat o singură chestiune. Cum se explică victoria Polonilor, mult inferiori ca număr Moldovenilor?

Izvoarele sunt de acord pentru a arătà superioritatea arma-

(1) Ibidem.

(2) Sanuto,—*Diarii*, t. 56, p. 130 cf. Hurm.—Bogd. supl. II, v. I, no. 24.

(3) Vezi Macarie la Bogdan, *Vechile Cronici*, p. 206: «Dară dușmanii fură mai tari decât noi; cf. Letopisețul lui Azarie publ. de I. Bogdan. *An. Ac. R.* 1909.

(4) Hurmuzaki-Bogdan, supl. II, v. I, p. 70.

mentului, în special a artileriei polone și priceperea Polonilor în mânuirea acestor arme ucigătoare. Afară de aceasta trebue adăugat că Polonii erau în defensivă și erau adăpostiți prin o poziție aleasă în mod dibaciu de un strateg superior cum erà Tarnowski. A mai contribuit tactica calculată a lui Tarnówski și conducerea înțeleaptă a infanteriei, adăpostite sub carele cari înconjurau cele 4 laturi ale taberei, formate după cele mai rafinate mijloace ale strategiei timpului. Moldovenii erau inferiori ca armament și în ce privește mânuirea tunurilor și aveau desavantagiul că începeau răsboiul după ce erau istoviți de marșuri și de neodihnă. Erau însă mult superiori ca număr și aveau cavalerie numeroasă.

Pe lângă toate acestea mi se pare că trebue avut în vedere o altă cauză de natură cu desăvârșire diferită.

Zacharia afirmă că acela care a dat cel dintâiu semnalul fugii a fost paharnicul Popescul, care a târît după el grosul, cu toate insistențele contrarii ale Domnului. Faptul acesta precum și pierderea cu atâta ușurință a tunurilor, care nu poate fi indestul de explicată prin slăbirea liniei de apărare prin trimiterea unei bune părți din oaste în laturea dela poarta din dos a taberei polone, ne inspiră bănueala că Domnul a fost victima trădării boierilor săi. Numai așà ne explicăm cucerirea cu atâta ușurință a Pocuției, pe care garnizoana condusă de Toma Barnowski a părăsit-o aproape fără luptă. Tot numai în acest chip ne putem explicà biruința Polonilor la Gwozdziec și fuga lui Barnowski și a lui Vlad înspre Moldova. Rareș pare a fi avut bănueala aceasta, căci în primul moment condamnase pe cei doi boieri la moarte, dar i-a scăpat rugămințile boierilor și în special ale lui Mihul, acela care s'a remarcat mai târziu ca conducătorul boierilor trădători cu ocazia expediției Sultanului Soliman. Nu trebue să vedem chiar în această intervenție a boierilor o complicitate de trădare cu boierii fugari condamnați? De altcum însuș Zacharia amintește de bănueala lui Rareș în contra popii catolic, care conduceà tunurile, și care n'a dirijat cu efect decât după ce fu amenințat cu pierderea capului.

Cum am puteà explicà că încercările repetate ale lui Rareș de a oprì curentul și a-și reîntoarce oastea pe câmpul de luptă au rămas fără succes, decât prin o înțelegere a boierilor din fruntea oastei de a-și trădà stăpânul, devenit prea autoritar și mândru (1), în urma succeselor de până acì?

(1) Cf. Cuvintele următoare ale unui boier al lui Rareș rostite către episcopul de Vilna: «deus is dominum meum ita castigare voluit, eo quod etiam *superbus* fuit...».

Descrierea lui Zacharia sugerează bănueala aceasta.

Fireşte izvoarele polone nu o spun, căci atuncia gloria polonă ar fi fost micşorată şi meritul biruinţei scăzut.

Dar astfel cum s'au petrecut faptele par a dovedì bănueala noastră. Rămâne ca ea să fie confirmată de izvoare nouă. Firul acestei trădări pare a fi fost urzit imediat după desaprobarea lui Soliman pentru cucerirea Pocuţiei şi intrigile lui Gritti şi ameninţarea Sultanului, că va poruncì boierilor moldoveni să aducă capul lui Vodă, par a fi în legătură cu aceasta (1). Boierii par a fi instigat şi făcut plan de răsturnare a ambiţiosului Domn încă de pe vremea aceasta. Lovitura lor n'a avut însă efectul aşteptat, căci Domnul lor a fost învins, dar nu sdrobit, şi acasă, în ţară, erau încă energii destule, pe cari puteà să conteze.

Firul trădării, urzit de pe acum, l-au tors însă mai departe şi în momentul potrivit, la 1538, când Domnul erà atăcat şi de Poloni şi de Turci şi de Tătari, boierii şi-au pus planul, făurit de atâta vreme, în aplicare, trădându-şi în momentul critic stăpânul pentru a alergà în tabăra duşmanilor săi.

Cf. Iorga, *Relaţiunile Moldovei cu Polonia după documente nouă. Petru Rareş şi politica sa faţă de Poloni* în «Convorbiri Literare», anul XXXV, 1901.

Iorga, *Istoria armatei româneşti*, v. I. Vălenii de Munte 1910.; I. Nistor, *Die Moldauischen Ansprüche auf Pokutien*. Wien 1910. (din Archiv für Österr. Geschichte, 101 Bd. I Hälfte.); Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareş*.

(1) Olahi *Codex epistolaris*, p. 145, scrisoare din 15 Iulie 1531. Vezi *Die auswärtige Politik des Peter Rareş*, p. 82.

DESCRIPTIO DV-orum certaminum, quæ Sereniſſimi & Illuſtriſſimi, SIGISMVNDI Regis Poloniæ milites, cum Petro Ion Palatino Moldauiæ, & cum eius exercitibus Deo Opt. max. adiutore, habuerunt.

Matt Fraconij

Hæc eſt fauſta dies albo ſignanda lapillo
Qua cœpit cladem turba inimica ſuam.
Dicite io pæan Chriſto qui cuncta gubernat
Quo palmam obtinuit pauca Polona duce

STANISLAUS SACHARIAE ITALICIUS,

ILLUSTRISSIMI DOMINI CHRISTOFORI A SCHIDLOVIECZ, CASTELLANI ET CAPITANEI CRACOVIENSIS AC REGNI POLONIAE SUMMI CANCELLARII ETC. A SECRETIS CANDIDIS LECTORIBUS.

Non opus esse censeo candidi lectores pluribus verbis explicare quo ausu, qua temeritate, qua item perfidia Palatinus Moldavicus Petrus ex strennui illius Stefani Palatini lumbis procedens Serenissimum Regis Polonorum Regem Sigismundum eius nominis Primum tam pium et nil magis quam bella horentem principem lacessere, provinciam Pokuczie vocatam ab antiquo ad regnum pertinentem anno superiore 1530 (1) astu et perfida manu occupare fuerit ausus, quibus item rationibus Christianus Rex permotus et ingenti hostis temeritate coactus bellum contra eum moverit, quam pia mente omnem moverit lapidem, diuturna lenitate si fortassis resipisceret, pia admonicione. Si qua temeritas eius frangeretur, ut rem condicionibus potius quam armis (ut pium et sapientem principem decet. Beatiorem enim modo videremus rempublicam christianam. Si reliqui eo exemplo usi fuissent et nunc uterentur) christianique sanquinis effusione perficeret, qua denique celeritate et stratagemate expedito milite, hosti occupata provincia commissis, cum eo aliquot certaminibus fuerit adempta, habent enim illa suos annotares et scriptores, quorum faeliciore ingenio, stilo rotundiore, cognitione rei ampliore posteritati commendari poterunt neque eam aciem ingenii mei esse puto, ut praestare de tanto negotio sufficienti explanationi possit. Nos tantum ducti cum ingenti leticia tum amore in patriam, atque sincera et abundanti eorum qui equae strennui actores rei erant, ac sunt diserti enarratores relatione illecti modum duplicis pugnae describere altissimo facultatem scribendi tribuente contendemus ut reliquis etiam qui utranquae aurem huic rei adijcient, innotescat quantis viribus et çonstancia ab utroque sit decertatum quo item praesidio iustus ille Iudex et omnium moderator qui largiri victorias non viribus et numero sed aequitate et in eum fiducia pugnantibus solet, pii regis pie cause adstiterit, ut vel hoc exemplo (quamquam eorum aduc mutla

(1) A fost deci scrisă această povestire în anul 1531.

adduci possint dum haec natio esigua manu multitudine valentes adversarios profligare sit solita) in commune non tantum nostris viribus et apparatibus quantumvis copiosissimis, sed vitae sanctimonia religione in deum et eius potentia niti studeamus, quamobrem illis omnibus quibus exordium huius tragaediae esset oculis vestris subiiciendum ommisis ad enarrandam rei actae seriem in dei nomine animum simul cum calamo convertemus.

Post illa duodecim (1) certamina quae milites Regii numero mille (2) cum Valachis, qui provinciam Regni Pokucie dictam tenebant (3), in III, IIII a et quinta augusti habuerunt (4), quibus non solum mille et ducentis (5) sub Duce

(1) Cf. *Victoria Polonorum de Valachis regnante Sigismundo primo rege Poloniae victorioso, descripta ex commentariis Stanislai Gorski Canonici Cracoviensis*, publicată în Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, supl. II, v. I, Nò. XI, p. 34: «praesidia valachica in locis duodecim fundant, obtruncant»; Dantiscus, episcop de Kulm (Hurmuzaki, supl. II, v. I, No. I, p. 28): «variis in locis». Povestirea lui Dantiscus e publicată şi de d-l Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 9; Wapowski (ediţia *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. I, p. 231) scrie acelaş lucru: « . . . Moldavos, qui in Pokuce pro praesidio erant, agressi, posteaquam duodecies diversis locis cum hostibus decertassent, iis victis . . . ». Ureche (ed. Kogălniceanu, p. 192): «şi în 12 locuri au avut răsboiu . . . »

(2) Anonimul, care şi-a scris povestirea după comentariile lui Gorski (Hurmuzaki-Bogdan, supl. II, v. I, No. XI, p. 34) dă 1.600 călăreţi sub comanda lui Trzebinski; Wapowski dă 1.200 călăreţi.

(3) Rareş năvălise în Pocuţia în Decemvrie 1530. La 30 Noemvrie Palatinul Podoliei vestià din Cameniţa că Rareş se aflà cu oastea la Botoşani *(Acta Tomiciana*, XII, p. 368).

La 8 Decemvrie se ştià la Piotrkow, unde se găsià Regele Sigismund şi dieta, că Rareş se aflà cu armata de năvălire la graniţa Poloniei *(Acta Tomiciana*, XII, No. 385, p. 370). La 9 Decemvrie, Tomicki, episcopul Cracoviei, aduceà la cunoştinţa Reginei pericolul la care erà expusă Polonia din partea lui Rareş. *(Acta Tomiciana*, XII, No. 387, p. 372), iar la 10 Decemvrie Regele Sigismund comunicà Palatinilor faptul îndeplinit: ocuparea oraşului Colomea şi a tuturor oraşelor şi satelor din Pocuţia. La 12 Decemvrie secretarul Regelui comunica Reginei Bona ocuparea Pocuţiei şi îndreptarea lui Rareş spre Galiţia, unde Rutenii ortodocşi îl primiau ca pe un prieten. *(Acta Tomiciana*, XII, No. 393, p. 375 şi Hurmuzaki-Iorga, XI, No. 13, p. 8). Anonimul (Hurmuzaki-Bogdan, supl. II, v. I, p. 32) pune deasemenea ocupaţia în Decemvrie: « . . . in fine anni 1530 intra comitia regni irrupit». Vestea ocupării i s'a adus Regelui la 12 Decemvrie; cf. Iorga, *Relaţiile Moldovei cu Polonia*, în «Convorbiri Literare» 1901, p. 333; Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, Wien 1910. (Extras din «Archiv für Österreichische Geschichte», Bd. 101, I Hälfte, p. 100), pune năvălirea lui Rareş în Pocuţia şi ocuparea ei în Octomvrie 1530; Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareş*, Wien 1908, p. 75.

(4) Dantiscus, l. c., vorbeşte de recucerirea Pocuţiei în două zile («in duobus diebus otam illam provinciam recuperarunt . . . ». Nu dă însă data. Aceasta e întâia luptă ntre Moldoveni şi Poloni, actul I al acestei drame răsboinice.

(5) Dantiscus, l. c., ridică cifra Moldovenilor din garnizoanele Pocuţiei, capabili de a purtà armele, la 1400: «Valachorum ibidem in praesidiis erant fortassis mille quadringenti bello apti praeter aliam colluviem».

Thoma Bernowsky (1) superatis, multis occisis, ad quadraginta captis victores evaserunt, sed etiam provincia illa eiecerunt (2), Palatinus (3) ille Moldavicus, molesto animo suorum iacturam ferens, provinciam manibus ereptam dolens, famam denigratam absurdum putans, ni rursus maiore conatu dealbaret, cupiensque vulnus inflictum ulcisci, vires aliqua ex parte cum superioribus bellis, tum hac nostrorum victoria attritas, resumens exercitum certe numerosum ad viginti milia hominum (4), cum ille tantundem adhuc prevaleat, collegit et finibus suis ut vel prius arcem Gosdziecz provincie illius citeriorem demum totam illam provinciam e faucibus ereptam recuperaret, vel vindictam de nostris persequeretur, egredi proposuit; proinde manum militum haud contemnendum sex milia (5) optimorum continentem, cuius duces erant Wlad prefectus Choczinensis (6) et Thomas Bernovskii, (7) premisit eo consilio, ut aut arcem dictam in potestatem reciperent aut, si facultas esset, nostrum exercitum, nam didicerat eum saltem ex quinque militum milibus

---

(1) In original Bernouusky. Toma Barnowski, care la 1527, în calitate de părcălab de Cernăuți, a fost trimes împreună cu Vlad, părcălab de Hotin, în misiune diplomatică în Polonia, unde au încheiat cunoscutul tratat de alianță între Moldova și Polonia din 1527. (*Acta Tomiciana*, IX, No. 71, p. 66): «per nobiles Wladum, capitaneum choczimensem et Thomam Bernowski, capitaneum Czarnowiensem . . ». Vlad e confirmat părcălab de Hotin de documentele interne. (Academia Română, pachet 35, No. 116, document datat Huși 1527 Aprilie 16). Părcălabii de Cernăuți nu făceau parte din divan și nu se găsesc astfel ca martori în documentele interne. Astfel nu putem verifică faptul. Barnowski nu e însă identic cu Barbowski, pe care documentele îl arată portar al Sucevei. (A. R., pach. 35, No. 116, pach. 47, No. 228, etc.).

(2) Alungarea garnizoanelor moldovenești din Pocuția și recucerirea ei este confirmată de toate izvoarele polone cf. Anonimul, Dantiscus, Wapowski.

(3) Palatinus ille Moldavicus, adecă Petru Rareș. Titlul de Palatinus îl purtà în Polonia orice guvernator al unei provincii, d. ex.: Tarnowski erà palatin al Rusiei, Kamieniecki al Podoliei etc. (v. *Acta Tom.* XII, p. 57, unde sunt citați palatinii tuturor provinciilor din Polonia). Moldova erà privită de Poloni în v. XV și XVI ca o provincie polonă, întrucât Domnii Moldovei fuseseră vasali ai Poloniei și scriitorii poloni cum și actele oficiale dedeau Domnului Moldovei titlul de Palatin. Deși dela 1499 încoace Domnii moldoveni au încetat de a mai fi vasali, totuș Polonii au continuat a le da pe nedrept acest titlu.

(4) Anonimul ridică cifra armatei întregi a lui Rareș la 24.000 (Hurmuzachi—Bogdan, 36). Wapowski afirmă că Rareș ar fi avut cu totul 22.000. (*Scriptores Rerum Polonicarum*, II, p. 231); Regele în scrisoarea către Ferdinand dă cifra 20.000 (Hurmuzaki—Bogdan II_2 No. 13, p. 79). Dantiscus (Hurm.—Bogdan, p. 29) spune că armata lui Rareș treceà peste 20.000; tot asemenea o scrisoare la Sanuto, *Diarii*, t. 56, p. 130. Aceasta e cifra oficială, (20.000), pe care o dă și Zacharia.

(5) Tot așà Anonimul, Dantiscus și Wapowski.

(6) Pe Vlad îl găsim ca părcălab de Hotin în toate documentele interne din acest timp: (Academia Română, pach. 35, No. 116, (1527); pach. 47, No. 228 (1528); pach. 49 No. 21 (1529); Ac. Rom., No. 196 (1530); No. 98 (1531); No. 29 (1532), etc.

(7) Acești doi boieri, Vlad părcălab de Hotin și Toma Barnowski sunt aceiași, cari

constare, delerent. Ii venientes sub arcem, ipsam fortiter oppugnarunt, sed a nostris repulsam passi, multos suorum cum cede tum detentione amiserunt. Ea re intellecta Dux Regiorum Militum, Illusstrissimus Dominus Ioannes Comes in Tharnov, terrarum Russiae Palatinus, exercituum regni Polonie Dux, Sandomiriensis (1) ac Chmielnicensis (2) Capitaneus, cum iam milites, quos hinc inde in locis munitioribus provinciae illius dislocaverat, mandatis collegisset, cum reliquo exercitu ex Rohatin monisset per villam Bolsovv (3) iter faciens, die Veneris decima octava Augusti (4) sub vesperam vadum fluvii Dinestris villam Kropiecz superasset cum omni exercitu, qui sex milium (5), ut pote quatuor equitum et duobus peditum millibus continebatur et castris quae redis curibusque constabant accelerandum putans, quo arci obsesse ac militibus in ea strenue se tutantibus opitularentur, summa celeritate nocte illa superata die sabati decima nona augusti arcem cum hoste obsidente assequutus, speculatores qui hostium exercitum conspicerent expedivit. Ii reversi retulerunt hostium decem millia esse alios huius artis peritiores ut pote Martinum Trzebienskij cum reliquis ire iussit paulo isti minus, ita tamen ut erat, esse illorum sex millia attulerunt. Hic optimus Dux perspiciens hostem non esse tanti, ut sibi cum eo pugnandi copia adempta esse videatur, strenuos milites centuriarum praefectos Matheum Wlodkonem (7), Ioannen Suvyacziczkij (8) cum aliquot centum equitibus premisit, mandatum dedit, ne manus cum hoste citra eius voluntatem et ulteriorem informationem consererent, sed tantum eum ab obsidione arcis retrahendo tantisper ut sustinerent, donec ipse cum castris et exercitu nemus et paludem, quae non magna supererat aduc transeunda superaret, atque subsequi celerius ferreque auxilia suis sine mora posset, hoc adiuncto, ne longius intervallo unius medii miliaris praeirent. Ut autem loca, quae remorandi occasionem dare videbantur, superavit, animo ad pugnam adiecto, precursoribus pugnandi licentiam dedit, ut strenue hostem lacesserent iussit.

---

au încheiat tratatul dintre Moldova și Polonia în 1527 (vezi mai sus nota 6). Ei sunt amintiți de Anonimul (Hurmuzaki—Bogdan, 35): « . . . praemittit sex millia cum duobos belli ducibus Thoma Bernowski et Vlado praefecto castri Chodzimensis . . . ».

(1) Szydlowiecky Nicalaus, castellanus Sandomiriensis (*Acta Tomiciana*, XII, p. 57)

(2) Andrea de Tenczin (Tenczynski), — capitaneus Chelmensis. (*Acta Tom.*, XII, p. 258, 276, 309).

(3) In text Bolsouu. Bolszowiec. (Czolowski, 14).

(4) 18 August 1531 cade în adevăr Vinerea.

(5) Anonimul dă 6.000 călăreți și 2.000 pedestrași (p. 34). In scrisoarea publicată în Sanuto, *Diarii*, t. 56, p. 130 se vorbește de 7.000 Poloni.

(6) Martinus Trzebinski amintit și de Anonimul (p. 34 și 39).

(7) Matheus Wlodek cf. Dantiscus (p. 28), Anonimul (p. 35, 39).

(8) Ioanes Swiecicki (Anonimul, p. 35, 39).

Ii impigre mandata ducis exequentes, hostem agressi ita molestarunt, ut vi eius coacti fuerint ad Ducem pro suppetiis mittere, qui dum apropinquasset, Nicolao a Seniavi (1), militi statura, manu et animo forti, praefecto excubiarum, aliquot centuriis adiunctis suos iuvit, ipse cum castris subsequutus, tum demum nostri restaurata pugna acrius inimicos agressi ter in fugam vertebant, illi cernentes nostrorum esse exiguam manum, nam Dux cum castris nondum suos assequebatur, ter quoque ad eripiendam nostris victoriam revertebantur (2). Cum vero sentirent cedentes eorum ferocia minus opprimi, quin imo contra stimulum ire acrius et iam conspicerent ducem aduc in castris habere, quamvis non multo plus, quo suos, si necessitas postularet, sublevare posset, timore fortassis celitus demisso et nostrorum etiam virtute repressi, pedibus rem suam agere coeperunt, tum nostri insequentes multos trucidarunt, sed paucos captivarunt sacius esse arbitrantes, oblata divinitus iugulandi occasione, uti quam captivationi intendere et ea mora reliquis liberam facultatem evadendi prestare. Itaque eos caedendo usque ad limites, qui ab eius pugnae (3) loco tantum uno atque altero miliari distabant sunt insequuti. Edixerat namque (4) Dux, ne quis sub capitis pena et amissione honoris hostes porro consectari auderet. Dum ita incomissis haberet a Rege, suo principe piissimo, satis divinae clemenciae sibi adesse ręputanti saltim propulsare et non hosti inferre iniuriam, quando id possit ab eo iniuste lacessitus multis occasionibus oblatis maxime autem post congressus, illos dum terra illius esset praeparato milite vacua. Hoc certamine cecidere hostium plus minus duo milia (5) capti multi, ii mox sub gladium missi (6), non admodum enim tutum videbatur hostem in castris confinibus praesertim tam propinquis tanguam anquem in sinu gestare. Deinde Dux posteaquam, haec pugna ita feliciter gesta, optatum finem accepisset et nostri ab insequutione fuissent reversi milite in castra coacto, Domino Deo unanimi omnium voto gratias egit, respirandi et post eum laborem corpus reficiendi potestatem dedit, sibi persuadens post non parum temporis se nil cum hoste acturum.

Sequenti die dominico ante festum S. Bartholomei (7) eodem loco manens

(1) Nicolaus Sieniawski.

(2) Cf. Anonimul: « . . hostes tamen vim nostrorum non sustinentes ter retrocesserunt, ter proelium restaurarunt . . . » (p. 35).

(3) In text greşit: «pugue».

(4) In text: nanque.

(5) Tocmai aşà Anonimul (p. 35) « . . plus minus duo millia in fuga illa occiderunt . . . »

(6) Cf. Anonimul, p. 35. Aceasta e a 2-a înfrângere a Moldovenilor. Lupta s'a dat sub zidurile cetăţii Gwozdziec.

(7) 20 August 1531.

castri Gozdziecz munitioni intendebat, quo comeatu, tormentis et propugnatoribus proviso die Lune castra ex eo loco movens ad duo milliaria dictum fluvium versus retrocessit atque apud villam Obiertina castra metatus est et inde nuncium expedire proposuit, qui Regi cum inclito senatu modum actae pugnae ac letam victoriam divina clementia, quae non numero sed iusticia bellantibus adesse consvevit concessam, defferet.

At qui inimici profligati fugientes, tanquam mali (1) nuncii a suis inique excepti nunciarunt principi suo: fortunae ictum, multi vero opera sane, (2) sed magis nostrorum fortitudinis testimonia suis corporibus excepta obtulerunt. Ille in furorem versus (ut capti in sequenti prelio perhibent) duces contriti exercitus in vincula coniecit(3), alterum nempe Capitaneum Chocinensem (4) ita vinctum domum remisit, alterum poena capitis affecisset, nisi suorum consiliariorum presertim Mihuli(5) totius exercitus Ducis suffragia intercessissent, asserens eos non bene mandata sua fuisse exequutos, milites suos hostium manibus trucidandos prodidisse, ignominiam magnam sibi et subditis suis paravisse, timidos et ignavos duces appellitans, nam, si se duces strenuos praestitissent, potuisse nostros ea calamitate, quam ipsi subiisent, afficere, quando quidem certo certius illi (6) sit significatum et in confesso haberet non tantum numerum(7) hostium, quantum suorum militum sed solummodo quatuor millia hominum et quidem ignavorum et imbecillium extitisse (8). Ii verum fassi sunt paucos equidem fuisse, at armis, equis et reliqua millitari suppellectili bene munitos, animis et virtute bellica praeditos, ita denique omnibus his, quibus hostes sunt superandi, provisos, ut Polonorum exiguum numerum melius ad bellum praeparatum viderint nunquam.

Ille partim ignominia illata, partim rei veritate, quae acerrime hominem commovere solet, commotior et iratior factus, (9) non bene perpendens, quam utile et necessarium sit bonum Imperatorem magis, sed prudenter de hostis apparatu quam esse solet persuadere, ne nimia confidentia sui et suorum, animosior negligentiorque factus facilius opprimatur, ne e regione plus

1) In text e virgulă după mali (greşit).

(2) In text e «sne».

(3) In text e: «coenecit» greşit. Scena ne-o confirmă şi Anonimul p. 35 şi Dantiscus p. 29.

(4) Vlad.

5) Mihul e in acest timp portar al Sucevei (Academia Română, Pecet 180; pachet 91 No. 78; No. 98 etc.; la 1528 şi 1529 erà pârcălab de Hotin (Academia Română, pachet 47, No. 228; pachet 49, No. 21.

6) In text: cerciusilli.

(7) In text: Umerum.

8) In text: esitisse.

9) Cf. Anonimul: «...iratior factus...»

aequo perpendens potius timidior quam cautior efficiatur, ausus est dicere, videbo, inquit, ego tamen bene, ut vos dicitis instructum exercitum, et hos tam strennuos milites (1) una cum eorum Imperatore Soczaviam funiculis et flagellis abigam (2). Duces periculo ipso cautiores, utinam, Domine, illos felicius quam nos videas.

Itaque cum exercitu ex omnibus suis provinciis et flore subditorum collecto, in viginti millia militum, excepto communi populo, quem illi Czern (3) vocant domi residente, congesto terram Pokucziae recuperatam ingressus, decem milia praemisit, quibus strictissime mandavit, ut recta castra versus nostrorum (4) ubi ubi essent, proficiscerentur, illa obsidione circumvenirent (5), id potissimum curantes et providentes, ne nostris tam diu copia fugiendi esset, donec ipse cum altera medietate advenerit. Haec, cum nostri exploratores animadvertissent, ab eisdem die lunae Duci in castris agenti et iamiam ad mensam sedere volenti atque dicenti domino Zbigneo (6) Sienienski aulico Regio destinato nuncio, ne impransus ab eo discederet, nunciatum est decem milia hostium adventare. Singulari fortitudine animi praeditus Dux ad destinatum nuncium conversus, ab eo literis recuperatis et laceratis: Nolo, inquit, ut discedas. En item hospites, melius est ut maiore litterarum duplicem victoriam referentium sarcina onustus vadas, spem enim in domino Deo reponimus, quod et hanc hostium molem superabimus, teque maioris laudabiliorisque victoriae faciemus nuncium (7). His verbis non solum animum suum constantem, fortem et soli Deo fidentem testatus est, verum etiam postridie in manibus futuram insignem victoriam praedixit atque eadem opera suorum militum animos ad maiora discrimina, quae imminere ex adventu superiore hostium numero videbantur, excitavit et confortavit. Quamobrem confestim relictis omnibus, signa dare militibus iubet, instructo exercitu castra, antequam hostis in conspectum veniret, ex eo loco in alium tutiorem et castris et pugnae ex ipsis ineundae aptioremque monticulum quendam uno ictu bombarde distantem transfert.

(1) In text: miltes.

(2) Textul e aproape identic la Anonimul: «...videbo mox... hos tam instructos, tam strenuos, quos laudatis Polonos, quos ego et cum duce eorum flagellis veluti pecora abigam in Valachiam». Vorbele acestea se atribue lui Rareş. Ele par a fi adevărate, căci corespund caracterului său.

(3) Ţărani.

(4) Cf. Anonimul: «... decem ex his millia recta ire iubet ad exercitum regium».

(5) Tot aşà Anonimul.

(6) In text greşit: Zkigneo.

(7) Aceeaş povestire la Anonimul, care atribue lui Tarnowski cuvintele următoare: «Volo ternam simul an nuncies regi victoriam, quam iustus deus de hoste iniusto nobis est daturus» (p. 35, 36).

Eo die sub vesperam nunciatum est, quatinus hostes, qui iam ex opposito minus medio miliari steterunt, proposuissent ventura nocte insultum facere, castra flammae subiicere et expugnare. Dux praecustoditus suos instruxit et eam totam noctem insomnem et in excubiis (1) cum milite peregit. Porro hostes non oppugnationi castrorum intendunt, sed domibus aliquot in rure illo obertina incensis, ut nostrum exercitum facilius conspicerent, incutere maiorem terrorem conantur. Aurora vero emicante insultum in orbem castrorum fecerunt, clamoribus magnis editis, ea intentione, ut possent nostris equos abigere (2). Putabant enim falsi hostes, quod eos castris exclusos pascerent.

Ut autem Dux noster sentiret hostem pugnam avere et nostros provocando (3) infestare, sibi quoque non esse ociandum, sole iam lucem suam orbi restituente, emisit quosdam artis speculatoriae peritos, qui, si possent, diligenter hostium exercitum conspicerent. Isti mox speculatoribus hostium obviam facti, unum ex (4) eis ceperunt atque Duci adduxerunt. Quem (5) cum, quaesiisset de multitudine suorum, respondit vinginti milia esse (6), Palatinum ipsum ea nocte cum altera exercitus medietate, et quidem validiore, advenisse.

Imperator rei veritate comperta, nam non putabat Palatinum cum tantis copiis adfuturum, consilio inito cum suis Centurionibus, quid faciendum esset consuluit, tum non deerant, qui suadebant exercitum esse reducendum, neque in discrimen, dum sit tanta multitudo hostium, esse adducendum. At ille, verum quidem est, si fieri possit, ut simul cum exercitu et tormenta bellica a rege (7) meae fidei, meae constanciae credita abduci possint, tutius (8) futurum, exercitum reducere, honestis consiliis armataque manu pugnandi necessitatem evitare, quam se, suos, tormentaque cum curribus et militum impedimentis dubio marti subijecere.

Sed cum videret vix tormenta salvari posse, idem periculum ex cessione quod ex certamine commisso instare, dum hostis summa celeritate omnia conficiens ingrueret. Absit, inquit, ut ego pedibus et non manibus fugere, hostium immanitati meos milites turpiter trucidandos (9) tormentaque Regia

(1) Excubiae = vigiliae custodum.

(2) cf. Anonimul: «Obertinum pagum incendunt, lucescere autem aurora die XXII Augusti incipiente aliquot millia Valachorum insultum cum clamore valido sub castro regio faciunt . . . ut equos regiorum abigerent».

(3) In text: prouoacdo.

(4) In text: unumex.

(5) In text: quaem.

(6) La Anonimul: 24.000 (p. 36).

(7) In text: A. Regae.

(8) In text: tucius.

(9) In text: truciaddos.

foedissime prodere debeam. Satius et honestius esse puto, vitam discrimini exponere, et strennue si Deus voluerit, effundere, quam cum ingenti etiam reipublicae (1) iactura, nedum ignominiose (2) fugere. Proinde classicum (3) canere iussit, ipse arma induens, postquam lorica, quam cum ense et annulo in discessu ab amantissimo socero, Illustrissimo domino Christoforo de S. (4), Castellano Cracoviae ac Regni Poloniae Cancellario etc. habuit, corpus armis superpositis munivisset: femur ense illo praecinxisset, chiroteca ferrea unam manum opperuisset, in altera annulum conspiciens chirotecam reiecit, inquiens, non esse honestum, annulum ab optimo socero in pignus paterni amoris et hostis perniciem datum, ferro, re ignobiliore tegere, demum ita indutus modis omnibus castra munivit, exercitum ordinans cohortes peditum pro necessitate et castrorum munitione dislocavit.

In anteriore valua mille equitum thurmam collocavit, quibus praefecit veteranum militem et expertissimum centurionem Nicolaum Iskrzczki (5) et alios tres, eisque praecepit, ne antequam ipse pugnandum decerneret in hostem ruerent. Quod reliquum erat equitum, uno agmine instructo in medio castrorum tanquam asylum exercitus stare iussit, tormenta quorum tantum tredecim erant e regione hostium, qua illos divinabat maiore vi oppugnaturos fixit, suorum militum animis prudenti, solerti et benevola oratione cohortatis et confirmatis, hostem operiebatur. Qui, posteaquam aliquot horae ab ortu solis effluxissent, uno ingenti agmine instructo appropinquare coepit, et primis strictisque illis agminibus ad partem utranque disiectis, in unam amplissimam aciem redegit.

Dux noster conspiciens iam hostem eo loci esse, quo eum globi tormentorum nostrorum assequi possint, mandat ut tormenta, quibus (6) preaerat Stanislaus Stakovski, huius rei peritissimus, emitterentur, quibus ab inicio non multum inimicis nocuere, melius post hac ictus dirigentes valde hostes infestabant pluresque occidebant. Tum quidam Adolescens Moldavus, ceteris omnibus animosior factus, castra petens pugnae comitem sibi ex nostris adesse optabat vociferans in ducem nostrum, multis conviciis eum afficiens, ignavum Imperatorem vocans. Hunc unus peditum emissa pixide equo deturbavit. Sic poenas suae stulticiae et supersticiosae magnanimitatis (7) luit.

Hostis quoque tormentis, quae trifariam adversus nostrorum valuam

(1) In text: reip.
(2) In text: ignonimiose.
(3) classicum = pulsatio omnium campanarum campanalis (Ducange).
(4) De Schidlowiec (Szydlowiecki Christophorus) castellanus, cancelarul regatului.
(5) Iskrzycki; cf. Anonimul, p. 36.
(6) In text: quis.
(7) In text: magnaminitatis.

anteriorem dislocaverat, revelatis, castra (1) obtundere coepit. Sed primis ictibus globis altius (2) quam illi conveniebat missis parum damni nostris dabat, donec ipsemet Palatinus post principia sub colle stans vidensque praefectum tormentorum, qui praesbiter ritus nostri erat, aliquanto negligentius rem agere, cucurrit et veniens eum increpavit, vitae periculum minitans in melius et rectius ictus direxit, nam suspicabatur eum fraude negligentem esse, is monitus acrius nostros molestare et caedere contendebat. Ducem autem nostrum praefecti rogabant, milites, praesertim equites in adversarium emitteret, non amplius castris contineret inclusos, dum multi ictibus tormentorum occiduntur; plures tacti manibus abscisis in conspectum eius adducuntur; hos ipse suis, qui eius corporis custodes et propugnatores erant deputati, claudi inter se iubet, ne ceteri viso periculo animis deiicerentur. Post hos veniens etiam miles singulari fortitudine et audacia praeditus, Nicolaus Chorazycz a Seniavi, coeptam praefectorum exhortationem prosequens, supplicatur ne pateretur suos castris clausos tormentis hostium terreri et opprimi: interrogans, quibus rebus fideret, quin certamen iniret. At ille, conspiciens in altum: Quibus vis confidam, si non in domini Dei clementia et auxilio, quo fretus firmiter credo nos statim de hostibus victoriam reportaturos, desine itaque monere, atque a proposito (3) et ratione mea me divellere. Volebat enim prudens Dux, ut hostes tedio affecti (4) violentius et maiore vi castra oppugnarent, quo denique peditibus, pixidibus pugnantibus melius uti, et bombardarum maiore clade illos afficere posset. Quis tam pii Ducis pium animum, a sola divina gratia vires suas, vincendi denique facultatem sperantem non admiretur, cum haud dissimilis sit Davidis illius Regis Israhel, qui cum ei, adversus Goliam pugnaturo, multa ad devincendum gigantem illum, in eo non consentanea exprobrarentur, dixit non in hasta, ense atque multitudine, sed in domino consistere victoriam. Quis tam fortem inconcussum et constantem non laudibus extollat. Qui non solum hostium multitudine, tormentorum fulminibus et periculosissimis ictibus non frangi et deiici, sed neque suorum praefectorum, quibus tantopere fidebatur et illi sibi plus eo sapere videbantur, monitionibus, obsecrationibus et urgentibus consiliis neque etiam militum iactura quamvis modica a conceptis consiliis divelli potuit.

Sed haec missa faciamus, non enim est nostri propositi, singulas Ducis virtutes, quas vix vel ipsa Liviana lacteo fonte manans eloquentia complec-

(1) In text: castta.
(2) cf. Anonimul: «quod globi altius proiecti . . . » (p. 36).
(3) In text: aproposito.
(4) In text: adefcti.

teretur, sed tantum modum duplicis huius pugnae crassiore minerva prosequi. Qua de causa ad rem explicandam redeamus.

Cum ita ad aliquot horarum spatium castra oppugnarentur, vicissim tormentorum sevicia conficerentur et nostri strenue in castris se tutarentur, hostis pertaesus, quod eo usque (1) nostros funiculis (2) et flagellis non pelleret atque sibi persuadens, quod eius vi et ferocitate oppressi essent, fuga saluti in nemus, quod erat a latere sinistro consulturi, coepit cum parte exercitus inde castra circumire. Praesenti malo volens obviare (3) Dux, quod videret a latere se peti, e vestigio valuam adversus agmina illa ad latus tendentia, qui possit istac, si necessitas (4) postularet militem mittere, erexit, aliquot tormentis eam muniens, illa octingentos pedites emisit; ii hostibus pericia sagittandi multum damni faciebant et terga suis ictibus opponere illos compulerunt; tormentis quoque hostes feriebant, at illi non minus nostrum militem illis concutiebant, illum praesertim qui sic erat, in anteriore (5) valua collocatus, ut praenimia globorum frequentia inconstans esse videretur. Hunc cum Dux aliquantulum vacillantem videret, sua praesentia illum confirmari posse non ignorans ad aciem venit, eumque monere, confirmare atque obtestari, ut fortes et immoti essent, neque hostium multitudine, tormentorum immanitate deterreri se paciantur, nunc esse tempus et necessitatem, qua sui (6) animi fortitudine vitam ab hostium crudelitate vindicare. Regi suo et parare pacem, honorem et emolumentum parare, hostem magna calamitate et cede affligere valeant, post paululum temporis, dum ita essent pugnae avidi, copiam se pugnandi facturum. En inquiens vitam meam in medio vestrum tanquam omnium minimus non dubito profundere. Sed dictus Iskrzyczki sentiens animos militum iam ea oratione sublevatos, eum oravit, loco illo tam periculoso cederet, Ducis officia accepit perficeret, se cum aliis, quibus id periculi magis conveniret, eum locum custoditurum et milites in constantia retenturum.

Eo momento hostis globo destinato vix uno passu a Duce ipso peditem interemit. Sed cum iterum Nicolaus Sieniavski adveniens nunciasset, hostes acrius castris instare et tormentum omnium maximum viginti quinque bobus vehi, eo esse hostes maximum damnum et castris et hominibus daturos, Dux videns nullam superesse spem de hostium insultibus, suos bombardarum vi affligi, iam pugnandi necessitatem instare et manibus salutem

(1) In text: eousque.
(2) In text: fuiniculis.
(3) In text: obivoare.
(4) In text: necesiitas.
(5) In text: antoriore.
(6) In text: suae.

cum victoria esse quaerendam, Balicium (1) Centurionem (2) cum comitiva sua, Ionnem Sviaczizki (3) et Mlodeczki prae omnibus ex illo agmine millenario numero constante cum eo et aliquot centurias amandat. Ille in anteriorem hostium aciem et numero longe superiorem et virtute bellandi non inferiorem ruit, manus conseruit. Hic non modice est decertatum: Sed eam manum hostes ter retrocedere ad suos coegerunt, ad triginta nobilium occisis. Posteaquam vero videret nil aliud esse sic manipulatim militem in hostem multitudine praestantem, quam paleam in ignem mittere millenarium illum numerum in Dei nomine hosti Nicolao Sinawski eum ducente opposuit. Sic pugna utique a nostris sustentata, inimici feriebantur, illi repprimebant, nostri instabant. Hic unus Centurionum Matheus Wlodek miles et animo et manu validus, ab agminibus cum aliquot Moldavis separatus, fortiter illis resistens eos ad auxilium pedum coegit et in persequendo cursu veloci in arborem ductus ramo ab equo deiectus, castra pedes repetit. Hunc nostri conspicientes ab Valachis, qui illi truculenta manu imminebant illis repraessis liberarunt, is cum ira concussus colorem faciei mutasset, redemptores illi confessorem adduci clamabant, at ille nil doloris sentiens, sed magnanimitate illum vincens, non confessorem inquit, sed equum mihi cito date, quo ascenso in hostis cuneum nil cunctatus insiliens, et vinculum doloris resolvens, non confessore, sed pugna opus sibi fuisse strenuitate sua probavit, nichilominus tamen finito certamine, sensit quam fortiter et in arborem et in hostem impegisset, manus enim vix sensibiles defert.

Sed hostis cupiens, penitus nostros (4) cum castris evertere, manum militum, ultra sex milia habentem, in posteriorem castrorum partem duxit, illam Strategus venire cernens, et magnam confusionem timens, si ea parte castra expugnarentur, universam equitum cohortem in medio castrorum stantem, quae vix ad duo milia se extendebat, inflexa ad latus acie, per valuam posteriorem (5) excludit et in illud cornu mittit; quae fortiter hostem aggressa, post pugnam ad medium horae ancipiti eventu stantem, in fugam convertit hoc ita profligatum, in fugamque versum agmina illa suorum, in quibus Palatinus ipse continebatur, magna et armorum et hastarum, quas in nostros iam directas tenebant invicem compressione confudit et secum in fugam corripuit, nam nostri illi a tergo cede et truculentissima manu instabant et pedes illorum cogebant. Priora illa agmina, quae cum illo millenario nu-

(1) Balicki (cf. Anonimul, p. 39); cf. și Stanislai Sarnicii ***Annalium Polonicorum Liber VII*** in ed. Dlugoss. Lipsca 1712, p. 1210.

(2) In text greșit: cenruriorem.

(3) Ioanes Swiencicki (Anonimul, p. 39). Cf. Sarnicius, l. c.

(4) In text: nosttos.

(5) In text: posteriore.

mero pugnam gerebant, dum ferre parti exercitus illi iam profligatae suppetias conarentur, accelerando (1) latus nostris feriendum et tormentorum ictibus concutiendum praebuerunt, tunc manipuli equitum aliquot strenue officium suum (2) sunt exequuti (3) in latere illo feriendo. Ipse autem Nicolaus Seniawski, cum aliquot fortissimorum militum cohortibus inimicos et illa agmina, quae tormenta dirigebant, peciit (4): Hic si ubi fortissime est pugnatum, nichilominus summa vi tormenta hosti eripuit, id nuncii (5) Sbigneus Senienski, qui unus ex custodibus Ducis erat, Duci attulit, quem equo bono Turcico donavit nec immerito, cognovit enim magnam partem exercitus (6) et virium ea tormentorum privatione hosti decessise, pro quibus adducendis statim aliquot peditum cohortes in subsidium Nicolao extrusit ii e manibus eripientis illis acceptis ea tenerunt, nostros etiam quae pauca erant repetere hostem non sine ingenti cede ceperunt et terga dare coegerunt. Hic fidefragus ille, federis et iuramenti violator, homo aequae (7) mentis ac staturae elatae, temere suos animare, pugnam ab ipsis destitutam, vi et cede illos contra stimulum calcitrare cogens redintegrare conatus est. Sed cum animi simul cum corporibus deiiciuntur, vis vi superatur haud facile est fortitudinem bene semel conpressam animo et corpori reducere et fugientes pedes, qui caedentium atrocitate coguntur sistere (8). Porro cum videret tormenta sibi esse erepta, nostros strenue pugnando caedendoque victoria potiri, vexilum depressum, multos suorum cadere, frequentioribus tormentorum ictibus everti, legiones suas campo cedere (9), Pincernam (10) suum se illi authorem fugiendi praebuisse, terrore divinitus immisso, cum reliquis post suos in ignominiosam at nobis utilem et laudabilem fugam prolapsus, nulla revertendi aliis ansa relicta fugere coepit, tum nostri hostes fugientes insequi, ferire, trucidare, usque in paludem quandam, non longe a castris et loco pugnae distantem, ubi illa colluvies fugientium, in unum sed non instructum agmen, dum quilibet cicius (11) evadendi author

(1) In text: accerando.
(2) In text: sum.
(3) In text: exequnti.
(4) In loc de petiit.
(5) In text: uunciy.
(6) In text: exertus.
(7) Aequae.
(8) Cf. Anonimul: « . . . In ipsa autem fuga Voievoda conatus est aliquoties suos sistere et restituta pugna ignominiam clademque acceptam nostris reddere» (p. 37).
(9) In text: cederae.
(10) Păharnic în acest timp eră Popescul (Academia Română, Pecet. 180, 1531 Mart. 7 şi 91/78 (1531 Maiu 24).
(11) In loc de citius.

esse laborabat congesta, potissimum caedi erat exposita. Siquidem nostri tanquam murum hastis frameis et ensibus percutiebant. Ibi Palatinum ipsum, amictum veste viridi sericea, auro contexta et duobus torquibus aureis insignitum, equus palude illa profundius immersus (1) est remoratus; eum quidam famulorum hasta assequutus, ad declinationem usque ab equo percussit, galeam capiti deiecit, vulnus(2) eius temeritatis et perfidiae monumentum inflixit, quo monitus, perpetuo recordaretur, quod Regem iniuste lacessere sit ausus et praestiti iuramenti fuerit violator. Sed Divina clementia sic volente manus nostratium evasit; unus enim principum consiliariorum eius illi est opitulatus, famulum, hasta amota repressit, galeam hasta surripuit, equo paludinoso ceno educto celeriori fugae adaptavit, quo adeo caesi cadebant, quod nostri ad persequendum illos facilius per cadavera illorum transibant. Ipse Dux cum castris pedestrem militem in sua ordinatione retinens satis prompto gradu subsequebatur, quo facilius, si fugientes rursus in ordinem (ut fieri solet) redacti pugnam recapesserent, equites fovere et iuvare possit.

Palatinus enim fugiens conabatur quidem suorum cursum sistere. Sed cum videret Ducem cum castris adesse et suos thurmatim fugientes tanto magis caedi patere, ad fugam salutis suae tutissimam rationem rediens eos monuit ut hincinde dispalantes saluti suae eius exemplo consulerent. Sed id consilii illis magis obfuit quam profuit, multi enim a nostris etiam agricolis sic dispersi iugulabantur. Imperator itaque pius tum nil periculi timens quoniam hostis iam penitus profligatus et ad confinia, quae uno atque altero miliari distabant fugatus esset, nam superiore certamine vetuerat inimicos ultra limites non esse insectandos et caedendos, cuius rei rationem superius enarravimus, militem ab insequutione revocatum in castra collegit. Hic in conspectu omnium, equo desiliens, humi pronus prostratus lachrimis effusis Deum omnipotentem (3) adoravit, illi gratias agens, non Regis sui faelicitati, non suae, neque suorum fortitudini tribuens, sed

(1) Cf. Wapowski: « . . . equus in luto haeserat».

(2) Anonimul afirmă de asemenea că Rareş a fost rănit: «Voievoda autem ipse duobus vulneribus acceptis . . . ». Asemenea Dantiscus: » . . . ex eo conflictu se secum quam duobus vulneribus, saucium corpus apportavit». Insuş Regele Sigismund o afirmă în o scrisoare a sa: «vulneribus duobus susceptis». (Hurm.-Iorga, No. 27, p. 22) cf. No. 33, p. 26 şi No. 37, p 29. Infrângerea transpiră din însăş Cronica lui Macarie, cronicarul contimporan: «dară vrăjmaşii fură mai tari decât noi, aşà a voit Dumnezeul nostru cel iubitor de oameni». (I. Bogdan, Vechile cronice Moldoveneşti până la Urechiă, Buc. 1891, p. 206); cf. Ureche, ed. Kogăln. 193. Lupta a durat 5 oare. (Scrisoarea Regelui Sigismund. (Hurmuzaki-Iorga, XI, No. 37, p. 29) «ad quinque horas sine intermissione . . »; cf. Anonimul, p. 37: «pari marte ad quinque horas». Wapowoski, l. c., p. 232.

(3) In text: omnipotetu.

eius solius clementiae et adiutorio acceptum referens, quod eo die(1) cum militibus suae industriae regimini et fidei, ab Rege et republica creditis, a truculenta hostium manu sit vindicatus, quod iustus iudex esse, victoriam insignem, laudabilem et utilissimam tribuere sit dignatus: milites etiam universi, genibus flexis, lachrymis et voce gratitudinem (2) in Deum victorem testantes, Hymnum Te Deum(3) laudamus cantarunt. Ab huiusmodi laudabili pietate, Dux ad liberalitatis officia, ut omnibus ita summe Imperatori necessaria conversus, militum suorum constantiam benevola oratione collaudavit et singulos muneribus prosequi cupiens, ut gratitudinem animi sui in illos testaretur, praefectis, decem aliquot Thurcicos equos, militibus vero, nempe peditibus, qui tormenta erepta, summa vigilantia tenebant, ad sexcentos aureos linteolo adportatos distribuit. In hoc proelio plusquam tria milia(4) hostium stante pugna occisa, multi ab insequentibus interempti, capti nonnuli insigniores et prae ceteris, unus Logoffetonum, qui olim tempore Stephani tyranni(5) superior illorum erat, quem magistratum illi cancellarium terrae vocant, Pincerna, (7) Palatini et multi alii nobiliores ex aula illius detenti. Pincerna vero, sub ammissione capitis affirmat Waivodam vulnus accepisse, multi principum consiliariorum eius interfecti, in loco pugnae a suis detentis cogniti. Siquidem ex omnibus terris suis homines nobiliores, milites praestantiores in hunc exercitum coegerat. Marschalcum supremum, quem illi eorum vocabulo Dwornik(8) appellitant, is quando cum hominibus illis quibus praeest, Palatinum sequitur, flos et tota vis Moldaviae adesse putatur. Tormenta omnia, quae in perniciem nostrorum eduxerat, aenea magna globos in magnitudine capitis conpraehendentia

---

(1) In text: diae.

(2) In text: graritudinem.

(3) In text: Deum.

(4) Anonimul (p. 38) dă cifra de 2.746 morţi în timpul luptei şi alţi 2.000 în timpul fugii. O scrisoare publicată la Sanuto, *Diarii*, 56, p. 130, urcă numărul Moldovenilor căzuţi la 7.000: „tagliono a pezi più di 7.000 Valachi". Paulo Giovio, *(Archiva istorică*, t. II, p. 34) dă cifra de 4.000.

(5) Logofătul Toader, pe care îl găsim în adevăr în documentele interne în această demnitate şi sub Ştefăniţă Vodă. (Academia Română, Pecet. 2, No. 72 document din 7032 (1524) Septemvrie 9). In documentele lui Rareş îl găsim de asemenea în aceeaş slujbă. (Ac. Rom. Pecet. 180 (1531 Mart. 7); Pecet. 91, No. 78 (1531 Maiu 24), etc.

(6) In text: erar.

(7) Paharnicul Popescul. Vezi mai sus.

Tot aşà Anonimul: «Capti autem ex hostibus logoffet seu Cancelarius, praefectus theloneorum Valachiae, pincerna Voievodae». Cf. Sarnicius, l. c.

(8) Vornic. In Martie şi Maiu 1531 găsim Vornic Hurul. (Ac. R., p. 91, No. 78; No. 98, No. 180).

vigintiquinque, minora vero tandumden scilicet omnium quinquaginta (1) numero adempta. Vexillum maius totius terrae Moldaviae (2), caput Bubali et inter (3) cornua stellam pro insignibus deferens, alterum districtus Soczaviensis et minora aliquot erepta maius illud per N. Calimóvski nobilem ex terris Russiae Duci allatum: Timpanorum tria genera, unum Turcicorum, quibus cum Woivodam (4) ipsum praecedere solent, ablata, nostri hostium ornamentis nempe equis eius generis (5) optimis vestibus auro contextis, frameis auro et argento exornatis, sunt ditati multi currus: cum rebus et eorum suppelectili recepti, inter quos unus funibus (6) onustus, quibus animo proposuerat nostros conpraehensos (7) vincire et Soczaviam abducere apparuit (8). Hic diceret quis, id non esse verisimile, atqui eo animo adductum detenti fatentur et affirmant: Inde quilibet facile nostrorum paucitatem, hostis vero multitudinem et ambitiosam perniciosamque sui confidenciam emetiri potest. Tormentum maximum cuius concavitas hominis paululum incurvati capax est quod ut (9) supra memini vigintiquinque bobus ducebatur, nobis ab hoste derelictum. Illud Imperator loco certaminis defodere in terram aliquot cadavera nostrorum occisorum, nempe Victorini Cosminski et aliorum, tanquam eius custodes superponi terra opperire, et multis funeribus hostium, in cumulum coactis tegere, iussit, nam rotae et alia praeparamenta illius erant nostrorum tormentorum ictibus confracta, reliqua hosti erepta cum castris abducta, nostrorum militum plus ducenti non desiderantur, praecipui vero hii sunt David Sienienski Victorinus Cosminski, Herborth Lukovski (10), adolescentes strennue indolis, multi praeterea nobiles et reliqui famuli interempti. Ea die sic in sudoribus et periculis demum post evitata discrimina magna omnium (ut fieri solet) laetitia et consolatione peracta, sequenti quae fuit profesto divi Bartholomei (11),

(1) Toate izvoarele polone confirmă numărul de 50 de tunuri, între cari erau cele dobândite din victoriile dela Codrul Cosminului și Feldioara. (Cf. Anonimul, p. 38; scrisorile lui Sigismund (Hurmuzaki-Iorga, XI, No. 27, p. 22, No. 33, p. 26, etc.); Sanuto, *Diarii*, t. 56 p. 130).

(2) Cf. Anonimul: «vexillum maius a Turco ei in homagii praestatione datum».

(3) In text: nter.

(4) In text: Wivodam.

(5) In text: gereris.

(6) In text: fnnibus.

(7) In text: compraehensor.

(8) Aceeaș afirmație la Anonimul (p. 38).

(9) In text: nt.

(10) Aceiași la Anonimul, p. 38. In text Herbort, Lukovski.

(11) Miercuri 23 August.

Dux castra ex eo loco movens fluvium Dinester (1) cum omnibus copiis traiecit, quo liberius cum exercitu omnium rerum necessariarum commoditate frui, militi post tot exanclatos labores debitam et suavem requiem dare, sauciis necessariam administrationem et vulnerum curationem adhibere possit. Nihilominus tamen ut omnibus numeris cauti et vigilantis Ducis munia adimpleret, speculatorum tercentum in ulteriorem ripam et provinciam illam eo die expedivit, peditibus quibusdam additis, qui bombardam illam magnam terra contentam, quod et factum est, adducerent. Posteaquam vero omni ex parte verbis illis, quibus praedixerat Sbigneo Sienienski se eum insignioris victoriae facturum nuncium Dei adiutorio, satisfecisset (2) dictum Sieninski, aulicum Regium, cuius virtus quoque commendatur, cum itteris ad Regiam celsitudinem expedivit, unum captivum Petrum Veriisan, Moldavicorum theloneorum praefectum (3), qui omnium testimonium perhiberet transmisit, nuncioque commisit, ut opera (4) et ordinatione Illustrissimi Domini Christofori a S. Castellani et Capitanei Cracoviensis patris sui colendissimi Serenissimis Principibus hoc ingens gaudium manifestaret.

Is die Martis post Bartholomei (5) summo mane Cracoviam veniens relationem Ioannis Sviaciczki super hac re ad noctem praecedenti die nudis verbis factam litteris Ducis confirmavit. Regem cum filio Rege, Reginam, reliquosque liberos suarum Maiestatum, inclitum Senatum, totam denique aulam ingenti laetitia perfudit, urbem cum incolis magno gaudio affecit, omnium animos ad pietatis officia, quibus creatori et directori omnium, a quo procedit omnis victoria, laudem dicerent et gratias agerent excitavit. Hic pius et vere Christianus Rex videns non felicitate sua, non tantum fortitudine militum suorum conquisitam, sed divina clementia concessam victoriam, ut illi acceptum referret gratiasque ageret, Vicariis in aede divi Stanislai, Cathedrali Cracoviensi, sacra ad honorem sanctae et individuae Trinitatis decantari fecit, quibus Rex ipse, cum altero Rege, Regina et sobole Illustrissimo et multi senatores, quilibet pro sua devotione divinae Maiestati gratias agens interfuere. Ea finita Canticum illud divorum Ambrosii et Augustini Te Deum laudamus est decantatum. Pietatis officiis mane ita peractis, sub vesperam animum ad triumphos faciendos converterunt, ignes in signum laetitiae cremati, bombardarum strepitu tota civitas personabat et alia multa, quibus hominum laeta mens testari solet, peracta.

Sequentibus duobus diebus missae, una in honore Deiparae virginis, altera

Cf. Anonimul, l. c.

(2) In text: satiffecisset.

(3) Vameşul Verişan.

(4) In text: opa.

(5) 29 August.

*

Divi Stanislai patroni, cum cantico eodem sunt decantatae, triumphi non minore pompa editi. Nuncii vero huius ita iocunde novitatis, tam ab principibus, quam senatoribus magno honore habiti et condignis muneribus affecti, militari (1) honore, idest iure aureorum calcarium, quo Regis militum strenua facta collaudare et posteris commendare solent, per Regem insigniti, in castra ad Ducem redierunt.

Hanc ita divinitus elargitam duplicem victoriam placuit studiosi lectores oculis vestris subiicere et in notitiam deducere, incompto quidem stilo, et ad complectendum tam ingens Dei munus minime apto, sed fide integerrima, non quod mihi persuaserim, me primum id gaudii vestris oblaturum auribus, fama enim quo nuncio nil velocius iamdudum ad vos perlatum non ignoro, sed tantum, ut quod illa vario rumore, nuncio item omnium incertissimo vobis attulit. Ego rei cognitione et explanatione aliquanto abundiore et illius adhuc fortassis alicui dubiam exhibitionem confirmem, et vobis satisfaciendo (2) eiusdem laetitiae vos participes efficiam, quo una nobiscum Sarmaticae gentis populo Deo victori et salvatori nostro gratias sitis acturi. Non enim est (3) nostrae opis pro tantis et tam laetis beneficiis, ut Deo (4) optimo Maximo debitas laudes et gratias rependamus, qui tam exiguis copiis, tanquam suae potentiae ministris et exequutoribus adeo validum, et non ita semper in nos potentem, ac nunc multitudine praecellentem hostem undequaque attrivit, memoria namque auditum non est (5), vix quoque annales testantur, ut ille, qui cum multis Thurcarum et Scitharum Imperatoribus in rebus bellicis exercitis, regibus denique opulentissimis non raro felicem martis aleam sit expertus, ita numero parvis nostrorum manipulis, fuerit magnis et multis machinis, vexillo maiore cum aliis multis, timpanis, manubiis et praedis, suorum militum potioribus in magna copia amissis exutus, et nisi sibipsi auxilio (6) pedum consuluisset, actum de eo iam tum saucio fuisset. Quo tam evidenti dei munere coelitus dato non ad honestum et magis strenuum vitae institutum solum excitamur, sed etiam ad pietatem et germanam Christiani nominis religionem, nimirum vitae novitatem (quae nostraque Christo nomina dedimus maxima debet esse cura) ceu classico (7) quodam resuscitamur et invitamur. Si itaque tantorum beneficiorum grati operibus ac animo fuerimus, et signis Ducis nostri Iesu Christi excitati vere

(1) In text: miltari.
(2) In text: satiffaciendo.
(3) In text: cst.
(4) In text: Dto.
(5) In text: cst.
(6) In text: auxilie.
(7) In text: clasii co.

milites eius non solum adversus visibilem verum etiam invisibliem hostem scilicet sathanam cum viciorum legionibus semper immoti pugnaverimus, indubie nos, tam clemens et misericors omnium Imperator, in immensum maiore consolatione ut propugnator noster dignabitur, nosque hostilibus undequumque faucibus septos et obnoxios, contrita eorum virtute tuebitur et defendet, ita tamen post hac quod nostre partis erit omnibus pro necessitate et magnitudinae (1) apparatus hostium provisos, ne superiore felicitate et multis aliis successibus in sui confidentiam crimen omnium nocentissimum prolapsi, magis deum temptare, quam illi fidere videamur, non semper enim contra audaces est audacia tuta neque etiam nisi se ipsos in ea iuvantes Divina potentia iuvare solet. Quare, optimi lectores, vestrum erit hanc opellam nostram, agresti et inculta minerva exaratam, boni consulere, et maiorem voluptatem ex re faeliciter gesta et victoria tam insigni quam orationis indagatione venari. Si tamen curiosi effecti stilum scribentis quoque ruminare volueritis ac benigni censores, quod a nobis alioqui occupatissimis oberratum est vestra eruditione supplere. Dominus noster Iesus Christus imperciat nobis et vobis spiritum suum sanctum, ut in viis eius ambulantes, eum quoque tempore laudemus (2) qui est benedictus in seculos seculorum.

Ad Illustrem Dominum Ioannem, Comitem Tarnoviensem, Palatinum terrarum Russiae, Capitaneum Sandomiriensem et exercituum Regni Poloniae Ducem praestantissimum, in eius insignia. M.

BENEDICTI COSMINENSIS

Quisquis erat primus meruit qui stemmate tanto
Censeri, toto clarus in orbe fuit
Nominis ille sui fama penetravit ad astra,
Unde suo generi nobile stemma fuit.
Id tu praecipue factis ingentibus ornas
Inclyte praeclaris Dux memorande bonis.
Qui modo magnificum referens ex hoste triumphum,
Auxisti patriae clara decora tuae.
Sis felix, coeptisque tuis ingentibus adsit,
Qui regit imperiis singula quaeque suis.

---

(1) In text: magnitudinae.
(2) In text: landemus.

INDICE

DESCOPERIRI NOUĂ IN SCYTHIA MINOR

DE

VASILE PÂRVAN
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 8 Maiu 1913.

Campania de săpături din vara anului 1912 a fost completată, mulțămită câtorvà modeste fonduri în plus—pe cari Ministeriul de Instrucție a binevoit a ni le acordà printr'un credit extraordinar—cu o serie de cercetări arheologice prin Dobrogea de mijloc, ale căror rezultate am onoarea a vi le prezentà acum, — rămânând ca într'o ședință apropiată să vă depun și raportul amănunțit asupra descoperirilor celei de a doua campanii de săpături la cetatea Ulmetum.

In comunicarea de față voiu aduce deci la cunoștință mai multe descoperiri răslețe de prin toată Scythia Minor, pe când în cea viitoare, despre Ulmetum, voiu vorbì numai de nouăle rezultate ale săpăturilor dela cetate.

I.

Cetatea Capidava.

Vicus Ulmetum făceà parte din organizația quasi-municipală numită *territorium Capidavense* (1). Ce erà însă Capidava, după care se numise teritoriul întreg, compus din mai mulți *vici* și *villae?* Un *municipium*, un *castellum*, un *vicus* ori un *pagus?*

Orice *territorium* rural ține, iuridic-politic, în vremea bună a Imperiului, sau de un *municipium* (resp. *colonia*, ori *oppidum* [în orientul grec și *civitas]*), sau de un castru *(castra* [r. *castellum]*, sau *legio):* diferiții *vici* de pe acel *territorium* atârnă civil de orașul, respective de legiunea ori corpul de trupă, care are de drept sau

(1) Vezi *Cetatea Ulmetum*, I, passim.

*

de fapt, proprietatea ori posesiunea acelui ţinut rural. Reşedinţa legală, *domus (origo)* a diferiţilor *coloni*, cetăţeni romani, *consistentes regione* (resp. *territorio) municipii* (resp. *oppidi)*, sau *consistentes ad canabas (legionis)*, e socotită a fi nu în *vicus*, ori în *canabae*, ci în municipiul capitală a teritoriului rural, sau, în cazul canabensilor, chiar în castru *(castris)*; în cazul că cetăţeanul are o *origo (domus)* mai îndepărtată de locul actual de reşedinţă, acea *origo* îndepărtată e reşedinţa lui cetăţenească, iar locul unde se află momentan ca *incola*, ca *vicanus*, nu ca *civis (municipalis)*, numai un *domicilium* (1).

Cu timpul însă teritoriile nemunicipale, atârnând de un lagăr, *castra* sau *castellum*, şi cari cuprindeau o sumă de *vici* cu organizaţie *quasi-municipală*, devin în totalitatea lor o organizaţie unitară quasi-municipală, cu capitala în unul dintre *vici*, de obiceiu în acel *vicus canabarum*, care se alcătuise pe lângă castru, iar apoi în oricare dintre acei *vici*, cari alegeau pe *curiales*, pentru respectivul *ordo* al teritoriului, sau alegeau pe *quinquennales territorii* (2).

Această situaţie am întâlnit-o în *vicus Ulmetum* (ca element component al teritoriului capidavens), când am examinat în prima mea comunicare despre *Cetatea Ulmetum* (3) condiţiile de vieaţă social-politică a cetăţenilor romani, cari erau aşezaţi aici, în vremea de înflorire a vieţii civile în Scythia Minor, adică de pe la a. 140 înainte.

Se puneà însă pentru mine întrebarea: de ce teritoriul a fost numit capidavens şi deci ce importanţă proprie a avut Capidava la începutul vieţii romane aici.

Lagărele romane se aşezau de obiceiu lângă câte un sat indigen mai important. După aceste sate se numiau de popor şi treptat apoi, de prin sec. III, chiar oficial, şi castrele ori castelele din vecinătate. Staţiunile militare romane dela Dunărea de jos poartă şi ele aproape toate nume indigene: Durostorum, Sucidava, Capidava, Carsium, Cius, Beroe, Troesmis, Arrubium, Noviodunum, Aegyssus.

Atât satele indigene de lângă lagărele romane cât şi toate acele sate cari cădeau pe teritoriul rural dat garnizoanei spre folosinţă, erau administrate de înşişi comandanţii romani şi ele atârnau de *castra* ori de *castellum*, întocmai cum satele de pe teritoriile municipale atârnau ca administraţie de oraşul-capitală.

(1) Cf. pentru aceste chestiuni, A. Schulten, *Das territorium Legionis*, în *Hermes*, XXIX, 1894, p. 481 sqq.

(2) Vezi *Cetatea Ulmetum*, I, p. 92 sqq. şi Schulten, *l. c.*, p. 511 sqq.

(3) P. 92.

Prin urmare *territorium Çapidavense* ar fi fost, din acest punct de vedere, ținutul dat spre folosință și administrare împreună cu toate satele de Daci și de Bessi, așezate pe dânsul, garnizoanei romane din lagărul auxiliar *de lângă* Capidava.

Acest lagăr însă nu erà prea important. Atât ruinele cetății propriu zise (1) cât și știrea din *Notitia Dignitatum Or.*, că aici păzià în sec. IV numai un *cuneus equitum Solensium* (2), ne atestă acest lucru. Și totuș am constatat cu alt prilej (3), că teritoriul capidavens erà foarte întins, cam tot așà de mare ca acela al importantelor orașe dela mare, Tomi și Histria. Cum se explică acest lucru?

Mai întâiu de toate trebue dela început respinsă ipoteza că acest teritoriu s'ar fi desvoltat în legătură cu canabele dela Capidava (4) și deci că el ar fi o anexă a castelului. In adevăr, din cele șase inscripții până acum cunoscute dela Capidava (5), nu ne întimpină nici un veteran și nici un negustor: cele două stări sociale caracteristice canabelor. Ci avem de-a face cu agricultori, *obiti ad villam suam*, răposați la moșia lor, în interiorul teritoriului Capidavei (6), sau cu *pagani*, ca Aurelius Hermes și familia lui (7), locuitori ai vechiului *pagus* de aici, adică de sigur însăș comuna rurală dacică, a Capidavei.

Prin urmare, relația dintre lagărul auxiliar dela Capidava și însuș *territorium Capidavense* cred că are a fi explicată în chipul următor. Coloniștii romani așezați ca agricultori prin și pe lângă satele indigene daco-bessice ale Dobrogei mijlocii au în stăpânirea lor un anume *territorium*, al cărui centru administrativ și judecătoresc este în acel lagăr dela Dunăre mai apropiat de ei, care stă în mai strânsă legătură cu teritoriul lor, având și el un *territorium castelli*, necesar subsistenței sale. Pagul dacic Capidava erà fără în-

---

(1) Spre deosebire de așezarea civilă din apropierea ei. Asupra ruinelor, vezi mai jos.

(2) XXXIX 4 și 13. Ce garnizoană a stat aici în sec. II și III nu se poate încă preciză. Ipoteza lui Patsch din Pauly-Wissowa, RE, III, 1510, că în Capidava ar fi garnizonat un detașament din *legio I Italica*, după inscr. din CIL. III, 14214[19], pomenind pe un *optio legionis I Italicae*, care ridică fratelui său, fost *beneficiarius consularis* în stațiunea din Capidava, un monument funerar, nu e tocmai probabilă: mai degrabă ne-am așteptà la un detașament din *legio XI Claudia* dela Durostorum, care-i mai aproape de Capidava decât Novae.

(3) *Cet. Ulmetum*, I passim și harta.

(4) Precum înclină a crede Patsch, *l. c.*

(5) CIL. III, 12478, 13737, 13738, 14214[19], 14214[20], 14440.

(6) CIL. III, 13737 și 14214[20].

(7) CIL. III, 12478.

doeală atribuit însuș castelului roman de lângă *pagus*. De altă parte însă, prin Capidava trecea drumul cel mare roman de pe malul drept al Dunărei, în jos spre Troesmis, iar chiar din Capidava se desfăcea în interiorul provinciei un alt drum, către Răsărit, ceeace avuse ca urmare stabilirea în Capidava a unei *statio* de *beneficiarii consularis* (1). Ținutul rural servit de drumul prin interior trebuià firește să aparție civil și economic centrului de întretăiere al drumurilor de pe aici, adică însăș Capidavei (2).

Astfel dară diferiții *vici*, cu constituție quasi-municipală, autonomă, întemeiați în părțile dela Răsăritul Capidavei, de diferiții *cives Romani et Bessi consistentes regione Capidavae*, și cari avându-și o *origo* (adică *domus*) prea îndepărtată în Apusul roman ori în Sudul thracic, își alcătuise aici ca *incolae ac peregrini* un *domicilium* civil quasi-cetățenesc în respectivii *vici* din teritoriul dacic al vechei Capidave, — s'au organizat pe bază civilă, iar nu militară, ca fiind compuși din agricultori, posesori de pământ, într'o *comună rurală*, un *territorium* quasi-municipal, cu *quinquennales* în loc de *duoviri* și *curiales* în loc de *decuriones*, aleși la un loc din toți *vici* de pe acest teritoriu (3).—Că teritoriul au trebuit să-l cheme capidavens, și nu altfel, *acum* se înțelege, cred, dela sine.

Castelul de lângă Capidava și comandantul său n'au avut astfel nici un amestec efectiv, ci cel mult o priveghere de ordin moral, în afacerile interne ale teritoriului capidavens. Nepotrivirea așà de pregnantă între importantul *territorium* și neînsemnatul *castellum* își găsește deci explicarea în originile civile, iar nu militare ale teritoriului capidavens.

Colonizarea romană a Capidavei își are ca fixare cronologică un document important într'o inscripție inedită, ce-i dreptul fragmentară, aflătoare astăzi în muzeul regional din Hârșova și cercetată de noi în vara trecută. E prima inscripție votivă ce ne vine din Calachioi, toate cele cunoscute până acum fiind funerare.

Monumentul e o *ara* de calcar, din care ni s'a păstrat numai partea superioară, cu începutul inscripției. Inălțimea fragmentului e de $0^m.69$, lățimea și grosimea de $0^m.48$, iar lățimea la partea profi-

(1) Cf. CIL. III, 14214[19].

(2) Asupra legăturilor foarte strânse, chiar ca populație—unii membri ai cutărei familii locuind în Capidava, alții în Ulmetum — între Capidava și teritoriul din interior, am insistat mai de aproape în prima comunicare despre *Cetatea Ulmetum*, p. 57 și passim.

(3) Cf. pentru comparație și E. Bormann în *Arch.-epigr. Mitt.* XIV, p. 55.

lată de sus, de 0.58, înălțimea abacului de 0.15. Literele, destul de regulate ca duct, dar negligent săpate, și anume fie necomplet, ca în Λ în loc de A (1), fie iterat, ca în ANTONTONINI, în loc de ANTONINI au înălțimea de 0.045—0.050. (Vezi planșa I, fot. 1 și fig. 1).

Fig. 1.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) pro salutem Imp(eratoris) T(iti) Ael(i) Anton<ton>ini Pii et Aure[li Caesaris. . . . (2).

Inscripția deci ar fi dintre anii 139 și 161. Cred însă că se poate dată mai precis. In adevăr, tot din vremea lui Antoninus Pius și

(1) Ce-i dreptul, acest fel de a săpà pe A, fără bara orizontală, erà foarte obicinuit în inscripțiile provinciale: cf. d. p. CIL. III, 14214^{1}, 14214^{14} (din Tropaeum Traiani) 14216^{12} (din Drobeta), etc.

(2) Cf. CIL. III, 14214^{1} din Tropaeum Traiani. Titlul complet al lui M. Aurelius ca principe de coroană erà *M. Aurelius Verus Caesar* (ca în inscr. CIL. III, 6162 din Troesmis; cf. pentru alte citate scrierea mea *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus*, p. 29 sqq.); de obiceiu însă atât pe monete cât și în inscripții el erà numit pe scurt *Aurelius Caesar*.

a fiului său M. Aurelius Verus Caesar avem o altă dedicație făcută divinităților «oficiale» romane, pentru sănătatea casei domnitoare pe un monument complet păstrat, tot de pe teritoriul capidavens, și anume din *vicus Ulmetum*: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Iunoni Regin(a)e c(ives) R(omani) et Bessi consistentes vico Ulmeto pro salute Imp(eratoris) Ael(i) Antonini Caes(aris)* (1), *per mag(istrum); L. Val(erius) Maxellius posuit de suo; v(otum) s(olvit) l(ibens) Imp(eratore) Antonino III co(n)s(ule)* (2). La anul 140 într'un *vicus* de pe teritoriul capidavens se făceà deci închinare oficială de coloniștii thraco-romani pentru sănătatea împăratului de pe tron (3).

Dacă acum găsim la Capidava — centrul teritoriului — tot o închinare *oficială* (indiferent de va fi fost făcută de un singur cetățean — ceeace e mai puțin probabil (4) — ori de comunitatea cetățenilor constituiți civil), e în firea lucrului să o presupunem în legătură cu cea dela Ulmetum și cel puțin apropiată de anul 140, dacă nu chiar din acelaș an cu cea din *vicus Ulmetum*. Ambele ar fi atunci de socotit ca o dovadă de loaialitate a provincialilor de aici cu prilejul primului consulat al Caesarului Marcus și în general cu prilejul începutului nouăi domnìi a lui Pius (5).

La această încheiere, că anume inscripția a fost pusă oficial, ne îndeamnă de altfel și dimensiunile respectabile ale altarului, care presupun o înălțime totală de c. 1.40—1.50 m.

Prin urmare pentru partea care lipsește din monument avem a ne gândì la o completare cam în felul următor .... *et Aure[li Caesaris, veterani* (ori poate în general *canabenses* sau *castrenses*)(6)

---

(1) Adică: *Ael(i) Antonini [(Augusti) Pii et Aureli] Caes(aris)*, cel puțin cuvintele *Pii et Aureli* trebuind să fi existat în originalul dedicației; lapicidul însă le-a sărit din neînțelegerea deplină a textului (vezi nota următoare).

(2) Adică iarăș *Aurelius Caesar* e sărit: căci în anul 140, când e pentru a treia oară consul Pius, el își iea de coleg pe fiul său adoptiv Marcus; deci inscripția ciudată pentru lapicidul acelei vremi, cu un *Augustus* deosebit de *Caesar*, trebue să sune la sfârșit astfel: *Antonino III [Aurelio Caesare] co(n)s(ulibus).*

(3) CIL. III, 14214[26]. Cf. și *Cet. Ulmetum*, I, p. 2 și 89.

(4) Căci atare dedicații (cf. și altele din Troesmis, făcute în acelaș chip, către acelaș împărat și fiul său, în CIL. III, 6162 și 6167) nu se făceau — decât prea rar — de către particulari, ci — mai ales — de magistrați, ofițeri și preoți în numele comunităților, sau și de o comunitate întreagă, prin organele ei oficiale.

(5) Asupra acestuiu obiceiu al provincialilor de a închinà monumente noilor împărați veniți pe tron, în primul sau primii ani ai domniei lor, voiu reveni în a doua comunicare despre *Cetatea Ulmetum*.

(6) Cf. inscr. din Cutlovița (Bulgaria) privitoare la castelul și municipiul Montanensilor CIL. III, 12376: *[pro]pter tutela[m] [c]vstre(n)sium et [c]ivium Montane(n)sium*, și cea

et cives Romani (ori în general *pagani)* (1) *consistentes ad canabas alae*... (ori *cohortis)* (resp. *consistentes pago* [r. *vico] Capidava) per magistros canabensium* (sau *pagi,* sau *vici) pos(uerunt).* Alternativele date în această completare privesc singurele ipoteze posibile în cazul de față: 1° că ar fi vorba de locuitorii de pe însuș teritoriul restrâns al garnizoanei Capidavei *(territorium castelli): canabenses* sau *castrenses* (cari pot fi atât *veterani,* cât și *cives Romani* κατ' ἐξοχήν, *consistentes ad canabas....);* 2° că ar fi vorba de locuitorii de pe teritoriul civil al pagului Capidava, deci *veterani et pagani* (și *cives Romani) consistentes regione Capidavae;* 3° că ar fi vorba la un loc și de *„castrenses"* și de *„cives"*, ca în inscripția din Cutlovița: *propter tutelam castrensium et civium Montanensium* (2).

In ce privește acum cetatea Capidava ca atare, adică numai castelul militar, avem de observat următoarele (v. fig. 2).

Intocmai ca și castelul dela *Sucidava* (Celei, în Romanați) (3), care adăpostià garnizoana în legătură cu *territorium Sucidavense,* castelul dela Capidava e atât ca așezare cât și ca dimensiuni total deosebit de localitatea civilă, de «orașul» Capidava. Și la Sucidava și aici, castelul e chiar lângă Dunăre, pe un mic deal abrupt, perfect deosebit de restul țărmului, la Capidava poate chiar printr'un braț al Dunărei (vezi planul din fig. 2 și harta din fig. 3). Suprafața disponibilă pe această înălțime bine apărată de natură e și la Sucidava și la Capidava cam de vreo 15.000 m. p. Va să zică nici cât mă-

---

privitoare la aceeaș *regio Montanensium* (CIL. III, 12385), adică *territorium civitatis Montanensium,* — din cari se înțelege că pe când *cives* sunt cei din *municipium,* resp. teritoriul lui rural, *castrenses* sunt cei de pe *teritoriul castelului,* adică canabensii propriu ziși. — Asupra acestor importante inscripții voiu reveni mai jos.

(1) Cf. CIL. VIII, 20834 și 20835 cu 20836, din *Rapidum* în Mauretania Caesariensis: *veterani et pagani consistentes aput Rapidum* (pe vremea inscripției, c. 167, numai un *vicus* întărit cu ziduri, un fel de *castellum,* făcut de populația civilă de pe lângă castrul de pământ al micei garnizoane locale, dar pe vremea lui Dioclețian constatat ca *municipium Rapidense;* cf. mai multe despre el la Cagnat, *Armée romaine d'Afrique,* p. 610 sqq.) *murum a fundamentis lapide quadrato exstruxerunt pecunia et sumtu omni suo id est veteranorum et paganorum intra eundem murum inhabitantium.....* (vezi planul la Cagnat, *o. c.*).

(2) Vezi pag. 472, nota 6.

(3) Vezi o descriere sumară a castelului și câtevà planuri de situație la Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale,* p. 232 sqq.

rimea cetății dela Ulmetum, care, împreună cu fortificațiile auxiliare, ocupă peste două Ha.

Dimpotrivă așezarea civilă dela Sucidava în Dacia Malvensis, centrul teritoriului sucidavens e un oraș întreg de c. 30 Ha. suprafață,

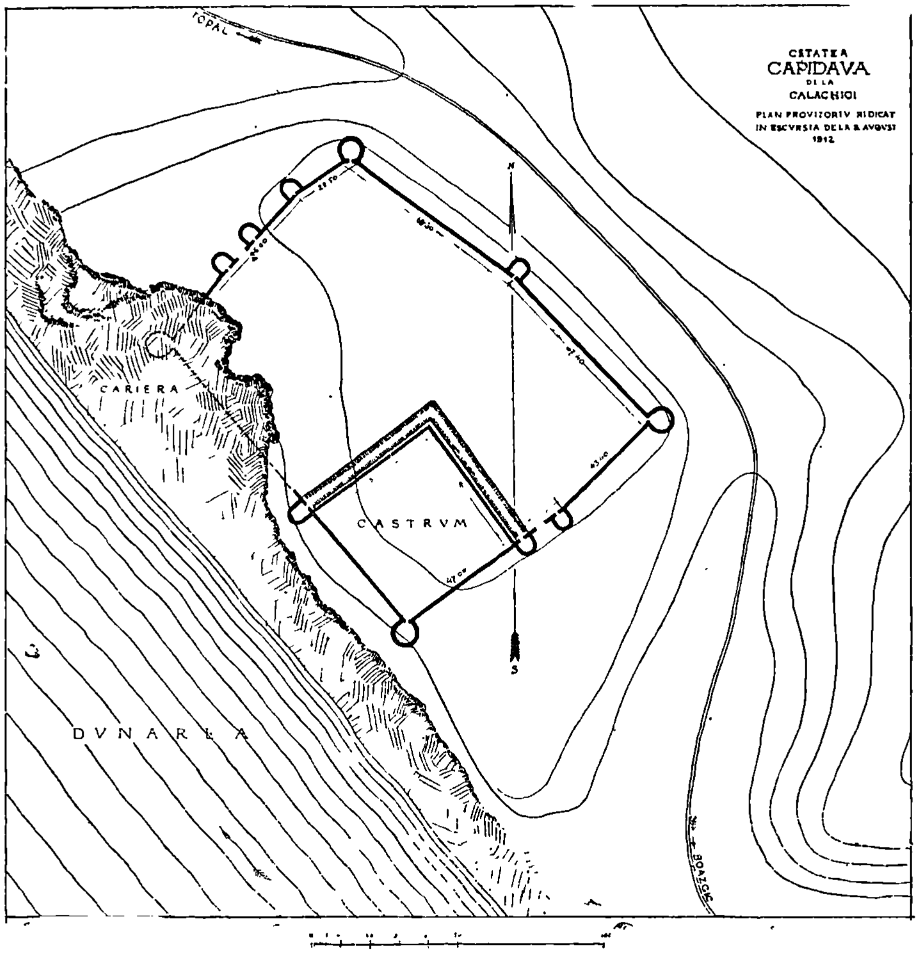

Fig. 2.

cu ziduri mari încunjurătoare și cu clădiri monumentale de piatră în interior, — toate aflătoare acum din nenorocire chiar supt satul Celei și deci aproape cu neputință de explorat arheologic. Tot astfel așezarea civilă dela Capidava, situată spre Nord de castel, la vreo 300 — 400 m. depărtare, peste valea ce separă măgura castelului de ținutul interior, pare a fi fost și ea destul de întinsă,

dar faptul că deasupra ruinelor a fost intâiu satul turcesc Kalakiöi, iar acum e satul nou românesc de coloniști și veterani, care a fost așezat tot pe locul orașului antic, face azi aproape imposibilă cercetarea Capidavei propriu zise.

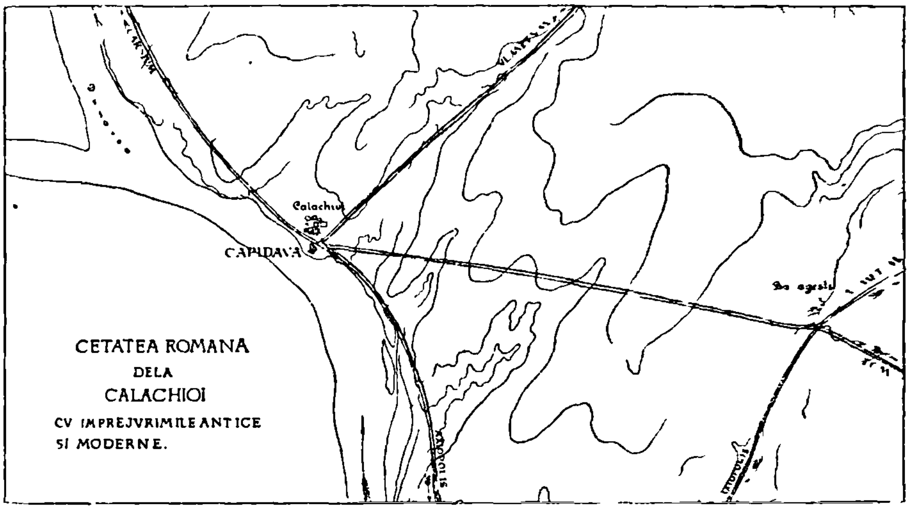

Fig. 3.

Mergând deci la Capidava m'am mărginit deocamdată la stabilirea situației și dimensiunilor castelului însuș. Trebue să notez însă, chiar acum, că deși liber de orice locuințe moderne pe dânsul, castelul își are distrugătorii săi speciali, în frații Ghenciu din Brăila, cari au obținut dela Stat autorizarea de a exploată massivul stâncos pe care e așezată cetatea și astfel, după cum se vede din planul provizoriu ridicat de mine în vară (fig. 2), ei au reușit până acum, subminând mereu stânca, să prăbușească o parte destul de mare din castel, pe laturea lui de SV, cu întreg colțul de Vest. La protestarea noastră către cei în drept împotriva acestei sălbătecii, nu am primit nici până acum un răspuns.

Castelul are o formă poligonală, ce se poate rezumă într'un patrulater trapezoidal cu unghiurile lui orientate aproape exact spre cele patru puncte cardinale.

Dinspre SV cetatea e mărginită de Dunăre, iar dinspre NV, NE și SE de râpa adâncă, ce pare chiar a fi comunicat pe vremuri din ambele părți cu fluviul și, în orice caz, e naturală, iar nu săpată de mâna omenească.

Dimensiunile castelului sunt acestea: laturea de NV, prezentând o frângere spre exterior la c. (1) 22 m. 50 dela turnul de colț dinspre Nord, merge încă 46 m. spre malul abrupt al Dunărei, cu încă o ușoară frângere, tot spre exterior, în apropiere de malul fluviului și apoi se pierde cu tot turnul de colț din V și cu jumătate din laturea de SV a cetății în acea prăpastie, creată de activitatea fraților Ghenciu, de care am pomenit mai sus. Laturea de NE pare a fi avut drept la mijlocul ei un turn, care corespundeà cu frângerea ei spre exterior, la c. 70 m. distanță de turnul de colț dela N. In total această lature a avut o lungime de c. 135 m. Lature̊a de SE prezentă o frângere spre exterior la c. 43 m. 50 dela turnul de colț de E, iar de aici mai merge c. 67 m. până la turnul de colț de S, având în total o lungime de c. 110 m.—După dimensiunile laturilor de NE și SE putem dară presupune că și cele în parte distruse, de NV și SV au avut tot c. 110, r. 135 m. Prin urmare suprafața totală a castelului a fost de 14.000—15.000 m.p.

Important e acum faptul că acest castel prezentă și o φρουρά specială în colțul său de S. Această φρουρά ne indică prin ea însăș, ca un *castrum* sau *castellum civitatis*, în forma aproape identică cu cel dela Evreux, în Gallia (vezi fig. 4), secolul IV (2) ca epocă a ridicării cetății din Capidava în planul ei de fundamente constatat actual (3). *Castrum* dela Capidava e însă cu atât mai interesant, cu cât constitue el însuș o fortăreață pentru sine, încunjurată nu numai cu zid, dar și cu șanț, ceeace nu e cazul pentru castelul din care făceà parte și care fiind așezat pe o înălțime abruptă nu mai aveà nevoie de fortificații accesorii ca șanțuri și valuri în afara zidurilor.

Că cetatea dela Capidava nu e ridicată de Iustinian, ci e mai veche, ne arată tocmai acest *castrum* special, de 50 pe 50 m., adică de 2500 m. p., din castelul pe care îl ocupă aici după *Notitia Dignitatum*, *cuneus equitum Solensium*. In adevăr, în vremea byzantină, respectivul *castrum* capătă forma redusă de φρουρά, mărginin-

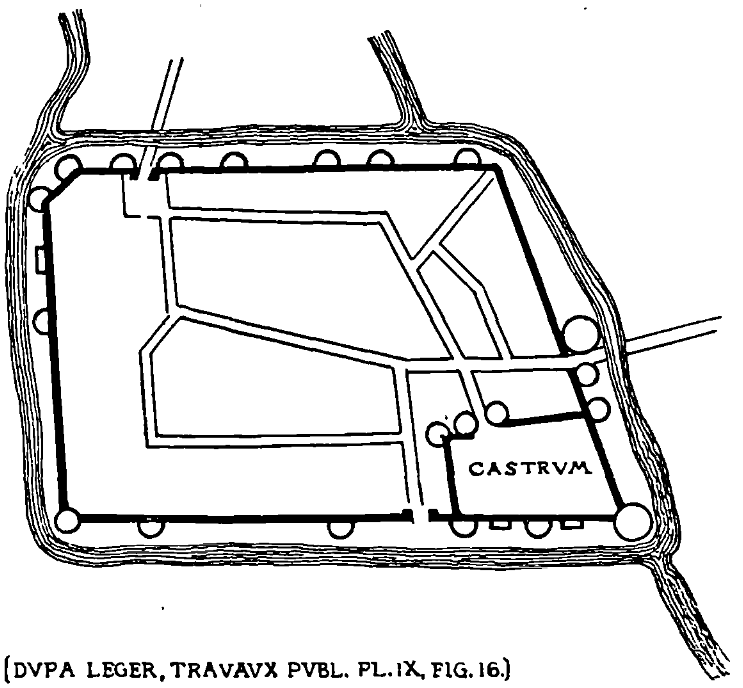
(1) Toate măsurătorile date aici sunt provizorii, întru cât ele sunt făcute pe proeminențele alcătuite de molozul și pământul prepus peste ruine, și deci urmează numai aproximativ zidurile, iar nu pornesc dela însuș traseul sigur al zidului—cum e cazul la săpături—aici el fiind aproape pretutindeni acoperit de pământ și dărâmături.

(2) Sau, cel mai de vreme, *sfârșitul* secolului al III-lea.

(3) Cf. A. v. Cohausen, *Die Befestigungsweisen der Vorzeit und des Mittelalters*, Wiesbaden 1898, p. 121 și urm. și A. Leger, *Les travaux publics au temps des Romains*, Paris 1875, p. 539 și pl. IX, fig. 16; cf. *Cetatea Ulmetum*, I, p. 19.

du-se la un simplu turn mare patrulater, de c. 15 pe 20 m., adică de c. 300 m. p., pe una din laturile cetății, ca de pildă la Troesmis ori la Ulmetum(1). Și e de notat, in aceeaș ordine de idei, că de fapt, Procopius(2) nu enumeră Capidava printre restaurările lui Iustinian, așà cum nu enumeră nici Tropaeum, pe care cu alt prilej l-am arătat în chip sigur a se fi păstrat până azi în forma primitivă dela Constantin și Licinius (3).

CETATEA ROMANA DELA EVREVX [FRANCIA]

[DVPA LEGER, TRAVAVX PVBL. PL. IX, FIG. 16.]

Fig. 4.

Când anume a fost clădit castelul dela Capidava în forma actuală, nu putem firește preciză mai de aproape, înainte de a fi făcut săpături acolo; e probabil însă, că dacă el n'a avut nevoie de repa-

(1) Vezi *Cetatea Ulmetum*, I, p. 19.
(2) In *De aedificiis*, IV, 11.
(3) *Cetatea Tropaeum*, București 1912, p. 72 sq. și passim și *Cetatea Ulmetum*, I, p. 11 și passim.

rări subt Iustinian, e că fusese clădit ori reparat destul de bine ca și Tropaeum, încă din sec. IV: de pildă pe vremea lui Constantius, când se clădește castelul dela Carcaliu lângă Troesmis (Iglița) (1), sau pe vremea lui Valens, care ridică cetatea dela Hasarlâk lângă Carsium (Hârșova) (2).

II.

Știri nouă din Carsium.

Cetatea antică dela Hârșova a fost mult mai însemnată decât cea dela Calachioi. *Carsium* e un centru care în toate timpurile a fost locuit și apărat. El dominà trecerea directă din Scythia Minor în câmpia getică dela Apus, — prin punctul unde Dunărea, după ce a rătăcit prin bălțile și gârlele Ialomiței și înainte de a se risipì în bălțile și gârlele Brăilei, își strânge un moment toate apele la un loc în dreptul gurii Ialomiței. Acest rol, de cap de pod, al cetății Carsium dinspre Scythia către Dacia, este confirmat prin așezarea militară din față, pe malul stâng al Dunărei, la gura Ialomiței, unde pe vremea romană păzià un detașament de săgetași syrieni: *numerus Surorum sagittariorum* (3).

Tocmai însă din pricină că și în timpurile mai nouă, din cauza poziției sale firești, cu totul excepționale (v. fot. din pl. II) dominând pe o mare distanță cursul Dunărei și câmpia dacică, Hârșova a fost fortificată, cetatea antică a suferit foarte mult, ea fiind întrebuințată de fiecare nou stăpân al ei ca simplă carieră de piatră și deci atâtea și atâtea monumente antice păstrate în zidurile ei (4) au fost complet distruse, mai ales pe vremea Turcilor.

Acesta e motivul că pe când din Capidava chiar fără săpături sistematice avem destule știri monumentale, din Carsium nu avem decât

(1) CIL. III, 12483.

(2) CIL. III, 7494.

(3) CIL. III, 7493: altar votiv pus de un *signifer* al acestui *numerus*. De notat e că *Suri sagittarii* făceau parte din armata postată pe *limes*-ul alutan al Daciei inferioare: cf. inscripțiile de fundație ale castelelor construite de dânșii la Bivolari și la Rădăcinești în a. 138 (CIL. III, 12601 și 12605; cf n. 8032 și 8074[28]). Postul dela gura Ialomiței ar fi deci de socotit ca un punct înaintat al grănicerilor Daciei Malvense.

(4) Refăcute în antichitate pentru ultima dată de Iustinian: v. Procopius, *De aedificiis*, IV, 11. Asupra altor știri literare cf. CIL. III, p. 1352 și Patsch, la P.-W., III, 1616 s. v. *Carsium*.

vreo cinci fragmente de inscripţii latine (1) şi vreo trei greceşti (2), cari nu ne spun decât prea puţin asupra istoriei acestui centru antic.

Acelaş caracter secundar îl au — afară de unul singur — şi cele câtevà fragmente nouă găsite în ultimul timp la cetate şi duse prin îngrijirea d-lui V. Cotovu la muzeul regional din Hârşova.

1. Fragment de calcar, înalt de 0.21 m. lat de 0.15 m., gros de 0.19 m. Inălţimea literelor, c. 0.05 m. (vezi planşa I, fig. 2).

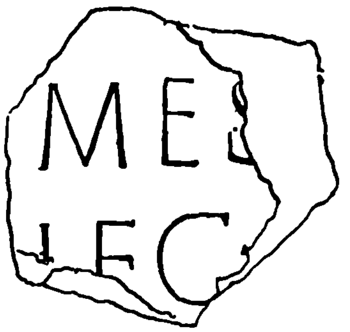

Fig. 5.

Poate, o inscripţie funerară. In rândul întâiu va fi fost vreun nume, ca *Mes[sius]*, iar într'al doilea poate *[l]eg(ionis)*, în care caz am aveà o inscripţie de caracter militar. După forma literelor, pare a fi de pe la sfârşitul veacului al II-lea sau începutul celui al III-lea (vezi planşa I, fotogr. 2).

2. Fragmènt de calcar, înalt de 0.30 m., lat de 0.46, gros de 0.18. Inălţimea literelor de c. 0.03. Aproape toată suprafaţa prelucrată e ocupată de un relief (vezi planşa I, fig. 3) destul de rudimentar, reprezentând un chip bărbos, înrămat ca de profilul unei nişe. Sus la stânga se văd literele:

LXYI

cari nu pot fi înţelese decât ca numărul anilor vieţii celui răposat: *[vixit ann(os)] LXVI.*

(1) CIL. III, 7488—7492.

(2) *Arch.-epigr. Mitt.* VIII 4, XI 28; cf. şi XI 64 şi *Revista p. ist. arch. şi fil.* IX 1903, p. 3 şi urm., unde Tocilescu face cunoscute câtevà mănuşi de vase cu stampile greceşti, pomenind magistraţi din insulele Rhodos şi Knidos; cf. asupra drumurilòr cari legau Hârşova cu celelalte centre ale Scythiei, a mea *Cetatea Ulmetum*, I, p. 86 sq.

Acest monument funerar e de pus—poate—în legătură cu vieața civilă din Carsium, întru cât motivul artistic al reliefului, *nișa* (1), e folosit mai mult de civili ca de militari. In orice caz însă motivul e de caracter elenistico-roman (2), iar nu provincial thraco-roman, căci la Dunărea de jos și în special în dreapta Dunărei, nu avem ca motive cu adevărat provinciale de reprezentări plastice funerare decât: sau *cina funebră* (de origine greco-romană), sau *cavalerul vânător* (de origine thracă). Toate celelalte motive în afară de acestea sunt importuri culturale, fie din Orientul grec, fie din Apusul roman.

3. Pe gâtul unei amfore de lut, înaltă de 0.67 m. (planșa III, fig. 1), se află imprimată în adânc și fără cartuș stampila:

ΜΕΚΩΝ

La prima vedere s'ar păreà că acest nume nu e diferit de Μέγων, numele magistratului eponym (propriu zis, agoranomului) din insula Rhodos, pe care-l întâlnim și pe alte stampile ale mănușilor de amfore fabricate pe vremea lui și din cari unele au ajuns, cu vin de Rhodos, până la Carsiul nostru: ἐπὶ Μέγωνος Φειδιππος (3). — Totuș, după cum observă Albert Dumont (4), astfel de stampile în adânc și nu pe mănușă, ci pe corpul vasului, indică mai de grabă o proveniență pontică, decât una rhodiană, ori în general insulară. — In acest caz am aveà firește întâiu a ne gândì la Tomi. Totuș ori-care alt oraș pontic nu e exclus. Ba chiar și vreun oraș din Sud, din insule ori din Asia Mică, *cu stampile până acum necunoscute,* ar puteà fi avut în vedere.

4. O însemnătate cu totul specială prezentă al patrulea fragment epigrafic dela Carsium. Deși .nu e decât un rest foarte modest,

(1) Cf. W. Altmann, *Die Römischen Grabaltäre der Kaiserzeit*, Berlin 1905, p. 136 sqq.

(2) Pentru caracterul «grecesc» al monumentului vorbesc două motive: chipul *bărbos* al răposatului, și V în forma grecească de Y, la numărul anilor.

(3) Vezi *Arch.-epigr. Mitt.* XI, 64 și Tocilescu în *Rev. p. ist. arch. și fil.* IX, p. 5 sqq.

(4) A. Dumont, *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie*, réunis par Th. Homolle et L. Heuzey, Paris 1892, p. 119, n. 2: «une petite amphore trouvée à Kertsch, ... qui porte un timbre grec; mais l'inscription est en creux, au contraire de ce que nous constatons sur les produits de Rhodes, de Thasos et de Cnide. De plus, elle n'est pas marquée, sur l'anse, mais sur le corps même du vase. Ce monument appartient, selon toute vraisemblance, aux céramiques particulières du Pont-Euxin, dont nous possédons quelques rares spécimens, publiés par MM. Becker et Stephani.

care nu mai cuprinde decât $^1/_4 - ^1/_5$ din inscripţia primitivă, el poate fi totuş pus în adevărata lui valoare printr'o restaurare aproape sigură şi totală a textului original.

Fragmentul — de calcar ordinar — are înălţimea de 0.48 m. din cari 0.05 chenarul profilat al tablei, iar 0.43 câmpul adâncit şi scris; lăţimea fragmentului e de c. 0.40 la mijloc, sus şi jos fiind încă mai stricat pe la colţuri, — iar grosimea lui e de 0.26. Inălţimea literelor e de c. 0.085 în rândul 1 şi 4 şi de c. 0.075 în rândul 2 şi 3.

Fig. 6.

Inainte de a propune completarea fragmentului, să examinăm în amănunte conţinutul părţii păstrate (v. pl. III, fig. 2).

Din r. 1 şi 2 se vede că e vorba de Impăratul Traian şi anume, pentru timpul dintre 103, când iea titlul de *Dacicus* — existent în inscripţie — şi 116, când iea titlul de *Parthicus* — nepomenit de inscripţia noastră, care imediat după *Dacicus* continuă cu *po[nt. max.]*. De altă parte din forma *Dacico* păstrată în întregime deducem că inscripţia nu poate aveà decât sau caracterul dedicatoriu — cu dativul — sau caracterul inaugural — cu ablativul — numele Impăratului servind ca datare.

De altă parte din rândul 3 al fragmentului desluşim un nume propriu, care dat fiind caracterul sărbătoresc al inscripţiei, nu poate fi decât cel al guvernatorului provinciei Moesia Inferior. Iar în acest caz persoana pomenită e cu necesitate cea a guvernatorului din anul 103, *Fabius Postuminus*, constatat ca atare într'o inscripţie din fericire precis datată (1), din Tomi (2). Dar prin prezenţa lui Q. Fabius Postuminus inscripţia noastră devine databilă într'un spaţiu de timp încă şi mai restrâns. Căci înainte de el cunoaştem ca guvernator în Moesia Inferior, pentru anii c. 100—102 pe M'. Laberius Maximus, iar pentru anul 105 pe A. Caecilius Faustinus (3). Deci în cel mai mai rău caz avem o datare a inscripţiei între 103, începutul anului *(Dacicus)* şi 104, sfârşitul anului *(leg. Aug.)*: la 13 Maiu 105, după diploma militară XXXIII (=XXII) (4), guvernà în Moesia, probabil încă dinainte, A. Caecilius Faustinus.

Dar inscripţia din Tomi (5), închinată împăratului Traian tocmai subt Fabius Postuminus în a. 103 (6), ne îndeamnă a crede că tot în acest an a avut loc şi inaugurarea operei eternizate de piatra dela Carsium. Postuminus, care apare astfel din cele două inscripţii ca un harnic guvernator, se va fi grăbit a face în 103 şi la Carsium ce făcuse la Tomi, înainte de a fi fost înlocuit cu alt guvernator, ceeace s'a putut întâmplà chiar în anul următor 104, căci în Maiu 105 de fapt guvernà aici altcinevà, anume A. Caecilius Faustinus.

Admiţând deci anul 103 ca dată a inscripţiei noastre, rândurile 1—3 ale fragmentului pot fi completate, în ce priveşte cuprinsul, foarte exact. Totuş ne rămâne pentru forma epigrafică încă o chestiune: în ce relaţie stau între ele cele două nume proprii, al împăratului şi al guvernatorului? Ambele sunt terminate într'o desinenţă cu *o*, deci de dativ ori ablativ.

(1) Anume prin *tribunicia potestas VII*, a împăratului Traian, deci dela 10 Decemvrie 102—9 Decemvrie 103.

(2) CIL. III, 14451. Asupra lui Fabius Postuminus cf. S. E. Stout, *The Governors of Moesia*, Princeton 1911, p. 45; H. Dessau, *Prosopographia Imperii Romani*, II, p. 50; Groag, la Pauly-Wissowa, VI, p. 1844 sq., nr. 132.—Inscripţia nouă din Carsium face acum pentru întâia dată ştiut şi ce *praenomen* a avut Postuminus, adică *Quintus*.

(3) Vezi la Stout, *Governors*, p. 44 sqq.

(4) CIL. III, p. 1972 şi p. 865.

(5) CIL. III, 14451.

(6) De anul 102 nu poate fi vorba, căci chiar de ar fi fost Postuminus încă din acest an guvernator al Moesiei inferioare, încă nu se poate admite inaugurarea monumentului de care e vorba în inscripţie, la mijlocul iernii între 10 Dec. 102 şi 1 Ianuarie 103, ci ea a avut de sigur loc în unul din anotimpurile bune ale lui 103.

Pentru rezolvirea acestei dificultăți trebue să ne îndreptăm atenția asupra monumentului însuș; în adevăr el a avut — precum se poate recunoaște chiar din fragmentul păstrat — o formă dreptunghiulară prelungită, cu scrierea în direcția lungimii, iar nu a lățimii sale. După numărul și mărimea literelor cu cari ar trebuì să se completeze primul rând, cu numele împăratului până la *Dacico*, excluziv, cu care începe rândul al II-lea, am aveà în total o lungime a pietrei încă de vreo trei ori pecât e de lat actualul fragment. Deci am aveà c. 1.60—1.80 m. lungimea totală a pietrei.—In ce privește înălțimea monumentului, chiar fără examinarea conținutului istoric, el numai după însăș înfățișarea frânturilor de jos nu pare a fi mai continuat mult,—deci piatra nu a putut aveà o lățime mai mare de c. 0.50—0.60 m. In sfârșit grosimea ei, de numai 0.26 o caracterizează ca piatră de placaj, care a fost deci aplicată la un alt element monumental ca *față* a lui.

Admițând toate aceste observări, concluzia nu poate fi decât aceasta: piatra a fost pusă pentru inaugurarea unei mari opere(1) și atunci numele împăratului a putut fi pus sau la dativ (el primind dedicația), sau la ablativ (pe timpul și sub auspiciile lui), pe când numele guvernatorului n'a putut fi pus decât la *ablativ:* și anume fie ca datare prin el, fie ca executare subt îngrijirea lui.

Răspunsul definitiv la chestiunea completării fragmentului nostru ni-l dă, în comparație cu celelalte trei, rândul al IV-lea, care cuprinde, ce-i dreptul, numai trei litere, mutilate și ele, dar compunând destul de clar cuvântul *ala.*

E vorba deci de o operă făcută de o *ala* de auxiliari romani, cavaleri garnizonați chiar în lagărul din Carsium. Ce operă va fi făcut acest escadron de cavalerie în Carsium pentru timpul lui Traian, când ținutul dobrogean de-abià începeà a fi ocupat cum se cade militărește (2), cred că nu e greu de înțeles: e vorba fără îndoeală de însuș castrul pe care trebuiau să și-l clădească acum

(1) Ea e, cum am zice azi, o piatră de fundație, și deci are a fi înțeleasă ca toate acele monumente inaugurale ale cetăților, castrelor și castelelor din imperiu și dela granițe, ridicate din nou sau reparate de împărați prin îngrijirea guvernatorilor provinciilor respective. Forma acestor pietre de fundație nu mai e comună decât pietrelor comemorative pentru închinare de temple ori clădiri publice (arcuri de triumf, băi, basilice, etc.), dar asemenea subiecte sunt excluse în cazul nostru atât de împrejurările locale, cât și de rândul al IV-lea al inscr. noastre, care începe cu cuvântul *ala,* deci are un caracter militar.

(2) Cf. a mea *Cetatea Tropaeum,* p. 6 sqq.

*

din temelii aceşti soldaţi, pentru o aşezare statornică, aici la cotul Dunărei. Dar atunci inscripţia noastră a trebuit să aibă pur şi simplu înfăţişarea oricărei pietre comemorative a unei ridicări de castru ori castel şi deci, în specie, ea a trebuit să fie, de pildă, analoagă cu cea pusă de trupele de săgetaşi Syrieni, cari-şi făceau în Dacia inferioară lângă Olt, la *limes*, lagărele lor pe vremea lui Hadrian: la Bivolari ori la Rădăcineşti, în anul 138.

Imp(eratore) Caes(are) divi Traiani Part(hici) fil(io) divi Nervae nep(ote) Traiano Hadriano Aug(usto) p(ontifice) m(aximo) tr(ibuniciae) pot(estatis) XXII co(n)s(ule) (tertium) p(atre) p(atriae), Suri sag(ittarii) sub T.Fl(avio) Constante, proc(uratore) Aug(usti)(1).

Potrivit dară cu exemplul de mai sus, avem a socotì şi în inscripţia noastră numele împăratului la ablativ ca datare (2), iar numele guvernatorului tot la ablativ cu *sub*, sau *curante*.

Cât priveşte sfârşitul inscripţiei, ar fi de gândit cuvintele *a fundamentis fecit*, după exemplul inscripţiei inaugurale dela Slăveni în Dacia Malvensis (3), sau chiar simplu *fecit*, ca în inscripţia lui Hadrian dela Rapidum (4) şi în o sumă altele (5), sau *a fundamentis exstruxit*, ca în alte inscripţii dela Rapidum (c. a. 167) (6) şi din alte părţi, — sau, în sfârşit, şi fără nici un alt verb, ci numai cu subiectul *ala*... cu toate titlurile ei, subînţelegându-se numai, ca în exemplul mai sus citat, dela Bivolari, ori în inscripţia dela Racoviţa-Copăceni (7) din acelaş an, 138, fie *fecit*, fie *exstruxit*.

Aceste inscripţii puse de obiceiu la intrarea principală deasupra porţii, serviau astfel ca o comemorare a fundaţiei castrului, cetăţii ori castelului. Cel care intrà într'o cetate, ştià încă din inscripţia porţii şi numele şi vechimea acelei cetăţi.

Potrivit cu datele şi argumentarea de mai sus, să restaurăm dară inscripţia —putem zice acum— de fundaţie a cetăţii Carsium, pentru anul 103.

---

(1) CIL. III, 12601 şi 13793, dela Bivolari. Cf. 12604 dela Rădăcineşti, 13795 şi 13796 dela Racoviţa-Copăceni din a. 138 şi 140; 13800 dela Slăveni, din a. 205; 7494 dela Cius (Hasarlâk) din a. 369; CIL. VIII, 20833 — 20836, inscripţii inaugurale dela Rapidum în Mauretania Caesariensis, etc. etc.

(2) Cf. şi CIL. III, 13795 şi urm. dela Racoviţa-Copăceni, din anii 138 şi 140.

(3) CIL. III, 13800.

(4) CIL. VIII, 20833.

(5) V. indicele la diferitele volume din C.I.L.

(6) CIL. VIII, 20834 şi urm.

(7) CIL. III, 13795.

IMP NERVA | *TRAIANO AVGVSTO GERMANICO*
DACICO PO | *NT MAX TR POT VII IMPIIII COSVPPSVB*
QFABIO | *POSTVMINO LEG AVG PR PR*
ALA | . . . . *FECIT(?)*

Să vedem, înainte de a cercetà despre care *ala* poate fi aici vorba, întru cât numărul literelor din partea restaurată permite un atare context al inscripţiei.

Rândul al 2-lea, socotind fiecare pereche de bare verticale în VII şi IIII ca *o* literă, deci cele două numere ca fiind compuse din câte două litere, ar cuprinde în partea restaurată 26 de litere, faţă de r. 1, care ar aveà numai 23. Având însă în vedere că în r. 2 literele (vezi planşa III, fotogr. 2) sunt mai mici şi că chiar pe fragmentul păstrat avem, pe acelaş spaţiu, la şapte litere din r. 1, opt litere în r. 2, cele 3 litere în plus din r. 2 faţă de r. 1, în restaurarea noastră sunt numai bine potrivite spre a completà textul aşà cum ni l-am gândit mai sus. In ce priveşte calculul spaţiilor dintre cuvinte, mai numeroase în r. 2 ca în r. 1, aceste spaţii sunt după fragmentul păstrat, sau neapreciabile ca în r. 2 şi 3, sau deadreptul nule, ca în r. 1. Deci şi din acest punct de vedere r. 2 poate fi primit cu textul mai sus dat.

Trecem la r. 3. Acest rând, dacă titlul de *legatus Augusti pro praetore* a fost prescurtat numai prin LEG · AVG · PR · PR, n'a cuprins în partea restaurată decât 19 litere. Având însă în vedere că acest rând e la începutul lui mai scurt cu două litere decât r. 2 şi deci şi la sfârşit a trebuit, din cauza simetriei, să fie tot astfel cu două litere mai scurt, atunci numărul total de 25 de litere din acest rând nu e prea mic faţă de numărul total de 34 din rândul precedent. Totuş am puteà, pentru diferinţa de 34—29 (=25+4), adică de 5 litere, care tot mai rămâne până la perfecta simetrie, să admitem o prescurtare mai puţin rigidă a lui *legatus Augusti pro praetore*, ca de pildă, sau LEGATO AVG PR PR, sau, mai probabil încă, LEG AVGVSTI PR PR. Ambele prescurtări, deşi rari, nu sunt cu totul neobicinuite în inscripţii.

Să vedem acum ce a putut cuprinde în c. 20—22 litere (păstrând simetria descreşterii şirurilor) al patrulea rând al inscripţiei, adică ce *ala* a putut fi numită în acest monument ca ziditoare a castrului.

Din ştirile monumentale până acum descoperite, cunoaştem în

Moesia Inferior, pe timpul lui Traian și al urmașului său, Hadrian, aceste trupe de cavalerie: *ala I Asturum,—I Flavia Gaetulorum,— I Vespasiana Dardanorum, — Gallorum Flaviana,—I Pannoniorum, — II Hispanorum et Aravacorum, —I Claudia Gallorum,— I Gallorum et Pannoniorum* (1). Mai puțin sigure în acest timp pentru părțile dobrogene sunt *ala Atectorigiana* (2) și *ala (Augusta?) Moesica felix torquata* (3). Dintre aceste *alae* ultima pare a fi fost garnizonată, în orice caz, în Bulgaria actuală la Arlec (4). De *ala Atectorigiana* nu știm nimic din diplomele dela Traian și Hadrian. *Ala I Asturum* n'a apucat în Moesia a. 103, căci a fost trimeasă în Dacia cu prilejul răsboaielor de cucerire și apoi a rămas ca trupă de ocupație în acea provincie (5). *Ala I Flavia Gaetulorum* a avut aceleași vicisitudini, cu deosebire că după răsboaele dacice a rămas în Pannonia Inferior (6). *Ala I Vespasiana Dardanorum* și-a avut, după CIL. III 7512, lagărul la *Arrubium* (7). *Ala I Pannoniorum* a stat pe vremea ce ne interesează (când *leg. V Macedonica* se află, fie la Oescus, unde aveà lagărul înainte de cucerirea Daciei, fie în Dacia, pe timpul răsboaelor lui Traian) (8) în lagărul dela Troesmis, zidit de ea întâiu, pentru propriile-i trebuințe (9). Despre *ala I Claudia Gallorum* (10) și *ala I Gallorum et Pannoniorum* știm numai atât, că ele se constată în Moesia inferioară: prima la 105 (12) și a doua (după Cichorius (13), pur și simplu formată prin contopirea celei dintâi cu o *ala (I ?) Pannoniorum)* (13)

(1) Cf. în special dipl. milit. XXX (CIL. III, p. 1970) din 14 Aug. 99 (găsită la Philippopolis), — XXXI (CIL. III, p. 1971) din 14 Aug. 99 (găsită la Oltina), — XXXIII (=XXII, CIL. III, p. 865) din 13 Maiu 105, găsită nu se știe unde, — XXXVIII (CIL. III, p. 1974) dinainte de a. 114, găsită la Tropaeum Traiani, — XLVIII (=XXXIV, CIL. III, p. 877) din 2 Aprilie 134, găsită la Stobi,—și CVIII (CIL. III, p. 2328[69]) din 28 Fevruarie 138, găsită lângă Trnovo. Pentru alte citate, v. Cichorius, la P.-W. I, p. 1224sqq. s. v. *ala*.

(2) Cichorius, *l. c.*, I., p. 1231.

(3) Cichorius, p. 1232 și 1252.

(4) Cichorius *l. c.*

(5) Cichorius, p. 1230 sqq.

(6) Cichorius, p. 1243.

(7) Cf. Cichorius, p. 1240.

(8) Cf. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, p. 55 și 64.

(9) CIL. III, 6242: cărămizi ale acestei ale; cf. Cichorius, p. 1253.

(10) V. Cichorius p. 1238 (s. v. *ala Claudia nova*), p. 1245 (s. v. *ala I Claudia Gallorum*), și 1245—6 (s. v. *ala I Gallorum et Pannoniorum*).

(11) Dipl. XXXIII (=XXII, CIL. III, p. 865) din 13 Maiu.

(12) P. 1246.

(13) Poate cea din diploma XXXI (CIL III p. 1971) din 14 August 99.

la 134 (1). După această dată nici una nici alta nu mai sunt în Moesia, ci găsim în Dacia pe cea de-a doua adică «y comprise» şi pe cea dintâi (2).

Pentru inscripţia dela Carsium nu ar mai rămâneà dară în discuţie, ca formând garnizoana de aici decât două *alae: ala Gallorum Flaviana* pomenită în Moesia Inferior atât în a. 99 cât şi în a. 105 (3) şi *ala II Hispanorum et Aravacorum* pomenită ca atare în diploma din a. 99 şi ca *ala Hispanorum Arvacorum* în diploma din a. 138 (4), iar ca simplă *ala II Arvacorum* în inscripţii mai târzii (5).

Dar şi dintre aceste două *alae* numai *ala Hispanorum Arvacorum* ne e mai clar documentată (6) şi anume în aşà chip, încât suntem oarecum siliţi să-i căutăm la Carsium locul ei de garnizonare. In adevăr pentru rezidenţa ei mai îndelungată în Moesia Inferior avem următoarele inscripţii: 1° o piatră funerară din castelul roman de lângă Gauren aproape de gura Vidului ne pomeneşte pe un *veteranus alae II Aravacorum* cu familia sa (7); 2° o inscripţie din Tomi numeşte pe un soldat al acestei *ala II Aravacorum* (ca şi în inscr. din Gauren: nu *Arvacorum)*, care pune părinţilor împreună cu fratele său o piatră funerară aici in metropola Scythiei Mici (8); 3° o inscripţie din Arrubium (9) aminteşte pe un *decurio alae II Ar[avacorum]*, care împreună cu fratele său, tot militar, pun un monument tatălui lor; 4° în sfârşit o piatră miliară a drumului roman dela Dunăre, pusă pe vremuri —la a. 200— în apropiere de Carsium şi găsită în timpurile noastre în cimitirul turcesc dela Hârşova, ne spune că împăraţii Severus, Caracalla şi Geta au restaurat drumul prin grija guvernatorului provinciei, servindu-se de soldaţii din *ala II Aravacorum: restituerunt per C. Ovinium Tertullum leg. Aug. pr. pr. ala II Arav[acorum...]* (10).

---

(1) Prin diploma XLVIII (=XXXIV, CIL. III, p. 877) din 2 Aprilie 134.

(2) Cf. Cichorius, p. 1245 sqq.

(3) Dipl. XXXI (CIL. III, p. 1971) din 14 Aug. 99 găsită la Oltina şi dipl. XXXIII (=XXII, CIL. III, p. 865) din 13 Maiu 105 cu origine necunoscută.

(4) Dipl. CVIII (CIL. III, p. 2328[69]) din 28 Fevr. 138, găsită lângă Trnovo în Bulgaria.

(5) Dipl. XXXI *loc. cit.* şi CIL. III, 7603 —piatră miliară,— 6218.

(6) Căci despre *ala Gallorum Flaviana* nu avem din Moesia nimic afară de cele două diplome.

(7) CIL. III, 12359.

(8) CIL. III, 14214[29].

(9) CIL. III, 6218 şi p. 1355.

(10) CIL. III, 7603.

Toate aceste mărturii istorice ne arată două lucruri: 1° că *ala II (Hispanorum) Aravacorum* a stat neîntrerupt în Moesia Inferior, cel puţin dela a. 99 şi până la a. 200, —şi 2° că, în special după piatra miliară dela Hârşova, singură această *ala* poate fi mai cu probabilitate admisă ca garnizonând în Carsium.

Singurele dificultăţi ce am mai aveà pentru a admite că de *ala II Hispanorum et Aravacorum* e vorba şi în inscripţia de fundaţie a lagărului dela Carsium, ar fi acestea două. Intâiu că într'o inscripţie din Carsium e vorba de un *medicus cohortis* îngropat acolo, ceeace ar indicà oarecum ca garnizoană în Carsium o cohortă, nu o ală, şi al doilea că s'ar puteà obiectà relativ la piatra miliară din a. 200, că nu e numai decât necesar ca *ala II Aravacorum*, care a făcut porţiunea de drum romàn de lângă Carsium să fi şi stat în lagărul de aici.

Prima obiecţiune cu *medicus cohortis* dispare dela sine dacă ne gândim la nenumăratele pietre funerare din CIL., cari ne pomenesc ca îngropaţi în locuri cu totul depărtate de garnizoana lor pe diferiţi ofiţeri, soldaţi şi asimilaţi militari, singuri ori cu familiile lor.

A doua obiecţiune se poate imediat îndepărtà printr'un exemplu sigur despre realitatea afirmării noastre, că drumul dela Carsium a trebuit să fie făcut de soldaţii din Carsium şi că deci *ala II Aravacorum* din piatra miliară dela a. 200 a fost de fapt garnizonată în Carsium, iar ca atare tot ea trebue căutată şi în noua inscripţie din a. 103, studiată aici de noi. In adevăr, din inscr. CIL. III, 4270 ştim sigur că lagărul călăreţilor din *ala III Augusta Thracum sagittariorum* erà în castelul Adiaum la Răsărit de Brigetio, iar de altă parte nu mai puţin de şapte pietre miliare ne arată că drumul dela Brigetio la Aquincum, prin Adiaum, tocmai de această *ala III Thracum* a fost restaurat (1).

Pe baza argumentelor de mai sus cred deci că rândul al IV-lea al inscripţiei noastre trebue restaurat astfel: *ala [II Hispan(orum) et Aravacorum]*, iar întreaga inscripţie a trebuit să fie astfel:

Imp(eratore) Nerva [Traiano Augusto Germanico] Dacico po[nt(ifice) max(imo) tr(ibuniciae) pot(estatis) VII imp(eratore) IIII co(n)s(ule) V p(atre) p(atriae) sub] Q. Fabio [Postumino leg(ato) Augusti pr(o) pr(aetore)] ala [II Hispan(orum) et Aravacorum].

(1) Vezi citatele la Cichorius, P.-W, *s. v. ala*, p. 1266.

Fig. 7.

Dacă această restaurare a fragmentului din Carsium se admite, câştigăm pentru istoria ocupaţiunii militare a ţinutului dobrogean unul din cele mai importante monumente: zidirea castelului din Carsium chiar sub Traian ne lămureşte atunci şi mai bine extraordinara înflorire aşà de timpurie (prima jumătate a sec. II) a vieţii civile romano-thrace pe baze romane în teritoriile rurale din Dobrogea de mjiloc, precum avem de pildă în special mai în amănunte cunoscut teritoriul Capidavei, de care am vorbit atât mai sus, cât şi în comunicarea mea către Academie acum un an, cu privire la rezultatele primei campanii de săpături la Cetatea Ulmetum.

5. Ultimul fragment antic din Carsium, deşi de natură numai arhitectonic-ornamentală, este tot aşà de important ca inscripţia de mai sus. In adevăr arta superioară pe care o documentează acest respectabil bloc de marmură sculptată, găsit în ruinele cetăţii şi care a făcut parte din epistylul unei mari clădiri publice, mai probabil al unui frumos templu din oraşul civil Carsium, — e un semn că vechea aşezare romană de aici a fost nu numai din punct de vedere militar şi economic, ci şi cultural un centru important la Dunăre,—că anume, pe drumurile numeroase ce se adunau în mănunchiu aici, dela Axiopolis, Tomi, Histria şi Troesmis(1) nu veniau numai oameni şi bogăţii, dar şi înrâuriri şi forme artistice. Odată cu vinurile de Rhodos, aduse pentru desfătarea bogătaşilor, veniau şi blocuri de marmură din insulele greceşti, ori din Asia, sau din Grecia, pentru a împodobì clădirile publice romane de aici, întocmai ca în centrele înfloritoare dela Mare, în Callatis, Tomi şi Histria.

Fragmentul nostru de epistyl, de marmoră albă, compactă, e lung

(1) Cf. *Cetatea Ulmetum*, I, cap. IV şi harta.

de 1.70 m., înalt la kymation de 0.52 m. și lat, jos, pe fața care privià spre paviment, și erà de asemenea ornamentată, de 0.27 m. (planșa IV, fot. 1).

Deosebim pe kymation șase registre, dintre cari trei reprezentând arhitravul propriu zis, iar trei un fel de friză (1). Cele trei

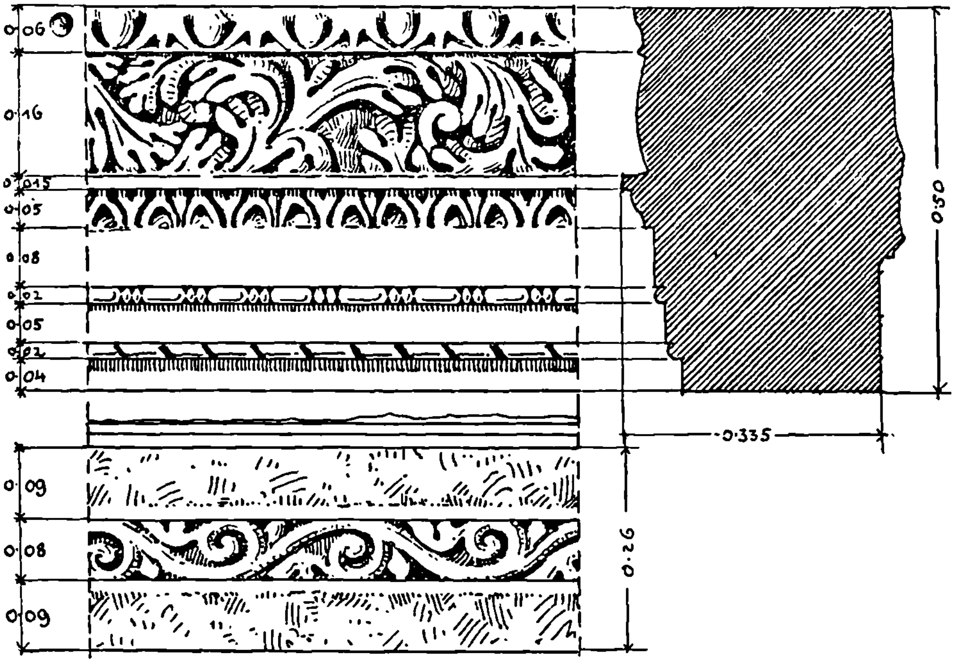

Fig. 8.

registre de jos sunt netede și numai linia lor de profil e ornamentată prin motivul denticulelor ori astragalului și anume: între registrul cel mai de jos și cel de deasupra lui e un cordon denticulat, pe când între al doilea și al treilea registru avem un astragal în forma tradițională a șiragului pe perle în ordinea: una lungă, cilindrică și subțire (în stilul roman și greco-roman al secolului al II-lea, ca la clădirile monumentale din Tomi (vezi planșa IV, fot. 2) ridicate pe vremea lui Marcus Aurelius în port (2), flancată de câte două perle mici și lunguiețe, așezate cu axa cea mai lungă vertical.

(1) Cf. secțiunea din fig. 10.

(2) Datarea e sigură prin pomenirea pe epistyl (inedit; se va publicà odată cu descoperirile mai nouă din Tomi) a guvernatorului provinciei, M. Servilius Fabianus Maximus, care a stat în Moesia inferioară prin a. 162.

Dintre cele trei registre superioare ale epistylului, cel mijlociu formează un fel de friză de foi de acanthus, foarte bogat stilizate și umplând tot câmpul, ca și în alt epistyl, dela Tomi, splendid lucrat și aparținând tot secolului al II-lea (vezi planșa V, fotogr. 1); cât privește celelalte două registre, formând bordura celui mijlociu, avem în registrul de sus motivul șirului de ove — în stilizarea romană a frunzelor ovale (1), — iar în registrul de jos, motivul frunzelor în formă de inimă (2), stilizate însă așà de mult că nici nu se mai recunoaște idea primitivă, ornamentul de frunze devenind un fel de ornament geometric cu triunghiuri convexe și concave, grupate câte trei: unul concav la mijloc flancat de două convexe și grupa întreagă închisă de câte două bare verticale în formă de săgeată ori de mugur. Stilizarea specială a acestui motiv ne întimpină de asemenea în formă analoagă pe cele două epistylii dela Constanța din sec. II.

Linia profilelor celor trei registre superioare este netedă.

In sfârșit pe fața de jos a epistylului avem în câmp adâncit un cordon de vreji, stilizat numai pe motivul curpenului, iar nu și al foilor.

Stilul fragmentului din Carsium indică, precum am notat mai sus, secolul II d. Hr., adică epoca Antoninilor, când și altfel constatăm în Scythia Minor cel mai înalt grad de înflorire economică și culturală, și când toate orașele acestui ținut, ba chiar și diferiții *vici* din teritoriile rurale se întreceau care mai de care în clădirea de temple și monumente publice de piatră și marmoră, în cinstea zeilor, împăraților și binefăcătorilor provinciei.

III.

Știri nouă dela Troesmis.

In apropierea comunei Turcoaia, la Sud de Iglița *(Troesmis)*, locuitorul Petcu Slave a găsit în anul 1904, întâmplător, pe pământul său de cultură așezat ca la vreo 1500 m. de raza comunei, un zid

(1) Ca pe kymation-ul dela templul lui Mars Ultor din Roma: cf. M. Meurer, *Vergleichende Formenlehre des Ornamentes und der Pflanze*, Dresden 1903, p. 363, tab. 5, fig. 10—12.

(2) Cf. R. Borrmann, *Die Baukunst des Altertums und des Islam im Mittelalter*, Leipzig 1904, p. 121, fig. 93.

de piatră gros de c. 0.55 m., pe care l-a distrus până la o adâncime de 1.70 m. şi pe o lungime de c. 3.50 m., scoţând după obiceiul ţerii toate pietrele, pentru a le folosì la vreo clădire de-a sa (1). Acest zid aveà perpendicular pe dânsul încă două: distanţa dintre ele erà de c. 3 m. Prin urmare se vede că avem de-a face nu cu o întărire, ci cu o locuinţă. — Ce fel de aşezare puteà fi aici, nu e greu de hotărît. Nu departe spre Nord — la 3-4 km. — erà marele centru roman din Troesmis (Igliţa). Resturile dela Turcoaia aparţin unui conac, unei *villa (rustica)* de pe *territorium legionis V Macedonicae*, resp. după Marcus Aurelius, teritoriul oraşului civil Troesmis, *territorium municipii.*

Dela 1904, cu toată intervenirea regretatului Tocilescu, ca să se facă o anchetă de autorităţi împotriva locuitorului, care să fie dat în judecată, şi un raport amănunţit de către institutorul din Măcin, asupra săpăturilor făcute şi lucrurilor găsite, chestiunea a rămas în acelaş stadiu (2). Prefectura de Tulcea a socotit rolul ei împlinit prin simplul referat trimes atunci Ministerului, pe baza raportului subprefecturii de Măcin. Muzeul Naţional împiedecat de alte lucrări, deasemenea nu s'a mai ocupat cu aceste ruine.

In timpul din urmă însă, s'au găsit tot lângă comuna Turcoaia două fragmente de inscripţii, dintre cari una tocmai pomeneşte acel *territor[ium legionis]* resp. *[municipii]*, de care vorbiam mai sus. Cele două pietre au fost donate de dirigintele şcoalei din Turcoaia Muzeului regional din Hârşova, iar acolo au fost înregistrate ca provenind din ruinele cetăţii *Troesmis* (3). Chiar însă dacă aceste pietre au făcut cumvà parte, ca *material de construcţie,* din cetatea byzantină, făcută de Iustinian pe locul vechiului Troesmis, una din inscripţii, cea cu *territorium,* prin cuprinsul ei arată că originar piatra n'a fost pusă, în nici un caz, la vreo clădire din lagărul

(1) Socotesc ca o datorie de conştiinţă să protestez şi cu acest prilej împotriva vandalismelor dela Celei, unde subt ochii jandarmilor şi ai autorităţilor comunale, cu toate intervenirile noastre repetate, atât prin Ministerul Instrucţiunei cât şi direct la Inspectoratul general al Jandarmeriei, distrugerea importantelor resturi antice dela cetate (castelul antic) şi de subt sat (oraşul civil antic), continuă absolut neturburată.

(2) Actele privitoare la ruinele dela Turcoaia, în Dosarul Muzeului Naţional de Antichităţi, a. 1904, f. 34 şi 35.

(3) Intrebând încă odată pe d-l director al Muzeului regional din Hârşova special asupra originii şi împrejurărilor găsirii celor două pietre, d-sa mi-a răspuns că sunt de fapt găsite la Turcoaia. — Mă folosesc şi de acest prilej spre a arătà aici în general pentru activitatea d-sale de ocrotitor al antichităţilor locale, toate mulţumirile mele d-lui director V. Cotovu.

dela Troesmis, ci a fost așezată într'un *vicus* de pe *territorium legionis*, adică, cel mult, în cel mai apropiat loc posibil, în *vicus canabarum legionis V Macedonicae*. O origine chiar din ruinele antice dela Turcoaia nu e dar, după cele mai sus arătate, nicidecum exclusă.

1. Primul fragment din ținutul troesmens (vezi planșa V, fotogr. 2 și desemnul alăturat) e o piatră de calcar, înaltă de c. 0.40, lată de c. 0.50 și groasă de 0.10—0.14 m. Inălțimea literelor e de c. 0.05 m. In stânga se mai observă o parte din profilul chenarului.

Fig. 9.

Inscripție funerară. De completat, exempli gratia, cam astfel: (C. Iulius Valens, miles [ori, posibil, și veteranus] leg. . . . .) *mil[itavit] anno[s . . . .] vixit ann(os) XXXXII, p[osu]it titu[lum]. . .*

Că e aici vorba de un fost militar, cred că nu mai încape discuție, întrucât cuvântul *annos* e repetat: odată, se vede clar, că pentru anii vieții; cealaltă, după chiar urmele de litere din primul rând, fără îndoeală pentru anii milităriei. După forma literelor, inscripția se arată a fi de pe la sfârșitul secolului al II-lea, sau începutul celui al III-lea.

2. Al doilea fragment dela Turcoaia e de marmoră albă, înalt de 0.76 m., lat sus de 0.84, iar jos de 0.24 și gros de 0.05. E

deci o placă, prelucrată pe fața cu inscripția (vezi planșa V, fot. 2) pe motivul bine cunoscut de *tabula ansata*, folosit între altele și pentru inscripțiile de fundație ori inaugurale. Inălțimea literelor e de c. 0.07. In rândurile de sus literele sunt însă mai late, pe când în cele de jos sunt mai înguste. Pentru a se obțineà cât mai mult spațiu, în rândurile de jos devin frecvente și ligaturile.

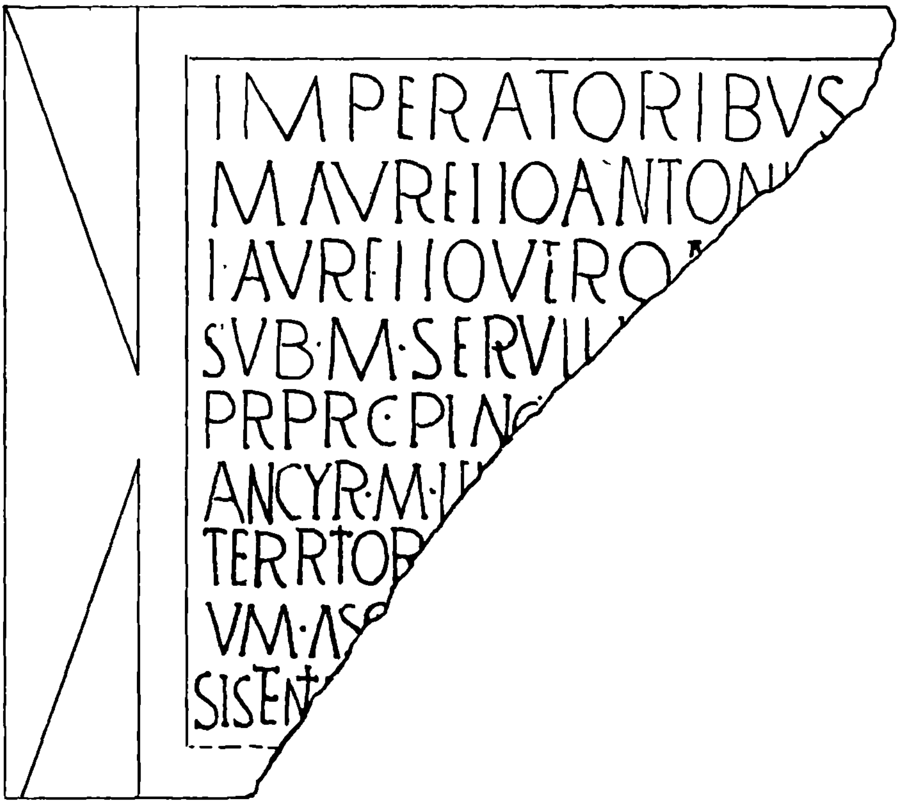

Fig. 10.

Intregirea acestei inscripții trebue să plece dela singurele rânduri al căror conținut și lungime le putem mai întâiu cu siguranță restabili. E vorba de rândul 4, care nu a putut cuprinde decât numele guvernatorului și mențiunea LEG · AVG, continuată în rândul următor cu restul titlului PR · PR, și rândul 1, care nu a mai putut conțineà decât cuvântul CAESARIBVS: dacă întreg, ori prescurtat: CAESS, vom vedeà mai jos.

Dela început mai trebue apoi accentuat că textul a trebuit să

conțină în rândurile de jos mai multe litere ca în cele de sus, pentru motivul mai înainte arătat, iar placa din pricina atât a destinației ei inaugurale (1), cât și a textului din r. 1 și mai ales din r. 4, a trebuit să fie spre dreapta încă destul de lungă mai departe și a continuat *sus* probabil cu încă aproape o jumătate din lățimea actuală, având deci în total o lungime de c. 1.25 m. — 1.30 m., care față de înălțimea ei de 0.75 m., ne dă proporția mai puțin obicinuită, dar totuș folosită de peste 1—1 2/3 (2).

Să trecem la restaurare.

Rândul 1 n'a putut cuprinde decât doară vorba *Caesaribus*, scrisă, cel mult întreagă:

IMPERATORIBVS ❦ CAESARIBVS (3

In acest caz, pentru rândurile următoare, având în vedere că mărimea literelor rămâne neschimbată până pe la al patrulea șir, nu putem admite pentru aceste rânduri un text mai lung decât cel mult 23 de litere (primul rând în cazul că vorba CAESARIBVS a fost scrisă întreagă) +2-4 litere, ca diferință de lățime a caracterelor în r. 2 față de r. 1. Cu 25—27 de litere, noi însă nu putem da în r. 2 și 3 decât titulatura cea mai simplă a împăraților, numai cu vorba AVGVSTVS, fără P(ONT) · M(AX), TR(IB) · POT și COS, respective și filiația. De altă parte însă numai cu cuvintele AVG (4) și ET nu căpătăm decât un rând de 21 litere, ceeace e inadmisibil față de cele 23 de litere mai late din r. 1. Incă mai grea e restaurarea rândului 3, unde avem în loc de ANTONINVS numele așà de scurt VERVS. Trecem dară deocamdată la r. 4.

(1) De obiceiu pietrele comemorative de acest fel au o formă accentuat prelungă, de cel puțin două ori lățimea plăcii, dar adesea și mai mult, deci lățimea (adică înălțimea) față de lungime (adică lățimea inscripției), e ca 1 : 2—2 1/2, ba în inscripțiile de fundație ale lagărelor de pe *limes*-ul alutan chiar de aproape 1 : 3 (CIL. III, 12601b : dela Bivolari, și 13795: dela Racovița-Copăceni; originalele la Muzeul Național).

(2) Și anume folosită tocmai în ținutul nostru, la piatra inaugurală a castelului dela Carcaliu (CIL. III, 12483, a. 339): 0.80 × 1.10 m., care e deci chiar mai scurtă decât cum presupunem că a fost piatra dela Turcoaia-Iglița.

(2) Palmeta din mijloc e sigură: ea se poate observà și în fotografie. In ce privește această anticipare a titlurilor-nume comune celor doi împărați, cf. și inscr. din Gortyna în Creta, pusă în a. 169: *Sacratissimi Imperatores Caesares Aurelii Antoninus et Verus Aug. Armeniaci, etc.* (CIL. III, 14120).

(3) Căci AVGVSTVS nu se scrie întreg, ci prescurtat, și anume totdeauna astfel: AVG.

După o inscripţie onorară din Roma (1), care-i dă întreaga carieră, numele complet al guvernatorului pomenit în inscripţia noastră a fost: *M. Servilius, Q. f. Hor. Fabianus Maximus*. Fără filiaţie şi trib, dar cu toate numele îl întâlnim pe Fabianus pe o piatră miliară găsită la Casapchioi în ţinutul anticei *Histria*, în anul 162: ca guvernator al Moesiei inferioare M. Servilius Fabianus Maximus repară drumurile imperiale (2).

Dimpotrivă într'o inscripţie dela Gromşin, în Bulgaria, prin părţile anticului *Municipium Montanensium*, Fabianus e pomenit numai cu aceste nume: M. Servilius Fabianus, după cari imediat urmează titlul său de *leg. Aug. pr. pr.* (3). Inscripţia dela Gromşin, foarte înrudită în ce priveşte cuprinsul ei, cu inscripţia noastră dela Turcoaia, sună astfel:

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) pro salute Imp. Caes. M. Aureli Antonini Au[g(usti)] et Imp. Caes. L. Aureli Veri Aug. M. Servilius Fabianus leg. Aug. pr. pr. templum vetustate corruptum a so[l]o per re[g(ionem)] Mont(anensium) restituit.

Iar o altă inscripţie dela Bela Slatina, tot în NV Bulgariei, pomeneşte, la câţivà ani după Fabianus (4), pe un alt guvernator al Moesiei inferioare tot ca ziditor de temple:

[Sar]apidi pro sa[l. Imperatorum] Caesarum Aug[g. M. Aureli Anto]nini et L. Aureli Veri [et Faustinae Au]g(ustae) liber(orum)q(ue) eorum t[emplum cum signi]s M. Ialli(us) Bass(us) le[g. Aug. pr. pr. inch]oavit; consummavit [....(alter!)....] [l]eg. Aug. pr. pr. [....] (5).

Pe baza acestor două inscripţii v. Domaszewski trage chiar concluzia: «cura igitur legati ad omnia templa regionis pertinuit».

Spre deosebire de pietrele miliare ori inscripţiile onorare, precum şi cele inaugurale de caracter solemn şi strict oficial, unde atât împăraţii cât şi guvernatorii sunt pomeniţi cu toate numele şi titlurile lor (6), pe inscripţiile inaugurale de caracter mai puţin solemn şi împăraţii şi guvernatorii sunt citaţi nu cu numele de ceremonie,

(1) CIL. VI, 1517.

(2) CIL. III, 12514.

(3) CIL. III, 12385.

(4) Stout, *Governors*, p. 54 sq., fixează pe Fabianus în a. 162 (după CIL. III, 12514) iar după el, în a. 165, pe M. Iallius M. f. Volt. Bassus Fabius Valerianus.

(5) CIL. III, 12387.

(6) Pentru M. Iallius Bassus, cf. CIL. XII, 2718, unde i se dau toate numele (trei cognomina) şi cariera întreagă.

ci numai cu numele și titlurile lor strict necesare și de fapt obicinuite,—precum s'a putut vedeà și din cele două inscripții dela Gromșin și dela Bela Slatina.

Este deci puțin probabil ca în inscripția noastră dela Turcoaia să fi fost date toate titulaturile împăraților și toate numele guvernatorului. Din r. 8: VMASO, care nu poate fi decât [o clădire, probabil: *templ]um a so[lo:* sigur], vedem că cuprinsul total al inscripției a trebuit să fie foarte înrudit cu al celor două inscripții citate mai sus. Completarea inscripției noastre trebue deci făcută cu referire specială la cele două pietre inaugurale dela Bela Slatina și Gromșin. Potrivit deci cu prescurtarea AVGG (sigură) din inscripția dela Bela Slatina, alăturea de textul complet [IMPERATORVM]· CAESARVM, trebue, din cele două dificultăți ale completării textului inscripției noastre: una, de a scrie CAESARIBVS complet, dar de a nu puteà apoi ocupà rândurile următoare în chip convenabil, și cealaltă, de a scrie CAESS, dar a aveà nesimetria cu IMPERATORIBVS scris complet,—să alegem și noi pe cea mai mică, admițând textul scurt CAESS, după cel de mai sus AVGG.

Rândul întâiu al inscripției noastre a trebuit deci să fie astfel:

IMPERATORIBVS ❦ CAESS

Având 18 litere în r. 1, putem admite în rândul al doilea chiar cu 3 mai mult, precum am arătat mai sus, la p. 495, deci 21 de litere:

M · AVRELIO · ANTONINO · AVG · ET

De altă parte r. 4 n'a cuprins, de sigur, decât numele scurt al guvernatorului, ca în inscripțiile dela Gromșin și Bela Slatina, deci:

SVB · M · SERVILIO · FABIANO · LEG · AVG

Din numărul de 25 de litere ce ne iese în acest rând trebuesc mai întâiu scăzute cel puțin 2, căci SERVILIO a fost scris, precum se poate observà în fotografia acestei inscripții, numai SERVIL deci L legat cu I, după care a urmat, cu un punct între L și F (vezi în fotografie diferitele puncte între cuvinte), FABIANO. Dar e foarte probabil că AN din FABIANO a fost legat, ca în PLANC

din rândul următor (vezi fot.), aşà încât r. 4 n'a avut decât cel mult (1) 22 de litere:

SVB · M · SERVIL · FABIANO (2) · LEG · AVG

Intorcându-ne acum şi la r. 3, în chip regulat nu putem aveà aici decât 15 litere:

L · AVRELIO · VERO · AVG

Prin urmare, sau aici, prin excepţie, AVGVSTO a fost scris întreg, sau spaţiul lăsat gol a fost umplut cu vreun ornament, ca de pildă una sau mai multe palmete, precum găsim în r. 1. — Dar mai e şi o a treia posibilitate. Pe o piatră miliară găsită la Buiuc-Tatlâgeac la N de Mangalia, Verus poartă singur încă în a. 162 titlul de *Armeniacus* (3), pe care Marcus Antoninus de abià din 164 înainte îl primeşte şi numai după insistenţele fratelui său (4). Chiar dacă piatra dela Tatlâgeac, n'ar aveà, cum crede Mommsen (5), valoare pentru a. 162, ci numai pentru a. 163, încă putem aveà în vedere pentru inscripţia noastră titlul de *Armeniacus*, căci nu avem nici un motiv să credem că M. Servilius Fabianus n'a mai fost în 163 guvernator al Moesiei inferioare, ci chiar dimpotrivă. Intre 162 şi 169 el e guvernator în cele două Moesii, întâiu în cea de jos, apoi în cea de sus (6): cât însă a stat într'o provincie şi cât în cealaltă, deocamdată nu putem prea precis arătà, lipsindu-ne ştirile. — Dacă admitem deci, că în inscripţia dela Turcoaia a fost pomenit şi titlul de biruinţă al lui Verus, atunci şi ultima dificultate pentru completarea rândului 3 ar dispăreà. Am aveà atunci numai de prescurtat titlul de *Armeniacus*, aşà ca rândul întreg să nu fie decât cu o literă, două mai lung decât cel precedent, adică cel mult de 23 de litere:

L · AVRELIO · VERO · AVG · ARMENIACO (7)

Pentru rândurile 5—9 ale inscripţiei noastre avem nevoie întâiu de

(1) Căci se poate ca şi B să fi fost legat cu I ca L cu I în SERVIL, sau ca B cu I, in inscripţia dela Bela Slatina (vezi-o în CIL. III, 12387).

(2) AN legate împreună.

(3) CIL. III, 7616.

(4) Vezi izvoarele de mine: *M. Aurelius Verus Caesar şi L. Aurelius Commodus*, p. 133 şi la v. Rohden, P.-W II, p. 1186.

(5) *Arch.-epigr. Mitt.* VIII, p. 249.

(6) Cf. şi Stout, *Governors*, p. 28.

(7) NI legate împreună.

explicat cuvintele *territorium* și *consistentes*, cari apar în chip evident în rândurile 7 și 9.

In anii 162—163 legiunea V Macedonica se află tot la Troesmis, căci încă prin 165 subt M. Iallius Bassus o constatăm aici (1).

Prin urmare, acei *consistentes* de cari vorbește inscripția noastră trebue să fie tot bine cunoscuții *veterani et cives Romani consistentes ad canabas legionis V Macedonicae* (2), organizați quasi-municipal într'un *vicus canabarum*, cu doi *magistri canabensium* și un *aedilis*, și, firește, un *ordo (decurionum)* (3) care aici se numește, încă înainte ca Troesmis să fi obținut drepturi municipale,— *ordo Troesmensium* (4), — precum acest *vicus canabarum legionis V Macedonicae* se numește în chip cu totul excepțional și printr'o autonomie foarte largă, cu numele indigen *Troesmis* (5) încă din timpul lui Antoninus Pius: *c(ives) R(omani) Tr[oesmi consistentes]* (6).

Ce este acum acel *territorium* de care pomenește inscripția noastră? Firește, câtă vreme legiunea e încă la Troesmis, el e *territorium legionis V Mac.* Dar, în practică, precum *vicus canabarum legionis V Mac.* a devenit un *vicus Troesmensium*, tot așà, și cu atât mai mult, ținutul rural atârnător de legiune—adică de *fiscus* (7)—dar dat în arendă coloniștilor, e de fapt *territorium Troesmense* sau *Troesmensium*. Intrebarea e însă dacă prin *territorium Troesmense* avem a înțelege și organizarea quasi-municipală a tuturor *vici*-lor din acest *territorium*, în felul celor de pe *territorium Capidavense*, având adică *quinquennales* ai întregului *territorium* ca magistrați supremi ai comunei acesteia rurale. In privința aceasta răspunsul e mai greu de dat. Putem spune numai atâta cu oarecare siguranță: având în vedere autonomia largă de care se bucură *Troesmis* ca *vicus canabarum* și rolul aproape municipal, pe care am văzut că-l jucà, e foarte pro-

(1) CIL. III, 6169. Cf. și Filow, *o. c.*, p. 64.

(2) CIL. III, 6166 (și p. 1008) din timpul împăratului Hadrian și 6167 din timpul lui Antoninus Pius.

(3) CIL. III, 6166 (dela Hadrian), 6162 și 6167 (dela Antoninus Pius) și cf. J. Jung în *Beiblatt* la *Jahreshefte des Oesterr. archaeol. Inst. in Wien*, XII, 1910, p. 143sq. și nota 10, — și Schulten la Pauly-Wissowa, III, p. 1453.

(4) CIL. III, 775 interpretat de Jung, *l. c.*, n. 10.

(5) CIL. III, 6167.

(6) Cf. Jung, în *Jahreshefte, l. c.*, p. 143, n. 10.

(7) Cf. Jung, *l. c.*, p. 144 și Filow, *o. c.*, p. 65, cu Schulten, la P.-W. III, p. 1454.

*

babil că diferiții *vici* de pe *territorium legionis*,—cari, firește, ca autoritate supremă administrativă și fiscală atârnau direct de legiune, adică, în ordine ascendentă, de *primus pilus*, de *praefectus castrorum* și în sfârșit de *legatus legionis*,—să se fi grupat împrejurul organizației quasi-municipale din *vicus Troesmensium*, alcătuind mai mult un fel de «*territorium municipii*» decât un «*territorium legionis*» (1), sau un *territorium* pur rural, ca cel din Capidava. In orice caz însă, acest *territorium* se va fi numit *Troesmense*, întocmai ca și canabele de lângă lagăr, și va fi atârnat edilitar de *magistri* și *aediles* din Troesmis, mai mult decât de orice altă autoritate.

Guvernatorul Fabianus având în 162-163 de făcut *a solo* clădirea de care vorbește inscripția noastră, va fi procedat și aici ca și în *territorium Montanensium: templum vetustate corruptum a solo per regionem Montanensium restituit* (2), adică a însărcinat pe quasi-magistrații și pe decurionii teritoriului să facă în numele său clădirea. Ce titlu vor fi purtat *magistri*-i din Troesmis ca reprezentanți ai întregului *territorium Troesmense*, e firește greu de hotărît. Ei s'au putut numì și *praefecti* și *praepositi* și *principes* și *actores* și *curatores* și poate și *magistri* ori *quinquennales* (3), ori chiar *aediles*, ca la Regensburg: *aedilis territorii contr(arii?) et kastrorum Reginorum* (4). Mai probabil e, având în vedere caracterul de domeniu fiscal al teritoriului troesmens, să se fi numit *praefecti* (5), ori, având în vedere numai situația lor de *magistri canabensium* în Troesmis, să se fi numit pentru *territorium*, *principes territorii Troesmensis* (6).

Potrivit cu aceste considerații am aveà dară pentru rândurile 5—9 de dat următoarele completări cu titlu ipotetic:

---

(1) In sensul strict al cuvântului, referindu-se numai la însuș ținutul folosit direct de legiune pentru nevoile ei, ca în inscripția din Aquincum, CIL. III, 10489: *Imp. Caesar M. Aur. Severus [Alexander p. f. Aug.] balneum a solo territorio leg. II Ad. p. S. fecit curante Fl. Marciano cos.* Cf. și inscr. din a. 268 pomenind niște *thermas maiores leg. II adi Claudianae* (CIL. III, 10492).

(2) CIL. III, 12385. Cf. observația lui Mommsen la acest număr: «mihi *regio* videtur accipienda esse de civitatis territorio eaque civitas iussu legati aedem refecisse».

(3) CIL. III, p. 2551 sq. și p. 2673.

(4) CIL. III, 14370[10].

(5) Cf. CIL. III, p. 2552, *s. v.*

(6) Vezi analogiile în CIL. III, p. 2552 *s. v.*

PRPR C PLANC*ius* ·············· *domo*
ANCYR · M · IN*steius (?)* ··········· *praef.* (1)
TERRITOR*ii Troesmensis templ*
VM · A · SO*lo fecerunt vet. et c. R. con*
SISTENTIB*us Troesmi ad legionem V Mac.* (2)

Am admis în r. 9 lecţiunea *consistentibus Troesmi,* în vedere că uzul stabilit pe vremea lui Pius prin inscripţia CIL. III, 6167: *cives Romani Troesmi consistentes,* n'a putut în anii următori să slăbească, ci dimpotrivă va fi devenit statornic, iar determinarea iuridică a legăturii celor *consistentes* cu legiunea am crezut că e în deajuns exprimată prin *ad legionem V Mac.,* ca în diferitele inscripţii din Pannonia: *veterani et cives Romani consistentes ad legionem II Ad.* (3),—aceasta cu atât mai mult, cu cât *consistentes Troesmi ad canabas* .... ar fi fost propriu zis un pleonasm, expresia *Troesmi* înlocuind în inscripţia de pe vremea lui Pius expresia *ad canabas* de pe vremea lui Hadrian (4).

Cât priveşte însăş justificarea epigrafică a textului propus, am aveà în r. 7, 24 –25 de litere, în r. 8, 25, iar în r. 9, 29.

Numărul de patru litere în plus în ultimul rând e aproape indicat prin îngustimea încă şi mai mare a literelor din acest rând faţă de cele precedente şi prin numărul mare de ligaturi ce-l observăm în partea păstrată a acestui rând.

Având în vedere cele de mai sus, inscripţia restaurată s'ar înfăţişà cam ca în fig. 11.

Adică: *Imperatoribus [Caes(aribus)] M. Aurelio Antoni[no Aug(usto) et] L. Aurelio Vero [Aug(usto) Armeniaco] sub M. Servil(io) [Fabiano leg(ato) Aug(usti)] pr(o) pr(aetore) C. Planc[ius.... domo] Ancyr(a) M. In[steius?.... praef(ecti)] territor[ii Troesmensis templ]um a so[lo fecerunt vet(eranis) et c(ivibus) R(omanis) con]sistenti[bus Troesmi ad legionem V Mac(edonicam)].*

Inscripţia are deci a fi datată din a. 162—163, şi anume pentru cazul că titlul de *Armeniacus* s'ar confirmà, mai exact din 163.

(1) Sau *principes.*

(2) Pentru *fecerunt* cu dativul interesului, cf. inscr. analoagă din Durostorum (CIL. III, 7474): *templum et statuam c. R. et consistentibus in canabis Aelis leg. XI Cl. Cn. Oppius Soterichus et Oppius Severus fil. eius de suo fecerunt* (pe vremea lui Pius): dedicaţia a fost făcută prin guvernatorul provinciei

(3) Vezi citatele la Schulten, în P.-W. III, 1452 sqq.

(4) CIL. III, 6167 cu 6166.

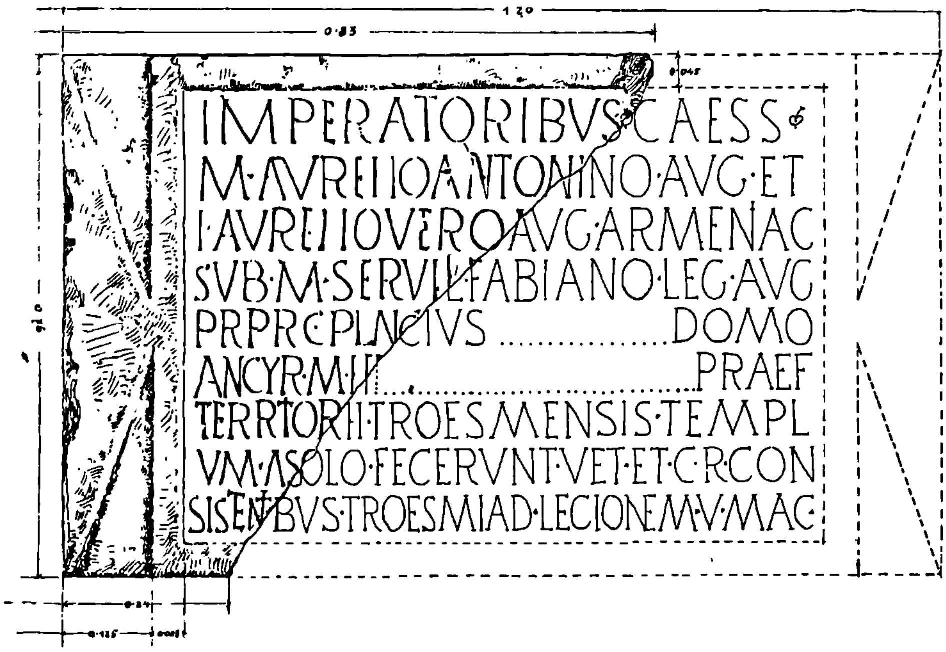

Fig. 11.

De reținut din ea e documentarea *teritoriului troesmens* ca organizație specială și după cum am căutat a dovedi mai sus, oarecum autonomă, în legătură mai mult cu însuș centrul quasi-municipal, cu constituție vicană din Troesmis, decât cu însăș legiunea V Macedonica și reprezentanții ei.

Firește partea ce ni s'a păstrat din inscripție e prea mutilată, pentru a conchide cu siguranță asupra amănuntelor de organizare a teritoriului pomenit, dar sper că în linii mari cele mai sus susținute sunt exacte și se vor confirmà prin descoperirile ce se vor mai face în acest ținut.

IV.

Știri nouă din Noviodunum.

In anul 1902, Tocilescu anunță că a primit la Muzeu o piatră cu inscripție, găsită ca material de construcție în ruinele cetății antice dela Isaccea și o publică în *Revista pentru Istorie*, VIII (1902), p. 283, dându-i numai textul:

......c]uram agent(ibus) Ti(berio) Cl(audio) Valen(te) q(uin)q(uennale) et Calsi(o) Celerian(o) et.... m(agistris), cu această explicare:

«Este de sigur vorba de o lucrare făcută sub îngrijirea lui Tib. Claudius Valens duumvirul quinquennal şi cei doi magistri ai unui pagus de pe teritoriul vechiului Noviodunum».

Cum explicaţia dată de Tocilescu nu este exactă, am căutat să revăd şi textul inscripţiei, înainte de a-i da interpretarea cuvenită. Printre pietrele depozitate la Muzeul Naţional am găsit în adevăr fragmentul respectiv, care e o simplă aşchie (groasă numai de câţivà centimetri: 0.035—0.10, înaltă de 0.74 şi lată de 0.62) de pe faţa scrisă a unui altar votiv(1). Din profilul inferior al altarului (vezi fotografia) e păstrat doar strictul trebuitor pentru a mai puteà recunoaşte natura monumentului (înălţimea soclului 0.33, lăţimea păstrată 0.68, adâncimea profilului 0.06).

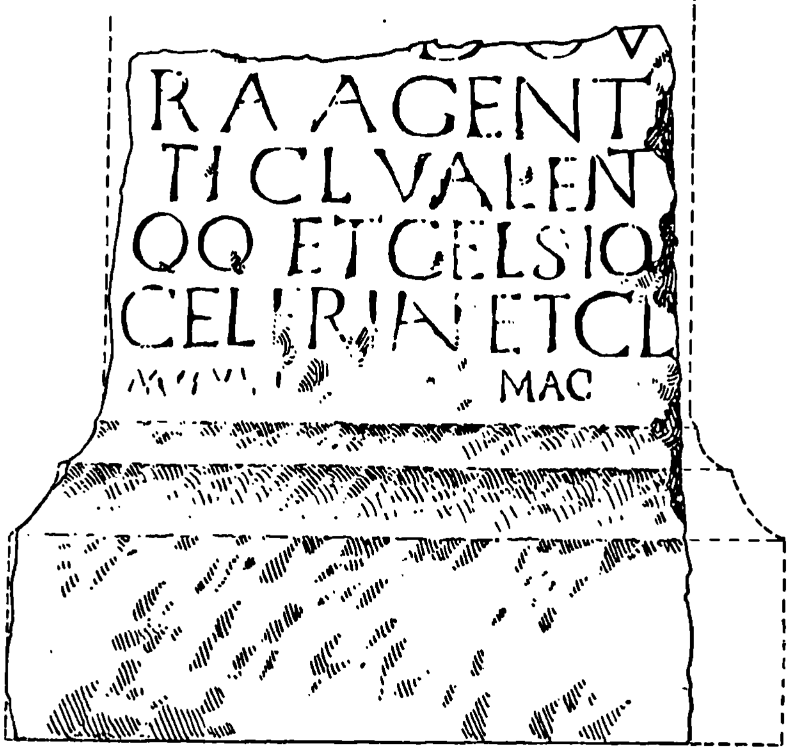

Fig. 12.

Revederea textului inscripţiei (înălţimea literelor: 0.065 în r. 1—5 şi 0.032 în r. 6) mi-a arătat că de fapt lectura lui Tocilescu erà pe alocurea greşită. Se pot vedeà încă foarte clar pe piatră următoarele litere:

(1) Vezi pl. VI, fig. 1.

... d(...) cu|ra(m) agent(ibus) | Ti(berio) Cl(audio) Valent(e) | q(uin)q(uennale) et Celsio | Celerian(o) et Cl(audio) | ... mag(istris).

Literele destul de frumoase ale inscripției și profilarea îngrijită a bazei indică prin caracterul lor secolul al II-lea d. Hr. Rusticitatea netezirii feței pietrei calcaroase arată de altă parte mediul rural unde a fost făcut și pus monumentul.

Despre teritoriul rural al Noviodunului n'avem până acum decât știri indirecte. Și anume, cu absolută siguranță nu putem socoti ca aparținând la acest *territorium* decât *villa* și *vicus* pomenite în CIL. III, 14447: *termini positi inter Siampudi [vil]lam [et] vican(os) B...ridave.... et Siribuendu.....kal. Apr.*, prin a. 200, când pietrele de hotar au fost puse *[i]ussu et ex decr[et]o v. c. Ovini Tert[ul]li co(n)s(ularis)* (1).

Tot de teritoriul noviodunens a ținut însă fără îndoeală și însemnata așezare romană dela Nicolițel, care într'o vreme, poate în legătură cu năvălirile Goților din sec. al III-lea înainte, a căpătat și foarte puternice întărituri, atât ca cetate, cu ziduri, cât și ca întărire strategică, cu un întreg sistem de valuri de pământ, cari se întind până azi pe o distanță de zeci de chilometri la NE, SE și SV de satul Nicolițel (2). Inscripțiile găsite la Nicolițel (3) documentează aici prezența unei populații romane cu caracter numai civil, și anume: una din inscripții, în latina vulgară, pomenește pe membrii unei numeroase familii care ridică un monument funerar *pari (=compari) et patri*, iar cealaltă, votivă, ne face cunoscuți trei *sacerdotes Iovis Optimi Maximi Dol(y)cheni*, cari pun un *votum* zeului lor, — adorat pe cât se pare, mai mult decât alții în ținutul noviodunens, — precum se înțelege din această inscripție în comparație cu cea următoare dela Meidanchioi.

In adevăr e mai mult decât probabil — având în vedere apropierea de Isaccea — că tot în *territorium Noviodunense* e de așezat și centrul roman dela Meidanchioi (4), de unde avem inscripția inaugurală a unui templu ridicat lui *Iupiter Optimus Maximus Doly-*

---

(1) Cf. *Cetatea Tropaeum*, p. 20.

(2) Cf. harta dela *Cetatea Ulmetum*, I.

(3) CIL. III, 7520 și 7521.

(4) Lucru pe care l-am făcut încă în harta mea istorică *Dobrogea în timpul Romanilor*, dată ca anexă la *Cetatea Ulmetum*, I, 1912.

chenus, pe vremea lui Elagabal (1) de trei *sacerdotes* ai lui, după nume orientali, doi poate chiar Syrieni (2) *(Barsemon, Dammas)* și cari *templum a solo fecerunt* (3), în respectivul *vicus* al cărui nume nu-l cunoaștem încă.

Dimpotrivă este cu siguranță greșită în *Corpus* III, p. 2670, interpretarea inscripției găsite la Babadag și care pomenește la a. 178 un *vicus* locuit de *cives Romani (et)* (4) *veterani vico Nov. (consistentes ?)* (5), atunci când *vico Nov.* e rezolvit de editori ca *vico Nov(ioduni)*. — Piatra a fost găsită la Babadag : aceasta e sigur. Dar la Babadag s'au mai găsit și alte monumente antice (6), cari tocmai ne arată că acolo a fost în orice caz o așezare romană și deci nu avem nevoie să presupunem că inscripția noastră a fost adusă la Babadag tocmai dela Isaccea. Căci un *vicus Novioduni* numai la Isaccea poate fi căutat, precum au și făcut editorii Corpului, identificând acest *vicus Nov.* cu *Noviodunum*. Tocilescu cetind (7) *c(ives) R(omani) v(eterani) et Viconov(enses)*, greșește în ce privește stabilirea raportului epigrafic între termenii acestei formule, care nu poate fi decât: *c(ives) R(omani) (et) vet(erani) vico Nov. (consistentes)* (8), dar are dreptate când și în *Fouilles et recherches* (9) și în *Catalogul Muzeului Național* (10), nu admite lectura din *Corpus*, cu Noviodunum, ci dă un *vicus Novus*, un Sat Nou, ca nume al localității antice dela Babadag.

Intorcându-ne acum la inscripția din Isaccea privitoare la un *quinquennalis* și având în vedere explicațiile ce am dat în prima parte

(1) Peste numele lui care a fost martelat e apoi săpat numele împăratului Severus Alexander.

(2) Cf. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 206.

(3) CIL. III, 14445.

(4) *Cives Romani veterani*, fără a subînțelege *et*, e un pleonasm neadmisibil, de aceea în transcrierea textului inscripției trebue numai decât pus *et* între parenteze ca fiind aici subînțeles de cei antici, și uitat ori lăsat cu știință la o parte din lipsa de acuratețǎ, altfel în general caracteristică acestei inscripții.

(5) CIL. III, 14448.

(6) CIL. III, 13739, 14214[24] și 14448.

(7) In *Fouilles et recherches* p. 203.

(8) Se poate de altfel ceti și simplu *Viconovenses*, cum a cetit Tocilescu, adică fără *consistentes*.

(9) P. 203

(10) București 1906, p. 34, nr. 492, unde repetă greșeala: *„cetățenii romani veterani* (în loc de *«și veteranii») și cei din* (în loc de *„locuind în"*) *Satul Nou"*.

a acestei comunicări, despre *territorium Capidavense*, interpretarea titlurilor de *quinquennalis* și *magistri* din noua inscripție dela *Noviodunum* nu poate fi decât aceasta:

Tiberius Claudius Valens e *quinquennalis territorii Noviodunensis*, în întregimea acestui *territorium;* ca atare el ocupă față cu cei doi *magistri* pomeniți împreună cu el o situație supraordonată: cei doi *magistri* reprezentând numai un, sau câte un *vicus* din *territorium*.

Opera făcută de acești «magistrați» rurali firește nu poate fi gândită ca în însuș cuprinsul castrului, ori al teritoriului rural al castrului dela Noviodunum, ci numai pe teritoriul de caracter civil, quasi-municipal, organizat în vecinătatea și sub auspiciile stațiunii militare dela Isaccea, dar autonom față de comandamentul militar de aici și avându-și ca și la Capidava numai legături foarte laxe cu autoritățile militare.

Cari sunt aici aceste autorități și cât de departe se întinde teritoriul rural noviodunens cu caracter milităresc, adică anexat direct lagărului, pentru trebuințele sale? La această întrebare nu se puteà răspunde până acum decât numai cu privire la timpul de după Dioclețian, dela care înainte în Noviodunum e garnizonată o întreagă legiune, *I Iovia* (1) (împreună apoi și cu auxiliarii *milites primi Constantiani);* întinderea de *territorium* necesară în acel timp lagărului din Noviodunum erà firește mult mai mare ca înainte, când aici nu erà decât un *castellum* de graniță, cu o garnizoană de trupe— am zice deocamdată prin ipoteză — auxiliare.

Mai multe cărămizi găsite în ultimul timp la Isaccea ne dau în sfârșit răspunsul la întrebarea de mai sus și pentru sec. II—III. Anume în Noviodunum erà o stațiune a flotei imperiale a Moesiei *classis Flavia Moesica.*

Pe cărămizile găsite la Isaccea deosebim următoarele stampile (vezi fig. 13):

(1) Asupra izvoarelor și discuției, dacă în Noviodunum a fost așezată de Dioclețian *leg. I Iovia* ori *leg. II Herculia* (după nouăle argumente aduse de mine și de Filow, în Troesmis; cf. și Mommsen în CIL. III, p. 999) cf. scrierea mea *Salsovia*, p. 21, 26, 39 și n. 2, 40 și notele, și Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, p. 83 sq.—Pentru alte mențiuni antice despre Noviodunum, v. A. Forbiger, *Handbuch der alten Geographie von Europa*, III, p. 751.

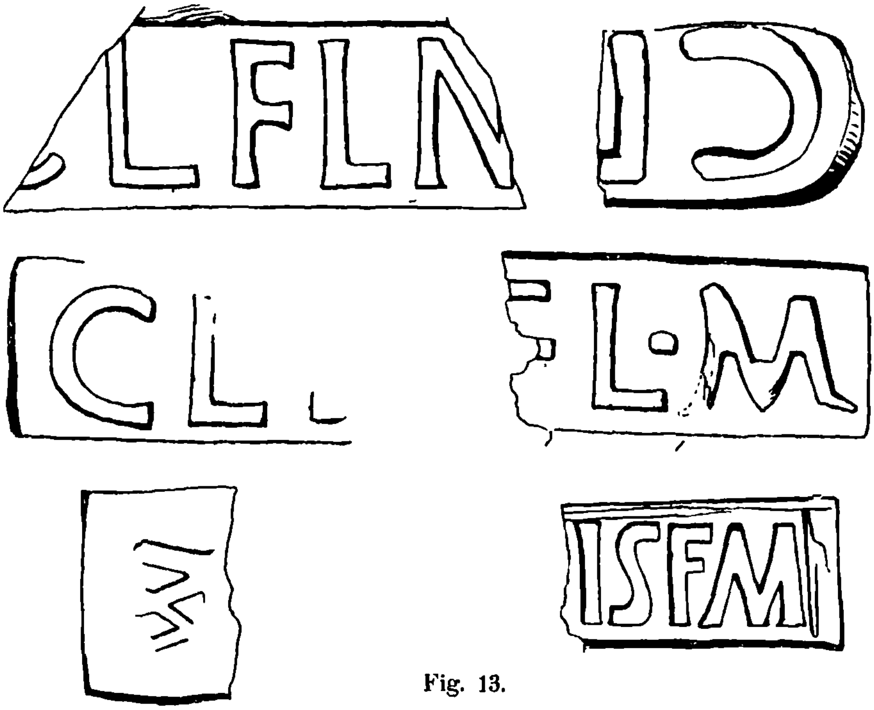

Fig. 13.

Prescurtarea obicinuită a fost deci: CLFLM, *cl(assis) Fl(avia) M(oesica)*. — Cărămizile fabricate de soldații cari își făceau serviciul în stațiunea dela Noviodunum a flotei de pe Dunărea Moesică, au servit firește la ridicarea lagărului și cazărmilor respectivilor *classici* de aici.

Astfel prin cărămizile dela Noviodunum ni se face cunoscută prima stațiune sigură a flotei Moesice, înainte de secolul al IV-lea (1). Căci altminteri nu știm din descoperirile monumentale de până acum decât următoarele lucruri despre *classis Flavia Moesica* în primele trei veacuri ale existenței ei.

(1) Prin *Notitia Dignitatum Or.* ni se fac cunoscute următoarele stațiuni: Margum, Viminacium, Egeta, Ratiaria, în Moesia Superior (XLI și XLII), — Transmarisca, în Moesia Inferior (XL) și Plateypegiae in Scythia Minor (XXXIX). Ca detașamente din foasta *classis Moesica*, cu stațiuni navale în Flaviana (Scythia Minor: XXXIX 20), Appiaria și Altinum (Moesia Inferior XL 22 și 28), avem a socoti pe *milites nauclarii* pomeniți de *Notitia* ca garnizonând în aceste localități. Cf. și Fiebiger, în P.-W., III, p. 2646 sqq. Pentru o stațiune a flotei Moesice în interiorul provinciei Moesia Superior, pe lângă Naissus, la Morava (Margus), cf. Premerstein-Vulić în *Jahreshefte d. k. Oesterr. arch. Inst.* III, 1900, Beibl. p. 132.

Intr'o diplomă militară dată de împăratul Domițian la 14 Iunie 92 *iis qui militant in classe Flavia Moesica*, găsim pomeniți șapte soldați veterani, cu nume în parte specific provinciale (1). O altă diplomă dela Traian, dată la 14 August 99, menționează în special pe *classici in Moesia inferiore* (2), iar o a treia tot dela Traian, dată la 13 Maiu 105, pe aceiași *classici*, însă fără altă determinare specială (3). In sfârșit o diplomă dela Hadrian, dată la 28 Fevruarie 138 pomenește pe *classici* în Moesia, de asemenea fără determinarea specială, dacă numai din Moesia Inferior, precum se precizează pentru auxiliarii din *alae* și *cohortes*, sau în general din Moesia (4).

Apoi, din câtevà inscripții răspândite (5) cunoaștem vreo cinci prefecți ai flotei Moesice; notăm în special o inscripție din Salonae, care ne face cunoscut pe un *praefectus classis Flaviae Moesicae*, devenit apoi *procurator Aug.* în Dalmatia (6); o inscripție din Tomi, pomenind pe un ἔπαρχος κλάσσης Φλ(αουΐας) Μυσικῆς Γορδιανῆς, devenit apoi și el, după terminarea carierei militare, tot *procurator Augusti* (7) și anume chiar în Moesià inferioară; o inscripție din Chersonesus Taurica, pusă în a. 185, menționează pe un *trierarchus classis Flaviae Moesicae*, originar din Ravenna (8), iar o a patra, din Tomi, începută latinește și încheiată grecește (9), pe un *veteranus classis Flaviae Moesicae* (10).

Cărămizile dela Isaccea alcătuesc deci o foarte prețioasă contribuție la istoria flotei Moesice, așà de puțin cunoscute, și în aceeaș vreme ne lămuresc și asupra caracterului primului castel militar ridicat la Noviodunum. Acest centru militar a fost anume la început numai o stațiune a flotei Moesice, iar teritoriul anexat lagărului spre folosința *classici*-lor a trebuit să fie foarte modest. Ca

(1) CIL. III, p. 1966, D. XXII (=p. 858, dipl. XV).

(2) CIL. III, p. 1970, D. XXX.

(3) CIL. III, p. 1972, D. XXXIII (=p. 865, D. XXII).

(4) CIL. III, p. 2328[69], D. CVIII.

(5) CIL. VIII, 9358; IX, 3609; VI, 1643; III, 8716 și *Arch.-epigr. Mitt.* VIII, 22 sq. și cf. Fiebiger, *l. c.* Dimpotrivă Sex. Octavius Fronto din CIL. III, p 858 nu este *praefectus classis*, ci *leg. Aug. pr. pr.* al Moesiei inferioare, precum arată și Stout, *Governors*, p. 43.

(6) CIL. III, 8716.

(7) *Arch.-epigr. Mitt.* VIII 22 sq. Cf. și Klebs, *Prosopographia imp. Rom.* I, p. 13, s. v *P. Aelius Ammonius.*

(8) CIL. III, 14214[34].

(9) Nu cum se face de obiceiu, dându-se acelaș text în două limbi.

(10) CIL. III, 7552.

urmare teritoriul dat coloniştilor civili a putut fi cât de respectabil şi astfel avem şi la Noviodunum, ca şi la Capidava, de constatat o naştere şi desvoltare a Romanismului organizat quasi-municipal în *territoria* cu *quinquennales*, compuse din *vici* conduse de *magistri*, pe baze pur civile, iar nu în legătură cu ocupaţia militară, cu *territoria legionum*, conduse de comandanţii militari şi colonizate subt auspiciile acestor comandanţi. Populaţia pur civilă, daco-romană, ori orientală-romanizată, constatată mai sus, prin inscripţii ca locuind în diferiţii *vici* de pe *territorium Noviodunense*, a trăit astfel aici în condiţii analoage cu cele dela Capidava, iar nu cu cele dela Troesmis, unde avem a face cu un *territorium legionis*.

V.

Un Mithraeum la Acbunar.

Franz Cumont cunoşteà, până la 1899(1), trei localităţi în Scythia Minor, unde erà adorat *Deus Sol Invictus Mithras:* Troesmis, Tropaeum Traiani şi Tomi(2). De atunci s'au mai găsit monumente privitoare la cultul Soarelui în Salsovia (3), în teritoriul troesmens (4) (la Acbunar) (5) şi la Ulmetum (6). De asemenea s'a mai găsit la Tropaeum Traiani un relief mithriac, rămas până azi inedit şi pe care îl voiu face cunoscut într'o comunicare specială, odată cu celelalte ştiri nouă, destul de numeroase, ce mai avem dela cetate şi dela monumentele comemorative din apropierea ei.

Cum despre monumentul dela Salsovia m'am ocupat pe larg la timpul său, iar despre cel dela Ulmetum voiu vorbì în curând, când voiu comunicà descoperirile ce am făcut anul trecut în a doua campanie de săpături la această cetate, pentru azi îmi rămâne să mă ocup mai deaproape cu monumentele mithriace dela Acbunar.

In urma intervenţiei Direcţiunii Muzeului Naţional, învăţătorul

(1) *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, II, Textes et monuments, Bruxelles, 1896, p. 130, 272 sqq., 470 şi cf. vol. I, Introduction, Bruxelles 1899, p. 364.

(2) Vezi citatele la Cumont, *l. l.*

(3) Vezi toată literatura chestiunii în scrierea mea *Salsovia*, Bucureşti 1906.

(4) Cf. argumentarea de mai jos.

(5) Cf. C. Moisil în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, II, 1909, p. 46.

(6) Cf. *Cetatea Ulmetum*, II, în *An. Ac. Rom.*

Ilie Stănescu din comuna Cârjelari, plasa Măcin, jud. Tulcea, a făcut în vara anului 1908 o cercetare asupra împrejurărilor în cari s'au găsit fragmentele mithriace din satul Acbunar, și, după cererea Muzeului, trimițându-le prin prefectură la București, a făcut și un raport cu data de 13 Iunie 1908. Din acest raport citez aici următoarele părți: «Locuitorul Drăghie Gheorghe a voit să-și împrejmuească curtea cu șanț. A început a săpà la fundul ei și a dat de un zid de piatră în pământ cam de 1 m. lățime și de 1 m. adâncime. A scos piatră brută pe o lungime de 25 m. (lățimea curții lui). Dela acest zid înspre Nord, la o depărtare de vreo 30 metri, la suprafața pământului ieșiseră, din cauza ploilor și a trecerii vitelor, câtevà bucăți de piatră brută. In acest loc, acum un an, fiul lui Drăghie Gheorghe a găsit o monetă de aramă, în mărimea unei piese de 5 lei... pe care a dat-o fostului cârciumar.... Săpând [aici] la o adâncime de 30 cm. a găsit [unul dintre fragmentele de reliefe] și apoi la o adâncime de 0 m. 50 a găsit [un relief întreg]. Celelalte bucăți le-a găsit amestecate cu pământ la mici distanțe. In timpul săpării s'au găsit și niște bucăți de olane, mai groase și mai late ca cele obicinuite, precum și un fel de opaițe de lut (arse), din cari una se păstrează cu cele 12 pietre la oficiul primăriei....».

Mai întâiu trebue să notez că din cele 12 pietre de cari e vorba în raport numai 10 au ajuns la Muzeu. Deasemenea nici opaițul antic nu a fost trimis (1). Două dintre fragmente s'au pierdut la prefectura din Tulcea (2). Celelalte resturi antice, lămpile, olanele, moneta s'au risipit chiar în sat.

Din raportul învățătorului din Cârjelari rezultă că fragmentele de marmoră au fost găsite *in situ*. Olanele de cari e vorba în raport, au alcătuit probabil chiar acoperemântul mitreului (3). Zidul cel mare însă, de 1 m. grosime, găsit la 30 m. spre Sud de punctul unde se aflau bucățile de marmoră și olanele, n'a putut în nici un caz face parte din însăș clădirea mitreului, întrucât lungimea sa de 25 m. nu ne îngădue a-l socotì nici în lățimea mitreului, care nu putea aveà decât cel mult 6—7 m., dar de obiceiu încă mai puțin

(1) Cf. în Dosarul Muzeului Național pe 1909, f. 42: adresa prefecturii de Tulcea, cu No. 1887, din 11 Martie 1909.

(2) Precum reiese din compararea adresei citate cu cea anterioară, No. 244, din 14 Ianuarie 1909 (Dosar cit. f. 12), unde e vorba de o piatră de marmoră și 11 fragmente aflătoare la prefectură, pe când cu adresa din 11 Martie se trimet Muzeului împreună cu piatra numai 9 fragmente.

(3) Cf. asupra mitreului din Sarmizegetusa, amănunte analoage la Cumont, II, p. 281.

decât atâta (1), nici în lungimea templului lui Mithras, întrucât chiar ca lungime e prea mare (2), și apoi și locul unde s'au găsit olanele și reliefele ne împiedecă de a admite o atare orientare a mitreului. Zidul de piatră din Acbunar aparține unei alte clădiri publice din așezarea civilă romană (un *vicus*) de aici și anume, fie în directă legătură arhitectonică cu mitreul, fie independentă de acesta.

Firește, o orientare mai sigură asupra acestor ruine nu ar puteà fi dată decât prin săpături. In orice caz însă mulțimea reliefelor mithriace găsite în acelaș loc, lămpile (3), olanele și pietrele neregulate de zidărie găsite tot acolo, arată în chip sigur că la Acbunar avem a face cu un *mithraeum* părăsit și prăbușit, rămas aproape neatins din vechime până la noi.

In afară de relieful păstrat intact, mai avem în total nouă fragmente, cari fac parte din încă cel puțin trei icoane mithriace, ceeace ne dă numărul destul de respectabil de patru sau chiar, mai sigur, cinci chipuri de cult solar găsite la un loc.

Din cele cinci reliefe numai unul a purtat inscripție, celelalte sunt fără nici o urmă de litere. Totuș — față de dimensiunile lor modeste — nici unul nu pare a fi fost însuș *simulacrum dei*, care steteà în fundul templului, fie lângă, fie chiar prins în peretele respectiv, și aveà de obiceiu dimensiuni mai mari decât diferitele reliefe de caracter votiv expuse tot în, sau lângă templu (4), ci cele

(1) Mitreul din Roma, sub biserica San-Clemente, are 9 m. pe 6 m. (Cumont, *o. c.* II, p. 205); mitreul dela Ostia, lângă termele lui Antoninus Pius, 16 m. pe 5.25 (*ibid.* p. 241); mitreul dela Spoleto 21. 10 m. pe 3.90 m. (p. 255); mitreul dela Aquincum 15.03 pe 7.06 (p. 321), etc. Cel mai mare *mithraeum* cunoscut, din Sarmizegetusa, ale cărui dimensiuni sunt în adevăr excepționale, pare a fi măsurat (nu e păstrat decât în parte) 26 m. pe 12 m. Pentru numeroasele mitree dela Ostia, vezi acum articolul lui L. Paschetto: *Il culto di Mitra ad Ostia* în *Bilychnis, Rivista di studi religiosi*, I, Roma 1912, p. 463 sqq., cu desenuri și planuri,—dat ca fragment din monografia aceluiaș despre *Ostia, Colonia Romana*, Roma 1912.

(2) Cf. nota precedentă și în general Cumont, *o. c.* II. Cf. ca exemplu mai apropiat de mithraeum, cel din Konjica (la SV de Sarajevo) cu dimensiunile 9 m. pe 5 m. (Patsch, *Archäol.-epigr. Unters. z. Geschichte d. Röm. Prov. Dalmatien*, în *Wissenschaftl. Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina*, VI, p. 188).

(3) V. pentru lămpi găsite în mitree, la Cumont, d. p. p. 241 (Ostia), p. 242, lit. *i* și 243 lit. *m.*, p. 257 nr. 5 (Spoleto), etc.

(4) Iată câtevà dimensiuni ale diferitelor *simulacra* până acum descoperite. La mitreul de pe Capitolin subt *Ara Coeli*, un *simulacrum* de 2.54 m. înălțime pe 2.65 (lățime) (Cumont, II, p. 193); la mitreul din Scarbantia (cf. fig. 194) 1.40 (înălț.) pe 2.30 (lăț.) (p. 328); la Mauls 1.20 pe 1.50 (p. 339); la Neuenheim 2.26 [1.80] pe 2.40 (p. 345 sq.); la Osterburken 1.76 pe 1.70 (p. 348 sqq.; la Gross-Krotzenburg 2 m. pe 2 m. (p. 352, etc.,

cinci reliefe au fost, probabil toate, niște simple *ex voto*, puse de credincioși fie chiar în templu, fie numai în pronaos, în onoarea zeului (1).

1. Relieful dela Acbunar păstrat în întregime (vezi planșa VII, fig. 1) e de marmoră gălbue având dimensiunile acestea: 0.52 m. înălțime, 0.53 m. lățime, 0.06 grosime. Conservarea e excelentă. Lucrarea e însă mediocră. In special piciorul stâng al zeului, îndoit pe spatele taurului, e total greșit.

Reprezentarea figurată de pe piatră e obicinuitul *sacrificium Mithriacum*. Peștera unde se face jertfă e indicată printr'un arc aproape ogival, stilizat în formă de boltă cu pietre neregulate. Deasupra peșterii, la dreapta și la stânga, se află câte un bust, și anume, ca de obiceiu, în stânga *Sol*, cu coroana de raze, în dreapta *Luna*, cu secerea lunii pe cap.

In grotă tot spațiul e ocupat de scena sacrificiului. Mithras, în *tunica*, *bracae* și *chlamys*, e reprezentat în poziția tradițională, cu corpul întors spre dreapta, cu genunchiul stâng pe spatele taurului orientat tot spre dreapta, iar cu piciorul drept sprijinit în toată lungimea de coapsa și piciorul drept dindărăt al animalului, cu hlamida fluturând în vânt, cu mâna dreaptă împlântând cuțitul în grumazul taurului, iar cu stânga înfiptă în botul (nările) animalului, ținându-i capul îndărăt. Căciula frigiană de pe capul zeului e destul de amănunțit stilizată în genul unui coif de legionar târziu roman.

Demn de observat e că figura lui Mithras e întoarsă cu totul spre stânga (2) și e redată în profil, iar cei doi dadofori ai zeului

etc.; că și aceste *simulacra* puteau fi *dicata* de particulari, e dela sine înțeles: chiar întreg templul puteà fi făcut de un particular. Dar rolul de chip oficial de adorare pe care-l aveà un atare *simulacrum*, cereà și ca dimensiuni o înfățișare mai monumentală. Că în mitreul din Konjica, în Dalmația, găsim ca icoană de cult un relief relativ modest, având numai 0.59 m. (înălțime) pe 0.825 m. (lățime), (vezi Patsch, în *Wiss. Mitt.*, *l. c.*, p. 191 sqq.) e ușor de explicat, de ce; icoana e cu două fețe săpate: deci stăteà nu în fund, la perete, unde avem a ne gândi o pictură de dimensiuni mai mari, care să înlocuească relieful obicinuit, ci erà așezată înaintea acelei picturi având a fi adorată de ambele părți.

(1) Cele mai multe din monumentele mithriace găsite până acum, fie inscripții, fie reliefe (acestea din urmă poartă foarte adesea pe chenarul inferior mențiunea *votum* ori *ex voto*) au acest caracter de *ex voto;* numai o mică minoritate e alcătuită de adevărate *simulacra* oficial-religioase (cf. Cumont, II, passim). Cf. și Patsch, *Zwei Mithras-reliefs* in *Wiss. Mitt. aus Bosnien und der Herzegovina*, VII, p. 160.

(2) De obiceiu zeul e reprezentat cu chipul în față ori spre dreapta (toate aceste determinări, din p. d. v. al privitorului!): cf. la Cumont, II, *passim;* totuș nu sunt rari nici chipurile cu fața către stânga: cf. *ibid.* p. 323, 252, 258, etc.

Cautes și Cautopates lipsesc(1). Subt taurul înjunghiat se poate observà, deși neclar, scorpionul, iar lângă taur târîndu-se spre dreapta, șearpele, și alergând înspre el, la dreapta, câinele.

Relieful nostru reprezentă deci forma cea mai simplă a sacrificiului mithriac, spre deosebire de celelalte trei reliefe cari s'au mai găsit la Acbunar și cari înfățișează o mai mare varietate de reprezentări simbolice cu privire la zeul solar, precum vom arătà numai decât.

2. Un al doilea relief (vezi planșa VIII, fig. 1), destul de simplu, dar având cele două figuri esențiale ale dadoforilor, e alcătuit din patru fragmente de marmoră albă, grunzoasă, cu bobul foarte mare și structură zaharoidală. Dimensiunile reliefului, care nu e păstrat decât în două treimi ale lui, fiind distrus atât sus cât și la stânga, precum și, în mică parte, la dreapta, sunt: în total lățimea de 0.30, înălțimea de c. 0.37 (păstrat până la 0.33) și grosimea de c. 0.045 — 0.050 m. Lipsesc din scena principală, care e, cu tot cu dadoforii, reprezentată în grotă, partea de sus a arcului, care formează intrarea peșterii, brațul drept al lui Mithras, care erà ridicat în sus spre stânga ca pentru a lovì cu putere în grumazul taurului și deasemenea lipsește partea dela brâu în sus a dadoforului *Cautes*. Din dreapta lipsesc picioarele lui *Cautopates*, facla lui plecată în jos e însă păstrată.

Relieful e ca execuție cu totul primitiv; pe alocurea fondul adâncit e lăsat neprelucrat, așà că nu se formează o față netedă. Subt taur se observă atât scorpionul, cât și șearpele. In ce privește pe cel de al treilea animal simbolic, câinele, se pare că a fost și el indicat prin acea proeminență neclară care se observă deasupra capului lui *Cautopates*.

Demn de reținut e faptul că însuș actul sacrificiului nu e arătat ca împlinit, — precum e cazul la aproape totalitatea reliefelor mithriace cunoscute, unde avem pe Mithras reprezentat cu mâna dreaptă pe cuțitul împlântat în grumazul taurului,—ci relieful nostru prezentă cazul foarte rar(2) de reprezentare a zeului cu dreapta ridicată sus

(1) Cf. Cumont, I, p. 203, n. 2: «sur les bas-reliefs il est exceptionnel que les dadophores fassent défaut....».

(2) Vezi la Cumont, II, p. 191, fig. 17, o grupă de teracotă din Chersonesul tauric, găsită la Panticapaeum, reprezentând pe Mithras ca Attis în atitudinea din relieful nostru, cu dreapta ridicată spre a lovì,—și p. 249, fig. 84, tot o grupă de teracotă, dela *Cales* în Italia, redând cam aceeaș atitudine.

către stânga spre a lovì apoi în clipa următoare cu toată puterea în taur. Insuş animalul nu e apoi reprezentat ca de obiceiu, doborît la pământ cu picioarele îndoite subt el, ci pare a fi redat în ultimul moment al fugii lui, când Mithras îl prinde de nări şi-l trânteşte la pământ (1). — Această notă privitoare la taur e însă mai comună în reliefele mithriace, — pe când cea de mai sus, cu privire la atitudinea zeului e foarte rară.

3. Dintr'un al treilea relief dela Acbunar ni s'au păstrat două fragmente (vezi planşa VIII, fig 2): unul de jos, din dreapta, mare de c. 0.20 (lăţime) pe 0.18 (înălţime), iar altul de sus dinspre stânga, dar nu chiar din marginea stângă, lat de 0.07 (jos)—0.09 (sus) şi înalt de 0.15 (dreapta)—0.13 (stânga); grosimea fragmentelor e de c. 0.03. Inălţimea totală a monumentului pare a fi fost de c. 0.38—0.40, iar lăţimea cevà mai mică, de c. 0.35. Marmora, deşì cu bobul mare, a fost bine lustruită şi lucrată. Arta e fireşte, ca de obiceiu, mediocră.

Relieful a fost împărţit în trei registre: unul mijlociu, a cărui lăţime sigură n'o mai putem fixà, cuprinzând scena principală a sacrificiului; unul superior, lat de c. 0.10 m., cu scene din istoria simbolică a zeului şi a animalelor sacre mithriace, şi unul inferior, lat de c. 0.12—0.13, de asemenea cu reprezentări figurate din istoria zeului *Mithras* şi a zeului *Sol*.

Din registrul mijlociu nu ni s'a păstrat decât capul şi partea superioară a corpului unei paseri, care ar trebuì să fie corbul, dar în relief nu prea seamănă cu el şi, apoi, vârful căciulii frigiene a lui Mithras, şi anume acestea în partea de sus a registrului, pe fragmentul cel mic, — iar în partea de jos, pe fragmentul mai mare avem încă: corpul taurului până la grumaz, dar fără picioarele de dinapoi, câinele, *Cautopates* (după urmele faclei plecate în jos, la dreapta privitorului, resp. stânga geniului) dela mijloc în jos, şi vasul sacru (un crater)(2); dacă din crater bea şearpele ori leul, nu se mai poate distinge, relieful fiind rupt imediat deasupra vasului. — De observat e că şearpele de subt taur lipseşte, iar scorpionul pare a fi numai indicat.

Din registrul superior distingem: 1° taurul în corabie (3), 2° taurul

(1) Intocmai ca în relieful din *Cales*, pomenit în nota precedentă.

(2) Cf. pentrul vasul sacru şi rostul lui pe reliefele mithriace, Cumont, II, p. 238, fig. 69, p. 278, p. 254 şi fig. 88, p. 294 sq., fig. 150 sq.

(3) Cf. la Cumont, II, p. 309, fig. 167.

în căsuță (1), 3° [Mithras la vânătoare] zeul, sau personajul ce-l întovărășește de obiceiu pe reliefe, pitit în genunchi îndărătul unor stânci, cu fața și corpul spre dreapta (2), 4° în dreapta stâncilor un câine fugind, sus spre dreapta, și un berbec stând culcat, jos spre stânga (3).

Din registrul inferior deosebim: 1° în stânga carul soarelui cu caii alergând spre dreapta: *Sol* cu coroana de raze iea de mână cu el în car pe *Mithras;* 2° în dreapta bustul unui om hirsut (poate, după obiceiu, cu cap de leu—din relief însă nu se distinge), ieșind din pământ numai dela brâu în sus și încunjurat de un șearpe, care își întinde capul înspre grupa cu carul solar; mâna dreaptă a figurii hirsute e ridicată în sus, pe când cea stângă e lipită de corp (4). Dacă această figură e de interpretat ca Oceanus (5), ori chiar ca Mithras (πετρογενής) (6), nu se poate hotărî: căci ambele explicări sunt posibile.

4. In ce privește acum al patrulea relief dela Acbunar (vezi planșa VII, fig. 2), acesta prezentă încă o și mai mare varietate de scene simbolice mithriace, și cu toate că păstrat numai în partea de sus, cuprinsul său ne e destul de clar.

Partea de sus a reliefului, ruptă în două bucăți, e lată de 0.41 m., iar ca înălțime variază între 0.12 și 0.22; grosimea plăcii e de c. 0.03. Marmora e ca și la celelalte reliefe, cu bobul mare, zaharoidală. Fața e destul de bine netezită; lucrarea e însă cu totul barbară, pe alocurea înțelegându-se numai cu mare greutate rostul diferitelor figuri.

Relieful a fost împărțit în cel puțin trei registre: unul îngust sus (lat în partea figurată de c. 0.05), cu episoade din istoria zeului, unul lat, la mijloc, cu scena principală din *sacrificium Mithriacum*, păstrat numai în mică parte, și având probabil o înălțime de c. 0.20—0.25 m. și apoi încă unul sau chiar două registre jos, iarăș cu episoade din legenda solară. Inălțimea totală a reliefului a trebuit

(1) *Ibid.*, unde figura taurului e nesigură, și p. 298, 299, unde e sigură.

(2) Cf. la Cumont, II, p. 298 și 306.

(3) Cf. *ibid*, p. 300, fig. 157.

(4) Cf. pentru șearpe împrejurul omului cu cap de leu numeroasele reliefe din Cumont, II, p. 207, fig. 35; p. 213, fig. 41, 43, 44; p. 215, fig. 46; p. 216, fig. 47; p. 232, fig. 63; p. 238, fig. 68 și 69, p. 259, fig. 96, p. 278, p. 294, etc.; pentru gestul mâinei drepte p. 213, fig. 44,—p. 295, fig. 151,—p. 293 sq., fig. 152, etc.

(5) Cumont, II, p. 295 sqq., etc.

(6) Pentru Mithras însuș cu șearpele împrejurul corpului, atunci când se naște din piatră, v. printre alte exemple, ca cel dela p. 322, în special figura dela p. 498, la Cumont, II.

*

deci să fie de c. 0.35—0.40, deci aproximativ egală cu lăţimea lui, aşà precum erà şi obicinuit.

In registrul de sus distingem următoarele reprezentări figurate: 1⁰ la capetele din stânga şi din dreapta ale registrului câte un bust: dintre acestea cel din stânga e clar al lui *Sol* cu coroana de raze, — cel din dreapta, deşi deasupra capului nu se vede semiluna tradiţională, e fără îndoeală al zeiţei *Luna;* 2⁰ lângă bustul lui Sol se vede *Mithras* cu căciula frigiană pe cap, şezând ori îngenunchind pe o stâncă şi trăgând cu arcul spre dreapta; 3⁰ urmează un fel de construcţie care pare, ce-i dreptul numai foarte pe departe, a semănà cu acea casă a taurului pe care am văzut-o şi într'alt relief dela Acbunar; 4⁰ clar reliefată se vede apoi barca cu taurul culcat în ea plutind pe valuri, iar 5⁰ între barcă şi casă un altar, aşà precum avem încă două alăturea lângă bustul Lunii, la stânga zeiţei (1); 6⁰ la dreapta bărcii sunt două figuri, cari par a fi culcate pe o κλίνη: e deci scena banchetului lui *Sol* şi *Mithras* (2); 7⁰ mai departe se vede Mithras purtând în spate taurul pe care-l ţine de picioarele de dinapoi, iar 8⁰ alături, probabil tot Mithras, cu o făclie în mâna dreaptă: ambele figuri au căciula frigiană pe cap. Lângă Mithras ca dadafor, sunt cele două altare pomenite.

Registrul mijlociu este el însuş împărţit în trei secţiuni: în mijloc subt un arc care reprezentă peştera sacră, Mithras vizibil din faţă, până la piept, cu hlamida fluturând, cu stânga ţinând taurul de nări şi plecându-i capul pe spate, iar cu dreapta, păstrată numai până deasupra cotului [împlântând cuţitul în grumazul taurului]. Deasupra grotei se vede: 1⁰ în dreapta leul coborînd pe pantă, spre vasul cu două torţi (craterul obicinuit), vizibil înaintea taurului, 2⁰ lângă el Mithras πετρογενής, cu cuţitul în mâna dreaptă şi făclia în cea stângă (3), iar subt el, 3⁰ un alt cap cu căciulă frigiană şi cu mâna întinsă în sus, cu o făclie, spre capul taurului, deci, chipul dadoforului *Cautes*. Deasupra grotei, în stânga, se vede: 1⁰ în colţul extern taurul în barcă, 2⁰ alături, spre dreapta, corbul, iar 3⁰ subt ei, capul cu căciula frigiană al lui *Cautopates*. Urma de relief din dreapta capului dadoforului nu se vede ce a putut fi, căci făclia aprinsă a lui Cautopates, plecată în jos, nu e probabil să fi ajuns cu celalalt capăt până în dreptul feţei zeului.

---

(1) Cf. pentru reprezentarea altarelor pe reliefele mithriace, d. p. la Cumont, II, p. 293 p. 198, fig. 23, p. 201, fig. 26, p. 232, fig. 63 (p. 254 cu fig. 88), etc.

(2) Cf. d. p. Cumont, II, p. 310 sq., etc.

(3) Cf. la Cumont, II p. 202, fig. 28.

5. Cel dė-al noulea fragment dela Acbunar (vezi pl. VI, fig. 2 și desemnul din fig. 14) nu se potrivește, după stilul lui, cu nici unul din celelalte, așà că a trebuit să facă parte dintr'un al cincilea relief din mitreul de aici. El e de formă triunghiulară și nu are decât 0.09 (baza) pe 0.11 (înălțimea). Marmora e de acelaș fel ca la celelate reliefe, dar e mai bine netezită pe fața lucrată și sculptura e cevà mai îngrijită ca la celelalte reliefe.

Pe chenarul profilat fragmentul are și câtevà litere cari arată, alăturea cu însăș scena reliefată precum și cu marginea de jos a fragmentului, bine păstrată, că aici avem o bucată din registrul de jos al unui *simulacrum* votiv mithriac.

Din relief nu s'a păstrat decât cevà mai mult ca jumătatea anterioară a cailor cari duceau carul cu *Sol* și cu *Mithras*. Quadriga erà orientată, ca de obiceiu spre dreapta, unde va fi fost întimpinată de Oceanus, precum se vede și pe cel de-al treilea relief dela Acbunar, și în general, e tradiția reliefelor mithriace.

In ce privește inscripția se pot deslușì următoarele litere (v. fig. 14),

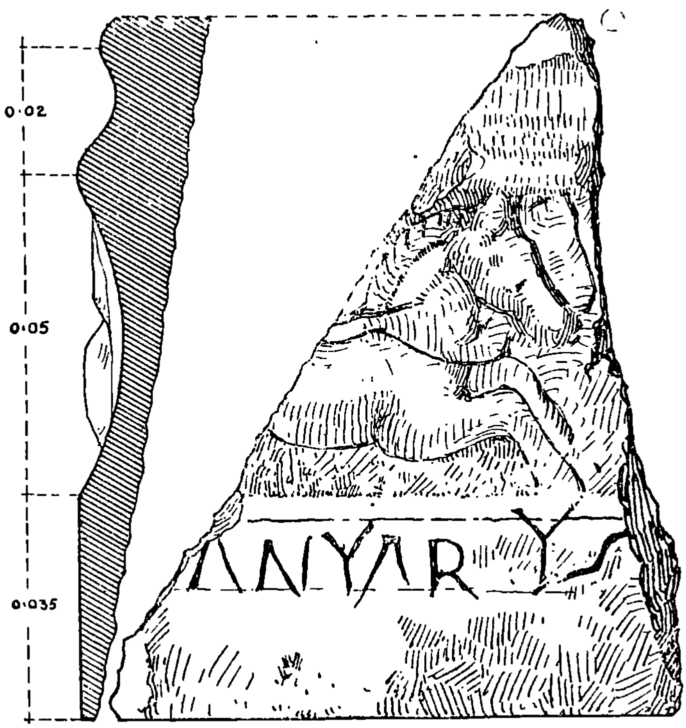

Fig. 14.

cari, probabil, sunt a se cetì *[I]anuar(is)* (sau—*as*) *v(otum) s(olvit)* subînţeles înainte de *Ianuaris* (—*as*), *kalendis* (—*as*) sau *idibus* (—*us*), şi deci ar arătà data dedicaţiei. Inainte de aceste cuvinte a trebuit să fie numele adorantului. Caracteristică e forma greacă Y a lui V, ceeace arată sau un artist grec, sau, în orice caz, cel puţin o influenţă greacă, de altfel firească în aceste locuri şi în acest timp.

Toate cinci reliefele dela Acbunar arată a fi după stil, precât poate fi vorba de stil la nişte lucrări aproape barbare, dela sfârşitul secolului al II-lea ori începutul celui de-al III-lea.

Cât priveşte teritoriul, din care făceà parte acel *vicus* dela Acbunar, unde a fost mitreul nostru, situaţia geografică a satului Acbunar, care nu e decât la 10 km. de balta brăileană a Dunării şi la c. 15 km. de anticul Troesmis, iar din punctul de vedere al împărţirii teritoriilor romane din Nordul Scythiei Minore nu poate cădeà decât numai în *territorium Troesmense*, este evident că *vicus*... dela Acbunar a făcut parte până la Marcus Aurelius din *territorium legionis V Macedonicae*, iar apoi din *territorium municipii Troesmensis* (1).

Intensitatea cultului lui Mithras, constatată încă mai de demult la Troesmis (2) (în lagăr şi *canabae* şi apoi în oraş), se arată acum prin monumentele dela Acbunar că a fost generală în întregul teritoriu troesmens, pe când dimpotrivă, în celalalt ţinut important rural dela Dunărea de jos, la *Noviodunum* şi în diferiţii *vici* de pe respectivul *territorium* (3) până acum nu s'a găsit nici un monument privitor la *Deus Sol Invictus Mithras*.

VI.

Cimitirul roman dela Râmnicul de jos.

Nenumăraţii *tumuli* din Dobrogea, cari s'au mai păstrat până la noi, acoperă subt ei adormiţi întru eternitate din epoce foarte deosebite între ele, dar continuate una prin alta din secol în secol, în vreme de aproape un mileniu şi jumătate. Dela movilele ridicate de «Scytho»-Thracii din secolul V—IV a. Chr. ori de Elenii

(1) Cf. mai sus, p. 492 şi 494 sqq.
(2) Cf. Cumont, II *s. v.*
(3) Vezi mai sus, c. IV, p. 502 sqq.: *Ştiri nouă din Noviodunum.*

din cetăţile dela Mare ale aceluiaş timp şi până la movilele ridicate de barbarii bulgari *chanilor* lor din sec. VII—IX, obiceiul de a închinà morţilor astfel de memoriale s'a continuat în chip statornic la toţi locuitorii Dobrogei,—astfel că azi găsim în aceşti *tumuli* resturi istorice din toate timpurile pomenite, şi putem lămuri şi documentà cu monumente de-ale morţii vieaţa acelora cari altfel, sau nu ne-au lăsat de fel alte ştiri despre dânşii, sau ne-au lăsat numai prea puţine.

In marea lor majoritate însă, movilele dobrogene aparţin epocei greco-romane. Cele mai vechi de acest timp au fost—de erau mai mici—făcute una cu pământul încă de agricultorii greco-romani şi thraco-romani. Cele mai târzii au fost în orice caz mai puţine, căci o populaţie aşà de deasă ca în vremea romană (sec. II—III) n'a mai avut Dobrogea decât în timpurile nouă de tot.

Diferiţii *vici* şi *villae* thraco-romane din Scythia Minor, întru cât n'au fost prefăcute apoi în sec. III—VI în *castella* ori *burgi*, au pierit cu totul în scurtă vreme după aşezarea barbarilor prin aceste părţi. Modestele clădiri ale colonilor romani n'au putut adesea nici chiar ca ruine ori temelii subpământene ajunge până la noi. Grupele de *tumuli* însă, cari încet-încet s'au alcătuit pentru odihna morţilor pe lângă *vici* şi *villae* s'au păstrat.

O astfel de grupă de movile se vede şi azi lângă şi în satul Râmnicul de jos, la hotarul de Miazăzi al judeţului Tulcea, cam la vreo 12 km. spre NE de *Ulmetum*.

Cărei vremi au aparţinut movilele dela Râmnicul de jos, ştim acum sigur din descoperirea într'una din ele a unui altar funerar de prin anii 200 d. Hr., precum vom dată mai jos monumentul.

E vorba adică de cimitirul unui *vicus* thraco-roman de prin aceste părţi, întemeiat de coloniştii adunaţi împrejurul unei *statio* de *beneficiarii* de pe drumul cel mare roman care treceà prin Ulmetum spre Nord către Noviodunum şi spre Sud către Tropaeum Traiani: acea *statio* a trebuit să fie undevà prin apropiere,—şi, având în vedere că o atare staţiune de *beneficiarii* se instituià la încrucişarea unor drumuri, poate că aici avem a căutà acea *statio* care a trebuit să existe la încrucişarea drumului imperial pomenit mai sus, cu drumul dela *Carsium* spre Răsărit, pe lângă Dulgheru şi Casimcea, către Sarighiol şi Ceamurli de jos (1). Destul că aşezarea dela Râmnicul de jos se documentează sigur ca romană.

(1) Vezi harta mea *Dobrogea in timpul Romanilor*, anexată la *Cetatea Ulmetum*, I.

Movila—cu un diametru de c. 30 m.—unde s'a găsit monumentul nostru(1), a fost săpată pe vremuri de niște Bulgari drept în mijlocul ei, pentru a se găsì comoara ascunsă în ea. In loc de comoară n'au găsit decât osemintele unui biet om, cu a cărui ţeastă multă vreme s'au jucat după aceea copiii din sat.

Proprietarul actual făcându-şi şanţul de împrejmuire al proprietăţii sale a tăiat movila în partea de Sud, dela Est la Vest şi cu acel prilej a dat peste monumentul funerar ce-l vom descrie mai jos. Acest monument fiind prea greu pentru a fi dus mai departe, a fost târît numai la câţivà metri dela locul descoperirii şi răsturnat cu faţa scrisă în sus. Deacurmezişul lui ţăranul şi-a făcut apoi împrejmuire de piatră, trecând cu zidul lui primitiv peste însuş mijlocul monumentului (vezi planşa IX, fot. 1).

In această stare a rămas piatra de mormânt scoasă din movilă până în vara trecută, când mergând eu acolo am hotărît ridicarea ei şi ducerea la *Ulmetum*, întru cât chiar în Râmnicul de jos n'aveà unde fi păstrată şi fusese încă şi stricată de copii, de când sta sub zidul de împrejmuire, în vreme ce la Pantelimonul de Sus aveam atât şantierul de săpături cât şi un gardian permanent al Muzeului şi al cetăţii antice *Ulmetum*, astfel că preţiosul monument fără a fi îndepărtat prea mult de locul de origine puteà fi pus în siguranţă faţă de alte stricăciuni.

Cât priveşte însăş movila am hotărît săparea ei spre a stabilì: 1° locul exact unde fusese aşezat altarul funerar şi 2° felul de îmmormântare a celui răposat.

Sondarea movilei s'a făcut printr'un şanţ paralel cu cel făcut de locuitor, aşà fel ca să treacă prin centrul movilei (vezi fig. 15).

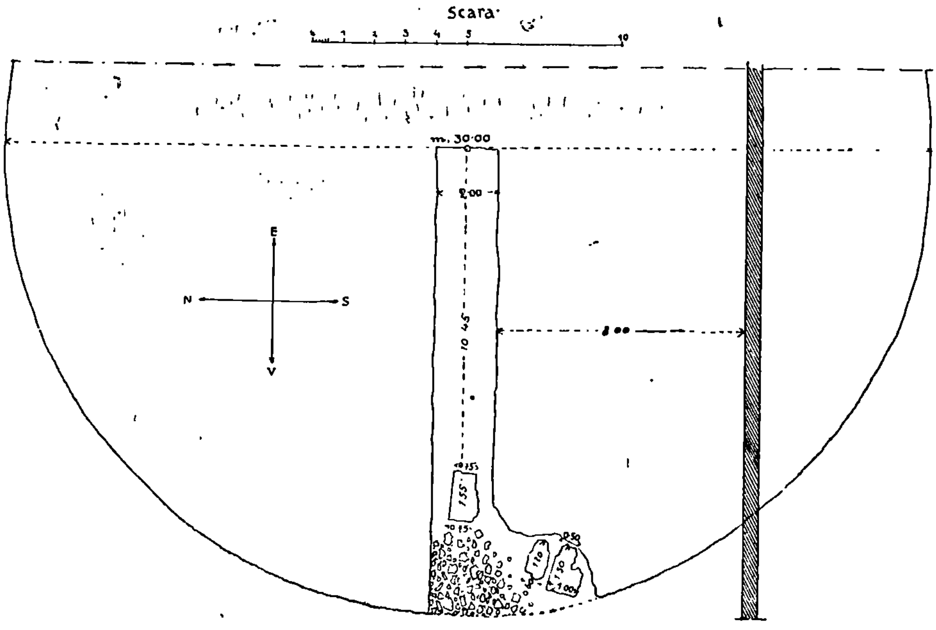
La capătul de Vest al şanţului (lung de c. 15 m.) s'a dat de trei pietre mari: *a* (de 1.55 pe 0.75—0.85 pe 0.63), *b* (1.20 pe 0.60) şi *c* ($1.50 \times 1.00 \times 0.45$) precum şi de niște dărâmături şi aşchii de piatră, *d*, cari toate (vezi planşa IX, fot. 2) arătau că aici au fost substrucţiile monumentului funerar propriu zis, pe care ţăranul cu locul îl găsise cevà mai spre Sud, târît acolo fără îndoeală de Bulgarii cari săpaseră întâiu movila.

Despre un cavou de piatră în felul celor aflate la Mangalia, pe teritoriul anticului *Callatis*, nu poate fi deci vorba la acest *tumulus* dela Râmnicul de jos. Cel de veci adormit fusese îmmormântat în felul obicinuit: fie inhumat, fie ars, — şi deasupra mormântului

(1) Drept în colţul de SV al satului, în curtea locuitorului Dumitru Munteanu.

se ridicase movila, iar la poalele ei, către Vest fusese pus altarul comemorativ funerar.—Cât priveşte craniul găsit de Bulgarii căutători de comori în movilă, sunt înclinat a crede că el nu a aparţinut Romanului îngropat aici, ci vreunui locuitor de mai târziu, îngropat mai la suprafaţă (1), tot în aceeaş movilă.

Altarul funerar de calcar conchiliar e un enorm monolit, înalt de 2.13 m., lat sus de 0.92 şi jos de 0.97 (la nivelul profilelor), iar la mijloc de 0.69 (la nivelul inscripţiei) şi gros sus de 0.88, iar la mijloc de 0.64. (Vezi planşa X, iar în text fig. 16).

PLANVL SAPATVRII PRIN MOVILA DE LA RAMNICVL DE JOS

Fig. 15.

Profilele sunt proeminente faţă de câmpul scris cu 0.115 şi au înălţimea totală: cel de sus de 0.38, din care 0.21 front vertical, iar cel de jos 0.37, din care tot 0.21 front vertical. Inălţimea literelor e de 0.07 în rândul cu D·M, de 0.055 în primul rând lung, de 0.04 în al doilea rând şi—variind—de 0.035—0.040 în celelalte trei rânduri. Literele sunt îngrijite, dar fără eleganţă. La o datare

(1) Astfel de cazuri de utilizare a vechilor *tumuli* şi pentru îngropări mai recente sunt foarte dese.

mai precisă nu pot servì, fiind destul de comune ca duct, atât pentru sec. II cât şi III (prima jumătate).

Fig. 16.

Relieful din partea de sus a monumentului între cele două litere

D şi M, reprezentă chipul obicinuit al eroului călăreţ. In relief foarte slab, deabià indicat, se vede călărind spre dreapta un bărbat cu mantia fluturând în vânt, în mâna dreaptă cu o lance, iar în stânga ţinând un scut.

Inscripţia e a se cetì precum urmează:

D(is) M(anibus) Ael(i) Ingenui b(ene)f(iciarii) co(n)s(ularis) leg(ionis) XI Cl(audiae); vixit an(nos) [XL] (1). *Ulpia Matrona coiug[i be]ne merenti fecit. va[le] viat(or).*

Primul lucru vrednic de însemnat în privinţa lui Aelius Ingenuus este faptul că el e pomenit nu ca *ex beneficiario* (adică *veteranus*) ci ca *beneficiarius*, în activitate. Explicarea şi datarea inscripţiei va aveà deci a fi făcută din acest punct de vedere.

Ştim că diferiţii *beneficiarii* erau întrebuinţaţi nu numai oriunde în cuprinsul provinciei în care garnizonà legiunea lor,—în special ca şefi de staţiuni militare postale pe marile drumuri romane (2), dar chiar în alte provincii,—având delegaţii speciale, primite dela guvernatorul lor, comandant general şi al legiunii din care făceau ei parte (3). Prin urmare nu e obligator ca într'un ţinut mai apropiat de cartierul legiunii V Macedonica—precum erà staţiunea dela NV de Râmnicul de jos—să fi fost aşezat un *beneficiarius consularis* luat din această legiune, ci el puteà fi adus din oricare legiune a Moesiei inferioare, sau chiar din vreo legiune aparţinând unei provincii vecine, ca de pildă acel *beneficiarius consularis legionis XIII geminae Antoninianae*, pe care îl găsim la Taiţa, spre NE de *Troesmis* ca şef de *staţie*, detaşat tocmai din Dacia (4).

Totuş, în deobşte, se ţineà în seamă şi situaţia de fapt, detaşându-se la diferitele *stationes* din ţinutul ocrotit de o legiune, *beneficiarii* din legiunea respectivă. Astfel la Axiopolis, care e mai aproape de Durostorum, ca de oricare alt lagăr legionar, găsim un *beneficiarius legati legionis XI Claudiae* (5), la Tomi un *benefi-*

(1) Inceputul numărului e asigurat prin fragmentul de bară superioară oblică păstrat din stânga cifrei X, iar sfârşitul e asigurat prin faptul că după X nu mai erà loc pe piatră decât pentru o singură cifră; această cifră nu poate fi X, pentrucă la această vârstă respectivul nu puteà fi încă *beneficiarius*, nici C, căci la 90 de ani respectivul nu mai puteà fi în serviciu, ci numai L: deci, XL.

(2) Cf. A. v. Domaszewski, *Die Beneficiarierposten und die Römischen Strassennetze*, in *Westdeutsche Zeitschrift* XXI, 2 (1902), p. 158 sqq.

(3) Cf. la v. Domaszewski, *Die Rangordnung des Römischen Heeres* (extr. din *Bonner Jahrbücher*, 117, Bonn 1908), p. 33, citatele respective.

(4) CIL. III, 6161 şi cf. *Cetatea Ulmetum*, I, p. 88.

(5) CIL. III, 14439.

ciarius consularis duplicarius, din *leg. V Macedonica* (1), dela Troesmis; în sfârșit chiar acel *beneficiarius* din *leg. XIII gemina* pe care l-am întâlnit la Taița e acolo, pentrucă *leg. V Macedonica* pe timpul inscripției (încep. sec. III) nu mai erà la Troesmis, ci în Dacia. La Troesmis nefiind nici o legiune, iar drumul pe la Taița fiind în dependență economică și strategică de Dacia, erà oarecum firesc să fie detașat aici un *beneficiarius* din Dacia.

Prin urmare, dacă vedem în stațiunea dela NV de Râmnic un *beneficiarius consularis* luat din *leg. XI Claudia* dela Durostorum, deși ar trebui să găsim unul dela Troesmis, din *leg. V Macedonica*, e oarecare probabilitate că *leg. V* nu mai erà în acel timp în Moesia Inferior, ci fusese mutată în Dacia. Firește cu absolută siguranță nu se poate afirmà nimic în această direcție, dar e un mare grad de probabilitate, că de fapt timpul instalării beneficiariului Aelius Ingenuus la Râmnicul de jos e, cel mai de vreme, sfârșitul secolului al II-lea, deci epoca lui Septimius Severus. La această concluzie ar conduce de altfel în chip mai aproximativ și însăș caracteristica epigrafică a monumentului.

Dimpotrivă putem socotì ca un fapt definitiv câștigat existența unei *statio* de *beneficiarii* la NV de Râmnicul de jos pe drumul imperial Marcianopolis-Noviodunum.

In adevăr, Aelius Ingenuus—*beneficiarius* în activitate—fiind immormântat în cimitirul dela Râmnicul de jos, locul său de staționare în timpul vieții n'a putut fi nici la *Ulmetum*, care e prea departe spre Sud, nici la Kizilassar *(? Ibida)*, care e prea departe spre Nord, ci în vreo *statio* intermediară. Dar în afară de acele două mari răspântii pomenite ale drumului imperial NS cu diferitele *semitae* EV, nu avem prin aceste părți un *quadrivium* decât numai în ținutul dela NV de Râmnicul de jos și de sus unde, precum am amintit, drumul imperial SN erà tăiat de *semita* VE *Carsium*-Ceamurli de jos (resp. Casapchioi și *regio Histriae)*.

In harta mea istorică «Dobrogea în timpul Romanilor», dată ca anexă la prima comunicare despre *Cetatea Ulmetum*, am fixat traseul celor două drumuri conducându-mă de descoperirile făcute până atunci în Chiuciucchioi și Caildere, pentru drumul SN (2), și în Dulgheru, Casimcea și Sarighiol pentru drumul de VE (3). Cu acel prilej, am deviat drumul de SN, pentru inscripția dela Chiuciucchioi

(1) CIL. III, 7550.

(2) Vezi *Cetatea Ulmetum*, I, p. 82.

(3) *Ibidem*, p. 87.

cevà spre V de direcţia absolut dreaptă, care ar fi dus cevà mai spre Răsărit, mai în apropiere de Râmnic, şi am deviat, din pricina inscripţiei dela Casimcea, drumul de VE cevà spre N de direcţia neîntreruptă VE, care ar fi dus iarăş mai pe aproape de cele două Râmnice. Restabilind acum liniile drepte ale celor două drumuri, fixăm respectiva *statio* de *beneficiarii* la V de Râmnicul de sus şi la NNV de Râmnicul de jos, marele drum imperial trecând spre Nord-Nord-Est, pe culmea podişului dela V-de cele două Râmnice, la egală distanţă şi de aşezarea antică dela Chiuciucchioi şi de cea dela Râmnicul de jos şi anume numai la câte c. 1500 m. de fiecare din ele.

Cât priveşte acum punctul mai precis de răspântie la *via* cu *semita*, el trebue fixat poate chiar cevà mai la N de direcţia Râmnicului de sus, întrucât nu putem admite pentru drumul Dulgheru—Sarighiol nici o prea mare deviare spre Sud.—E drept că descoperirea, prin monumentul dela Râmnicul de jos, a unei *statio* de *benficiarii* în această regiune ispiteşte să admitem încă un drum direct spre *Histria* trecând dela Râmnic prin Imam-Ceşme şi Taliverdi, —şi anume aceasta cu atât mai mult, cu cât nu numai cele două Râmnice, dar chiar şi Chiuciucchioi atârnau ca *territorium* de *Histria* (1). Fireşte însă, până la nouă argumente nu putem considerà acest nou drum decât ca o simplă ipoteză.

Pentru Romanismul din Dobrogea de mijloc şi în special din teritoriul oraşului *Histria*, inscripţia pusă de *Ulpia Matrona* la Râmnic soţului ei *Aelius Ingenuus* are o însemnătate cu atât mai mare, cu cât ea ne documentează prezenţa în acest ţinut a unui element oficial, curat roman, pe lângă cel privat, colonial, grecoroman (2).

Incheierea inscripţiei: *vale viator*, indică apriat aşezarea monumentului la drum, după obiceiul antic, şi anume, în cazul nostru special, cu faţa spre V, căci el a fost aşezat în această parte a movilei, orientat absolut exact pe linia EV. Această încheiere confirmă încă odată existenţa unui drum roman pe la V de Râmnic, cu direcţia fireşte SN, ceeace ne-ar face să credem că e vorba chiar de drumul imperial discutat mai sus. O aşezare a monumentului nostru la drumul imperial e însă nu numai probabilă, ci chiar sigură, dacă ne gândim la calitatea specială pe care a avut-o cel

---

(1) Cf. *Cetatea Ulmetum*, I, p. 36 sq. şi harta.
(2) Cf. *Cetatea Ulmetum, l. c.* şi *passim*.

răposat, în legătură tocmai cu drumul imperial, el fiind *beneficiarius consularis*, șef de *statio*, pe însuș acel drum, lucru care a cerut oarecum în chip obligatoriu așezarea respectivului *tumulus* în apropierea drumului și orientarea altarului funerar cu fața spre acel drum.

VII.

Castrul roman dela Pantelimonul de jos.

Cel mai drept drum care legà *Tomi*, metropola Pontului, cu Nord-Vestul Dobrogei se ridicà în sus pe valea Casimcei până la punctul

CASTRVL ROMAN DELA PANTELIMONVL DE JOS
CV IMPREJVRIMILE ANTICE SI MODERNE.

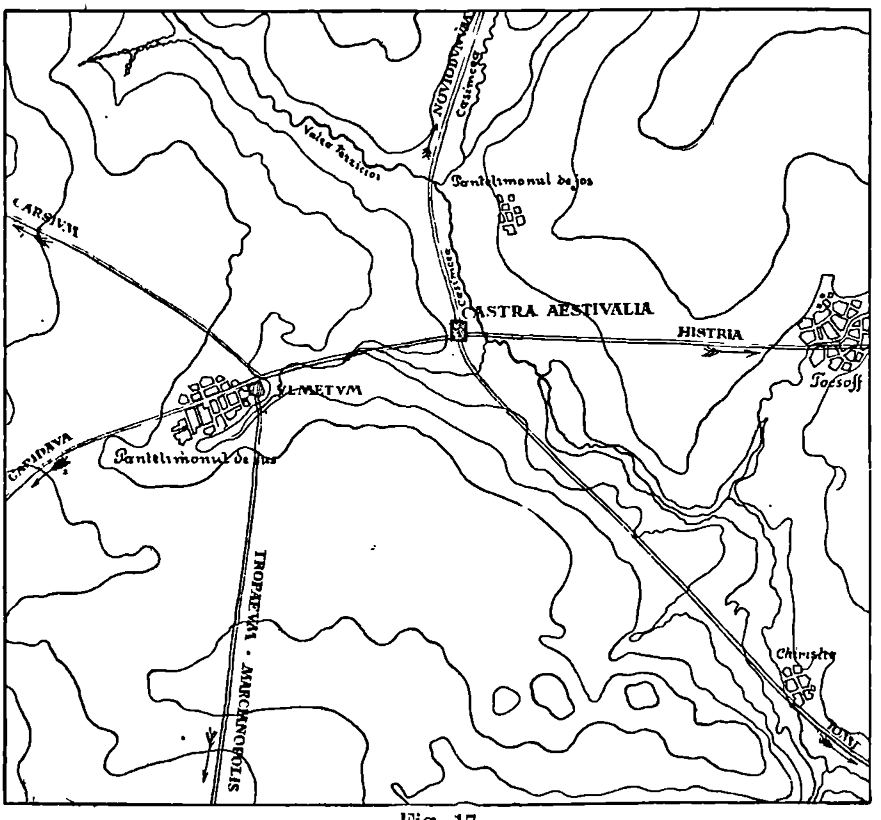
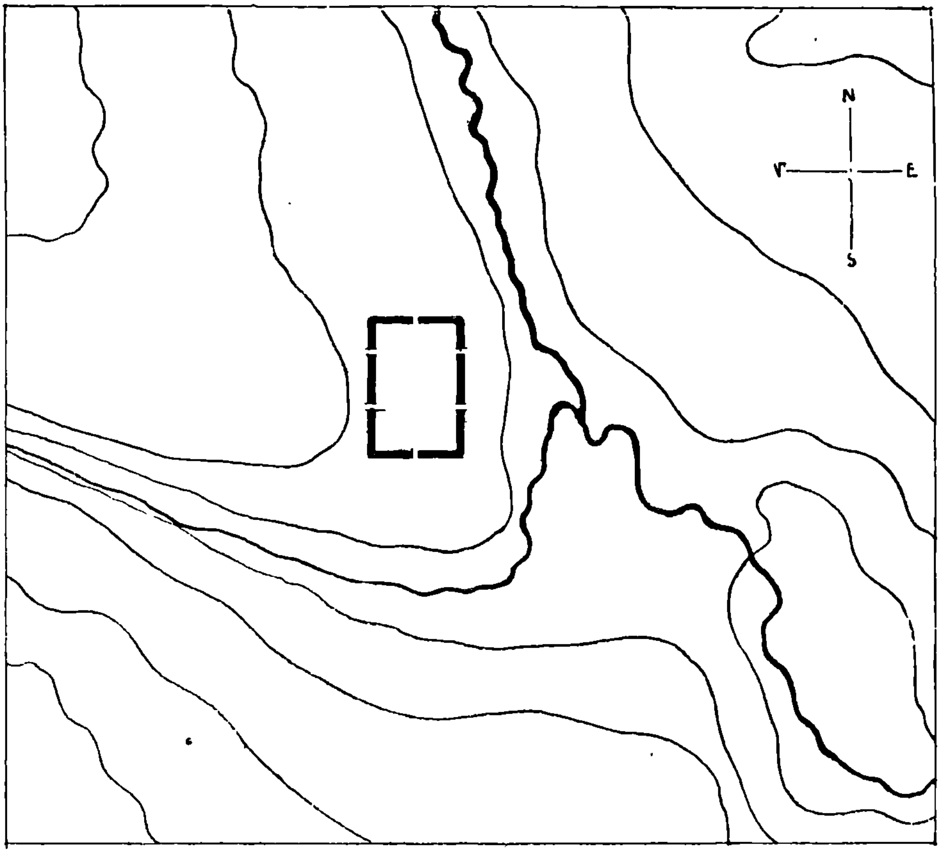

Fig. 17.

unde această vale se întâlnește cu valea Ceatalorman, unde drumul se bifurcà: o ramură o apucà tot înainte pe Casimcea, spre

Nord, către Noviodunum, iar o alta o apucă spre Apus, la *Ulmetum*, unde erà marea răspântie a drumurilor Dobrogei centrale, şi de unde aveà legături în toate direcţiile, dar în special direct spre *Carsium*.

La punctul de intersecţie al văii Casimcei cu valea Ceatalorman, pe spatele unei coline foarte lin ascendente către V, în unghiul al-

PLANVL·DE·SITVATIE·AL·CASTRVLVI·ROMAN·DELA·PANTELIMONVL·DESVS

Fig. 18.

cătuit de întâlnirea celor două văi, şi anume pe punctul cel mai de jos şi mai înaintat al podişului către albia apelor, dar totuş destul de înnalt şi predominant faţă de înseşi văile dela baza colinelor, apărat de vânturi şi de observatorii îndepărtaţi, dar apărând foarte bine cheia drumurilor ce treceau prin cele două văi de subt el (vezi planul din fig. 17 şi 18) — se află aşezat un castru roman al cărui profil

e azi aproape distrus, dar pe care, odată constatat la fața locului în vara trecută, am reușit a-l restabili destul de precis prin cercetările și săpăturile făcute acolo.

Castrul are o formă absolut regulată, dreptunghiulară, de 220×150 m., deci o suprafață de 33.000 m.p. și e orientat exact pe linia NS cu cele două porți principale, având laturile sale către cele patru puncte cardinale.

Dela însăș albia pârâului Ceatalórman castrul e departe pe laturea estică cu 130 m., iar pe cea sudică cu 230 m. Dela castru până la cetatea *Ulmetum* dela izvoarele pârâului Ceatalorman, sunt cam 3 km., iar dela castru până la marginea satului Pantelimonul de jos, de pe valea Casimcei (către NNE) sunt cam vreo 1000—1200 metri. De aceea pentru determinarea localității cu un punct de reper modern am referit castrul la Pantelimonul de jos și nu la cel de sus unde e *Ulmetum*.

Pe laturea de S a castrului până în albia Ceatalului se găsesc multe cioburi antice și se observă accidente de teren provenite evident din acțiunea omului asupra terenului. De altfel în chip firesc erà și de așteptat acest lucru, către S fiind *porta decumana* a castrului și deci în această parte si respectivele sale *canabae* (cf. planul din fig. 18).

Chiar numai după o examinare sumară, fără sondagii și săpături, se poate observà că lagărul a avut pe cele două fronturi principale numai câte o poartă, iar pe cele două laterale câte două. In fața porților se observă încă, în special foarte bine către N la *porta praetoria*, fiecare *titulus*, care ocrotià intrarea. Valul e de asemenea de jur împrejur păstrat, deși pe alocurea deabià pe un nivel de c. 0.50 m. Șanțul exterior e dimpotrivă numai pe laturea nordică bine distins; pe celelalte s'a astupat sau s'a erodat total în curgerea vremii.

Pentru a cunoaște mai de aproape caracterul castrului am făcut săpături. Rezultatele obținute sunt acestea.

Lagărul a fost numai de pământ. Nicăieri nu s'a întrebuințat piatră: nici chiar la întărirea valului (ca nucleu sau ca acoperemânt), ori la asigurarea escarpelor șanțului extern. De asemenea nici în interior nu am constatat prin sondajele făcute vreo urmă de substrucție de piatră. Avem dară de-a face aici cu niște *castra aestivalia*, alcătuite pentru nevoia câtorvà săptămâni în cursul unei expediții și folosite apoi probabil numai cel mult ca popas, în nici un caz însă statornic. Paza regiunii s'a făcut, cum știm acum din

CASTRVL ROMAN DELA PANTELIMONVL DE JOS

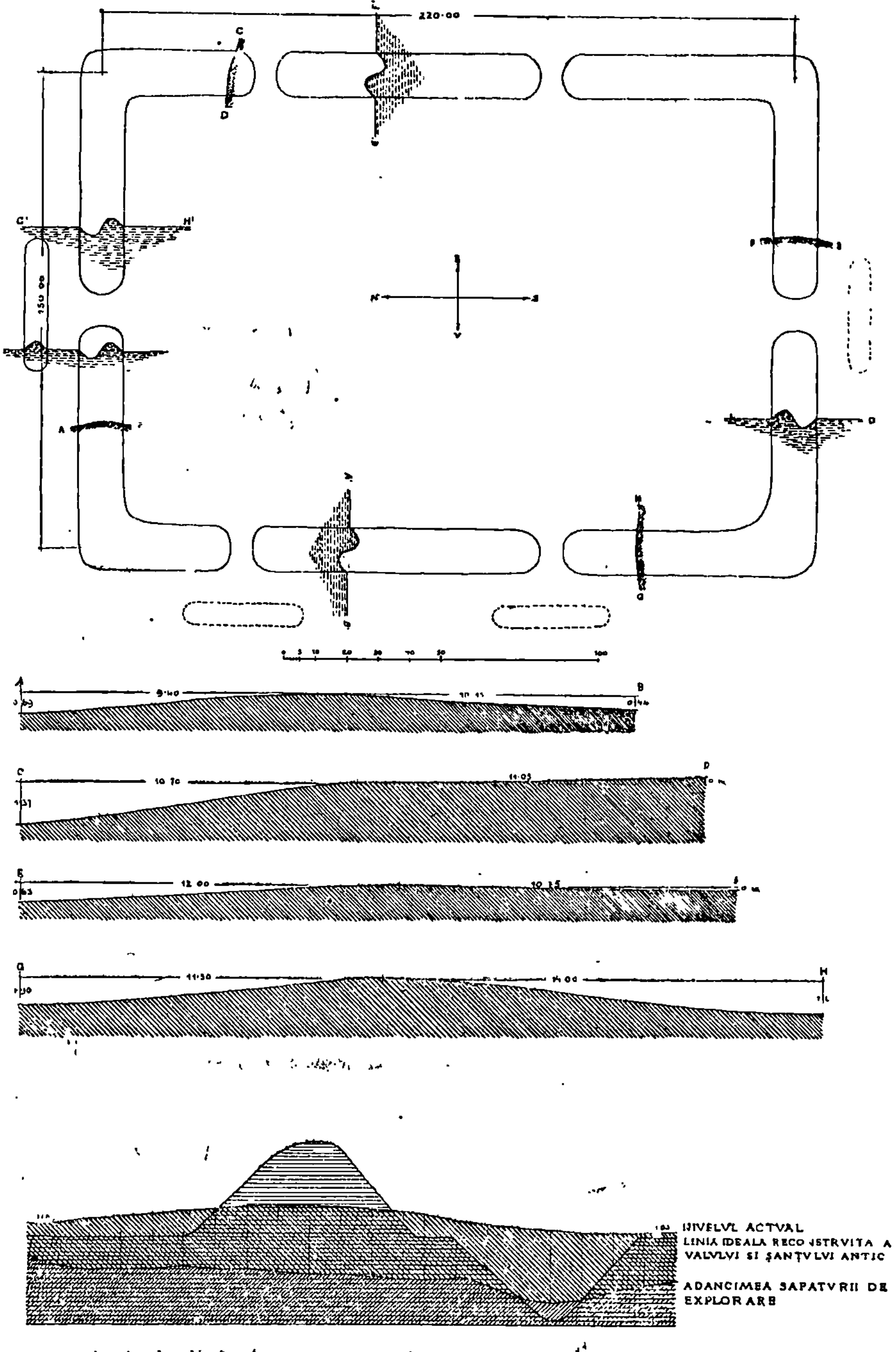

Fig. 19.

descoperirile dela Ulmetum, prin garnizoana și cetatea întărită de acolo, încă din sec. III înainte.

O secțiune făcută transversal pe valul și șanțul de pe laturea nordică (vezi planul fig. 19) mi-a dat elementele trebuitoare pentru reconstituirea profilului întăriturilor, pe care-l dau alăturat în vederea întreită: 1° a nivelului actual, aproape disparent ca profil, 2° în linia de adâncime a săpăturii de explorare și 3° în linia ideală, reconstituită după înfățișarea terenului pătruns de secțiunea transversală, atât pentru val și bermă cât și pentru escarpele șanțului. Atât valul cât și șanțul au fost ca profil foarte pronunțate, având fiecare peste 3 m. de înălțime, resp. adâncime, deci un profil total de c. 6 m.

Inaintea porților am spus că se află câte un *titulus*. Am făcut secțiuni și sondagii la *porta praetoria* (către N), unde înfățișarea antică a terenului e cevà mai bine păstrată, și am constatat că șanțul ce încunjurà castrul nu se întrerupeà la porți, ci continuà printr'un șanț mai mic, peste care la porți aveà a se aruncà un podeț mișcător. In adevăr înaintea porții s'a găsit tot pământ prepus care a astupat șanțul ce apărà intrarea. Dacă valul dela *titulus* (1) mai aveà și în exterior un alt șanț, nu se poate precis determinà, dar e foarte probabil că a avut.

La cele patru colțuri ale castrului se pot încă până azi observà terasele interioare, cari alcătuiau chiar în colțuri un fel de turnuri primitive de pământ servind la mai buna apărare a castrului. Nici aici n'am putut găsì prin sondagii vreo urmă de construcție în piatră sau cu piatră.

Din sondagiile făcute în interiorul castrului n'am putut constatà nici o urmă de clădire în piatră, ca *praetorium* și *quaestorium*. Rezultă deci că chiar locuința comandantului a fost tot un cort, ori o baracă de lemn, lucru de altfel firesc la niște *castra aestiva*, cari nu aveau nevoie ca *hiberna* (adică *stativa*) de clădiri mai solide și mai confortabile.

Faptul că găsim pe laturile secundare—lungi—ale castrului nostru câte două porți, în loc să găsim numai câte una, la capetele respectivei *via principalis*, — că deci și pentru *via quintana* au fost făcute ieșiri peste întărituri, pe la capetele ei, e cevà în adevăr neobici-

(1) *Titulus*, sau cum zice Hyginus, în *Liber de munitionibus castrorum* 49 și 50, *titulum*, este propriu zis o *fossa*, iar nu un *vallum*: «*regressis pedibus exterius sexaginta per latitudinem portarum similiter fossa fiet, quod propter brevitatem titulum cognominatum est*» și «*similiter ante portas ut titulum est fossa ad vallum*».

nuit în castrametaţia clasică, aşà cum ne apare pentru timpul imperiului la Hyginus, şi este de fapt excepţional pentru lagărele romane în general cunoscute până acum pe *limes*-ul german ori pe cel danubian.

De altă parte însă mai toate lagărele cunoscute nouă sunt *stativa*, cari aveau interesul să se folosească de cât mai puţine porţi pentru a nu slăbi puterea de apărare a lagărului la un asediu îndelungat. Dimpotrivă la un lagăr de marş, precum erau *castra aestiva*, cari nu erau făcute decât pentru o scurtă rezistenţă, soldaţii având a ieşi cât mai repede la câmp deschis, întocmai de altfel ca şi la lagărele prea mari, de mai multe legiuni, erà nevoie pentru mişcarea mai uşoară a trupelor de mai multe porţi, şi în special toomai la *via quintana*, aşà precum însuş Hyginus, în *Lib. de munit. castr.* 17, ne informează apriat: *via [quintana] accipere debet latitudinem pedum XL, si portae ibi datae fuerint L pedes accipiet.*

Suprafaţa castrului roman dela Pantelimonul de jos, de 33.000 m. p. ar corespunde în ce priveşte capacitatea de ocrotire şi apărare militară la o armată de c. 15—18 cohorte, socotind după Hyginus, cap. II, pentru fiecare cohortă necesari 1.879 m. p. (adică 21.600 picioare pătrate). Prin urmare cam o legiune şi jumătate putuse să se adăpostească în acest lagăr de marş dela Pantelimon. Că aceasta însemnà o adevărată armată de 7—9 mii de oameni, nu trebue să ne mire, căci, încă odată, castrul nu erà decât trecător. Pentru un castru stativ cele $3^1/_2$ hectare de abià ar fi ajuns pentru 3—4 cohorte.

A încercà acum să punem ridicarea castrului nostru în legătură cu vreuna dintre expediţiile militare romane la gurile Dunărei, ar fi oţios. El a putut să fie făcut tot aşà de bine în vremea lui Traian, ca şi în aceea a lui Valens. Faptul de seamă ce rămâne de constatat pe urma existenţei acestui castru aestival la răspântia drumurilor către Ulmetum—Carsium, Noviodunum şi Tomi e tot însemnătatea deosebită a acestei regiuni centrale dobrogene pentru apărarea Imperiului împotriva barbarilor şi realitatea acelei reţele de drumuri romane, pe cari cu alt prilej şi cu mai puţine date am încercat să o stabilesc în această provincie, iar acum o constatăm adeverită şi prin nouăle descoperiri.

VIII.

Stâncile cu inscripţii greceşti din pădurea Şeremetului.

Călătorul pe şoseaua Constanţa-Tulcea ajungând în drumul către Nord prin dreptul satelor Cavargic şi Peletlia, rămâne dacă e vremea frumoasă adânc impresionat de vederea ce se desfăşoară spre Apus. Valea adâncă a râului Casimcea, săpată în massivul calcaros dobrogean până la 100 m. şi mai bine, a alcătuit pe versantul ei apusean un massiv abrupt, care de pe înălţimile mai mărunte din Răsărit, pe podişul pe care merge spre N şoseaua naţională, pare un şir de munţi, ce închide călătorului drumul spre Apusul Dobrogei. Pe massa albă a stâncii se ridică din loc în loc pâlcuri de tufani, cari ieau aspectul unor impunătoare păduri de stejari, iar în fundul văii pământul roditor alcătueşte un fel de câmpie omogenă, contrastând puternic cu goliciunea şi sălbătecia stâncilor de calcar, ce se ridică drept în sus, adesea dând iluzia unor imense cetăţi şi burguri ridicate de uriaşi deasupra văii cu blocuri colosale pare că într'adins aşezate acolo.

Privirea aceasta e desăvârşită prin perspectiva adâncă spre Apus, pe care o deschide drept în mijlocul «munţilor» tăietura imensă făcută transversal pe linia lor de valea foarte potrivit numită «gura Dobrogei». Se pare în adevăr că numai pe aici se deschide o poartă spre interiorul provinciei închise ca o cetate de massivul stâncos al Casimcei.

Călătorul antic, care va fi mers din *Histria* în interiorul teritoriului rural al oraşului, fie pe drumul dela Caraharman, fie pe cel dela Caranasuf, prin Peletlia către Apus spre Cavargic, pentru a trece apoi în drumul mare *Tomi*—Cavargic, Şeremet, Panteli-monul de Sus *(Ulmetum)*—*Carsium*, aveà încă dela jumătatea distanţei între Peletlia şi Cavargic privirea impunătoare de care am amintit mai sus.

In vremile bune ale Histriei un ţinut ca cel dela gura Dobrogei, care amintià aşà de viu vederile locurilor sacre din Grecia, ca la Delphi ori la Epidauros, trebuià să atragă în anotimpul frumos sute şi mii de pelerini către «munţii», «pădurile» şi «speluncile» cu izvoare bogate şi clare din valea Casimcei şi dela gura Dobrogei (vezi fotogr. de pe planşa XI 1 şi 2, XII 1 şi 2 şi XIII).

Aşezările rurale din această parte trebuiau oarecum în chip ne-

cesar să capete un caracter cât mai grecesc, chiar atunci când romanismul invadase, precum am văzut cu alt prilej (1), aproape întreg teritoriul rural al Histriei.

Sărbătorile câmpenești ale divinităților agreste Silvanus și Diana, atât de mult adorate de colonii romani din Dobrogea mijlocie (2), se înfrățiau aici cu cultele chthonice-rurale ale Demetrei—*Ceres* (3), ale lui Liber Pater-Dionysos și al diferiților «eroi» greco-romano-thraci, sărbătoriți la *Rosalia*, cari aici în teritoriul Histriei, de altfel ca și la Tomi, erau foarte strălucitor celebrate (4). In sfârșit cultul solar al lui *Sol Invictus Mithras*, adorat tot prin peșteri, al marei mame a zeilor, Cybele, și al lui Zeus Casios, adorați pe înălțimile munților, contribuiau încă și mai mult la unirea frumuseței sălbatece a ținutului cu adorarea mistică a eternelor puteri necunoscute și totuș așteptate de inițiați spre epifanie în locuințele lor pământești din acele regiuni,—astfel ca admirația și adorarea să se topească într'un sentiment unic, de iubire superstițioasă a solului frământat prin puterile elementare ale naturii și adus la o înfățișare care amintià pe cea a operelor monumentale omenești închinate zeilor nemuritori.

Călătorul pe valea Casimcei spre Constanța vede cu vreo doi kilometri înainte de satul Șeremet tăindu-se în massivul abrupt din dreapta (la Apus) un defileu strâmt care mărginește dinspre NV un imens burg ciclopic așezat la vreo 80—100 metri înălțime aproape perpendicular deasupra văii și dominând până departe împrejurimile. Intrând în defileu, ai în stânga cetatea această naturală (5), iar în dreapta panta mai puțin abruptă și populată de tufani a massivului calcaros. Defileul e la vreo 200 metri închis brusc de un alt massiv, care se ridică în fundul lui, așà că te simți îndemnat să nu mai înaintezi. Deodată însă la dreapta malul defileului se pleacă și în unghiu de 90° trecătoarea se îndreaptă spre NV, paralel cu însuș malul prăpăstios pe care-l observasem în valea Casimcei și-l credeam mult mai compact și mai întins spre Apus decât vedem că e cazul.

Drumul prin crângul de tufani devine primejdios din pricina marei înclinări a pantei și a desimii copacilor, cățărați pe stâncile abrupte.

Dar încă puțin, și oarecum închizând drumul, ne întîmpină o imensă stâncă, destul de netedă, tăiată pare că într'adins ca un fel

(1) V. *Cetatea Ulmetum*, passim.

(2) Prețioase amănunte inedite voiu da în a doua comunicare despre Ulmetum.

(3) Un *vicus Cereris* cunoscut chiar în teritoriul histrian: CIL. III, 7526, dela Caraharman.

(4) Vezi citatele în ale mele *Contrib. epigr. la ist. creșt. daco-rom.*, p. 113.

(5) Vezi pe harta alăturată, fig. 20, litera A.

de contrafort al înălţimilor ce se ridică în spatele ei spre Răsărit, şi pe stâncă cetim miraţi în litere greceşti destul de bine săpate următoarea inscripţie (pe hartă, fig. 20, litera *a*) de două rânduri:

ΟΡΟΙ ΚΑϹΙΑΝѠΝ ΚΑΙ
ϹΠΗΛΟΥΧΑ

Rândul de sus e lung de 1.90 m., cel de jos de 1.15 m.; literele

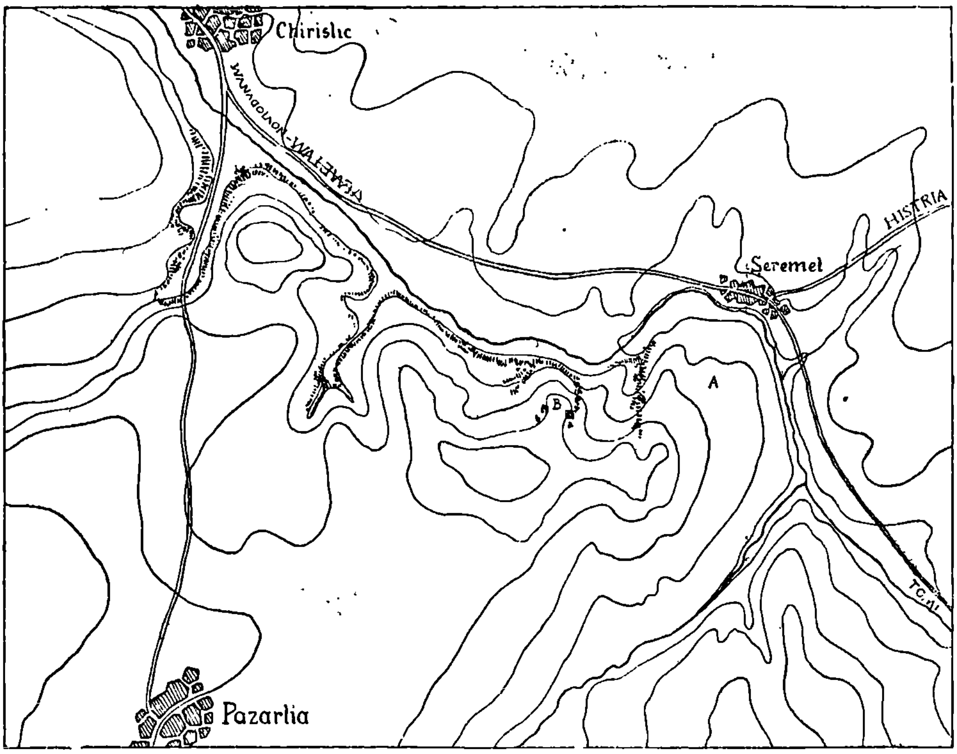

Fig. 20.

de sus sunt înalte de 0.09—0.13 m., cele de jos de 0.11—0.15 m. (Vezi p. această stâncă cu inscripţie pl. XI, fot. 2 şi XIV, fot. 1).

Imediat mai departe se deschide spre dreapta un imens amfiteatru (pe hartă, lit. *B*) aşà de regulat că o clipă ai iluzia că a fost săpat în stânca vie de locuitorii antici ai acestor ţinuturi. Impresia aceasta e cu atât mai vie, cu cât întocmai ca la un teatru antic, în faţa hemiciclului cu rândurile de bănci, se înalţă la Apus destul de simţitor din fundul văii un tăpşan care închipue o scenă naturală,

tot așà de bine potrivită ca și însuș amfiteatrul din fața ei: sus pe culmea semicercului blocuri gigantice par a încoronà tot cu intenție omenească această minunată operă a spiritelor tainice ale pământului.

In poziție absolut analoagă cu cea a primei stânci cu inscripție, o a doua stâncă, tot așà de regulat netezită, dar aceasta în chip clar prelucrată în partea ei de jos și ca o gigantică bancă de odihnit (vezi desemnul din fig. 21) și încadrând deci împreună cu prima

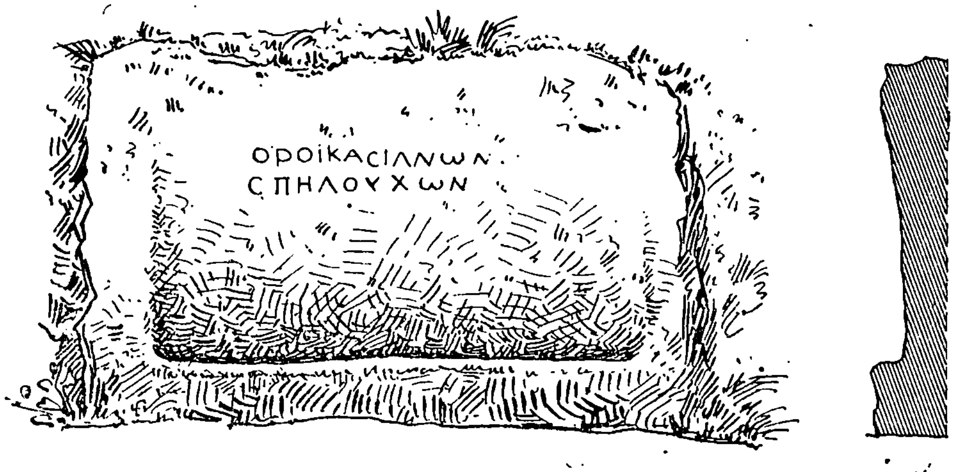

Fig. 21.

stâncă în chip simetric cele două aripi ale teatrului natural, se ridică purtând tot pe două rânduri următoarea inscripție cevà deosebită de prima (pe harta din fig. 20, litera *b*).

ΟΡΟΙ ΚΑCΙΑΝΩΝ
CΠΗΛΟΥΧΩΝ

. Rândul de sus e lung de 1.28 m., iar cel de jos de 1.18 m.; literele din primul rând sunt înalte de c. 10 cm., cele din al doilea de c. 12 cm. (Vezi pentru această inscripție fotogr. de pe planșa XIV, n. 2).

Indoeală deci nu mai poate încăpeà, că cei antici au prețuit frumusețea acestor locuri și că le-au înțeles în felul descris mai sus. Teatrul natural oferit lor aici de zeii munteni și pădureni ai «munților și codrilor dela Apus», precum vor fi vorbit despre regiune

cetățenii din Histria, a fost foarte probabil chiar folosit de cei cari în timpul sau cu prilejul vreuneia dintre aceste sărbători agreste au crezut de nevoie să însemne pe stânca vie până unde anume mergea *„hotarul Casianilor»*.

In adevăr, ambele inscripții au cam acelaș înțeles; prima înseamnă: «marginile Casianilor și spelunca», cea de-a doua «marginile Casianilor [și] speluncilor» (1).

Ce erau aceste spelunci știm: sunt nenumăratele peșteri pe cari le întâlnim pretutindeni în Dobrogea și cari aici au fost notate special, foarte probabil pentrucă și aveau, în legătură cu peisagiul așà cum l-am descris și explicat mai sus, o anume însemnătate specială. Cuvântul greco-roman σπηλοῦγχα = *spelunca*, determină numai încă mai precis ceeace și aprioric puteam ști din *regio Histriae*, că influența romană asupra Grecilor e aici precumpănitoare și că ea le dă acestora o sumă de neologisme, cari presupun nu numai o formă ci și un fond sufletesc roman, trecut elementului grec dela Mare.

Pentru timpul Imperiului, și anume pentru sec. II sau III de când datează inscripțiile (după caracterul literelor și necesitatea istorică a unor condiții mai liniștite de vieață, cari să îngădue punerea inscripțiilor și pe cari le întimpinăm aici mai ales între 100 și 230 la 240), speluncile sunt de obiceiu în legătură sau cu cultul mai mult de caracter roman al lui *Sol Invictus Mithras* (2), sau cu cultele mai mult elenice, celebrate pentru partea lor de mister și de sacrificii sângeroase nu numai în temple ci și prin grote, al Cybelei, *Magna Mater*, al lui Dionysos cu Demeter, și chiar, nu pentru grote, ci pentru înălțimile pe cari erà adorat, în singurătatea sălbatecă a munților *Zeus Casios* (3), pe care îl întâlnim și într'o inscripție din *Naissus*, în Moesia Superior, adorat ca *Iupiter paternus aepilofius*, precum observă cu dreptate v. Premerstein și Vulić, „probabil ca o traducere a unui epichoric (dardanic sau

(1) Iar nu «marginile speluncilor casiane», care ar fi o indicație cam ciudată, întrucât peștere erau și sunt din belșug prin aceste părți. Mult mai verosimil e că cuvântul καί, care trebuià să urmeze în primul rând cuvântului Κασιανῶν, ca în prima inscripție, a fost uitat; căci vreo urmă de litere pe a doua stâncă după cuvântul Κασιανῶν nu se poate observà.

(2) Cf. la Cumont, *o. c.* II p. 263 fig. 101 intrarea într'un *mithraeum* săpat în stânca vie (o peșteră: *spelaeum)* la Angera în Italia.

(3) Vezi la Roscher, *Myth. Lex.*, diferitele articole subt Zeus Casios, Casios și Κάσιος.

thracic) Ζεὺς πατρῷος ἐπιλόφιος" (1), deci încă un exemplu de cultul lui Zeus pe înălţimi (2).

Pentru o legătură a peşterilor cu caracter sacru din pădurea Şeremetului cu cultul lui *Zeus Casius* ar milità numele aşezării greco-romane ale cărei hotare se isprăviau aici: οἱ Κασιανοί sunt anume, fără îndoeală, locuitorii dintr'un *vicus Casianum* de prin aceste părţi, probabil de pe podişul înalt dintre Esteru, Pazarlia şi valea Casimcei (vezi harta din fig. 20). Pentru o denumire a *vicului* după *Zeus Casius* s'ar puteà găsi un argument de natură istorică în ştiutele dedicaţii a două cupe şi a unui corn de bour, prelucrat în aur tot ca o cupă, făcute de împăratul Traian acestui zeu după biruinţa sa asupra lui Decebal, închinare pe care împăratul Hadrian ne-o face cunoscută în una din epigramele sale (3). Colonii thraco-romani din noul *vicus* l-ar fi numit atunci în potrivire şi cu caracterul special al localităţii, care îndemnà la adorarea lui *Zeus Casius*, *vicus Casianus* sau *Casianum*. Fireşte însă că de altă parte nu e imposibil ca acest *vicus* să-şi fi luat numele şi dela un simplu cetăţean *Casius* ori *Casianus*, aşà precum un alt vicus nu departe la SV de el se numise *Clementianum* (4), ş. a. m. d. (5).

Important e că acest *vicus Casianum*, ale cărui *fines* cădeau în romantica aşezare de lângă Şeremet, nu numai ţineà tot de teritoriul Histriei (6), dar erà direct influenţat de cultura greacă de acolo, manifestată aici, excepţional, aşà de departe în interior în formele ei originale.

Am comunicat azi numai câtevà fragmente din vieaţa antică—aşà

---

(1) *Jahreshefte d. Oesterr. arch. Instit.* III, 1900. *Beibl.* p. 131.

(2) Cf. şi art. lui Judeich, *Gargara und der Altar des Idäischen Zeus*, cu interesantul altar de stâncă vie fotografiat în fig. 160 pe p. 112 din *Jahreshefte* IV, 1901, şi care documentează în Troada acelaş cult al lui Zeus-de-pe-înălţimi.

(3) Anthol. Palat. VI 332: δοιὰ λίτα πολυδαίδαλα, καὶ βοὸς οὔρου ἀσκητὸν χρυσῷ παμφανόωντι κέρας—Ζηνὶ Κασίῳ.

(4) In CIL. III, 7565, probabil rău cetit. Numele exact al acestui *vicus* ni-l dă în chip sigur de abià o inscripţie găsită în vara trecută la *Ulmetum*, şi pe care o voiu face cunoscută în a doua comunicare despre această cetate.

(5) Cf. poate un *praedium* ori o localitate *Cassianum* la Rinul de jos între Gellep şi Langst, la Ihm, în P.-W. Suppl. p. 296 s. v. Cassianum.

(6) Cf. pentru *fines terrae vici* CIL. III 12488 tot din *regio Histriae* şi 12508 (din Bulgaria),— iar în general pentru *fines* (ὅροι) *terrae, territorii, coloniae*, etc. cf. CIL. III, p. 2549 s. v. *fines*.

de puţin cunoscută încă — a Scythiei Minore. Aceste fragmente însă sunt prin excelenţă reprezentative. Arme, bijuterii, podoabe, monete, sunt iluzii trecătoare ale vanităţii muritorilor, încredinţate pământului ocrotitor numai prin zădărnicia tuturor celor omeneşti. Dimpotrivă monumentele şi ştirile ce am comunicat azi sunt însuş pământul ocrotitor în formele lui umanizate. Sunt semnul de recunoaştere a legăturilor dintre omul trecător şi pământul etern — numiri de dragoste date locurilor de fiii lor recunoscători.

RÉSUMÉ.

Nouvelles découvertes dans la Scythie Mineure.

La campagne des fouilles de l'été 1912 à Ulmetum a été complétée par quelques recherches archéologiques dans le centre de la Dobrogea, dont j'expose les résultats ci-dessous.

I. Le camp de Capidava. — Le *vicus Ulmetum* faisait partie de l'organisation quasi-municipale nommée *territorium Capidavense*. On sait cependant que le centre du territoire, *Capidava*, était au point de vue romain un simple *castellum* avec un *vicus* civil dans sa proximité, tandis que le *territorium* même était aussi étendu et important que ceux des grandes villes gréco-romaines de la Mer Noire, Tomi et Histria.

Ce fait qui au premier abord semble sortir de la règle commune des formations territoriales quasi-municipales dépendantes des *castella* des *limites* s'explique par le caractère tout à fait spécial de ses origines. Le camp des troupes auxiliaires élevé vers l'an 100 apr. J.-Chr., près du village dace *Capidava*, avait au commencement pour but principal la surveillance de la région du centre de la Dobrogea peuplée en partie par les Daces de Capidava et des villages environnants, mais surtout par les Besses qui, comme colons barbares, habitaient cette contrée depuis plus d'un siècle. Après la prise de cette région, par les Romains, en possession définitive, au premier siècle apr. J.-Chr., des colons romains de tous les coins de l'Empire innondèrent le pays et nous y trouvons, dès 140 des *vici* peuplés par des *cives Romani et Bessi* qui avaient leurs *magistri*, leur *principes* et leurs *quinquennales* autonomes: l'autorité militaire de Capidava semble peu à peu rentrer dans son véritable rôle, en protégeant le *limes* contre les Barbares de l'extérieur, et laissant la police interne à la charge des autorités civiles des *vici* et du *territorium* (quasi-municipal, différent du *territorium castelli).*

Nous possédons maintenant, nous servant comme point de repère pour la chronologie de la colonisation romaine de Capidava dès la première moitié du II-e siècle, un monument du temps de l'Empereur Pius, qui, quoique seulement fragmentaire, est d'une assez grande importance. (Voir la photographie pl. I, fig. 1, et le texte, p. 471).

C'est un fragment d'autel votif en pierre calcaire, haut de 0.69 m., large et épais de 0.480. Sa largeur au niveau du profil est de 0.58. Les lettres, assez négligemment gravées ont une hauteur de 0.045—0.050 m. L'hauteur totale du monument semble avoir été au moins de 1.40—1.50 m. L'*ara* est dédiée à Jupiter en l'honneur de Pius et du *Caesar* M. Aurelius. Les noms et qualités des dédicants manquent. Mais d'après l'inscription trouvée à Ulmetum, dans le même *territorium Capidavense* (CIL. III, 14214^{26}, de l'année 140) d'un monument élevé très probablement en même temps que celui de Capidava (parceque les formules et circonstances sont à peu près identiques) et par des dédicants analogues, on doit présumer qu'ils étaient des *veterani et cives Romani consistentes ad canabas alae*, etc. (Voir toutes les autres possibilités, ci-dessus, p. 472 suiv.).

En ce qui concerne le camp même de Capidava, (voir le plan de situation ci-dessus, p. 474) situé sur une élevation escarpée au bord du Danube, il a la forme d'un polygone pouvant être inscrit dans un trapèze irrégulier avec les coins orientés vers les quatre points cardinaux. Au SO le camp est longé par le fleuve, au NO, NE et SE par un profond ravin qui paraît avoir communiqué des deux parts avec le Danube. Le coin d'Ouest est à présent détruit ainsi qu'une assez grande partie des murs intérieurs. Le côté NE du camp a une longueur de 135 m., celui SE a 110 m. Les deux autres cotés, incomplètement conservés, semblent avoir eu à peu près les mêmes dimensions. Donc la surface totale aurait été de ca. 14.000—15.000 m. □.

Dans sa partie du Sud, le camp de Capidava présente un *castrum*, (ou *castellum civitatis*) dont forme et situation sont à peu près identiques à celles du *castrum* du camp romain d'Évreux en Gaule. Ce fait nous indique comme époque d'origine pour notre camp le IV-e siècle (ou la fin du III-e). Le *cuneus equitum Solensium*, connu à Capidava par la Notitia Dignitatum, a sans doute cantonné dans le camp dont nous venons de décrire les vestiges.

Au delà du ravin qui isole le camp, vers le Nord, sous l'actuel village de Kalakeui, s'étend l'ancien *vicus* civil de Capidava. On n'a pas fait de fouilles scientifiques, jusqu-à présent en ce lieu. (On trouve, ci-dessus, p. 474, le plan du camp, mais seulement à titre provisoire: mes relevés portant sur les traces des décombres et non sur la ligne précise des murailles).

II. **Monuments inédits de Carsium.** — 1. Fragment en pierre calcaire, haut de 0.21 m., large de 0.15 m., épais de 0.19. Hauteur des lettres ca. 0.05 (voir pl. I, fig. 2 et ci-dessus p. 479). On y lit encore *Mes[sius?]* et *[l]eg[ionis?]*. Peut-être une inscription funéraire.

2. Fragment en pierre calcaire, haut de 0.30 m., large de 0.46 m., épais de 0.18 m. Hauteur des lettres ca. 0.03 (voir pl. I, fig. 3 et ci-dessus p. 479). Relief rudimentaire représentant une figure barbue. En haut à gauche quelques lettres qui indiquent l'âge du défunt: *[vixit ann(os)]* LXVI.

3. Timbre grec, en creux sur le corps d'une amphore haute de 0.67 m. trouvée à Hârşova (Carsium): ΜΕΚΩΗ (voir pl. III, fig. 1). Ce timbre en creux paraît indiquer d'après les remarques d'Albert Dumont (ci-dessus p. 480, rem. 4), une origine pontique.

4. Fragment en pierre calcaire, haut de 0.48 m., large de ca. 0.40 m. et épais de 0.26 m. Hauteur des lettres dans la première et quatrième ligne, ca. 0.085 et dans la II-e et III-e ligne, ca. 0.075 (voir pl. III, fig. 2 et le dessin p. 481). L'inscription peut être complètement restaurée à l'aide des considérations suivantes.

Dans la première et seconde ligne nous trouvons le nom et les titres de l'empereur Trajan. Trajan est appelé *Dacicus*, pas encore *Parthicus* (c'est donc entre 103—116). La troisième ligne contient le nom du légat de la Mésie Inférieure, disons-le tout de suite: Fabius Postuminus, qui gouverna en ces lieux entre les limites extrêmes de l'an 102 (à cette date on y rencontre M. Laberius Maximus) et le 13 Mai de l'an 105 (quand on trouve en Mésie A. Caecilius Faustinus) ou encore plus précisément entre 103 (commencement de l'année) et 104 (fin de l'année).

D'autre part nous voyons par une inscription de Tomi de l'an 103, dans laquelle notre légat est cité comme inaugurateur d'un édifice public en l'honneur de l'empereur Trajan, que c'est de cette même année que doit dater, avec le plus de probabilité, l'inscription de Carsium. Admettant l'an 103 pour date de notre inscription, la restauration des trois premières lignes du fragment est assurée. La quatrième ligne commence par le mot *ala*. Le caractère officiel de l'inscription et la forme même du monument, ainsi que les circonstances spéciales indiquées par la citation d'un corps de troupes comme édificateur du monument, conduisent à la conclusion que cette même inscription est l'acte commémoratif de l'inauguration du ***camp romain de Carsium***: voir ci-dessus, p. 485, la restauration des trois premières lignes.

Il reste maintenant à voir quelle a été l'*ala* qui a bâti et ensuite habité le camp de Carsium. De toutes les *alae*, constatées par les monuments comme ayant résidé dans la Mésie Inférieure, je ne puis avoir en vue pour notre inscription (voir ci-dessus les considérations exposées p. 485 suiv.) que l'*ala Gallorum Flaviana* et l'*ala II Hispanorum et Aravacorum*. Mais, seulement la dernière de ces deux *alae* est constatée comme ayant vraiment ré-

sidé dans ou près de Carsium, l'an 200, quand nous la trouvons réparant la voie romaine qui longeait le Danube. D'autre part nous voyons dans d'autres inscriptions, que cette *ala* a résidé sans interruption dans la Mésie Inférieure, au moins depuis 99 jusqu'à 200. Je me tais sur les arguments de nature secondaire (voir ci-dessus p. 488). La quatrième ligne doit avoir contenu les mots: *ala II Hispanorum et Aravacorum.* Je donne ci-dessus, p. 488 et 499, le texte complet de l'inscription restaurée.

5. Fragment d'épistyle en marbre blanc, long de 1.70 m., le kymation haut de 0.52 m. et large à la partie faisant face au sol de 0.27 m. (voir pl. IV, fig. 1, et ci-dessus le dessin p. 490). En comparant le style d'ornementation de ce fragment à celui des quelques épistyles conservés à Tomi, (dont un est daté: ca. an. 162 apr. J.-Chr., pl. IV, fig. 2 ; voir pour l'autre, pl. V, fig. 1) nous pouvons préciser comme époque d'origine de l'édifice public auquel il a appartenu, le temps des Antonins.

III. **Monuments inédits de Troesmis.** — Dans la proximité du village Turcoaia à 3—4 km. au sud d'Igliţa (Troesmis) un paysan a découvert en 1904 quelques murs anciens qu'il a détruit pour en extraire le matériel de construction. C'étaient les ruines d'un bâtiment antique que je crois pouvoir expliquer comme ayant été une *villa (rustica)* du *territorium Troesmense.* On a découvert, les derniers temps, dans le même village, aussi deux fragments d'inscriptions qui ont été données au Musée régional de Hârsova.

1. Fragment en pierre calcaire, haut de 0.40 m., large de 0.50 m., épais de 0.10—0.14. Hauteur des lettres, ca. 0.05. Inscription funéraire. On y lit encore : *mili[tavit] anno[s . .] vixit ann(os) XXXXII, p[osu]it titu-[lum. . . .]* II—III. siècle. (Voir pl. V, fig. 2 et ci-dessus le dessin, p. 493).

2. Fragment en marbre blanc, haut de 0.76 m., large à sa partie supérieure de 0.84, en bas de 0.24, épais de 0.05. Plaque travaillée en forme de tabula ansata. Hauteur des lettres: ca. 0.07. (V. pl. V, f. 2 et p. 494). C'est une inscription inaugurale posée au temps de Marc-Aurèle et Lucius Verus, sous le légat M. Servilius [Fabianus], à l'occasion de la construction ou restauration *a solo* d'un édifice situé dans le *territorium [Troesmense]* à l'usage des *consistentes* de ce territoire. C'est ce qu'on peut, à premier coup d'œil, extraire de notre fragment. On doit procéder à la restauration de l'inscription en partant de la première ligne d'où ne peut manquer que le mot *Caesaribus* et de la quatrième ligne qui n'a contenu en plus que le nom du légat impérial suivi des lettres *leg. Aug.* et dans la cinquième ligne *pr. pr.* On sait que Fabianus gouvernait la Mésie Inférieure en 162 apr. J.-Chr. et qu'en 165, au plus tard, il a été remplacé par M. Jallius Bassus. Il nous reste donc à compléter dans la deuxième et la troisième ligne les noms des empereurs de

manière que la dernière ligne comprenne non seulement le nom de L. Aurelius Verus, qui ne remplirait pas tout l'espace, mais aussi le titre d'Armeniacus. Je dois, pour raccourcir, passer sous silence les calculs que j'expose ci-dessus p. 495 suiv. et p. 497 suiv., en vue du nombre de lettres que pourrait contenir chaque ligne.

Pour la fin de l'inscription il nous reste à éclaircir les mots *territorium* et *consistenti[bus]* dans la 7-ième et la 9-ième ligne. En 165 sous le gouverneur M. Jallius Bassus, la V-ième légion cantonnait encore à Troesmis. *Territorium*, dans notre inscription, désigne donc le territoire de la légion et les *consistentes* sont les *veterani et cives Romani consistentes ad canabas legionis V Macedonicae,* organisés quasi-municipalement en un *vicus canabarum* avec deux *magistri canabensium*, un *aedilis*, un *ordo*, qui, sans que Troesmis soit un *municipium*, s'appelle *ordo Troesmensium*,—de même que le *vicus canabarum*, dejà sous Pius, par une autonomie très large porte le nom indigène, Troesmis: *cives Romani Troesmi consistentes*. Par analogie avec *ordo Troesmensium* et *Troesmis*, ci-dessus cités, je restaure dans la 7-ième ligne: *territorii Troesmensis* et dans la 9-ième *consistentibus Troesmi ad legionem V Mac*. (La fin de la ligne, d'après les inscriptions de Pannonie—*vet. et c. R. consistentes ad legionem II Ad.)*. Il nous reste à compléter la 6-ième, 7-e et 8-e ligne; une inscription de Kutlovica en Bulgarie, mise sous le même gouverneur, Fabianus, en 162—163, nous le montre présidant à la restauration d'un temple: *templum vetustate corruptum a solo per regionem Montanensium restituit*, c'est-à-dire par les magistrats quasi-municipaux, de ce *territorium*. On sait d'autre part que le soin de tous les temples de la province était à la charge du gouverneur. L'édifice cité dans l'inscription de Troesmis parait avoir été un temple. Les magistrats du *territorium* devaient s'appeler *praefecti* ou *principes* en considérant que le nom de *magister* aurait du être réservé aux chefs des *vici*. Les *consistentes* recevaient la dédication : datif de l'intérêt.

À la suite de ces considérations je restaure l'inscription de Troesmis comme on le voit ci-dessus p. 501 et dessin p. 502.

IV. Inscriptions de Noviodunum. — 1. Fragment en pierre calcaire, haut de 0.74, large de 0.62, épais de 0.035—0.10 m., détaché par fendage de la partie antérieure d'un autel votif, dont le profil inférieur, haut de 0.33, large de 0.68, profond de 0.06, est encore conservé. (Voir pl. VI, fig. 1 et le dessin p. 503). Hauteur des lettres, 0.065 pour les lignes 1—5 et pour la 6-ième 0.032. Le texte de l'inscription a déjà été communiqué en 1902 par Tocilescu dans sa *Revista p. istorie*, mais incomplètement et avec erreurs. De même son commentaire était insuffisant. Je me sens donc en devoir de

faire connaître ce fragment, avant de communiquer mes nouvelles inédites sur Noviodunum. (Voir ci-dessus, p. 503 suiv., le texte de l'inscription). Les lettres indiquent le II-e siècle. En ce qui concerne le *quinquennalis* et les *magistri* de cette inscription, il est évident que le premier était de même que le *quinquennalis territorii Capidavensis* d'Ulmetum, un *quinquennalis territorii Noviodunensis*, tandisque les *magistri* gouvernaient—en espèce—seulement le *vicus* ou les *vici* des environs du camp de Noviodunum. Le *territorium Noviodunense* était, ainsi que celui de Capidava, très étendu et comprenait au moins les deux *vici* de Nicoliţel (où nous trouvons un entier système de fortifications, avec un camp en pierre et de grands vallums stratégiques), et celui de Meidankeui. Je crois, au contraire, que l'inscription de Babadag (CIL. III, 14448), parlant d'un *vicus Nov.* ne peut en aucun cas désigner celui de Noviodunum (CIL. III, p. 2670), mais un *vicus nov(us)* quelconque de Babadag, où nous connaissons par d'autres monuments un établissement romain.

2. On ne connaissait pas jusqu'à présent le corps de troupes qui occupait avant Dioclétien le camp de Noviodunum. Des briques trouvées à Isaccea, portant les timbres de la *classis Fl(avia) M(oesica)* nous font savoir que les *classici* de la Mésie Inférieure avaient à Noviodunum une station navale avec le camp et les bâtiments respectifs, élevés comme de coutume par eux-mêmes. Cette station de la flotte impériale en Mésie, est pour le II-e et le III-e siècle la première, qui soit précisément documentée par des inscriptions. (Voir fig. 13, ci-dessus, p. 507). Toutes les *stationes* de la *classis Moesica* connues jusqu'à présent sur le Danube ne nous sont déterminées que par la *Notitia Dignitatum*. Dans ce résumé je passe sous silence les renseignements de caractère général procurés par les diplomes militaires et les inscriptions sur les *classici in Moesia inferiore* et renvoie pour ce-ci au texte ci-dessus, p. 508, où l'on trouvera cités les monuments respectifs.

V. **Le mithraeum d'Acbunar.** — En 1908, un paysan d'Acbunar, voulant creuser un fossé autour de son enclos, trouva à une petite profondeur un mur épais de 1 m. et long de plus de 25. Separées de ce mur par une trentaine de métres, d'autres ruines commençaient, à la suite des pluies, à paraître. C'est en ce lieu que le fils du même paysan trouva une monnaie en bronze, maintenant perdue, et fouillant à une profondeur de 0.30 m. un fragment de relief en marbre. Puis, un à un, on trouva parmi les restes de murs écroulés douze fragments de reliefs mithriaques ainsi que des tuiles et des lampes romaines. Des 12 morceaux de marbre, deux furent perdus à la préfecture de Tulcea, les autres sont au Musée National. Les tuiles et les lampes ont été dispersées dans le village. Il résulte de ces faits, que

les reliefs mithriaques ont été trouvés *in situ* et que l'édifice des ruines duquel nous venons de parler a du être un *mithraeum*. Le grand mur, long de 25 m., appartenait sans doute à un autre bâtiment. J'ai donné ci-dessus, p. 511 les raisons de cette affirmation. Aucun des reliefs n'a servi comme *simulacrum dei*. Ils sont tous des *ex voto*. Parmi les dix morceaux en marbre, un est un relief complet. Les neuf autres peuvent reconstituer encore quatre reliefs mithriaques.

1. Relief en marbre jaunâtre, haut de 0.52 m., large de 0.53 m., épais de 0.06. Très bien conservé. (Voir phot. pl. VII, fig. 1). On y trouve le *sacrificium Mithriacum* dans sa représentation la plus simple: dans la grotte Mithras sacrifiant. Au-dessus de la grotte, à droite et à gauche deux bustes: Sol avec la couronne irradiée et Luna avec le croissant. Est à remarquer la figure de Mithras tournée de profil à gauche, et l'absence des deux dadophores. Des animaux symboliques on n'y trouve que le scorpion, le serpent et le chien.

2. Quatre fragments en marbre blanc constituant les deux tiers d'un relief mithriaque, haut de ca. 0.37 m. (partie conservée, 0.33) large de ca. 0.30, épais de ca. 0.045—0.050 m. (voir pl. VIII, fig. 1). À la scène principale, représentée avec les deux dadophores dans la grotte, il manque la partie supérieure de l'arcade, le bras droit de Mithras, levé comme pour frapper avec plus de force, le cou du taureau, ainsi que partie des corps des dadophores. On y distingue le scorpion et le serpent. Le chien n'est qu'indiqué au-dessus de la tête de *Cautopates*. On doit remarquer, ce qui est très rare pour les reliefs mithriaques, que le sacrifice n'est pas représenté comme étant accompli, mais en train de l'être: le taureau est au dernier moment de sa course avant d'être terrassé par le dieu.

3. D'un troisième relief, nous sont conservés deux fragments en marbre jaunâtre: celui de droite, en bas, haut de 0.18, large de 0.20, l'autre, de gauche en haut, large à la partie inférieure de 0.07, à la partie supérieure de 0.09, et haut à droite de 0.15, à gauche de 0.13; les deux fragments sont épais de ca. 0.03. La hauteur du monument à du être de ca. 0.30—0.40, sa largeur de ca. 0.35 (voir pl. VIII, fig. 2). Le relief avait trois bandes travaillées: celle du milieu plus large, comprenant la scène principale du sacrifice, puis au-dessus et en-dessous deux plus étroites avec des scènes symboliques de l'histoire du dieu. Il nous reste de la scène principale la tête et la partie supérieure du corps d'un oiseau qui a du être le corbeau; puis le sommet du bonnet phrygien de Mithras, le corps du taureau jusqu'au cou, sans les pieds de derrière, le chien, Cautopates (la moitié inférieure du corps) et le cratère. Le serpent manque, le scorpion n'est que vaguement indiqué. On distingue sur la bande supérieure: 1° le taureau dans la

nacelle, 2° le taureau dans la maisonnette, 3° Mithras à la chasse, 4° un chien et un bélier. Sur la bande inférieure: 1° Sol et Mithras sur le char, 2° une figure chevelue et barbue enserrée par un serpent, pouvant être aussi bien Oceanus que Mithras πετρογενής (je suis enclin pour le premier).

4. Le quatrième relief en marbre jaunâtre est conservé seulement dans sa partie supérieure, brisée en deux morceaux, haute de 0.12—0.22, large de 0.41 et épaisse de ca. 0.03. De même que le précédent, ce relief comprenait trois bandes dont seulement la supérieure nous est conservée avec une partie de la bande du milieu. La hauteur totale du relief semble avoir été de 0.35—0.40 (voir pl. VII fig. 2). Sur la bande supérieure on distingue: 1° à droite et à gauche les bustes de Sol et de Luna, 2° Mithras à la chasse, 3° la maisonnette du taureau, 4° le taureau dans la nacelle, 5° entre la nacelle et la maisonnette, un autel, 6° le banquet de Sol et de Mithras, 7° Mithras portant le taureau, 8° Mithras dadophore, 9° deux autels. La bande du milieu est divisée en trois sections : au centre, Mithras dans la grotte sacrifiant; au-dessus à droite: 1° le lion descendant vers le cratère qu'on voit en face du taureau, 2° Mithras πετρογενής, 3° *Cautes*; à gauche: 1° le taureau dans la nacelle, 2° le corbeau, 3° la tête de *Cautopates*.

5. Le neuvième fragment d'Acbunar faisait partie d'un cinquième relief mithriaque, en marbre. Il est large (à la base) de 0.09, et haut de 0. 11 (voir pl. VI fig. 2, et ci-dessus, le dessin p. 517). On ne voit que la partie antérieure des chevaux qui portaient le char avec Sol et Mithras. En marge rehaussée, quelques lettres, que je lis: *[kalendis* (ou*—as)* ou *idibus (—us) I]anuar(is*, ou*—as) v(otum) s(olvit)*. La forme du V, Y, indique un artisan grec.

Le *vicus* romain d'Acbunar a du faire part, ayant en vue sa situation, du *territorium Troesmense*. L'intensité du culte mithriaque dans Troesmis est avérée; par nos reliefs d'Acbunar elle devient evidente aussi pour le territoire rural de ce *municipium*.

VI. **Les *tumuli* de Râmnicul de jos.** — À 12 km. au N. E. d'Ulmetum, près du village Râmnicul de jos émergent en groupe quelques dizaines de *tumuli*, qui, comme de coutume dans la Scythie Mineure, représentent le cimetière d'un établissement antique. Un de ces *tumuli* nous donne des renseignements très précis sur cet établissement. En effet, les paysans du village, en fouillant le *tumulus*, il y a plus de vingt ans, ont découvert l'autel funéraire d'un *beneficiarius consularis* en activité, enterré en ce lieu. Le monument a été ensuite oublié jusqu'à ce que je l'aie trouvé. Ce document prouve qu'à Râmnicul de jos avait existé une *statio* des *beneficiarii* autour de

laquelle s'établirent des colons romains constituant un *vicus* dont nous ne voyons aujourd'hui que le cimetière. J'ai donné dans ma carte historique, *La Dobrogea au temps des Romains*, annexée à la première communication sur mes fouilles d'Ulmetum, un tracé de la voie romaine Marcianopolis, Tropaeum, Noviodunum, très différent de celui admis dans le C. I. L. III. Ce tracé est maintenant de nouveau confirmé par le monument de Râmnicul de jos et en même temps rectifié dans ses détails sur son parcours d'Ulmetum à (?)Ibida. En effet la *via* Ulmetum—Noviodunum a dû avoir dans cette région une direction un peu plus vers l'Est et la *semita* Carsium—regio Histriae, de même vers le Sud. Le carrefour avec la *statio* respective a dû être situé un peu plus au Nord de Râmnicul de sus. Le *vicus* des colons romains fut établi au Sud de la *statio*, où nous voyons le groupe des *tumuli* ci-dessus cités. Le monument du *beneficiarius* avec son *tumulus* devait être situé conformément à la tradition et à *l'acclamatio* du monument, *vale viator*, à proximité de la voie romaine.

Faisant des fouilles pour déterminer la position qu'a dû occuper l'autel funéraire dans le tumulus (voir pl. IX, fig. 2 et le plan ci-dessus p. 521), j'ai pu établir que le monument, qui à mon arrivée gîsait sous l'enclos du paysan dans la cour duquel se trouve le tumulus (voir pl. IX, fig. 1), était originairement posé au pied du tumulus du côté Ouest ce que nous indique aussi le tracé de la voie romaine, passant à l'Ouest du vilage Râmnicul de jos, sur le haut plateau qui s'étend au Nord et à l'Ouest de la vallée du Râmnic.

L'autel en pierre calcaire est un énorme monolithe, haut de 2.13 m. (voir toutes les dimensions sur le plan ci-dessus, p. 522). La hauteur des lettres est de 0.07 dans la ligne D. M., de 0.055 dans la première ligne, de 0.04 dans la seconde, et de 0.035—0.040 dans les autres. Le relief gravé entre les lettres D et M., nous montre le héros Cavalier, si souvent représenté sur les monuments funéraires thraco-romains, manteau au vent, tenant de la droite une lance, de la gauche un bouclier. Je donne ci-dessus p. 523 le texte de l'inscription (voir pl. X et dessin p. 522). Le *beneficiarius* mourut à l'âge de quarante ans: le chiffre X du nombre XL est assuré par un reste de barre oblique conservé sur la pierre, et le chiffre L est indiqué par le sens (il n'y a d'espace que pour un seul chiffre!). Ce chef de *statio* était détaché de la legio XI Claudia : *beneficiarius consularis legionis XI Claudiae*. Quoique les cas ne fussent pas rares où les *beneficiarii* étaient employés aussi dans les provinces éloignées du lieu de garnison de la légion à laquelle ils apartenaient, la règle générale était qu'ils soient pris au corps de troupes le plus proche de le station ou de la localité où ils étaient envoyés en mission spéciale (voir des exemples pour la Scythie Mi-

neure ci-dessus p. 523 et suiv.). En trouvant à Râmnicul de jos un *beneficiarius* de la legio XI de Durostorum au lieu d'y trouver un de la legio V de Troesmis, on peut présumer que la legio V n'était plus de ce temps à Troesmis, mais en Dacie: ainsi le monument de Râmnicul de jos appartientdrait à la fin du II-e siècle.

VII. **Le camp romain de Pantelimonul de jos.** — La voie la plus courte qui liait Tomi, la métropole du Pont, avec *Carsium* et le Nord-Ouest de la Scythie Mineure suivait la vallée de la Casimcea jusq'au point où elle rencontrait la vallée de Ceatalorman; en ce lieu le chemin se bifurquait: une branche passait vers l'Ouest, à Ulmetum et à Carsium, l'autre suivait en amont la Casimcea pour aller à Noviodunum (voir la carte ci-dessus p. 526). L'embranchement de la voie romaine était dominé à l'Ouest par une hauteur qui descendait en pente douce vers la confluence des deux rivières. (Voir le plan de situation ci-dessus p. 527). Sur la dernière des terrasses de cette hauteur nous constatâmes l'été dernier un camp romain, de forme rectangulaire, orienté vers le Nord, et mesurant 220 sur 150 m., c'est-à-dire ayant une surface de 33.000 m. □. Le camp est situé non loin du lit du ruisseau Ceatalorman, à une distance de 130 m., à l'Ouest, et de 230 m. au Nord; Pantelimonul de jos est le village le plus rapproché — à 1000—1200 m. vers le N-NE; c'est son nom que nous avons donné à notre camp. On y remarque vers le Sud, à la *porta decumana*, des fragments de briques et de vases en terre cuite.

Le profil actuel du camp est très réduit: sa hauteur est par endroits à peine de 0.50 m. Le fossé ne peut être remarqué que du côté Nord, des autres côtés il a été comblé par les éffritements du vallum. On voit sur les fronts principaux, N et S, deux portes: *praetoria* et *decumana*, avec des *tituli* au devant; chacun des deux autres côtés a aussi ses deux portes (en tout quatre, pour les deux extrémités des *via principalis* et *via quintana*). J'ai fait des fouilles pour fixer plus précisément le caractère du camp et j'ai obtenu les résultats suivants. Le camp a été construit tout en terre; on n'a nulle part employé la pierre: même les vallums et les fossés ont été laissés avec des escarpements en gazon. De même dans les coins et par tout l'intérieur du camp mes sondages n'ont révélé aucune construction en pierre. Nous avons donc affaire à des *castra aestivalia*, construits pendant quelque expédition de l'armée romaine vers le Nord de la Scythie Mineure. Je donne ci-dessus, p. 529, le plan du camp avec des sections transversales sur les quatre côtés, de même qu'une reconstruction du profil ancien des fortifications. J'ai calculé pour ce profil une hauteur totale de la coupe transversale de ca. 6 m., dont ca. 3 m., pour le vallum et

3 m. pour le fossé: ces cotes doivent naturellement être regardées seulement comme hypothétiques, en considérant que la ligne de démarcation entre le sol antique et les éffritements ne peut être qu'aproximativement fixée.

VIII. **Rochers avec inscriptions grecques dans la forêt de Şeremet.**—Le voyageur qui traverse la vallé de la Casimcea aperçoit près du village Şeremet, a deux km. en amont, dans le gigantesque massif escarpé en pierre calcaire, qui borde la vallée à l'Ouest, un défilé étroit qui semble ne pas avoir de continuité, pour déboucher de l'autre côté de la montagne. Mais à quelques 200 m. de son ouverture il tourne brusquement en angle droit vers le Nord, en s'ouvrant sur un vallon boisé qui sur son versant d'Est présente un immense amphithéâtre naturel bordé en haut par des blocs cyclopéens qui semblent avoir été levés et arrangés par main d'homme. (Voir ci-dessus p. 534 la carte des environs de Şeremet avec le défilé et l'amphithéâtre, sous B.). Aux deux extremités du hémicycle, nous pouvons lire, gravées sur la roche nue en lettres grecques du II-e ou III-e siècle après J.-Chr, les deux inscriptions reproduites ci-dessus p. 534 et 535 et pl. XIV. L'un des rochers est évidemment travaillé par l'homme de manière à former un banc de repos (voir ci-dessus le dessin p. 535). La première des inscriptions a deux lignes, dont l'une est longue de 1.90 et la seconde de 1.15 m.; les lettres ont une hauteur assez inégale, variant entre 0.09 et 0.15 m. La deuxième inscription a de même deux lignes, dont la première longue de 1.28 m. et la seconde de 1.18. La hauteur des lettres est dans la première ligne de 0.10 et dans la deuxième de 0.12. Les «fins» ou «frontières des Casiani», dont parlent nos inscriptions, regardent sans doute quelque *vicus Casianus* ou *Casianum* qui s'étendait jusque là.

En ce qui concerne «les grottes» (le mot σπηλοῦχα n'est que le latin *spelunca*: l'influence du latin sur le grec dans la *regio Histriae* est connue aussi par d'autres inscriptions : voir mes *Contribuţii epigrafice la ist. Creşt. daco-roman*, p. 63), elles doivent avoir à coté de leur signification géographique (ce qui ne serait que peu de chose, parce que nous trouvons des grottes par toute la Scythie) aussi une importance religieuse. Du temps de nos inscriptions, le culte de Mithras était à son apogée dans l'empire et il était officiellement célébré dans des grottes. Mais les cultes de Magna Mater, Dionysos et Demeter demandaient aussi des sacrifices accomplis dans des grottes. Quoiqu'il en soit, le caractère religieux des grottes mentionnées dans nos inscriptions ne saurait être mis en doute. Si Zeus Kasios, le dieu adoré sur les hauteurs solitaires a quelque rapport avec

l'origine du *vicus Casianum* (des points d'appui seraient à trouver dans l'épigramme de Hadrien sur Trajan, *Anthol. Palat.* VI 332) et avec les grottes et l'amphithéâtre de Şeremet, nous ne saurions le préciser. Il est toutefois plus probable que le *vicus* tienne son nom d'un *Casius* ou *Casianus* quelconque.

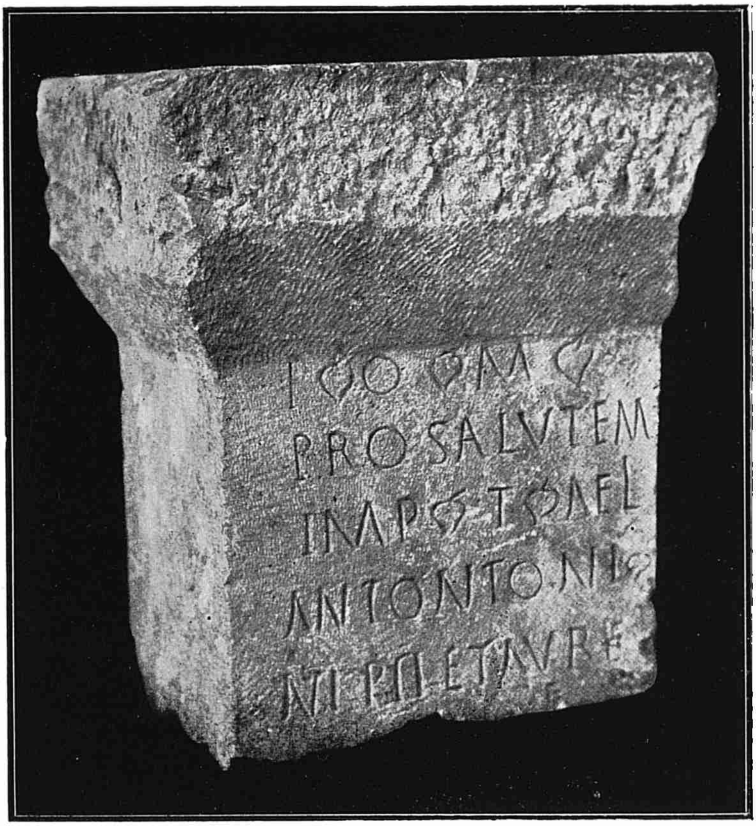

Fig. 1. Altar votiv, găsit la Calachioi *(Capidava)*.
Autel votif, trouvé à Calakeui *(Capidava)*.

Fig. 2.— Fragment de inscripție funerară.
Fragment d'une inscription funéraire. Hârsova *(Carsium)*.

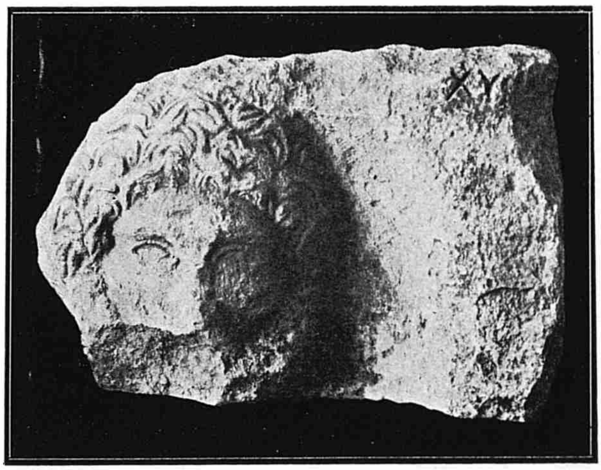

Fig. 3.— Fragment de monument funerar.
Fragment d'un monument funéraire. Hârsova *(Carsium)*.

Vederea orașului Hârșova cu ruinele cetății antice Carsium.

Vue de la ville de Hârsova avec les ruines de la forteresse romaine Carsium.

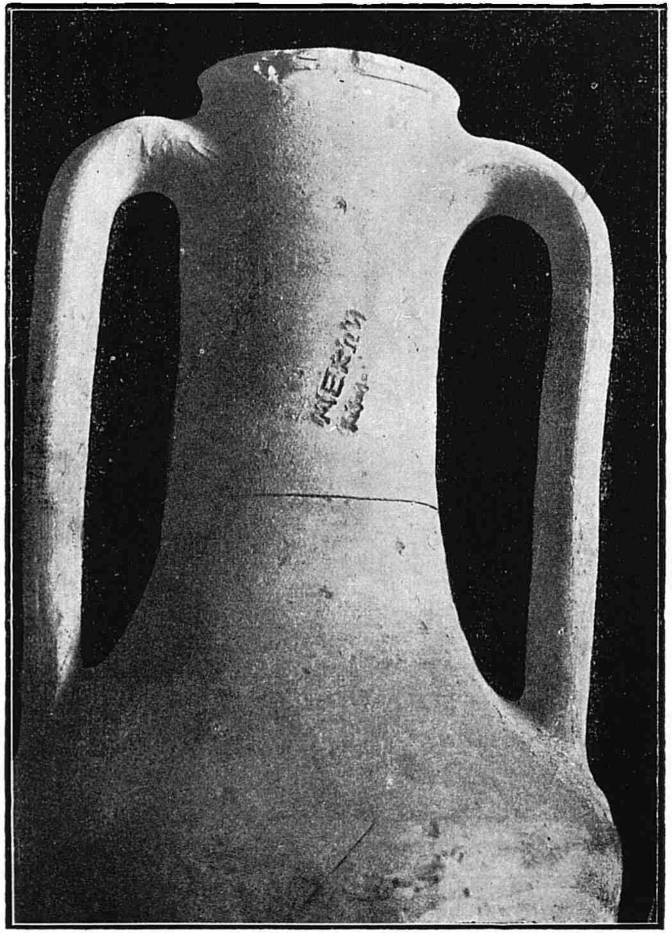

Fig. 1.
Amforă cu inscripţie grecească.
Amphore avec inscription grecque. Hârsova (*Carsium*).

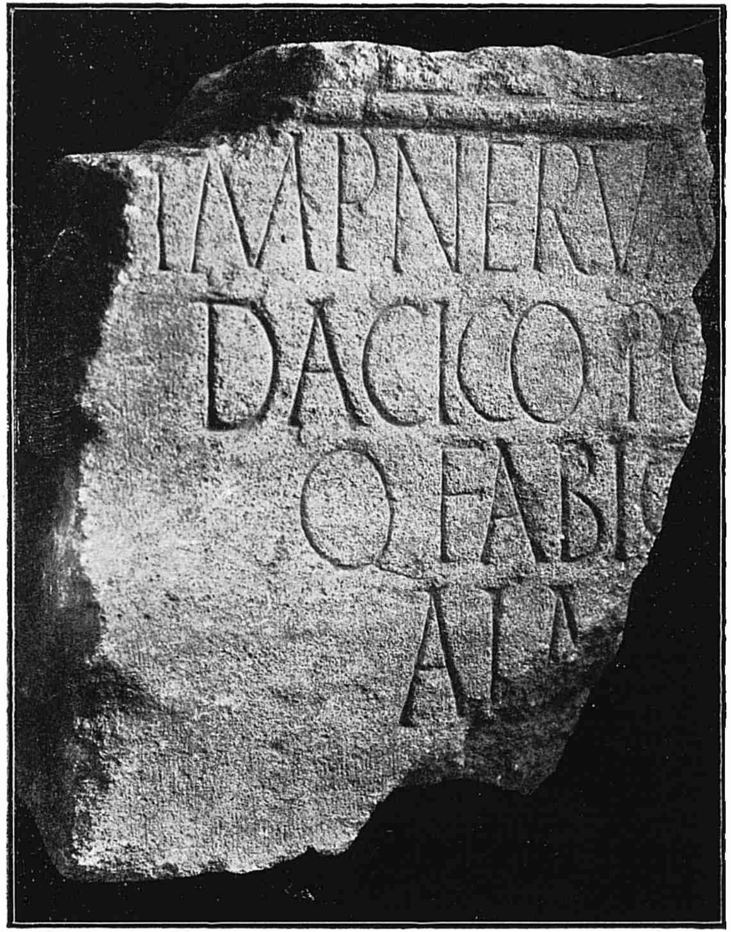

Fig. 2.
Fragment din inscripţia de fundaţie a cetăţii antice Carsium.
Fragment de l'inscription de fondation du camp romain de *Carsium* (Hârsova).

Fig. 1.— Fragmentul unui epistyl de marmoră.
Fragment d'un épistyle en marbre. Hârsova *(Carsium)*.

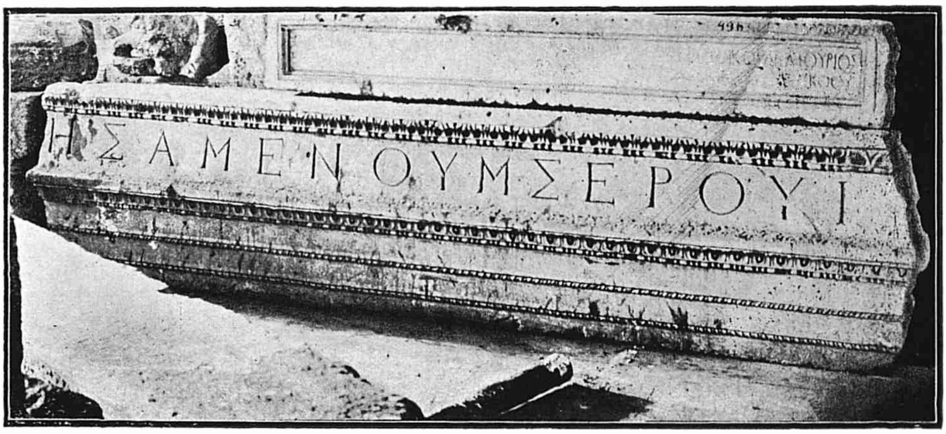

Fig. 2.— Epistyl de marmoră găsit la Constanța (c. a. 162 d. Hr).
Épistyle en marbre trouvé à Constantza (c. a. 162 après Chr.).

Fig. 1.— Fragmentul unui epistyl de marmoră găsit la Constanţa.
Fragment d'un épistyle en marbre trouvé à Constantza.

Fig. 2.— *a)* Fragment dintr'o inscripţie inaugurală din teritoriul Troesmens, *b)* fragment de monument funerar.
a) Fragment d'une inscription inaugurale du *territorium* de *Troesmis*, *b)* fragment d'un monument funéraire.

Fig. 1.— Fragment dintr'o inscripţie de pe teritoriul rural Noviodunum.
Fragment d'une inscription du *territorium* de *Noviodunum.*

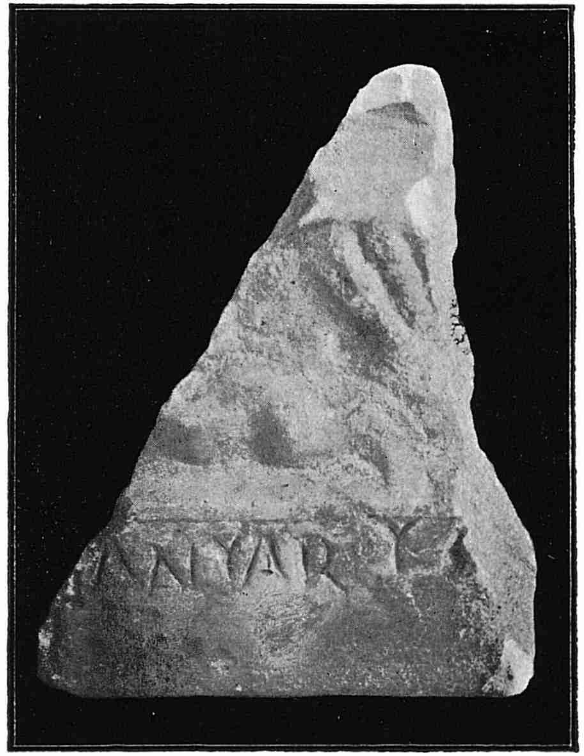

Fig. 2. Fragment de relief mithriac. Acbunar.
Fragment d'un relief mithriaque. Acbunar.

Fig. 1.— Relief mithriac, găsit la Acbunar.
Relief mithriaque trouvé à Acbunar.

Fig. 2.— Fragment dintr'un relief mithriac. Acbunar.
Fragment d'un relief mithriaque. Acbunar.

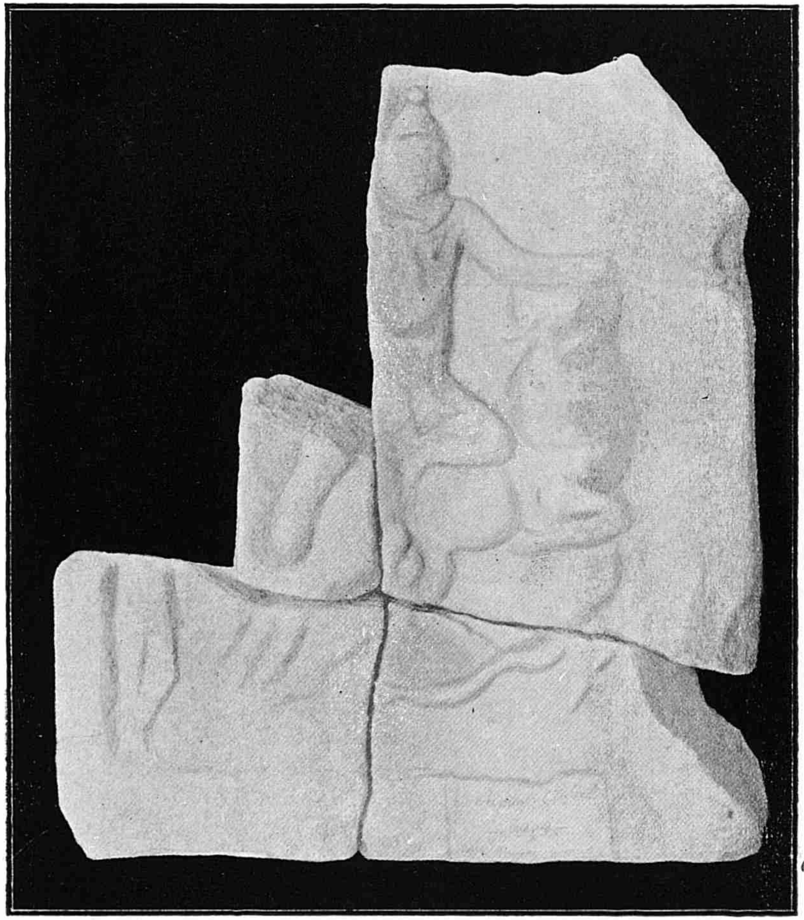

Fig. 1.— Fragmente dintr'un relief mithriac. Acbunar.
Fragments d'un relief mithriaque. Acbunar.

Fig. 2. Fragmente dintr'un relief mithriac. Acbunar.
Fragments d'un relief mithriaque. Acbunar.

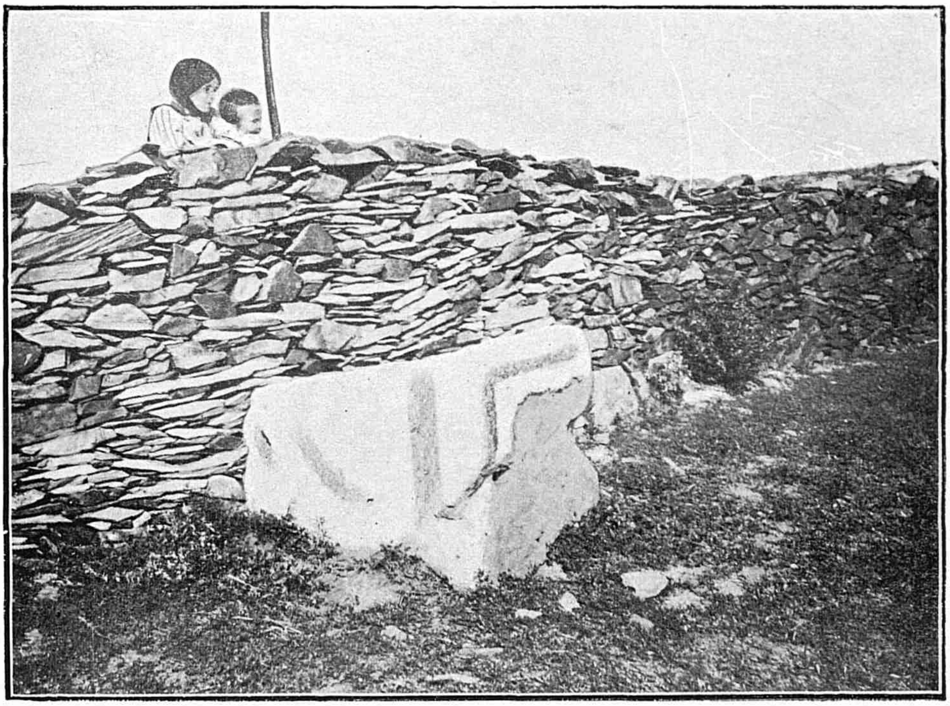

Fig. 1.— Imprejmuirea unui sătean din Râmnicul de jos, așezată peste un monument funerar antic.
L'enclos d'un paysan de Râmnicul de jos, posé de travers sur un monument funéraire antique.

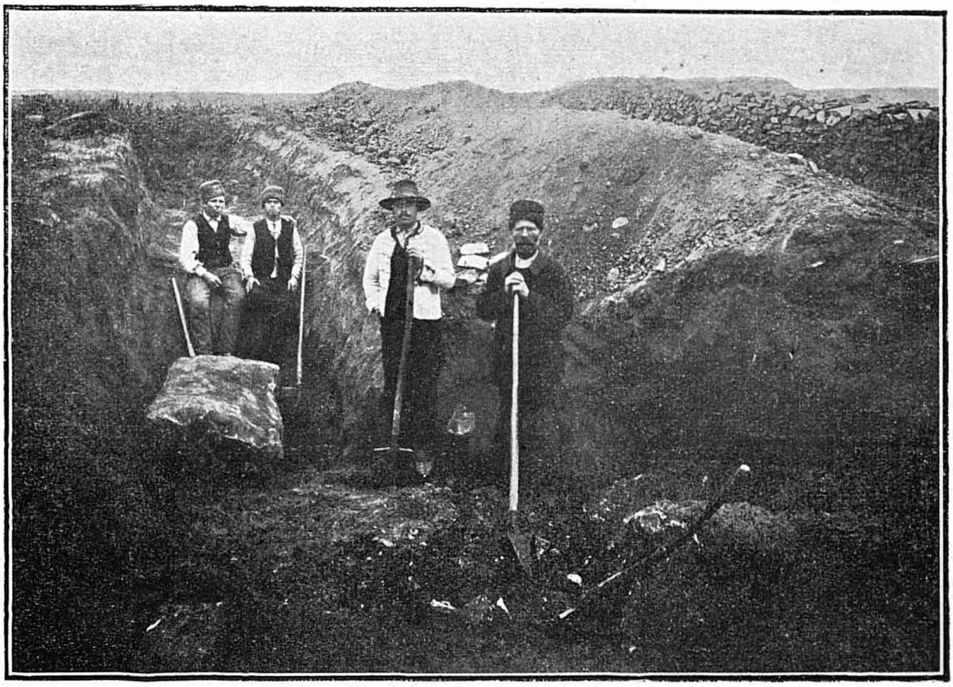

Fig. 2.—Săpătura în movila din care a fost scos monumentul următor.
Fouilles dans le tumulus d'où provient le monument suivant.

Monument funerar al unui *beneficiarius consularis.*
Monument funéraire d'un *benef. cons.* trouvé à Râmnicul de jos.

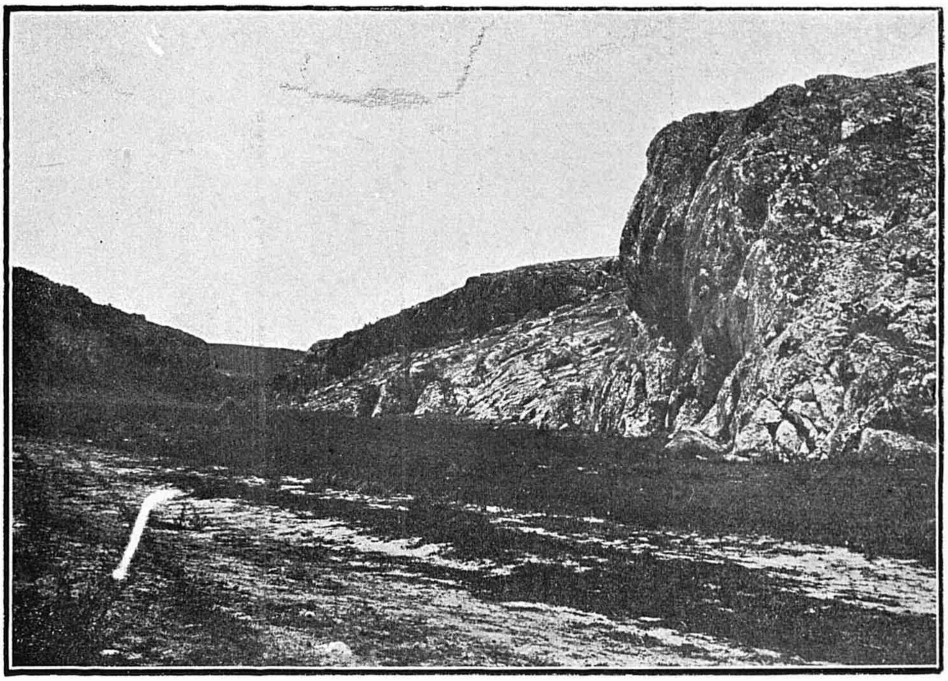

Fig. 1.— Defileul stâncos de lângă Chirişlic. Valea Casimcei.
Le défilé rocheux près de Chirişlic. Vallée de la Casimcea.

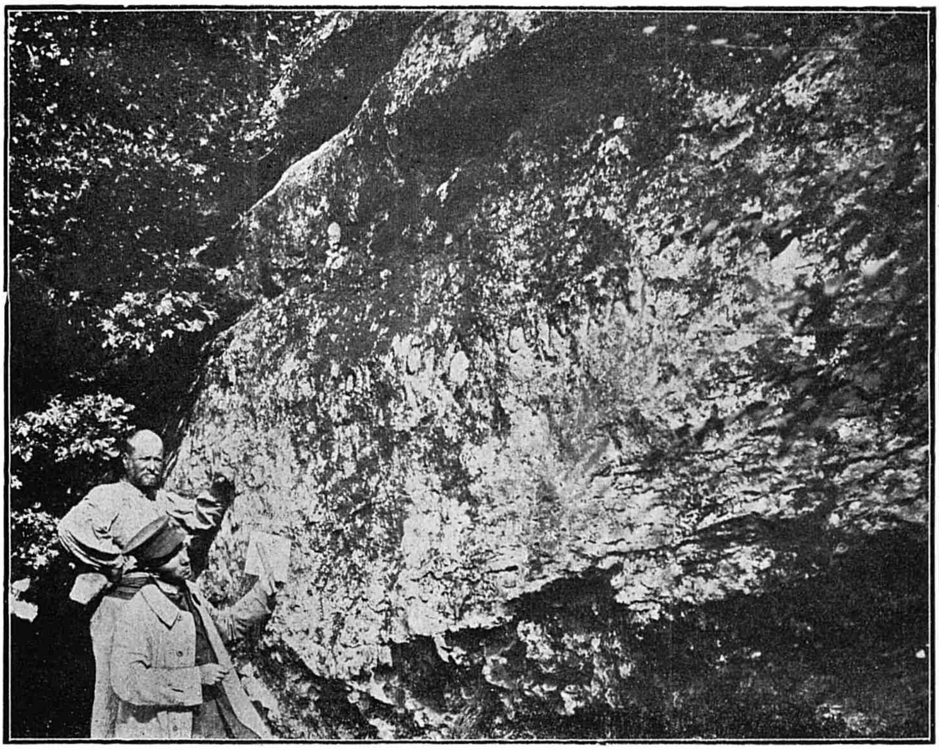

Fig. 2.— Stânca cu inscripţie greacă în pădurea Şeremetului pe Valea Casimcei.
Rocher avec inscription grecque dans la forêt de Şeremet. Vallée de la Casimcea.

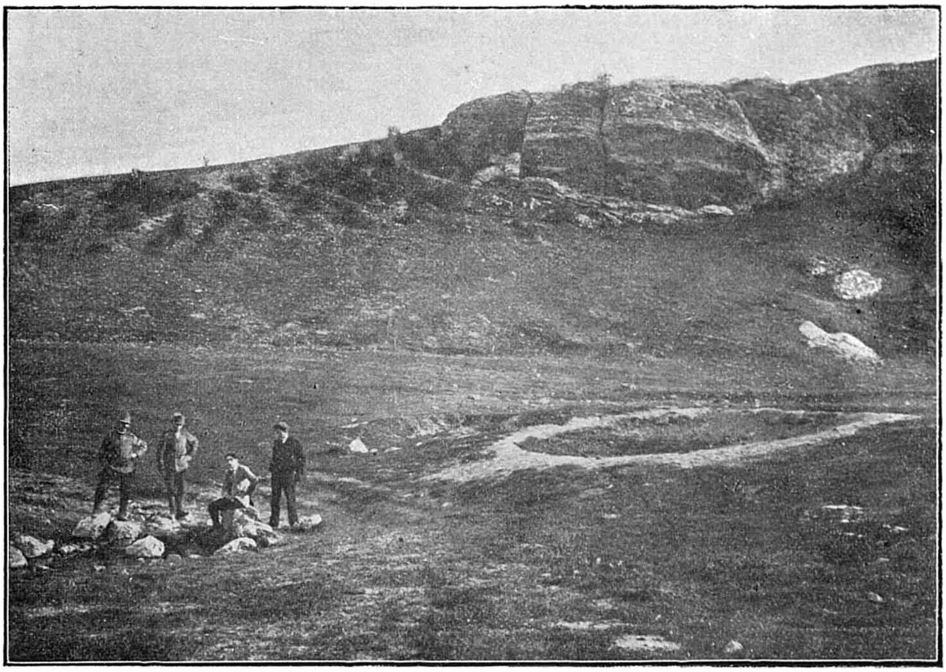

Fig. 1.— Izvorul cel mare dela gura Dobrogei.
La grande source de la «Gura Dobrogei» (= l'entrée de la Dobrogea).

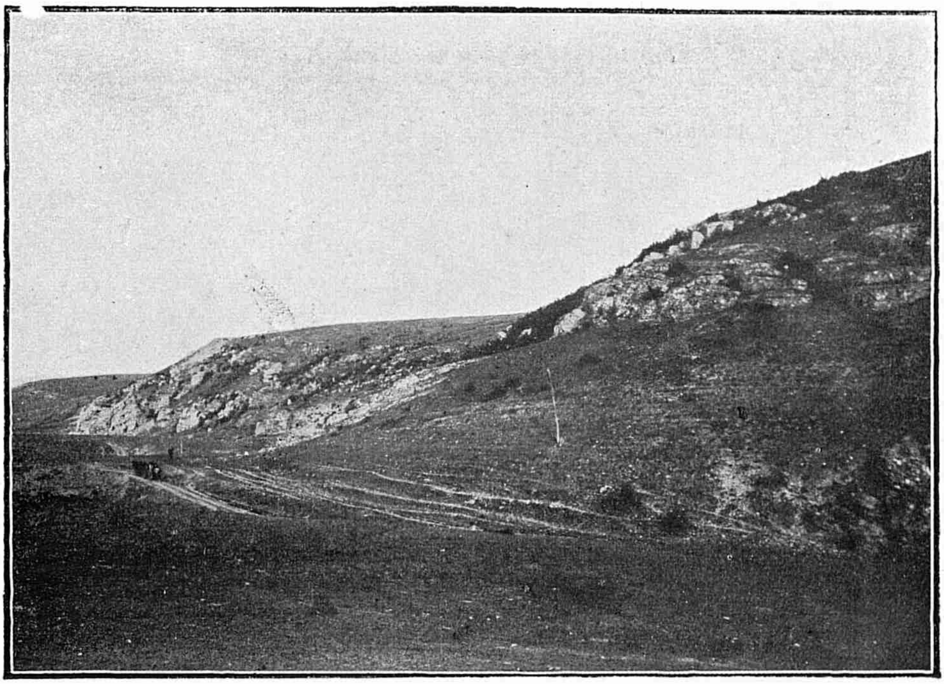
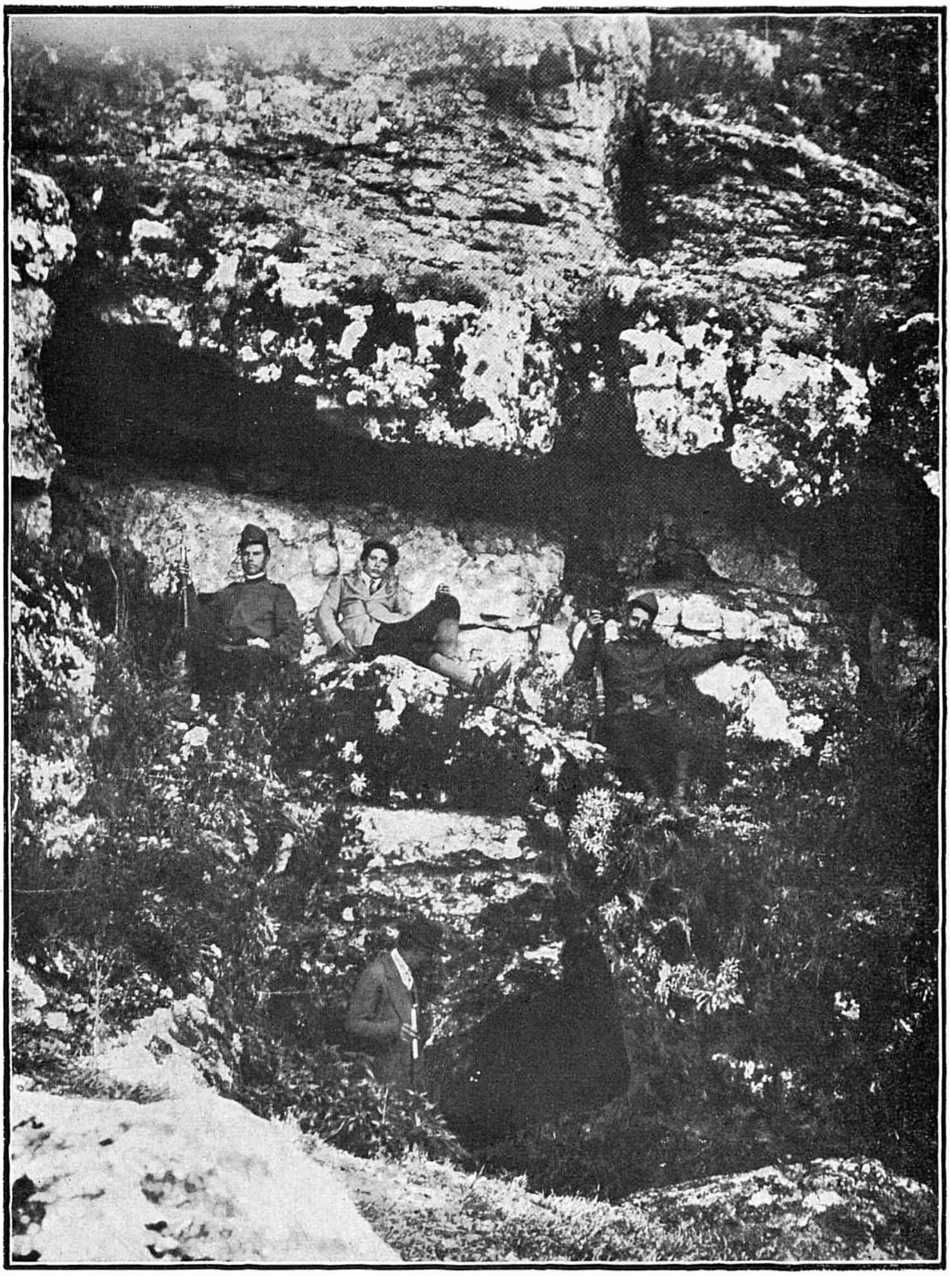

Fig. 2.— Vedere dela «gura Dobrogei».
Vue sur la «Gura Dobrogei».

Intrarea unei peşteri dela «Gura Dobrogei».
L'entrée d'une grotte de la «Gura Dobrogei».

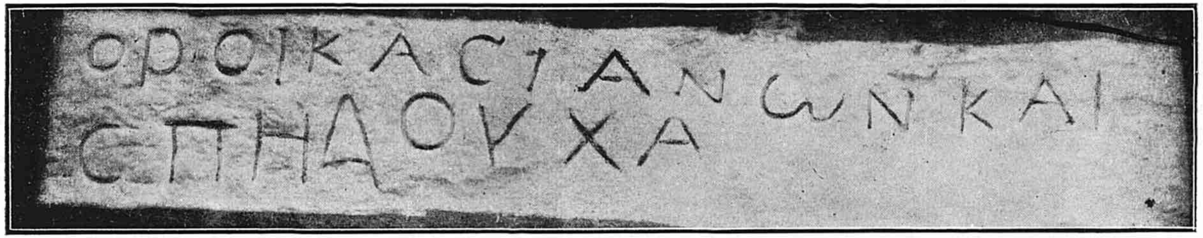

Fig. 1.

Fig. 2.

Inscripţii greceşti pe stânca vie în pădurea Şeremetului pe valea Casimcei.
Inscriptions grecques sur le rocher, dans la forêt de Şeremet. Vallée de la Casimcea.

IDEILE DE LEGI ȘI DE PREVEDERE

DE

A. D. XENOPOL
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 17 Maiu 1913.

I.

Noțiunea de lege a luat naștere întâiu în sfera vieții sociale. Ea însemnà la început îndatorirea oamenilor de a-și îndreptà purtarea lor după niște norme impuse, sau de religii și de concepțiile morale pe calea tradiției, sau de cele născute din ideile juridice și întrupate în obiceiuri, mai târziu în formule scrise. De aici provine, în limba română bunăoară, numele de lege aplicat religiei, ale căreia prescrieri sunt îndatoritoare. Și la alte popoare, deși în un înțeles nu așà de obștesc, se întrebuințează cuvântul de lege pentru religie.

Cu timpul omul a băgat de seamă, că și în natură se petrec unele fapte în chip necesar, ca și când ar ascultà și ele de o voință superioară ce se impune manifestării lor. După cum omul trebue să asculte de porunca dumnezeească, și să se închine, astfel apa trebue să asculte de aceea a gerului și să înghețe; aceeaș regularitate în manifestarea puterilor naturii, care se vede la om în trebuința îndeplinirii îndatoririlor sale. La om abaterea dela această îndatorire se rezolvă în rău, aplicat de Dumnezeu sau de autoritate asupra lui; în natură sancțiunea este încă mai puternică, deoarece se îndeplinește dela sine și în chip fatal, rezolvându-se, în raport cu omul, tot în rele cari îi ating și-i rănesc vieața. Bunăoară încarci un vas mai mult decum poate duce, și el se cufundă în mare împreună cu toate productele muncii omenești adunate în el.

Această analogie între normele îndreptătoare ale vieții omenești și acele ce stăpânesc mersul naturii conduse la aplicarea ideii de

lege și la îndeplinirea fenomenelor naturale, și de aceea găsim pe Platon și pe Lucretius vorbind în scrierile lor de *legile naturale* (φύσεος νόμος, leges naturae).

Științele naturale sau exacte cari se desvoltară tot mai mult de la Renaștere încoace, întărîră fără încetare idea de lege în câmpul fenomenelor lor. Se restrânse idea intervenirii ființei supreme în manifestările puterilor naturii; era minunilor încetă și idea de lege neînduplecată se lățì necontenit, până cuprinse întregul orizon al cercetărilor științifice cu orbitoarea ei lumină.

Se stabilì în curând o deosebire de principiu între sfera naturii și aceea a faptelor omenești. In cea dintâi domnià fatalitatea legilor ei; în cea de a doua se răsfăță jocul libertății conștiinței și a răspunderii morale. In cea dintâi fenomenele erau legate de manifestarea puterilor și îndeplinirea lor erà necesară; în cea de a doua, omul lucrà pe propria-i răspundere, și îndeplinirea legii morale nu erà constrângătoare ci producătoare numai de mustrări sau pedepse. Aceste două sfere erau cu totul deosebite, și mintea celor mai adânci filozofi se chinuià cu rezolvirea problemei libertății omenești, cea mai de seamă ce aveà de deslegat.

Cu timpul se făcù însă o schimbare în concepțiile minții asupra fenomenelor pe cari ea le cercetă. Se ivì întrebarea dacă nu cumvà, și în sfera faptelor omenești, domnește aceeaș fatalitate ca în domeniul celor naturale, și idea de lege fu înapoită de științele naturale, așà cum ele o prelucraseră, cercetărilor îndreptate asupra evenimentelor ce se petrec în vieața omenirii. Nu mai fu vorba de supunere la normele diriguitoare din propriul îndemn al sufletului, cu corecțiunea unei pedepse dumnezești, sau autoritare, în caz de încălcare, ci de mersul forțat al lucrurilor, care nu se poate îndeplinì altfel decât cum se îndeplinește, și care face să nască pedepse în caz de împotrivire, din însăș firea lucrurilor, nu dela o putere din afară. Când se fac poame multe și prețul lor scade din cauza legii ofertei și a cererii, mănținerea unui preț prea mare va aveà de efect că proprietarul lor va rămâneà cu ele nevândute. Această pagubă, acest rău, îl lovește, nu fiindcă Dumnezeu sau Statul l-a pedepsit, pentru neascultarea de o prescriere religioasă, penală sau civilă, ci din cauză că legea însăș a lucrurilor atrage după ea urmările cele rele pentru economia omenească. Când te sui pe o scară ale căreia spițe sunt prea slabe pentru susținerea greutății corpului, vei cădeà și te vei vătămà, vei suferì o durere, un rău ce nu-ți va fi impus de cinevà pentru neascultare, ci va fi o urmare directă

şi neînlăturabilă a faptei tale ce nu a ţinut seamă de legea rezistenţei materialurilor.

Concepţia veche a legilor sociale, din care s'a desvoltat aceea a legilor naturale, făceà să atârne sancţiunea de o putere exterioară legii însăş.

Concepţia nouă a legilor sociale, cea formată după analogia legilor naturale, implică sancţiunea ei în însuş jocul puterilor manifestate prin lege. La cele dintâi se încăpeà iertare, la cel de al doilea nu. La cele dintâi se puteà gradà pedeapsa după chibzuinţa judecătorului, Dumnezeu sau Stat; cele de al doilea se îndeplinesc cu o precizie matematică, până la ultima limită. Când cazi şi-ţi frângi un picior, fractura va aveà în tocmai întinderea ce trebuià să o dea înnălţimea căderii, greutatea corpului, poziţia de pe care ai căzut şi modul cum căderea s'a făcut.

Dacă s'ar puteà calculà toate aceste elemente, ai puteà să-ţi dai seama de vătămarea oaselor rupte până la cea din urmă margine a măsurii.

II.

Idea de lege aşà formulată se aplică ea oare cu cuvânt în sfera faptelor omeneşti?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebue să cercetăm mai cu deamăruntul caracterul noţiunii de lege în sfera ştiinţelor naturale.

Legea nu poate apăreà în fenomenele naturale decât acolo unde aceste fenomene se repetă, adecă se reproduc necontenit în acelaş mod *în părţile lor esenţiale*. Dacă fenomenul înfăţişează deosebiri, acestea nu trebue să se arăte decât în elementele lor de a doua mână. Aşà bunăoară alternarea zilelor şi a nopţilor este un fenomen de repeţire, cu toate că aspectul cerului, înălţimea temperaturii, lungimea respectivă a zilei şi a nopţii pot să se deosebească necontenit, aşà că ar fi greu de găsit două zile şi două nopţi absolut identice. Nu aceste deosebiri secundare caracterizează însă fenomenul, ci alternarea luminii cu umbra, product al învârtirii pământului în jurul său propriu.

Când fenomenul se repetă, mintea poate, după o lungă observaţie, să pătrundă modul cum această repeţire se petrece, *să descopere şi să formuleze legea acelei repeţiri*. Aşà s'a înfiripat cu încetul civilizaţia omenească, omul înregistrând necontenit repeţirile fenomenelor naturii şi căutând să tragă folos din această cunoştinţă.

Omul a înjghebat astfel cu încetul un mănunchiu de cunoştinţe practice care l-a pus în putinţa de a se folosì de puterile naturale al căror mod de manifestare el îl învăţase. Aşà a descoperit el focul, din frecarea a două bucăţi de lemn; a descoperit fiertul apei şi îmmuiarea alimentelor prin fierturi ; aşà a învăţat el a pune o greutate pe nişte roţi pentru a uşurà strămutarea ei ; a pune la unealta lui de cremene o coadă de lemn pentru a-i mărì puterea de lovire, şi aşà mai departe. Toată civilizaţia omenească nu este decât o îngrămădire necontenită de cunoştinţe de legi naturale, cu toate că nu formulate abstract, ci deprinse numai din practică şi puse în slujba nevoilor omeneşti. Dela o vreme însă, această dobândire de cunoştinţe nu mai fu lăsată numai cât îndeletnicirii practice, ci devenì obiectul cercetărilor teoretice, şi atunci se născù ştiinţa care nu este decât un pas mai hotărîtor în stăpânirea naturii prin cunoaşterea legilor ei, şi anume nu numai a stăpânirii practice care grăbeşte şi sporeşte civilizaţia, ci şi a celei teoretice (legile astronomice bunăoară) care, deşì nu slujeşte la scopuri practice, mândreşte şi înalţă pe om în proprii lui ochi, arătându-l ca stăpânul lucrurilor neatinse.

Legile naturale sunt toate fatale şi necesare. Ele trebue să se îndeplinească şi nu pot fi împiedecate în realizarea lor, decât doar de lucrarea altor legi cari vin să le încrucişeze. Aşà bunăoară apa fierbe la 100 grade; dacă mărim însă sau micşorăm presiunea atmosferică, putem întârzià sau grăbì punctul de fierbere, căci presiunea aerului are un efect asupra evaporării apei, care dă naştere fierberii. O bilă de biliard bătută înainte însă lovită aşà ca să iea o mişcare de rotaţie inversă, se întoarce înapoi, când loveşte bila asupra căreia este îndreptată. Aceeaş picătură de apă străluceşte ca o boabă de rouă pe petalele unei flori, călătoreşte în nourul din văzduh, hrăneşte apele izvoarelor din cari se nasc râurile, împinge din pământ plantele spre vegetaţie, se combină în materia alcătuitoare a corpurilor organice, mişcă maşinile, susţine vasele plutitoare. fierbe alimentele, produce erupţiile vulcanice şi se amestecă în puterea multor legi deosebite, în multe din fenomenele acestei lumi.

Deşì toate legile trebue să se îndeplinească, precizia cu care o fac variază după sfera de fenomene asupra cărora ele lucrează. Cele astronomice sunt supuse la lucrarea unor legi de o precizie cu atât mai minunată cu cât mărimea însăş a corpurilor şi fenomenelor ce ele cuprind pare mai puţin în stare de a fi măsurată cu

așà exactitate. Fenomenele fizice vin în al doilea rang cu privirea preciziei îndeplinirii lor şi tot aşà şi cele chimice. Aşà bunăoară legea compresibilității gazelor arătă clătinări, când se apropie de punctul de lichefacție. Cele biologice și fiziologice, deși tot atât de neaparate, nu se mai pot măsurà în precizie cu acelea din lumea neorganică. Aşà bunăoară poţi fi sigur că un animal nehrănit sau neadăpat va pierì. Cât timp însă va rezistà el lipsei de nutriment, nu se poate spune. Din ghindă va răsărì cu siguranță stejarul; care va fi însă înălțimea, bogăția frunzișului și cât va ţineà traiul acestui arbore, nu se poate hotărî. Un cal trage de obiceiu 2.000 de kilograme ca încărcătură. Ce efect va aveà însă asupra puterii lui o schimbare a hranei lui, d. ex. din ovăz în orz, nu se poate şti de mai înainte ş. a. m. d.

Această lipsă de precizie în câmpul materiei organice vine de acolo că corpurile acestei materii constitue individualități deosebite, cu centre de reacții vitale variabile și acest element individual, amestecându-se în jocul legilor, împiedică realizarea lor în aceeaş măsură.

III.

Dar oare toate fenomenele naturii sunt supuse la legi? Aici este greşeala celor mai mulți din filozofii și oamenii de științe de până acuma. Ei cred că în natură predomneşte pretutindeni fatalitatea legilor, principiu formulat în chip falş încă şi astfel: că în natură predomneşte legea cauzalității, în opoziție cu aceea a libertății care ar predomnì în faptele omeneşti.

Această opoziție între natură şi om din punctul de vedere al legilor stăpânitoare ale fenomenelor acestor două mari sfere ale universului nu are nici un înțeles.

Sunt în natură un număr nesfârșit de fenomene a căror producere nu este supusă regularității legilor. Este clasa întreagă a fenomenelor ce nu se repetă *ci se succedă, fiind totdeauna nouă în producerea lor.* Noi înțelegem prin succesiune nu reproducerea pur şi simplu în cursul timpului a unor fenomene; căci şi reproducerea are nevoie de timp pentru a se puteà manifestà. Bunăoară zilele şi nopțile sau revoluția pământului în jurul soarelui nu se pot petrece decât în timp.

Prin termenul de succesiune noi înțelegem acele fenomene cari se *urmăresc în timp, fiind totdeauna deosebite unele de altele și de-*

osebite în așà fel, ca elementele deosebitoare să alcătuească esența lor, iar asemănările ce ar puteà înfățișà să nu aibă însemnătate.

Ca fenomene de succesiune în natură noi aducem pe cele geologice, succesiunea straturilor ce alcătuesc scoarța pământului; aceea a plantelor și a animalelor ce s'au desvoltat unele din altele pe această scoarță, ca prefacerea lui Elephas primigenius în elefantul zilelor noastre, a animalului numit de paleontologi Eohippus în calul de astăzi, a reptilelor în pasări, a cuadrumanilor în oameni.

Toate aceste fenomene nu pot fi formulate în legi, pentru simplul motiv că ele nu s'au petrecut decât o singură dată pe pământ și nu se vor mai repetà în veci. Neexistând deci repetiție, nu pot existà norme după cari aceste fenomene să se reproducă, prin urmare nu pot existà nici legi de producere sau mai bine de reproducere a lor. *Formele succesive fiind fără încetare nouă, o lege a devenirii lor este un non sens, căci nu se poate formulà o lege de producere a unor lucruri nouă, ci numai una a unor întâmplări vechi, cunoscute și cari se reproduc și se vor reproduce și în viitor.*

Fenomenele succesive adecă istorice ale naturii nu sunt deci supuse nici unei legi și nu se poate deci susțineà principiul, că toate fenomenele naturii ar cădeà sub puterea legilor. Numai acele fenomene naturale sunt stăpânite de legi, cari se repetă; cele ce se succed nu cad sub puterea lor.

In opoziție însă cu fenomenele naturii, cari ar fi totdeauna supuse acțiunii legilor, filozofii de până acum aduc faptele minții omenești, cari s'ar urmà totdeauna, ar fi în o vecinică succesiune și asupra cărora legea cauzalității nu ar puteà fi aplicată.

Și această opoziție este eronată. Sunt anume, și o mare mulțime, o clasă întreagă de fenomene mintale cari se repetă întocmai ca și clasa corespunzătoare de fenomene naturale, precum pe de altă parte mintea înfățișează, ca și natura geologică, fenomene de succesiune.

Opoziția repețirii și a succesiunii nu cadrează cu sferele naturii și ale minții. In ambele aceste domenii se întâlnește și repețirea și succesiunea, și aceasta este deosebirea fundamentală în modul nostru de a concepe logic lucrurile și teoriile obișnuite trecute și contimporane.

Să cercetăm fenomenele de repețire ale minții omenești. Mai întâiu sunt toate operațiile logice cari sunt supuse *legilor logice.* Bunăoară acele cari determină modul cum se va trage concluzia

din premise, acele cari proced la conversiunea judecăţilor, acele cari regulează raportul dintre sfera unor noţiuni şi conţinutul lor, şi altele încă. Toate aceste fenomene mintale sunt tot atât de fatale şi necesare ca şi îndeplinirea rotaţiei pământului în jurul lui însuş, sau aceea a lunii în jurul pământului. Când raţionez: Toţi oamenii sunt muritori; N este om. Concluzia neapărată, şi care nu poate fi altfel, este că şi N este muritor. Este apoi învederat că în noţiunea de animal sunt cuprinse mai multe lucruri decât în aceea de bou, sau când vreai să întorci propoziţia: Oamenii sunt muritori, trebue să zici: unii din muritori sunt oamenii.

Un om care nu s'ar supune legilor logice şi nu ar voì să le recunoască, ar fi nebun, adică nu ar mai fi om, căci şi-ar fi pierdut mintea, atributul suprem al omenirii. Aceste legi nu numai că sunt fatale şi necesare; ele sunt şi precise, şi stăpânesc mintea în universalitatea ei, nedeosebindu-se de loc în aplicarea lor dela individ la individ. Ele seamănă cu legile astronomice din domeniul naturii.

Sub legile logice vin acele psicologice cari, cu toate că şi ele au valoare pentru întreaga omenire, totuş nu mai sunt aşà de riguroase ca cele logice, şi lasă libertate şi jocului individualităţii omeneşti. Aşà bunăoară legea formării noţiunilor, aceea a prefacerii actelor voluntare în acte instinctive, aceea a întăririi memoriei, acele ce prezidează la prefacerile limbilor, şi altele multe, sunt toate fatale şi necesare, dar variază în realizarea fenomenelor lor, după formele individuale prin cari se îndeplinesc.

Tot aşà şi cu legile sociologice cari stăpânesc faptele de repeţire ce se petrec în sinul societăţilor. Aşà aceea că orice guvern se roade şi se slăbeşte prin mânuirea puterii, ceeace în statele absolute conduce cu timpul la revoluţii, iar în cele constituţionale la schimbarea regimului; că exercitarea oricărei libertăţi tinde a depăşì marginile permise şi a degenerà în licenţă, fiind deci de nevoie lângă fiecare libertate şi măsuri răstrângătoare; că autorităţile sunt pururea îndemnate a depăşì atribuţiile lor şi a apăsà pe cei administraţi, ceeace aduce trebuinţa de a li se pune pururea o stavilă, cum este de nevoie a se stavilì şi avântul abuziv al libertăţilor; că acţiunea oamenilor conducători asupra masselor se va micşorà în proporţie cu deşteptarea acestora; că propăşirea popoarelor şi a omenirii se va îndeplinì totdeauna de sus în jos, dela sferele mai înalte către straturile adânci, şi aşà mai departe cu nenumărate legi cari adesea sunt formulate ca principii de ocâr-

muire practice, urmând de a fi îmbrăcate în formule ştiintifice şi de a fi întemeiate pe calea raţională a cugetării sistematice.

Toate aceste fapte ale minţii omeneşti sunt fapte de repeţire, cari se reproduc necontenit în orice stare a societăţii, dela cea mai barbară până la cea mai cultă. Aceste fapte de repeţire au indus pe oameni în eroare a proclamà adeseori că sub soare nu se poate naşte nimica nou, şi de acì principiul cel absolut falş că *istoria se repetă necontenit.*

Roţile pe cari să învârt faptele omeneşti ca şi cele naturale sunt în adevăr aceleaşi; puterile ce împing faptelele la lumina zilei sunt aceleaşi; raporturile între ele rămân iarăş identice şi această identitate de construcţie a naturii sau a societăţilor în fiecare moment ne înşeală şi ne face să credem că nimic nu se schimbă.

In adevăr legile astronomice, fizice, chimice şi biologice au rămas pururea neschimbate. Totdeauna materiile mai grele din scoarţa topită a pământului s'au depus mai la fund; totdeauna presiunea gazurilor sau a aburilor de apă au provocat ridicarea unor straturi şi prin repercusiune mecanică prăbuşirea altora; totdeauna scurgerile de şiroaie au produs roaderea malurilor; totdeauna organele întrebuinţate s'au desvoltat şi au câştigat în putere, iar cele neîntrebuinţate s'au cârcit; totdeauna plantele au absorbit acidul carbonic şi au răsuflat oxigenul, pe când animalele au făcut tocmai contrariul, printr'o admirabilă prevedere a naturii, spre a nu ştirbì preţiosul element al atmosferei. Dar aceste învârtiri necontenite ale aceloraşi roate nu au împiedecat propăşirea naturii materiale, nu au împiedecat deosebirile de stratificare a rocelor geologice, nu au împiedecat prefacerea formelor plantelor şi ale animalelor ce au apărut dela un timp pe scoarţa pământului răcorită.

Cu toată repeţirea aceloraşi rotiri, nu se poate tăgăduì mersul înainte şi anume prin forme fără încetare nouă ale chipurilor naturii. *Repeţirea se mănţine în sinul propăşirii,* şi trebue totdeauna bine deosebit ceeace rămâne identic de ceeace se schimbă.

IV.

Tot aşà şi în societăţile omeneşti. Şi aici întâlnim legile logice, psicologice şi sociologice cari nu se schimbă niciodată, dar trecând prin condiţii pururi nouă pentru a da naştere la fapte, produc necontenit forme nouă. Rivalitatea între grupele omeneşti, triburi sălbatice sau popoare civilizate, provenite din tendinţa de întindere

care le asigură tot mai mult existenţa, vor produce răsboaie, cuceriri şi stratificări de popoare, combinări de elemente chiar deosebite cari vor da naştere la neamuri nouă de oameni, la minţi nouă cari vor desvoltà tot altfel de producte intelectuale, îmbogăţind tezaurul civilizaţiei. Inrâuririle repeţite la cari vor fi supuse popoarele vor preface, după legea psicologică cunoscută, apucăturile lor la început cugetate în de acele instinctive cari se vor stratificà în caracterul naţional al diverselor neamuri. Francezii vor ajunge un popor răsboinic, Spaniolii vor fi cu totul stăpâniţi de idea religioasă, Românii vor devenì nestatornici şi schimbători, Grecii vor trăì numai pe seama antichităţii, Japonezii vor desvoltà iubirea de ţară până la un principiu aproape excluziv de vieaţă, şi aşà mai departe. Uneori însă, sub loviturile aspre ale ciocanului destinului, caracterul popoarelor se va schimbà năprasnic, ca acel al poporului francez care a devenit din răsboinic aşà de paşnic, iar acel al poporului german schimbat de odată din visator, poetic şi filozof în unul practic şi cu tendinţă de stăpânire — toate aceste schimbări uriaşe datorite unui singur mare evenement, răsboiul din 1871. In lăuntrul ţerilor vedem revoluţii, toate productul aceloraşi legi sociologice, căutarea unei stări mai bune chiar cu primejdia pieirii individului în favoarea întregului; ascultarea de conducători şi sugestionarea din partea lor mai ales în sinul unor mulţimi cari au proprietatea de a însutì puterea sugestiei; depăşirea măsurii trebuitoare şi căderea prin reacţie iarăş sub absolutism, în cazul când revoluţia s'a petrecut numai în organismul intern al unui neam şi nu a izbucnit contra unei stăpâniri străine; abuzurile repetate de toate guvernele ce se succedează la cârma statului şi cari le aduc numai la cădere.

Dar pe toate aceste rotiri identice, date de lucrarea legilor psicologice şi sociologice, se trăgănează mai repede sau mai încet, ca un balaur ce şi-ar desfăşurà inelele lungului său corp, fazele propăşirii cari fac cà poporul sau omenirea să meargă fără încetare înainte spre nişte destine acoperite de pânza viitorului.

Şi natura deci şi omenirea înfăţişază fenomene de repeţire şi fenomene nouă, acele de succesiune. Deosebirea între natură şi omenire în această privire este că cea dintâi s'a desvoltat în vremuri mai vechi, iar dela un timp, pe care cadrul comunicării mele nu-mi învoeşte a-l determinà, desvoltarea formelor materiale s'a oprit, întâiu a celor neorganice, mai apoi şi a celor organice, iar evoluţia schimbătoare de forme şi-a abătut puterea numai asupra minţii omeneşti, producând, cum spune Edgard Quinet, anume forme

nouă de civilizație, după cum produceà altă dată roce sau forme de vieață nouă. In adevăr, pământul s'a așezat și comoțiile lui, ca eruperi vulcanice sau cutremure de pământ, nu mai sunt producătoare de schimbări de condiții în scoarța pământului. Ele au căzut la rangul de simple fenomene de repețire, iar viețuitoarele de pe dânsul nu se mai prefac în formele lor: speciile se pot stânge, cum s'a întâmplat cu Drontul, cum e amenințat Chitul, dar nu se mai prefac în altele nouă. Că speciile nu s'au mai schimbat de mai mult de 10.000 de ani, se vede pe monumentele cele primitive ale Egiptului, cari infățișază câini, boi, cai în aceeaș formă în care se văd și astăzi.

Trebue totdeauna bine deosebit în cercetări partea neschimbată, legile de producere ale fenomenelor astronomice—fizice, chimice și biologice pentru natură, logice, psicologice și sociologice pentru om—de curentul veșnic schimbător al evoluției adus prin elementele nouă asupra cărora aceste legi eterne lucrează. Numai așà se poate limpezì uriașa complexitate a fenomenelor și mintea poate să-și dea seama de ele și să le înțeleagă rostul.

V.

Să trecem acuma la idea *prevederii* în materie atât fizică cât și socială.

Această chestie a fost implicit cuprinsă în expunerea de până acuma și de aceea ne vom puteà mărginì la mult mai puțin în a ei atingere.

Faptele de repețire pot totdeauna să fie prevăzute, îndată ce s'a aflat formula legii repețirii lor. Precizia prevederii atârnă de sfera cărei faptele aparțin. Foarte riguroase pentru cele de caracter astronomic și logic, scade la acele culese din câmpul naturii fizice și chimice a corpurilor, și încă mai mult pentru cele biologice, psicologice și sociologice, aici din cauza reacției pe care formele individuale ale vieții le opun formulei legilor.

Cât despre faptele succesive, prevederea lor este absolut cu neputință, din pricină că aceste fapte fiind totdeauna nouă și unice, legea repețirii lor nu poate fi prinsă, ceeace împiedică prevederea. A prevedeà cevà *nou* și care nu s'a mai întâmplat încă, este un non sens și o contrazicere.

Legile sociologice învoesc cu toate aceste o prevedere cu totul obștească, dedusă din seriile istorice ce le-au dat naștere. Ele ne

dau mijlocul de a *întrevedeà* numai îndreptarea obştească în care se vor mişcà evenimentele viitoare; dar ele nu pot niciodată să ne arăte nici când, nici prin cari evenimente se va îndeplinì, adică prin ce serie de evenemente se va introduce în aevea lucrurilor.

Legile de desvoltare a faptelor culese de ştiinţele naturale nu ar fi putut nici ele ajunge, pe când se îndepliniau, la rezultate mai precise în acele cari chiar astăzi caută să stabilească mersul desvoltărilor în faptele materiale sunt în acelaş caz. De aceea legea care stabileşte identitatea ontogeniei cu filogenia nu va puteà slujì niciodată la prevederea formelor pe cari o fiinţă organică, vie le va dobândì prin creşterea ei. Legile de desvoltare ale boalelor, din cari mai multe sunt cunoscute, nu ne vor învoì a prevedeà dacă ele vor conduce la tămăduire sau la moarte. Toate aceste serii de desvoltare ale formelor materiale cari dau naştere legilor sociologice, obţinute prin acelaş mijloc al generalizării seriilor, nu vor puteà slujì decât *a întrevedeà* direcţia *obştească* pe care urmarea faptelor va luà-o în viitor, şi această perspectivă poate fi ea însăş şovăită în proiecţia ei prin intervenirea hazardului.

PRINCIPELE ARDELEAN ACAŢIU BARCSAI
ŞI MITROPOLITUL SAVA BRANCOVICI
1658—1661

DE

Dr. IOAN LUPAŞ

Şedinţa dela 21 Maiu 1913.

I.

In vârtejul furtunilor ce s'au deslănţuit asupra Ardealului, în urma expediţiei nenorocite din 1657 a principelui Gheorghe Rákoczy II în Polonia, au avut un rol important în vieaţa publică a Ardealului doi Români: Acaţiu Barcsai şi Sava Brancovici. Cel dintâiu — Român de origine, dar înstrăinat prin credinţă şi cultură de neamul său—a ajuns să cârmuească timp de 2 ani chiar ca principe al Ardealului, iar al doilea, deşi străin de origine, înrudit însă prin credinţă cu poporul nostru, a fost ridicat prin destoinicia sa la treapta de conducător al bisericii române din Ardeal, împărtăşind şi el soartea tristă şi grea a credincioşilor săi, pe cari a cercat să-i apere şi să-i ajute în multele lor nenorociri.

Barcsai erà fiul unui Român, nobil de rând din Bârcea mare (Nagybarcsa, comitatul Hunedoarei). Crescut la curtea principelui Gheorghe Rákoczy I, el s'a distins repede prin tactul şi înţelepciunea sa. De aceea încă de tânăr a fost trimis din partea stăpânului său, în mai multe rânduri, în misiuni diplomatice. La începutul anului 1636, când Ştefan Bethlen, pretendent la tronul Ardealului, ameninţà domnia lui Gheorghe Rákoczy I, Acaţiu Barcsai fu trimis, dimpreună cu Toma Bassa, la Bucureşti, spre a cere pe

seama stăpânului său ajutorul lui Mateiu Basarab, asigurându-l totodată pe acesta de sprijinul şi prietenia principelui ardelean (1).

Către sfârşitul aceluiaş an Barcsai se duse şi în Moldova cu aceeaş misiune de a întări legăturile de prietenie între G. Rákoczy şi Vasilie Lupu. De aci înainte numele lui Acaţiu Barcsai se întâmpină adeseori în misiuni diplomatice dintre cele mai importante. Ca să răsplătească serviciile însemnate ale lui Barcsai, Rákoczy îl numì în 20 Decemvrie 1644 Ban de Lugoj şi Caransebeş, iar cu 4 ani mai târziu comite suprem al comitatului Hunedoara, dăruindu-i totodată şi oraşul Deva (2).

Aderent convins al calvinismului, în timpul cât a stăpânit ca Ban în părţile bănăţene, Barcsai s'a interesat de aproape şi de soartea propagandei calvine, care făcuse încă din secolul al XVI-lea cuceriri printre Românii bănăţeni. In bisericile româneşti din Lugoj şi Caransebeş se cântau psalmi traduşi în româneşte (3), sub influenţa calvinismului, de predicatorul din Lugoj Ştefan Fogaraşi. Acesta a tradus pentru şcolile româneşti bănăţene şi un catechism calvinesc, pe care îl tipărì la 1648 Acaţiu Barcsai cu cheltueala sa în tipografia din Alba-Iulia (4).

In privinţa zelului cu care Barcsai sprijinià propaganda calvină între Români, el semănà foarte mult cu patronul său Rákoczy, care făceà acelaş lucru în Ardeal, sprijinit şi de superintendentul Geleji Katona István. Acesta considerà starea bisericilor române din Ca-

---

(1) N. Iorga, *Studii şi documente*, IV. *Legăturile Principatelor române cu Ardealul dela 1601—1699*. Bucureşti 1902, pag. CLXXXII.

(2) Erdélyi Alajos, *Barcsay Ákos fejdelemsége* în Századok, 1906, pag. 412 şi urm.

(3) N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, Bucureşti 1904, pag. 144.

(4) Titlul unguresc în traducere românească al acestui catechism sună astfel: «Catechismus, adecă: a creştineştii religii şi credinţe în scurte întrebări şi răspunsuri cuprinse cu fapte din Sfânta Scriptură întărită cuprindere sau măduvă. Care din latineasca şi ungureasca limbă în valahica limbă a tradus Ştefan Fogaraşi, a Lugoşului, acum după dreptate parte recunoscut al valaho-maghiarei ecclesii sufletesc păstor... In Alba-Iulia s'au tipărit de către Martin Maior dela Braşov în anul 1648». In prefaţa acestui catechism adresează Fogarasi cuvinte de laudă şi de mulţămire lui Barcsai, scriind între altele: «Dar vezi, câtă bădărănie e între Uugurii noştri, unii în vârstă de 20 sau 25 ani, oameni cu barbă şi abià dacă în vieaţa lor au avut în mână Biblia. Dar fiindcă Biblia nu se găseşte în orice tufă şi e scumpă (mai ales în ţara noastră) şi fiindcă nu se află rezumată în întrebări şi răspunsuri. Aşà au găsit apoi întrebările şi răspunsurile cu privire la tainele credinţei adecă Catechismul; care Catechism răposatul întru pomenire Domnul Alstedius, profesor în Alba-Iulia, îl numeşte Biblia mică. Aşà apoi judecând, dar mai ales văzând această Biblie mică, adică Catechismul ca fiind demn

ransebeş şi Lugoj ca pe una demnă de a fi generalizată şi la Românii ardeleni. De aceea stăruià ca între condiţiile ce aveà de gând Gheorghe Rákoczy I să impună mitropolitului român din Bălgrad, să fie luată şi aceasta: «cântările calvineşti, traduse pe româneşte, de cari se folosesc cei din Caransebeş şi din Lugoj, să le tipărească şi să le cânte în toate adunările înainte şi după predică sau rugăciune» (1).

Gheorghe Rákoczy I aveà multă încredere în Barcsai. De aceea a îngrijit ca nici fiul şi urmaşul său, Gheorghe Rákoczy II, să nu fie lipsit de sfaturile şi serviciile acestui om bun şi luminat. Astfel îl găsim pe Acaţiu Barcsai în situaţii foarte înalte şi pe timpul lui Gheorghe Rákoczy II, înlocuindu-l adeseori pe acesta la zile de judecată, conducând dieta ardeleană şi luând parte la lucrările comisiunii din 1653, însărcinate cu revizuirea „Constituţiilor aprobate".

Pornirea spre aventuri politice şi ambiţiunile deşerte începuseră a abate gândul lui Gh. Rákoczy II dela afacerile din lăuntrul Ardealului spre alte ţeri. De când a reuşit principele ardelean Ştefan Báthory a se încoronà ca rege al Poloniei (1 Maiu 1576) împotriva împăratului Maximilian, căruia deasemenea îi plăceà să se intituleze „electus Rex Poloniae" (2) — a rămas ca o dorinţă vie a principilor ardeleni planul de a-şi întinde stăpânirea şi în afară de graniţele Ardealului. In deosebi tronul regesc al Poloniei îl ispitià pe Gheorghe Rákoczy al II-lea, spre care îşi întorsese privirile, la începutul anului 1656, şi partida Polonilor nemulţămiţi. Incercarea regelui polon Ioan Casimir de a-l mulţămì pe Rákoczy cu promisiunea că va adoptà pe fiul acestuia ca viitor rege polon sau chiar îi va cedà tronul, cu condiţia ca să treacă la catolicism şi să se aşeze în Polonia, — nu reuşì. In cursul anului 1656 Rákoczy încheie alianţă cu regele Svediei şi cu Cazacii, şi se asigură de ajutoare şi din partea Muntenilor şi Moldovenilor. In vara anului

şi potrivit cu mintea copilului, care încă e fraged, aşà după putinţele mele nu cu puţină muncă am tradus-o din limba maghiară în valahica, pe care şi Măria Ta, cinstite d-le Ban, când ţi l-am arătat, îndată ai primit a se tipări sub protecţia d-tale, în aceste două locuri cu deosebire, în Lugoj şi în Caransebeş pentru şcoalele de religie creştinească şi pentru întărirea în credinţă a tinerilor elevi de acolo, pentru care fapt Domnul să Te răsplătească pe Măria Ta, atât în această vieaţă, cât şi în cea după această vieaţă...». (Cf. Bianu-Hodoş, *Bibliografia românească veche*, I, pp. 161 şi 163).

(1) Dr. A. Bunea, *Ierarhia Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Blaj 1904, p. 243.

(2) Zsirkó Iános, *Báthory István lengyel király külpolitikája*, Nyitra 1909, p. 5.

1656 sosesc în Ardeal trimişii regelui Svediei, dimpreună cu o deputaţie a Cazacilor spre a întărì legăturile de alianţă (1).

II.

De sigur nu e o simplă întâmplare, că tocmai în cursul pregătirilor înteţite ce făceà pentru proiectata expediţie contra Poloniei, află Rákoczy momentul potrivit spre a întregì scaunul vlădicesc din Bălgrad (vacant dela 1653) prin numirea lui Sava Brancovici. Din cuprinsul decretului de confirmare, dat în 28 Decemvrie 1656, se vede că Sava Brancovici a fost recomandat de superintendentul Csulai, cu oarecare stăruinţă, principelui Rákoczy şi că acesta ţinând seamă de «modestia, integritatea vieţii şi destoinicia în mărturisirea credinţei lui», l-ar fi asigurat de mai nainte pe Brancovici, că-i va conferì lui «episcopatul» Bălgradului (2). Nefiind încă deplin lămurite împrejurările în cari a ajuns Sava Brancovici mitropolit, nu putem şti, cât timp a trecut de când i-a dat Rákoczy lui Sava această asigurare şi până la 28 Decemvrie 1656, când l-a şi confirmat. Nu sunt cunoscuţi nici contracandidaţii pe cari îi va fi avut Sava. Dar se poate admite ca întărirea lui tocmai la sfârşitul anului 1656 să fi fost determinată, pe lângă recomandaţia lui Csulai şi prealabila asigurare a lui Rákoczy, şi de oarecari consideraţiuni de politică exterioară şi anume de scopul ca legăturile dintre principatul Ardealului şi dintre Muntenia şi Moldova să devină şi mai strânse. Această presupunere se sprijineşte şi pe faptul că din decretul de confirmare al lui Sava Brancovici lipsesc cele 15 condiţiuni, impuse prin diploma lui G. Rákoczy I din 10 Octomvrie

(1) «... auch im Junio (1656) eine *Muskovitische Legation* mit den Schweden mitkam damit der Rakoczi an der Sach undt ihrer Confederation nicht zweiffeln sollt». *Siebensbürgische Chronik* des Schässburger Stadschreibers *Georg Krauss* (1608—1665) in *Fonte Rerum Austriacarum*, Scriptores, Wien 1862, vol. I, p. 242. Cf. şi Iorga. *Studii şi documente*, IV, pag. CCLXXVIII.

(2) «singulari quadam intercessione commendatus nobis fuerit de ejus modestia, vitaque integritate ac eruditione in suae religionis professione, eoque nomine *assecuratione a Nobis de Episcopatu* Albensis Transylvaniae, Hunyadiensis, Zoriniensis, Bihoriensis, Zaradiensis, Krasznensis, Szolnok Mediocris et Interioris, Dobocensis, Colosiensis, Thordensis, de Küküllö et Maramoros Comitatuum: Kövariensis, Bistriciensis et Belenyesiensis Districtuum nec non universarum sedium Siculicalium et Saxonicalium inter Graecos, Rascianos et Valachos *sibi a Nobis conferendo, consecutus sit»*, etc. *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. III, 1846, pag. 254.

1643 lui Simion Ştefan, şi despre cari se ştià că în principatele române vor stârnì împotrivire şi nemulţumiri.

La 30 Decemvrie 1656 Rákoczy publică un manifest contra regelui Casimir şi porneşte spre Polonia cu oştirile sale, între cari se aflau şi «2.000 de Munteni cu căpitanul Odivoianul şi tot atâţia Moldoveni, având în fruntea lor pe Serdarul Grigorie Hăbăşescul şi pe Frăţiţa, căpitan de Fălciiu» (1). Această expediţie avù un sfârşit foarte trist. La 10.000 de ostaşi ai lui Rákoczy se prăpădiră pe drum, iar 20.000 au ajuns, împreună cu comandantul Ioan Kemény, în robia Tătarilor (23 Iulie 1657) (2).

După această nenorocire aveau să urmeze asupra Ardealului alte primejdii şi mai mari. Aventura lui Rákoczy a atras mânia Porţii otomane asupra Ardelenilor, cărora li s'a trimis porunca hotărîtă de a nu-l mai suferì pe neascultătorul Rákoczy ca principe, ci să-l înlocuească cu altul. Staturile ardelene, întrunite la 25 Octomvrie 1657 în dietă la Alba-Iulia, încep a se sfătuì, pe cine să aleagă principe în locul lui Rákoczy. Unii erau de părere să-l aleagă pe Ioan Kemény, care erà în prinsoare la Tătari. Insă de teamă că aceştia vor cere despăgubire prea mare pentru liberarea lui, au abandonat planul acesta. Astfel rămaseră numai 2 candidaţi: Acaţiu Barcsai şi Francisc Rhédey.

Aderenţii lui Barcsai puteau să aducă multe argumente în favorul candidatului lor, pe care îl lăudau pentru destoinicia ce a dovedit ca guvernator al ţerii în multe cazuri grele, pentru cunoştinţele lui vaste şi consideraţia de care să bucură înaintea Turcilor, pentru serviciile făcute în timp de câţivà ani ca preşedinte al dietei, pentru rezultatele misiunilor sale în ţeri străine şi pentru popularitatea sa. Protivnicii lui Barcsai însă spuneau că trebue să fie cu băgare de seamă, cui dau titlul şi demnitatea de principe, căci dela unul ca acesta se cer multe lucruri şi anume: să aibă frica lui D-zeu, înţelepciune, pricepere, să fie de neam mare şi bogat. Adevărat că Barcsai nu e chiar cerşitor — ziceau ei — dar este de origine umilă şi *după naţiune e Valah;* are puţină avere şi puţine moşii; de aceea s'ar puteà întâmplà ca nebucurându-se persoana lui de autoritate, să se micşoreze prin aceasta şi demnitatea principelui; altă scădere a lui Barcsai e că nu are copii şi nici măcar speranţă de a dobândì din căsătoria lui. La acestea mai adăogau

(1) Iorga, *Studii şi documente*, IV. p. CCLXXXI.
(2) Idem, ibidem şi Erdélyi Alajos, l. c.

că vechile familii nobile nu vor puteà cu uşurinţă să cinstească pe un principe parvenit, şi vor trăì în neînţelegere, ceeace va fi mai mult spre paguba decât spre folosul ţerii (1).

Deşì argumentele aderenţilor lui Barcsai erau destul de puternice, au rămas totuş biruitoare ale protivnicilor săi. Staturile ardelene au ales în 2 Noemvrie 1657 pe Francisc Rhédey, pe care însă Turcii n'au voit să-l recunoască. Dieta, ţinută la începutul anului următor în Mediaş, primì iarăş pe Gheorghe Rákoczy II, care împotriva Turcilor cerù ajutor dela împăratul Leopold, dar fără rezultat. Această purtare a lui Rákoczy şi a Ardelenilor a înfuriat şi mai mult pe Turci. Marele vizir Mohammed Chiupruliul, care încă dela începutul anului 1657 ameninţă pe Ardeleni că «vor încercà prin fier şi foc mânia împăratului», auzind de târguelile dintre staturile ardelene, dintre Rhédey şi Rákoczy, spuneà că «mai curând va plouà iarăş către cer ploaia, decât să fie iertat acel ce a ridicat arma împotriva poruncilor primite» (2). Ameninţările acestea n'au fost

(1 Cf. ziarul despre dieta din 1657 publicat în *„Monumenta comitialia regni Transylvaniae* XI (1699—1658) sub titlul: *„Nonnulla consignata* super partialis conventus regnicolarum Transilvaniensium Albae Iuliae *1657 die 25 Octobris celebrati acta"*; la pag. 308—309 sunt redate sfătuirile dietei din 2 Noemvrie cu privire la alegerea noului principe; dacă ar alege pe *Keményi* cum doriau unii, «hätte *der Tartar den Braten in der Hand,* wie hoch er ihn anbringen wollte, und müsste das Land satisfaction thun, wäre er also *ein gekaufter Fürst,* welches fürstlicher authorität viel derogiren und Verächtlickeiten nebst andern absurditeten gebahren könnte. *Alii aliter: Der Edle Herr Acatius Bartsai* ist nur schier ein sehr lang dieses Landes Gubernator gewesen, und sich zimlich wohl qualificirt gemacht in allerhand vorgefallenen schweren casibus, *hat auch grosse Kundschaft bey den Türken und Gunst,* ist ein *durchlöcherter politischer Herr,* auf jezige praktische Welt treflich aptiret, hat wegen seine liberalitas und *familiarische conversation mit jederman,* auch beim gemeinen Mann Gunst *und ist beliebt,* ist etliche Jahre her in denen Landtagen Praesident gewesen, hat etliche Legationes in fremden Ländern vollbracht, und also verdient gemacht, dasz ihm sein Stand durch diese vorgefallene Gelegenheit gehöchert werde. *Contra:* Es ist dem zwar also, aber dieses ist zu bedeuten und wohl in Acht zu nehmen, wem der *Méltóságos* Nahmen Fürst gegeben werden solle, dasz zuförderst angesehen solle werden *1, Gottesfurcht, Weisheit und Verstand, Geschlecht, Reichtum,* Der gedachte Edle Herr ist zwar kein notorischer Bettler nicht, noch gleichwohl ist er *von geringer Herkunft und zwar Nation ein Wallach,* hat *wenig Iószágen* und würde durch seine allgemeine Familiarität und Poszenreiszers fürstl. authorität sampt der Person in Verachtung kommen, hat keine Kinder auch keine Hofnung bei dieser Ehe . . . . . . Zudeme würden diejenigen so aus alter vornehmen Geschlechte sein und von vielen Jahren her Landesherren gewesen, nicht leichtlich einen so bald gewachsenen und angenommenen Fürsten veneriren, sondern in Uneinigkeit und Misztrauen leben, welches dem publico regni statui schädlicher als nützlich sein würde „...

(2) Iorga, *Studii şi documente,* IV, pag. CCLXXXII şi CCLXXXVI.

rostite zadarnic. In vara anului 1658 Ardealul a trebuit să ispășească în mod cumplit greșelile cârmuitorilor săi și în deosebi încăpățânarea principelui Rákoczy. Turcii, Tătarii și Cazacii au pustiit fără milă Ardealul, dând pradă flacărilor până și cetatea de scaun, Alba-Iulia. Marele Vizir impuse acum staturilor ardelene ca principe pe Acațiu Barcsai. Acesta primì tronul numai de silă, cu gândul de a se retrage, îndată ce Rákoczy ar reușì să-i împace pe Turci, și cu văditul scop de a pune odată capăt pustiirilor turcești și tătărești. Condițiunile ce i s'au impus din partea Turcilor erau destul de grele: Cetățile Inăul, Caransebeșul și Lugoșul să rămână în stăpânirea Turcilor, haraciul să fie urcat la 40.000 galbeni, pe lângă aceasta să mai plătească și 1.000 de pungi (500.000 taleri) ca amendă pentru răsboiul purtat și să prindă pe Rákoczy. Staturile ardelene se îngrijiră să mai sporească numărul condițiilor și prin câtevà puncte cari lipsiau dintre condițiile impuse principilor de mai nainte și cari erau menite a știrbì puterea principelui. Astfel îl îndatorau a confirmà orice hotărîre adusă cu invoirea celor 3 națiuni. (Nobili, Săcui și Sași), iar dacă n'ar voì s'o confirme, aceasta va fi totuș inarticulată și va aveà putere de lege. Mai departe, temându-se că principele Barcsai va căutà să se îmbogățească pe căi nelegiuite, cum făcuseră Rákoczeștii, staturile îl opresc de a se amestecà în procesul de moștenire al vreunui supus și de a cercà să pună însuș stăpânire asupra moștenirilor vacante, fiind decretat că astfel de moșteniri fără urmași trebue să revină fiscului, iar nu principilor (1).

Cu mare greutate se hotărî Barcsai să primească tronul Ardealului. Cuvântarea ce a rostit în 10 Octomvrie 1658, când i s'a comunicat în dietă că este ales principe, arată sbuciumările sufletești prin cari a trecut acest om lipsit de ambiție și de vanitate, determinat mai mult de împrejurări decât de propria sa voință, a urca tronul «crăiesc» al principatului ardelean. In această cuvântare deplângeà soartea țerii, care a avut mai înainte, în timpuri fericite principi luminați, glorioși, născuți din familii înalte, iar acum în timpuri nefericite, cum să poată purtà de grijă unei generațiuni ajunse la ultimul pericol, el, cel născut din pat umil, ca fiul unui nobil sărac. Și exclamă că mai bine de nu s'ar fi zămislit niciodată în pântecele maicei sale, ori să fi murit în oara în care s'a născut, decât să piară sub cârmuirea lui libertatea acestei țeri și să se

(1) Erdélyi Alajos, *l. c.*

înceapă prin dânsul scoaterea dărilor grele, imposibile de plătit (1). Deşi în 11 Octomvrie 1658 Barcsai a pus jurământ că îndată ce Rákoczy va reuşi să se împace cu Turcii, dânsul se va retrage şi-i va cedà tronul, Rákoczy înfuriat îl acuză că e un trădător şi «un monstru de nerecunoştinţă», pe care familia sa l-a ridicat din pulbere (2).

Prin purtarea sa loială şi răbdătoare ajunge Barcsai la începutul anului 1659 la înţelegere cu Rákoczy. Acesta recunoaşte necesitatea ce i s'a impus lui Barcsai de a primì tronul, şi renunţă deocamdată la Oradea-Mare, Chioar şi la părţile adnexate Ardealului, cu condiţia însă, că la orice ocazie potrivită cauza Rákoczeştilor să fie apărată şi susţinută la poarta otomană. După ce ocupase Gherla şi Dejul, izbutind să-l mulcomească şi pe Rákoczy, Barcsai convocă pe ziua de 26 Fevruarie 1659 la Bistriţa o dietă, care fu cea mai bine cercetată dintre toate câte s'au ţinut în timpul scurtei lui domnii. Poarta stăruià ca Ardealul, Moldova şi Ţara-Românească să încheie legături de alianţă. Veniră deci solii din Principate la această dietă. Dar Barcsai nu recomandă staturilor spre confirmare decât alianţa cu principele Moldovei Ghica, iar pe Mihnea Vodă din Ţara-Românească îl respinse.

(1) *Monumenta comitialia*, vol. XII, pag. 74: «Sua Principalis Celsitduo offerens indefessos suos labores in quibuscumque rebus praestandos, his lacrimosis ac sanctuosis verbis ordiens orationem: Mely keserves sorsra jutott nyomorú hazánknak állapatja, kinek fejedelmi nagy-elmĕjü, derék értékü, dicséretes hirrel névvel tündeklö, uri rendböl születettek voltak bóldog idökben, hát én csekély ágyban születtetett, egy szegény nemes ember gyermeke, hogy tudjak ilyen bóldogtalan és legutolsó veszedelemre fordult nemzetségre gondot viselni. Vaj! adta volna az isten, hogy az annyámnak méhiben avagy soha nem is fogantattam volna avagy, mikor születtettem, azon órában haltam vólna meg, hogy ez hazának szabadsága én általam romlik meg, fizethetetlen adója én általam kezdetödik etcetera. Haec declaratio multis verbis qualificatur, tandem sermo recurrit ad divinam providentiam, si deo ita visum est, bene sperandum, in deo confidendum».

(2) *Ibidem* şi Iorga, *Studii şi documente*, IV, CCXCV şi Krauss: Siebenbürgische Chronik, vol. I, pg. 365, unde cetim următoarele: «Hat demnach der Rákoczi, wie auch seine Mutter, die alte Fürstin (Susana Lorántffi) den Petri Franz und seinen Hofprediger einen Ungarländer legationsweis zum Fürsten Barcsai geschickt und ihn alle dessen, so ihm von ihm und dem alten Rákoczi widerfahren und *wie sie ihn aus einem Stubenheizer zu einem Herrn und zwar Ban über Lugos und Karansebes gemacht erinnern lassen* dabei anhaltend, dass er im Fall er gutwillig vom Fürstenthum abstehen und ihm das Regiment gelassen würde, sollte er in grossen Ehren und neben ihm, als ein anderer Fürst gehalten werden, im Falle nicht und er ihn zu Händen bekommen möchte, wie er der Hoffnung wäre, sollte er des allerschmählichsten Todes sterben».

III.

Relațiile dintre principele Acațiu Barcsai și Sava Brancovici erau la început destul de bune. Aceasta rezultă din decretul dela 9 Ianuarie 1659, prin care Acațiu Barcsai nu numai confirmă diploma de numire a lui Sava din 28 Decemvrie 1656, ci — spre a da o dovadă de bunăvoință deosebită față de dânsul,— sporește teritorul supus jurisdicției mitropolitane a lui Sava, adăugându-i și Țara Făgărașului, ca s'o stăpânească «cu aceeaș autoritate» ca și celelalte ținuturi ce i s'au încredințat spre păstorire în 1656 (1). Raportul de atârnare a bisericilor românești din Țara Făgărașului față de mitropolia Bălgradului, se știe că erà destul de nestatornic. Când li se acordà mitropoliților din Bălgrad jurisdicție și asupra acestui teritoriu, erà un semn de grație și deosebită bunăvoință din partea principilor calvini. Astfel aflăm din un decret al principelui Gheorghe Rákoczy I din 21 Maiu 1647, că principele Gavriil Bethlen, cunoscând purtarea credincioasă și meritele mitropolitului Gheorghe Bradi (Ghenadie II), i-a dat acestuia dreptul de inspecție și peste bisericile, preoții și protopopii din Țara Făgărașului. Din acelaș decret aflăm că și jurisdicția mitropolitului Ilie Iorest se întindeà peste acest ținut. Prin decretul de numire a lui Simion Ștefan (10 Octomvrie 1643) însă, 3 protopopiate din Țara Făgărașului sunt scoase de sub jurisdicția mitropolitului român și supuse superintendentului calvin. Iar prin menționatul decret din 21 Maiu 1647 *întreagă* Țara Făgărașului devine în privința bisericească independentă atât față de mitropolitul din Bălgrad, cât și față de superintendentul calvin, căpătându-și un conducător propriu, pe *protopopul Ștefan din Berivoi*, care nu atârnă de nimenea decât de principele țerii, are dreptul de a vizità protopopii și preoții români din Țara Făgărașului, de a cercetà bisericile și de a face dreptate după obiceiul vechiu al locului și după legile țreii, cu condiția însă de a nu se amestecà în lucruri necuviincioase, contrare legilor lui Dumnezeu și legilor țerii, de a trăi bine cu preoții unguri, de a învăță pe oameni catechismul și biblia în limba română și de a mustrà pe cei păcătoși. Deși nu i se dă lui Ștefan

(1) «pro *ampliori erga eundem munificentiae nostrae declaratione Ecclesias Vallachales* in Districtu etiam Fogarasiensi existentes Episcopatui et iurisdictioni ipsius (sc. Sawae) annectimus et cum ea authoritate, qua reliquas superius specificatas dirigendas comisimus vigore harum»; cf. *N. Dobrescu, Fragmente privitoare la istoria bisericii române*, Budapesta 1905, pag. 38.

din Berivoi în acest act numele de episcop, drepturile ce i se acordă sunt cu mult mai mari decât ale unui protopop obişnuit (1). Aceasta ne îndreptăţeşte a-l consideră pe Ştefan din Berivoi ca pe un antecesor al lui Daniil, aşezat de Mihail Apafi la 20 Aprilie 1662 ca episcop al bisericilor române de peste Olt (2). Cât de arbitrar procedau principii calvini în conferirea demnităţilor bisericeşti şi în făurirea condiţiilor de cari le făceau atârnătoare, dovedeşte şi cazul *protopopului* Ştefan din Berivoi, *independent* faţă de orice autoritate bisericească superioară, în comparaţie cu cazul *episcopului* bihorean Avram Burdanfalvi, pe care acelaş Gheorghe Rákoczi I îl numise la 30 Septemvrie 1641, supunându-l nu numai superintendentului, ci şi protopopului calvin (3).

Când s'a ţinut dieta la Bistriţa, veni şi mitropolitul Sava în acest oraş, însoţit de Sárpataki Márton (4), un om de încredere al principelui Barcsai şi cu rol important şi mai târziu (5).

Probabil şi acesta va fi intervenit la principe în favorul lui Sava şi al preoţimii române. Dar se poate presupune că şi fără altă intervenţie se va fi simţit Acaţiu Barcsai înduplecat a ascultà rugămintea lui Sava şi a luà dispoziţii în favorul preoţilor români, a căror soarte devenise atât de insuportabilă. Ca om răsărit din sânul poporului român, principele Barcsai dovedeşte prin câtevà decrete ale sale dela începutul anului 1659, că n'a dat cu totul uitării suferinţele poporului din care s'a ridicat, ci la diferite prilejuri a cercat să uşureze după putinţă soartea celor obidiţi.

In decretul său din Bistriţa, dela 15 Martie 1659, prin care scuteşte întreagă preoţimea română de plătirea dijmelor şi nonelor

---

(1) «... praeficialtunk Berivojon lako *István Papot feö- Esperestejoknek az egész Fogaras feöldi Papoknak*, ugy hogy itt valo Tisztviselaöikkel egy értelembeöl Fogaras feöldi Esperesteket, Papokat és egyéb rendeket visitálhasson, teörvényeket az helynek régi usussa és ez ország teörvénye, Constitutiója szerint szolgáltathasson *durante beneplacito nostro...*». — (O copie a acestui decret, scoasă din *Liber Regius* se află la autor).

(2) «... in Episcopum seu Superintendentem generalem Ecclesiarum Valachalium in hoc regno nostro Transsylvaniae ultra fluvium Olt existentium nuncupamus». *Dr. A. Bunea, Vechile episcopii româneşti,* Blaş 1902, pag. 114.

3) *N. Dobrescu, l. c.,* pag. 26.

(4) N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei,* Bucureşti 1900 (vol. II, pag. 9).

(5) In Aprilie *1662* fu trimis în misiune diplomatică la Poartă, împreună cu Ştefan Szombatfalvi şi Ştefan Tattarlaki (Fontes Rerum Austriacarum Scriptores.—Krauss, Siebenbürgische Chronik, II, pag. 265).

din vite și bucate, arată motivele ce l-au îndemnat să dea pe seama preoțimii române acest privilegiu și cari sunt următoarele: «cugetând noi după datoria deregătoriei noastre, să vedem și să cercăm starea preoților românești din țara noastră a Ardealului și din părțile Ungariei celor împreunate ei, *am cunoscut* cum că ei pentru multe feluri de împiedecări ce au, abià pot să împlinească de ajuns chemarea lor, mai ales pentru aceea, pentrucă din vremile cele dintâi ale principilor țerii acesteia a Ardealului, cari mai înainte de noi au fost, cu plătirea și stoarcerea dijmelor, a nonelor și a altor asemenea greutăți *prin diregătorii cei la aceasta puși,*— fără îndoeală peste voia prinților, numai folosul său căutând — *cu afurisită orbire se asupresc,* ceeace se împotrivește atât cu legea dumnezeească, cât și cu chemarea lor cea bisericească. Drept aceea noi din *născuta cu noi milă,* care pururea o avem, ascultând și *rugăciunea făcută pentru ei de prea cinstitul Sava Brancovici, episcopul tuturor bisericilor românești în țara noastră,* și de protopopi, — de toată darea dijmelor și a nonelor, adecă de dijma grâului, secării, orzului, ovăsului, meiului, lintei, mazerii, bobului, fasolii, cânepii, inului, stupilor, mieilor, mielușeilor și a altor vite și marhe, care s'au obicinuit a se dijmuì și a se da fiscului nostru în fiecare an, *milostivește am socotit să-i scutim și să-i mântuim pentru totdeauna,* precum îi scutim și mântuim prin puterea acestei cărți...» (1).

Motivarea acestui decret sună ca o acuzare contra dregătorilor, cari din cele mai vechi timpuri s'au obicinuit să asuprească preoțimea română «cu afurisită orbire», fie cu voia, fie peste voia principilor și cârmuitorilor acestei țeri. Ea mai amintește apoi și de intervenția mitropolitului Sava și a protopopilor, precum și de mila specială, care a înduplecat pe Acațiu Barcsai să ușureze soartea preoțimii românești din Ardeal, după cum aceeaș milă și legătură de sânge, care «nu se face apă», va fi contribuit și la scutința acordată de regele Matia în 1479 pe seama preoților români din Maramureș.

Cu cinci zile mai târziu, tot din Bistrița a dat Barcsai un decret special pentru preoții din Țara Făgărașului, scutindu-i de orice dări nedrepte, afară de cinstea ce este în obiceiu a o da domnilor de pământ, și de eventuale impozite, pe cari le va votà dieta după trebuințele țerii. In acest decret Barcsai spune din nou, că preoții din

(1) Cf. cronica lui *Şincai,* an 1659 și *Cipariu, Arhiv. pentru ist. și fil.* pag. 571—2.

Ţara Făgăraşului, precum şi toţi preoţii români din Ardeal şi «părţile adnexe», trebue să stea sub inspecţia şi cârma vlădicului românesc din Ardeal (1).

IV.

Dacă ambiţiosul Gheorghe Rákoczy al II-lea s'ar fi putut împăcă cu soartea şi dacă prin nestatornicia sa n'ar fi adus zile de pustiire şi de sfâşiere asupra Ardealului, relaţiile dintre principele Acaţiu Barcsai şi mitropolitul Sava Brancovici s'ar fi continuat mai departe în aceeaş direcţie pacinică şi favorabilă, în care le-am văzut înciripându-se la începutul anului 1659.

Dar curând după intrarea lui Barcsai în Alba-Iulia (16 Iunie 1659), Rákoczy începe pregătirile de răsboiu contra lui. La stăruinţa lui Kemény, care ajunsese conducător al staturilor ardelene, acestea recunosc iarăş pe Rákoczy ca principe şi el intră, la sfârşitul lui Septemvrie 1659, cu triumf în Murăs-Oşorheiu (2).

Dar Turcii nici acum nu voesc să-l recunoască; ei promit ajutor lui Barcsai, care în Decemvrie 1659 s'a retras în Sibiiu, unde fu impresurat de oştirile lui Rákoczy. Cronistul Sas spune că Rákoczy ar fi fost cauza tuturor nenorocirilor ce au avut să îndure Ardelenii în anii aceştia trişti. In timp de toamnă şi iarnă oştirile lui Rákoczy atacau Ardealul şi-l jefuiau, iar vara, când se apropiau Turcii, se retrăgeau în Ungaria şi bieţii Ardeleni rămâneau pradă Turcilor. Astfel atitudinea lor se schimbà după timp; când erà cald, ţineau cu Barcsai, îndată ce se făceà frig, se dau de partea lui Rákoczy, iar pe Barscai îl tradau ca nişte făţarnici şi linguşitori (3).

---

(1) Ecclesiarum Valachicarum Districtus Fagarasiensis Pastores, quam etiam universi eiusdem ordinis in quibuslibet Regni nostri Transylvaniae partibusque eidem annexis siti ac commorantes a talibus iniquis exactionibus quorumlibet a modo in perpetuum successivis semper temporibus ut *immunes sint, inspectionique ac directioni Episcopi Ecclesiarum Valachicarum Transylvaniensi subjaceant*, praestare saltem teneantur honoraria Dominis terrestribus hactenus per ipsos ex debito soluta, ac si quae tributa in generalibus Statuum Comitiis, juxta necessitates regni ipsis imposita fuerint». *N. Dobrescu*, o. c., pag. 39.

(2) Erdélyi Al., *l. c.*

(3) „Das thet alles des Rakotzi ehrgeiz und Ambition, dass er mit seinen Ungerlendishen Krigsgurgeln und teuffelskindern (dannenher sie *Ordeghlelkü-genanndt worden)* so vil einfall ins land thet, dass jedermann seines berufs vergasse und alle administrirung eingestellet wurde, darauss denn die *Port* solches Verzuchs wegen, nur zum Zorn beweget worden, waren aber dabei nur wintergäst, da sie niemanden fürchten; wenn der Sommer herbei kam, nahmen sie die Flucht, führeten ihren Raub in Ungerlandt

Asediul Sibiiului a durat din Decemvrie 1659 până în Maiu anul următor. In timpul acesta Sibiienii au avut mult de suferit din cauza scumpirii mijloacelor de traiu, din cauza lipsei de nutreţ pentru vite şi a diferitelor molime ce s'au iscat din mortăciunile cari zăceau pe strade. Pe urma asediului s'a ivit şi holera, care a secerat 2.733 de inşi dintre locuitorii Sibiiului (1). Incă din Aprilie 1660 începuseră a murì mulţime mare de oameni, astfel încât zilnic erau în Sibiiu câte 10—15 îmmormântări, în 14 Aprilie chiar 33 (2). Dintre Români încă au murit foarte mulţi şi au suferit pagube mari, neputând scoate vitele la păşune din cauza duşmanului care împresurà Sibiiul (3).

Purtarea blajinului Barcsai în timpul asediului n'a fost destul de statornică şi consecventă. Adevărat că şi situaţia lui familiară îl neliniştià mult: soţia sa, Elisabeta Szalánczy, zăceà bolnavă de moarte în Deva, unde a şi răposat în Martie 1660. Pe de altă parte acest principe, cu firea sa înclinată spre pace, modestie şi sentimentalism, erà totdeauna gata să se împace cu Rákoczy şi să renunţe la tron; pe fratele său Andreiu îl trimise în tabăra lui Rákoczy la Şelimbăr, cu promisiunea că îi va predà cetăţile Deva şi

---

und liessen uns den fainden zu theill und musten dergestallt alleweil unsere mäntel nach dem wind hangen, *baldt kalt und Rakoczisch, baldt warm und Barczisch sein*, mit wahrheit aber so zu sagen, ist doch das Landt musste theill alleweil mehr Rakoczisch, denn Barczisch gewesen . . . . die heuchler, schmeichler undt allerhandt Verräther, so der Fürst Barcsai voraus umb sich gehabt, zur Zeit der Gnaden ihm favoriziret undt in dem ein kalter Windt kommen, von ihm abgefallen undt ihn auf allen Seiten verrathen, ja auch in der Zeit, als sie ihn seiner Gunst gewesen, wie offt gesagt, alle heimligkeit dem Rakoczi zugeschrieben, dass mir mit dem Hieronimo recht sagen kennen: Plus nocet lingua adulationis, quam gladius persecutoris». Georg Krauss, Siebenbürgische Chronik, l. c. II, pg. 7—8.

(1) *Iohann Grafius, Siebenbürgische Ruin*, la Kemény, Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, vol. II, pag. 230.

(2) *Demeter Keresztury's Tagebuch über die Belagerung Hermannstadt's durch Georg Rákoczi II.*, bearbeitet von *Carl Albrich*, Hermannstadt 1884, pag. *166*.

(3) « . . . und Wallachen sind aussermassen viel gestorben, denn als der Rakoczi die Stadt anfing zu belagern, hat er straks der Stadt die fliessende Wasser benommen, das nichts in die Stadt ist kommen und nachdem es treflich trucken Wetter bevoraus in Martio, Aprili, Majo gewesen und kein einziges mahl geregnet, wie auch den ganzen winter kein Schnee gehabt, auch in diesen 3 Monaten eine trefliche Hitze war, so hatten die Bauern auch viel Vieh in der Stadt, welche nicht Futter gehabt, auch nicht können ausgetrieben werden wegen des Feindes vor der Stadt, also ist viel Vieh gestorben, auch sonsten aller Unflath beyde von Meuschen und Viehe» . . . Iohann Grafius (preot săsesc din Sibiiu) la Kemény, l. c., vol. II, pag. 213.

Sibiiu dimpreună cu tronul, mulțumindu-se cu domeniul dela Armeni. In acelaș timp nu încetà însă a solicità ajutor turcesc (1).

Aderenții lui Barcsai l-au împiedecat însă de a ajunge la învoeală cu Rákoczy, spunând că totuș e mai mare puterea Turcilor, cari pe acesta nu vor să-l mai sufere nici decum pe tronul Ardealului. Se poate ca tratativele acestea cu Rákoczy să le fi inițiat Barcsai și numai din simț diplomatic, ca să amâne momentul deciziv până către primăvară, când puteau să sosească ajutoare turcești mai numeroase.

*

— «In asemenea împrejurări, când erau doi «Crai», între cari rămâneà să hotărască norocul și Turcii, un Vlădică românesc obișnuit s'ar fi putut strecurà neobservat și nimeni nu l-ar fi întrebat, cu cine este. Dar Sava Brancovici erà un personagiu politic potrivit pentru misiuni în străinătate, erà fratele unui dibaciu negociator și un om a cărui faimă se întindeà peste hotare. El trebuì să se hotărască în acelaș sens ca și poporul său» (2). Astfel el rămase partizan al lui Rákoczy, și prin aceasta s'a înstrăinat de Barcsai. Așà se explică ușor faptul că *în vara anului (Iulie) 1659*, după ce intrase Barcsai în Alba-Iulia, nu-l mai găsim pe Sava în scaunul mitropolitan (3), ci pe Ghenadie, care se intitulează «arhiepiscop de Bălgrad, Maramurăș și a toată țara Ardealului» (4). La acest «părinte

(1) «Quamvis enim subsidium Imperatoris Turcarum indesinenter per literas imploraret, dictus princeps (sc. Barcsai) fratre tamen suo germano, sub praetextu aliarum rerum ad principem Rakocium (in oppidum Selimberk) misso, arcis Devae, civitatisque Cibiniensis (quae solae in fidelitate ipsius perstiterant) deditionem renunciationemque principatus concludit. Curiam quandam Oermenyes dictam, cum bonis ad eam pertinentibus, pro his omnibus optans. Quam princeps Rakocius (imo decuplo etiam majora) se libentissime daturum spondet. Certa praeterea aureorum millia, commeatum suficientem, securumque iter praesidio Turcico pollicetur. Reque (quasi conclusa) Andream Barcsai bene potum in urbem remittit» J. Bethlen, *Rerum Transilvanicarum libri quatuor* 1664, pag. 129).

Un amănunt interesant: *nevasta lui Andreiu Barcsai umbla in haine românești*, («Dass die Frau des Andreas Barcsai in walachischen Kleidern herumgeht, daran zweifle ich nicht»), cum se vede din scrisoarea lui Barcsai către Rákoczy, trimisă din Sibiiu la 1 Maiu 1660 și în care Barcsai dimpreună cu oamenii săi din nou declară că ar fi gata să-l recunoască pe Rákoczy ca principe, dar numai cu învoirea Porții (Ziarul lui *Keresztúri*, pag. 177—178).

(2) N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București 1902, pag. 65.

(3) Dr. I. Radonici în cartea sa despre *Contele Gheorghe Broncovici și epoca sa, 1911,* afirmă că Sava Brancovici s'ar fi hotărît pentru politica lui G. Rákoczy cam pe la *jumătatea anului 1659; cf.* Dr. S. Dragomir, *O nouă carte despre Brancovicești*, *Tel. Rom.* 1912, nr. 53.

(4) N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, pag. 9.

Ghenadie» au venit doi candidați de preoți brașoveni, la 1659, ca să-i preoțească. Insă «văzându-i Sfinția Sa că sunt tineri și neînvățați, datu-le-au multă certare și n'au vrut să-i preoțească, ci au venit acasă nepreoțiți (1).

Dar către sfârșitul anului 1659, după ce Barcsai fu strâmtorat împreună cu oamenii săi în cetatea Sibiiului, Sava Brancovici se aflà iarăș în Alba-Iulia, de unde scria Bistrițenilor, în Decemvrie 1659, amintind de Sárpataky Márton, cu care a fost împreună în Bistrița la începutul anului «când a fost Barcie Acoș» (2).

Precum erau deci în anii aceștia nenorociți 2 principi în Ardeal, tot astfel erau și pentru Românii supuși lor 2 mitropoliți: Ghenadie, pentru cei de sub ascultarea lui Acațiu Barcsai, și Sava pentru partizanii lui Rákoczy, cari erau mai mulți la număr. Intre aceștia izvoarele contimporane amintesc, în repețite rânduri, vitejiile popii Gheorghe (3) din Ciurila (Csürülye, Comit.-*Turda-Arieș)* care aveà o ceată de 600 flăcăi în jurul său și ţineà pe toți sătenii gata de luptă contra dușmanului comun al creștinătății (4).

Se vede că Rákoczy, ca să câștige preoții și țăranii români pe partea sa, îi ațîță contra lui Barcsai și pe motiv că acesta erà sprijinit de Turci, deci de păgâni și de dușmanii creștinilor. Și această împrejurare va fi determinat, pe lângă alte motive, la o atitudine contrară lui Barcsai și partidei lui, pe mitropolitul Sava Brancovici, despre care știm că și mai târziu, la 1668, și-a exprimat în Rusia dorința de a se începe un atac general contra «procleților de Agareni». In scrisoarea sa din Moscva (1 Iunie 1668) spuneà hotărît că ar fi gata la orice luptă contra Turcilor, căci «este în părțile acestea mare mulțime de creștini pravoslavnici: Sârbi, Bulgari, Români, toți aceștia așteaptă, să fie de undevà năvală a creștinilor asupra blestematului de Turc, căci sunt în mare

(1) Sterie Stinghe, *Istoria bisericei Scheilor Brașovului*. Brașov 1899, pag. 10.

(2) N. Iorga, l. c.

(3) *Krauss*, *Siebenbürgische Chronik*, *l. c.* vol. II, pag. 68 și *I. Bethlen*, o. c., pag. 152.

(4) « . . sexcentos ex iis (sc. Valachis) secum habebat, universis praeterea rusticis. ut contra communem Christianitatis hostem armati presto essent». I. Bethlen, o. c., pag. 145. In lupta dintre Gyalu și Feneș, în care fu rănit mortal principele Rákoczy, acest preot *Gheorghe* din Ciurila a atacat bărbătește pe Turci («Sacrificulus Caürüllyei cum suis predonibus viriliter Turcas aggressus, universis, vix cum paucis evasit (Bethlen, 152—153). Sfârșitul lui popa Gheorghe a fost tragic. Rămânând din toate frământările acestia Turcii biruitori, l-au prins dimpreună cu fratele său, i-au dus în Făgăraș, unde după diferite chinuri amândoi au fost trași în țapă («nachdem beide zwo unterschiedlige Marter erlitten, sein sie in Spiess gezogen worden». Krauss, o. c., II, pag. 288).

lipsă, necaz şi strâmtorare; dacă ar vrea Dumnezeu, aceştia toţi ar fi cu oaste gata» (1). Presupunerea mai veche, că Sava Brancovici ar fi umblat în anul 1659 sau 1660 prin Rusia, nu s'a putut adeverì, căci din documentele păstrate în arhivele ruseşti şi date în timpul din urmă publicităţii, rezultă că el a fost numai odată în Rusia, la anul 1668 (2).

Anii viforoşi de luptă între Rákoczy şi Barcsai, iar mai târziu între acesta şi Ioan Kemény i-a petrecut deci mitropolitul Sava în Ardeal, având ca rival un timp oarecare pe amintitul mitropolit Ghenadie, care în seria mitropoliţilor din Bălgrad ar fi Ghenadie al III-lea.

V.

Să vedem acum, cine erà acest Ghenadie şi cum a ajuns el vlădică în Ardeal? O ipoteză mai veche ni-l prezentă ca pe «un episcop român din Maramureş» (3). Din împrejurarea că în menţionata sa scrisoare din Iulie 1659 vorbeşte despre «vlădica Sava» ca despre un antecesor al său, nu ar urmà numai decât că sub acest «vlădica Sava» ar fi a se înţelege Sava Brancovici. Se ştie că la 12 Aprilie 1650 Rákoczy confirmase ca episcop peste părţile maramurăşene şi sătmărene pe popa Savu (4). Deci Ghenadie, dacă ar fi fost episcop român în Maramureş, ar fi putut să confirme o sentinţă emanată dela acest vlădică Sava, iar nu dela mitropolitul Sava Brancovici. Pe lângă împrejurarea că la «părintele Ghenadie» au venit, în 1659, la Bălgrad candidaţi de preoţi din Braşov ca să-i sfinţească, mai există însă un document important, care dovedeşte că acest Ghenadie a fost mitropolitul impus şi susţinut de principele Barcsai în Ardeal. Acest document e decretul de confirmare, dat de principele Acaţiu Barcsai în Sibiiu, la *15 Februarie 1660*, pe seama unui vlădică românesc necunoscut până acum, cu numele din decret: *Georgius Putivlensis Moscovita.* Nu încape îndoeală că acest Gheorghe e identic cu Ghenadie, amintit în «istoria bisericii Scheilor Braşovului» la 1659 şi în scrisoarea din Iulie acelaş an. Deosebirea de nume se explică prin faptul, că în decret e amintit cu numele de botez: Gheorghe, iar în

(1) Dr. S. Dragomir, *Relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVII.* Analele Acad. Rom. 1912, Tom. XXXVI, pag. 1185.

(2) Idem, ibidem, pag. 1101.

(3) N. Iorga, *Doc. Bistriţii, II,* prefaţă, pag. XXII.

(4) N. Dobrescu, o. c., pag. 31—2.

celelalte două izvoare istorice cu numele de călugăr: Ghenadie. Este deci cazul analog cu al mitropolitului Gheorghe Bradi, care în călugărie a purtat şi el numele Ghenadie. Dar numirea din decretul lui Barcsai ne indică şi originea acestui nou vlădică românesc, rival al lui Sava Brancovici. El erà adecă Moscovit, de loc din *Putivlia*, un orăşel la graniţa de Sud-Vest a Rusiei (1). Când va fi venit din Putivlia în Ardeal, nu ştim. S'ar puteà formulà însă două ipoteze: ori a venit ca băiat tânăr, la 1629, când s'au întors din Putivlia ieromonahul Teodosie, ierodiaconul Ghedeon şi monahul Mardarie, — trimişi de egumenul Antonie şi de tot soborul fraţilor din mânăstirea Prislopului spre a se închinà Ţarului şi Prea Sfinţitului patriarh al Moscvei, dar reţinuţi în orăşelul de graniţă şi înapoiaţi în Ardeal fără multă ispravă, — ori a venit mai târziu ca membru al vreunei deputaţiuni moscovite, cum a fost d. e. cea din Iunie 1656, sosită în Ardeal cu scop de a încheià legături de alianţă cu Rákoczy în vederea apropiatei expediţiuni contra Poloniei (2).

In decret se spune că înainte de a ajunge vlădică, acest Gheorghe din Putivlia a fost preot român în Bălgrad («*pastore* annis ut perhibetur superioribus *Albensi valachico*»). Dacă va fi venit, ca om tânăr, la 1629, cu călugării amintiţi, el a trebuit să se aşeze în mânăstirea Prislopului şi acì să-şi facă anii de ucenicie călugărească. De acì va fi ajuns cu timpul în mânăstirea Bălgradului ca unul dintre călugării mai harnici şi mai distinşi. E probabil ca el să fi fost chiar din 1656 un rival al lui Sava Brancovici. In cazul acesta raportul dintre aceşti rivali la scaunul vlădicesc din Bălgrad ar fi, după întărirea lui Sava, analog cu acelaş raport de rivalitate, care există între popa Simion Ştefan din mânătirea Bălgradului,—candidat de vlădică şi el la anul 1640—şi între Ilie Jorest, preferit de Gheorghe Rákoczy I, la stăruinţa principelui moldovean Vasile Lupu.

Invinuirea principală ce o aduce Barcsai în decretul de numire al lui Gheorghe Moscovitul contra lui Sava Brancovici, este că acesta n'ar fi împlinit cerinţele slujbei sale, n'ar fi respectat condiţiile ce i s'au impus, ci nepăzind credinţa faţă de principe şi neavând grije de binele public al patriei,—s'a amestecat în afacerile publice ale acestei ţeri, istovite de foarte multe calamităţi şi prin aceasta ar fi accelerat pericolul suprem atât asupra principelui, cât şi asupra

(1) Dr. S. Dragomir, l. c., pag. 1068.
(2) Krauss, l. c., I., 242 «eine muskovitische Legation».

acestei patrii mult iubite («Szavam Brenkovits, Episcopum scilicet hactenus Valachalem . . . . in ruinam Regni huius nostri compluribus pro nunc exhausti calamitatibus eiusmodi se immiscuisse negotiis, quae non minus nobis, quam Patriae etiam huic dulcissimae ultimam accelerare perniciem censeantur»). Ca să nu ajungă bisericile românești fără păstor, în primejdie ca o turmă rătăcitoare, («instar gregis errabundi periclitentur») și ca să nu se răspândească între ele, sub conducerea lui Sava, un rău și mai mare, Barcsai spune că a aflat de lipsă să pună în fruntea lor, *după ritul și obiceiul primit* din vechime, ca conducător un episcop învățat, evlavios și cu bune merite *(«juxta ritum et consuetudinem olim ab ipsis receptam* Moderatorem seniorum, pastorum universorum ac aliorum etiam, quorum videlicet intererit, doctum scilicet, pium et benemeritum Episcopum praeficiendum duximus»). La stăruința sfetnicilor săi, ținând seamă și de intervenția *unor* protopopi români («attentis etiam clementer et consideratis memoratorum iam Honorabilium *quorundam seniorum* Valachalium humili pariter pro Eodem intercessione»), precum și de bunele năravuri, de evlavia și învățătura îndestulătoare a lui Gheorghe Moscovitul din Putivlia,—Barcsai îl alege și numește pe acesta episcop al bisericilor românești, sârbești și grecești de sub stăpânirea sa («Ecclesiarum Valachalium, Rascianarum et Graecarum ubivis in ditione nostra Transilvanica partibusque Hungariae eidem annexis existentium universarum») pe lângă următoarele condițiuni:

I. Să nu cuteze a predică cuvântul lui Dumnezeu în biserică în limbă străină, nici altora să nu permită a încercă acest lucru, ci să predice numai în limba lor maternă, curat românească *(«nativa sola lingua pure Valachica»).*

II. Va părăsi atât dânsul, precum va îndemnă și pe alții să părăsească mulțimea de superstiții obicinuite la dânșii mai nainte în orice mod. Tainele nu le va administră și nu va permite nici altora să le administreze decât așă cum e scris în Sfânta Scriptură, adecă taina cuminecăturii cu pâne curată și vin, botezul cu apă curată, neadmițând nici o superstiție. Sărutările de icoane, cruce ș. a. după putință le va desființă *(«pro posse eradicabit»).* Nu va cuteză să divorțeze pe nimenea fără știrea și învoirea episcopului unguresc ortodox și a protopopilor români.

III. Atât dânsul cât și preoții săi vor învăță pe ascultători numai Sfânta Scriptură («solam Scripturam Sacram auditores docebit...»).

IV. Nu va sfinți ca preoți decât oameni vrednici și cu bune merite

sau pe aceia cari vor corespunde acelei chemări sfinte. Dar nici pe aceştia nu-i va sfinţi fără învoirea şi aprobarea episcopului unguresc şi a protopopilor români.

V. Va îngriji ca protopopii şi preoţii bisericilor româneşti, sârbeşti şi greceşti să cetească în biserică *Noul Testament* al Domnului nostru Isus Hristos, conform condiţiilor impuse; tot astfel să înveţe cu stăruinţă din *catechismul* apărut cu câţivà ani mai nainte în limba română în tipografia din Alba-Iulia.

VI. Dela biserici, dela protopopii şi preoţii româneşti să nu stoarcă mai mult decât plata sa obişnuită. Nici să nu îndrăznească a pedepsi cu pedepse mai aspre pe cei ce păcătuesc.

VII. Pe protopopi şi preoţi nu-i va vizità în alt chip, decât conform condiţiilor ce li s'au dat (1).

VIII. Moşiile ce se vor da sau cari s'au dat mai niante bisericilor, nu le va risipì, ci le va folosì numai pentru edificarea şcoalelor româneşti şi a bisericilor («illa in Scholarum saltem Valachalium Templorumque aedificia convertendo»).

IX. Va fi dator a atârnà în toate de episcopul ortodox şi a trăi în bună înţelegere cu el.

X. Să nu cuteze a se amestecà în afeceri contrare principelui sau acestei ţeri a Ardealului. Călugări sau alţi oameni străini, de orice tagmă ar fi, fără ştirea şi învoirea principelui sau a episcopului unguresc, nu-şi va aduce, nici îi va suferì la sine.

XI. Să nu îndrăznească a ocrotì în mânăstiri sau în alte locuri nici un făcător de rele, care lucrează contra legilor ţerii.

XII. In deciderea controverselor sau în alte greutăţi, împreunate cu oficiul său, să procedeze totdeauna în mod legal, cu învoirea protopopilor.

XIII. Dreptul de dispunere al episcopului unguresc ortodox în bisericile româneşti să rămână şi în viitor neatins (2).

In acest decret este deci vorba de câţivà protopopi cari ar fi intervenit la Barcsai, în favorul lui Ghenadie. Inainte de acest decret pare a se fi ţinut în Sibiiu o adunare de protopopi, cari l-au

(1) Condiţiile acestea, date de Ioan Kemény la 28 Martie 1650 şi de Susana Lorántffi, văduva lui Gh. Rákoczy I, pentru preoţii români din Ţara Făgăraşului, sunt publicate de *Pokoly József* in *Magyar Protestáns Egyháztöoténeti adattár*, Budapest 1910, pag. 110—112.

(2) Originalul latinesc se păstrează în arhiva universităţii săseşti din Sibiiu, sub no. 889 din 1660, de unde şi autorul a luat o copie, cf. şi *Hurm.* vol. XV. partea II, 1913, pag. 1291—3.

ales pe Ghenadie. Numai după această alegere a urmat confirmarea din partea principelui. Cele 13 condiţiuni impuse lui de către Barcsai sunt în esenţă identice cu cele 15 impuse lui Simion Ştefan în 10 Octomvrie 1643 de către Gheorghe Rákoczy I; numai în formă sunt cevà mai simplificate şi mai reduse, accentuând Barcsai în punctul II, că anume deprinderi şi obiceiuri ale poporului, cum este sărutarea icoanelor, a crucii ş. a. le va desfiinţà vlădica numai după putinţă («pro posse»), deci nu i se impune în mod categoric.

Despre activitatea acestui Ghenadie mai avem o amintire în ziarul lui Kereszturi, care dă cele mai multe amănunte privitoare la soartea Sibiiului din Noemvrie 1669 şi până la sfârşitul lui Maiu 1660 (1). Kereszturi spune că în timpul asediului, în ziua de 24 Aprilie 1660, câţivà inşi dintre oamenii lui Barcsai au fost răniţi în luptă; între ei se află şi nobilul Petru Balmocz de Somostelke, care a şi murit în aceeaş zi (2). A doua zi l-au îngropat pe acest nobil şi, fiindcă erà de legea românească, a fost îmmormântat după obiceiul românesc astfel : «la locuinţa lui s'a săvârşit slujba îmmormântării, cu luminări de ceară aprinse, şi în limba română de către *episcopul* părţilor (preoţilor) ardeleneşti, *ales aici în Sibiiu;* dela locuinţa sa mortul a fost dus cu cântări româneşti şi sunet de trâmbiţă la cimitirul mânăstirii fericitei Elisaveta, aşezată oarecând între zidurile cetăţii, dar e de observat că în cimitir nu s'a mai făcut nici o pompă, nici în limba română, nici altfel, ci trupul s'a îmmormânt cât mai în grabă» (3).

Deşi nu e amintit la Kereszturi numele episcopului care a îmmormântat pe Balmocz, din faptul că se spune despre alegerea lui

(1) Acest ziar, intitulat: *Acta dierum; sub quibus illustres principes Georgius Rákoci et Achatius Barczai una cum suis adhaerentibus intra et extra civitatem Szeben super regimine regni Transylvaniae contendunt anno Domini 1660, per Demetrium Kereszturi de Dobofalva observata et conscripta* a fost publicat la 1884 de *Carl Albrich* în *Arhiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde* şi de acì reprodus în broşură sub titlul: *Demeter Kereszturi's Tagebuch über die Belagerung Hermannstadts.*

(2) «Dominus Balmocz Peter nobilis de Somostelke lethaliter accipit vulnus ab ense et moritur eodem die»; ibidem, pag. *170.*

Intre oamenii de încredere ai lui Barcsai erà în Sibiiu şi intimul său, Alexandru Budai «cabicularius Principis» probabil vreo rudă a lui Iosif Budai de Piskincz, succesorul lui Sava Brancovici (Iorga, *Ist. bis. rom.* I, p. 367).

(3) « . . . dominus Balmocz Peter tumulatur, qui quia Valachorum confessionem fuit secutus, cum exeqiis valachicis funeratur taliter: in suo hospitio ardentibus cereis candelis *celebratur ipsa concio per idioma valachicum mediante episcopo parenthiarum Transylvanicnsium hic cibinii electo*, expost ducitur cantu valachico et inflato tubarum sonitu ad coemeterium monasterii beatae Elizabethae intra muros civitatis quondam

întâmplată *acì în Sibiiu („hic Cibinii electo“)*, se poate deduce cu siguranță că acesta e Ghenadie, ales și confirmat de Barcsai în Sibiiu la 15 Fevruarie 1660.

Păstorirea lui a trebuit să fie de scurtă durată. E probabil că a murit în vara anului 1660, când începuse holera a-și seceră victimele dintre locuitorii Sibiiului (1).

Principele Acațiu Barcsai nici după ce rivalul său Gheorghe Rákoczy al II-lea, rănit în lupta cu Turcii lângă Gilău (Gyalu), murì în Oradea mare la 5 Iunie 1660, nu văzù zile mai bune. Căci în fruntea aderenților lui Rákoczy pășì fostul comandant al acestuia Ioan Kemény, pe care la începutul anului 1661 staturile ardelene îl aleseră ca principe în locul lui Barcsai. Turcii trimiseră curând poruncă Ardelenilor, să rămână în ascultare și cu credință față de Barcsai, și se pregătiau să-l pedepsească pe Kemény. Acesta în fața primejdiei turcești trimite în solie la Viena pe Dionisie Bánffy și pe Kászonyi. Leopold promite ajutor în schimbul unor cetăți dela granița Ardealului. Dieta din Bistrița (Aprilie 1661) decide să se alieze cu Nemții contra Turcilor și să sdrobească pe protejatul acestora, pe Barcsai.

In Maiu 1661 Kemény invită la sine la vânat pe Acațiu Barcsai și pe fratele său Andreiu; îi prinde pe amândoi, pe cel din urmă îl trimite la Făgăraș, unde îl spânzură peste 10 zile. Iar pe Acațiu se face a-l trimite la un adăpost mai bun în Chioar, potrivind

---

situati, sed tamen observandum, quod in coemeterio nulla pompa valachica aliave exercetur, verum quo citius ipsum corpus tumulatur» *(ibidem*, pag. *170—171)*.

Cu privire la cuvântul neobicinuit *parenthiarum*, Carl Albrich presupune că ar fi forma latinească a cuvântului românesc *părinte*, deci episcopus parenthiarum=episcopul părinților sau preoților.

(1) In cimitirul bisericii din Groapă (Sibiiu) se află o piatră de mormânt cu inscripția deteriorată: «arhiemitropolit chir Ghenadie anno Domini 1638 (?) . . . esc die 19 Iunius . . . N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene (Stud. și doc.* vol. XIII) 1906, pag. 180. Acest arhimitropolit chir Ghenadie nu poate fi Ghenadie al II-lea (Gheorghe Bradi), căci acesta, după cum se știe, n'a murit în 1638, ci în 3 Septemvrie 1640. (cf. Bunea, *Vechile episcopii*, pag. 86). Dacă s'ar puteà admite că pe respectiva piatră de mormânt ar fi gravat numai din greșeală anul 1638 în loc de 1660,—am aveà și data precisă a morții acestui rival al mitropolitului Sava Brancovici. Deoarece Petru Maior povestea cu cățelul adus în batjocură să-l boteze mitropolitul român, nu o pune, ca Samuil Klein, în legătură cu sfârșitul mitropolitului Sava, ci cu moartea altui mitropolit, Dr. A. Bunea zice că nu Sava ci rivalul său Ghenadie III ar fi fost omorît pentru statornicia sa în credința orientală, căci nu vede „pentru ce să dea mai mult crezământ lui Clain decât lui Maior“ *(ibidem*, pag. 129). Această părere e neverosimilă.

astfel lucrurile, ca pe drum să fie omorît şi el, ceeace s'a şi întâmplat în Iulie 1661 (1).

Dar şi pe Kemény îl ajunse curând răsplata meritată pentru fărădelegile sale. Incă în vara aceluiaş an Turcii veniră în Ardeal, Kemény nefiind ajutat de imperiali, fu silit să se retragă. Iar Ali Paşa, comandantul oştilor turceşti, impuse staturilor ardelene, la 14 Sept. 1661, pe Mihail Apaffi ca principe. După plecarea lui Ali Paşa din Ardeal, Kemény încercă la începutul anului 1662 să alunge pe Apaffi, dar Turcii veniră repede în ajutorul acestuia şi pe câmpul de luptă de lângă Nagyszöllös trupul lui Kemény fu sdrobit în picioarele cailor.

* * *

In 23 Aprilie 1662 Sava Brancovici obţinù dela principele Apaffi o nouă diplomă de confirmare în scaunul vlădicesc din Bălgrad. In diploma aceasta nu se face amintire de Gheorghe Ghenadie III, ales şi întărit de Barcsai în Sibiiu, ci se vorbeşte despre o vacanţă ce ar fi fost cauzată de vicisitudinea timpurilor («verum hoc tempore propter vicissitudinem temporum et rerum vacaverit»). Mai departe se spùne că nu de mult s'au adunat în mare sobor preoţii români la Alba-Iulia, alegând *cu vot unanim şi cu înţelesul tuturora* pe Sava Brancovici iarăş ca «episcop» al lor (« . . . denuo . . . a Pastoribus ejusdem confessionis, in generali eorum congregatione noviter Albae Iuliae celebrata, *unanimi voto et consensu* in Episcopum suum electus fuerit») (2). După această alegere, Apaffi îl confirmă pe Sava Brancovici, lăsându-i dreptul de iurisdicţiune pe care l-a avut mai nainte, cu excepţia Ţerii Făgăraşului, («excepta parte ultra fluvium Olt sita»), unde în 20 Aprilie acelaş an Apaffi, la stăruinţa cancelarului ardelean şi sfetnicului său Ioan Bethlen de Kis-Bun, întărise ca episcop sau superintendent al Românilor pe Daniil (3).

Sava Brancovici îşi exercità însă drepturile sale de mitropolit şi înainte de această nouă confirmare. In 18 Aprilie 1661 el ordonă lui «Mije Mihaiu din Bungard a se prezentà la judecată cu fata sa, ce i-au fost măritată după popa Petru» (4).

De acì se vede că alegerea şi confirmarea cea nouă din 1662

(1) *Erdélyi Alajos*, l. c.

(2) Bunea, *Vechile episcopii*, pag. 121.

(3) *Ibidem, ibidem*, pag. 114.

(4) Iorga, *Documentele Bistriţei*, II, pag. 10.

a fost numai o formalitate, pe care Sava Brancovici ţineà să o îndeplinească şi faţă de principele Apaffi, ştiind că va mai aveà încă mult de lucru cu acesta, până va reuşì să-l înduplece a recunoaşte şi întărì privilegiile date de Barcsai pe sama bisericii şi preoţimii române la 15 Martie 1659. Apaffi întărì privilegiile acestea la 1 Sept. 1663, mai adăogând şi scutirea preoţilor români de dijma vinului şi de censul montan (1). Asemenea scutinţe a dat Apaffi, la insistenţa lui Sava Brancovici, şi mai târziu în câtevà rânduri, dar fără mult rezultat. Dieta din Sighişoara, dela 1680, le-a desfiinţat pe toate (2). In ce priveşte în special pe cele acordate de Barcsai, ele au fost abrogate şi desfiinţate prin articolul XVII al dietei ardelene din 1684, dimpreună cu toate donaţiunile şi privilegiile date de către Barcsai (3).

* * *

Asemănaţi unul cu altul nenorocitul principe Acaţiu Barcsai, — ridicat din pulberea umilei sale origini «valahe» până la treapta cea mai înaltă pe care principatul Ardealului puteà s'o dea celor mai aleşi dintre cetăţenii săi—şi mitropolitul Sava Brancovici, negreşit că ştirile câte ni s'au păstrat despre dânşii din acei ani viforoşi (1658—1661) ni-l prezentă pe cel dintâiu într'o vădită superioritate culturală faţă de al doilea. Ca om, care s'a ridicat prin propriile sale puteri, ajungând să i se încredinţeze misiuni importante prin ţeri străine, Barcsai erà nu numai la înălţimea nivelului cultural al timpului, ci în multe privinţe întreceà pe contimporanii săi. Oricât de cult şi luminat însă, împrejurările i-au fost atât de vitrege, încât abià ajuns în culmea carierei sale, l-au prăbuşit, prin răutatea sălbatică şi desfrânată a rivalilor săi, repede în abizul pieirii. Deşteptăciunea, bunătatea şi îngăduinţa sa nu erau calităţi potrivite unui om pus să cârmuească o ţară între împrejurări atât de turburi şi pline de răutatea patimilor negre, cum au fost cele din anii 1658—1661.

In privinţa politică şi diplomatică întâietatea i se cuvine însă mitropolitului Sava Brancovici, care şi în împrejurări atât de grele şi primejdioase, declarându-se în mod hotărît aderent al partidei creş-

(1) Cipariu, *Arhiv*, pag. 572.

(2) Bunea, *Vechile episcopii*, pag. 123.

(3) «Barcsai Akos néhai illegitimus fejedelemnek mindennemü, collatioit, donatioit és privilegiumit vigore praesentis articuli in perpetuum cassáljuk, tolláljuk és invalidáljuk». *Monumenta comit. Transylvaniae*, XVIII pag. 218.

ţine şi potrivnic al celei sprijinite de Turci, a fost destul de dibaciu spre a puteà trage foloase, nu numai pentru sine, ci şi pentru biserica sa, — din schimbările repezi şi furtunoase cari au secerat nenumărate victime din rândurile bărbaţilor cu rol activ în vieaţa publică a Ardealului de atunci. Ca om de acţiune, arhiereu prevăzător şi diplomat iscusit, el a reuşit a se strecurà teafăr prin vârtejul atâtor primejdii, pe cari Barcsai neştiindu-le evità, a lunecat în mormântul ce i l-a pregătit înainte de vreme, în mod atât de barbar, rivalul său Kemény. Adevărat că şi Sava Brancovici, după o păstorire îndelungată, de aproape un sfert de veac, a fost ursit să aibă un sfârşit destul de trist: acelaşi Apaffi şi acelaş mare sobor al protopopilor şi preoţilor, cari îi recunoscuseră în 1662 calităţile eminente şi îl aleseră din nou *cu vot unanim*, iscodiră pricini spre a-l osândì, degradà şi maltratà în mod ruşinos, la 1680, tot cu vot unanim («nemine excepto») şi căutară pretexte spre a da oarecare aparenţă de legalitate nedreptăţii lor strigătoare. Acest caz de nedreptate istorică poate servì ca o dovadă mai mult în sprijinul adevărului, că nu există tiranie mai cruntă decât cea exercitată la umbra legilor şi păstrând aparenţele justiţiei. Contimporanul Mihail Cserei, care vorbeşte despre mitropolitul Sava Brancovici ca despre un «om învăţat şi procopsit» (tanult es expertus ember), spune că destituirea acestui mitropolit a fost o «*ne mai auzită, păgânească şi cumplită tiranie*» (2).

(2) *Nagyajtai Cserei Mihály historiája*, ed. Kazinczy Gábor, Pest 1852, pag. 293–4: *„hallatlan pogányi kegyetlenség“*.

Sălişte (Transilvania), 6 Decemvrie 1912.